This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

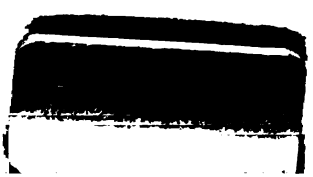

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VERZAMELING

VAN

KRONYKEN

BETREKKELIJK

DE STAD EN MEIJERIJ

VAN

's Hertogenbosch.

Uitgegeven door het

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

IN NOORD-BRABAND.

Eerste Stuk.

7

'S HERTOGENBOSCH,

P. STOKVIS.

1836.

Digitized By Google

Digitized by Google

VERZAMELING

VAN

KRONYKEN, CHARTERS EN OORKONDEN

BETREKKELIJK

DE STAD EN MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH.

Digitized by Google

Digitized by Google

VERZAMELING

VAN

KRONYKEN, CHARTERS EN OORKONDEN

BETREKKELIJK DE

STAD EN MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH,

DOOR

Dr. C. R. HERMANS.

Uitgegeven door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband.

Eerste Deel.

's HERTOGENBOSCH. P. STOKVIS.

1848.

Digitized by Google

Digitized by Google

AS244
P684
v.7

INLEIDING.

Weinig, zeer weinig is wegens de schrijvers der kronyken bekend, wier oordeelkundige uitgave den leden van het Noord-Brabandsch Genootschap wordt aangeboden. Dit weinige, bij een overzigt der gebezigde handschriften, zal den inhoud uitmaken dezer inleiding.

I. Aelbertus Cuperinus.

Volgens zijne eigene getuigenis in de *prologe* zijner kronyk was Albertus Cuperinus te 's Hertogenbosch geboren, was in de Latijnsche taal bedreven, blijkens de door hem gebezigde werken, en daar hij zich *brueder* noemt, zoo geloof ik, dat hij Minderbroeder of ten minste een kloostergeestelijke zal geweest zijn. Dat hij bij het zamenstellen dezer kronyk met oordeel te werk ging, blijkt almede uit de *prologe*, als waarin hij zijne bronnen tot waarborg aanvoert. De door hem aangehaalde kronyken van Mr. Peter van Os en Mr. Willem Mool zijn thans nog voorhanden, en zullen in deze *Verzameling van Kronyken* plaats krijgen; maar de kronyk van Adriaan de Ruyter is tot dus ver geheel onbekend.

M641907

Digitized by Google

Van Cuperinus kronyk bestaan menigvuldige afschriften, eenige van welke wij beschreven of opgegeven hebben in het *Geschiedk. Mengelw. over Noord-Braband*, dl. I, blz. 193 — 201. De navolgende zijn bij het ter perse leggen dezer kronyk door ons geraadpleegd en met elkander vergeleken, gelijk in de aanteekeningen aan den voet der bladzijden blijken kan. Op het voorbeeld van andere oordeelkundige uitgevers is elk afschrift met de eerste letter van den naam des bezitters aangeduid, op deze wijze:

V. De heer Fred. Verachter, oud-bibliothecaris, thans archivarius der stad Antwerpen, van wien ik zijn exemplaar in 1840 op eene zeer verpligtende wijze ten geschenke mogt ontvangen, en dat bestemd is om ter eeniger tijd de boekerij van het Genootschap te versieren.

B. Het tweede handschrift berust in de boekerij van den hoog welgeboren heer baron R. van Breugel, staatsraad, te 's Gravenhage.

G. Een gebrekkig en onvolledig afschrift, voor korten tijd door het Genootschap aangekocht.

W. Deze kronyk is mij gedienstig ten gebruike toegestaan door den bezitter, den heer H. de Wijs, oud-lid der gedeputeerde staten van dit gewest, die dezelve in 1836 bij koop verkregen had uit de nalatenschap van den heer F. X. Loutermans, in wiens verzameling zij insgelijks bij koop was gekomen uit de nalatenschap van den Meijerijschen historieschrijver Mr. J. H. van Heurn. Uit eene bladz. 57 bijgevoegde aanteekening van zijne hand blijkt, dat hij dezelve werkelijk bezeten en gebruikt heeft.

A. Het afschrift A. is mij op eene even zoo verpligtende wijze vergund door den heer Mr. J. Ackersdyck,

Digitized by Google

hoogleeraar te Utrecht, hem aangekomen uit de nalatenschap van zijnen vader, den heer Mr. W. C. Ackersdyck.

F. In 1838 kocht de bibliotheek-commissie des Genootschaps eenen lijvigen codex aan op de boekverkooping van den heer C. S. Flament, in leven bibliothecaris der koninklijke boekerij te 's Gravenhage (1), die denzelven verkregen had uit de verzameling van den Leuvenschen rector magnificus J. F. van den Velde, op wiens *Catalogue des Livres rares et précieux* (*Gand*, 1832) hij t. II, pag. 703, n°. 15317, gemeld wordt.

Beschouwen wij thans elk handschrift uit een bibliographisch oogpunt en beoordeelen wij de betrekkelijke waarde van allen.

Handschrift V. Dit handschrift, in een' perkamenten band gebonden, is op schrijfpapier in quarto met eene duidelijke en goed leesbare hand van de zestiende eeuw afgeschreven en bevat 69 dubbele, dus 138 enkele bladzijden. Uit de uitlatingen (*hiatus*) en schrijffouten, vooral in enkele Latijnsche woorden, schijnt het een afschrift te zijn, zoodat het eigenhandig werk van Cuperinus voor als nog onbekend is. Ik heb dit handschrift tot grondslag mijner vergelijking genomen en ook laten afdrukken, omdat hetzelve het oudste was, als blijkbaar reeds in 1565 afgeschreven, en dus het naaste zal komen bij de spelling van Cuperinus, die in de overige copiën merkelijk verschilt; ook omdat vele kleinere bijzonderheden hier omstandiger beschreven zijn dan in de overigen, zoo als men in de aanteekeningen op den tekst hier en daar zal aangemerkt vinden. Uit enkele bijzonderheden, die in geen ander afschrift voorkomen, zou men mogen vermoe-

(1) Op dien catalogus (*'s Hage*, 1838) voorkomende op bladz. 184, n°. 67.

Digitized by Google

den, dat de afschrijver zich niet uitsluitend bij het copiëren bepaald, maar er die bij eigene bevinding bijgevoegd heeft.

Achter deze kronyk volgt fol. 70 — 79 met dezelfde hand: *Die Chronycke vander stat van Antwerpen, int corte van Brabonts* [sic] *tyden aff tot keiser Carolus die vyfste.* Op het schutblad staat deze

GOEDKEURINGHE.

»*De Chronycke sal mogen gedruckt worden: en. alhoewel het veele saeken behelst, die in andere wytloopiger verhaelt worden, daer syn sommige dingen in, de welcke in andere niet beschreven syn.*

» J. B. TRIGHÉ,

»*S. T. et J. U. L. pastor begg. Antv., lib. cens.*"

Welke goedkeuring alleen schijnt te slaan op de Antwerpsche kronyk, die, zoo ver ik weet, nimmer gedrukt is.

Handschrift **B.** Het afschrift van den baron Van Breugel, mede in een' perkamenten band gebonden en op quarto schrijfpapier afgeschreven, bevat 106 dubbele of 212 enkele vol geschrevene bladzijden, waar achter nog wel even zoo veel wit papier gebleven is. Tot fol. 81 vso. is het werk door ééne hand, mede uit de zestiende eeuw, gecopieerd, terwijl het volgende van het jaar 1558 en 1559 (zie bladz. 141 — 143 der afgedrukte kronyk) van eene andere hand is. Hierop volgt eene naamsopgave der schepenen van 's Hertogenbosch van 1559 tot 1629, met geschiedkundige aanteekeningen wegens het benoemen van die ambtenaren, doorvlochten met eenige berigten, welke wij bladz. 143—150 hebben doen afdruk-

Digitized by Google

ken. Op het eerste fol. heeft R. van Brouchoven zijnen naam eigenhandig geteekend.

Zoo wij de handschriften V. en B. vergelijken, zien wij, dat de titel, bij V. voorkomende, bij B. is weggelaten, dat beide overigens nagenoeg dezelfde zijn, doch dat B. soms in eene andere orde de berigten vermeldt, als die bij V. voorkomen.

Dit handschrift is ons van zeer veel dienst geweest, om den hier en daar bedorven tekst van V. te verbeteren en er uit aan te vullen, wat daar ontbrak. Uit dien hoofde zijn beide copiën doorloopend vergeleken, en wat bij B. volledíger of naauwkeuriger voorkwam, is er uit ingevuld en in de aanteekeningen opgegeven. Verschillende spellingen zijn echter over het hoofd gezien, tenzij de historische kritiek er de aanteekening van vorderde.

Handschrift **G.** Deze copie voert den volgenden titel: *Vant begin der Fundatie*, 1184. *Beschryvinge der Stadt s' Hertogenbossche en. wanneer die gefundeert is met hare kercken, kapellen, cloosteren en. godtshuysen, soo van mannen als vrouwen; ook hoe die stadt gedeylt wordt in negen blocken oft wyken; noch van alle prelaten ende prelaterssen, cloosteren, steden en. dorpen, residerende onder die voors. stadt; noch vande quantiteyt en. grootte van loopensaten, vatsaten, mudsaten, bunderen, syllen, mergens; ook vande grootte van haere maeten, soo wel binnen der stadt als in haere meyerye; vanden penningen in der heeren chynsboecken begrepen en. vande brette van alle hare wegen en paden; mitsgaders van alle hertogen en. hertoginnen by name en. toename, van haere afcompste, wat privilegien, charten en. ordonnantien elck heeft gegeven die vanden Bossche, wat sy voor ridderen, officie-*

Digitized by Google

ren en magistraten al hebben gehadt, ook by namen en. toenamen geinsereert; mitsgaders van alle geschiedenissen van dien, beginnende van hertogh Hendrick, soone van zaliger hertogh Godevaert, tyden aff, int iaer ons Heeren 1184 *tot den iaere toe, dat den lesten troebel binnen der voors. stadt was; met groote neerstigheyt by een vergadert en. seer profitelyc en. vermakelyck, om te lesen.*

Deze copie is met eene onduidelijke hand op het laatst der zestiende eeuw geschreven, en bevat 88 bladz. in quarto, loopende van de stichting der stad tot aan het jaar 1516. Daar in den titel echter gezegd wordt, dat zij gaat tot den laatsten troebel binnen 's Hertogenbosch, en dus tot 1579, zoo zijn van deze copie denkelijk een paar caternes óf verloren óf zij is niet verder afgeschreven. Het eerste caterne eindigt met het jaar 1248 en het daaropvolgende begint met het jaar 1326, een klaar bewijs, dat hier een gedeelte weggeraakt is. Wij hebben zeer weinig gebruik gemaakt van dit door watervlakken en uitscheuringen deerlijk gehavend manuscript, en het voornamelijk dan geraadpleegd en aangehaald, als de andere exemplaren ons in verlegenheid lieten. De opgave der oude mannen- en vrouwenhuizen en het aantal der daarin verpleegden verschilt nog al van de overige copiën van Cuperinus, en zou met vrucht kunnen worden vergeleken door iemand, die eene volledige beschrijving dier instellingen wilde geven.

Handschrift **W.** Men heeft tot dus ver niet geweten, dat de kronyken G., W., A. en F. de vermeerderde en vervolgde jaarboeken waren van Albertus Cuperinus. Door vergelijking is mij dit echter thans boven alle bedenking gebleken. Ten einde Cuperinus buiten vreemde inmenging

Digitized by Google

te houden en tevens niets te verwaarloozen, wat de afschrijvers er in gevlochten hebben, zijn bladz. 150 tot 263 de toevoegsels medegedeeld, voorkomende in het handschrift van den heer De Wijs, doorloopend vergeleken met dat van den heer Ackersdijck, twee copiën, welke maar zeer weinig van elkander verschillen en dus als dochters van dezelfde moeder te beschouwen zijn. Deze toevoegsels verhoogen zeker de waarde van Cuperinus geschiedwerk, terwijl het vervolg, loopende van 1559 tot 1579 van des te meer belang is te achten, omdat de merkwaardige gebeurtenissen van die woelige dagen door een' ooggetuige worden medegedeeld.

Dit blijkt uit de woorden, waarmede hij aldus zijne kronyk eindigt: »Soe die oorloghe met haer [den vrede van Keulen] noch nyet op en hout, machmen daer aff vorder schryven byden gheenen daer aff kennisse hebbende." (Zie kronyk bladz. 352.)

Wie de kronyk van Cuperinus vervolgd heeft, bleef mij onbekend. Zijne vrijmoedigheid, gematigdheid en waarheidsliefde blijkt uit elke bladzijde. Aan deze karaktertrekken des onbekenden mans hebben wij eene menigte plakaten, publicatiën, ja zelfs schimpdichtjes te danken, die zonder hem zeker waren verloren gegaan. De schrijver was blijkbaar zeer ingenomen met de tegenkantingen, waaraan Philips II en zijn bestuur ten doel stond, doch of hij ook overhelde tot de Hervormde geloofsleer blijkt niet, wel, dat hij zeer gematigd omtrent de denkwijze van anderen was, en onderscheidt zich alzoo gunstig boven velen zijner tijdgenooten, die Gode meenden te behagen, met hunne in staats- en kerk-bestuur anders denkende medeburgers te vuur en te zwaard te vervolgen, en dezelve met de donkerste kleuren in

Digitized by Google

hunne schriften af te malen, zoo als zelfs in deze *Verzameling van Kronyken* maar al te zeer blijken zal.

Omtrent den afschrijver bleef ons onderzoek eveneens vruchteloos; want dat de schrijver tevens de afschrijver zou wezen, is niet te denken, zoo om het nette van het schrift, als om de geïllustreerde voorletters, waarmede de aanvang van de meeste geschiedenissen der onderscheiden hertogen versierd zijn. Deze voorletters toonen inderdaad, dat de copiïst het ver in de calligraphie of pennekunst gebragt had, en deze kronyk is als gedenkstuk van die meer en meer verouderde kunst goud waard.

Dit afschrift eindelijk bevat 168 bladen of 336 bladzijden in folio schrijfpapier. Folio 1 — 5 behelst eene korte stads-beschrijving; vervolgens folio 6 — 137 de kronyk van Cuperinus met invoegsels en eindelijk folio 138 — 168 het vervolg der kronyk, zijnde het handschrift in zeer goeden staat en in perkament gebonden.

Handschrift A. De copie van den heer Ackersdyck bevat 78 bladen in fol. schrijfpapier, in een' halven perkamenten band gebonden, met eene goed leesbare en duidelijke hand geschreven, doch de copiïst volgt eene geheel eigendunkelijke slechte spelling, en schroomt niet verscheidene plakaten, en onderscheidene bijzonderheden wegens de godsdienstwoelingen te vermiuken of geheel weg te laten. De heer Ackersdyck is van oordeel, dat een Katholijk dit afschrift gemaakt heeft. Ik voeg er bij, dat hij een ongeletterd man was, die zelfs geen tien regels redekunstig wist te boek te stellen. Die zich daarvan wil overtuigen, sla slechts bladz. 353 dezer kronyken na, of hij leze den titel, van den volgenden inhoud:

Copye van begynen der Fondasye, 1184. *Beschryvenge vander Stadt van Shartogenbossche ende wanner*

Digitized by Google

dye gefondert is met hare kercken, capellen, cloesteren ende godtshuysen, soe van mannen ende vrouwen; oick hoe die stadt gedeelt word in negen blocken ofte wycken; noch van alle prelaten ende prelatersen, closteren, steden ende dorpen, resenderende onder die voers. stadt; noch vander qualyentyt ende grotte vande lopensaten, vaetsaeten, madsaeten, buenderen, syllen, mergens; oik vande groote van hare maeten, soe wel bynnen der stadt als in hare meyerye; vander pennyngen in die heeren chynsboecken begrepen, ende vande breete van allen hare wegen ende paden; mytsgaders van alle hertogen ende hertogynnen, by name ende toename, van hare affcomste, wat previlesyen, charten ende ordenancyen elck heft gegeven die vanden Bossche, wat sy voor rydders, offycyeren ende magystraten al hebben gehat, oick by namen ende toenamen geynserert; mytsgaders alle geschyedenisse van dien begynnede van hertoch Handryck, sone van saliger hertoch Godevaert, tyden af, int iaer ons Heeren duysent een hondert ende vier en tachtentych, totten iare toe, dat den lesten trubbel bynnen den vors. stadt was; met groote neerstycheyt byeenvergadert ende seer profytelyck ende vermaeckelycken te lesen.

De voorlaatste bezitter, Mr. W. C. Ackersdyck, heeft in 1780 de navolgende aanteekening er voor geplaatst:

»De heer en Mr. J. H. van Heurn meldt in zijne *Historie der Stad en Meyery van 's Hertogenbosch*, gedrukt te Utrecht, 1776, in de voorrede voor het eerste deel, bladz. XXVI en XXVII het volgende: »De pensionaris van 's Hertogenbosch, Mr. Antony Martini, heeft mij goedgunstig op mijn verzoek een geschreven *Krönyk van de fundatie ende begin der Stad 's Hertogenbosch* ge-

Digitized by Google

leend. Zij begint met den oorsprong dier stad en eindigt met het jaar 1579. Bij onderzoek derzelver, is mij die getronw voorgekomen; veele zaaken, die ik noch in Mollii Annales, noch in de andere kronyk," te weeten, daar hij even te voren van gesproken had, »vinde, heb ik er in ontdekt." Deze kronyk wordt in zijn werk ook zeer dikwijls aangehaald. Uit stukken, mij door den heer pensionaris uit deze zijn kronyk medegedeeld en voor mij uitgeschreven, is mij gebleeken, dat die dezelfde als deeze volgende is, en dat zij zeer wijnig verschillen: dus moogen de woorden van den heer Van Heurn tot lof derzelver, hier boven aangehaald, ook op deeze worden toegepast. Dat dit afschrift ook slechts een naschrift zij, blijkt uit de woorden *Copye van begynne der Fundacye*, 1184, welke op den tytel staan; het is na den jaare 1629 geschreeven, naardien de afschrijver op blz. 78 met dezelve hand en inkt een verhaal van het overgaan der stad in dat jaar geplaatst heeft, doch uit de wijze van verhaal en de spreekmanieren schijnt mij toe, dat zulks kort na dien tijd geschied zij; ook kan men er uit op maaken, dat het den schrijver niet aangenaam was, dat de stad ingenomen was, alzo hij dit met eene bitsheid tegen de Staatse en genegenheid voor 's Konings zijde voortbrengt en er op 't eind bijvoegt: »*God bestert!*" en dat hij dus een Roomsch Catholijke en Spaansgezinde geweest zij. Dit stuk werd in den jaare 1723 bezeeten bij eenen J. B. van Aaffoirden, zo als uit den tytel blijkt, en dezelve Van Aaffoirden was dijkschrijver te Empel, zo als uit bladz. 81 omgesl. te zien is. Hoe het verder met hetzelve vergaan zij, weet ik niet, doch laatstelijk was het in handen van den heer Cornelis de Wijs, koopman in wijnen en blokmeester van den blok

Digitized by Google

van de markt te 's Hertogenbosch, die het aan mijnen vader aanbood, welke het aannam en kort daar na aan mij gaf."

Handschrift **F.** *Jaerboeken van 's Boseh*, 698-1594, zoo als met gouden letters op den ruggeband staat van het handschrift van Flament, waarvan wij reeds in het *Geschiedkundig Mengelwerk over Noord-Braband*, dl. I, bladz. 197, 198, gesproken hebben.

De geleerde Benedictijner monniken Martène en Durand vonden op hunne tweede wetenschappelijke reis door België in 1716, in de abtdij van Tongerlo, belangrijke handschriften, waaronder bijzonderlijk eene historie van 's Hertogenbosch hunne aandacht tot zich trok (1). Wat van dit werk, bij het opheffen dier abtdij geworden is, vind ik niet vermeld. Denkelijk is deze kronyk in de rijke bibliotheek van den heer Van de Velde gekomen. In dit geval is het Tongerlosche afschrift thans het eigendom van de Provinciale Bibliotheek, door het Genootschap op de boekverkooping van den heer Flament aangekocht, zoo als wij boven berigtten.

Bij eene naauwkeurige vergelijking dezer jaarboeken met de kronyk van den heer De Wijs, bleek het ons, dat dezelve niets meer zijn dan eene copie van die kronyk. Men heeft boven aan elke bladzijde jaartallen geschreven, en daaronder gebragt, hetgeen de kronyk op elk jaar opgaf: hierdoor is dit afschrift ruim voor de helft in blanco gebleven. Men heeft dit afschrift aldus ingerigt, om er bijzonderheden van elders in over te boeken, die er menigvuldig in voorkomen, en dit afschrift daarom in ons oog onschatbaar maken, omdat het mij niet

(1) *Collection de Chroniques belges inédites*, 1836, t. I, pag. 35 de l'introduction.

Digitized by Google

is voorgekomen, dat daarvan elders gebruik is gemaakt. De berigten bijv. wegens het oproer te 's Hertogenbosch in 1476 zijn zoo uitvoerig beschreven, dat het verhaal van dien opstand bij Van Heurn geboekt (1), daaruit een nieuw licht verkrijgt, gelijk de lezer zien kan in het *Vijf-en-twintigjarig Kronykje*, dat in voornoemd *Mengelwerk*, dl. I, bladz. 201—234, met eene Nederduitsche vertaling is afgedrukt. Enkele charters in zijn geheel geplaatst, bevelen dit handschrift verder aan. De overige inlasschingen hebben meestal betrekking op het stichten van kloosters en godshuizen en leveren welligt nog nieuwe bouwstoffen voor deze, het Christendom kenmerkende inrigtingen. Deze echter zijn letterlijk afgeschreven uit handschriften, welke het Genootschap in het vervolg zal uitgeven, vooral uit de *Annalia Civitatis Buscoducensis ab exordio civitatis usque ad annum* 1550. Doch van grootspraak mag men den bezitter niet vrij spreken, die heeft kunnen goedvinden, om op den rug des bands in gulden letters te doen plaatsen, dat deze jaarboeken met het jaar 698 aanvangen: alles toch wat vóór de stichting van 's Hertogenbosch (1184?) is geboekt, is uit gedrukte werken overgenomen en bevat nog geene halve bladzijde. Ook mag den afschrijver niet vergeven worden, dat hij den tekst hier en daar verminkt heeft. Aan onbekendheid met de zoo nuttige penningkunde moet men het toeschrijven, dat de afschrijver de evaluatiën der gangbare penningen, onder Karel den stoute en Maximiliaan vastgesteld, heeft overgeslagen, zoo dezelve althans voorkwamen in het handschrift, dat hij nageschreven heeft. Deze evaluatiën komen in het afschrift van den heer De Wijs voor. De penning-

(1) *Historie der Stad en Meyery*, dl. I, bladz. 365, 366.

Digitized by Google

kundige Heylen heeft daarvan in zijne prijsverhandeling over de Nederlandsche munten en muntplaatsen (1) een nuttig gebruik gemaakt. Hij vond die in het *Kronykje van 's Hertogenbosch van de jaren* 1312—1517, voor eenigen tijd uitgegeven door den heer Willems (2) naar het afschrift, dat Heylen daarvan in 1785 gemaakt had, doch daar hij die evaluatiën reeds in een kwarto boek had afgeschreven, verwijst hij den lezer derwaarts. Hierdoor was het aan den heer Willems ondoenlijk, die stukken tevens in het licht te geven, gelijk wij in deze kronyken gedaan hebben.

Bij den afdruk van Cuperinus kronyk behoefden wij zeer zelden onze toevlugt te nemen tot het afschrift van Flament, terwijl voor de vervolgde kronyk de dienst luttel was. Het weinige, wat wij meenden over te moeten nemen, komt bladz. 354—395 voor: de overige brokstukken zullen vergeleken worden bij de uitgave der kronyken waaruit die genomen zijn.

Hiermede meen ik genoeg gezegd te hebben, zoo wel wegens den schrijver en zijne vermeerderaars, als wegens de door mij gebezigde kronyken. Mogten in de menigvuldige copiën, welke van dat geschiedwerk in openbare boekerijen en onder partikulieren berustende, meldingswaardige aanteekeningen of verbeteringen voorkomen, die der uitgave waardig zijn, zal het bestuur die, daarvan kennis krijgende, gaarne opnemen in de genootschappelijke *Handelingen*.

(1) Geplaatst in de werken der Academie van Brussel, V dl.

(2) *Belgisch Museum voor de Ned. Taal- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands* (*Gent*, 1839) III dl., bladz. 78—93, overgedrukt in het *Geschiedk. Mengelw.*, dl. I, bladz. 231—234.

Digitized by Google

II. Heymannus Voicht ab Aut-Huesden.

Toen ik in 1842 de archieven der stad 's Hertogenbosch, wier verzorging de achtbare Raad mij had aanvertrouwd, begon te rangschikken, viel mijn oog op eenen zeer gehavenden foliant, waarvan de titel mijne belangstelling opwekte. Uit denzelven bleek mij, dat Mr. Heymannus Voicht ab Aut-Huesden, licentiaat in beide regten en advokaat-fiscaal bij het bisschoppelijk hof (*curia*) van 's Hertogenbosch, dit werk geschreven en in 1581 plan had, om het te Breda uit te geven. Nieuwsgierig doorliep ik de opdragt aan den, in de geschiedenis vooral van Breda, bekenden krijgsman De Haultepenne, en de voorrede aan den lezer. De opdragt vond ik opgevuld met loftuitingen én op genoemden veldoverste én op de stad 's Hertogenbosch. Tot beter verstand van zijn werk en tevens om eenige geschiedkundige bijzonderheden, heb ik het van belang geacht, om den titel, de opdragt en de voorrede bladz. 511 en verv. op te nemen.

Het werk zelve doorbladerende, vond ik, dat zijn eerste deel van fol 5 vso. tot fol. 136 vso., eene apologetiek der *oude* religie bevatte. Hoezeer dit gedeelte niets behelsde, wat niet reeds door anderen gezegd was, bewonderde ik echter de menigvuldige aangehaalde plaatsen, zoo wel uit den bijbel als uit de kerkvaders, daar men toch hoogst zeldzaam eene dergelijke belezenheid van gewijde schrijvers bij een' regtsgeleerde, bij een' leek aantreft. Hij zelf schijnt dan ook in de *praefatio* met dit verdedigingschrift verlegen te zijn, althans hij tracht zijne aanmatiging te verschoonen.

Digitized by Google

Moedeloos had ik mijne oogen door die verhandeling laten gaan, toen mijne belangstelling bij het tweede deel wederom gaande gemaakt werd, daar de schrijver mij de vruchten van de *nieuwe* religie niet theoretisch maar praktisch zou aantoonen: hij zou mij namelijk bekend maken met de gebeurtenissen, die van den 4 October 1577 tot den 27 Julij 1581 te 's Hertogenbosch en omstreken hadden plaats gehad. Zelden echter heeft mij het lezen van een handschrift zoo veel moeite gekost: vooreerst hinderde mij zijn buitensporig onverdraagzame toon tegen allen, die met hem in godsdienst en staatkunde van gevoelens verschillen: ten tweede moest ik eene menigte bijbelteksten, verzen en aanhalingen uit dichters en proza-schrijvers der oudheid doorworstelen, om te weten te komen, wat Voicht, als ooggetuige, gelijk uit zijne opdragt blijkt, zoo al in de Hertogsstad gezien had op eenen tijd toen niemand vooruit kon zien, of zij zich vóór of tegen Spanje, en dus vóór of tegen Rome verklaren zou. Het handschrift zelve vorderde de grootste inspanning om de veelvuldige tusschenvoegingen, doorhalingen en slordig schrift; doch mijne nieuwsgierigheid noopte mij, om den *liber secundus*, groot 160 blz. in fol., geheel te doorlezen.

De berigten door den schrijver geboekt, kwamen mij belangrijk genoeg voor, om die in deze *Verzameling van Kronyken* op te nemen. Hierom moest dat geheele geschrift worden afgeschreven en toen ruim de helft, als geheel voor het publiek van geene waarde, worden afgezonderd. Bij deze uitmonstering is zorg gedragen, dat de geest des schrijvers, benevens de kleur en voorstelling van personen en zaken volkomen gebleven zijn. Wel deed het mij leed, dat zoo vele beschimpingen en belee-

Digitized by Google

digingen staatsmannen, die het vaderland vereert, werden toegeworpen, maar ik begreep, dat zij zonder ergernis of aanstoot zouden kunnen gelezen worden door ieder der Latijnsche tale magtig. Op het voetspoor van zoo vele oordeelkundige verzamelaars en uitgevers van handschriften, die, in het belang der geschiedenis, partijdige geschriften niet op zijde gelegd hebben, oordeelde ik mij geregtigd, om het tot heden onbekende werk van Voicht openbaar te maken.

Wie de schrijver geweest is of welke rol hij in die kommervolle dagen gespeeld heeft, blijkt nergens. Uit het thans uitgegevene weten wij, dat hij een regtsgeleerde leek was en dat zijne moeder te Heusden woonde. Dat hij bij de tegenstanders van Spanje slecht gezien was, blijkt uit het verhaal, hetgeen hij blz. 406 en verv. geeft wegens eenen aanval der Staatsgezinden op zijn' persoon te Heusden, den 9 Mei 1578. De lezer kan deze tragische episode zelf naslaan, als eene proeve hoe ver de onderlinge haat en overmoed destijds tusschen Roomsch en Onroomsch ging.

Wanneer dit handschrift in het bezit der stad gekomen is, kan ik niet bepalen; wel vind ik in een' inventaris van 1589 deze opgave: »Item een boeck, inhoudende voer het meestendeel den onbehoirlicke handel van die vande nyeuwe religie ende des daer af dependeert," en het schijnt, dat deze opgave op het werk van Voicht van toepassing is.

Ik ben tot de uitgave nog meer genoopt geworden, en omdat de historieschrijver Van Heurn dit handschrift niet gebruikt heeft, en omdat het eenigmate de sleutel is tot goed verstand der verhandelingen, waarvan wij nu gaan spreken.

Digitized by Google

De *Justificatie*, bladz. 523 en volg., en de *Eenvoudighe Verantwoordinge*, bladz. 547 en volg., schijnen door twee in de geschiedenis voorkomende bekende mannen geschreven te zijn, en wel het eerste stuk door Hendrik Bloeymans en het tweede door den nog meer bekenden Hendrik Agylaeus.

III. Mr. Hendrik Bloeymans,

in 1560 pandheer van Helvoirt, heeft sedert 1546 menigmaal in den schepenstoel van 's Hertogenbosch gezeten. In 1555 werd hij met twee andere magistraatspersonen naar Brussel afgevaardigd, om de stad te vertegenwoordigen bij de inhuldiging van Philips II (1). In 1568 overvielen hem eenige Spanjaards van het garnizoen van 's Hertogenbosch op zijn huis te Helvoirt, voerden hem gevankelijk naar de stad en »pynigden hem ten wtersten adem toe," waarvan hij in 1579 nog »verdorven dicke beenen" had. Men verweet hem, dat hij het met den prins van Oranje hield (2). Bij de unie van Brussel, in Januarij 1577, zien wij den stadspensionaris Andries Hesselz en den schepen Hendrik Bloeymans van wege 's Hertogenbosch tot dat verbond toetreden, welk L. Metsius, bisschop der stad en meijerij met zijne naamteekening het eerst bekrachtigde (3). Sedert bleef Bloeymans als afgevaardigde bij de Staten van Braband te Antwerpen (4) en behartigde daar de belangen der conservatieve partij (5)

(1) Van Heurn, dl. II, bladz. 546.

(2) Zie *Kronyken*, bladz. 288 en 564.

(3) De Jonge, *de Unie van Utrecht*, bladz. 52 en 53; bijvoegselen, bladz. 35 en 36.

(4) *Kronyken*, bladz. 564.

(5) T. a. p. bladz. 443.

Digitized by Google

tot dat hij, na het afkondigen der pacificatie van Keulen in 1579 benoemd werd tot president-schepen zijner geboorteplaats.

Bij het uitwijken der malcontenten vond de stedelijke regering noodig zich tegen hunne klagten en aantijgingen te verdedigen. Zij deed dit door

1° Eene *Warachtighe Declaratie* enz., welk stuk blz. 339, 340, afgedrukt is. Vergelijk de aanteekening bladz. 548. Hierbij had ik nader wenschen te kennen: *Twee schoone Vermaningèn aen de Borgherye van s'Hertogenbossche door de Wethouders gedaen.* 1580. Kl. 8°.

2° *Justificatie voor den goeden borgeren* enz., bladz. 523 afgedrukt. Deze verantwoording meen ik een uitvloeisel te zijn van de pen van Bloeymans, gelijk dit duidelijk gezegd wordt door den schrijver der *Verantwoordinge* met deze woorden: »Schryft soo veel iustificatien alst u belieft, ende desc selve, die ghy inden name vanden goeden borgeren, so ghy die noemt, gheschreven hebt" enz. (1). Wat ook zijn tegenschrijver zegge, Bloeymans gaat in deze *Justificatie* de palen der gematigdheid niet te buiten, en verhaalt met bedaardheid en kalmte al wat te 's Hertogenbosch na het vertrek van Alva was voorgevallen. Ik acht dit korte stukje dan ook zeer geschikt, om den toestand der stad in dien tijd van spanning te leeren kennen, en als bron zal het voor den toekomstigen geschiedschrijver van veel gewigt wezen. Hij overleed als president-schepen den 13 April 1584 (2), en werd in de bovenkapel van O. L. Vrouw in de St. Janskerk met dit opschrift begraven:

(1) *Kronyken*, bladz. 585.

(2) T. a. p. bladz. 146.

Digitized by Google

HIER LEYT BEGRAVEN DE HEER HENDRIK BLOEYMANS, RAED D'HONNEUR VAN SYNE MAIESTEYTS SECRETEN RAEDT, HEER VAN HELVOIRT, STERFT 1584 DEN 13 APRIL.

EN IUFFROU ELISABETH LOMBAERTS VAN ENCKEFOIRT, SYN HUYSVROU, STERFT 1600 DEN 27 DECEMBER (1).

Grammaye plaatst hem onder de geleerde Bosschenaren (2), en J. Nemius noemde hem in zijne *Apologia Scholae principalis in Urbe Amstelodamo* (*Silvaeduc. J. van Turnhout.* 1556) »*Henricus Haematander, licentiatus juris peritissimus.*" Ackersdyck heeft te regt in *Haematander* (bloedman, αἷμα en ἀνήρ) onzen Bloeyman wedergevonden (3).

IV. Dr. Hendrik Agylaeus.

Hendrik Agylaeus (4) of *in den Hoorn* (5), die zich in zijne jongelingsjaren als een bekwaam regtsgeleerde en

(1) COPPENS, *Beschrijving des Bisdoms van 's Bosch,* III dl., 2de stuk, bladz. 273.

(2) *Taxandria*

(3) DE JONGE, *de Unie van Brussel,* bijvoegsel, bladz. 36.

(4) VAL. ANDREAS, 2 ed. pag. 382; SWEERTIUS, pag. 322; FOPPENS, pag. 433; BURMAN, *Traj. Erud.,* pag. 6, 7; MORERI, *Suppl. Saxe Onom.,* p. III, pag. 388; PAQUOT, t. II, pag. 416; P. BOR, *Ned. Hist.,* bladz. 76; VAN OUDENHOVEN, *Beschr. van 's Bosch,* ed. 1672, bladz. 156, 157; DE KOK, *Vad. Woordenb.;* DELVENNE, *Biogr. des Pays-Bas,* t. I, p. 11; VAN HEURN, *Hist. der Stad en Meyery,* dl. II, blz. 119, 124; CHALMOT, dl I, bladz. 85; HOOGSTRATEN, *Woordenb.;* DE FELLER, *Dict. Hist.; Biogr. Nation., Mons,* 1827, t. I, pag. 11; *Biogr. univ.,* t. I, p. 333. Aldaar wordt gezegd: »Agylaeus est moins connu par le rôle qu'il joua dans les troubles de sa patrie, que par son sçavoir et ses ouvrages."

(5) Zoo werd hij bijgenaamd naar het uithangbord van zijn huis, zie VOIGHT, bladz. 413, die hem veelvuldig, doch altijd *Angelaus* noemt, zie bladz. 402, 403, 413, 418, 426, 431 en 439. Ook BLOEYMANS maakt menigmaal melding van hem, zie bladz. 528, 529, 535 en 542. Hier wordt hij

Digitized by Google

letterkundige, doch in lateren leeftijd als een woelziek man kennen deed, werd omtrent het jaar 1533 te 's Hertogenbosch geboren. Zijn vader Antoni, een Italiaan, had zich hier ter stede met er woon gevestigd. Naauwelijks zeven en twintig jaren oud, maakte hij zich door de drie navolgende werken aan de geleerde wereld bekend: verscheidene uitgaven getuigen van den prijs, waarop zij gesteld werden:

1° *Novellae Justiniani Imp. Constitutiones a Gregorio Holoandro e Graeco versae, et editae Norimbergae anno* CIↃ. IↃ. XXXI. *Nunc vero revisae et emendatae, adjecta lectionum varietate. Paris. Henr. Stephanus.* 1560. 4°.

Deze uitgave munt boven veel andere in fraaiheid van stijl en taal uit.

2° *Justiniani edicta: Justini, Tiberii, Leonis Philosophi Constitutiones et Zenonis una. Paris. Henr. Stephanus.* 1560. 8°.

3° *Nomo-Canon Photii Patriarchae, sive ex Legibus et Canonibus compositum opus, cum commentariis Theodori Balsamonis. Basilaeae.* 1561. Fol.

Deze meer getrouwe dan sierlijke vertaling kwam met die van Gentianus Hervet bijna gelijktijdig in het licht. Die van Agylaeus verdient echter de voorkeur, omdat hij naar een vollediger Grieksch exemplaar had kunnen vertalen: ook zweemt zijn stijl meer naar dien bij de regtsgeleerden gebruikelijk. Om al welke redenen Henricus Juste den *Nomo-Canon* van Agylaeus in zijne *Bibliotheek van het Romeinsche Regt*, met den Griek-

genoemd *M. Henrick Agileus, doctor,* d. i. doctor in de regten; waarvan VAN OUDENHOVEN, en naar hem VAN HEURN, doctor in de medicijnen gemaakt hebben.

Digitized by Google

schen tekst opgenomen heeft, voorafgegaan van de *Prolegomena* van Photius, die sedert lang te vergeefs gezocht, doch later door Usserius ontdekt zijn.

De partij der ontevredenen tegen Spanje met hart en ziel toegedaan, was Agylaeus een der voornaamste drijvers, die te 's Hertogenbosch, in 1576 tot 1579, aanleiding tot veelvuldige ongeregeldheden gaven, en den magistraat noodzaakten, de unie van Utrecht van de puije van het stadhuis af te kondigen: doch de Catholyke Spaanschgezinden kregen eindelijk de overhand, en Agylaeus week met de malcontenten de stad uit. Voicht en Bloeymans spreken zeer dikwijls van hem en stellen zijne woelingen in het daglicht. Hij meende aan zich zelven verschuldigd te zijn, de aantijgingen van den laatste te wederleggen. Van daar zijne

4° *Eenvoudighe ende warachtige Verantwoordinge der wtgewekene borgeren der stadt Shertogenbosche*, die zonder naam van drukker het licht zag (1). Zie bl. 547.

Agylaeus heeft dit boekske ongetwijfeld geschreven, als blijkt uit menige bijzonderheden, zijnen persoon betreffende, en gezegden, door hem gebezigd, die den schrijver alleen slechts zóó bekend konden zijn. De steller wederlegt de twee door ons beschouwde verdedigschriften der Bossche burgers zoo goed hij kan, stelt de meeste Spaanschgezinde stadsbeambten in een hatelijk daglicht, en geeft tevens vele bijzonderheden van geschiedkundig belang op, die den begunstigers der nieuwe religie wedervoeren, en ons in staat stellen, om het *audi et alterum partem*, bij het beoordeelen dier woelige dagen, in praktijk te brengen. Van Oudenhoven heeft in zijne *Ver-*

(1) Is de *Apologie der vertrockene borgers van 's Hertogenbosch* (1579; 4°) van deze *Verantwoordinge* onderscheiden?

Digitized by Google

meerderde Beschryving van 's Hertogenbosch er dan ook eene menigte feiten woordelijk uit overgenomen.

Hij vestigde zich toen te Utrecht, werd daar tot de waardigheid van afgevaardigde bij de staten-generaal verheven, en na de verandering der regering door Leicester, wiens zeer sterke aanhanger hij was, den 27 Aug. 1586, tot raad en procureur-generaal aangesteld (1). Na het vertrek van Leicester het ongenoegen der edelen tegen Agylaeus nog hooger geklommen, vond hij het geraden in 1588 de wijk naar Engeland te nemen (2), alwaar hij in April 1595 zijn twee en zestigjarig leven eindigde, twee zonen, Johannes en Daniel, nalatende. Vóór zijn vertrek had hij in 1587 te Leiden bij Thomas Basson een naamloos boekske, getiteld: *Belgica Oratio*, in het licht gegeven, waarin de staten van Holland werden aangerand. Deze deden het werkje ophalen, en gelastten den drukker de vijf of zes verkochte exemplaren terug te vorderen (3). In 1590 meenden de staten van Holland, dat Agylaeus uit Engeland was teruggekeerd, en dat hem van wege dat eiland een' last was opgedragen, doch het schijnt, dat zij verkeerd waren ingelicht (4).

Lang na zijnen dood zag het licht:

5° *Inauguratio Philippi II Hisp. Regis qua se juramento Ducatui Brabantiae, et ab eo dependentibus provinciis obligavit, cum substitutione Mariae Gubernatricis. Adjuncta sunt quaedum alia, Unitis Pro-*

(1) Hoe de staten van Holland over de bemoeijingen van Agylaeus dachten, kan men nagaan uit de *Resolutien van Holland* van den 24 December 1585, bladz. 780.

(2) Wagenaar, *Vaderl. Hist.*, dl. VIII, bladz. 297.

(3) *Resol. van Holland*, 13 Nov. 1587, bladz. 307. In margine staat: »*Is gemaeckt by Agileus.*"

(4) *Resol. van Holland*, 22 Jan. 1590, bladz. 164.

Digitized by Google

vinciis utilissima. Auctore Henr. Agylaeo, qui articulos Inaugurationis Commentariis illustravit. Traj. ad Rhen. 1620. Kl. 8°.

Zijn zoon Johannes had dit boekje ter perse gelegd: het bevat de *Inauguratio* of blijde inkomst van Philips als hertog van Braband, benevens eene korte uitlegging, waarin de schrijver, met zorg, bij elk artikel onderzoekt, op welke voorwaarden Philips door de inwoners van Braband tot hertog is gehuldigd en welke regten hij uit dien hoofde bezat (1). De heer De Jonge, waaruit wij dit ontleenen, heeft van dit hoogst zeldzame werkje gebruik gemaakt in zijne *Unie van Brussel* (2), en geeft tevens verslag van een ander werk van Agylaeus, door zijnen zoon Daniel voor de drukpers in gereedheid gebragt. »In hetzelve vindt men," zegt De Jonge, »even als in het gedrukte werkje, de *Inauguratio* met hare uitlegging, en wel juist woordelijk gelijk in het voormelde boekje: doch men treft er bovendien drie stukken aan, welke aan het gedrukte werkje ontbreken, en die evenwel, volgens de getuigenis van zijnen zoon, door Henricus ook zamengesteld zijn. Deze drie zijn de navolgende: 1° het groot privilegie van vrouwe Maria, aldaar de *Constitutio Mariae Belgii principis* genaamd; 2° de unie van Brussel, onder den titel van *Unio Generalis;*

(1) De geleerde Van Hultheem spreekt van dit werkje aldus: »Le but de l'auteur était de rendre public par l'impression la constitution du Brabant, alors peu connue, et de démontrer que Philippe II, en introduisant l'inquisition, en établissant les nouveaux évêchés et en faisant les nouveaux évêques abbés commandataires des abbayes de Brabant, avait manqué à la constitution, dont il avait juré l'observation en 1549, enfin que les Provinces-Unies avaient bien fait de se soustraire au joug de sa domination." *Bibl. Hulth.*, t. IV, pag. 389, n° 27320.

(2) Bijvoegselen, bladz. 6 en verv.

Digitized by Google

3° de unie van Utrecht, met den naam van *Unio Trajectensis* of *Posterior* bestempeld: alle drie voorzien, even als de *Inauguratio*, met eenen *brevis commentarius* of korte uitlegging." De Jonge heeft den *commentariolus* op de unie van Brussel met eene Hollandsche vertaling uitgegeven (1): hij was het gebruik van dat handschrift en van de gedrukte *Inauguratio* verschuldigd aan het geacht eerelid van ons Genootschap, professor Tydeman te Leiden.

V. (Bladz. 559—602.)

Het *Cort Verhael vande Victorie over de stadt van Eyndhoven* in September 1581 door de Staatsche partij behaald, is eene aanwinst voor de geschiedenis van ons gewest, omdat Van Heurn (2) er slechts met één woord van spreekt.

In het plaatwerk van Michael Aitsingerus, *de Leone Belgico*, komt een plattegrond voor der vesting Eindhoven *à vue d'oiseau*, met hare wallen en grachten, ter gelegenheid dat hij de overgave van deze plaats aan den graaf van Mansfelt voor den koning van Spanje herinnert, den 14 April 1583 voorgevallen. Dit plaatje zou van eenige dienst kunnen zijn bij het lezen van het door ons uitgegeven *Cort Verhael*, indien men verzekerd was, dat het naar de natuur geteekend is. Voor eenige jaren heeft de steendrukker Schnitzler te Eindhoven deze houtsnede nog eens uitgegeven, met een oud Hoogduitsch en Fransch onderschrift, naar eene losse prent: deze komt volmaakt overeen met die bij Aitzingerus te vinden: de uitgever

(1) Bijvoegselen, bladz. 8.

(2) *Historie der Stad en Meyery*, dl. II, bladz. 137.

Digitized by Google

voegde daaronder nog het een en ander bij uit de krijgsgeschiedenis van dat, thans open, vlek.

VII. (Bladz. 603—616 en 617—624.)

De verrassing van 's Hertogenbosch door den prins van Hohenlohe voor de Staatschen, den 19 Jan. 1585, was allezins merkwaardig. Men kan zich niet genoeg verwonderen over de nalatigheid van het krijgsvolk en de zorgeloosheid der burgerij, die uit de volheid des harten, sedert den vrede van Keulen, met Spanje verzoend, zich lieten verrassen en zoo onverhoeds in de magt der staten zagen. Doch hun bekende krijgsmansgeest ontwaakte: de schutterijen vochten als één' man tegen den vijand, en dreven dien ter poorte uit. De regering was over dezen gunstigen uitslag zoo tevreden, dat zij deze overrompeling in plaat deed brengen (1), eene plegtige jaarlijksche processie bepaalde, om God voor deze overwinning te danken (1), en een verhaal daarvan in het Fransch liet opstellen, om aan den hertog van Parma te zenden. De landvoogd wenschte de burgerij geluk, prees hare dapperheid, doch vermaande haar tevens tot meerdere omzigtigheid. De plaat, deze overrompeling voorstellende, is mij onbekend gebleven, misschien is de houtsnede, voorkomende in Aitzingerus, *de Leone Belg.*, daarnaar gesneden. Het Fransche verhaal vindt de lezer in deze *Verzameling* onder den titel van *Brief Discours d'une mémorable Entreprinse*, dat ook in het Nederduitsch vertaald en uitgegeven werd.

De *Grundtliche Erclarung*, te Keulen gedrukt, heeft

(1) Van Heurn, dl. II, bladz. 160.

Digitized by Google

Duncan in zijne *Bibliotheca* voor ons bewaard (1). Ik trof dat stukje in 1834 aan dé koninklijke boekerij te 's Hage in die verzameling aan, en op mijne aanvrage beijverden zich de heeren bibliothecaris en onderbibliothecaris, Holtrop en Campbell, om mij een naauwkeurig afschrift over te zenden, waarvoor zij den dank van het bestuur des Genootschaps verworven hebben, dien ik hun hier openlijk doe toekomen. In enkele bijzonderheden verschillen beide deze stukjes onderling, en tevens met het vrij uitvoerig verhaal bij Van Heurn, ofschoon hij het *Brief Discours* gekend heeft. Hij volgde blijkbaar de reeds gedrukte berigten. De toekomstige geschiedschrijver zal al deze verhalen aan elkander mogen toetsen en tot een geheel brengen, waartoe hem het berigt van Bochius, bladz. 762, en dat uit de Bossche kronyk van Flament, bladz. 394, 395, ter vergelijking van dienst kan zijn, te meer, daar ter laatst gemelde plaats niet onduidelijk te kennen gegeven wordt, dat er verraad binnen de stad zelve gepleegd was. Wilt ge eindelijk een' dichter over deze overwinning hooren, leés dan (bladz. 625-658) de *Ode Triumphalis* van

VII. Gerardus a Brueckelaer.

Gelijk Agylaeus een driftige voorstander was der Staatschen, zoo was Van Brueckelaer een niet minder heftige verdediger van 's konings belangen en van de oude religie. Te Arnhem geboren, kwam deze geestelijke in den vaste van het jaar 1577 te 's Hertogenbosch (2), juist

(1) Ik zie nu dit boekske ook vermeld in den catalogus van J. Ermens, bladz. 502.

(2) Zie de voorrede der *Ode*, bladz. 627.

Digitized by Google

toen men daar op leven en dood vóór en tegen Spanje, vóór en tegen Rome streed. Van Brueckelaer werd tijdelijk met de herderlijke bediening van St. Pieters-kerspel belast. Toen hij kort daarop eene reis naar Waalsch Braband ondernam, noodzaakte de keer, die de zaken te 's Hertogenbosch genomen hadden, hem buiten de stad te blijven, weshalve hij voor eenige maanden de dienst als kapellaan te Weert waarnam. In 1579 ontmoeten wij hem als pastoor van St. Catharina-kerspel of van de Kruisbroederskerk en een hevig prediker en ijveraar tegen de Hervormden, die hij ter helle wees en in den vollen zin des woords haatte. Men behoeft zijne *Ode* en hetgeen Voicht (zeker een onwraakbaar getuige) blz. 456 en 457 verhaalt, maar te lezen, om zich te overtuigen, dat Van Heurn niet te veel gezegd heeft, wanneer hij meldt, dat »zekeren Gerard Benkelaar [lees: *Brueckelaer*], priester van St. Katharina kerspel, heftig tegen de Hervormden uitviel, zeggende onder anderen: »dat die geenen, welke naar de nieuwe predikanten liepen, om hunne duivelarij te horen, eeuwig verdoemd zouden zyn. Zy die zulks toestonden, hetzy hooge of laage overheden, zouden kwalyk varen (1).”” Welke gevolgen zijne hevige taal had, kan men vinden bladz. 334, 335, 387, 456-460. Vergelijk blz. 426 en 445. Indien de heer Coppens het werk van Voicht en de *Ode* van Van Brueckelaer gekend had, zou hij de volgende aanmerking teruggehouden hebben: »Het laat zich begrijpen, dat sommige schrijvers, die deze gebeurtenis geboekt hebben, den pastoor als met eenen oproerigen geest bezield afschilderen. Geen wonder derhalve, dat zij den heerlijken lof, die, na zijn overlijden, door de regering der stad aan

(1) *Historie*, dl. II, bladz. 116.

Digitized by Google

denzelven werd toegekend, zorgvuldig verzwijgen. Deze lof, dien men weleer bij deszelfs grafplaats, in een Latijnsch dichtstuk vermeld zag (1),.... hangt een geheel

(1) Zie hier dit *epitaphium*, dat Swertius, *Monum. sepulch.*, pag. 341-342, Foppens, *Biblioth. Belg.*, t. I, pag. 346-347, en Coppens, in zijne uitmuntende *Beschrijving des Bisdoms van 's Hertogenbosch*, dl. I, blads. 179, mededeelen:

MONUMENTUM
VENERANDI VIRI AC DOMINI
GERARDI A BREUCKELAER,
ECCLESIAE CATHEDRALIS BUSCODUCENSIS
D. JOANNIS EVANGELIST. CANONICI
ET DIVAE CATHARINAE PAROCHIAE
PER ANNOS XXVII
PASTORIS VIGILANTISSIMI DIGNISSIMIQUE.

VATIDICUS VERO CECINIT MODULAMINE DAVID,
AETERNA JUSTUS MENTE PROBANDUS ERIT.
NON IGITUR FAS EST IGNOTUM TE, BONE PASTOR,
BREUCLAER, A SERA POSTERITATE PREMI:
CUJUS VITA FUIT MULTA VIRTUTE PROBANDA,
LUX GRATOS SUPERIS TERRIGENISQUE FACIT.
DUM BENE SOLLICITI PASTORIS MUNIA CURAS,
TAM CHARAS VIGILI CORDE TUERIS OVES;
UT QUOQUE NIL VERITUS FUERIS PROFUNDERE VITAM,
FAEX TIBI CALVINI DUM RAPUISSE STUDET
IN TAM PRAESENTI DISCRIMINE CATHOLICORUM,
NI MANUS EJECTO PROMPTA TULISSET OPEM.
HOC MERITUS DOCTO FUERAS HORTAMINE, CIVEM
SEDULUS OFFICII DUM MEMOREM ESSE MONES.
EXCULTUS LATIO SERMONE, IDIOMATE GRAECO,
HEBRAEAE LINGUAE SAT QUOQUE GNARUS ERAS.
MAGNIFICAM TEMPLI STUDUISSES REDDERE FORMAM;
SI TIBI PRO VOTO TRADITA CUNCTA FORENT.
SED CORLI NUNC TEMPLA COLAS OPTAMUS, IN ARCTO
CONDANTUR LICET HIC OSSA SACRATA LOCO.
HAEC TIBI VOTA FACIT SYLVAE PRAECLARA SENATUS
OB MERITA, HAC TABULA CONDECORATQUE ROGUM;
UT, QUI DUM VIVUS NULLOS SECTARIS HONORES,
HOC TIBI REDDATUR POST PIA FATA DECUS.

OBIIT ANNO M. D. C. II.

Digitized by Google

verschillend tafereel van deszelfs geaardheid op. De regering beschrijft hem daarin als een zeer deftig, geleerd en waakzaam herder, die zich bereid toonde, voor zijne schapen ook zijn bloed te vergieten. En ver van de vermaningen, welke hij gemeend had tot deze te moeten rigten, aan muitziekte toe te schrijven, verkondigt zij openlijk, dat hij hierdoor niet anders dan zijnen herderlijken pligt volbragt had (1)."

Van Brueckelaer bediende zeven en twintig jaren de pastorij van St. Catharina, werd in 1583 kanunnik van St. Janskerk, overleed den 22 December 1602 en werd in het doophuisje zijner parochiekerk begraven, waarop de stedelijke regering, uit erkentenis voor zijne bewezene diensten, het boven medegedeelde gedenkschrift deed plaatsen, dat bij de verovering der stad werd weggenomen.

Val. Andreas (2), Foppens (3) en Sweertius (4) roemen hem als een geleerd man en ervaren in de Latijnsche, Grieksche en Hebreeuwsche talen. Dat hij de Latijnsche lier hanteerde, blijkt uit de *Ode Triumphalis:* dat hij naar de maat niet behoefde te zoeken, bewijzen de noten bij de *Ode*, welke grootendeels verzen zijn. De andere werkjes van Brueckelaer deden wij bladz. 657 en 658 kennen.

Beschouwen wij eindelijk de geschiedkundige bijdragen, welke deze *Verzameling* sluiten.

VIII en IX. (Bladz. 658—675 en 709—756.)

De verhalen wegens de inhuldiging van Philips II en

(1) *Beschrijving des Bisdoms van 's Hertogenbosch*, dl. II, bladz. 23.
(2) *Biblioth. Belg.*, pag. 270.
(3) *Athen. Belg.*, pag. 278.
(4) *Biblioth. Belg.*, p. 346. Vergel. CHALMOT, *Woordenb.*, dl IV, p. 310.

Digitized by Google

der aartshertogen Albert en Isabella, alsmede de uitvaartsplegtigheden van Philips II en Albert zullen met genoegen gelezen worden door allen, die prijs stellen op de kennis van den volksgeest. Door niets toch wordt die kennis meer verkregen dan door volksfeesten, volksplegtigheden en volksvereenigingen. Kunnen deze door platen opgehelderd worden, dan komen de voorgeslachten ons duidelijker voor den geest en wij verplaatsen ons, als ware het, geheel in hunnen leeftijd. Men kan niet zeggen de geschiedenis van een volk te kennen, zoo wij ons slechts bepalen bij eene bloote opeenstapeling van personen en zaken, men moet ook met de zeden, gewoonten, gebruiken, wetgeving en dergelijke bijzonderheden bekend zijn. Ik geloof, dat de stukken, tot wier beschouwing wij genaderd zijn, daartoe allezins stof geven.

De plegtigheden, waarmede Philips II te 's Hertogenbosch in 1549 gehuldigd is, zijn door de stedelijke regering zelve medegedeeld: Van Heurn had die reeds vrij omstandig geboekt (1), doch onze bron bleef hem onbekend. Dit verwondert ons niet. Bij het overgaan der stad toch in 1629 had men eene menigte archieven met hoopen bij elkander gestapeld, zonder dat daar iemand sedert het oog in gehad had. In 1733 had de stedelijke regering wel eene commissie benoemd, om de archieven te inventariseren, en deze had zich dan ook, onder leiding van den pensionaris Antoni van Heurn daarvan wel met lof gekweten, doch zeer vele papieren, die men thans met zorg verzamelt, werden als stukken zonder waarde ter zijde gelegd: op eenige bundels vond ik zelfs geschreven: »*Papierassen zonder belang.*" Ik heb onder mijn toezigt dien boedel, welligt drie karvrachten groot, stuk

(1) *Historie der Stad en Meyery*, dl. I, bladz. 332-335.

Digitized by Google

voor stuk laten doorzoeken, en alles afzonderen, wat maar van eenig gewigt kan gerekend worden, en ik heb dezen arbeid ruimschoots beloond gezien, want daardoor mogt het archief van 's Hertogenbosch met veelvuldige zeer gewigtige stukken aangroeijen. Ik hoop eenmaal in staat te zijn, om de brieven te schiften, welke gedurende de eerste helft van den tachtigjarigen oorlog aan deze stad geschreven zijn, waarvan zeer vele de bundels van Groen van Prinsterer, Willems, Gachard en Van den Bergh niet zouden ontsieren. Indien men slechts op de ligging van 's Hertogenbosch tusschen Noord- en Zuid-Nederland acht geeft, kan men reeds voorshands eenig besluit omtrent het gewigt dier brieven opmaken. Doch keeren wij tot de stof dezer inleiding terug.

Omstandig is de lijkplegtigheid van Philips II medegedeeld. Dit geschiedde op last van den kanselier en den raad van Braband, zegt Van Heurn (1), zonder dat hij eenige beschrijving daarvan mededeelt: denkelijk was het door ons medegedeelde stuk hem insgelijks onbekend gebleven.

In de *Bibliotheca Hulthemiana*, t. IV, pag. 340, n°. 26683, thans in de koninklijke boekerij te Brussel, vond ik opgegeven:

Exequiarum funebrium Philippo II Hispan. Regi, Sylvaeducis exhibitarum brevis et extemporalis quaedam descriptio per F. Petrum Vladeraccum. Kl. 8°. Zonder naam van den drukker.

Dit boekske moet allerzeldzaamst zijn, daar de naauwkeurige Paquot, over Petrus van Vladeracken sprekende, daarvan geene melding maakt (2). Wij hopen in de ge-

(1) *Historie der Stad en Meyery*, dl. II, bladz. 226.

(2) *Mém. lit. des Pays-Bas*, t. I, pag. 329.

Digitized by Google

legenheid gesteld te worden, om hetzelve te zien, en zullen het alsdan mededeelen in de vervolgdeelen dezer *Verzameling van Kronyken*, zoo het daartoe belangrijk genoeg mogt zijn.

De plegtige inhuldiging van Albert en Isabella had geen plaats. »Stads onvermogen," zegt Van Heurn, »was er denklyk de oorzaak van, of wel, omdat zy te naar aan de grenzen der Vereenigde Gewesten gelegen, het dus voor de aartshertogen te gevaarlyk was zig aldaar te wagen. De eerste reden heeft egter meer schyn, omdat, uit eenen brief van den pensionaris Van Reys aan de regeering alhier geschreven, blykt, dat hy te Brussel reeds verklaard had, dat de stad niet in staat was ten tyde der inhuldiging eenige andere kosten te doen dan de aartshertogen te gemoet te gaan, het geschut te lossen en de schutteryen in de wapenen te doen komen (1). Had hij ons stuk gekend, hij zou deze *misschiens* teruggehouden hebben. Ik geloof daarentegen, dat de stad merkelijk teleurgesteld werd door de verhindering der aartshertogen, om, volgens oud gebruik, hunne privilegien te doen bevestigen, en hunne grieven voor den troon te brengen van vorsten, die niets zoo vurig beoogd hebben dan het geluk en welvaren van al hunne onderdanen. Daardoor hadden zij zich bemind gemaakt en zich een dankbaar aandenken verzekerd, want de regering van Albert en Isabella is thans nog in zegening bij de Zuid-Nederlanders. Welke gevoelens de Bosschenaars bezielden, blijkt genoegzaam uit de lijkplegtigheden van prins Albert, die wij hebben laten afdrukken. Misschien hadden wij dit stuk voegzaam achterwege kunnen laten, omdat Van Heurn

(1) *Historie der Stad en Meyery*, dl. II, bladz. 235.

Digitized by Google

er bijna den geheelen inhoud van heeft medegedeeld (1): doch de gebrekkige opgave van vele tijdverzen deed ons besluiten, het in zijn geheel uit te geven. De verkeerde lezingen zijn onder de bladzijden aangeteekend, omdat wij ongaarne van onnaauwkeurigheid beschuldigd wilden worden. De anders oplettende man heeft dit duidelijke handschrift waarschijnlijk met te veel overhaasting afgeschreven, anders begrijpen wij zijne misvattingen niet. Deze deftige uitvaart kostte de stad 3380 gl.: de paters Jezuiten, die de Latijnsche tijdverzen en andere opschriften gemaakt hadden, beschonk zij met 100 gl. (2).

X. (Bladz. 677—691.)

In 1595 werd een wanschapen kind te 's Hertogenbosch geboren, dat overleden, in de gewezen kapel van St. Anna in de Hinthamerstraat ter bezigtiging gesteld werd. De secretaris Donck maakte er eene beschrijving van, en trachtte tevens de oorzaak van het ontstaan van dergelijke wanschepsels na te sporen. Van Heurn heeft dit voorval in zijne *Geschiedenis der Stad en Meyery* (dl. II, bladz. 214) ingevlochten. Het *Onderzoek, of in de Nederlanden de gewoonte heeft plaats gehad, om wanschapen geborenen te smoren*, van den heere Mr. M. C. van Hall (3), dat tot ontkennende uitkomsten leidt, herinnerde mij aan dit monsterkind, dat, volgens Van Heurn, door de vroedvrouw gesmoord werd. Donck zegt: »*Vixit circiter ad quadrantem horae, perceptoque sacrosancto baptismate opera obstetricis expiravit.*" In een modern af-

(1) *Historie der Stad en Meyery*, dl. II, bladz. 350-362.
(2) T. a. p. dl. II, blads. 362.
(3) *Regtsgeleerde Verhandelingen; Amst.* 1838; bladz. 1.

C. C.

Digitized by Google

schrift lees ik achter *baptismate* eene comma, en dan zou de vertaling van Van Heurn te verdedigen zijn, doch aangezien er die niet staat, kan men even zoo goed, en misschien taalkundiger, *opera obstetricis* op *percepto baptismate* betrekken. Alzoo zou uit dit verhaal geen argument tegen het gevoelen van den heere Van Hall kunnen worden getrokken, en ik neem terug, wat ik in den *Konst- en Letterbode* van 1838, n° 51, bladz. 338 en 339, geschreven heb.

XII. (Bladz. 693—708.)

De berigten wegens het vervolgen van personen, verdacht van tooverij, mogen als bijdragen strekken tot de nasporingen van Scheltema en Cannaert. De verlichte geest der stedelijke regering van die dagen steekt heerlijk af bij de volslagen duisternis, die destijds omtrent tooverij zoo algemeen heerschte.

XIII. (Bladz. 757—778.)

De bevrijding van 's Hertogenbosch van het beleg van prins Maurits in 1601, is de hoofdinhoud van het Latijnsche stuk van Jac. Bochius, dat, hoezeer reeds gedrukt, om de belangrijkheid der daarin vermelde gebeurtenissen, hier eene plaats verdiende.

Met meer regt had de lezer hier mogen verwachten: *P. Vladeracci Diarium rerum per singulos dies in obsidione Sylvaducensi per Principem Mauritium Nassovium gestarum. Sylvaeducis.* 1601. 8°, doch ik mogt hetzelve nergens ontmoeten dan in den catalogus van J. Ermens te Antwerpen, bladz. 532. Ook had ik gaarne medegedeeld:

Digitized by Google

1° *Waerachtighe nieuwe Thydinghe van de sterke stadt 's Hertogenbosch, dewelcke nu belegert is van de Mogende Staten der Vereenigde Provincien, onder beleyt van zyn Excelentie Graeff Maurits van Nassauwe aen d'eene syde, en het leger van den Eertshartige Albertus aen d'andere zyde. Gorcum by Jan Hensberch.* Kl. 8°, groot 8 ongepag. bladz., zonder jaartal, doch na 29 Augustus 1603.

2° *Twee nieuwe Liedekens van de beleigeringhe van 's Hertogenbosch, van het principael datter geschiet is tusschen den Leeu, Beer ende Wolf, met alle haer aenhanghers. t'Antwerpen by Marten Huyssens op ons Lief Vrouwen kerckhof in den gulde Leeu.* MDCIII. 8°, groot 13 ongep. bladz.

XIII. (Bladz. 779—790.)

De *Balade* op dezelfde vruchtelooze belegering der stad door prins Maurits, is denkelijk afkomstig van eene der kamers van rhetorica te dezer stede. De schaarschheid van werkjes, zoo als het onderhavige, deed mij tot eene tweede uitgave besluiten.

Het volgende gelegenheidsstukje hebben wij, als van te weinig belang, niet opgenomen. Wij vergenoegen ons met eene bibliographische beschrijving daarvan:

Boeren-Litanie ofte Klachte der Kempensche Landtlieden over de ellenden van deze lanckduerighe Nederlandsche oorlooghe. (Eene houtsnede, een' man op het ziekbed voorstellende.) *Ghedruckt by Dirck Cornelisz. Troost, in den jare onzes Heeren Jesu Christi* MDCVIII. 4°. 8 ongep. blz. In de koninklijke boekerij te 's Hage (*Biblioth. Duncan.*).

Digitized by Google

Dit boekske is een bundeltje poczij. In het eerste gedicht van dertien coupletten beklaagt zich de Kempenaar over hetgeen hij van het Staatsche en Spaansche krijgsvolk te lijden had. Zie hier eene proeve:

»Het dorre Kempen-landt met pyne wy bevruchten,
Tot 's eygenaers ghenot end' noodt van wyf en kindt,
End' hopend' op het lest te beuren onze vruchten,
Eylaes! het slaet ons mis, want alles stracx verslindt.

»Sy plagen ons om 'tseerst van d'hooch end' lege zyden,
Nu den Kaesjager boos, nu den Vrybuyter wreet,
Den meesten overal ons nu zo lange tyden,
Doen de gemuyteneerd, end' andere meer, Godt weet."

Uit de aangehaalde dichtregelen met het geheele stuk in verband beschouwd, blijkt het, dat deze verzen door een' Noord-Brabander gesteld zijn, die de Staatschen voor muiters uitkrijt en de Spanjaarden niet vreest vrijbuiters te noemen. Het tweede gedicht in denzelfden vorm als het voorgaande gesteld, doet de krijgsknechten op den Kempenschen landman schelden. De verdere gedichten van dit boekje hebben geene betrekking op Noord-Braband.

Ziedaar kortelijk den inhoud van dit lijvige boekdeel, dat op kosten en voor rekening van het Provinciaal Genootschap in Noord-Braband is uitgegeven. Ik bedank het Bestuur voor het vertrouwen, dat het in mij wel heeft willen stellen, met mij de uitgave op te dragen. Mogt ik mij dit vertrouwen niet geheel onwaardig betoond hebben! Mogt mijne wijze van bewerken den bijval der leden van het Genootschap kunnen wegdragen, en ik eenigzins beantwoord hebben aan de eischen, die de geschiedkunde,

Digitized by Google

op haar tegenwoordig standpunt, regt heeft van elken uitgever van oude oorkonden te vorderen!

Op het voorbeeld van zoo vele geleerden, welke zich in Noord- en Zuid-Nederland met eene dergelijke taak belast hebben, heb ik getracht eenen zuiveren tekst, met naauwgezetheid naar het oorspronkelijke afgedrukt, te leveren, en dien doorloopend met de mij ten dienste staande copien vergeleken. In de aanteekeningen ben ik zeer spaarzaam geweest: slechts wat tot opheldering van den tekst kon dienen, is aangestipt, maar geen doorloopende commentarius gegeven. Ik had zeer veel geschiedkundigs tot opheldering kunnen zeggen, ik had vooral bij de tijdrekening kunnen stilstaan: doch dat alles zou dit werk zonder veel nut hebben vergroot. Liever wil ik achter het laatste deel dezer *Verzameling van Kronyken en Oorkonden betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch* eene uitvoerige tafel van al de gebeurtenissen, oordeelkundig op het ware jaar teruggebragt, en eene alphabetische opgave op het geheele werk geven. Men heeft dan in één overzigt alles bijeen, wat de lezer in deze *Verzameling* vinden kan, zonder gevaar te loopen, van voor elk deel bijna hetzelfde te moeten naslaan, en wat de tijdrekening aangaat, in de volgende deelen te verbeteren, wat vroeger verkeerd gebragt is. De chronologie zal voornamelijk licht en opheldering uit de charters erlangen. De kronykschrijvers volgen meestal eene eigendunkelijke tijdsbepaling, de charters daarentegen strekken tot toetssteen. Mag mij het genoegen te beurt vallen, deze *Verzameling* volledig uit te geven, dan zal ik voor het laatste deel de chronologische en alphabetische tafelen met zoo veel zorg en uitvoerigheid behandelen, dat elk lezer met een' oogopslag alles zal kunnen

Digitized by Google

wedervinden, wat hij in deze *Verzameling* belangrijks heeft aangetroffen.

De volgende deelen zullen op dezelfde wijze worden ingerigt.

In het *tweede deel* zullen de overige kronyken plaats vinden.

In het *derde* en *vierde deel* de charters, diplomata, uitgiften van gemeentesgronden, heerlijkheden en leenverheffen, pootkaarten, privilegiebrieven en andere dergelijke oorkonden.

In het *vijfde deel* eindelijk nalezingen, verbeteringen, overgeslagen stukken en uitvoerige chronologische en alphabetische registers van zaken en personen.

Op deze wijze zal de stad en meijerij van 's Hertogenbosch eene volledige verzameling erlangen van al het merkwaardige vóór de reductie der stad, of vóór het jaar 1629. Bij dit tijdperk kan deze arbeid voegzaam gesloten, en later opgenomen worden door iemand, die, hij moge bij sierlijkheid van stijl meer grondigheid paren, mij zeker niet overtreffen zal in eene voorliefde, in eene gehechtheid aan Noord-Braband, voor de opluistering van welk schoon gewest ik de kostbaarste oogenblikken mijns levens veil heb.

Digitized by Google

OPGAVE

VAN

KRONYKEN EN GESCHIEDKUNDIGE BERIGTEN

BETREKKELIJK

DE STAD EN MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH,

WELKE IN HET TWEEDE DEEL DEZER *Verzameling* BEHOORDEN OPGENOMEN TE WORDEN.

Uitnoodiging aan bezitters van oude handschriften en geschiedkundige werken en aan de bibliothecarissen van openbare boekerijen, om het gebruik daarvan te vergunnen.

HANDSCHRIFTEN.

1. *De kronyk van 's Hertogenbosch door* ALBERTUS CUPERINUS.
   Behalve zes afschriften, waarvan bij de uitgave dezer kronyk gebruik gemaakt, en in de *inleiding*, bladz. II en volg., eene nadere omschrijving medegedeeld is, verlangt de bewerker inzage of eene meer omstandige beschrijving der volgende copiën:

a die, welke aan de koninklijke boekerij te 's Hage bewaard wordt.

b *Chronyk van 's Hertogenbosch van het jaer* 1101-1579. MS.
   (*Catal. van Verdussen*, p. 243, n° 43.) Gekocht door Des Roches te Brussel, met charters van 's Hertogenbosch van het jaar 1329-1410, MS. op perkament. De bibliograaf GÉRARD zegt van deze kronyk het volgende: »*Chro-*

Digitized by Google

nyk van de stadt Shertogenbossche, ancien manuscrit provenant de la bibliothèque de l'échevin de la ville d'Anvers Verdussen, qui se trouve actuellement à la bibliothèque publique de Bruxelles, ayant été acheté par l'acacadémie des sciences et belles lettres de la dite ville, en fol. (1)." Dit afschrift berust thans in de bibliotheek der hertogen van Bourgondie te Brussel onder n° 10240 (2).

c *Chronicke van 's Bosch.* 1550. MS.

(*Catalogue d'une belle collection de manuscrits. Anv.* 3 *Sept.* 1823; pag. 16, n° 114.)

d *Kronyk van de fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch*, eindigende met 1579.

Behoord hebbende aan de familie Martini. Zie VAN HEURN, *Hist. der stad en meyery van 's Hertogenbosch*, dl. I, voorrede, bladz. XXVI.

e *Cronyk van de meyery en stad 's Hertogenbosch, beginnende met* 1140-1699. 2 dn. fol. MS.

(*Catal. van J. Ermens te Antwerpen*, bladz. 72.)

f *Die cronycke der stad en meyery van 's Bosch van* 1140-1623. Fol. 2 dn. MS.

(*Catal. van Lion te 's Bosch*, 1805, bladz. 2.)

2. WILHELMUS MOLIUS.

a *Annales civitatis Buscoducensis et rerum domi bellique per Buscoducenses gestarum, et actuum recitatio per magistrum* MOLIUM, *chronice ad posteros enarrata.* MS. fol., groot 112 bladz.

De erven wijlen den heer L. Gast hebben mij het gebruik van dit handschrift goedgunstig toegestaan. Het Bestuur van het Genootschap heeft daarvan, onder mijne leiding, een getrouw afschrift laten maken, dat in het *tweede deel* zal worden afgedrukt. Jammer dat in dezen codex zoo vele onnaauwkeurigheden begaan zijn, zoodat het onmogelijk is een' getrouwen tekst te geven, tenzij het mij gelukken mag, de volgende afschriften te kunnen raadplegen.

(1) *Recherches historiques concernant les Chambres de Réthorique établies dans les Pays-Bas*, MS., t. II, p. 259, berustende in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage.

(2) *Manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne*, t. II, p. 52.

Digitized by Google

b WILHELMI MOLLII *Annales civitatis Buscoducensis.* MS. 4°.

(*Catal. van Palier te 's Bosch*, 1759, bladz. 97.) Het komt mij voor, dat VAN HEURN deze copie gebruikt heeft in zijne bekende *Historie der stad en meyery van 's Hertogenbosch.* Immers hij noemt den schrijver steeds MOLLIUS, de overige *codices* MOLIUS, en haalt hem voor het laatst aan op het jaar 1554, terwijl het handschrift *a* loopt tot 1556 en *c* en *d* slechts tot 1553. Op het jaar 1555 komt in de copie *a* een berigt voor, dat hij, volgens den aanleg van zijn werk, zeker zou hebben medegedeeld, zoo het in zijn exemplaar ware voorgekomen. In de voorrede (blz. XXVI) zegt hij daarvan: »By een gelukkig toeval kogt ik MOLLII *Annales civitatis Buscoducensis.* Dit werk is door een priester geschreven, en is, zo ver ik weete, niet gedrukt. Bij de lezing vond ik het eenvoudig, doch van een onkreukbare trouw. Dit bleek my hieruit, omdat ik veele plaatsen met de oorspronkelyke stads voorregten vergeleken heb, waarmede zy volmaakt overeenstemmen."

c *Civitatis Buscoducensis annalia et rerum domi belloque gestarum per Buscoducenses incolas compendiosa narratio. Authore* WILHELMO MOLIO *Buscoducensi presbytero.* Vervolgens: *Iste liber pertinet monasterio Beatae Mariae Virginis supra Donckam prope Huesden, descriptus per fratrem* ALBERTUM *de Buscoducis fratrem professum ejusdem conventus et sacristam, anno Domini* 1553.

De geleerde W. C. ACKERSDYCK heeft dit exemplaar ter leen gehad van Dr. N. L. B. Wellens, in 1835 overleden. Waar het na diens overlijden gebleven is, is mij onbekend: op den catalogus zijner boeken heb ik het te vergeefs gezocht.

In 1799 gaf de pastoor van Mierlo, T. van Genechten, aan den pensionaris A. Martini de volgende beschrijving van een handschrift, dat onder hem berustte:

d »*Civitatis Buscoducensis annales et rerum domi belloque gestarum per Buscoducenses incolas compendiosa narratio, authore* WILHELMO MOLIO, *Buscoducensi presbytero.* Ante primam paginam historiae legitur sequens nota: »*Hic liber pertinet monasterio beatae Mariae Virginis super Donkam prope Huesden, scriptus per fratrem* ALBERTUM *de Buscoducis, monachum professum ejusdem conventus et sacristam anno Domini MCCCCCLIII.* 4°.

Digitized by Google

»Historia Buscoducensis in illo libro absolvitur foliis 48, utraque parte conscriptis, seu paginis, ut dicimus, 96, praeter insertas hinc inde schedas supplementares; character est nitidus et parvus et aetatem suam prodit. In eodem volumine habentur adhuc sequentia." Hier noemt Van Genechten nog vier werken van verschillenden inhoud op, betrekkelijk de kerktwisten in de XVI eeuw, die achter de *Annales* geschreven waren. Daar Ackersdyck geene melding maakt van die stukken achter de copie van Wellens, en de titels eenigzins verschillen, zoo is het wel mogelijk, dat beide handschriften onderscheiden zijn.

3. *a Historia chronologica oppidi Buscoducis, ab ejus exordio usque ad ann.* 1565, *per Magistros* Davidem Everswyn, Bartholomaeum Loeff *et* Jacobum van Balen *composita.* MS.

In de bibliotheek van Ant. Nuewens.

b Naar dit handschrift bestaat eene copie in de koninklijke boekerij te Brussel, in twee banden in 8°.

(*Catal. des manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne*, t. III, pag. 51 et 52, n° 17929 et 17930, gekomen uit de *Bibl. Hulth.*, t. VI, pag. 282, n° 958.)

c Naar de voorzegde copie bezit het Genootschap een getrouw afschrift, dat de bewerker in deze *Verzameling* zal laten afdrukken. Hij verlangt het handschrift *a* ter vergelijking ter leen te mogen ontvangen.

4. *Historia rerum Silvaducensium incerti auctoris, ab urbe condita ad annum* 1562. Otto Zylius *ex MS. describendam curavit.* 4°, groot 38 dubbele bladz., kleine letter.

Toen ik in de zomervacantie van 1845 eenige dagen aan het rijks-archief te Brussel mogt doorbrengen, ontmoette ik dit handschrift, dat op den geschreven inventaris onder n° 40 voorkomt. De Jezuit Otto Zylius is bekend. Hij was in het begin der XVII eeuw in het huis der Jezuiten te 's Hertogenbosch. In aanmerking van de bekende dienstvaardigheid der Belgen, om hunne schatten dienstbaar te stellen voor de wetenschappen, twijfel ik er niet aan, of dit handschrift zal mij ter vergelijking met de *Annales* van Molius wel vergund worden. Mogt

Digitized by Google

het intusschen een geheel ander werk zijn, dan behoort het in onze *Verzameling* te worden afgedrukt.

5. *Kronykmatige aanteekeningen betrekkelijk de stad 's Bosch.*
Deze *Aanteekeningen* komen voor in een handschrift ten archieve der stad 's Hertogenbosch, getiteld: *Nomina scabinorum Sylvaeducis*, 1401-1649. Langwerpig. fol.

6. *Chronycke gemaeckt by den ouden meester* VAN OSS, *secretaris menich jaer van den Bosch.*
CUPERINUS heeft dit werk gebruikt. Zie zijne *Chronycke*, bladz. 5. Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft deze kronyk in zijne veelvuldige schriften een paar keeren aangehaald. Hij heeft mij in der tijd geschreven, dat het originele ten stadhuize alhier bewaard wordt. In dat geval kan deze kronyk niets anders dan de *Kronykmatige aanteekeningen* n° 5 wezen.

7. *Chronycke gecompuleert van meester* ADRIAEN DE RUYTER.
Deze kronyk haalt CUPERINUS mede in zijne voorrede aan, bladz. 6.

8. ANDREAS EVERSWYCK, *Geschiedenis der stad 's Hertogenbosch.*
De magistraat der stad beschonk hem in 1613 daarvoor met 150 gulden. VAN HEURN heeft naar dit werk te vergeefs onderzoek gedaan. Zie zijne voorrede, dl. I, bladz. XXI.

9. PIETER CHRISTOFFEL VAN BAELEN, *Beschrijving van 's Bosch.*
Dit handschrift is door GRAMMAYE gebezigd, en naar dezen door VAN OUDENHOVEN aangehaald. VAN HEURN heeft er te vergeefs naar gezocht. Zie zijne voorrede, dl. I, bladz. XXVI.

10. BART. HONORII, *Pastoris Helmondani, Descriptio Taxandriae.*
Dit handschrift is door GRAMMAYE gebezigd.

In het *Diarium* OPHOVII komt op het jaar 1631, mense Aprili, deze aanteekening voor:

11. »*D. Marcus van Gerven scultetus Peslandiae in Roy accepit librum magnum de antiquitatibus et privilegiis civitatis et Majoriae*

Digitized by Google

manuscriptum a scholastico Rhodano D. Hanskens et tradidit D.D. statibus etc. Sylvaeducis: id retulit mihi ipse Hanskens."

Is dit boek door Hanskens opgesteld, of is het slechts een handschrift, dat de kwartiertierschout Van Gerwen van hem gekregen had?

12. J: B. GRAMMAYE, *de Campinis locis.* Fol.

(*Manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne à Bruxelles*, t. II, p. 52.) Dit fragment, in het bijzonder op 's Hertogenbosch betrekkelijk, begint aldus: »*Sylvaducis in agro Ortunensi.*"

13. *Chronyck van 's Hertogenbosch, vant jaer* 1382 *en* 1383. Fol.

(*Manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne à Bruxelles*, t. II, p. 52.) Deze kronyk begint aldus: »*In 't jaer ons Heeren* 1382."

14. *Descriptio urbis et obsidionis Buscoducensis.* Fol.

(*Catal. van Palier te 's Hertogenbosch*, 1759, blz. 92.)

15. De geleerde Benedictijner monniken Martène en Durand vonden op hunne tweede wetenschappelijke reis door België in 1716, in de abdij van Tongerloo, belangrijke handschriften, waaronder eene historie van 's Hertogenbosch vooral hunne aandacht trok.

(*Collection de chroniques belges inédites*, 1836, t. I, p. 35 de l'introduction.)

16. *Annalia civitatis Busciducensis ab exordio civitatis usque ad annum* 1550.

Hetzelve berustte in 1762 in de bibliotheek der proostdij van Corsendonck bij Turnhout. PAQUOT was van oordeel, dat dit werk behoorde gecopieerd te worden, blijkens een schrijven van den 13 Mei des gemelden jaars aan den graaf de Cobenzl. (*Collection de chroniques belges inédites*, 1836, t. I, p. 36 de l'introduction.) Ik was vroeger van gevoelen, dat dit handschrift de *Annales* van MOLIUS was. Thans komt het mij voor, dat hier welligt eene geheel andere kronyk bedoeld kan zijn. Uit dien hoofde behoort de aanhaling van dit werk, blz. XII der *inleiding*, weg te vallen.

Digitized by Google

17. SIMONIS PELGROM, *Descriptio originis urbis Silvaeducensis.*
(VAL. ANDREAS, *Biblioth. Belg.*, 2ª ed. pag. 812; FOPPENS, *Biblioth. Belg.*, t. II, pag. 1101; PAQUOT, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des Pays-Bas*, t. VI, pag. 285.) Dit werkje, door VAN OUDENHOVEN in het Nederduitsch vertaald, is door mij geplaatst is in het *Geschiedk. Mengelw. over Noord-Brab.*, dl. I, blz. 61 volg.

18. *De jammerlyke destructie ende desolatie vanden kerken, cloosteren etc., die by sommige sectarissen, te weten Calvinisten, binnen 's Bosch ende diverse steden van Vlaenderen, Hollant, Zeelant ende Vrieslant is geschiet etc.* (in 1566) *en verscheide andere historische stukken meest tot 's Bosch behoorende.* MS. fol., oud doch zeer net geschreven.
(*Catal. van C. A. van Wachtendorff, 29 April* 1811; *Utrecht bij J. Altheer;* bladz. 18, nº 329.) Verkocht voor *f* 3,75.

19. *Troubels en Beeltstormerye binnen de stad 's Hertogenbossche sedert* 21 *July* 1566; *beschreven door* DOMINICUS BEYENS. MS. 4º.
(*Catal. van Servais te Mech.*, 1808, p. 237, nº 3218.) Ik heb dit handschrift aan de bibliotheek van Bourgondie te Brussel gezien, doch het is niets anders dan een afschrift uit VAN OUDENHOVEN, *Beschryv. der stadt van 's Hertogenbossche*, ed. 1672, die het verhaal van DOMINICUS BEYENS, blz. 135-139, heeft doen afdrukken. Intusschen wenschte ik het »*oudt gheschreven boeck*" van D. BEYENS zelf te zien, dat stellig meer bevat dan de 5 bij VAN OUDENHOVEN bewaarde bladzijden.

20. *Informatie aengaende de troubles geschiet binnen de stat van den Bossche*, 1567. Copie authentiek, geteekend »N. DE ZOETE," groot 47 bladz.
In het archief te Brussel (partie antique). (H. VAN WYN, *Rapport zijner reis ter opsporing van archieven in* 1803, MS. fol., bladz. 134, in de boekerij des Genootschaps.)

21. *Laus phani Buscoducensis.* MS. 4º. Beginnende: »*Phanum justo nomine.*"
Deze lof op de St. Janskerk te 's Hertogenbosch wordt in de koninklijke boekerij te Brussel bewaard. (*Catal.*

Digitized by Google

des manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne, t. III, pag. 53, n° 8472.)

22. *Mirakelen van O. L. V. ten Bosch, uyt het originael gecopieert.* MS. fol. Beginnende: »*Int jaer ons Heeren* 1383." In de koninklijke boekerij te Brussel. (Zie *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque des ducs de Bourgogne*, t. III, pag. 53, n° 14126.) Daar het voorste gedeelte verloren is, zoo gis ik, dat Otto Zylius hetzelfde handschrift ten grondslag gelegd heeft in zijne *Historia miraculosa B. Mariae Silvaducensis* (*Antv. Plantinus.* 1632. 4°), althans de beschrijving van zijn handschrift in de voorrede slaat letterlijk op het onderhavige. Het Genootschap bezit van dit MS. eene getrouwe copie.

23. *Legende van St. Odulphus van Oirschot.* Op perkament. Dezelve was in 1658 voorhanden op de pastorij te Oirschot. Zie *Acta Sanctorum Bollandistarum*, die duodecima Junii, t. II, p. 594, alwaar een Latijnsch levensverhaal van Odulphus naar drie handschriften en twee gedrukte levens (te Keulen in 1483 en te Leuven bij J. de Westphalia in 1485) voorkomt. Ik heb te vergeefs bij Pantzer naar deze legende gezocht, weshalve ik vermeen, dat zij de *Aurea legenda* Joannis de Voragine bedoelen, die in die jaren het licht zag.

24. *Hertellinge van alle de huyzen van Brabant in t'jaer* 1526. N° 4. *Stad en quartier van s'Hertogenbosch in t'jaer* 1526. Fol., groot 70 bl. *Afschrift van* J. G. Smolderen, *professor bij het koninklyk athenaeum te Antwerpen, ten jare* 1826. Uyt een handschrift ten archive der stad Antwerpen, in fol., in schaepsvel gebonden; op den rug staet: *Hertelling van alle de huyzen van Brabant.* 1526. In hetzelfde stedelijk archief berust eene haardtelling van Braband over den jare 1437. De verzamelaar maakte daarvan reeds gebruik in zijne *Bijdragen over Noord-Braband*, dl. II, bladz. 51. Indien er statistische bijzonderheden, gelijk dit in de haardtelling van 1526 het geval is, in mogten voorkomen, was eene volledige nieuwe uitgaaf wenschelijk.

Digitized by Google

GEDRUKTE WERKEN (1).

1. *Fragmentum vitae Sanctae Odae. Lovanii apud Joannem de Westphalia.* 1485. 4°.

(MAITTAIRE, pag. 467; VISSER, blz. 20; PANTZER, t. I, pag. 515, die er bijvoegt: »*Scriptore Godefrido sacerdote Rhodano in Campania Brabantica,*" denkelijk uit VALERIUS ANDREAS en FOPPENS. ISPRIDUS THYS plaatste in de *Acta S.S. Belgii*, t. VI: *Vita S. Odae Virginis, auctore anonymo. Ex MS. monasterii Portae Coeli apud Sylvam Ducis, collato cum MS. 2de partis hagiologii Brabantinorum in Rubea Valle et Corsendoncano, interpolationibus vel saltem ineptis digressionibus expurgata*, doch maakt van dit gedrukt werk geene melding.) Men weet, dat het dorp St. Oedenrode aldus naar deze maagd genoemd wordt.

2. *Vijf en twintigjarig Kronykje van 's Hertogenbosch.* 1476—1501. In het Latijn.

Met eene vertaling afgedrukt in het *Geschiedk. Mengelw. over Noord-Braband*, dl. I, blz. 201-234. Dit kronykje is slechts een fragment uit eene andere, mij tot dus ver onbekende uitvoerige kronyk, blijkens de verwijzing naar folio's en artikels, die boven elk berigt geschreven zijn.

3. *Kronykjen van 's Hertogenbosch.* 1312-1517.

Afgedrukt in WILLEMS, *Belg. Museum*, dl. III, blz. 78. »Dit kronykjen," zegt WILLEMS achter zijne uitgave, »getrokken uit de *Analecta inedita* van wylen den eerw. heer A. HEYLEN, HS. behoorende aen den eerw. heer DE RAM, rector magnificus der catholyke universiteit van Leuven. HEYLEN schreef boven zyne kopy: »Chronicon sequens confectum videtur a quodam syndico oppidi Buscoducensis, cui archivia patuere. Quod autem nomen ipsius fuerit, detegere nequivi, nisi fortasse fuerit dominus

(1) Ofschoon de navolgende werkjes reeds meerendeels in de *Verzameling* zijn opgegeven, willen wij de titels nog eens hier afschrijven, in de hoop, dat zij beter in het oog zullen vallen.

Digitized by Google

Van der Stegen: id enim nomen integumento inscribitur. Verbotenus et litterariter exscripsi ex autographo, quod ab amica manu accepi 1785." " Wij hebben de bijzonderheden betrekkelijk ons gewest uit dit kronykje laten afdrukken in het *Geschiedk. Mengelw. over Noord-Braband*, dl. I, blz. 324-337. Mogt men het handschrift, dat HEYLEN gecopieerd heeft, kunnen ontdekken!

4. *Lutherye ten Bossche.* 1533.

Dit fragment van twee bladz. druks komt voor in de *Bijdragen over Noord-Braband*, dl. I, blz. 395: het begint aldus: »*Alsoe die verdoemde secte*" enz. Misschien is dit verhaal uit eene geschreven kronyk van 's Hertogenbosch gecopieerd.

5. *Victoria turris Davidicae contra turrim Babylonicam.* Auct. G. A BRUECKELAER. *Silvaed.* 1580. 8°.

6. *Proiromus Pacis;* eodem auctore.

7. *Flagellum Belgicum;* eodem auctore.

Komen in de drie laatstgenoemde werkjes geene bijzonderheden voor wegens de gebeurtenissen te 's Hertobosch omtrent het jaar 1580?

8. *Victoria Nobiliss. Adolphi de Cortenbach, procomitis Helmondani. Cecinit* BART. HONORIUS.

9. *Poematium de pugna civili Silvaeducensium. Auctore* MATTHIA VORNIO. *Silvaed. Schefferus.* 1606. 4°.

10. *Epigramma in laudem Civitatis Silvaeducensis.* (*Graece et Latine.*) *Auctore* Jo. VLADERACCO. *Silvaed.*

11. *In laudem Domini Helmondani;* eodem auctore.

12. *De Observatione arcis Helmondanae;* eodem auctore. *Silvaed.*

13. *Apologie der vertrocken borgers van s'Hertogenbosch.* 1579. 4°.

14. *Twee schoone vermaningen aen de borgherye van s'Hertogenbossche door de Wethouders gedaen.* 1580. Kl. 8°.

Digitized by Google

15. *Exequiarum funebrium Philippo II Hispan. Regi Sylvaeducis exhibitarum brevis et extemporalis quaedam descriptio per F.* PETRUM VLADERACCUM. Kl. 8°.

16. P. VLADERACCI *Diarium rerum per singulos dies in obsidione Sylvaducensi per Principem Mauritium Nassovium gestarum. Sylvaeducis.* 1601.

17. *Waerachtighe nieuwe Thydinghe van de sterke stadt 's Hertogenbosch, dewelcke nu belegert is van de Mogende Staten der Vereenigde Provincien, onder beleyt van zyn Excelentie Graeff Maurits van Nassauwe aen d'eene syde, en het leger van den Eertshartige Albertus aen d'andere syde. Gorcum by Jan Hensberch.* Kl. 8°, groot 8 ongepag. bladz. Zonder jaartal.

18. *Twee nieuwe Liedekens van de beleigeringhe van 's Hertogenbosch, van het principael datter geschiet is tusschen den Leeu, Beer ende Wolf, met alle haer aenhanghers. t'Antwerpen by Marten Huyssens op ons Lief Vrouwen kerckhof in den gulde Leeu.* MDCIII. 8°, groot 13 ongep. bladz.

Digitized by Google

Digitized by Google

Het Bestuur van het **PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN IN NOORD-BRABAND**, *overwegende, dat het voor den beoefenaar der geschiedenis van dit gewest allerbelangrijkst is, de bronnen daartoe te kunnen raadplegen, heeft besloten, om de oude kronyken, charters, diploma's, privilegien en uitgiftbrieven betrekkelijk Noord-Braband te verzamelen en bij eenige volledigheid in de genootschappelijke* Handelingen *op te nemen.*

Tot verwezenlijking van dit ontwerp wordt aan de leden des Genootschaps het eerste stuk der Verzameling van kronyken betrekkelijk de stad en meijerij van 's Hertogenbosch — *naar verschillende handschriften door den heer bibliothecaris Dr.* **C. R. Hermans** *voor de drukpers bewerkt — aangeboden, welke verzameling op zestig vellen druks beraamd is en bij afleveringen van jaar tot jaar zal worden voortgezet. Bij de laatste aflevering zal in eene* Inleiding *een critisch verslag der gebezigde handschriften en kronyken gegeven, dankbare hulde aan derzelver bezitters*

Digitized by Google

gebragt en het geheel met uitvoerige registers van personen en zaken gesloten worden.

Indien aan deze onderneming die goedkeuring mag te beurt vallen, waarmede het Bestuur zich durft vleijen, zal op dezelfde wijze ook met de kronyken van de overige deelen van Noord-Braband worden voortgegaan en tevens de belangrijkste charters, privilegien en uitgiftbrieven van gemeente's gronden en polders, heerlijkheden, leenverheffen, pootkaarten enz. enz. worden medegedeeld.

Het Bestuur vertrouwt, dat deszelfs medeleden, die dergelijke oude oorkonden bezitten, volgaarne zullen medewerken, om deze verzameling zoo volledig mogelijk te maken, en noodigt tevens elken letter- en geschiedkundige uit, die zich met de uitgave der kronyken en charters betrekkelijk landstreken in Noord-Braband, welke buiten de stad en meijerij gelegen zijn, zoude kunnen belasten, om zich daartoe wel te willen aanmelden.

NAMENS HET BESTUUR,

DE SECRETARIS,

Mr. VAN COOTH.

Digitized by Google

DIE CHRONICKE

VANDER VERMAERDER ENDE VROMER STADT VAN

Tsertogenbosch,

INT CORTE VAN

HENRICUS DIE EERSTE,

Hertoge van Brabant,

TOT

PHILIPPUS VAN OESTENRYCK,

Coninc van Engelant ende Hertoge van Brabant.

Digitized by Google

Buscoducensem plebem Dominus benedicat et urbem.

Digitized by Google

Die prologe van dit navolgende chronyxken.

Den eerweerdigen, wisen ende seer voorsinigen heeren scepenen en. raet, ende voort allen (1) *vromen borgeren ende ingesetenen der seer vermaerder stadt van Tsertoghenbosch, wenst brueder* AELBERTUS CUPERINUS *eewich geluck en. voorspoet.*

Alsoo ons beschryvet die wel sprekende Tullius Cicero, soo en is geen dinck dat eenen weereltsce man meer tot wysheyt, manheyt (2) *ende deuchdelycke leven treckende*

(1) Bij B. ingelascht *anderen.*

(2) B. *waerheyt.* Bij Kilian is *manlickheyd*, virilis animus, fortitudo, vroomheid, dus *kloekheid.*

Digitized by Google

ende verweckende is, dan vlietelicke (1) *historien ende chronicken ende oude geschiedenissen te lesen: te weeten als die bequamelick geschreven worden* (2), *mit alle saken ende circonstancien, woorden* (3) *en. daden, daer aen eenich groot verlangen gelegen is geweest, want hy daerdoor vernuftich word, niet alleen in orlogen ende in striden, mer oock in raet ende alle borgerlycke saken, die in* (4) *den landen ende steden oprysen mogen, ghelyckerwys dit* (5) *aenmerct hoe die vrome stadt van Tsertogenbosch, die eenen cleynen oorspronck en. beginsel gehadt heeft, door wat oefeninghe ende manieren of policye sy soo grootelyck toegenomen heeft, want chronycken syn anders niet dan getuygenisse der tyden, een lichte der waerheyt, een meestersse des levens.*

Op dat ick nu myn grondelycke gunste tegen dese loffelicke (6) *stat van Tsertogenbosch thoenen soude, soo hebbe ick dit chronicxhen tot eere, loff ende proffijt van allen vromen heeren, borgers, ingesetenen ende liefhebbers*

(1) Bij Kilian is *vlietigh*, fluens, liquidus, en vlijtig.

(2) Bij V. en B. *wordt.*

(3) B. *voorwaerden*; V. *worden.*

(4) V. *an.*

(5) V. *die.*

(6) V. *lovelicke.*

Digitized by Google

deser stat hoochweerdige name int openbaer laten gaen, begerende op den geminde (1) *lesere ende op alle vrome borgeren dit chronycxken int goet nemen willen, denckende dat alsoo wel prysselicke* (2) *is, cleynen giften in danck te nemen als groote giften te geven.*

Mer op dat niemant en wane dat die compositoer deser cronycken, om die stat synre geborten te ecren, naer synder belieften (3) *yet* (4) *meer daer in geset heeft dan die gerechte waerheyt, soo gheeft die compositoor te kennen, dat hy niet vanden synen daer in geset en heeft, maer heeft dese chronycke getrocken wt veel andere authentycke* (5) *boecken, te weten: wtten chronycke van Brabant, wtten chronycke vanden eerweerdigen heere Rigino, abt van Pruymen, wtten chronycke gemaeckt by den ouden meester Peeter van Oss, secretaris menich iaer vanden Bosch, wtten schriften oft chronycke vanden eerweerdigen priester en. borger vander stadt* (6), *mees-*

(1) B. *gemeyne.*

(2) V. *princhelike.*

(3) B. *beloeften.*

(4) B. *oyt.*

(5) B. *chronyck.*

(6) Bij B. weggelaten *menich iaer vanden Bosch, wtten schriften oft chronycke vanden eerweerdigen priester en. borger vander stadt.*

Digitized by Google

ter Willem Mool, witten chronycke gecompuleert van meester Adriaen die Ruyter, die welcke menich iaer inden huze vanden heylighe Geest als ..... (1) gedient heeft.

Godt, die Heere, wille die vrome borgers en. die gemeynte in gelucksaliger (2) prosperiteyt, voorspoet en. welvaert genadelike gespaeren en behouden (3).

(1) Een woord is in V. uitgelaten. Bij B. is die zin aldus omgezet: *die Ruyter, die menich iaer inden heyligen Geest gedient heeft.*

(2) Bij V. *en.* tusschengevoegd.

(3) B. *bchoeden.*

Digitized by Google

Inden eersten wordt beschreven die ghelegentheyt en. condicien deser stadt van Tsertoghenbosch.

Tsertoghenbosch is een stede gelegen int bisdom van Luyck ende is een vandie vier hootsteden van Brabant, toebehoorende als een eighen patrimonium den hertoghe van Brabant, sonder eenighe overheere daerinne (1) te kennen of te leene van iemant te ontfanghen, ende is een stede seer vast ende stercke, driecantich inder forme ende utermate ryck ende machtich van volcke, hooch van mueren tegen eenen onversienlyck ende subitelyck aenstoot van vianden, hebbende thorens ende (2) diepe graften, wel voersien ende beschermt (3) mit alderley instrumenten van attelrye bolwercken mit stercke fortressen ende borstweren (4) voor die poorten, met schoone slach- of valbrugghen (5).

Indese stede syn schoone lustige kercken oft cappellen mit een sonderlinge schoone ende costelycke kerck in die eere van sint Jan, apostel en. evangeliste, daer in gefundeert is een canonnizye (6) van xxx werlike canoniken: in welcke kercke alsoo schoonen dinst gedaen werd dagelix als in eenige stede oft plaetse toebehoorende ons prinche vanden landen.

(1) V. *in*. (2) V. *mit*. (3) V. *beschrempt*. (4) B. *voorstoren*. (5) Bij V. ontbreekt *met schoono slach- of valbrugghen*. (6) V. *canonnye*.

Digitized by Google

Hier volgen die naemen van die andere cappellen, die in de stadt vanden Bosch staende syn:

Sint Iacops capelle.
Sinte Peeters capelle.
Sint Ioris cappelle.
Sinte Cornelis cappelle.
Sinte Anthonis cappelle.
Sinte Anne cappelle.
Sinte Loyens cappelle.
Sinte Barbere cappelle.

In die stadt vanden Bosch staen oock veel costelycke schoone cloosteren van mannen en. vrouwen, van welcken sommighe binnen die stede en. sommige buyten staen, waer aff die naemen hier naer volgen en. eerst die naemen vanden cloosteren die binnen ligghen.

Dat clooster vanden Wilhelmiten, dat men nnemt die Baseldonck, ende staen onder den regel van sinte Benedictus.

Dat clooster vanden Prekers.
Dat clooster vanden Minderbrueders.
Dat clooster vanden Cruysbrueders.
Dat clooster vanden Bogaerden.
Dat clooster vanden Fraters.
Dat clooster vahden Cellebrueders.
Dat clooster vanden Clarissen.
Dat Regularisse clooster van sinte Gheertruyt.
Dat Regularisse clooster opten Wynmolen berch.
Dat clooster opten Hulenborch.
Dat suster clooster after die Tolbrug.
Dat clooster vande Cellesusteren ofte swesteren.
Dat jouffrau clooster van die nonnen int groot gasthuys.

Digitized by Google

Dat clooster vande susteren van Orten.

Die groote vergadering vanden Beghinen opten Beghinen hoff.

DIE CLOOSTEREN LIGGENDE BUTEN DIE STADT VANDEN BOSCH.

Dat clooster van Zantroysen of Chatusers te Vucht.

Dat dobbel clooster vanden Brigitten tot Coudewater.

Dat Regularisse clooster tot sinte Annenborch.

Dat sustere clooster op die Eycken donck.

Alle dese cloosteren en. godshuysen liggen binnen en. buten die stadt vanden Bosch, twelck een groote gratie is voor die stadt, want men seyt gemeynlick in steden daer alsulcke cloosteren van goede leven zyn en. haren regel oft observancien haren oerdenen wel onderhouden, alsoo in de cloosters vanden Bosch gedaen werdt, dattet volck daer by seer verbeetert werdt, midts goeden exempelen en heylighe leeringen, dan in andere steden, daer niet aldusdanige cloosteren mer ander van slappen ofte wilden (1) leven syn, daert volck quaet exempel aen nempt.

Vander proprieteyt en. condition der borgeren ende ingesetenen of inwoonders der stadt van Tserloghenbosch.

Op dat nu voort allen menschen bekent werde die vromicheyt en. proprieteyt der ingesetenen vanden Bosch,

(1) B. *weelden.*

Digitized by Google

soo is te weten dat meeste deel onder die borgers veel goeder condicien blyckende zyn, diemen in dander steden onder die borgers soo gemeynlyck niet en vynt. Inden eersten soo is dat volck vanden Bosch seer strydbaer en. moedich tegens syn vianden, als dat dicwille openbaer is geweest in verscheyde oorlogen tegens die Gelderschen, welck landt sy dicwils alleen gedwongen hebben, sonderling in dat oerloge van Poroeyen (1), int iaer ons Heeren dusent ccccc en. achte. Item in dat oerloge van Utrecht, anno xxiiij, doen zy allen die dorpen van Gelderlant tot Zutphen toe brachten int verdingen (2). Item in dat Tielsce belech geschiet synde, anno xxviij, ende tot meer andere tyden van oorlogen, daer die vanden Bosch haer grootmoedicheyt seer over haer vianden gethoont hebben.

Den tweeden soo blyckt gemeynlyck onder die borgers naturelycke ingeboren getrauwicheyt tot haeren naturelycken landsheere en. prinche van Brabant (3), want sy altoos bereet syn geweest mit haren prinche te leven ofte sterven, alsoo dat dicwil bevonden is, dat welck hier te lanck soude vallen te vertellen: waerom dat die stat vanden Bosch van sommighe heeren en. hartogen van Brabant begracyt (4) syn geweest en. seer in haer vrintschappe gestaen hebben en. mit previlegien begaeft syn geweest, als te weten, Henrick, die eerste van dien name, hartoge van Brabant; item vrou Ianne (5), hartoghinne van Brabant; item Maximiliaen, die keiser en. hartoge van Brabant; item zyn sone Phillippus, hartoge van Brabant en.

(1) Poederoijen, eene heerlijkheid in den Bommelerwaard. (2) *Verdingen*, redimere, transigere, Kil., dus *onder brandschatting brengen*. (3) Bij B. weggelaten *van Brabant*. (4) Begunstigd. (5) B. *Johanna*.

Digitized by Google

coninck van Castillien, en. meer andere, die de stat geëert en lief ghehadt hebben om haer trouwicheyt.

Ten derden soo staet aentemercken tot loff en. recommendacie der borgeren en. inwoonders der stadt vanden Bosch, die groote charitate en. melidende bermhertichеyt, die zy thonen en. bewysen den ermen en. gebreckelicke menschen en. schamel clerxken, want in geen steden, noch in Gelderlant, noch int lant van Cleve, Gulick, Ludick of oeck mede in Vlaenderen of Brabant, soe groote charitate van almissen te geven, gedaen werdt, als tot Tsertoghenbosch, als wel blyck en. openbaer is allen menschen die barmhertige charitate, diemen doet den zieken int groot gasthuys; item die overvloedighe spine (1), die daer geschiet inden heyligen Geest ij of iij mael ter weke, voord aen wat charitaten men bewyst den huysarmen; item hoe dickwils alst durentyt was, hoe bystandich die goede borgers bewesen hebben den armen menschen, die anders van honger bedorven souden hebben, als te weten int iaer ons heeren dusent vyf hondert (2) en. xxx; item int iaer van xlv (3); item int iaer van lvij, doen ten Bosch alsoo groote volck wt andere steden, als van Luyck, wt Brabant, wt Gelderlant, wten landen van Cleve, van Gulick etc. (4) quam, dat den stadt te swaer viel haer almissen te geven, desgelycx in tyden dat die Maescant en. daer ontrent overvallen werden mitten water, dat de huysluyden daer woonenden op die solders lopen, om haer lyf te salveren, hoe neerstich die stat vanden Bosch daer dan beschickte met schuten ende pleiten, proviande van broot, kaze, boter,

(1) B. *spyse.* Beter spine of *spyne,* spynde, uitdeeling van mondbehoeften. (2) Bij V. weggelaten *vyf hondert.* (3) Bij V. staat xv. (4) Bij V. staat *in.*

Digitized by Google

vleesch etc., om die schamele menschen te hulpe te comen, als wel gebleken heeft int iaer dusent ccccc en. xxix; item int iaer van xxxi; item int iaer van lij, ende tot meer andere tyden van durentyt oft van oploop van wateren, waer om die stadt vanden Bosch wel mach geneumt werden een toevlucht en. onderstant van allen armen menschen.

Ten vierden soo zyn die vanden Bosch seer neerstich om haer broot te winnen en. haer ambacht te vervolgen. Sy hebben voor een maniere, dat sy haer kinderen tot geen leecheyt en houden, maer sy doen haer kinderen van ioncx op een ambacht leeren, of zy doen haer kinderen scholen gaan, het sy buten of binnen der stadt, of zy doen haer kinderen leeren comenschappen, midts welcke toe compt, datmen in alle landen of steden Busschers vynt, en. dat in die stadt menich treffelyck ryck borger, soo ambachsman soo coopman, woonende is, alsmen oock wel sien mach die playsantelike husen, die dagelyckx inde stadt vanden Bosch getimmert en gebetert (1) werden.

Dat die stadt van Tsertoghenbosch altoos doorgaens wel geregeert is geweest van goede regenten en. heeren.

Al eest alsoo dat die stat vanden Bosch principalyck staet op die ambachten en. comenschappen, die van die neerstige borgeren: nochtans syn altoos in die stat ge-

(1) Bij B. weggelaten *gebeteert*, waarvoor wij *gebetert* geschreven hebben.

Digitized by Google

weest rycke en. eedele mannen, daer die stadt af geregeert is geweest, als: schepenen, raetsheeren (1), door wyens deuchdelickheyt, vromicheyt, wysheyt en cloeckheyt die stat dicwils in eenen geluckigen staet en. welvaert gestaen heeft en. veel victorien tegen die Gelderschen gehadt hebben: door welcke saecke die stadt vanden Bosch een vernaemde (2) en. vermaerde stat altoos is geweest, en. hier om hebben sommighe groote heeren en. princhen vrintschap mit die stat gehouden, als: hartoghe Art van Geldre, die een vrouwen bruer was ten Bosch int sint Ians kerck en. een oude schutter, seer neerstelycke onderhoudende (3) die costumen van die bruederschap van ons lieve vrouwe en. van die oude schutters, wyens herte noch ten Bosch int clooster van sinte Geertruyt opt choor bewaert werdt; item die vrome grave van Bueren; her Frederick van Egmont (4), wyens huysing ofte paleys noch staet in die Orten straet by dat heylich Cruys poorte, die menich spronck reyse (5) en. menich verdriet gedaen heeft den Gelderschen, ter liefden van die stat vanden Bosch; desgelycke zyn sone, grave Floris van Bueren, heere van Iselstein, die oock altoes vrintschap met die stadt gehouden heeft en. was oock inde bruederschap van ons lieve vrouwe en. een ionge schutter seer liefgetal en vrinthout onder die borgers, en. hadde syn wooninghe of herberghe in die Postel straet; ende voort meer andere heeren, vorsten en. oock steden, die hen mitter stadt vanden Bosch versellet (6) hebben en. vrintschap gehouden hebben.

(1) B. *lantsheeren*, maar verkeerdelijk. (2) Bij B. weggelaten *vernaemde*. (3) Bij B. weggelaten *als: hartoghe* enz. tot *onderhoudende*. (4) V. *Egemont*. (5) *Spronck reyse*, vijandelijke inval, Kil. (6) *Versellen*, bondgenootschap maken en sluiten, Kil.; bij B. staat *verzegelet*.

Digitized by Google

Hier volgen nu nae die namen van die ridders, die als schepenen mede die stadt van Tsertoghenbosch geregeert hebben in verscheyden iaeren.

Her Arnt Dicbier; hy was schepene int iaer ons Heeren dusent iij^{c} ende xiiij.

Her Gosen die Cock; hi was scepene inden iaere ons Heeren dusent ccc ende xvij.

Her Ian van Eyndhoven; hi was scepene anno dusent ccc ende xix.

Her Henrick van Nulant; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende xxx.

Her Henric van Modrecht (1); hy was scepene anno Domini dusent ccc ende lv.

Her Rhicalt van Ouden; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende lvj.

Her Emondus die Rôver was scepene int selve iaer.

Her Dirick de Rover was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende lxxj.

Her Arnt die Rover was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende lxxxiij (2).

Her Gosen van der Aa was schepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende lxxxvij.

Her Willem van der Aa was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende lxxxvij (3).

Her Dirc die Rover was scepene int iaer ons Heeren dusent ccc ende xcviij.

Her Willem van Gendt was scepene anno Domini dusent cccc ende xviij.

(1) V. *Moerecht.* (2) Bij B. staat *Heer Edmondus de Rover was schepen anno* 1383. Alzoo heeft de afschrijver vier regels overgesprongen. (3) Deze persoon bij B. weggelaten.

Digitized by Google

Her Dirck van Merchem; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent cccc ende xix.

Her Ian Back; hy was schepene int iaer ons Heeren dusent cccc en lxxxij.

Her Ian van Brecht; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent ccccc ende xxvj.

Hercules Keystergat; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent ccccc ende xxxviij.

Her Willem van Oss was scepene int iaer ons Heeren dusent ccccc ende xlj.

Her Ian vanden Wygaert; hi was scepene anno Domini dusent ccccc ende xlij.

Her Gerit van Vladeracken, heere van Geffen; hy was schepene anno domini dusent ccccc en. xlvij.

Her Walraven van Erp; hy was scepene int iaer ons Heeren dusent ccccc ende xlv (1).

Binnen de stat van Tsertogenbosch zyn twee dusent ende iij^{c} vuersteden (2).

Dit zyn de godshuesen oft gasthuysen (3) *van mannen en. vrouwen binnen der stadt van Tsertogenbosch.*

Opten Hulenborch een manne gasthuys, geheten Loyaers (4) gasthuys.

Aldaer Ian Schilders gasthuys van seven vrouwen.

(1) Bij B. het jaar weggelaten. In de voorgaande lijst is de stijl bij B. verkort. (2) Bij B. deze regels weggelaten. (3) Bij B. is *gasthwysen* weggelaten. (4) V. *Loenaers*. Men bedoelt het Looijers-gasthuis.

Digitized by Google

By sinte Barbare capel Agnes vanden Broeck gasthuys van seven vrouwen.

In die Orten straet sinte Loens gasthuys van seven vrouwen gheheiten her Coenraets gasthuys van Driel.

Aldaer Gherit die Werd gasthuys van seven mannen.

Aldaer Art van Ouwens gasthuys van seven mannen.

In die Hintemer straet in die Gruytstraet Henrick Brands gasthuys van seven vrouwen.

Aldaer dat groot gasthuys.

Aldaer her Henrick van Neynsel gasthuys van xiiij vrouwen.

Aldaer iouffrou Crystyns Meelmans gasthuys van xiij mannen.

Aldaer Art Keyts gasthuys van xij vrouwen.

Aldaer sint Anthonis gasthuys genuemt Anthonis Wynschot van acht vrouwen.

Opten Wynmolen berch Deventers gasthuys van (1) mannen.

In sinte Iacops straet Roelof mitten Kese gasthuys van acht vrouwen.

In die Schilders straet heer Adams gasthuys van xij mannen.

Opten Papen huls her Adams huysvrou gasthuys van xiiij vrouwen.

Aldaer Ian Moons gasthuys van mannen.

(1) Bij B. eene ruimte opengelaten om het getal in te vullen.

Digitized by Google

In die Postel straet iouffrou Margriet Spyckers gasthuys van vrouwen.

In die Verwers straet Henrick Smeets van Vessem gasthuys van mannen.

In sint Ioris straet Iacop van Oosterwyck gasthuys van veertien mannen.
Aldaer Aert Berwers gasthuys van mannen.

Opten Vuchteren dyck Heyms gasthuys van mannen (1).

In sint Ioris straet meester Stevens vanden Broeck gasthuys van mannen.

In die Ramen Ian van Berckels gasthuys van vrouwen.

In die Putstraet Margriet Heerens gasthuys van vrouwen.

In die Pepers straet een gasthuys van vrouwen, genuemt Uleman of Brant gasthuys.

Hier volgen die negen blocken binnen deser stat van Tserlogenbosch.

Inden eersten opt Hindemer eynd totter Gherlinxse brug mit allen straetkens daer toe behoorende.

Den anderen block van die Geerlinxse brug totter gevangen poorte toe mit oock haer toebehoorten.

(1) V. *vrouwen*, doch verkeerdelijk. Zie Oudenhoven, ed. 1670, blz. 126.

Digitized by Google

Den derden block die Kercke straet, Peper straet, Put straet mit haren toebehooren, metter helft van die Verwer (1) straet.

Den vierden block die Boortscen (2) straet, die oude Diese, die Volders straet, den ouden Huls, sint Ioris straet mit allen syden straetkens, noch die Lombartsche brug en. mit die helft van die Verwers straet.

Den vyfden block die Vuchter straet tot theylich cruyce poort toe mit allen syden straetkens.

Den sesten block den Vuchteren dyck tusschen beiden poorten mit allen zyden straetkens.

Den sevenden block die Vismerct mit die Corenbrug mittet Cruys straet, Karrestraet en. alle andere straetkens.

Den achtsten block die geheel Orten straet mit haer siden straetkens rontsomme.

Den negensten block die geheel merct en. Tolbrug.

Dese nageschreven steden en dorpen halen haer hooft vonnisse tot Teerlegenbosch.

Endoven, Helmont, Huesden, Vianen, Doermael bi Loven, Vlierden, Doorne, Heze ende Leend, Rithoven, Someren, Oss, Berchem, Heeswyck, Dinter, Berlicum, Roey, Oesterwyck, Hilverenbeek, Landen by Thienen.

(1) B. *wevers*, doch verkeerdelijk. (2) Beurse.

Digitized by Google

Ende die van Landen, te weten, die schoutet en. iiij scepenen haelden haer vonnis int iaer van xv° ende xxx in Februario ten Bosch, en. werdt haeren wyn geschoncken van die heeren.

Vanden eersten oorspronck der vromer ende playsantelycker stadt van Tsertogenbosch.

In den tyden dat int hartochdom van Brabant dommineerde als prinche en. landsheere hartoghe Godevaert van Brabant, die derde (1) van dien name, en. oock in tyden van zyn voorsaten hartogen, en. besondere in tyden van hartoghe Henrick van Brabant, die eerste van dien name, die dommineerde in Brabant in tyden van Paeus Alexander die derde en. keiser Frederick die eerste, genaempt Barbarossa, soo was die plaetse daer nu die stad van Tsertogenbossche op gefundeert is, een zeer lustige ende plaisantelycke bosscagie en. een genuchelicke foreeste, verciert met menigherley boomen, ghebusten (2), mit verscheyde grun cruden, bloemen en. al wat tot ghenuchte solacie en. berieflicheyt van een bossche, foreeste en. warande toe behoort. In dat bossche waren veel

(1) Lees *tweede*. (2) *Ghebusten* van *bus* voor bosch, van daar *Bussener*, Bosschenaar. *Bus*, verzameling van kreupelhout en struikgewas. Bij B. *geboesten*.

Digitized by Google

vremde, wilde dieren, als: vossen, wolven, beren, wilde swynen, hazen, conynen, herten, hynden (1) en. zulx meer van wilbraet. In dit bossche waren, oock rivieren en. viveren en. loopende wateren en. seer bequame weyen voor die wild dieren en. beesten, waerom die hartoge van Brabant Henricus hadde dese plaetse seer vercoren, om die iacht daer in te plegen en. te hanteren, ende wilbraet te vangen, alsoo nu tertyt die hartogen van Brabant int bosch van Zonien boven Brussel doen en. tot zyn berieflickheyt, dede hartoghe Henrick in dat bosch temmeren een lanthuse op die selve plaetse daer nu dat huys int Haeswyntken staet aen die merct, op dat hy met zyn knechten en. iagers en, mit zyn peerden en. iachonden daer in logys hebben mochten en. rusten vander iachte en. beschermt (2) mochten worden van wynt, regen en. onweer.

Hoe dat die grave van Megen doot dede slaen des hertoghen van Brabants iachhonden, en. wat beternisse hy daer voor doen moeste.

Groten twist ende onmin is op een tyt geresen geweest tussen hartoghe Henrick van Brabant en. den grave van Megen. Want die hartoghe, als hem overcomen waren sommighe groot (3) treffelike saken aengaende syn lande, soo is hy gereyst na Brussel, ende hier in tussen zyn des hartoghen iagers mitten honden gaen iaghen,

(1) B. *hynen*. (2) V. *beschrempt*. (3) Bij V. weggelaten *groot*.

Digitized by Google

om eenich wilbraet te vanghen, en. soo ist ghebuert (1) dat die honden geloopen syn int lant van Meghen, den welcken die iagers en. des hertogen dienders gevolcht syn, en. hebben daer oock hazen of ander wilbraet gevangen. Dit vernemende die grave van Meghen heeft die iagers en. des hartogen dienders seer vreeslyck doen slaen en. wreedelyck doen hanteeren; daer en boven heeft hy alle die honden des hartoghen doot doen slaen. Die hartoghe dit vernomen hebbende, werdt zeer (2) tornich en. soo beruert op den grave van Meghen, dat hy voor hem genomen hadde den grave te doen vanghen en. gantselick die stadt en. lande van Megen te doen verderven en. mitten brant te doen verwuesten, mer die banrootsen (3) en. die eedelen wt Brabant, en. oock die vrinden vanden grave baden den hartoghe langhen tyt voor den grave, ende den twist werdt neder geleet op zulke condicien, te weten, dat men die honden mitten voeten om hooch hanghen soude en. dan soo veel corens rogge oft haver om die honden hoopen soude, dat die honden gantselick mitten choren bedect soude syn van onder tot boven, en. dat choren soude hy geven den hartoghe voor zyn beternisse, en. dat hy voor den hertoghe eenen voet val doende, begerende genade voor syn misdaet, dat welcke alsoo gesciet is ende volbracht. Ende hier mede quam die grave van Meghen weder in die vrintschap en. gratie vanden prinche.

(1) V. *geboort.* (2) V. *soo.* (3) Baronnen.

Digitized by Google

Van die bequame gelegentheyt ende berieflickheyt (1) *der plaetse daer nu de stadt vanden Bosch op staet.*

Alsoe die plaetse daer nu de stadt van Tsertoghenbosch op gefundeert is, seer genuchlick en. lustich was, en. omcingelt en. oeck verciert mit campen, weylanden, vruchbaer ackers en. andere coren landen, en. bisondere oeck nyet verre gelegen was van die omliggende dorpen en. steden van Gelderlant, Kempelant en. Peellant, ende oock die Diese die plaetse omcingelde, gemengt synde noch mit twee stroomen, als mit die Dommel en. mit die Aa, ende haren cursse en. loop hadde nae Engelen, daer sy haer ontlast en. vloeyende is inde Mase, soo werdt Bosch en. die omliggende plaetse en. velden hoe langer hoe meer rondsomme vermaert en. vernaempt om haer berieflickheyt, en. van veel menschen wtten lande van Geldre en. wt Brabant versocht (2), want die huyslieden van die voorsz. plaetsen bestelden daer haer byen; ende aengesien dat die byen op die plaetse alsoo merckelycke toe namen en. eenen goeden voortganck hadden, soo werdt dit op allen contreyen alsoo verbreyt, dat die lieden van alle canten mit groote getalle en. menichte quamen mit wagens, mit carren, en. te water mit pleiten en. schuyten, geladen mit ymercorven (3), dat door dese oorsake veel comenschappen, mangelingen en. wisseling van peerden, van horenbeesten, van scapen, van

(1) B. *naerstigheyt.* (2) Voor *bezocht.* (3) *Ymercorven*, bijenkorven: *imme* bij Kil., *eene bij.*

Digitized by Google

boter, van kaze, van rogge, van havere en. zulx meer ghehanteert werdt, alsoo seer oft een groote merct van eenighe stede geweest hadde.

Van die eerste huysen, die ten Bosch getimmert waren.

Tot noch toe soo en waren noch geen huysen of herbergen ghetimmert op die plaetse of steden, daer die cooplieden en. andere volck haer logys en. berieff inne mochten hebben, mer van noods wegen soo moesten zy nae huys reysen oft blyven in die naestliggende dorpen of steden, om aldaer herberge en ruste oft logys te vercrygen, soo is die prinche hartoghe Henrick van Brabant daer toe versocht van sommige goede mannen, dat syn princhelycke maiesteyt believen wilde, dat men tot berief van allen menschen, die haer comenschap op dese plaetse hanteerde, sommige husen en. herbergen timmeren mochten, dat welcke die goedertieren prinche willicklyck geconsenteert heeft, verleenende daer toe hout tot balcken, carbeelen, plancken en. sulckx meer, dat welcke hy beval en. consenteerde te halen vuyt zyn foreest en. bossche, ende consenteerde oock, dat een ygelyck, wie geliefde, syn woonstat in dese plaetse nemen en. rustelyck besitten mochte, sonder ymants tegen seggen, sy en. haer nacomeling of erfgenaem, ten eewigen dagen. Soo werden daer veel herbergen op geslagen en. veel husen getimmert op versceyden plaetsen, en. bisonder die eerste husen werden getimmert op die selve plaetse ofte straete, dat nu op die oude Diese genumt is, en.

Digitized by Google

soo voort na die Verwers straet, en. oock opten Hoogen Steenweech: en. om dat hier nu soo goeden berief van herbergen was, daer die weerden en. weerdinnen groote neringhe en. gewinne by vercregen, soo werd dese plaetse alsoo vernamt suyde en. weste, datter groote menichte van volcke quam tot dese plaetse vanden Bosch wten lande van Cleve, van Gulick, van Boemel, van Tiel, van Nyemaghen en wten lande van Luyck (1), om daer te coopen en. te vercoopen, en. haer comenschap te hanteren. Aldus wert dat een huys bide andere geset en. getimmert, daer die prinche hartoch Henrick seer williclyck syn assistencie toe dede mit zyn hout en. boomen, diemen in dat bosch allenxken wt haelden.

Hoe dat die borgers en. ingeseten van Heusden dese nieuwe inwoonders en. fundatoors vanden Bosch wt haren woninge en. plaetse verdreven hebben.

Die borgers van Heusden horenden ende sienden den geluckigen staet van die ingeseten vanden Bosch, soo hebben sy dat seer qualyck connen gedragen, want die scepen en. ware, die welcke nu ten Bosch gebrocht werdt, pleech in voorleden tyden tot Heusden aen te leggen, daer oock eertyts plach te staen een tol huys, want sy mitten scepen veel eer tot Huesden waren, eer sy ten Bosch kosten gecommen: want die Mase dier tyt noch niet door gesteken en was, dat sy rechte voort ten

(1) Bij B. *Cuyck.*

Digitized by Google

Bosch kosten gecommen. Dit overdenkende die van Heusden, dat door alsulcke meenichfuldighe neeringe haer (1) stat seer cleyne mocht worden: om dit te scutten soo hebben sy haer mit malcanderen beginnen te beraden wat sy beste te handen souden trecken, waerom als hen dochte, dat sy bequamen tyt hadden geraeckt, soo syn zy ten Bosch gecomen en. hebben dese nieuwe ingeseten vanden Bosch eendrachtelyck vander plaetse veriacht, ende hebben allen dat gene dat sy getimmert hadden te niet gedaen. Die vanden Bosch, hoe wel dat sy dese nederlage hadden gehadt van die van Heusden, nochtans niet lange daer nae soe sy wederom gecomen, om haer oude plaetse en. husen weder te bewoonen en. hebben haer husen wederom op getimmert, waerom die van Huesden dit seer lastich (2) dragende, zyn wederom ter plaetsen vanden Bosch getogen en. hebbense daer niet lange laeten nestelen, maer hebben wederom al dat gene dat sy getimmert hadden, verdestrueert en. te niet gedaen; maer sy en hebben niet gevordert, want die plaetse is wederom op getimmert, mit bystant van hartoch Henrick van Brabant, en. is ten lesten een groote en. neerachtige stat geworden, alsoo nu hier naer breeder verclaert sal worden.

Hoe dat die vanden Bosch over die van Huesden haer clachte gedaen hebben aen den hartoghe van Braband.

Alsoo die vanden Bosch noch seer beducht waren voor die borgers van Huesden, daer sy nu tweemael wt hae-

(1) Bij V. weggevallen *neeringe haer.* (2) Bij V. *lestich.*

Digitized by Google

ren plaetse verdreven waren en. groote schade en. gewalt geleden hadden, dat sy oock nu derde werf wederom komen souden, om die Busschers te verstroyen en. te veriaghen, soo syn sy gereist na Brussel by den hartoge van Brabant en. hem geclaecht en. te kennen gegeven wat onrecht en. verdriet hen van die van Huesden overcomen en. aengedaen was, begeerden seer ootmoedelyck vanden selven prinche hulp en. bystant tegen die van Heusden. Die vrome prinche hartoch Henrick hoorende (1) dese clachten van die vanden Bosch, hadde mit hen compassie en. medelyden en. geloefde hen vromelyck bytestaen en. verdrach te hebben in toecomenden tyden van alle scade en. verdriet, dat hen van die van Huesden overcomen mochte. Daer na soo syn die van den Bosch gereist na Loven en. doen voort na Antwerpen, daer sy tegen die heeren van beyde die steden oock geclaecht hebben (2) over die van Huesden en. begeerden oock van hen hulp en. troost en. assistencie tegen die van Huesden. Die prinche hartoch Henrick seynden tot Huesden scerpe brieven, inhoudende groote swaere dreygementen in die sy die vanden Bosch eenige molestatie oft hinder aen deden, hy soudet wreecken over die stat en. lande van Huesden mit vuere en. sweerde, en. soude die stat gantschelyck mit zynre machte abandoneren (3) en. wtten gronde verderven. Daer na soo heeft die hartoghe een dachvaert geordineert te houden te Brussel, daer gecomen zyn de gedeputeerde van Loven, van Brussel en. van Antwerpen, ende daer werdt overdraghen inden raet, dat men vanden Bosch maecken soude een gemuerde (4) stadt, op dat Brabant van dier

(1) Bij V. *verhoorende*. (2) Bij V. weggevallen *hebben*. (3) *Abandonner*, prijs geven. (4) Bij B. *gemeyne*.

Digitized by Google

syden beschermt mocht werden tegen aenstoot van die Gelderschen, want dan sou den Bosch wesen als een borstweer en een slotel van Brabant.

Hoe dat Tsertoghenbosch mitte hulpe en toedoen van die hoofsteden van Brabant is geworden een gemuerde stadt.

Hertoch Henrick van Brabant hadde lange inden sinne en. wille, om te maeken vanden Bosch een gemuerde stadt, want op die tyt in Duytslant veel nieuwe steden gefundeert en. gemaekt werden; mer aengesien dat hi alsoo seer onledich was mit verscheiden oorlogen tegen verscheiden landsheeren en. oock mit andere swaer saken, soo heeft hy gehelick den last van die stat te bemueren, bevolen den drie hootsteden van Brabant, als: Loven, Brussel en. Antwerpen; ende dese steden hebben groote costen en. moeyten gedaen, om te timmeren en. te bemueren dese nieuwe stat vanden Bosch, waerom terstont gehuert werden wercklieden, en. die borgers vanden Bosch waren ooc seer neerstich, die sommige hieuwen dat hout aff int bosch en. bereident, die anderen bereiden die steenen, die sommige metsten die mueren, die ander deilden en. leyden die Diese en. dat water in veel plaetsen en. straten; seer cortelyck waren die mueren volmaect rontsomme die stadt, ende oock veel huysen waren volbracht, geringer (1) dan men meynen mochte.

(1) *Geringer*, spoediger, Kil.

Digitized by Google

Hoe dat die hartoghe van Brabant Henricus ten Bosch een regiment van statuten en. regten of zekere policie ingeset heeft.

Doen nu Tsertogenbosch van borgers seer toegenomen hadde en. veel volcx van verscheiden nacien daer quamen woonen, soo bekende hertoch Henrick van Brabant, dattet niet gedurich blyven en mochte, ten waer dat die stat oock mit ordonnancien, gesetten en. wetten gefundeert waere, waerom hy sekere statuten en. ordinancie die stadt gegeven heeft, mit veel schoone previlegien, vriheden en. handt vesten, daer oock die stat seer mede verbetert werdt. Voordaen soo heeft die hartoge oock ingeset die ordinancie van gewichten, van kooren mate, van bier mate, wyn en. ander drancke, daer hen die borgers en. ingesetenen vanden Bosch nae reguleren souden. Item hy vercoor oock seven scepenen en. andere raetsheeren vanden ousten, geleersten en. wysten, op dat allen dese ordinancien, die hy nu ingeset hadde, te beter volbracht soude werden; ende hy beval zeer scerpelyck desen scepenen en. regeerders vander stat, dat sy sorge dragen zouden voor die geheel stat en. der gemeynen proffyt, gelyck een vadere zynder kinderen profyt suct. Dit is gesciet int iaer ons Heeren dusent cc en. een.

HET EYNDE DES ERSTEN BOECKS DER CHRONYCKE EN. IAERLICSE GESCHIEDENIS VAN DIE VERNAEMDE EN. VROME STAT VAN TSERTOGHENBOSCH.

Digitized by Google

DIE CHRONICKE

VANDER

Stat van Tsertoghenbosch,

int corte van hartoghe IAN *van Brabant, die eerste van dien name, af, tot coninck* PHILIPS *tiden toe, die was hartoge van Brabant en. coninck van Engelant.* (1)

Inden iare ons Heeren dusent hondert en. lxxiiij weert Tsertogenbosch eerst een stat, wesende in tyden hartoge Henrick van Brabant, die eerste van dien name.

Anno Domini m° c lxxxv° werden tot behoef vander stat vanden Bosch getimmert drie poorten op groote costen van die drie hooft steden van Brabant.

Die van Loven fundeerden en. deden timmeren die gevangen poorte by die merct, die van Brussel deden timmeren des heylich Cruys poort in die Orten straet, die van Antwerpen deden timmeren ons lieve Vrouwe poorte by die groote waghe aen die merct, die namaels noch afgebrocken werdt.

(1) De Schrijver bedoelt Philips II.

Digitized by Google

Op die selve tide dede die hartoghe van Brabant Henrick (1) timmeren op die merct twee plaisante huzen, te weten Royenburch en. tcasteel op die Moriaen. In dese twee huzen woonden twee alte mechtige en. rycke ionckers of borgers, die seer groot en. geacht waren int hoff van Brabant by hartich Henrick; die eene was genaemt Iacop Coppetyn en. woonden inden Moriaen, die ander was genaemt Henrick Beckerlyn en. woonden op Royenburch. Tussen desen twee ionckers was groote minne en. vrintschap en. aten en. droncken dicwils te samen seer minnelyck en. in grooter vreuchden; mer namaels is tussen dese twee ionckers gevallen, door duvels ingeven, alsoo groote viantscap, dat die ganse stat om haer viantscap viel in groote partyscap en. tweedracht, daer groote moorderye, rooverye en. dootslagen om quamen onder die borgers. Dese groote viantschap en. tweedracht heeft op genomen in syn handen hartoch Henrick mit syn heeren vanden hove en. heeft die partyen wederom vereenicht en. een accordt gemaect mit zekere condicien en. articulen, ende onder al soo werdt gedetermineert en. gesloten, datmen van dese voorsz. tweedracht en. partyscap een iaerlicxse gehoechnis (2) houden sal opten vastelavont mit gevecht van hanen op der stadt huys, dat welck tot deser tyt toe noch onderhouden is tussen die Beckerling en. Coptyding (3).

Die vrome prinche Henricus, die eerste van dien naem, hartoghe van Brabant, alsoo hy die stat vanden Bosch seer lieff en. begracyt (4) hadde, want die stat door zyn

(1) Bij B. weggelaten *Henrick*. (2) B. *Gehoechenisse*, gehengenis. (3) Achter dit woord is door eene andere hand bij B. bijgeschreven: *tot den iaere* xv^{c} lxv. (4) Begunstigd.

Digitized by Google

toedoen en. neersticheyt synen oorspronc genomen hadde, soo stichtede hy in die stadt twee vroome husen, te weten een palleys voor zyn wooninge en. optreck int selve huys dat nu inde Swaen is, tegen dat vleeshuys over. Item een hoff, om daer in te tracteren saken aengaende zynder domeynen, welck huys noch staet inde Gasthuys straete buyten die gevangen poort en. is genaemt thoff van Brabant. Item opten costen vander stat wert getimmert een raethuys, dat welck noch genuemt is dat oude raethuys.

In dese tyden werden van die borgers vanden Bosch die straten rondsom properlyck geordineert en. die pondyen ofte bruggen vander stat seer wyselyck over die Diese gemaect en. geleet, waerom die vrome prince hertoch Henrick van Brabant overleggende by hem selven, ende aenmerckende die groote neersticheyt der ingesetenen en. borgers vanden Bosch, heeft die stat versien en. begaeft mit schoone previlegien, waer van die stat seer allenxkens verbetert wert in menichte van volcke, die ten Bosch quamen woonen en. oock in groote ryckdomme.

Op die selve tyde quamen wt verscheiden landen, als vuyt Gelderlant, wtten lande van Cleve, van Gulick en, wtten lande van Luyck, veel cloeckę vrouwen woonen ten Bosch mit haren huysgesinne, die welcke in corten tyden creghen dat geheel regiment niet alleen over haer huysgesin als over haer mans en. kinderen, mer oock over die stat in coopen en. vercoopen, alsoo dat die mans swigen moesten en. lieten die vrouwen bewerden (1).

(1) *Bewerden*, gewerden, geworden.

Digitized by Google

Dit wert den prinche hartoch Henrick geclaecht, die welcke een scerpe gebot dede gaen, dat gheen vrouwen meer soude regiment hebben in die stat, mer alle saken van den huysgesinne of vanden gemeynte gehandelt sullen werden van die mannen.

In dese tyden quamen oock ten Bosch wonen een menichte van Iodenen, die welcke haer woonstat namen op die plaetse, dat nu genuemt is after dat wilt vercken, welcke plaetse doen noch buyten die stat was, want die stat muere mit een stat poorte doen stont niet verre van die groote waghe. Dese Iodenen als sy daer een wyl tyts gewoont hadden, doende haer nering en. hanteringe, soo ist gebuert, dat sy gelyck al gevangen syn geweest om haer lelike feiten en. misdaden, daer sy in bevonden werden, ende daer nae syn sy te Vucht gebrocht en. aldaer verbrant, ter plaetse datmen noch der Ioden kerckhoff nuemt, niet verre van die galge.

Op dese tyden hadden die borgers en. ingeseten vanden Bosch noch geen kerke in die stat, mer sy haelden haer sacramenten en. kerken regten tot Orten in dat cleyn cappelleken datter noch staet, dat welcke zy hielden voor haer prochie kerck.

In dese tyden wert eerst begrepen dat clooster vanden Bogaerden in die Verwers straet, dat doen noch al buten die stat was, ende het waren al leecke brueders en. zy wonnen die cost mit weven en. trapenieren (1); sy hadden eenen weerlycke priester tot eenen cappellaen,

(1) Drapenieren, laken maken, van *drap*, laken.

Digitized by Google

die haer misse dede en. precte en. haer sacramenten gaff, ende sy stonden onder den prochiaen van Orten, dat doen die moyer kerck was vander stat vanden Bosch.

Inden iaere ons Heeren dusent hondert en. xcvj heeft die keiser Henricus, die seste van dien naem, gegonnen en. gegeven ter begeerten van hartoch Henrick van Brabant, den borgers en. ingeseten der stat vanden Bosch, dat sy tol vry syn en. ombeschadicht reisen mogen mit haer goet en. comenscap lancx den Ryn waer sy willen.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. een werden eerst van hartoch Henrick van Brabant geset seven schepenen, om een ygelyck recht te doen.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. drie geviel grooten twist tussen hertoch van Brabant en. grave Dirick van Hollant, om een stuck landts gelegen tussen die Mase en. die Scheld: mer die sake wert op genomen van groote heeren van beyde partyen, ende daer werd een accordt gemaect, dat die grave van Hollant quam in Brabant tot Loven en. gaf over in handen vanden hartoge die stat van Dordrecht mit den Dortse wert en. mit den lant van Strien, item Dussen en. Waelwyck; ende die grave van Hollant ontfinck die selve landen voorsz. vanden hartoghe van Brabant te leene en. werdt des hartogen leenman en. vassael. Daer nae int iaer ons Heeren dusent cc en. xviij hebben die grave van Hollant en. van Geldre belegen die stat van Utrecht. Dit belech aldus duerende, daer nae wert die grave van Geldre verradelyck gevangen vanden hartoge van Brabant, doen hy totten Roomsce coninck Otto op een vaste

Digitized by Google

geleide reisen soude. Dirick, die grave van Hollant, dit hoorende (1), brack op van synen belegge van Utrecht (2) en. stack allen zyn macht te samen van veel wapentuers (3) en. quam daer mede voor Tsertogenbosch, daer hy mit geweldiger hant in quam op den sesten dach van September, en. ving aldaer ten eersten die heere van Parwys (4) en. Henrick van Cuyck, des hartogen van Brabants bruederen, mit sommige ridderen en. knechten, en. meynden mit die gevangenen vanden Bosch in Hollant te trecken. Die hartoge van Brabant werts gewaer en. versaemde haestelyck van syn volck, en. hadde in syn hulpe den busscop van Colen en. van Luyck, den hartoghe van Limborch en. den grave van Vlaenderen; ende midts desen is die hartoge van Brabant den grave van Hollant gevolcht, om hem syn gevangenen weder te nemen; ende als grave Dirick dit vernam, dede hy van grootmoedicheyt syn baniere ontwynden en. vertuefden hen in een dorp by Huesden, dat Authuesden heit, en. settede hen daer ter weer; mer int eynde als hen die hertoge te sterke van volcke was, wert hy daer gevangen. Niet lang hier nae is die pays gemaect tussen hertoch Henrick van Brabant en. grave Dirick van Hollant, en. die grave gaff den hartoge en. die stat vanden Bosch voor die schade, die hi hen gedaen hadde, twee dusent merck silvers, ende mit dit geldt dede die hartoghe de stat vanden Bosch seer verbeteren ende dede een schoon poorte timmeren, dat nu die Vuchteren poort genaemt is, ende tot een eewighe memorie soo weert die poorte dicwils genuemt die Picke

(1) V. *verhoorende.* (2) Bij B. staat: *brak op met syn leger van Utrecht.* (3) B. *wapepentuers*, wapentuers, krijgslieden, wapendragers; Kil. (4) V. *en. ving aldaer den eersten heere van Parwys.*

Digitized by Google

poort, want sy getimmert is totte schande (1) van die Hollanders, diemen nuemt Pickaerts, om haer groote gulsicheyt wille.

Die grave van Gelre Otto sat noch gevangen te Brussel en. mids compositie en. dading (2) mit hartoch Henrick van Brabant soude hy wt die gevankenis comen, soo heeft hy onder alle andere articulen moeten consenteeren voor hem en. syn nacomeling, dat die vanden Bosch tol vry souden zyn en. ombeschadicht soude mogen reisen mit hare goeden en. comenscap alle dat lant van Gelre dore.

Inden iaere ons Heeren m cc en. vier heeft die Roomsce coninck Phillippus die tweede den borgers en. ingeseten der stat vanden Bosch geconsenteert en. gegunnen mit openen brieven, dat sy vry sullen syn van tol te geven in allen steden en. landen, gelegen synde onder dat Roomsce ryck of in alle keisers landen.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. sesse wert eerst begrepen en. begonnen te maeken (3) dat clooster van die Minnebruederś ten Bosch, en. sy waren eerst Colleten of Gaudenten sonder reformacie, ende hartoch Henrick van Brabant gaf hen die plaetse after thuys in die Swane, dat doen des princhen pallays was, ende door hulpe van die borgers timmerden die bruederś des cloosters kercke, en. was een wyl tyts een prochie kercke vander stat vanden Bosch.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. xxij heeft har-

(1) V. *schade*. (2) *Dading*, verdrag. (3) Bij V. weggelaten *te maeken*.

Digitized by Google

toghe Henrick van Brabant den bisscop en. die kercke van Colen gesconcken die stat vanden Bosch, wtgenomen dat huys by die gevangen poorte, genaemt thof van Brabant, en. die plaetse daer nu sint Ianskerck staet. Item hy gaf die kercke en. den bisscop van Colen Orten en. Tilburch, en. die hartoge ontfinck dese voor genuemde plaetse vanden bisscop te leene en. maecte hem selve een vassael of leenman des bisscop. Daer nae int iaer ons Heeren dusent cc en. lxxviij (1) geviel een swaer oorloge tusscen hartoge Ian van Brabant en. den bisscop van Colen, ende die bisscop werdt in eenen stryt vanden hartoge gevangen ende soude die bisscop wter gevanckenis verlost werden, hy moest den hartoghe van Brabant en. syn nacomers quyt schelding doen van den leenen en. die brieven wederom geven vander beleening: ende zoo quam die stat vanden Bosch, mit Orten en Tilborch gehelick als een vry goet aent hartochdom van Brabant.

Hier volghen die merckelycke geschiedenis der vromer stat van Tserloghenbosch in tyden van hartoghe Henrick van Brabant die tweede.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. xxxiij soo heeft die Roomsce coninck Henricus, ter begeerten van hartoch Henrick die tweede van Brabant, geconsenteert en. gegunnen (2) den ingeseten vanden Bosch, dat sy door

(1) Lees 1288. (2) B. *gegonnen*, vergund.

Digitized by Google

alle dat Roomsce ryck en. in allen keisers landen en. vlecken schadeloos wesen sullen van alle tollen en. reisen mit haer goet en. comenscap waer sy willen af te doen zetten. Dit previlegium heeft naemaels vernieut, ter begeerten van hartoch Ian van Brabant, die mogende keiser en. coninck van Bemen (1) Carolus die vierde inden iaere ons Heeren dusent ccc en? xlix, in die maent van Iulio.

Merckelike geschiedenis der stat van Toertogenbosch in tyden van hartoch Henrick van Brabant die derde.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. vyftich werdt die stat vanden Bosch vermeerdert en. wyer gemaect, te weten van die gevangen poort tot Pynappels poort toe, item vander merct aff tot die heylich Cruys poort in die Vuchter straet, daer grooten arbeyt om gedaen wert en. groote costen (2), mids oock hulpe vanden voors. hartoghe; daer werden veel nieuwe straeten gemaect en. veel bruggen rondsomme die stat, item die Orten poorte en. die heylig. Cruys poorte en. Pynappels poorte werden getimmert en. andere sterckten van wallen en. borstweren tot behoeff en. defencie vander stat geordineert, item dat stroom water, te weten d'Aa, wert oock mids graven tot in die stat gebrocht.

In desen tiden werdt dat groot gasthuys tot behoeff vanden armen crancke menschen gefundeert by sint Anna

(1) Bohemen. (2) B. *onkosten.*

Digitized by Google

cappelle, dat welcke namaels by toedoen van een rycke borger, geheeten Ian de Neysel, getransfereert is ter plaetsen daert nu staet: dit geschiede inden iaere m cc lxxviij.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. lj werdt dat clooster vanden Prekers eerst begonnen en. gefundeert binnen der stat vanden Bosch.

In dit selve iaer hebben die van Tsertogenbosch vercreghen van Ian, heer van Huesden, dat sy mogen reysen doort lant van Huesden mit haren goeden en. (1) comenscap, sonder eenigen tol te geven.

Inden iaere dusent cc en. lvj waren ten Bosch scepenen Dielis Knode en. Ian die Neysel (2).

Inden iaere dusent cc en. lvij waren scepenen ten Bosch Macharis Ian die Pape, Dielis Knode, Goetschalck Hynen, Ian die Neisel, Nicolaus Fermentatoris Ludovich (3).

Item in desen scepen stoel gebruycten die scepenen vander stat eenen segel alleen.

(1) V. *of.* (2) Bij B. is door eene andere hand bijgevoegd: *Aert van Wadelre, Coenraert die Vryter, Ian Dickbier, Marsarius Ian die Pape ende Gerlacus de Rover.* (3) Bij B. *Ludovicus.* In het vervolg der chronyk geeft Cuperinus bij vele jaren de namen der schepenen van 's Hertogenbosch op, doch laat die ook dikwijls weg. Daar deze lijst dus onvolledig is en de chronyk zonder veel nut doet uitdijen, hebben wij de opgaven der schepenen voor het vervolg weggelaten, te meer daar wij eene meer volledige schepenlijst, zoo veel mogelijk met derzelver wapenen daarbij, opgemaakt en voor de drukpers bestemd hebben.

Digitized by Google

Merckelycke geschiedenis tot Tserloghenbosch in tyden van hertoch Jan van Brabant, die eerste van dien name.

Int iaer ons Heeren dusent cc en. lxvj is een oorloge geresen tusscen den bisscop van Luyck Henricus en. die stat van Mechelen in Brabant, ende als die bisscop die stat van Mechelen belegen (1) hadde mit grooter macht van volck, soo sochten die van Mechelen hulp en. troost aen die stat vanden Bosch; die vanden Bosch, om die van Mechelen te hulpe te comen, en. sy quamen mit grooter macht van borgeren en. ruteren, en. sy ontsetten die stat alsoo van dat belech, dat die bisscop opbreken moest en. verliet die stat van Mechelen. Die van Mechlen, willende danckbaer zyn den Bosch, presenteerden te geven en. te scenken dat lichaem van sinte Rombout, biscop, mer die vanden Bosch dancten die van Mechlen van dese presentacie en. doen wert overdragen, dat tot alle iaeren op die kermisdach van Mechlen die vanden Bosch, die daer tegenwoordich syn sullen, die mit sinte Rombout lichaem altoes selver om dragen sullen en. dan hoochlick getracteert sullen werden mit wyn en. mit coste, ende zoo wie vanden Bosch daer dan tegenwoordich is, syn porcie van wyn hebben sal, dat welck tot noch toe onderhouden is.

In dese tyden is gefundeert dat huys vanden heiligen Geest in die Hintemerstraet tot behoef van erme men-

(1) Belegerd.

Digitized by Google

schen, die daer ter spinen comen, welcke huys nu tertyt alsoo ryck is van renten en. van goeden, dattet te boven gaet die ryckdommen van veel groote heeren, greven, ridders en. ander ionker en. nu tertyt synde in verscheide plecken (1).

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. lxxx wert den eersten steen geleet van sint Ians kercke en. den eersten grontslach, en. namaels allenxken volmaect.

Niet lange daer nae werdt een plaetse begrepen aen die zuyde syde van sint Ianskercke, om een Beghynnen hoff te stellen en. te ordineren, om te wesen een Beghynnen hoff.

Daer werden oock tot verscheyden plaetsen en. straten gesticht gast husen tot behoeff van ermen en. gebreckelicke persoenen, mans en. vrouwen, en. oock veel andere plaisantelyck huysen tot cieragie vander stat.

In dit iaer (2) verleende hartoch Ian die eerste van Brabant den borgers vanden Bosch, dat sy tol vry souden syn van haer goeden en. comenschappen allen syn landen door, tsy Brabant of Limborch.

Item dese hartoghe hadde bevolen, dat die stat poorten vanden Bosch een ygelycken, wie dattet waer, open sal staen, om wt en. in te gaen, vuytgenomen die wtter stat gebannen syn.

(1) Bij B. weggelaten: *nu tertyt synde in verscheide plecken.*

(2) 1284, als blijkt uit de opgave der schepenen van dat jaar, door ons weggelaten, zoo als wij in het vervolg meermalen het jaar zullen moeten invullen. Daar het schepenjaar niet met het burgerlijke jaar overeenkomt (de schepenen werden met 1 October of Bamis veranderd), zoo kan eene gebeurtenis alzoo wel een jaar vroeger gesteld zijn. Dit moet dus van elders worden opgemaakt, doch hetgeen wij aan het onderzoek en het oordeel van den lezer overlaten.

Digitized by Google

Item die hartoge voorschreven heeft geordineert, dat soo wie een borger vanden Bosch wesen sal, schuldich sal syn den schoutet, den schepenen en. des heeren dienders elck syn zaleris daer toe getaxeert vanden hartoge.

Item die hartoge heeft geordineert, dat soo wanneer een borger ghedaecht wert te recht te comen tegen een ander borger, dat hy respyt mach nemen twee weken lanck off hi mach den tyt verhaesten, believet hem.

Item wordt een borger of poorter gedaecht te recht te comen tegen eenen buten man, soo moet hy te voorschyn comen en. te rechte staen binnen drie dagen.

Inden iaere ons Heeren dusent cc en. lxxxiiij heeft hartoge Ian van Brabant drie iaergedinge ten Bosch te onderhouden gegeven (1), te weten, den eersten Dynxdachs na dartien dach, item smaendaechs na octave van Paesscen, item des smaendaechs na sint Ian Baptisten dach inden somer.

Item die voorscreven hartoge heeft geconsenteert, dat soo wie eenen dief vynt in syn huys sdaechs of snachs, dat hy mids hulpe van syn geburen hem vanghen en. spannen mach en. overleveren den schoutet, mer leet hy den gevangenen dief weder om los en. vry gaen, soo sal die voorschreven poorter staen totter correctie en. beternis, na believen vanden schoutet en. de schepenen (2).

(1) Bij V. uitgelaten: *gegeven*. (2) Bij V. weggelaten: *en. de schepenen*.

Digitized by Google

Geschiedenissen der stat vanden Bosch in tyden van hartoghe Ian van Brabant, die tweede van dien name.

Hartoghe Ian van Brabant heeft bevolen die van Lit, Littoyen en. die van Herwerden, dat sy haer hooft vonnis halen sullen ten Bosch en. in alle haer commerlike saken van rechte of te gedinghen altoos raet en. daet soecken sullen aen die scepen vanden Bosch.

In dese tyden heeft hartoge Ian van Brabant ingestelt die groote wage, ordinerende, datmen tot elcke kiste of pacgoet van wat comenschap sy geven sal.

In desen tyden [1302] geviel een groot geschille en. viantscap tussen heer Ian, heer van Heusden, en. die stat vanden Bosch. Die poorters vanden Bosch claechden over die van Huesden den drossaert van Brabant, om die groote scade, die sy lyden moesten dagelicx. Die drossaert van Brabant quam mit rutteren en. knechten en. wilde Huesden beleggen, dat welck als die grave van Hollant beletten wilde, soo quam hartoghe Ian van Brabant voor Huesden en. belach die stat en. sy werde hem op gegeven, ende mids bidding en. toedoen van veel groote heeren, soo gaff hartich Ian den heere van Huesden die stat weder over, behoudelyck dat hy die stat ontfanghen soude te leen vanden hartoge, hy en. zyn nacomelingen ten eewigen dagen.

Digitized by Google

Geschiedenisse der stadt vanden Bossche ten tyde van hartoch Ian van Brabant, die derde van dien naeme (1).

Inden iaere ons Heeren doemen screeff dusent drie hondert en. twentich was tussen die Vlaminghen en. Hollanders; ende hartoch Ian van Brabant, die de Vlamingen bystant dede, lach voor Dordrecht dartich daghen lanck en. ten lesten scoot hyt vuer inde stat en. verbrande die een helft vander stat; daer na togen die van Dordrecht wt mitter macht en. veriaechden (2) den hartoghe van Brabant wt Zuytholland en. sloegen hem veel volcks aff al tot Tsertogenbosch toe, ende daer scoten sy dat vuer in en. deden groote scaden en. dreven roof, die groot was, wt Brabant.

Inden iaere ons Heeren dusent ccc en. achtien wert eerst gans op gestelt ten Bosch in sint Ians kerck die vernaemde bruederscap van ons lieve Vrou, die moeder Gods, welcke bruederscap gecomfirmeert is van verscheiden pausen, die daer toe groote aflaten gegeven hebben, na vuytwysen van haer bullen daer toe wt gegeven.

In dit selve iaer heeft hartoghe Ian van Brabant een mandament (3) gegeven, die men nuemt die charte van Cortenberch, daer onder al in staet, dat niemant wie hy sy, eenich laken vercoepen oft wt snyden (4) sal, hy en sy in die gilde of ambacht vanden droocscerders.

(1) Dit opschrift is bij V. weggelaten. (2) B. *vervolchde*. (3) B. *mandaet*. (4) B. *vuytmeten*.

Digitized by Google

Item dat niemant vercoopen mach laken dan op een sekere plaets daer toe geordineert vanden hartoghe, ten sy dat hy poorter waer.

Item hy heeft gegonnen den poorters vanden Bosch, dat sy in haer husen al soo vry syn als of zy in kercken of gewyde plaetsen waren, ende als hare dore en. naeste vensteren gesloten syn, soo en mach die schoutet den selver poorter in haer huse noch vanghen noch spannen of wtten huse geweldelick halen.

Item datmen geen getuychnis ontfanghen sal opte stathuys tegen eenen wettige poorter vanden Bosch.

Item dat een poorter vanden Bosch niemants slave of eygen wesen, mer sal vry en. vranck gauderende (1) van die previlegien vander stat.

In dit iaer van [1300 en] xxiij heeft hartoghe Ian van Brabant die stat vanden Bosch die weke merçt verleent (2), dat een ygelyck wie hy sy come ter merc, vry en. vranck wesen sal sonder eenige arrestatie van swoensdachs af na middach tot Vrydachs toe voor noene.

In dit iaer [1328] werden eerst twee kerckmeesters van sint Ian geset, te weten, Iacop van Zulecom en. Helias, droochscherder.

In dit iaer van xxviij opten sevenden dach in Iulio hebben die vanden Bosch ter neder geworpen een fortresse ofte roofhuys buten Huesden inden Elshout en. daer na int iaer m cccc en. xl wert op die selve plaets gefundeert een clooster gheheiten die Donck van sinte Bernarts orden.

(1) B. *genietende*. (2) V. weggelaten: *verleent*.

Digitized by Google

In dit iaere [1330] heeft hartoge Ian van Brabant gegeven dat schoon previligien vanden ingebot de stat vanden Bosch.

In dit iaer van [1300 en] vivendartich heeft hartoge Ian van Brabant geordineert, dat alle scepenen vanden Bosch af en. aen sullen gaen op Bamis dach, ende die afgaende scepenen en mogen binnen drie iaeren niet meer scepenen syn. Item hy heeft ingeset en. geordineert, dat niemant voortaen meer scepenen mach wesen ten Bosch, hy en sy in Brabant geboren of hy en heeft erfgueden in Brabant.

In dese tyden [1352], Vrydachs van Palmen, syn die mueren vander stat wt gegeven, behoudelycken die erven niet te mogen vervremden dan aen poorters deser stat.

Inden iaere ons Heeren dusent ccc en. lv waren in dat groot gasthuys geset seven gewielde (1) nonnen met een clercke. die altoos bystandich wesen souden den siecken int selve gasthuys liggende, ende die bisscop van Ludick, heer Ian van Erokel, hadde haren regel gescreven, daer sy na leven souden.

Merckelike geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hartoghe Wenzel van Brabant en. vrouwe Ianne van Brabant, zyn huysvrouwe.

Inden iare ons Heeren dusent ccc en. lvj werden ten Bosch als in een hooftstat van Braband ontfangen en. ge-

(1) *Gewielde*, gesluijerde, Gode gewijde.

Digitized by Google

hult als hartoge en. hartoginne van Brabant, hartoge Wenzel en. vrou Ianne, daer zy oock hooclyck besconken waren vander stat, ende op die tyt gaf vrou Ianne als hartoginne die stat vanden Bosch, dat sy mogen vueren inder stat wapene iiij leewen mitten boome, dat welcke die ander steden van Brabant niet en hebben, (1) ende doe die charte van incompste gegeven ende verleent.

VAN DAT CLARISSE CLOOSTER BINNEN TSERTOGENBOSCH.

Dat clooster van sinte Clara binnen der stat vanden Bosch is te voren geweest een borchte ofte een casteel, toebehoorende een rycke en. treffelick ioncker, genamt ioncker Geerlinck vanden Bosch, wiens gehoechnis noch onder hout die steenen brug, die over die Diese leet en. is geheiten die Geerlinxse brug, en. dese ioncker Geerlinck is gestorven sonder wettige geboort after te laten, ende soo quam dat slot op synen brueder, ioncker Ian van Hoorn, die op die tyt woonde in die huysinge, daer nu die verwer woont, tegen die Schilders poorte over, ende dese ioncker Ian van Huerne heeft van dat slot en. de huysinge gemaect een iouffrau clooster van Clarissen, assigneerende groote renten en. gueden om dat clooster te onderhouden.

Int iaer ons Heeren dusent ccc lix op sinte Matheus dach is dat convent vanden Clarissen eerst begonnen en. is geworden een scerpe besloten clooster, ende die eerste Clarissen van dit convent waren gecomen wt dat Clarisse clooster tot Brussel.

(1) De volgende woorden bij V. weggelaten, schijnen in B. door eene andere hand er tusschen gevoegd te zijn.

Digitized by Google

In dese iare [1361] maecten die stat vanden Bosch en. die van Loven een aliancie en. een minlyck accoort, gelovende malcanderen by te staen en. behulpich te wesen myt live en. goet in allen noot saken en. wat den eenen of den anderen over quaem.

Op dese tyt woonden tot Tsertogenbosch een borger genaemt Adam van Mierd, die welcke een scriver was in die scryff camer, ende daer na werdt hy secretaris vander stat, en. hy werdt alsoo ryck, dat hy en. syn huysvrou elck een gasthuys fundeerde: dat manne gasthuys, dat hy fundeerde, was genaemt her Daems gasthuys by sinte Barbere cappelle en. nu staet in die Schilders straet over die Geerlinxe brug: ende dat gasthuys van die vrouwen staet by der heeren kelder op die Papen huls. Daer nae als die vrouwe gestorven was, soo werdt dese Dame prister en. wert pastoor van sint Ians kerck, en. doen arbeyden hy alsoo lang mit groote costen, dat in sint Ians kerck een collegie en. canonizye quam, daer hy eerste deken was.

In desen iaere [1366] werdt gefundeert in sint Ians kercke die canonizie van xxx canoniken, mids toedoen en. solicitacie van heer Adam van Mierd, doen pastoor vander kercken; ende heer Ian van Arckel, biscop van Luyck, scelde den canoniken quyt alle recht en. iurisdictie, die hy tot die canonizie hadde en. maectese exempt, en. aldus staen die canoniken (1) onder den paeus van Roomen sonder middel.

Inden iare ons Heeren dusent ccc en. lxx werdt die

(1) V. *canonizie.*

Digitized by Google

meyerye van Oosterwyck gelost by dese stat van Tsertogenbosch voor iij dusent en. iiij° oude scilden, die de stat op haer selven gefineert (1) hadde. In dat selve iaer gaf vrou Ianne, die hartoginne van Brabant, den poorters vanden Bosch, dat sy mogen iagen mit honden en. vangen alle Brabant dore hasen, conynen, vossen, wolven etc., wtgenomen in bossen of in warande, die sy ongemoet laeten moeten.

In dit iaer [1373] waren groote fundatoors en. promotoer heer Adolff, biscop van Luyck, heer Adam, pastoor vanden Bosch, en. Gerit van Uden.

In dit iaer [1379] Sondaechs nae Darthiendach is geordineert by heer Richalt (2) die Cock, scoutet vanden Bosch, datmen op die vonte, als men een kint heeft, niet meer geven en sal dan eenen ouden groot of geen cleynoden, ende desgelyckx op den eerste misse niet meer dan eenen ouden groot.

Int iaer ons Heeren dusent ccc en. lxxx begonst men te eeren en. van grooter werden te houden dat beeldt van onser liever Vrouwen van miraculen in sint Ians kerck in die west syden biden toren, en. dede veel miraculen.

(1) Bijeengebragt; *fineren* is in dien zin nog heden niet buiten gebruik, van *fourneren*. (2) B. *Ryckart*.

Digitized by Google

Merckelycke geschiedenis vanden Bosch in tyden van vrou Ianne, hartoginne van Brabant, weduwe.

In desen scepen stoel [1384] heeft vrou Ianne verleent die stat vanden Bosch int gevalle dat gheen nieuwe scepenen werden geset, dat dan die oude scepenen setten mogen binnen viij dagen nieuwe scepenen.

Inden iare ons Heeren dusent ccc en. lxxxvj is een groote dachvaert ten Bosch gehouden, om neder te leggen dat groote swaer oorloge, dat op handen was tussen vrou Ianne, hartoginne van Brabant, en. den hartoge van Geldre; en. tot dese dachvaert quamen veel groote heeren, daer tegenwordich waren die ambassatoers van den coninck van Vranckryck Philippus le hardi, hartoge van Bourgoindien, vrou Ianne, die hartoginne, hartoge Albrecht van Beyeren, grave van Hollant, hartoge Willem van Gulick en. van Gelre, en. meer andere groote heeren: ende daer werdt gesloten, dat die stat vande Grave soude bliven voordaen aen Brabant. Maer nae vertrecking en. afscyede van dese groote heeren wtter stat vanden Bosch, so heeft die hartoge van Gelre, midts hulpe vanden busscoppen van Colen, van Bremen, van Utrecht en. hartoge van Cleve, groote (1) scade gedaen met rooven en. branden indie meyerye vanden Bosch ende voorts in Brabant.

In dit iaer [1391], des Donredaechs voor Pinxten, heeft her Ian van Berlaer, heere van Helmont en. van

(1) Bij V. *groote lidige scade.*

Digitized by Google

Keersbergen, gelooft der stat vanden Bosch haer rechte te onderhouden, en. daer niet tegen te doen en. daer inne der stat te hulpen te comen.

Int selve iaer [1392] werdt vluchtich wt Hollant Wilhelmus, die grave van Oestervant, die doot gesteken hadde iouffrou Alyt van Poelgeest, een amye ofte boel (1) van hartoge Albrecht van Beyeren, sinen vader: en. hartoge vervolchde synen sone seer, om te vangen, en. die grave Willem quam ten Bosch, daer hy eerlyck ontfangen en. onderhouden was een wyl tyts vandie heeren vander stat, ende namaels reisde die grave na Vranckryck en. scheide vanden Bosch mit groote danchaerheyt.

In dit iaer [1397] was weder een swaer oerloge tussen die Brabanders en. Gelders, overmids eenen van tsertoghen van Geldre dienaren, die ten Bosch by iusticien gericht was, gheheyten Wouter van Overryn. Dese Wouter mit zynen hulperen droncken zynde, sloegen doot een van vrou Ianne dienaren, waerom hy gevangen wert en. onthooft; dies die hartoge van Gelre aen vrou Ianne ontsegge brieven sant, om dier sake voorsz., en. maecte hem sterck mit allen zyn hulperen en. ander groote heeren, die alle gader mit grooter macht in Brabant quamen. Dit vernemende vrou Ianne dede Tsertogenbosch mannen (2) en. besetten mit haren volck, te weten, die drossert van Brabant, die heere van Parwys, van Diest, van Weesmael en. noch meer ander heeren; ende dese lieten den hartoge van Gelre passeren voorby den Bosch, want hy veel vrinden binnen der stat hadde, ende track

(1) *Amye ofte boel. Amie*, vriendin; *boel*, bijzit. (2) Versterken, bemannen.

Digitized by Google

al voorby tot Oosterwyck, daer hy snachs logeerde: ende des anderen dages soo meynde hy die stat van Endoven in te nemen, mer die heeren, die ten Bosch lagen, hadden sonder vertrek (1) ccc glavien (2) daer gesonden, om die stat te bewaren, en. soo liet die hartoge die stat met vrede (3), beroovende en. bescadende dat arm lant volck.

In dit iaer [1400] was ten Bosch groote sterft.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. iij wert dat huys vanden Bonafanten gefundeert en. gedoteert van eenen canonick geheiten heer Henrick Buck, daer hy tot behoeff en. alimentacie van thien iongeren sekere renten en. erfnis toe beset heeft, sonderling een schoon hoeve tot St. Oyenroy gelegen.

Int selve iaer heeft vrou Ianne, die hartoginne, der stat vanden Bosch twee iaermerten verleent, waer af deerste is in die vasten, te weten, smaendachs na Dominica laetare, die andere is des anderen daechs na sinte Bartholomeus dach.

In dit iaer is eerst gefundeert dat convent vanden Hulenborch, en. syn susteren vanden derden regel van sinte Franciscus; en. int iaer ons Heeren m cccc lix doen is dat clooster gereformeert en. sy leefden doen in goede reformatie. Daer na int iaer ons Heeren dusent ccccc en. drie, op die vier gecroonde martelaers dach, werdt dat convent een besloten clooster en. die susteren begonden te draghen swerte wielen (4).

(1) *Vertrek*, verwijl; Kil. (2) *Glavien*, ruiters; Van Haselt bij Kil. (3) Bij V. *ongenomen*. (4) *Wielen*, eene kap, die de nonnen nog heden over het hoofd dragen.

Digitized by Google

In desen scepenstoel is verleent tprevilegium vanden signetten, den xxv dach in Septembri, soo sy dienen sullen (1).

Merckelicke geschiedenis vander stat vanden Bosch in tyden van Anthony van Bourgondien, hartoge van Brabant (2).

Int iaer ons Heeren m cccc en. vij (3) quam hartich Anthonius van Brabant tot Tsertogenbosch en. werdt daer mit grooter eeren ontfanghen, en. des Saterdachs na Derthien dach (4) so werdt hy gehult als hartoge van Brabant in die stat vanden Bosch.

In dit iaer quam hartoch Anthonius wederom ten Bosch, nae Bamis dach, en. maecte groote apparaet en. gereescap, om te striden tegen den hartoge van Geldre, daer die stat vanden Bosch groote assistencie en. hulpe toe deden mit gewapent volck; mer daer na op sinte Severyns dach quam die hartoge van Gelre tot Empel by den Boseh, en. ontfinck daer syn leen van hartich Anthonis.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. ix, des anderen dages na sinte Mattys, was ten Bosch dat grootste water als ymant gesien heeft, en. veel dycken in gingen.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. x dede den donder veel scade aen sint Ians kerck en. in andere kercken.

(1) Deze geheele zin komt bij B. niet voor. (2) Dit opschrift bij B. weggelaten. (3) Zoo ook bij B., doch het getal VII veranderd in VI. (4) Driekoningen-dag.

Digitized by Google

Merckelycke geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hartoge Ian van Brabant die vierde (1).

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xv wert gehult voor een hartoge van Brabant hartoch Ian die vierde. Dese hartoge heeft die stat vanden Bosch verleent veel schoone previlegien, alst seer wel blyckt int roey boeck (2), nu opt stathuys synde.

Item dese hartoge Ian heeft ingestelt en. geordineert, dat niemant vrems oft van buyten comende, poorterscap ontfangen sal of eenige vryheyt der stat genieten sal, hy en moet oock wesen in die gilde van eenighe gesworen ambocht.

Int iaer ons Heeren m cccc en. xviij, op sinte Peeter en. Pauwels dach (3), was ten Bosch eenen grooten brant.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xix, int beghin van die Meye, was een alsoo grooten brant, dat die Hintemer straet gans afbranden mit sint Ians kercke, en dese brant ginck eerst op int huys inden Valck.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xx was een groote dachvaert ten Bosch, om te vereenigen den hartoge van Brabant en. die hartoginne, daer groote viantschap tussen was, ende daer waren vergadert veel groote heeren en. prelaten wt Brabant en. wt Hollant.

(1) Het opschrift bij B. weggelaten. (2) Het *rood privilegieboek*, nog ten archieve voorhanden. (3) Bij B. weggelaten: *op sinte Pecter en. Pauwels dach.*

Digitized by Google

Int iaer ons Heeren m cccc xxi (1) was ten Bosch groote sterft.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xxv wert eerst begrepen en. gefundeert dat Frater huys.

Inden iaere ons Heeren m cccc en. xxvij is eerst op gecomen die vergadering vanden susteren van Orten, te weten, opten Triniteyt by die plaetse daer nu die Celle-bruders woonen, ende van daer gingen sy wonen op die plaetse daer sy noch syn, en. daer waren tsamen in dat clooster seven hondert susteren: ende want sy seer groote nering hadden mit linen laken te weven en. te vercoopen, soo wert hen die hantering van weven verboden; soe ghingen die helft wonen te Vucht op die plaetse daer die Chatusers nu wonen, daer sy haer hantering van linen laken deden, ende dese susteren stonden onder den pater en. mater (2) en. tconvent vanden Bosch. Soo geboerdent, dat die susteren van Vucht wilden eenen pater en. een mater (2) kiesen op haer selven en. scheiden vant clooster vanden Bosch, dat welck die susteren vanden Bosch int heymelick vernemende, soo hebben sy mit veel pleyten en. schuyten allen die susteren van Vucht mit allen den huysraet ten Bosch gebrocht en. is wederom een convent geworden. Dit geschiede int iaer van dusent cccc en. lxxiij, ende doen vercofften sy die plaets te Vucht om xij hondert Andries gulden.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xxvj sterff hartoch Ian van Brabant die vierde en. syn bruder Philip-

(1) Dit is bij B. op 1420. (2) Bij V. *moeder*.

Digitized by Google

pus, grave van sint Pol, wert na hem hartoge van Brabant, ende hy quam ten Bosch, daer hy gehult werdt, ende daer synde, zoo visiteerde hy der stat rechten en. previlegien, ende wat hem goet dochte dat liet hy in zyn vigoer wesen, ende wat hem onbequaem dochte dat bracht hy te niet (1), en. hy sterff int iaer van dusent cccc en. xxx.

Merckelike geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hertich Philips van Bourgondien en. Brabant (2).

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xxx wert die vrome hartoge van Bourgondien ontfanghen en. gehult tot Tsertogenbosch voor een lantsheere en. hartoge van Brabant.

Omtrent dese tyt [1434] quamen die Cellebruders eerst ten Bosch wonen, ende sy woonden eerst tegen sint Iacops straet over, daer na quamen sy wonen inden Nootboom, alder naest die Geerlinxse brug opten Claren cloosters syde, ende daer na quamen sy op den Triniteyt (3), daer sy noch woonen, ende dat clooster mitter kercke wert gewyt in die eere van die heylige Drivuldicheyt, en. daer om heet die plaetse noch op den Trieniteyt.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xxxiiij werdt den ordenen van sinte Brigitte gefundeert buyten Tsertogen-

(1) B. *dat brack hy.* (2) Dit opschrift bij B. weggelaten. (3) Bij B. ingevoegd: *op ten Trirentrey.*

Digitized by Google

bosch, dat welck synen oorspronck aldus hadde. Omtrent dese tyt was in Hollant op een borchte wonende een devote of (1) machet, segge, een heilige vrouwe (2) van grooter afcomst, genuemt vrou Mille van Campen. Dese werdt stadelyck nacht en. dach inwendelike vermaent en. geruert, om op dese plaetse daer dit clooster nu staet een clooster van sinte Brigitten orden te beginnen. Item op dese tyt was dese plaets lang te voren oock genuemt *Coude water*. Soo was die selve tyt daer woonachtig en ryck, goet en. God vreesende ackerman, genuemt Peer die Gorter, die welcke hielt veel bieyen, ende als hy by geval des avons oft des snachs na syn bieyen soude sien en. luysteren, soo hoorden hy tot verscheiden tyden in eenen van dien ymercorven alsoo suete melodie en. geluyt, niet gelyck den sanck der bieyen, soo dat hy niet versaet en conde worden dat te hooren, waerom dat hy dien ymercorf om keerden, ende als hyem wel besach, soo bevant hy, dat die bieyen daer binnen hadden gemaect een proper kercke en. twee verscheiden cloosteren, ende dat was recht op die plaetse daer nu dat hooge autaer staet. Item dese voorsz. Peter gaf dit stuck erfs totten clooster. Item die voorsz. vrouwe Mille van Campen quam daer en. nam raet mit desen man en. voort mit geleerde mannen, en. reisde om dese fundacie tot Roomen twee mael op haer selffs costen, mer het colegium van sint Ians ten Bosch wederstonden dat zoe lange als sy mochten. Nietteminne het hadde voort ganck, waerom die deken van sint Ians bekennende syn schult en om daer alre bequamste betering voor te doen, soo heeft hy syn officie geresigneert

(1) Bij B. weggelaten. (2) V. *weduwe*.

Digitized by Google

ende heeft hem selven in dit clooster geoffert en. is daer een monnick (1) geworden en. namaels paeter en. confessoer, ende dese deken was genuemt her Peter Crom, en. daer werden brueders en. susteren gehaelt vuyt die stat van Bizonzie (2) in Vranckryck, ende vrou Mille van Campen werdt daer die eerste abdisse en. vrouwe vanden clooster.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xxxvj was ten Bosch eene swaren dieren tyt, mids welcke groote volck van honger bedorf door gebreck van coren en. van broot.

In dit iaer begeerde hartoge Phillips van Bourgondien vandie stat van den Bosch een scatting van seven hondert gouden rydders, dat welcke de stat hem weygerde, daer nochtans die ander hooftsteden van Brabant hem alsulcx consenteerden, dat welcke die stat naemaels grootelyck opbrac, want die borgers en. die cooplieden met haer goeden rondsomme, waer dat sy quamen, gherasteert (3) waren en. in die gevenckenis geset.

In dit iaer [1439] was ten Bosch een groote swaer pestilencie, welcke sterfte duerde van dit iaer totten iaere van xlij. Die sterft was soo groot, dat die stat soo leech stont, dat dat gras in allen straten wassende was gelyck in campen en. velden.

In dit iaere waren die Bogaerden eerst gereformeert, en. sy begonnen te dragén dat habyt dat sy noch tertyt dragende syn, want sy te voren droegen ronde covels als die brueders van Mechelen en. van Houtmeer (4) noch

(1) B. *canunnick*. (2) Bizoncie, bij F. *Bisante, Bisants*, Kil., Besançon in Bourgondie. (3) B. *gcarresteert*. (4) B. *Hout*: bij W., G. en F. weggelaten.

Digitized by Google

doen, ende doen lieten sy haer eyghen brueders priesters (1) wyen, ende die ander vervolchden noch haer ambacht van weven en. trapenieren.

In desen scepen stoel [1440] voorscreven werdt geordineert, dat een ygelyck soude mogen copen en. wyn tappen binnen deser stat op synen thyns (2) op die vyfste quaerte.

In desen scepen stoel [1441] voorsz. wert gemaect den nieuwen dyck tusscen Orten en. den Bosch (3).

Int iaer ons Heeren m cccc en. xlij is geordineert op die vismerct eene craene, om alle goet wt die Diese op die straete te brengen, ende een ordinancie gemaect wat men van craene gelt geven sal.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xlv was ten Bosch alsoo groote op water, dat alle die straten mit water bedect waren, ende men voer mit schuyten naer sint Ians kerck toe.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xlvij op ten sesten twentichsten dag (4) Iuly, op sint Ians kerckhoff ten Bosch, wert gegoten die zielmis clock.

Item in dit iaer groef men die Diese tot Engelen toe, en. doen wert getimmert den Boom daer die scepen door passeren om in die stat te comen.

(1) Bij B. *priesters* weggevallen. (2) Bij B. *chyns*. (3) Deze opgave komt bij B. G. en F., niet voor doch wel bij W. (4) B. *opten* xxviij *dach*.

Digitized by Google

VAN TSUSTEREN CLOOSTER AFTER DIE TOL BRUG.

Dat convent van die susteren after die Tol brug was eerst gefundeert op ten Wynmolen berch by sint Iacops kercke, daer sy veel iaren gewoont hebben: mer doen die Regularissen susteren by die selve plaetse quamen wonen en. noch woonachtig syn, doen hebben die susteren een plaetse gecocht over die Tol brug in den iare ons Heeren dusent cccc en. (1), daer sy een clooster getimmert hebben en. daer nu woonachtig syn.

Opten xxi-sten dach vanden Meye [1448], wesende den eersten Dynst dach van loken (2) Passchen, wert eerst bestaen die nieuwe haven te maken buyten der stat Boem ter Mazen toe.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. xlix wert heer Ian van Erp voor syn brueder heere tot Boxtel.

Int iaer van dusent cccc lj was der Vuchteren dyck gantschelyck volmaect ende gesteewicht.

In dit iaer van [1400] drienvyftich werdt die Geerlinxse brug gebreyt ende die stat rondsomme gegraven als behoort en. noot was ende allen dorpen ontbiedende; die van Lit en wouden niet graven, ende mids eene vonnisse der heeren scepenen most comen graven die scoutet mit den scepenen, mids previlegium die stat gegonnen van vrou Ianne (3).

(1) Het jaar is in geen der vijf kronijken ingevuld. (2) Beloken: dat is de eerste Zondag na Paschen. (3) B. schrijft: *en. mits een vonnisse der heeren scepenen moesten se coemen graven*, ens.; duidelijker W. aldus: *maer die van Lith en wilde nyet coemen graven, ende mits vonnisse der heeren schepenen moesten sy coemen graven, volgende het previlegium by vrouwe Iohanna verleent.*

Digitized by Google

In dit iaer [1459] op sint Ians Baptisten dach is dat convent vanden Hulenborch eerst gereformecrt.

Int iaer van dusent cccc en. lxiij, opten derthiensten dach in Iunio branden die stat vanden Bosch en. ontstack eerst in die Verwer straet omtrent den Bogarden clooster inden huze vanden Ketel, mids versumenis van eenen verwer; daer branden in den eersten dat raethuys en. die schryffcamer mit allen die prothocollen; item daer branden meer dan vier dusent husen mit veel cleederen, cleynoden, beesten en. bisondere mit alle veel menschen, alsoo dat die scade die daer gesciede werdt geëstimeert over vyfhondert tonne gouts: daer nae allenxken werdt die stat wederom grootelyck verbeetert in neringe, in timmeragie, veel schoone, lustige en. plaisantelike huzen werden getimmert en. al mit harde dacken, soo wel om die ciragien als om den brant in toecommende tyden te scutten.

Dit is den datum vanden brant der stat voorscreven:

oCh bosCh! bosCh! sCreId nU,
ghI (1) Mort dragen LIden nU.

IgneM dat bUsCo proCh! CrastIno tInCtor odULpho (2).

In desen iaer [1464] (3) is ten Bosch een hertelling geschiet.

(1) In beide afschriften staat *ghy*, doch dan komt het jaarvers niet uit. (2) Dit Latijnsche vers komt bij B. niet voor. Beide jaarverzen worden ook niet gevonden in W. en G. Het volgende chronicum komt alleen in G. voor:

CaLor IgnIs aCCenDIt bUsCUM.

(3) Deze haardtelling wordt in B. en W. op het jaar 1465 gebragt. Dezelfde aanmerking geldt ook wegens het stichten van het klooster der Zwartzusteren.

Digitized by Google

In dese tyden werdt dat clooster van die Cellesusteren, diemen nuemt die Swesteren, eerst gefundeert en. begonnen.

Item in dese tyden [1465] heeft hartoghe Phillips, als landsheere van Brabant, verleent, dat voordaen geen cloosteren of die gheestelickheyt mogen erven ofte erff gueden coopen of oock aen sterven mogen of desgelycx.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. lxvj waren in dat convent van Bogaerden ten Bosch sesthien professy brueders, te weten, ses clercken en. thien leken, van welcke menichte vyff clercken waren en. seven leken brueders, die gereist zyn byden bisscop van Ludick, heer Lodevyck van Bourbon, en. hebben aen hem ootmoedelyck versocht, dat hy den prior generael vanden Cruysbrueders tot Hoeye daer toe brengen wilde, dat sy mochten staen onder die Cruysbrueders orden en. werden Cruysbrueders. Die Bogaerden brueders werden verhoort, ende daer quam die prior generael van Hoeye noch mit vier priors en. vier weerdige prelaten wt die stat van Luyck tot Tsertogenbosch, ende sy ontfingen die voorsz. Bogaerden totten orden vanden Cruysbrueders, te weten, brueder Aelbrecht van Hamont, brueder Henric van Zutphen en. brueder Lieven van Ravesteyn; ende brueder Aelbrecht wert gemaect die eerste prior.

Daer nae is een grooten twist gevallen tussen die Cruysbrueders en. die noch Bogaerden bleven waren, wie dattet clooster behouden soude, daer veel prossessen van rechten en. gedingen om gevallen syn, mer die Cruysbrueders hebben geweken en. dat clooster vanden Bogaerden verlaten int iaer ons Heeren dusent cccc en. lxix,

Digitized by Google

opten sevenden dach in Decembri, ende hebben een scamel huys ingenomen omtrent die Mortel, daer sy schamelyck en. in grooter armoeden geseten hebben tot midden in die somer: soo hebben sy doen een stuck erfs begrepen ter plaetsen daer sy nu noch wonachtig syn, ende hebben daer begonnen te timmeren een nieuw convent mids believen vanden prinche vanden lande, die daer seer behulpich toe was, ende een vroom borger, genuemt Ian Monnix, mit andere goeden vrinden, ende die plaetse wert gecoft om dusent seshondert en. xiiij gouden Rynsgulden. Dit gesciede int iaer ons Heeren m cccc lxx (1), den vyfthiensten dach in Iulio, op den dach of hoochtyt Divisionis apostolorum.

Omtrent dese tyt wert mit consent van hartoge Philips die veemerct vanden Bosch verset, te weten, nae sinte Severyns dach, dat welck men plach te houden des anderen dages nae sinte Lucas dach (2).

Merckelycke geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hartoge Karel van Bourgondien en. Brabant (3).

In desen tiden [1469] waren vergaedert opter stathuys meester Ian vander Straten, deken vanden cappitel,

(1) Deze twist wordt bij W. en G. op 1469 gebragt. (2) Bij V. volgt: *Item op desen tyde wert een nieuwen dyck gemaect tussen die stat vanden Bosch en. Orten.* Dit kom echter bij B., W., F. en G. niet voor, en daar van dezen dijk reeds gesproken is op het jaar 1441 (blz. 58), zoo hebben wij deze opgave uitgeschrapt. (3) Dit opschrift bij B. weggelaten.

Digitized by Google

Gozen Kemp en. heer Ian van Andel, canoniken, item Gozen Heym, Simon van Huesch, scepenen. Simon van Geel, gesworen der stat, item die priors vander Baseldonck, vander Prekers, van die Cruysbrueders, de Bogarde (1) en. gardiaen van die Minderbrueders, ende in allen haer presencie werdt overdraghen en. geordineert een maniere hoe datmen altoes die processie lanx die stat onderhouden sal op een peene van hondert Engelsche nobels.

In dit iaere van [1400] lxx wert hartich Art van Gelre door neersticheyt van Karel, hartoghe van Bourgondien, wtter gevenckenis gelaten, daer hy in geweest hadde ses iaeren opt slot van Buren, ende comende tot Tsertogenbosch wert hy daer feestelyck vanden poorteren mit veel toortsen in die stede gebracht, ende dede zyn gebet voor ons lieve Vrouwe in sint Ians kercke: ende van daer quam hy tot Hesdyn in Arthois tot hartoge Karel, diëm (2) mit grooter eeren en. vrintscappen ontfing.

Omtrent dese iaere werdt begrepen dat clooster van sinte Geertruyt in die Orten straet en. zy waeren inden eersten prekerssen vanden dorden regel van sinte Dominicus; mer naemaels int iaer van dusent cccc en. xcvij namen die susteren van sinte Geertruyt den orden aen vanden regulieren en. werden regulârissen, staende onder den regel van sinte Augustyn, ende tot dien convent waren geschict ses of seven susteren regularissen wt die stat van Maezeyck, die welcke dat clooster ofte convent

(1) *Bogarde* bij V., W., F. en G. weggelaten. (2) B. *die hem.*

Digitized by Google

van sinte Geertruyt brachten in goede maniere van leven naer den orden vanden regulieren.

Anno Domini millesimo cccc en. lxxiij, op sint Ioris avont, was een scermutsinghe tusscen die vanden Bosch, mit haren schoutet her Peter van Vertaignen (1), ende daer bleef niemant verslagen dan her Peeter voors.

In dit iaer is gesciet een hartelling ten Bosch.

In dit iaer sterff hartoge Art van Gelre, een groot liefhebber der stat vanden Bosch; hy was een Vrouwen brueder ten Bosch en. een oude scutter, ende hy wert begraven in die stat vande Grave en. syn hert en. ingewant wert ghebrocht ten Bosch en. eerelycke begraven int clooster van sinte Geertruyt op der susteren choore.

Item het is aentemercken, dat in dese iaere [1474], want die heere vanden lande binnen die acht dagen van Bamis gheen heeren en ordineerde, hebben die oude heeren of scepenen ghecoren nieuwe scepenen, hier nu genuemt, ende Bertran Iansen, als diender van gruen roede, eeden hen lieden (2) na previlegium vander stat.

In dese tyden [1475] wert begrepen dat convent vanden Regularissen opten Wynmolenberch.

(1) Bij V. en B. *Vierleyn;* bij W. en F. op 1471: *Peter Wyerlaien.* Wij hebben G. gevolgd. (2) Bij V. *eeckden haren eede.*

Digitized by Google

Merckelycke geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van vrou Marie ende Maximiliaen, haer man.

In desen iaere [1476] was ten Bosch opten achthiensten dach inden Meert een groote verveerliken oploop onder die borgers tegen die heeren vander stat, ende dese opruere eynden eerst op den sessentwentichsten dach inden Meye: ende daer waren veel heeren gevangen inden oploop, te weten, Willem van Ghent, Ian van Berckel, Ian van Erp, Lucas Bock, Simon van Geel, Gozen vanden Heesacker en. Reynier vanden Hovel; ende desen heeren waren seer ongenadelyck getracteert: sy mosten alle dage geleyt waren als diefs en. straetroovers en. veel processen van rechten worden tegen hen gedaen, om haer lyf te nemen, mer mids behendelycke neerstickeyt der heeren vanden hove, soo werden die heeren wtter gevenckenis gelaten, ende die borgers, die dit spel gehanteert hadden, werden selver namaels gedoot.

In dit iaere [1477] heeft die stat vanden Bosch van noots weghen tegen die Gelderschen aen moeten nemen een orloge en. vete, welcke oorloge duerde omtrent drie iaeren: want die Gelderscen quamen in die meyery vanden Bosch en. beschadichden dat lant en. dorpen seer mit brant en. roven, mer die vanden Bosch wederstonden die Gelderscen vromelyck en. matteerdense (1), want

(1) *Matteerdense.* In al de afschriften, doch bij G. weggelaten. *Matteren*, *matten* en *matsen*, wederstaan, mat zetten, zoo als men nog in het schaakspel spreekt. *Matare*, bij Du Cange.

Digitized by Google

sy togen over mit grooter macht int lant van Gelre en. deden daer veel scaden, rovende en. brandende.

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. lxxviij heeft die stat vanden Bosch belegen die stat vanden Grave mit veel eedelen en. stelden daer voor een blochuys, soo dat sy hen benamen provande en. vitalie, die hen van buyten comen mochte, soo dat die stat op wert gegeven mit den slot, ende die Grave wert te bewarens gegeven heer Cornelis van Bergen (1), die de stat besette met veele cloecke wapentuers.

In dit iaer hadde die stat een neerlage tot Heel en. Driel omtrent die vasten.

In desen iaer [1480] is geschiet een herttelling.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. lxxxi quam ten Bosch, mit grooten staet van groote heeren en. eedelen, Maximilianus, erdshartoge van Oostenryck, hartoge van Brabant, ende mit hem quamen inden eersten vrou Marie, die hartoginne, syn huysvrou, die grave van Romont, des hartogen sone van Savoyen en. een brueder vander coninginne van Vranckryck, Adulphus, myn heere van Ravesteyn, grave Engelbert van Nassou, loest Laleyng (1), stathouder van Hollant, grave Willem van Egmont. Die prinche Maximiliaen was geherbercht te Prekers int clooster, vrou Marie, die princesse, was gheloogeert mit haren sone, die ionge prinche Philippus, totten susteren van Orten.

Op die selve tide soo heeft Maximilianus, die prinche,

(1) Zevenbergen. (2) B. en W. *Lateynen.*

Digitized by Google

geordineert en. ingeset die vermeerde en. triumphelike feeste vander orden vanden gulden Vliesch in die stat vanden Bosch, ten welcker feeste en compareerden niet meer dan ses princhen vander oerden des gulden Vliesch, als: die grave van Romont, her Adolf van Ravesteyn, her Engbert van Nassau etc.; ende die ionge prinche Philippus, out wesende drie iaeren, wert by beveel des prinche, vanden heere van Ravesteyn ridder gemaect in die groote kercke van sint Ians kerck opt hooge autaer, ende dit geschiet wesende, wert hy mede aengenomen inder oerden vanden gulden Vliesch, ende op die selve tyt worde die grave Martyn van Polem (1) en. heer Ian van Waeleyn, des heeren sone van Bergen aenden Zoom, mede in die selver oerden ontfangen. Die feeste vander oerdene geduerende was daer groote triumphe en. blyscap van tournieren en. ander ridderlycke feyten.

VAN DAT PREKERS CLOOSTER TOT TSERTOGENBOSCH (2).

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. lxxxiij op tsheylich Cruysedach Exaltacio, in September ofte Gaerstmaent, doen overste was als prior generael vanden gehelen oerden van die Prekers die eerweerdighe vader, doctoer inder gotheyt, brueder Silvius (3) de Casseta van Panormen, ende prior provinciael was in dese Nederlanden brueder Iacobus Stubach, soo is dat clooster vanden Prekers gereformeert geweest tot Tsertogenbosch, daer toe behulpich en. teghenwordich waeren. brueder Iacop Sprenger, prior vanden Prekers tot Colen, meester Brixius Florissoen, prior te Prekers tot Bruessel, die welcke doen ge-

(1) Alzoo V. B. en W. Lees *Polheim. Christianaei junsp. Her.* p. 486.
(2) Dit opschrift bij B. weggelaten. (3) V. *Saling.*

Digitized by Google

maect was die eerste prior vande reformacie ten Bosch, en. dit convent heeft menich iaer gebleven in goede reformacie en. noch blivende is (1) in een goet regiment in geestelycke en. titelike saken en. goede ordinancie, al soo een goet convent en. clooster toebehoort.

In dit iaer [1484] wert ten Bosch dootgeslagen van eenen Hoochduytsce heere, myn heere Baltazar van Wolckesteyn, die een groot heere was in des princhen Maximilianus hoff.

In desen iaere [1488] syn die steden van Brabant tegen een geweest, Bruessel en. Loven tegen Antwerpen en. Mechlen, mer Tsertogenbosch sat stille.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xci wert die capelle van sint Anthonis van nieuwes begrepen en. getimmert, ende die oude cappelle by die Bazeldonck poorte wert ontwyt en. daer af gemaect een borgers wooninge. Inden iaere van [1400] xci quam ten Bosch dat mael geldt eerst op.

Inden iaere dusent cccc en. xcv wert dat silveren groot beelt van sint Ian gegoten en. gemaect te Colen in die stat, ende alst dat silveren beeldt al bereyt was, soo wert gheleet in een ydel wyn vat en. dat vat wert wederom becleet in een tonne ofte pyp wyns, vol wyns synde, en. soo wert dat silveren beelt sonder kennisse van straetroovers ofte snaphanen (2) ten Bosch gebracht, ende

(1) De volgende woorden in B. weggelaten. (2) Bij B. en W. *straetroovers ofte snaphanen* weggelaten. *Snaphaen*, straatschender, Kil.; vrijbuiter, Willems.

Digitized by Google

werdt voordaen op sekere dagen in die processie rondsomme gedragen.

Merckelicke geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hartoge Philips van Brabant, conine van Castillien (1).

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xcvj, opten derthiensten dach van December, quam ten Bosch die nieuwe prinche hartoge Philips, daer hy minnelyck en. vrindelycke mit grooter blyscappen ontfangen werdt, ende daer na opten vyfthiensten dach der selver maent gehult en. ontfangen werdt voor een hartoge van Brabant, in tegenwoordicheyt van synen heer vader (2) Maximiliaen, den Roomscen coninck; die stat beschonck hem mit twee costelycke groote ossen mit silveren horens en twee voeder wyns; ende als die hulling gedaen was, soo reet die ionge prinche Phillippus nae sint Ianskerck toe, ende daer werdt doen gedoopt een Iode vanden deken van sint Ians, meester Ghysbert die Bie, in tegenwordicheyt van hartoch Philips, her Ian van Bergen en. Cornelis van Sevenbergeu en. andere groote heeren, die alle vuntpeters en. gevaders van desen verdoopte Iode waren, ende hem werdt eenen naem gegeven, te weten, Philips van sint Ian, die te voren genoemt was Iacop van Almaengien: mer die Iode en bleeff niet stantaftig (3) en. viel weder van syn Kerstenheyt en. wert een Iode.

(1) Het opschrift is bij B. weggevallen. (2) *Heer vader* bij W., doch bij V. en B. uitgevallen. (3) B. *stantachtig;* W. *volstandich.*

Digitized by Google

In dit iaere [1497] werdt den grontslach geleet mitten fundament vandie nieuwe wtlaten van sint Ians kercke, te weten, van sinte Achten outaer tot die vunte toe en. oock in die noortsyde.

In desen iaere hebben die Gelderschen groote schade gedaen in die meyerye vanden Bosch, bisonder tot Oss en. Geffen, mer die hartoghe van Sassen, mids hulpe vander stat vanden Bosch, heeft dit swaerlicken gewrocken, bernende en. rovende en. veel meer schaden doende den Gelderschen en. hy creech Batenborch inne.

Omtrent dese tyt wert gereformeert dat convent vanden Minderbrueders binnen den Bosch, mids hulpe vanden eerweerdigen pater minister, brueder Ian van Ponto.

In dese iaere [1498] werdt die Diese in die stat gegraven.

In dit iaere [1499] zyn gecoren die eerste ses mannen, regeerders vander penningen deser stat te ontfangen en. wt te geven, te weten, Dirck van Hedel, Henrick van Deventer, Gherit Moens, Aelbert Keteler, Ian Pynappel (mer dese twee storven ende in haer plaetsen waren gecoren meester Henric Pelgrom en. Wouter Bolx), Roelof Noppen.

Rentmeesters: meester Frans Toelinc en. Ian Vrancken.

In dit iaer [1500] wert ghewyt vanden suffragane van Ludick sinte Peeters kercke in die Orten straet.

In dit iaere [1502] geviel een groote geschille en. twist tussen dat cappittel van sint Ians en. die regenten

Digitized by Google

vander stat ter ocsuynen (1) vande scatting, die de heeren vander stat eysten van dat capittel aengaende van haer gueden des capittels, ende die sake werdt op genomen en. in handen gestelt en. geloeft (2) den cancelier van Brabant, item meester Ludovicus Roelant, meester Ian van Coudenborch, meester Roelant van Rontzele, alle raetsheeren van thof van Brabant, ende sy deden een vuytspraeck in deser forme: dat allen die goeden, die tcappittel allemosinis gewys (3) toebehoeren of den beneficien aengaen, vry en. vranck sullen wesen en. exempt van alle schattingen, mer die goeden, renten en. erffenis, die gewoonlyck zyn geweest te staen tot exactien vanden iaere ons Heeren dusent cccc en. lxxij tot den iaere van dusent ccccc en. ij, sullen staen totter exactie en. scattinge als ander werlycke goeden; item daer wert doen gedetermineert en. gesloten inder vuytspraecke, dat die heeren vanden capittel mit haeren dienders en. capittelaers eenen bisonderen wyn kelder, om daer vuyt te tappen wyn en. dranck, sonder accisie (4), ende die kelder des capittels sal bliven gesloten staen van smergens af tot thien uren toe voor middach en. van één ure af tot vyf uren toe (5), endat die canoniken of die capittelaers gheenen wyn sullen mogen vercoopen, wyn of dranck, uten heeren kelder, eenige vremde persoone, het sy borger oft het sy wie hy is, die onder dat capittel van sint Ians niet en staet.

(1) *Ocsuynen*, gelegenheid; Kil. B. en W. *ter cause*. (2) *Geloeft*, bij B. en W. weggelaten. (3) *Allemosinis gewys*, voor *eleemosynae*, aalmoes. W. *alemoes*. (4) B. *accynsen*. (5) Bij V. en W. ingelascht: *en. daer nae tot negen hueren toe*.

Digitized by Google

In dit iaere [1504], opten xxiiij^en^ dach in Augusto, tussen x en. elff uren, was ten Bosch een erdbeving.

In dit iaere quam ons prinche Philippus, coninck van Castillien, tot Tsertoghenbosch, om daer een apparaet en. bereitsel te maken van oerloge, en. daer vergaederden groot volck te voete en. te paerde, daer overste capiteynen af gemaect waren die heere van Vergy, wt Bourgondien, Cornelis, heer van Sevenbergen, en. syn swager Floris, heere van Yselsteyn en. grave van Bueren. Dit groot volck is wtten Bosch in Gelderlant getogen, rovende en. brandende, en. groote scade bedreven sy int lant, ende sy wonnen twee sloten Middelaer en. Hemert by Huesden, ende die prinche Philippus bleef ten Bosch liggen, want die winter aenstaende was, ende tot hem quam ten Bosch die keyser Maximilianus, syn vader, mit zyn nieuwe huysvrou, die keyserinne genaemt vrou Blancke Maria, des hartogen dochter van Milanen, ende sy wert gelogeert aen die merct, naest dat huys int Hart, te weten in Loey Beys huys, mer die keiser lach int clooster vanden Prekers. Noch quamen ten Bosch her Ian van Hoorn, bisscop van Ludick, hartoge Willem van Gulick, hartoge Ian van Cleve mit synen sone hartoge Ian; ende terwylen dese groote heeren ten Bosch lagen, soo werden daer gehanteert veel ridderlycke feyten van tornoeyen, van steec spelen, van batament spelen en. andere ghenuchlycke excercitatien van kaetsen, van dansen, van springen en. zulcx meer; ende als die winter over was, soo scheiden dese grooter heeren van malcanderen mit grooter vrintschappen en. elck reisde totten synen, ende coninck Phillippus reisde uten Bosch na tlant van Geldre en. van Boemel, en. daer nae tooch hy voor Arnhem, dat hem op gegeven wert.

Digitized by Google

Int iaer ons Heeren dusent cccc en. vyff werden sekere dorpen vercoft in die meiery vanden Bosch tot behoeff vanden coninc van Castillien, onse prinche Philips, die nu tweedemael in Spaengien reisen wilde; ende inden eersten coft heer Cornelis van Sevenbergen Berlecom en. Schyndel, meester Ian van Vladeracken, heere van Geffen, cofte Nulant, heer Ian van Doerne, een domheere canonick tot sinte Lambert te Luyck, cofte Vlierden en. Bakel, Lambert Millinc, heer van Waelwyck cofte Vucht biden Bosch, heer Ian Bacx, ridder en. leechschoutet vanden Bosch, cofte Roesmaelen.

In desen tyde fundeerde heer Ian Bacx voorschreven een clooster tot Roesmalen van Regularissen, dat welck men nu noemt sinte Annen borch, ende sommighe susteren wt den Wynmolenberch hebben den oerden vanden regulieren in dit clooster bestaen, ende heer Ian Bacx suster was die eerste mater of priorinne.

In dit iaer [1506], den sesten dach in Novembri, stelde die stat vanden Bosch een lothery op, om wt haren commer te commen. Die groote loten waren ses silveren kannen, wert synde vj° Ryns (1) gulden, en. xij schalen.

In dit iaer [1507] werdt dat slot van Poeroeyen (2) ingenomen op die groote costen vander stat vanden Bosch, ende die grave van Aenholt met die helfte vanden ambachte arbeiden soo lang, dat syt in cregen op den derden dach in Iunio, anno acht.

(1) Bij B. *Caroli gulden.* (2) *Poaroeyen*, Poederoijen in den Bommelerwaard.

Digitized by Google

Daer nae opten xxvj dach in Iulio quam ten Bosch die keiser Maximiliaen, ende hem waren gesconken voor syn willecomheyten xij amen wyns en. daer toe hondert malder haveren.

In desen scepen stoel [1510] in Iunio omtrent sint Ians geboorte, werdt Oeyen (1) omgeworpen by die stat vanden Bosch.

Tot deser tide toe heeft die stat vanden Bosch veel ghelnckighe voorspoet gehadt, ende zy waren seer van allen haer vianden ontsien, mer daer nae datmen elff begonste te scryven, soo wast al meest verdriet en. tegenspoet waer sy voort haer handen aenstaken tot deser tyt toe.

Int iaer ons Heeren dusent ccccc en. thien was ten Bosch een groote dachvaert van staten van Brabant, daer hen te voren geleet wert op te brengen tot behoeff vanden nieuwen prinche, lxxxv dusent Rynsgulden, ende die steden consenteerden lxx^m^ gulden, wtgenomen die borgers vanden Bosch, die gheensins consenteren wilden, pretenderende haer armoy en. groote costen, die sy gedaen hadden int oerloge van Poeroeyen, geschiet synde int iaer van achten: ende soo smelte die peticie des hoofs (2).

Int iaer van [1500] elven werdt ten Bosch overdragen, dat soo wie eerst schepen wordt sal die stat ge-

(1) *Oeyen*, het kasteel Gansoijen bij Waalwijk. (2) B. *en. soo smeelte die petisie gheheel.* W. en F. als V. Van Heurn heeft uit de Latijnsche kronijk van Molius: *waardoor dien eisch op niets uitliep.* (*Hist. der Stad en Meyery*, I, 419.)

Digitized by Google

ven een serpentyn of een dobbel haecbusse (1), ende soo wie in eenige vanden gesworen ambochten binnen deser stat vanden Bosch meester wordt, geven sal een haecbusse, item soo wie een poorter vander stat wort, sal die stat geven ix stuvers, om salpeter te coopen.

Omtrent desen tyde syn veel treffelicke cooplieden vanden Bosch en. ander steden van Brabant, comende wt die iaerlicxse mercten van Francfort, vanden Gelderscen gevangen en. aff geset en. binnen die stat van Gelre gebrocht, daer sy swaerlicke gepynnicht syn en. grootelyck haer rantsoen hebben moeten betaelen.

Omtrent desen tide werdt die kermis vander stat, diemen altoes plach te houden Sondaechs na sint Ian, verset en. getransfereert opten Sondach nae ons lieve Vrou.

Item in dit iaer van elve, in Iulio, quam ten Bosch vrou Margriet, keiser Maximilianus dochter, mit dusent en. vyfhondert Engelschen, ende daer werdt gemaect een wonderlicke groote apparaet van oerloge tegen die Gelderscen, ende dat gansche heire tooch voor Venloe, daer sy mennige storming voor deden, arbeidende zeer, om die stat te winnen, mer daer en quam niet aff, ende in dit beleech bleeff doot die heere van Bosschuyt, opperste capiteyn vande Engelschen, ende hy werdt gebrocht ten Bosch en. mit grooter eeren begraven in ons Vrou choor in die bruederschap voor dat altaer in sint Ians kerck.

In dit iaer [1512] (2), op den lesten dach in Ianuario, hebben die Ghelderschen voor dat cloosters poort

(1) *Serpentyn* of *haecbusse*, serpentijn, eene soort van klein kanon of zwaar geweer, dat op eenen vork (haak) werd gelegd, bij het afschieten. (2) In den schepenstoel van 1511, dus in Januarij 1512.

Digitized by Google

der susteren van Rossem vergadert geweest, om te coemen tegen die borgers vanden Bosch, want sy vernomen hadden van die verspiers (1), dat die vander stat wt trocken, en. daer waren vergadert xvij° voetknechten en. xl reysigers (2), en. sy hadden by haer vyff slangen (3); des anderen dages soo togen die borgers met veel huyslieden nae Bomel en. sy en hadden geen gescut, ende die Gelderschen vielen daer onder mit ganser macht, soo dat die Busschers die nederlage cregen, waer aff iij° gevangen en. te Boemel gebrocht [zijn], daer sy seer ommenschelyck gepynnicht waren, ende die ander worden sonder genade dootgeslagen.

Inden selven iaere, den xxv dach in September, syn tot Lit opten Ham overcomen die Geldersche, omtrent iiij° paerden en. xv^c voetknechten, ende syn doen gecomen in die onverdingde (4) dorpen, ende hebben gebrant inden eersten Hintem en. aldaer seven wynmolens, Orten, Schyndel en. die kercke aldaer, sint Oyenroey, Coevering, tot Heeze en. die kercke, Leend, Wetten, Nuenen, Stiphout, Gheldrop en. aldaer die kercke en. dat huys, en. syn wederom gereist nae Gelderlant op sinte Cosmas et Damianus (5) dach (6).

(1) W. *verspieders*, bespieders. (2) *Reysigers*, ruiters; Kil. (3) *Slangen*, kanonnen, die van voren de gedaante van een slangenhoofd hadden, zoo als men zien kan aan het groote geschut achter het stadhuis alhier. (4) W. en F. *overdingde*. Onverdingd leid ik af van *verdingen* en het ontkennend voorzetsel *on*. *Verdingen* beteekent onder anderen een verdrag sluiten. Door *onverdingde dorpen* moeten alzoo die plaatsen worden verstaan, welke bij de aankomst der Gelderschen zich te weer stelden en met hen geen verdrag sloten. Zie Dr. J: de Vries in De Jager's *Taalk. Magaz.*, IV, 55. (5) V. *Adamianus*. (6) Deze inval komt bij B. niet voor: bij W., G. en F. is die op 1519 gebragt, doch zoo mij voorkomt, verkeerdelijk, omdat het water in dat jaar te hoog was, om over Lith in de meijerij te vallen. Bij Van Heurn wordt die eveneens op 1512 gebragt.

Digitized by Google

Die keiser Maximilianus verhoorende den grooten nederlage en. schade vander stat, soo heeft hy gesonden brieven aen die stat seer troostelyck en. gheloefden hen bystant te doen tegen die Gelderschen, ende daer quamen ten Bosch twee hartogen van Bruynswyck, hartich Art en. hartich Erich, beide gebrueders, ende hartich Art lach thuys inden Engel en. hartich Erich lach thuys op Roeyenborch; ende nae een tyt van daghen togen sy in Gelderlant en. hebben grooten scade gedaen mit roven en. branden, ende daer nae syn sy wederom nae Hoochduytslant gereyst.

In dit iaere [1513] werdt die nieuwe kercke vanden Swesteren eerst aengeleet (1).

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. darthien werdt in sint Ians kerck ten Bosch geset aen die west syde by ons liever Vrouwe choore dat wonderlycke spel van dat oordeel Gods, dat welcke gemaect hadde een smit genaempt meester Peter Woutersoen, en. is nu vernaemt alle Kerstenryck doore.

In dat selve iære mosten die poorters vanden Bosch tolle geven inden lande van Gelre, niet tegenstaende dat die stat schoone previlegien van exemcien heeft (2).

(1) Bij V. komen de laatste berigten van 1510 tot 1513 door elkander vóor, gelijk de afschrijver zelve bekent, met bladz. 42 te seggen: *»Nu volget hier na den groote nederlage der stat vanden Bosch tot Rossem. — Item daer na volget die comste der Gelderschen voor die stat vanden Bosch, doen sy Hintem bornden mit die molens, ende hoe wel datter voor stat int iaer van elven, mer het hoort hier te staen.*" Wij hebben de feiten volgens B. op tijdorde gebragt. (2) Dit komt bij B., W. en F. niet voor.

Digitized by Google

In dit iaer [1515] quam die ionge nieuwe prinche, hartoch Karel, ten Bosch, ende hy werdt seer feestelyck ingehaelt vanden geesteliicken staet en. vanden werlicken staet en. hy werdt gelogeert in Cornelis van [Sevenberghen's] huys (1) by sint Ioris capel, ende vrou Mergriet, syn moeye, werdt gelogeert in heer Ian Bacx huys, dat nu is dat hoff van' d'abdie van Tongerloe; ende des anderen dages op eenen Sondach, den xv^sten^ dach in Iulio, ende daer wert gelt geworpen vanden payen (2), in summa xl gulden, ende die stat beschanck den prinche twee silveren stopen en. een silvere cop mit een dexsel, tsamen weert synde vj° Rynsgulden, item hem waren gegeven twee voeder wyns.

Hier volgen nu nae die merckelicke geschiedenis der stat vanden Bosch in tyden van hartoge Karel (3).

Int iaer van dusent cccc en. xvj, mids dien dat die heeren van tcapittel van sint Ians vry wesende van allen liberteiten van wyn, bier accynse en. mael gelt van verscheiden vonnisse by den canceliere gewesen inden can-

(1) *Vanden huys* bij B. en V.; bij W. *in de huysinge by sint Ioris cappel.* Uit deze omschrijving blijkt, dat ook hunne afschriften bedorven waren. Ik heb in den tekst ingevoegd *Sevenberghen's*, omdat Karel, later de V^e^ keizer van dien naam, volgens Van Heurn uit Molius, bij den hoogschout Cornelis van Sevenbergen gehuisvest was. Men wil, dat deze straat om deze reden later de *Keizerstraat* genoemd is. Het bedoelde huis is in 1779 tot een Roomsch weeshuis verbouwd. (2) *Paye*, pui. Nog zegt men: de pui van het stadhuis; eene verhevenheid. Van Hasselt bij Kil., bla. 43. (3) Dit opschrift bij B. weggelaten.

Digitized by Google

cellareye van Brabant tot Bruessel en. daer onder die ses mannen gecommiteert, die die tyt doen domineerde, wouden die heeren vanden capittel nemen haer liberteyt tot Bruessel, overmids ghifte en. gaven, en. daer over syn comen drie wagens wyns den capittel, en. dat die heeren vanden cappittel tegen wil en. danck mosten haeren wyn aen die merct doen vueren onder den Engel en. niet inden heeren kelder. Soo werden wtten hove geseynt tot Tsertoghenbosch sekere commissarissen by namen meester Anthonius Henskenshoet (1) en. meester Lenaert Wersen, om informatie te nemen van en. opten abusen, die de gheestelicheyt in die stat ghebruycten in prejudicien der cynsen van bier en. van wyn, ende datmen bevant, datse op eenen iaer hadden gesleten hondert voeder wyns.

In dit selve iaer begonsten die boumeesters (2) deser stat vanden Bosch te leggen die muere opten Vuchteren dyck aen die syde ten Oeteren waert (3).

Anno Domini millesimo ccccc en. xvj en. xvij regneerde ten Bosch een ververlycke siecte, genuemt pleuritis (4) of die steect, daer mennich mensch af storff oft pestilencie geweest hadde.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xvij geviel een groote tweedracht ten Bosch onder die canoniken tegen die stat, om der accynsen wil, die de canonicken niet geven en wilden, voort brengende haer previlegium, dat

(1) B. *Heynskenshoet.* Van Heurn heet deze commissarissen *Henkenstoet* en *Viersen.* Bij W. en F. zijn die namen weggelaten. (2) Bij B. W. en F. *burgemeesters.* (3) In al de MSS. lees ik *Oeteren waert.* Kan er niet *Deteren* gestaan hebben, voor *Deuterenwaarts?* (4) V. en B. *pleureusis;* F. *pleuris;* W. *pleuritis.*

Digitized by Google

sy hadden vercregen van Philips, coninc van Castillien, daer sy vry mede waren van allen accisen te geven. Dese gescille is soo verre gecomen, dat die stat heeft vast doen palen mit groote swaer houten die vorste Clare straet, daer en boven soo werdt eenen grooten yseren roestel geleet int beghinne (1) vanden Papen huls, omtrent des choor dekens huys, op dat men geenen wyn inder heeren kelder soude mogen doen. Mar als dit al volbracht was, soo hebben die priesters met haeren knapen die groote sware posten wederom wtter eerden gewonnen en. die balcken om verre geworpen; doen isser een gebot gegaen lancx die stat, dat niemant op lyff en. op goet eenighe assistencie of bystant of hulp doen soude den capittel, om den wyn inden heeren kelder te doen, soo hebben die canoniken en. beneficiaten, die sterck en. vrom waren, ter wylen datmen dat wywater werp en. die hoghemisse gesongen werdt, haer choor cleederen wt getoghen en. haer tabbaerten mede en. hebben den wyn selver in die kelder gedaen, niet passende op den genen, die daer by stonden, en. sagent aen en. maecten veel rumoer.

In dit iaere van [1500] seventhiene soo werden die husen byden gasthuys heerens Adam van Mierd, dat doen stont by sinte Barberen capel, aff gebroecken, als vander Hekelen totten susteren moelen toe.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xviij werdt dat interdictum ofte cessie vanden biscop van Luyc ten Bosch geleet, door solicitatie vanden canonicken, ende het was in die vasten, ende allen die ghetiden en. mis-

(1) B. en W. *int cynde.*

Digitized by Google

sen in sint Ianskerck die werden gedaen mit besloten deuren in die gherrukamer (1). Dit verdroot die stat seer, en. sy baden den grave van Nassau om een vyftich of tsestich ruters, en. die waren geleet inder canoniken huzen, gelovende haer door (2) te draghen en. los en. vry te houden van allen scaden, die hen overcomen mochte van haren bedryff inder canoniken husen. Doen syn die ruters inder canoniken husen gecomen en. hebben op gesmeten die trisoren, cantoren, bottelryen, bierkelders, en. hebben sitten eten, drincken en. slumen (3) nacht en. dach: daer boven hebben sy die gelaes wt gesmeten en. dinstmaechden en. knapen geslagen en. gestooten, alsoo dat die canoniken haer husen rumen mosten. Niet lange daer na werdt dit ghescil in handen op genomen ende beide die parthyen quamen in die stat van Cameryck, ende die sake van beide syden wel overhoort, soo wert daer gesloten, dat die heeren vanden capittel souden sjaers hebben veertich voeder wyns en. xij hondert tonnen biers, die sy gebruycken mochten sonder eenich accynse; item datmen die ydel vaten altoes meten sal in die Diese in tegenwordicheyt van twee canoniken, van twee schepenen of raetsheeren en. twee dekens vanden ambochten. Dit ende meer andere punten werden bezegelt en. swaerlick verpeent en. die nu noch scherpelick onderhouden worden.

In desen tide werdt die Diese wederom op gegraven van Tveregat aff totten clooster vanden Clarissen en. voordaen vanden Minderbrueders clooster totter Hekelen

(1) *Gherrukamer*, gerwekamer, sacristy, kleedkamer; Kil., I, 152. (2) *Door*, baldadig. Vergelijk Kil. (3) *Slumen*, sluymen, sluimeren, half slapende waken.

Digitized by Google

toe aen die plaets, ende allen die eerde werdt gevuert aender statmueren (1).

In dit iaer soo hebben die ingesetene en. poorters vanden Bosch, van Huesden, van Breda, van sinte Gheertruydenberch tot haren vervolghe te hove aff gecregen die weeckmerct, die die van Waelwyck twee iaren hadden gehadt en. subreptivelick hadden vercregen.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xix, des Sondachs nae sinte Servaes, werdt ten Prekers ten Bosch ghehouden een provinciaele cappittel, daer tegenwordich waren x doctoren en. lxx (2) vremde bruederS, en. sy bleven daer ses daghen en. sy waren hoochlick besconken mit wynen van die stat en. van dat capittel, en. men hielter een schoon processie van deen poorte des cloosters totter ander poorte.

Op die selve tyt werdt oock gehouden een generael capittel vanden Wilhelmiten op die Baseldonck.

Opt die selve tide werdt gehouden general capittel vanden Bogaerden int clooster ten Bosch.

In dit iaer geviel int capittel onder die canoniken een twiste om eenen nieuwen deken, want die eerweerdighe meester Alaert Baeliaert, oock deken vanden Bosch, nu gestorven was, soo en consten die canoniken niet accordeeren in die electie van een nieuwe deken. Die canonix proeven van meester Alart werdt gegeven eenen senger des nieuwen Roomsche coninex Karolus, genaemt heer Henric Santman, soo meynden dese Santman, dat hy die dekenscap mitter proeven tsamen besitten soude, en. hy

(1) Deze aanteekening komt bij B., W. of F. niet voor. (2) W. en F. *twintich*. Het getal bij B. uitgevallen.

Digitized by Google

hadde gecregen beneplacitum regis Romanorum, dat welcke hy den canoniken thoonden. Die canoniken dit siende, waren bevreest en. mit goede beraet gaven sy haer stemmen den cardinael Willem van Enkenvoort, die oock canonic ten Bosch was, ende soo wasser Santman af van die dekenscap. Die cardinael heeft de dekenschap overgegeven sinen suster soene, heer Michiel van Enckenvoort, erdsdiaken van Kemplant en. heere van sinte Lambrecht tot Luyck: ende als dese meester Michiel een wyl tyts ten Bosch gewoont en. die dekenscap bedient hadde, soo ghaf hyt over aen een canonic genaemt meester Philippus De Spina, die de canonizie lange iaeren en. seer eerlycke geregeert heeft.

In dit iaere quamen ten Bosch twelff hondert Overlansce voetknechten, ende sy werden in die borgers huysen geleet, om daer te blyven ter tyt dat die Roomsce coninck soude gaen liggen voor Aken, om die croon. Die Overlenders bedreven groote fortse en. overdaet (1) den poorteren, en. al claechden die poorteren den heeren haren overlast, sy en werden niet verhoort en. mosten hen lyden. Sy lagen in die stat van Bosch kermis af tot aen die Garstmaent (2) toe.

Inden iaere ons Heeren [1500] xix was in Augusto alle dagen eenen stadigen regen, daer alsoo groote opwater af quam, dat allen die campen onder gingen, en. men most die haver wtten velde halen mit pleiten en. mit schuyten op groote costen.

Inden iaere ons Heeren m ccccc [19], den xix^sten^ dach in Augusto, woonden ten Bosch in die Verwer straet een capiteyn en. een cleyn persoon, genaemt cleyn Hendeling,

(1) V. *overlast.* (2) *Garstmaent,* September; zie blz. 67, reg. 19.

Digitized by Google

die welcke in verscheiden striden heeft geslagen tegen die vianden en. gevochten, alsoo dat die selve is geslagen ridder ende heeft op veel plaetsen geweest hooftman van veel voetknechten, ende hy heeft alsoo veel geldts gecregen, dat hy alle dagen in die stat vanden Bosch ginck int fluweel ende hadde een gouwe ketene om synen hals van Hungaers ducaten, en. is die selve gereden mit drie knechten, elck hebbende een suverlicke henxt onder hem, ende zyn gereden spaceren tot Hintem na middach, ende daer heeft een man van Dinter comende den selven cleyn Hendelinck doot gesteken (1).

In dit iaer van [1500] xix heeft dat pont vanden ongemacten was gegauwen vj stuvers en. daer omtrent (2).

Inden iaere van [1500] xix sterff ten Bosch die vermaerde, een wyl tyts coopman, genuemt Loy Beits. Hy hadde tweemael gheweest tot Iherusalem en. eens opten berch van Sinay (3), versuekende die heilige maget sinte Katheryn (4), ende hy bracht sommige reliquien mede van Sinay, als: olie, wol etc., die noch ten Bosch by sinte Catherynen autaer onderhouden en. verwaert worden (5). Syn sepulture is in sint Ians kercke voor theilich graft.

In dit iaer [1520], op sint Ioris avont, syn geweest twee ionge boeven, diemen noch niet en kent, ende zyn gheclommen in die Ridder straet in een huys, ende heb-

(1) V. brengt deze legende op het jaar 1500, doch bij B. en W. is die op 1519 gebragt. (2) Dit berigt komt slechts bij V. voor. (3) B. *Sinam;* W. *Sinaï.* (4) Bij B. en W. weggelaten. *versueckende die heylige maghet sinte Katheryn, ende.* (5) Bij B. en W. insgelijks weggevallen: *als olie, wol etc., die nog ten Bosch by sinte Catherynen autaer onderhouden en. verwaert worden.*

Digitized by Google

ben daer vermoort eenen man in syn selfs huys, wesende eenen postey-backer, ende hebben hem gegeven twee of dry steken en. voort zyn kele halff aff gesneden ende doen hy doot was, hem een mes bebloet in syn hant gegeven, in manieren oft hy sy selven vermoort hadde, ende doen die keerse wt geblasen en. die doere toe getogen.

In dit iaer is begonnen te timmeren sinte Anne capel aen die gevangen poorte.

In dit iaer, op Bosch kermis dach, was alden dach alsoo grooten onweer en. regen, dat die groote processie mitten omganck gans after bleef, mer des Maendach soo wert al verhaelt wat Sondaechs after bleven was.

Inden iaere van [1500] xx heeft gheenen winter geweest mit allen noch voor noch nae, mer sjaers daer naer op onser lieven Vrouwen lichtmis dach wast alsoo grooten water, dat inden heiligen Geest des anderen dages niet gespynt en werdt, mer allen dat broot werdt mit pleyten gevuert aen die Maese, daer groot armoede was, ende die blockmeesters voeren mit karren, om broot, keese, boter en. spyse den armen al te seynden, want doen van groote noot was, ende om groote wynden, die doen waren, veel dycken onder liepen etc. (1).

Inden iaere ons Heeren m ccccc xx, op onser Vrouwen dach lichtmis is eerst verboden, datmen gheen toortyse mocht bernende hebben inder kercken van sint Ians, mer die precstoel stont buten der kercken voor die troudoer en. daer wydemen die kerssen, om datmen die kerck niet bederven en soude van den roock (2).

(1) Dit verhaal, mede bij W. voorkomende, is bij B. uitgevallen.
(2) Dit komt bij B. niet voor.

Digitized by Google

In dit iaer [1521], op die octave van assumptionis Marie, die coninc van Denemercken Christernus, die nu ten Bosch comen was, is gecomen in den heiligen Geest, om te sien twee groote bussen (1), die int gods huys lagen, en. voort ginck hy in des heiligen Geest bachuys, omtrent twee hueren na middach, ende hadde daer by hem x of xij van synen dienders, ende voort soo wert hy geleyt inden susteren clooster van Orten, dat welcke hy rondsomme bewandelde, en. hy dede allen die susteren mit paren beneven hem gaen en. hy verwonderde hem seer van die groote menichte der susteren, die doen in dat clooster was, en. hy was gelogeert en. noch mit hem een biscop in die Roey poorte in die Hintemer straet. Op sinte Bertholomeus dach heeft die selve coninck inden choore van sint Ians kerck die hoghe misse gehoort en. doen ghevolcht den heylige sacrament al mitten blooten hooft om die stat gaende, als gewoonlike gaet.

In dit iaer werdt ten Bosch eenen swaren dieren tyt, want die coninck van Denemercken hadde die zee alsoo besloten, datter gheen coren wt Oostlant comen mochte. Een mud roggen goude v Rynsgulden, een malder boeckweyt xxx stuvers, een malder garsten xxx sts., een malder haveren xvj sts. en. alle dinghen daer nae wat etende waer was.

In dit selve iaer, ten tweeden Sondach inden vasten, heeft men inder stat gehouden een generael processie mitten-ambochten en. geestelicheyt, gelyck men helt op sint Ians dach *ante portam latinam*, mitten heiligen sacrament, voor ons nieuwe vader, die heilige paus gecoren meester Adrianus van Utert (2).

Item in die selve vasten en was in die heel stat vanden Bosch niet te coope een vyghe.

(1) *Bussen*, kanonnen. (2) Utrecht.

Digitized by Google

Item in desen tyde hing die stroewisch wt den raethuys, want die pestilencie was die tyt opt stathuys.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xxi, op den eersten dach in Augusto, is bestaen wt te geven die lotery vanden Bosch, ende duerden wel xiiij dagen wt te geven nacht en. dach, ende waren in geleet c en. x^{m} loten: dat loth drie stuver (1) in gelt en. in restancie ij loten xx stuvers, en. werd eerst wt genomen den lesten dach in Iulio te drie hueren nae middach, duerende xvij dagen en. nachten.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xxi, op sinte Philips en. sint Iacops dach, was alsoo grooten water den heelen dach gevallen van smergens totten avont sonder op hauwen, dat het wiess des anderen dages ij trappen in die Diese (2).

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xxij is vermaect die Visch brug, noch een groote steenen brug aenden heeren kelder en. een brug achter die fraters en. al om nieuwe straten (3) gemaeckt.

In dit iaer syn bestaen te doen decken die stat thorens (4) achter die Tolbrug, ende is elcke clooster gegeven eenen thoren op haren cost te doen maecken en. te decken.

In desen iaere in Augustus stelde die stat vanden Bosch een lothery op, om wt haren commer te commen: die groote loten waren ses silvere kannen werdt, synde seshondert Rynsgulden.

Opten thiensten dach van December van desen iaere

(1) De volgende woorden bij W. en B. uitgevallen. (2) Deze aanteekening bij B. en W. weggelaten. (3) *Aen den hoeren kelder*, bij V. en W.; niet bij B. (4) In de muren der stads-vesten.

Digitized by Google

werdt weder een dachvaert gehouden van die staten vanden lande van Brabant, daer tegenwordich waren die abt van sinte Bernart opt Scheldt buten Antwerpen, die abt van Tongerloe, die abt van sinte Geertruyt en. sommige baenroetsen en. andere groote heeren wt Brabant, ende opt stathuys werden geset cantoren mit silverwerck, wyn en. dranck, ende die zadelen en. cameren vanden raet huys was boven en. beneden rondsomme behanghen mit gruenen laken, ende daer werdt den staten van Brabant te voren gehouden, hoe veel dusenden. die prelaten consenteerden te geven, ix dusent Rynsgulden; desgelycken die van Loven en. die van Antwerpen, mer die van Brussel en. die vanden Bosch en wilden nergens naé hooren, mer midts groote solicitacie, die daer om gedaen werdt vanden heeren, soo consenteerde die stat vanden Bosch vyff dusent gulden.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xxij hebben die executoren meester Alaert Baelaert, choor deken inder tyt der kercken van sint Ians, doen op graven omtrent beneden den preecstoel, die weleke begraven hadde geweest een iaer, en. is sonder consent der kerckmeesters weder in een nieuwe kiste begraven int hooch choor, alst nu blyct (1).

Op den xxviij Novembris [1523], op sint Andries avont na den vesperen, is met processien inghehaelt den aflaet vanden heilighen sacrament staende (2) in sint Anne capel en. mitten heeren vander stat alst behoort, mit oprigtinghe vanden cruyce en. vanen voorden choore vanden heiligen sacrament inder kercken van sint Ians, nae wtwysen der bullen.

(1) Deze opgave bij B. en W. weggelaten. (2) Bij B. en W. *staende*; bij V. *statelick*.

Digitized by Google

In dit iaer, den xiij^{sten} dach inden Meert, heeft men eerst wert bestaen op te winden dat houtwerck totten nieuwen thoren voor dat hooch choore, om daer mede den thoren te maecken, en. een gheheel iaer lanck, om dat hout te bereiden, [dat] opten kerckhoff lagch (1).

In dit iaer [1524], den tweesten dach inden Appril, is Ian Collaert, als bewaerder der stat van Tiel, mit vi^{c} voetknechten en. omtrent xxvj peerden comen tot Orten, omtrent vier hueren des smergens, en. heeft daer gehaelt eenen rooff van beesten en. veel husen gebrant, alsoo dat die stat wt is geweest niet meer dan met c peerden en. hondert voetknechten en. hebben daer die Gelderscen veel dooden gelaten en. veel gevangen, mer die borgers bleven in die stat.

Hier nae Saterdaechs nae beloken Passcen, omtrent x hueren voor middach syn wtgetogen vier of vyff vaentkens knechten aengenomen vander stat, daer onder lagen omtrent ij^{m} knechten, waer aff waren capiteynen Player, Frans Pels, Dirck Scram (2) en. meer ander, waer by waren omtrent iij^{c} peerden, en. togen nae Boemel, ende des Maendaechs daer nae gebrant Driel, Rossem, Herwerden. dat slot te Rossem (3), die steenen camer tot Driel, toebehoorende Ian Spirinck, die daer op doot bleef.

Int selve iaer, tSaeterdaechs nae (4) sinte Mattheus dach, is die bysscop van Utrecht, wesende des palsgraven brueder, mit iij^{c} peerden ten Bosch gecomen al in

(1) *Lagck*, bij V. weggelaten. (2) B. W. en F. *Schram*; V. *Scraen*. (3) *Dat slot te Rossem*, bij V. en W.; doch bij B. weggevallen. (4) Bij W.: *In dit iaer, op sinte Matthys dach*; zoo ook bij B., alwaar in den tekst stond: *Iacops*, doch dat doorgehaald en er *Mattheus* boven geplaatst is. Het feest van St. Mathias, of St. Mathijs viel in het jaar 1525 op een' Vrijdag.

Digitized by Google

haer harnis, om na Utrecht te ryden en. possessie vanden bisdom te ontfangen.

Item in dit iaer, nae Paesschen den derden Sondach, is ten Bosch provinciael capittel geweest van die Minderbrueders: daer waren ontrent ij° observanten.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. xxv, opten eersten Sondach inde vasten, heeft men ten Bosch een spul (1) gespeelt vanden winter en. zomer.

Int selve iaer, des Maendaechs nae Passchen, is gespeelt die passie mitten figuren en. by eenen Minderbrueder gepreect opten kerckhoff.

Item des Woensdaechs nae Passchen is gespeelt die vereissenis ons Heeren opten kerckhoff.

Item opten eersten dach inden Meye is gespeelt op die merct die legende van sint Iacop, apostel.

In dit iaer, den negenthiensten dach in Iunio, syn vergadert int convent vanden Prekers in haeren bempt allen die ambachten mit haeren knechten, sluytende daer des tsavonts, want sommighe mannen cloosteren en. vrouwen binnen der stat, mitten selven dekenen en. ambochten hebben moeten geloven mede te contribueren in allen accynsen, gelyck werlycke personen, sonder die drie priors van Baseldonck, Chatusers en. Prekaers en. dat clooster vanden Couwater, alsoo sluytende en. eendrachtelick gelovende, datmen op die merct vergaederen solt elck in syn harnis oft mit synen geweere, treckende die clock op des heeren huys, ende alsoo seer wel gedroncken synde, commende inder nacht tusschen xij en. een hueren, mit bogen, bussen en. geweeren, lanternen voor

(1) *Een spul*, bij V. weggelaten.

Digitized by Google

die doere hangende, en. hebben mit grooter fortsen op geslagen der Prekaren poorte, te weten, mit een molen karre in die straet staende, mit grooter macht op gestooten en. voorts allen doeren binnen den convent, sonder die kerck te quetsen, commende in die coken en. bier kelder, ende daer (1) die bier vaten op geslagen wel vj° [man] sterck synde, ende boter, broot, bier, aldie visch en. kese etc. genomen en. gegeten en. dat andere wech geworpen; ende doen des smergens omtrent acht hueren gaende, sterck wesende x of xij houdert quade blote boeven, gingen voorts (2) binnen den clooster vanden Bazeldonck, ende die poorten open vindende, hebben desgelyckx gedaen; vandaer syn sy gegaen met alle haere macht totten Chatusers, ende daer wesende metten selven gegeten en. gedroncken hebben, mer anders niet gedaen, want die prior des cloosters met den selven over quam.

Daer nae in Iulio is gelegen heer Floris van Yselsteyn, tot Vucht, myn heere die audienchier Montmorancie mit meer andere heeren te peerde, een groot getal wesende, en. hebben daer by hen gehadt x of xj° voetknechten, bloter boeven en. wesende veel van onse landsaten, ende hebben daer inden naem des keisers gelegen door bevel van vrou Margrieten, bewaerder des landts (3), en. daer gelegen menigen dach, om te laten arresteren alle wagens commende van Antwerpen en. desgelycx, om

(1) Bij W. en V. staat *genomen*, welk woord wij hebben weggelaten, als den zin hinderlijk. (2) *Gingen voorts*, bij B. weggevallen. In dit lange verhaal komen menige hiatus en varianten voor, die echter in den zin geene verandering brengen. Uit dien hoofde hebben wij stilzwijgend uit B. aangevuld, wat V. minder goed had. (3) *Bewaerder* (*bewaerdêrs* voor *bewaerderes*) *des landts*, bij B. weggevallen.

Digitized by Google

niet inde stat te comen: ende die poorten waren dach en. nacht gesloten staende, om die ruyters ende knechten wil. Aldus heeft die stat vanden Bosch groote scade geleden door haren ondersaten wil, die iij of iiij maelen inder nacht en. oock by dagen op die been hebben geweest mit haren gewere loopende op allen die mueren, die raethuys clock sonder oorlof treckende, ghebot slaende mit trommeling, dat alle borgeren souden comen in haer harnis op die merct, sterc wesende xv° persoonen en. meer, schietende mit bussen op die thorens, ende sonder orlof vanden heeren scepenen houdende op eenen Donredach, te weten, Donredaechs nae sinte Iacops dach, die poorten gesloten, datter gheen wagens binnen der stat comen mochten, en. hielden haer merct vanden rogge onder die wyntmolen; voort werden alle die gueden van onsen borgeren beslagen in Hollant en. tot Antwerpen, ende vrou Margriet lach menighen tyt tot Huesden, om alle commer der stat te doen, en. dat om groote sekere exessen, die ons borgers gedaen hadden, als sy seyde, te weten, dat sy den dekenen vander stat bescreven hadde te hove te comen en. dat sy niet comen en wilden; ten anderen, dat sy die raethuys clock wt hen selven getogen hadden, makende inder nacht eenen grooten oploop en. vergadering; noch dat sy hebben sonder orloff doen slaen geboden mitter trommeling, gebiedende op lyff en. op goet by een te comen; noch dat sy mit groote fortsen hebben op geslagen die cloosteren, dat sy die sleutelen vander stat hebben genomen wt die handen van die gruen roeyen en. gegeven wiet hen geliefde. Alsoo hebben ons heeren vander stat dekenen van ambochten en. die secretarissen moeten varen mit drie wagens tot Vucht en. tot Huesden op verscheiden

Digitized by Google

tiden, om aldaer den peys te maken mit vrou Margriet voor die exessen, die veel onverlaten boeven inder stat gemaect hebben, dat welck der stat gecost heeft veel dusenden gulden voor die remissie, ende die heeren vander stat mitten dekenen hebben moeten comen in eenen crinck, gemaect vanden gemeynen borgeren, op die merct aen dat vrouwen huysken (1) wel vergaedert synde over xxv°: aldaer moeten comen mitten blooten hoofden, eerst en. aldaer moetten seggen alle wes geschiet is int hoff by vrou Margriet, den heere van Hoochstraten, die grave van Bueren, mit meer ander heeren, doende aldaer haer rappoort en. antwoort; inden lesten moeten zy heeren sluyten mitten dekens, dat sy gheen composicie van remissie maken en souden, sonder weten der gemeynten, ende in alle te hebben eerst remissie vanden hove voor alle saken van onwilligen, die de exesse gedaen hebben, ende dat den selven gelovenden voor scepenen en. schoutet; ende alsoo daer nae syn ons Heeren vander stat mitten dekenen vanden ambochten eens deels getogen tot Huesden by vrou Margriet te paerde en. te wagene, om haer een pays te maken, ende daer nae vyff reisen tot Vucht by den grave van Bueren, by den audenchier, by den president van Mechelen, die welcke macht hadden van vrou Margriet. Daer nae den vyfsten dach in Augusto soo is vrou Margriet mitten tresorier, mitten grave van Bueren en den audenchier, mit veel andere heeren gecomen ten Bosch ende doen hebben ons heeren vanden raet buyten den lesten boom op haer knyen moeten vallen, tertyt toe dat ons genadige vrouwe bewees teeken: »Staet op voor die misdaet vander gemeynte,"

(1) *Vrouwenhuysken.* Dit was O. L. V. kapelleke, waarvan Cornens spreekt in zijne *Beschrijving des bisdoms van 's Bosch.*

Digitized by Google

ende aen die Pickepoort die dekenen vanden ambachten mit veel ander goede mannen omtrent c en. l (1), elck gaende mit een bernende toortse en. daer mede gaende al int swaert gecleet, ongegort tot haren logys toe en. van daer in sint Ians kercke, dragende die toortsen bernende voor dat heilige sacrament en. daer die toortsen latende, ende daer nae syn alle thynsen weder gestelt in haer usancie, als sy plegen, en. cloosteren des gelycx vanden tchynsen ongelast, ende daer boven sal die stat moeten geven voor haer amende xij^{m} Rynsgulden.

Int selve iaer, den achsten dach in Augusto, syn gecompareert sekere scepenen, raetsheeren, dekenen vanden ambochten en. van die ses gecommiteerde deser stat vanden Bosch, te weten, om te overcommen mitten prioren, pateren en. oversten van allen cloosteren binnen deser stat voorsz., wtgescheiden die Minderbrueders en. vanden susteren van Orten, als om mitten selven te overcomen van mede te contribueren van accysen deser voorsz. stat, gelyck gemeyn borgeren. Doen syn geordineert deser nae gescreven persoonen: inden eersten mit twee scepen, meester Dirck Borchgreve en. Ian die Bever, meester Ian van Vladeracken, Henric Cuysten, Willem van Achlen en. Goeyaert van Middegael, raetsheeren; meester Marten die Grave, secretaris; Ian Lommaerts, Ian van Stryp en. Wouter van Lit, dekenen.

In dit iaer, int begin vanden Meert, is die Maze geweest in die stat mit een seer groote water, alsmen gesien heeft staende op sommige plaetsen op die straete (2).

(1) *Omtrent* c. *en.* l.; B. *oud omtrent vyftich iaren;* doch dat is onsin. W. en F. verhalen dit oproer omstandiger, zoo als uit de nalezingen blijken zal. (2) Dit berigt komt bij B. en W. niet voor. V. verhaalt dienzelfden watersnood met dezelfde woorden nog eens op het jaar 1526.

Digitized by Google

Int selve iaer op Palmen avont, wesende onser lieven Vrouwen dach, is after die Mandemaekers een vrouwe, geheiten Lysken, weduwe Ians vander Masen, vermoort in haer selffs huys ende doen geworpen in haeren kelder doot, ende doen inder nacht dat huys toegesloten ende heeft die selve, die de vrouwe vermoort hadde, dat huys aengestoken en. verbrant, dat allen die gebueren in grooten last waren vanden brant.

Anno Domini m° cccc xxv, den dartiensten dach in Augusto, is op den heeren huys na der vesperen aff gepubliceert, in presentia van ij of iij heeren vanden oerdeel (1), bey onse schoutet en. scepenen etc, als dat voordaen alle iaer sullen wesen ix scepenen, te weten, twee vanden ouden en. vij nieuwe scepenen, te weten, als gewoonlyck was te nemen geboren poorteren deser stat, ende dat geen ambachten voordaen en sullen op gheene kerckhoff of anders waer mogen comen, haer raet daer te houden, op lyff en. op goet; ende dat allen ambochten hebben sullen sekere getal van dekenen en. gesworen, die welcke sullen haeren raet houden alleen, ende dat dan den anderen ij leden aen te brengen, sonder die ambochten te weten; ende dat niemant en sal mogen deken worden, hy moet geguet syn, hebbende vj° Rynsgulden eens of vyftich Rynsgulden tsjaers, wesende geboren poorter; ende dat die schoutet en. heeren schuldich syn te sitten dingen smergens tot ix hueren t saff-

Wij hebben dit verhaal op dat jaar weggelaten, omdat het ook in de drie andere kronijken niet voorkomt.

(1) *Oerdeel;* B. *oorden.* W. en F. hebben dat berigt niet. Ik geloof, dat door *de* ij *of* iij *heeren van den oerdeel* die regters verstaan worden, welke het vonnis hebben opgemaakt, waarin de stad veroordeeld was om het oproer.

Digitized by Google

ternoen, nae middach tot drie hueren duerende tot vyf hueren, al op een peen mit meer andere goede previlegien, ende dat ambocht vanden lynen wevers sal geen ambocht voordaen meer wesen, mer een ygelyck sal weven die wil.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxv, in October, is ten Bosch gehouden een generael dachvaert vanden lande van Brabant mitten prelaten aengaende een bede van xij dusent Rynsgulden t sjaers, te vesten vanden landen van Brabant, welcke bede vrou Margriet, stadthouderinne des lants, geconsenteert werdt (1).

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxvj, op sinte Marcus dach, syn gecomen inder kercken van sint Ians twee doctoren sacrae theologiae der stat van Loven en. twee heeren woonende inder stat vanden Bosch, die een was meester Ian van Baerl, doctor en. precker, ende die ander was meester Henric vandè Molen, canonicus van sint Ians, daer toe geordineert, hebbende die selve xiiij dagen lanck duerende geëxamineert xij sekere persoonen, gheheiten Lutherianen, dach op dach inden huse geheiten den ouden heeren wynkelder, toebehoorende den convent van Schoonhoven (2), staende op den Papen huls, ende want die overste (3) commissaris voorschreven was een van onsen Vrouwen brueders tot Loven, geëxamineert hebbende in presentie van desen heeren waren daer oock die hooghe- en. leeghschouteden deser stat, twee raetsheeren en. den notaris vanden capittel. Alle saken gehoort hebbende, hebben sy gedoempt sekere persoonen totter correctie hier nae volgende, te weten, inden eersten mees-

(1) Van deze dagvaard wordt in de drie andere kronijken geene melding gemaakt. (2) De woorden: *toebehoorende den convent van Schoonhoven*, zijn bij B. weggevallen. (3) *Overste*; V. *outste*.

Digitized by Google

ter Willem die gelaesmaecker; Willem, die orgelmaker; Ian van Roy, spelmaker; Dirck, die maelder; Ansem Michiels van Gemert; Ienneken, weduwe Lambert vanden Kerckhoff; Ycken (1) Willems dochter vanden Grave; Heilken, Henric Snoecx dochter, beghyn, ende Alyt Bul, Ians dochter, beghyn; welcke negen persoonen hebben gelyck, in presencie van allen heeren ende ommestaenders, weerlyck en. geestelyck, voor die processie gestaen opt oxael, in manniere van een scavot: ende syn daer doen af gegaen geheel Luthers geloove en. gebleven aen ons oude (2) geloove, ende gelooft voor alle die voorsz. heeren schouteten, scepenen etc. op dat heilige evangelium boeck, opten poene van met den brant gejusticieert (3) te worden, nimmeer haer leefdach aen te gaen Luthers geloove, ende dat al in een cedulle alsoo onderteekent mit haeren eygen handen; noch daer en. boven hebben die ix voorsz. personen elcke van hen gedragen een wasse kers voor dat heilige sacrament gaende om dat gewanthuys ende commende voor dat raet huys gebrocht allen haer Lutherianen boeken, ende die in presentie der heeren, gaende mit processie en. dat heilige sacrament stil houdende, aldaer die boecken verbrant biden diefhencker, meester Ian van Balen, mit veel reys en. borning van mutsaert daer wesende, daer alle die negen gevangen persoonen mosten bliven staen stil, om dat aen te sien, ende hier en. boven hebben die voorsz. vyf manspersoonen (4) voor haer pennitencie te dragen, op haer overste cleet een geel cruys een iaer lanc, en. die iiij ander vrouwen schuldich sullen

(1) B. *Ycken*; V. *Ikens*. (2) *Ons oude geloove*; W. en A. *het Roomsch catholycke*. (3) Zoo ook B. Bij W.: *van metten viere geëxecuteert te worden*. (4) Wij hebben uit W. ingevuld: vyf *mans* personen.

Digitized by Google

syn te dragen een half iaer lanck [ook] een geel cruys en. niet langer, en. oock hen verbonden binnen eenen iaer niet te verporren (1) wtter stat vanden Bosch te trecken ofte wycken (2), mer in alle groote processie te dragen een wesse kers bornende voor dat heilige sacrament.

Int selve iaer, na Paesscen, is in die iiij hooftsteden geschiet een hartelling, ende hier aff waren gecoren van der stat wegen vanden Bosch en. haerder meyerye: meester Dirck Borchgreve, meester Gosen vander Stegen, Harmen van Deventer, als scepenen; noch Evert van Doorne en. Christian Coenen, vanden platten landen wegen, raetsheeren; noch Ian van Kessel, schoutet van Boxtel, Goeyaert vanden Grave, oock vanden platten landen, en. meester Marten die Grave, meester Ian Lombarts, secretaris, Daniel van Vlierden en. Goeyaert Grooterts, als klercken.

Int selve iaer, in November, hebben die oude schuts en. haer hoofman Thys Lamberts inden rinck doen neder leggen Henrick Dachverlies, hoochschoutet, inden naem vanden iongen ioncker van Brederoy, scoutet wesende, te weten, synen schuts tabbaert, en. dat om reden wil, dat die schutten hadden gehaelt tot Vucht, ter begeerten der voorsz. stat, twee roydregers en. den vorster van Vucht Iacop Bernts, want een coopman commende varen mit een carre, hadde hy af geset, van welcke roeydregers een gericht (3) wert en. die vorster voorsz. is geloopen vander poorte mit sommighe hulpers (4).

(1) *Verporren*, trachten, onderwinden. A. heeft verkeerdelijk *vercopen*. (2) Wij hebben uit B. en W. ingevuld: *een geel cruys;* en uit W.: *een iaer lanck, te trecken oft te wycken*. (3) W. *gericht;* V. *gerucht*. (4) Hierop volgt deze periode: »*Het is te weten, dat door ordinancie van onse genadige vrouwe, vrou Margriete, geordineert is in*

Digitized by Google

In desen scepen stoel [1526] is geset een nieuwe ziecmeester, Willem van Os, en. een nieuwe gasthuys meester, Art Beys.

In desen scepen stoel syn gedaen die rekening vanden heiligen Geest vander ziecken en. dat groot gasthuys in een weke, Maendach, Dynstdach en. Donredachs.

In desen scepen stoel [1527], op sinte Dionys dach, is gepubliceert een nieuwe ordinancie aengaende te dingen mit eenen griffier, als breeder blyct op des heeren huys hangende.

In dit selve iaer, op den xiiij^{ten} dach Octobris, heeft men bestaen te dingen mitter rollen.

In dit iaer, op Bosch kermis, quamen ten Bosch, om den omganck vander kermis te sien, drie groote prelaten of abten wt die stat of lant van Luyck, te weten, die abt van sint Iacop binnen Luyck, die abt van sinte Lauwerens buyten Luyck en. die abt van sinte Lamberts dal buyten Luyck, en. daer was oock praesent die abt van Biern, en. die abt van sinte Iacop dede die hoomis en. droech dat heilige sacrament in die processie.

Int selve iaer, inder Meerte, hebben die van Boemel aengehaelt een scip van die vanden Bosch, toe behoerende Ian Vrancken vanden Bosch, commende van Rimmerswael (1), daer in was gelood (2) lere, vygen, rosynen, bucking en. desgelycx, geheel vol geladen mit goet.

voorleden iaere, dat voorts sullen wesen alle iaere vij *nieuwe schepen en.* ij *oude scheponen vanden voorleden scepen stoel.*" Wij hebben dit uit de chronijck geligt, omdat zulks vroeger bladz. 95 naauwkeuriger vermeld is. Ook bij B. en W. komt deze nota niet voor.

(1) De verdronken stad Roemerswaal op Zuid-Beveland. (2) *Gelood,* bij B. weggelaten, gelooid leder. W. heeft de koopwaren niet zoo naauwkeurig beschreven.

Digitized by Google

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxviij, des anderen dages nae Paeschen, syn mitten grave van Bueren gecomen vanden Grave sekere peerden, welcke peerden hebben sy doen stallen in die cloosteren; ooc dat syn comen liggen totten Prekaren xvj of xx peerden en. soo voorts in andere cloosteren te Fraters, totten susteren van Orten en. soo voort aen.

Int selve iaer, op sint Iacops avont, syn ten Bosch gecomen iiij^{c} grevers (1), commende van Namen inden lande van Luyck, en. gesonden vanden hove van Brabant, om te comen voor Tiel aldaer te helpen Tiel winnen en. aldaer te graven off te helpen beclimmen, daert dat dienen sal.

In dit iaer, des Woensdaechs nae sinte Lauwerens, den xij^{den} dach in Augusto, is die grave van Bueren, heer Floris, van Thiel getogen mit grooter scanden, daer die stat tot stormens toe ontwee geschoten was; daer voor lagen omtrent xx^{m} knechten, soo peerden en. knechten, ende geen knechten, bussen, clooten, cruyt, gelt of provande van victalie ontbrack. Godt wilt vergeven, die daer inne oorsaeke is geweest, want daer over vj^{c} dooden en. gequeste menschen gebleven syn binnen en. buyten Thiel; oock-datter mit wagens ten Bosch gecomen syn int groot gasthuys c lxxx ziecken gescoten en. gequetst, ende in cleyn gasthuysen en. inden heiligen Geest oock daer geordineert syn en. bestelt, daer die poorters vrouwen groote charitate en. gedinsticheyt den armen ziecken en. ghequetsen bewesen hebben.

In desen schepen stoel is geboort op sint Ians kerckhoff, dat noyt en is geschiet, dat v of vj quade onver-

(1) B. iiij^{c} *grovers*; V. slechts iij^{c} *grevers*, 300 gravers.

Digitized by Google

laten tyrannen Luters boeven ende hebben onse Heere Godt syn beelt syn armen opten kerckhoff af gehouden en. mit messen in syn lyff gesteken tot iiij of vyf plaetsen in een steenen beelt (1).

In desen schepen stoel [1529] was oock ten Bosch, gelyck in andere landen en. steden, die ververlycke sieckte genaempt die Engelsche of die sweetende sieckte, ende men heeft ten Bosch gegaen generael processie mit ons Lieve Vrou, sint Ian en. dat heilige cruyce en. mit den heiligen sacrament om dragende, daer voor draegende iiij° bernende toortsen, drie of vier mael solemnelyc.

In dit iaer heeft een genuempt Ian van Zomeren sinen eedt gedaen als bewaerder vanden hoogen schoutet te bedienen.

In dit iaer, op Licht misse dach, was dat water alsoo groot, dattet stont op die straet op die oude Diese.

In desen schepen stoel hebben die heeren af gestelt allen die drie gruen roeyen en. haren eedt verlaten, te weten, Willem Baliaert, Art die Iunger en. Claes Watermael, des Maendachs *post reminiscere* in die vasten, en. doen terstont aengenomen Gherit Cuysten, die doen gegeven heeft der stat totten kelder te helpen ij° Carolus gulden; noch aengenomen Melis van Amstel en. Wouter Iansoen van Abevey.

In dit iaer, op den eersten dach van Iulio, als den grooten houten thoren, staende op die kerck, volmaeckt was, soo heeft men sint Ian, wesende van copere ge-

(1) Bij B. wordt dit aldus verhaald: *In desen scepenstoel is geschict, dat vyff of ses Lutrianen hebben het beelt van onse Heeren Godt op sint Ians kerckhoff staende, aff gehouden en. met messen gestehen een steenen beelt.* Bij W., A. en F. wordt dit even zoo gemeld, doch achter *Lutrianen* staat in een parenthesis: *soe men die doen hect.*

Digitized by Google

maect, wegende xiij^{c} (1) pont, mit twee zeelen, reyckende van dat opperste vanden nieuwen thoren tot midden in die loodse, staende aen dat chorenhuys, gewonden op, binnen een halff huere, omtrent tussen x en. xi hueren, ende die yzere spil daer hy in staet, wegende xij^{c} pont, (1) mit groote cunsten soo doen hangen, hebbende vlogelen omgaende.

Item in dit iaer, op Bosch kermis, heeft myn heere die abt van Floref die misse gesongen, en. was gecomen mit xv peerden, oock noch by hem hebbende een ander groote prelaat of abt, ende is des Woensdaechs mit xx peerden wederom gereden (2).

Int selve iaer, opten xi^{sten} in Iulio, op eenen Sondach na middach, is ten Bosch in gekomen die Geldersce bende, omtrent iij^{c} peerden, mit haren trompetten, banieren, waer af ioncker Marten van Rossem was opperste ridmeester, ende die stat sonk hem in die Roey poorte xx der stat cannen wyns.

In dit iaer, in Augusto, is Ian van Erp vanden Grave gecoren heilige Geest meester.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxx, Saterdaechs voor (3) die passie weke, heeft een heere vanden capittel, her Philips vanden Dooren, tot Bruessel geimpetreert dat opten selven dach een doorwerder van Bruessel heeft verboden den sesse gecommiteerde deser stat, dat sy geen heeren vanden capitel en souden laten volgen bier, ende voorts den keldermeester, heer Pauwels Segersz., bevolen, dat hy geen heeren vanden capitel soude tappen of doen tappen, ende dat om zekere

(1) W. en A. *anderhalf hondert pont.* (2) Dit berigt komt bij B., W. en F. niet voor. (3) B. *nae*; W., F. en V. *voor.*

Digitized by Google

saken, die de zelve op syn medebruеders hadde aengaende synder prebende, wesende litigioes, mer die beneficiaten deden wyn haelen.

Item in dit iaer, in Martio, is op der heeren huys bestaen te maeken dén kelder te graven en. maecken als blycken mach.

Item in dit iaer hebben die heeren doen vermaken dat raethuys, noch twee nieuwe kelderen onder dat raethuys.

Item alle die gruen roeyen syn afgeset en. weder andere genomen; noch hebben doen allen die cramen en. bancken opter merct staende doen afhaelen ende geen cramen ofte bancken daer meer te stellen; noch alle potten en. cannen vander merct doen ruymen, noch geen wagens mit torff, hout, rys, hooy oft strooy daer te coop te staen, ende hebben allen cramen weder geordineert elck in een sonderling plaets en. straet, en. desgelycke appelcramen, meel cramen en. vogel merct syn oock vander merct geordineert en. elck op een andere plaets geordineert.

In dit iaer, in Iunio, is gestorven een genaempt Daniel die schoenlepper, wonende in die oude Gasthuys straet, ende is wt synen huysken, hem toebehoorende, geleyt, haestelyck sieck wesende, inden grooten gasthuys ende daer gestorven, maekende dat huysken en. alle synen huysraet, te weten, den heiligen Geest en den grooten gasthuys, om Gods wil. Alsoo syn inden selven huysken gehaelt x of xij wagens ouwer schoenen en. leersen wel gelaeden mit ij paerden en. inden grooten gasthuys gevuert, om te weren; welke schoenen vercoft syn, geldende meer dan darthien hondert Carolus gulden.

Digitized by Google

In dit iaer, den xv^sten dach in Iulio, is die processie gegaen mitten heiligen sacrament om dat gewanthuys, want [men] doen alsoo seer haestelyck sterff in die Hintemerstraet omtrent die Gevangen poort, dat die processie niet ginck door die Hintemerstraet, mer wech en. weer door die Kercke straet.

In dit iaer storven twee capellanen inden zomer vander peste, te weten, meester Art Kievit van Vlimen ende die andere was meester Marten van Susteren wtten lande van Gulick.

In dit iaer is nae Paesscen tot Bamis toe alsoo veel zalms gecomen ten Bosch te coopen, als oyt imant gesien heeft dach op dach, dat die roeper gedragen heeft heel salmen aen synen stock, diemen hem gaf om wt te roepen, dat menich dach duerde.

Opten xxij^sten dach van December heeft men gehouden inder kercken van sint Ians (1) inder stat vanden Bosch een schoone wtvaert mit vigilie en. des anderen dages mit misse van requiem voor ons overleden genadige vrouwe hartoginne van Savoyen, vrou Margriet, regente van dese Neder landen, ende die baer staende int choor was ombehangen mit twee gulde lakens en. vier groote toortsen mitter wapenen van Savoyen, ende daer quamen offeren die heeren vanden capittel, die heeren vanden raet, alle die iiij schutteryen seer solempnelyck.

In dit iaer, ten tweeden dach in Septembri, is meester Gherit van Herentals, rectoor vander scholen, gecoren gasthuys meester vanden grooten gasthuys deser stat

(1) W. en A. verhalen die uitvaart korter en laten de kerk weg. B. *sinte Cornelis*, doch het woord *Cornelis* is doorgehaald en er boven geschreven: *Ioris*. Het zal echter *sint Ian* moeten wezen, omdat die heiligen wel eene kapel maar geene kerk te 's Hertogenbosch hadden.

Digitized by Google

vanden Bosch; mer des iaers daer nae doen sterff Luytken, syn huysvrouwe, in Iunio, van de peste, ende doen werdt meester Gerit weder rectoor en. oock prister.

In desen schepen stoel is Ioris Sampson gecoren meester vanden grooten gasthuys, den xxiiij^{sten} dach in Iulio, en. hy sterff vande peste.

In den selven tyde is Goeyaert Grotaert gecoren secretaris in die plaetse van meester Marten die Greve.

Noch inden selven scepen stoel heeft Simon Bacx synen eedt gedaen als griffier opter griffie.

Item anno [1500] dartich heeftmen eerst gemaeckt een schoon nieu poorte en. voorts een nieuwe haven te varen, te ryden en. te gaen, wesende eenen nieuwen dyck vander Coepoorte (1) ofte sint Ians poort die slincker hant aen die Donck (2) te varen nae den Oeteren (3) tot Vlimen, Huesden, totter Langer straten en. voorts nae Hollant, alst blyckt dat op eenen grooten penninck stont, ende daer over varen torf wagens, cryswagens (4) etc.

In desen scepen stoel [1531], opten eersten dach in Iunio, is Daniel van Vlierden gecoren gasthuys meester.

In dit iaer, den xvij^{sten} in Decembris, is op die payen voor den heeren huys by die gruen roey Gerit Cuysten af gelesen en. gepubliceert, dat geen arme menschen, mannen of vrouwen, niet meer en sullen gaen bidden

(1) *Coepoorte*, bij B. weggelaten. (2) B. *die dyck*, doch verkeerdelijk, daar de Donk, waarop het klooster der Wilhelmieten pleeg te staan, buiten de St. Janspoort lag. (3) B. *nae de Oeteren*. Bladz. 79 komt de benaming *Oeteren* of *ten Oeteren* mede voor. Aldaar hebben wij het voor *Deuteren* verklaard. Dit wordt hier bevestigd, aangezien nog heden de weg van de Donk over Deuteren naar Vlijmen loopt. (4) *Cryswagens*; B. *ryswagens*.

Digitized by Google

inder kercken om Gods wille; ende noch, datmen inden heiligen Geest niemant broot geven sal inder spynden, dan den ingesetenen vanden Bosch en. wt der meyeryen, ten ware dat sy iaer en. dach binnen der stat hadden gewoont, en. alle andere laten gaen weder tot haeren landen.

Item in dit iaer van [1500] xxxij, den xvij^{den} in Februario, den eersten Sondach in die vasten, heeftmen gespeelt vanden winter en. vanden zomer.

In desen scepen stoel, op sinte Lamberts dach, is gecoren meester Ian Reynarts (1) tot secretaris vander stat, inde plaetse van meester Ian Lombarts (2).

Opten elfsten dach inden Meye hebben die Barbaren luyden gespeelt die negen besten en. die ix quaetsten, al te peerde mit xviij bannieren en. mit schoone staet van peerden.

Item des Sondaechs voor Pinxten heeft men op den kerckhoff gespeelt sint Ians legende in twee dagen ende des anderen dages, wesende sinte Servaes dach.

Des anderen dages, na den omganck, gespeelt die seventhien landsheeren, al mit veel peerden.

Den xxvij^{sten} dach in Iulio syn ingecomen die rethorikers van Tsertogenbosch solempnick, comende van Bruessel, ende hebben daer geweest om sekere prysen te winnen aengaende der cunsten van rethorica, ende hebben mede gebrocht drie silveren prysen, en. syn aldus ingehaelt binnen onser stat vanden Bosch omtrent seven hueren: want die ionge scutten (3) hadden geschoten, ende Art Heym, inden naeme des heeren van Bueren, hadde

(1) B. *Reyners.* (2) B. *Lombers.* (3) *Ionge schutten;* B. *innegesetenen;* W. *borgers.*

Digitized by Google

die papegay aff gescoten, wesende (1) tot Vucht, om syn iouffrou huysvrou te halen. Soo is die selve iouffrou, Arts Heymen huysvrou, gecomen mitten wagen ingevaren, ende byden wagen die dekenen vanden iongen schutten riddende, ende daer na terstont syn alle die ionge schutters gecomen totten Pickepoort en. hebben ingebrocht die voorsz. rethorikers mit omtrent xx peerden ende mit eenen wagen, hebbende iiij vuer pannen en. xvj wasse toortsen bernende, seer costelyck incomende; ende waren tot Bruessel geweest xiiij cameren, elck van een sonderling stat. Onder alle cameren hadde die stat vanden Bosch drie prysen (2).

In dit iaer [1533], in beginne van Iunio, was alsoo cleynen water alst mogelyck was, ende doen is terstont gecommen rondsomme een groot water mit oploop vander Mazen, alsoe dat alle mans mosten comen houwen die dycken tot Empel, Orten ende van Engelen tot die Pickepoort toe op seer groote costen nacht en. dach arbeydende, ende hebben dat gehouden mit grooten arbeyt, anders soudet heel onder geloopen hebben. Niettemin die beesten mosten wtter weyen en. dit duerde totten twelfsten dach in Iunio, ende doen syn binnen den Bosch gevangen mitter hant ij salmen, een aen die Wevers plaetse en. den anderen aen sint Thonis poorte.

Opten eersten dach in Augusti, dat is, Vincula Petri, hebben die gilden van sinte Kateryn gespeelt op die merct die legende van sinte Katheryn, durende iij of iiij dagen.

(1) B. *siende* voor *zijnde*; V. *sendende*; W. *wesende*. (2) De geschiedenis der kamers van rethorica te 's Hertogenbosch komt voor in: Dr. Hermans, *Bijdragen over Noord-Brabant*, I dl., bladz. 1 en volg.

Digitized by Google

In dit iaer, op sinte Lucien dach is int clooster after die Tolbrug gecoren een nieuwe mater oft moeder genaempt suster Yda van Asten, noch niet gewielt synde, ende is doen des anderen dages gewielt; ende die oude mater, want groote discorde daer is geweest over iaer en. dach, soe is pater Winant (1) en. die mater beide afgeset by zekeren heeren daer toe gecoren, te weten, die prior van Eyndhoven, die meester doctoor vanden Prekaren, heer Ian van Baerl, meester Henrick vanden Molen, canonic, ende meester Goeyaert die Meyer, heere vanden raet in Brabant, mitten procureur generael: ende in die plaetse vanden pater is gecoren een ander vanden frater huys, genuemt heer Embert van Oosterwyck, ende die olde paeter is weder om in syn clooster te Fraters gegaen ende die olde mater bleeff in haer convent.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxxiiij, in Iúnio, heeft men bestaen die Aa te graven, om te brengen lopende water binnen der stat in die Hintemerstraet, ende doen heeft men eerst laten graven die Diese aen die Baseldonckse poort aen totten susteren van Orten toe, ende vanden Boome totten Hulenborch toe; noch achter die Minderbrueren clooster totten ouden raethuys.

Item in dit iaere syn alle die huyskens onder der stat mueren aen den Boom (2) afgebroken.

In desen iaere, op sint Ians dach, *ante portam latinam*, heeft een vanden sengers der bruederscap van onser liever Vrouwen gesongen syn eerste misse opten autaer van onser liever Vrouwen voorsz., wesende beneficiaet des selve autaers genuemt heer Ian van Wintelroey, ende hy werdt namaels sang meester.

(1) B. *Wiants.* (2) *Aen den Boom*, bij B. weggelaten.

Digitized by Google

Item in dit iaer heeftmen bestaen te graven, dat die Aa lopen soude binnen der stat, beginnende achter der zieken tot der Hekelen toe by die Baseldonse poort toe.

In dit iaer, des Sondachs op sinte Annen dach, heeft heer Floris van Egmont, grave van Bueren, die papegay af geschoten van den iongen schutten.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xxxv, in Iunio, is ten Bosch gehouden concilium of cappitel vanden Celle brueders, wesende tsamen xxxiiij, en. hebben gecoren eenen generael, ende daer waren die heeren scepene te gast gebeden mitten secretarissen, en. die stat heeft hen die wyn geschoncken.

In desen scepen stoel is Ian van Brecht geworden hooscoutet, niet tegenstaende dat hy oock is leege schoutet, en. hy bewaert beyde die officien.

Item in desen scepen stoel is meester Ian van der Stegen gecoren heilige Geest meester.

In desen scepen stoel is gecoren die vierde secretaris, genuemt meester Peeter van Os, wyens vader was den ouden meester Peeter van Os, secretaris.

In desen scepen stoel is die griffie int hoff van Brabant weder gestelt by ons genadige vrouwe die coninginne vrou Marie tot Bruesel, in by wesen des raets van Bruessel, in handen der stat vanden Bosch, om te verminderen alle nae gelegentheyt der saken, om die groote costen daer op inder griffien lopende.

In desen scepen stoel [1536], den xx^sten^ in Octobri, is meester Merten die Grave (1) mitten drie leden gesup-

(1) B. *Greve.*

Digitized by Google

porteert (1) vander grieffien, ende die griffie gegeven den iiij secretarissen deser stat te hebben en. te bewaren (2).

In desen scepen stoel syn twee scepenen, vyf raetsheeren, twee secretarissen, noch twee dekenen van ambachten, Daniel, meester vanden grooten gasthuys, een procureur vander stat en. een ridende bode tsamen geweest liggende tot Brussel, om te accuseren Ian van Brecht, hooge schoutet, want hy sekere excesse gedaen heeft mit syne knechten, climmende inder borgeren huysen: ende die sake werdt gecommiteert om te hooren den gedeputeerden wtten hove.

In desen scepen stoel is meester Henric die Bie geordineert mit die drie leden vander stat tot een clercke van den sesse gedeputeerde inder plaets van Dierck die Wolf nu gestorven.

Opten lesten dach in Februario, opten vastelavont, is een vrou op die cake gestaen, genuemt Elen, opten Vuchteren dyck, die brant brieven gedragen hadde van Goeyaert Ioosten, die cortst gericht is, ende in een mande int water geworpen (3).

Op die selve tyt voor vastelavont, was binnen deser stat vanden Bosch int convent vanden Minderbrueders een convocacie van observanten, te weten, die gardiaen van Leyen, die gardiaen van Harlem, die gardiaen van Amsterdam, van Gorcum, Maestricht, Amerfort, Antwerpen, Loven, Bergen, Bruezel, Zuetendal, Herentals, Ter Gouwe en. Delft.

(1) V. en B. *gesupporteert;* W. *affgeset.* Misschien heeft de auteur geschreven: *gesummoveerd.* (2) Bij W. volgt: *ende door syn sollicitteren to hove heeft hy geimpetreert, dat syn leven lanck geduerende die secretarissen hem moesten geven alle iaer hondort gulden.* (3) V. *gevallen.*

Digitized by Google

Int selve iaer, opten Palmensondach, tot drie hueren nae middach, is gespeelt die passie mitten figuren, durende tot iiij hueren toe.

Noch des sWoensdachs nae Paessen is opten kerckhooff gespeelt die verrysenis ons Heeren, beginnende te twee hueren na middach en. durende tot loff tyt toe (1).

Item in dit iaer, inden Meye, heeftmen bestaen te graven aen die Hekel vander Orten poort na den Veren gat.

In dit iaer, op den kermis avont, syn ten Bosch comen vi° peerden, als in haer vol harnis, comende van boven Colen, den keyser te dinst, en. inder stat blivende tot des anderen dages nae onsen omganck.

In dit iaer, na onser liever Vrouwen dach assumptio, heeft die suffragaen van Ludick, wesende een Augustijn, genaempt heer Degeon Grafs (2), die hoochmisse gesongen mit mitter (3) en. staf, hebbende mit hem een van synen heeren, in alle manieren of hy heere van Luyck ware geweest.

Op sinte Iacops dach, in dit iaer, is opten kerckhoff van sinte Ians gespeelt die hemels vaert van Maria, die moeder Gods.

Item om des oerlichs wil van Vranckryck heeft den herinck alsoo dier geweest, datmen ten Bosch coft twee pekel hering voor iiij oert.

Item in dit iaer, den achsten dach in die Meert, in die vasten, is ten Bosch afgeslagen eenen levenden salm, commende vanden Haghe, lanck ij ellen en. ij duymen,

(1) *Beginnende te twee hueren na middach en. durende tot loff tyt toe.* B. heeft slechts: *duurende drie uren.* W. *duerende vier uren lanck.* (2) Bij B. weggelaten: *heer Degeon Grafs.* (3) *Mitter,* mijter; bij B. weggelaten.

Digitized by Google

ende in den rug een el breet, wegende lv pont, ende Cornelis die Raet heeften gecoft voor lxxij schilden.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xxxvij, in Augusto, soo is bevonden, dat Ian van Brecht, schoutet vanden Bosch, heeft in sekere borgeren huysen syn knechten doen climmen, om daer te zueken misdadigen, twee, drie, vier, vyf reisen of meer; welcke husen gesloten waren, ende mit foortse daer in gecomen: soo eest alsoo, dat een genaemt Claes Arts, anders genuemt Belleken, woonende tegen dat vleeshuys over, hebbende gedaen inden avont eenen mort in die Kercke straet, ende doen die schouteden dienderen syn by nacht geclommen fortselycken inden huyse toebehoorende Mathys van Culenborch, daer in woonde die voorsz. Belleken, misdadighe, ende aldaer een maent lanck int goet te blyven liggen. Alsoo syn gereist tot Bruessel, om die previlegien der voorsz. stat te onderhouden, dat die schoutet daer tegen gedaen heeft, te weten, Matthys Stoters, inden rinck, Willem van Os, scepenen; Hermen van Deventer, Lambert vanden Broeck, Adriaen van Eyndhouts, Dirck van Os, Ghysbert Pels, raetsheeren; noch Goeyaert Groterts, meester Ian Reymers, secretarissen; noch Ian Staesen en. Peter Iacops, dekenen vanden smeden en. bontwerckeren; Daniel van Vlierden, als boersdreger; Rut Hermens, als bode, tsamen wesende tot Bruessel, om deser saken te vervolgen tegen den voorsz. schoutet.

In dit iaer, op sint Ians dach, *ante portam latinam*, heeftmen gespeelt vanden ix besten en. die ix quaden, by die Barbaren luden, nae middach, duerende tot des avonts.

Digitized by Google

In dit iaer [1538], op sint Gielis dach in Septembri, is meester Adriaen vanden Grave, licentiatus in beide die rechten, commissaris gecoren over dese Verdopers, ende mit hem geordineert meester Gosen vander Stegen, Matthys Lambrechs Stotars, meester Henric Pelgrom, Goeyaert Simons, meester Henric Cuysten [en] meester Ian vander Stegen.

Item des anderen dages na onse lieve Vrouwe in die Garstmaent (1) syn tot Vucht aen staken gebrant, ende als sy wt gevuert waren, soe waren sy gemuylbant en. hadden groote knopen in den mont, Pauwels van Druenen, goutsmit, gecoren bisscop van den Verdopers, Michiel Stevens, potbecker van Oosterhout, boersdreger, Ian Block van Gent, lynen wever, Adriaen van sGreven hage, oock linen wever.

Ende den xi^sten^ dach in Septembri syn tot Vucht gebrant aen staken iiij persoonen, te weten, Ian van Capel; Neelken, Pauwels wyff; Lysken, Ian Blocx wyff; Gheertken, Erasmus dochter van Tricht, ende zy waren al verdoopt.

In dit iaer, mit consent des hoofs, is ten Bosch comen woonen die lombaert, en. heeft een huys gecoft achter tconvent vanden Minderbruederen, eertyts toebehoorende Lambert Millinc, daer nae meester Ghysbert Heym.

In dit iaer [1539], den eersten Sondach inden vasten, heeft men gespeelt [van] den winter en. den somer nae ouder gewoonten.

In desen iaere sterff die exellente meester en. doctoor totten Prekers, heer Ian van Baerl (2).

(1) September. (2) Dit doodsberigt komt bij B, W. en A. niet voor.

Digitized by Google

In dit iaer heeft men gehouden, den xvi^sten^ dach in Iunio, die exequien en. wtvaert van ons keyserinne, vrou Isabeel van Portugael, ons keysers Karel huysvrou, die gestorven is in Spaignien. Dat hooch choore in sint Ians kercke was al behangen mit swarten lakens; die baer werdt gehaelt vanden raethuys, en. daer waren tegenwordich die scoutet mitten scepenen en. ander raetsheeren, die iiij scutteryen, die Vrouwen brueders en. die dekens vanden ambachten die droegen iiij en. xx toortsen, en. die misse werdt gedaen vanden choordeken mit grooter solemniteyt.

In dit iaer van [1500] xxxix, den xi^sten^ Iuly, is onse genadighe vrouwe coninginne, vrou Marie, als bewaerder deser landen van herwaerts over onser genadiger heere der keiserlike maiesteyt ingecomen inder stat vanden Bosch, mit schoone staet en. veel heeren mit haer, ende doen syn verscheiden ballingen vanden Lutheriaenen ende andere gebannen persoonen mede ingecomen aen een groote coorde haer houdende (1). Aldus syn ten Bosch ingecomen: inden eersten: die coninginne van Hungarien, vrou Marie, die bisscop van Palermen, die marcgrave van Bergen, die hartoge van Arschot Philipphus, die canceliere heer Adolff vander Noot mit syn vrouwe, die grave van Pinnoy, die prince van Simay, doctoor Schoor, myn heere Nigri, cancelier vander oerden, die hartoginne van Milanen, die ionge heere van Egmont, die ambassiateur van Engelant, die ambassatoer van Vrancryc, die heere van Molenbays, myn heere van Simpy, die heere van Corbaron; die prelaten, die

(1) B. heeft aldus: *veel heeren by haer hobbende en. ander gebannen persoonen mede inne comende, haer houdende aen een groote coorde.* Zie verder de uittreksels uit W. en A.

Digitized by Google

abt van Tongerloe, die abt van Berne, die commendeur van Gemert, die archidiaken van Luyck, die abt van Villeere, die abt van sinte Bernaert, die abt van sinte Geertruyden, die abt van Perck.

Item die stat vanden Bosch heeft gesconken vrou Marie, die coninginne, eenen budel met dusent Karolus gulden en. een voeder wyns; item allen die heeren vander oerden wert gesconken elck een aem wyns vander stat en. tplat lant.

In desen scepen stoel [1540], in Octobri, is Ian van Brecht, hoochscoutet vanden Bosch, ridder geslagen te Bruessel vanden keiserlycke maiesteyt.

In desen scepen stoel is meester Ian Brock gecoren secretaris in die plaetse van meester Ian Reynaers nu gestorven.

In desen schepen stoel is Claes vander Stegen gecoren meester vander zieken of melaetsen in die plaets van Willem van Os, die dat officie over gegeven heeft.

In dit iaer, ind eerste van Appril, door bevel der keiserlicke maiesteyt, die hartoge van Bruynswyck mit scoonen staet van peerden heeft gereden door die stat vanden Bosch, om te brengen hartoge Willem, hartoge van Cleve en. Gulick, te hove by den keiserlicke maiesteyt, ende alsoo tsamen by een comende tot Ravesteyn ende gecominiceert mit malcanderen, alsoo dat die hartoge van Bruynswyck en. die hartoge van Cleve syn ten Bosch tsamen mit scoonen staet gecomen, hebbende omtrent 1 peerden, den achsten dach vanden Appril, ingereden in die herberge inden Cop, ende die heeren vander stat schoncken hem een aem wyns ende grootelyck willecom geheten, ende is wederom gereden door die stat van

Digitized by Google

Tsertogenbosch tSaeterdaechs na sint Ian *ante portam latinam*.

In dit iaer, Saterdaechs inder octave van onse lieve Vrou assumptio inde Oostmaent, inden avont, is die keyserlike maiesteyt gecomen ten Bosch en. daer gebleven mit synen heeren ende daer nae des Woensdaechs weder gereist na Loon ende soo voorts in andere syne steden, ende die stat vanden Bosch, dòen sy hem feestelyck ingehaelt hadden mit veel gewapende borgers, soo heeft die stat den keiser gesconken twee voeder wyns, noch twee groote vette ossen, 't stuk van xl gulden en. c malder haveren.

Item op die tyt, in Augusto, syn alhier ten Bosch op gedaen nieuwe moss en. getapt den pot ij stuyvers en. een ort.

Item in dit iaer, in Augusto en. in September, regneerde ten Bosch een wonderlike siecte op een manniere van een cortse, daer veel menschen af storven, en. soo wie te live bleeff, die was alsoo byster en. eynselyck gestelt ind aensicht off hy vergeven hadde geweest en. mochte qualiken van dier ziecten genesen, waerom scerpelyck verboden werdt te coopen of te vercoopen pruymen, druyven etc. (1).

Omtrent den iaere ons Heeren m ccccc en. xl werden volmaeckt sint Ians kercke orgelen van meester Henric van Munster: hy woonde in die Verwer straet (2).

(1) Dit berigt komt in het afschrift van B. A., en W. veel korter en met mindere omstandigheden voor. Deze aanmerking geldt ook wegens verscheidene berigten sedert het jaar 1535. Wij vinden het onnoodig dit telkens aan te wijzen. (2) B. zegt stellig in 1540 en spreekt duidelijker aldus: »*dat orgel in sint Ians kercke.*"

Digitized by Google

In desen scepen stoel [1541], den xiij^{sten} dach in Novembri, is by die drie leden gesloten, datmen alle Rynsce wynnen, oude en. nieuwe, sal tappen voor twee stuyvers en. een oert, ende opt ame biers geset noch eenen stuyver durende twee iaeren en. niet langer.

Item opten derden dach in December heeft meester Ian vander Stegen, meester vanden heiligen Geest, by die drie leden orlof genomen, door dyen syn huysvrou, die hy gehadt heeft omtrent xviij iaeren, nu corts inden craem gelegen heeft van een ionge dochter,

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xlij, den xxiiij^{sten} dach inden Meye, heeftmen den eersten steen geleet aen die nieuwe Oerten poort, om aldaer te bestaen te metsen.

In desen scepen stoel, Sondaechs nae sint Ian Baptisten, wert gepubliceert af opter heeren huys, datmen terstont binnen iij dagen af solt hauwen alle willigen, opgaende off gehoeyt (1), cleyn en. groot, vander Orten. poorte totten nooteboom toe of dat eerste huys binnen Orten: noch alle willigen buyten sint Ians poort totter bruggen; noch vander Baseldonck poorte totten clooster toe aldaer; noch alle willigen buten die Hintemerpoort totten huzen toe; noch buten die Pieckepoort totten Lazarus husen toe, ende soo vorts rondomme die stat, op een peen, staende op elcke willige geset drie liber pavements. Noch heeff dat convent vanden Bazeldonck, door beveel wtten hove van Brabant, des anderen dages nae sinte Peeter en. Pauwels a°. [1500] xlij, af moeten houwen allen haer boomen, te weten, alle die eycken staende

(1) *Gehoeyt*, bij B. uitgelaten; W. *gesnoet* voor gesnoeid; A. *gesnoyden*.

Digitized by Google

buyten haer clooster rondsomme, mit oock allen haer willigen en. haeren nieuwen drey boom oock moeten af breken ende die eycken binnen der stat moeten brengen: noch is af gebroken dat geheel clooster vander Bazeldonck mit die kercke en. allen husen ter zieken mit allen die boomen: noch heer Daems gasthuys; allen die husen mitten boomen.

Item opten xxi^sten dach in Augusto is op die Bazeldonck by sekere timmerlieden af gebrocken die kercke vanden clooster, ende in die mueren mit eenen reep neer te wynden is daer een vack vander mueren neer gevallen, daer onder syn bleven ij timmerlieden doot, een genuemt Ian van Oerscot en. Dirck, en. sommighe andere seer gequest totter doot toe.

Item in desen scepen stoel syn geordineert iiij raetsheeren, wesende alemosseniers, om alle Sondach mitter scalen te gaen in sint Ians kercke voor die armen huysarmen, te weten, Iacop Colen, Adriaen van Eyndhouts, Gherit van Berckel ende Dirck Goeyaertsen of Ian die Wolff.

In desen iaere en is geenen nieuwen wyn gecomen ten Bosch noch in Hollant (1).

In desen scepen stoel heeftmen bestaen te graven aen die Wevers plaets rondsomme, noch allen die graften aengaende vander Pickepoort, voorts tot sint Ians poort na den Boom tot Engelen te gaen.

Item in dit iaer, des anderen dages nae sinte Lucas dach, syn omtrent xx bloter boeven wt Bommelre weert gecomen tot voor by Engelen, ende hebben daer gehaelt iij schepen van Gorcum, geladen mit sout, ende een

(1) Dit berigt komt bij B., W. en A. niet voor.

Digitized by Google

schip vanden Bosch, geladen mit alderhande goet, comende van Antwerpen, en. syn gevaren nae Boemel.

Binnen desen iaere [1543] is geconsenteert van allen husen te betaelen den tiensten penninc in een bede, en. bevonden xxxvj° husen (1), behalven allen cameren en. Gods husen.

Sondachs voor vastelavont is omtrent acht hueren des smergens die groote clock sint Ians getogen, dat alle borgeren mit haren geweren liepen aen die poorte en. op die mueren, ende dat daer vij of viij verlopen boeven en. landsaten syn gecomen en. getransoneert (2) hebben den huysarmen tot Helvoort, alsoo dat daer gevangen werden ses landsaten, die welcke [men] alle ses aen een galge op die merct gehangen heeft, op onser liever Vrouwen avont purificatio, en. bleven daer hangen iij dagen, ende doen mit eenen wagen gevuert onder die galghe en. daer in eenen cuyl gegraven, ende die sevenste, wesende van Diesen, werdt van een maget verbeden, die hem troude terstont.

In dit iaer, in den Meye, is dat water alsoo groot geweest, dat alle die weyen onder liepen rondsomme, ende men most allen die beesten op halen, dat groote scade heeft gedaen, ende een sester buystel heeft doen gegauwen ij̄ stuvers (3).

(1) B. zegt: 360 *huysen*; blijkbaar eene schrijffout. Zie over het aantal huizen in dien tijd binnen de stad 's Hertogenbosch: Dr. Hermans, *Bijdragen over Noord-Braband*, II dl., bladz. 50 en 61. Bij W. en A. komt deze bijzonderheid niet voor. (2) Lees: *getravailleert*, geplaagd. Bij W. en A. staat: »*die een huysman tot Helvoirt groot overlast hadden aengedaen.*" *Huysman*, beter dan *huysarmen*; misschien huisluiden. (3) Dit berigt is bij B., W. en A. weggevallen.

Digitized by Google

Item in desen tyt is alsoo grooten duren tyt geweest inden brant, als oyt in menscelycke kennis is geweest, te weten, een ton torfs, iiij stuvers; een hondert eycken rys, twee gulden; een hondert elsen rys, twee gulden en. x stuvers; een pot wyns, iiij stuvers; ende [er is] in xiiij dagen in de vasten geen zeevisch binnen der stat gecomen wt Hollant; een ton hout colen xvj stuvers; noch een wagen steen colen, viij stuvers; noch geen cabelliau en is geweest binnen der stat, noch scollen, noch spiring, binnen den tyt tot half vasten.

Item in die Paessce heilige dagen syn in die scholen gestalt meer dan xl wagen peerden, die te dinst quamen den prinche van Oraengien, om attelrye te vueren, en. stonden daer drie dagen lang.

Item op Pinxtavont, om dat oorloge van Gelre, en is die cast van sint Thonis ten Bosch niet gecomen (1).

Item in die maent van Iunio, den vyfsten dach des smergens ontrent een huere inder nacht, syn overcomen die Gelderscen wt Boemel tot Empel, ende hebben gebrant tot Hintem xiiij husen, toebehoorende Claes die Mol, Hilleken Theuwen, Simon de Mol, Lang Henric Mol, Ian de Becker, den bloc aen die merct, Ruel die Mol, Dirc Ruelen, Hubert inden Leeu, Goeyaert van Engelant, Gozen van Beeck, Dirck en. Ian van Engelant.

Den xix^{sten} dach in Iunio syn die van Bommel overcomen tot Empel en. soo nae Engelen gaende opt Oeteren ij^{c} sterck, ende hebben daer eenen grooten rooff gehaelt van beesten en. gebrant Dachverlies hoeve mit c scapen ende den kinderen Toelincx hoeve.

(1) Dit berigt bij B., W. en A. uitgelaten. Ik weet niet wat met de *cast van sint Thonis* bedoeld wordt.

Digitized by Google

Int selve iaer, op sint Iacops avont, heeft Marten van Rossem mit een gruen tente (1) van peerden en. knechten gecomen als velt heere vanden coninc van Vrancryck in Brabant, commende over Berchem, Os, Vechel en. voorts over Boxtel: ende op sinte Iacops dach hebben die van Boxtel verdingt voor vij dusent gouden gulden, behalven alle plonderinghe en. die kercke gespolieert van kelcken, ciborien en. misgewaet ende allen die kisten op geslagen; ende opten selven dach gecomen voor die stat vanden Bosch aen die Pickepoort, stootende opten dreyboom voor aen die poorte, seggende: »Gheeft op!" ende is den selven man mit eender busse doot gescoten vander poorte, ende doen allen die husen nae Vucht gaende gebrant tot soo nae aen die Halsche brug mit veel groote hoeven daer liggende, en. gebrant ij^{c} en. xv husen (2); noch verdinct Oerscot voor x^{m} Carolus gulden; noch Oosterwyck, Helvoort, Essche en. veel dorpen daer omtrent liggende, ende syn op sint Annen dach gereist nae die vloet (3), ende hebben totten Chartusers te Vucht genomen die kelcken vanden outaer daer die priesteren en. monniken stonden en. celebreerden, ende die misse niet wt wesende, hebben dat sacrament inder kelcken opt altaer gestort; noch hebben sy ingenomen die stat van Endhoven en. al gevangen en. doot geslagen; noch Woensel en. alle die dorpen aldaer tot Helmont, ande voorts commende tot Helmont, heeft Marten van Rossem in die maent van Iulio gebrocht in dingtale lxx dorpen in Pelant en. Kempelant.

(1) V., B. en W. *gruen tente;* A. *groote tente.* Moet men niet *groote bende* lezen? (2) Bij B. 616 *huysen;* W. en A. *meer dan een hondert huysen.* In geheel Vucht waren in 1526 niet meer dan 310 huizen. Zie *Bijdragen* boven gemeld, bladz. 62. (3) *Ende syn op sinte Annen dach* enz. Deze onduidelijke woorden komen bij B., W. en A. niet voor.

Digitized by Google

Item in Iulio is bestaen te graven een groote wal aen die Pickepoort tot sint Ians poort toe, wesende eenen dobbelen wal, ende tusscen den ouden graf en. den nieuwen graff blyvende eenen wal liggende.

Item na den tocht by Marten van Rossem gedaen onder die meyerye vander stat vanden Bosch is bevolen wtten hove, datmen allen die husen staende buten die voorsz. stat sal afbreken xxv^{e} voeten vander stat te rekenen rondsomme aen die poorten.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. xliiij is weder gheconsenteert te betaelen den tiensten penninc over alle landen der keiserlycke mayesteyt toebehoorende, ende daer toe den xx^{sten} penninc, beloopende op elcken gulden ij stuvers en. op elcke mud roggen iiij stuvers ij oert, ende den thiensten penninc te consenteeren, is voor de tweetste reise geconsenteert secundario te ontfangen van alle pachten, tchynsen, lanthueren en. van alles.

In desen iaere is geconsenteert den impost in allen keisers landen, te weten, op elcken os by den cooper te betaelen ses stuvers; op elcken vercken, ij stuvers; op elck scaep, ij stuvers, al by den cooper te betaelen; ende daer toe alhier inder stat gecoren meester Frans van Balen, Claes van Ravesteyn, Gherit Wils en. Willem Lucas.

Noch in desen scepen stoel is schoutet mit scepenen, raetsheeren, dekenen en. veel vande iiij scutteryen inden avont omtrent x hueren mit viij wagens en. omtrent vyftich peerden gereyst int lant van Ravesteyn tot Herpen en. hebben daer vanden bedde gehaelt een genuemt Zeel Brunen en. noch eenen op Herpen (1) Scayck, wesende

(1) V. *Heepen;* B. *Herbert;* A. *Schyck.*

Digitized by Google

onwillige persoonen aengaende den ingebot en. op die poorte gebrocht.

Item den xiiij-sten dach inden Meert is Frans Bogaert gecoren heilige Geest meester indie plaets van meester Ian vander Stegen.

Item in desen scepen stoel is gecoren tot eenen secrecretaris Adriaen van Achlen in die plaetse van meester Peeter van Os die ionge.

Item in desen scepen stoel is geordineert weder te graven die Diese, beginnende vanden Boom der stat waertinne, ende des iaers daer nae is die heel Diese gegraven.

Den xxiij^sten dach inden Meye, opten middach, is geweest een groot tempeest van wynt, wesende een hamey (1), duerende een half huere, dat des heilige Geest molen is gewayt ter neder inden graft al gebroken mit veel corens opten molen wesende; noch aen die Orten poort Gerit van Doorns moelen oock ter neder gewayt.

Item in Iunio, den xxvj^sten dach, wesende des Donredachs na sint Ian Baptiste, is ten Bosch ingecomen nae middach, te weten, die outste soen van don Fernandus, coninck van Hungarien, en. hebben alle die scutten, te weten, die ouden scutten, die ionge scutten hantbogen en. cloveniers in haer cleederen hem statelicken ingehaelt: hy hadde by hem hondert peerden en. veel geladen muelen.

In dit iaer, Sondachs nae sinte Dionys dach, is ten Bosch gehouden een generael processsie. Die misse by den choordeken gesongen, die ambachten syn omme ge-

(1) *Hamey*, bij B. weggelaten. W. en A. geven dezen storm niet op. Kilian heeft *amei, hamei*, voor favilla, heete asch; hier is het eene hoos.

Digitized by Google

gaen; noch iiij scutteryen, ons Vrouwe bruederscap en. den geestelycken staet, oock die Beghynnen mit haer falien syn om gegaen voor die Bogaerden mit allen reliquien en. mit sint Ian (1).

In dit iaer, den v^sten dach inden Meye, syn gereden twee mans, die een van Antwerpen en. die ander vanden Bossche, ende elck mit syn huysvrou, gereden te Iherusalem nae den heiligen grave, ende syn wederom gecomen ten Bosch gesont op sint Ians dach, evangelist, inden selven iaere, onder die vesper tyt, wesende den xxvij dach in December, ende quamen mit hem in gereden omtrent lx peerden. Die pelgrom vanden Bosch was genuemt Ioost Knoeyen met Lisken syn huysvrouwe, dochter Willem die Raet.

In dit iaer [1545], op sint Ians dach inden Meye, heeftmen gespeelt vanden ix besten en. vanden ix quaetsten mit veel peerden.

Item op den Kersmis dach is al den dach alsoo grooten regen gevallen, datmen geen processie en heeft gehouden, mer des Maendaechs is die processie gehouden en. die gilden hebben gespeelt (2).

Opten vierden dach in Decembri, omtrent iiij hueren namiddach, is onse genadighe heere die keiser Carolus ten Bosch ingecomen mit veel verscheiden heeren, hartogen, graven, bisschoppen, princhen, over de ij dusent peerden en. meer dan iij^c geladen mulen mit bagagien, om te reisen na Vtert ende daer te geven dat gulden vliesch, ende is binnen den Bosch gebleven xxv dagen en. op alle Kinderdach, nae xij hueren, gereden nae

(1) Deze processie is bij W. en A. weggelaten. (2) Dit berigt bij B. weggelaten.

Digitized by Google

Boemel mit allen syn macht en. daer eenen nach gebleven, ende doen gereden nae Bueren en. soo vorts nae Vtert en. daer gebleven tot Purificationem Mariae.

Item in dit iaer, op sint Achten dach, is heer Ian van Brecht, ridder, geseten inden recht, dingende als onder schoutet; ende daer saten inden scepen stoel doen twee scepenen, beyde ridders, te weten, heer Ian vanden Wigaert (1) ende heer Walraven van Erp (2).

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. xlvj heeft den rog gegauwen dat mud ses gulden; dat mauwer garsten, xlv stuvers; dat mauwer boecweyts, ij gulden; t' mud hoppen, iiij xxx sts; den pot wyns, iiij stuver, ende alle dinc daer nae.

In dit iaer heeftmen gespeelt, den eersten Sondach inde vasten, vanden winter en. vanden somer.

Int selve iaer, op Palmen Sondach, heeftmen op die merct gespeelt die passie ons Heeren.

Opten xxiij^{sten} dach in Maio is Ygrom van Achlen gecoren gasthuys meester in die plaets van Daniel van Vlierden, die gestorven was vander peste.

In desen scepen stoel en. syn der stat thynsen niet verpacht, noch groot noch cleyn, gelyckerwys men te verpachten plach, oock den sesse gedeputeerden verboden.

Item des Sondachs nae sinte Servaes dach, na die vesper, is der puyen af gepubliceert, in presentie van ses scepen, dat niemant op die corenmerct, ionck noch out, als men rogge vercoopt, en solt comen aldaer, om gerucht (3) te maken, op een pene van iij Carolus gul-

(1) B. en W. *Wyngaert.* (2) B. *heer Willem van Erp,* doch deze naam is uitgeschrapt, waarvoor met eene oude hand *Walram van Erp* geschreven is; bij W. is de voornaam weggelaten; A. heeft dit berigt niet. (3) A. *Gerucht;* bij V., B. en W. *gerust.*

Digitized by Google

den, want den rogge doen heeft gegauwen vij gulden; die garst, dat mauwer, twee peters; die haver xxxi stuver, ende al na advenant.

Item hebben die geheel weke scepenen, gesworen ofte raetsheeren mitter gruen roeyen en. clerck wtter cameren doen visenteeren alle die corensolderen daer rog, weyt oft garst was, ende dat bescreven, om te weten of aldaer genoech corens solt wesen totten nieuwen toe.

Noch in dominica cantate waren voor sint Ians poort en. die Picken poort, voor vyf hueren des smergens, mit ydel sacken, wtter Langer straten tot Huesden toe, om broot te coopen van grooten honger, meer dan ij^{c} menschen (1).

Item int selve iaer, na den Bosch kermis, is gespeelt die xvij landsheeren nader alder gewoonten alle acht iaeren.

Item noch vanden dueren tyt in dit iaer van [1500] xlvj: inden eersten, dat mud roggen heeft gegauwen in Iulio ix Rynsgulden; dat hoet garsten, xxvj gulden; een mauwer havere heeft gegauwen ij gulden 5 stuvers: mer God, die Heere versacht anders in corten tide, dat den rog gauwe v$^{1}/_{2}$ gulden; dat hoet garsten, xv Rynsgulden, ende een malder haver, xv stuvers.

Item int selve iaer, in Decembri, den xvij^{sten} dach, heeft die procureur generael tot Bruessel doen gedagen allen die secretarisen der stat vanden Bosch, te weten, Goeyaert Grotart, meester Peter van Os, meester Ian Brock en. Adriaen van Achlen, om dat sy die scryffcamer hebben gesloten eenen dach en. meer, om zekere redenen, ende die stat voorsz. hebben die sake over hen

(1) Dit berigt komt bij B., W. en A. niet voor.

Digitized by Google

genomen. Om die secretarisen te verantworden zyn geordineert by die iij leden deser stat, meester Frans van Balen, scepen; Lambert vanden Broeck, raetsheere; Goeyaert van Vlieren en. Frans Cuysten, dekenen, ende syn mit eenen wagen mitten secretarisen gevaeren, om de selve te excuseren tot Bruessel, ende die schryfcamer gesloten synde, syn weder in die camer gecomen op iaersavont, ende want die iij leden dat werc aen hem treckende, heeft die cancelier die zake tot hem gehouden (1).

Inden iaere ons Heeren, m ccccc en. xlvij, den achsten dach February, syn twee gecomen van Iherusalem, te weten, heer Anthonis vanden Eeckhout en. Goeyaert Strick, gesont welvarende.

In desen schepen stoel is bliven staen allen der stad thynsen niet verpacht voor Bamis, gelyckmen altyt gedaen heeft van oude usancie, sonder den eersten Sondach na Bamis te condigen.

Ende daer nae is den bieren accyns verpacht dit iaer voor xxiiij^{m} en. ix^{c} Carolus gulden by Peeter van Oerl (2), door Dirck Goeyarts cum suis. Hier af ging dat hoochsel wt des Vrydachs na sint Dionys.

Noch den wyn accyns is verpacht by Ioost vander Lynden, Willem Michiels en. Albert Keteler.

In desen scepen stoel syn de sesse mannen genuemt, die gedeputeerden Ghysbert Herinx mit synen adherenten af gedanckt, ende by die iij leden orlof gegeven mit allen haren dienderen.

Daer naer syn gecoren twee gennemt borgermeesters,

(1) *Tot hem gehouden*; B., W. en A. *laten berusten*. (2) B. *van Os*. Dit berigt komt bij W. en A. niet voor.

Digitized by Google

te weten her Walraven van Erp en. Henric van Eyndhouts, raetsheeren, ende tot hen Dirk van Wyck en. Ian Noppen.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc xlviij, op sinte Marie Magdaleenen dach, heeft tot een afterdeel vander bruederscap van onser lieve Vrouwe, heer Phillipus De Spina choordeken, orlof gegeven allen die sengers, dat sy haer choor cleet wt doen souden en. op onse Vrouwen avont assumptio wert die wierock niet gescut in onser Vrouwen choor, als gewoonlyck altyt is geweest, en. dan te gaen voor onse lieve Vrouwe beneden, soo is binnen middelen tiden een accort tussen dat cappitel en. der bruederscap op onse lieve Vrouwen avont nativitas, [getroffen] en. doen heeft die deken na ouder gewoonten comen scudden den wirock, ende die sengers syn weder aengenomen vanden capittel in een instrument, om ten eeuwigen dagen te onderhouden van beiden syden.

In dit iaer syn gecoren vier ontfangers en. wt gevers vanden pensionen (1) te betaelen: Henric van Eyndhouts, Ian die Wolff, Ian Noppen, Goeyart van Vlierden.

Item op sinte Lamberts dach, binnen desen iaere van [1500] xlix, syn gemonstert allen die borgeren van deser stat vanden Bosch, elck in syn block, om den prinche van Spaigien, onsen toecommende heere, in te halen en. te hullen, dats te weten, alle borgeren groot en. cleyn, wesende boven syn xx^sten totten iaere van xl (2), te gaen in haer harnis en. rusting mit bussen, spiessen,

(1) *Pensionen*, pensioenen, lijfrenten; bij V. *pensionarissen*. (2) B. *tsestich toe*; W. ook lx-*tich*: doch A. *sestich iaren*.

Digitized by Google

slachswerden ende des gelycke, ende elck mit een velt teeken, roet sleyer doeck (1), int getal omtrent drye dusent, ende die over haer xl iaeren. (2) waren, elck een wasse toorts van xiij pont was in ons (3) hant bernende vander poorten tot des princhen logys, ende syn mede gegaen die geestelickheyt, die heeren vanden cappittel, prekers, Minderbrueders, Cruysbrueders, Bogaerden, Bazeleers, die Beghynen in een groot getal mit haer witte falien, noch die van Orten en. Dungen al mit toortsen, en. des anderen dages, Sondachs, seer solempnick ingehaelt mit een groot getal van heeren en. borgeren te peerde.

In dit iaer is Henric Heym gecoren te hebben die gruen roy.

In desen scepen stoel is Philippus, prinche van Spaignen, des keisers soene, gecoemen, ende hem werdt gesconken ses voederen wyns ende ij^{c} malder haveren ende ij groote costelycke ossen mit silveren horens, ende des Dynstdachs reysden hy mit syn moeye, die coninginne vrau Marie, over Huesden nae Hollant.

Den vij^{sten} dach in Octobri syn gecoren vier (4) borgemeesters van allen ontfanck en. wtgeven deser stat: Adriaen van Eyndhouts, Ian Colen Henricsoen, Ian die Wolff, Goeyaert van Vlierden.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. l, den xxv^{sten} in September, is meester Peter van Os gecoren gasthuys meester inder plaetse van Igrom van Achlen.

Item op den xx^{sten} dach in Octobri wert gecoren tot

(1) *Roet sleyer doeck*, rood sluijerdoek. (2) V. en A. *veertich iaren*, doch B. en W. *tsestich iaren*. In noot (2) van de voorgaande bladzijde staat verkeerdelijk: *doch* A. *sestich iaren*, lees: *doch* A. *veertich iaren*. (3) B. *haer*. (4) W. *vier*; V. en B. *twee*. Bij B. zijn de namen der burgemeesters weggelaten.

Digitized by Google

een secretaris, Wouter Scellens, in die plaetse van meester Peter van Os, nu gasthuys meester geworden.

Opten selven dach syn gecoren tot ontfangers der stat gueden: Bertholomeus Loeff, Lambert die Hase, Adriaen van Eyndhouts.

Item die gedeputeerde biden iij leden deser stat, om allen die borgeren mit allen gasthusen en. heilige Geest te setten en. te scatten, elck nae syn ryckdom: Mathys Stoters, Henric van Eyndhouts, Evert vanden Water, meester Pauwels Rasen, Gherit Hagens, Ian van Geffen, Art Willemsoen ende Ian Noppen.

Item in dit iaer [1551 zijn gekozen] iiij baermeesters in sint Ians kerck totter baren van allen zielen: meester Frans van Balen, Frans vander Cammen, Frans Vuchs, noch Evert vanden Water, en. haer rentmeester was Laureyns van Sprang.

Op Bamis avont is gepubliceert op lyf en. op goet niet te mangelen, te vercoopen of coopen tegen die Franchoysen, want die coninck van Vranckryck heeft gemaeckt een alliancie mit den Turck ende heeft op die zee doen nemen xvij scepen geladen mit goet, dat niet te estimeren en is.

Item in dit iaer is geordineert byden iij leden deser stat, om den commer vander stat te vynden, dat alle borgeren, oock alle gasthusen groot en. cleyn mitten heiligen Geest, zullen hier in contribueren, ende werden getaxeert by die gedeputeerden daer toe gecoren, ende die heilige Geest geset op lxxv gulden, ende dat groot gasthuys xx gulden.

In dit iaer, des anderen dages na Sacraments dach, wesende den xxix^{sten} dach inden Meye, omtrent seven

Digitized by Google

hueren inden avont, geslagen [zijnde] eenen donderslach in sinte Gheertruden clooster, is boven die clock den thoren geheel gebroken ende die tselve vanden thoren die leyen af, noch allen die gelasen in die kercke boven en beneden, groot en. cleyn, geheel wt mitten harnis vander gelasen, dat die kercke veel schaden heeft geleden over vij° of viij° Carolus gulden.

Item op sinte Laurens dach, omtrent iiij hueren na middach, is ingehaelt den prys vanden meester vanden dwasen, die tot Bruessel wt is gegeven, dat die vanden rethoryckers hier syn ingecomen mit l borgeren te peerde suverlicke opgeseten; noch drye wagens bedect mit gruen lakens, ende opten eersten was den prys hangende, ij of iij silvere scildekens ende x of xij (1) tennen schotelen of desgelyckx, op groote costen.

Inden iaere ons Heeren dusent cccc en. lij, den xij^ten dach in Ianuario, Dynstdachs binnen die octave van Derthien dach (2), is alsoo groote tempeest geweest van donder, blixem, regen, den geheelen nacht en. dach van winden, dat verscheiden husen in syn gewaeyt en. veel husen mitten watere weech geloopen en. gedreven. Die stat vanden Bosch was seer overladen mitten water, want dat water wies al soo groot en. seer mitten stroome, dat quam staen in die Postel straet en. opten Hulenborch; men voer mit schuyten lanx die Mortel en. totten Cruysbruers toe, dat al onder was oft een blacke zee hadde geweest. Desen grooten iammer des waters niet tegenstaende, soo hebben. die goede borgers, nae haer oude mannieren, mit schuyten en. pleiten geladen mit vleesch, kaze, boter en. zulckx meer, te hulpen gecomen die arme land-

(1) Bij B. en W. ix *ofte* x; A. *thyen*. (2) Feest van drie koningen.

Digitized by Google

luy sittende aen die Maescant op haer sulders, die anders van honger bedorven souden hebben worden.

In dit iaer, binnen die octave van ons lieve Vrouwe assumptie, is ten Bosch gecoren een nieuwe provencial, genuemt frater Vicentius Harlem, gardiaen tot Loven, ende midts consent vanden heeren vanden cappittel, hebben die Minderbrueders gegaen processie, te weten, door die Vuchter straet, Vismerct en. om die merct ende soo weder in haer convent. Ende op sinte Bartholomeus dach is een general processie gehouden om die stat mit allen die religiosen, ende daer waren xcvj Minderbrueders ende hebben gebleven inde stat viij dagen, ende hebben veel goede sermonen gedaen tot sint Ians, tot sint Iacop, tot sinte Peeters, te Beghynen, dach op dach, en. veel dinst gedaen, en. die stat heeft hen gesconken iij amen wyns.

Item voor sinte Bartholomeus dach heeftmen ten Bosch gehouden general capittel vanden Cruysbrueders (1).

Binnen desen iaere, na Paesschen, Saterdachs den xij^{ten} dach vanden Appril, syn corsten gedaen onder den thoren in sint Iens kercke, soo groot en. cleyn xi klocken, daer in was den voorslach, ende meester Ian, cappellaen van Orten, die dedese corsten, want allen die cappellanen van sint Ians sieck lage te bedde.

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. lij is meester Roelof Loekeman gecoren secretaris deser stat vanden Bosch ende Wouter Schellens, griffier (2).

(1) Dit komt bij B. mede niet voor. (2) Bij B. stond: *secretaris ende Wouter Schellens*, zijnde het woord *griffier* weggelaten. Door eene andere oude hand zijn die woorden uitgeschrapt en is er *pensionaris* voor in de plaats gesteld. Ook bij W. is *secretaris* doorgehaald en er *pensionaris* boven geschreven.

Digitized by Google

Inden iaere ons Heeren m ccccc en. liij, op Pinxt dach, speelden alder eerst den voorslach van sint Ians kercke, dat welcke gemaeckt hadde vtermaeten seer cunstelyck meester Matthys van Maris, een exelent cunstener en. meester syns ambochts (1).

Den xxiiij^sten dach in Octobri geordineert byden iij leden deser stat tot ontfangers en. wtgevers: Henric Ghyselen, Ian van Liebergen, meester Cornelis Coelbaerts, Claes van Ravesteyn.

In desen iaere syn int capittel aengenomen iiij vicecureten of cappellaens, te weten, meester Ian Hels, bacularius, meester Ian, cappellaen van Orten, meester Mattheus van Berlicum en. meester Anthonius van Hemert: want daer waren gestorven ij cappellanen, te weten, meester Ioseph Valckenborch en. meester Simon van Wel.

In desen iaere, opten avont vanden kermis, syn gecomen van boven ontrent een dusent knechten swarte ruters, ende datmen die knechten niet door die stat laten woude, soo is die heel processie en. omganck after gebleven tot sMaendachs toe, doen werdt den ganschen omganck gehouden, ende die knechten syn buyten om te water over den Muntel door pleyten, benevens den Boom nae sint Ians poort en. van sint Ians poort totter Pickenpoort en. soo voorts nae Antwerpen toe gereyst.

Omtrent sinte Bartholomeus dach in Augusto heeftmen bestaen te graven ter stat Diese, beginnende aen die Hekel aen die plaets, ende eerst bestaen die dorpen Vucht, Cromvoort en. Oeteren (2), des anderen daghes Gestel ende soo voorts gegraven, die dorpen comende elck sterck

(1) Dit berigt bij B. weggevallen. (2) *Oeteren*, Deuteren. Bij B. *Orthen*.

Digitized by Google

l of lx mannen, ende soo voorts gegraven nae die Bazeldonck poorte.

Noch bestaen te graven achter die Minderbrueders, voorts naden ouden raethuys.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. liiij is alsoo groote gebreck geweest van rog, boeckweyt, haver, als in menich iaer is gesien, want hadde den vremden rog wt Ryge en. Revel (1) en. wt Oostlant niet gecomen van Amsterdam, soo soude desen rog hebben gegouwen xij of xiij gulden dat mudde, oock en soude aldaer geen rog hebben gewéest te coopen: mer, God hebbe loff, tot Amsterdam was meer coren aengecomen soo overvlodich, dat men noch het mud roggen gecoft heeft min dan iiij Karolus gulden.

In dit iaer is ten Bosch af gepubliceert die vryheyt vanden tol voor alle borgeren van Tsertogenbosch int lant van Geldre te passeren.

In desen scepen stoel, in Novembri, den xxviij^{sten} dach, soo is gecoren Ian Hoze Eeverarts, diender vander gruen roeye, inde plaets van Gerit Cuysten, nu gestorven.

In dit iaer is die stat vanden Bosch seer swaerliken over vallen van die pestilencie, daer een groote menichte soo mans soo vrouwen af gestorven syn: mer midts dien datter soo groot volck int groot gasthuys ginck en. daer mit groote hoopen gestorven, soo en wist men die menichte niet van die gestorven waren vande pest. Op die selve tyt storven vyff nonnen int groot gasthuys mit den gasthuys meesters wyff, meester Peter van Oss huysvrou.

(1) *Ryge en. Revel,* Riga en Reval in de golf van Finland. Deze steden bij W. en A. weggelaten.

Digitized by Google

In dit iaer [1555], den xi^sten dach in December, syn gecoren by die iij leden vander stat meester Peeter Pelgrom mit meester Henric die Bie, syn swager, om te wesen gesworen clerck deser stat.

Int selve iaer is ten Bosch geweest alsoo groote gebreck van borring (1), te weten, hout, torff, coelen etc., als oyt man gedenct of geleeft heeft. Die borgers branden van ghebreck haer bedtsteden, zulder plancken, iae, dat meer te beclagen was, allen die bancken lenden (2) wert snachs gestolen of wat hout werck op der straten lach, iae oock men soude die baren daermen die lycken mede te gravens dracht oock al verbrant hebben, hadden sy snachs in die kercke niet opgesloten geweest. Een ton torfs costen iiij st. en. eenen ganc steen colen vij stuvers.

In dit iaer regneerde ten Bosch oock een vremde wonderlycke ziect op een manniere van coortse, daer by een groote hoofswere, daer groot volck ten Bosch oock aff storff ende meer gestorven souden hebben, hadden sy te tyt niet doen laeten mitter vlime (3). Dese siecte regneerde meest in Augusto ende in Septembri (4).

In dit iaer, ind beginne vanden Meye, is gehouden een provinciael capittel vanden Wilhelmitten ofte Bazeldonck en. op sinte Ians dach, *ante portam latinam*, soo hebben dese heeren Wilhelmiten in die processie gegaen mitten anderen religiosen, ende daer waren omtrent gecomen xxx vremde heeren te waghen en. op muylen (4).

In dit iaer waren ten Bosch iiij provincialen, te we-

(1) Brand. (2) B. *Lende*, lees *lene*, KILIAN, voor leuning: mijns erachtens de leuningen der banken op de stoep. B., W. en A. zijn hier zeer kort. (3) Lancet, laatijzer; KILIAN. (4) Deze berigten komen niet voor bij B., W. en A.

Digitized by Google

ten, heer Mathys Meeuwen, prior provinciael vanden Chartusers; heer Simon Peregremius (1), Hermen Stelenssoon vanden Bosch, prior provinciael vanden Wilhelmiten en. prior op die Bazeldonck; heer Adriaen van Oesterwyck, doctoor inder godtheyt, prior provinciael vanden Prekers, en. ten Bosch woonachtich daer hy professit was; brueder Ian Knyf, minister provincial vanden Minderbrueders, te voren gardiaen int clooster te Minrebrueders ten Bosch, wtten welcken men merken can die groote stantaftigheyt der religien en. disciplinen van oerden en. regel, die in die conventen en. cloosteren onderhouden wordt (2).

In dit iaer [1556 is] Gerit Colen gecoren secretaris vander stat.

Item int iaer van [1500] lvi (3), den xxv^ten^ in Iulio, is gecoren Ian Dircksoen, alias int Verxken, tot eenen meester vanden grooten gasthuys in die plaets van meester Peeter van Oss, eertyt secretaris van deser stat vanden Bosch.

In dit iaer van lvi began op terysen tot Tsertogen bosch die pestilencie, die namaels grooten quallen dede onder die borgers alsoo hier nu na volgen sal; ende op die selve tyt was ten Bosch oock een ander wondelycke siecte, daer groot volck af aflivich werdt.

In dit iaer [1557] quamen. tot Tsertoghenbosch die hartoge van Bruynswyck en. die hartoge van Louwenborch en. meer andere groote heeren wt Hoochduytslant met sesthien of seventhien hondert Bruynswickers en. andere swarte ruters, dat alle lelike en. bloote boeven waren: ende want sy te dinste comen waren onsen prinche

(1) Simon Pelgrom. (2) Dit berigt komt bij B., W. en A. niet voor. (3) B. lxvij.

Digitized by Google

Phillipus, den coninc van Engelant, tegen die Franchoysen, soo werden dese ruters geforiert in die borgers husen, daer die borgers een wyl tyts mede in grooter sorgen waren, mer sy grepen eenen moet en. al wilden die ruters den borgers geweldelyck overheeren, die borgers door haer ingeboren vromicheyt en. cloeckheyt benauden die ruyters, alsoo dat sy van haer boosheyt en. gardicheyt (1) swichten. Daer waren groote swaere ketenen lanx die straten gehangen en. men hiel snachs groote scherpe wake van twee of drie hondert gewapende mannen vander stat. Ter wylen dese ruyters in die stat lagen, soo quam die feeste vanden Bosch kermis en. ommeganck, mer die feeste werdt op geschorst, alsoo datmen noch omganck van die borgers en. scutters, noch processie van die gheestelyckheyt gehouden werdt, alleen werdt een stadighe misse gesongen van die choor deken metten sengers, ende die processie wert vertogen tot Sondachs toe nae sinte Bartholomeus dach, als recht kerckewidinghe is van sint Ians kercke. Als die tyt nu gecomen was, dat die hartogen mit haren ruyteren op trecken mosten na den princhen leger, soo meynden sy wtter stat te trecken sonder te betalen of yet te geven haeren werden, daer sy thuys gelegen hadden, mer die borgers en. die heeren vander stat deden die poorten toesluyten en. toe houden, en. [de] straten waren beset mit de ketenen en. in die huysen waren bestelt wapenen, als: bussen, half haecken, roeyars (2) etc., datter niemant wt mocht riden, hy hadde eerst synen werdt vernucht en. voldaen, daer hy oock een quitancie af thoonen most, ende soo liet mense passeren en. wt ry-

(1) *Gardicheyt*, bij B. weggelaten; A. *haerdicheyt*. (2) *Roeyars*, B. *roers*.

Digitized by Google

den, dat welcke den ruyters seer verdroet, mer sy en mochten daer nyet tegens (1).

In dit iaere, na wech reysen vandie swerte ruyters, stont op weder ten Bosch een groote sware pestilencie, alsoo dat men niet genoch graften of dootkisten gemaecken mocht: men sette somtyts, iae dagelycx, vyf of ses in een graft. Men wilde seggen, datter soo meer soo min gestorven waren, soo in de stat soo int groot gasthuys, omtrent sesthien oft seventhien dusent.

Des Sondaechs nae sinte Bartholomeus dach, alst kermis was in sint Ians kercke, soo werdt daer gehouden een devote generael processie lancx die stat, daer allen die pristeren vanden capittel en. alle die heeren en. die ganscen raet vander stat elck een bernende kersse off een toortse om droech, ende daer werden oock om gedragen die beelden van ons lieve Vrouwe en. van sint Ian mit andere reliquien en. cleynoden, diemen gewoonlyck is om te dragen op Bosch kermis inden omganc.

Die pestilencie continueerde in die stat mit allen seere, al soo dat dicwils op eenen dach waren meer dan vyftich lycken; daer storven binnen iaers iiij cappellanen int groot gasthuys ende twee cappellanen van sint Ians kercke mit meer ander priesters en. bichters (2) van sint Ians, ende hier om wert over draghen, dat sommighe Minderbruеders mitten heilighen sacrament by die ziecken lancx die straten gaen mosten.

Int selve iaer van [1500] lvij quamen ten Bosch drie dieven vuyt Engelant en. braken snachs in sint Ians choor inden avont, omtrent Kersmis, en. hebben dieflyck gestolen dat weerdige heilighe sacrament mit drye of

(1) V. *mer sy en mochtens niet keeren.* (2) B. *biechtvaders.*

Digitized by Google

vier ciborien en. twee of iij oli vaetkens mit een schoon silvere cruce, ende syn wtter stat gevloden en. gereyst nae Dordrecht, ende alsmen dese groote dieverye gewaer werdt, soo synse vervolget tot Dordrecht, en. die schoutet of balieu vander stat dede dese dieven sueken en. gevonden synde, werden sy ter iusticien geset en. gehangen, ende dat silver werck werdt vanden baliu wederom ten Bosch geseynt en. sint Ians kercke wederom gegeven.

Inden iaere ons Heeren dusent ccccc en. lviij, op den elfsten dach in Ianuario, is geweest alsulcke tempeest van wynt, dat noyt man desgelyckx geleeft en heeft. Die kercke vandie Minderbrueders is in gewayt, mids welcke daer groote scade geschiede; den grooten thoren van sint Ians kercke was in groote sorge der menscen, dat hy ter neder vallen soude, want hy seer wickelde en. beefden, mer door die verdinsten vanden heiligen appostel en. patroon is den thoren bliven staen, mer die kercke leet groote schade van andere structuren, die seer verdorven waren mit den swaren wint. Die wint was alsoo swaer en. groot, dat hy xv wynmolens ter neder velde, en. daer vielen veel thorens terneder in verscheiden plaetsen, als: tot Oerscot, Engelen, Wyck en. meer andere (1).

In dit selve iaer quam weder ten Bosch seer vreeslyck die pestilencie, daer menich treffelyck borger en. menich rycke vrouwen gestorven syn; daer en boven soo rengneerde ten Bosch en. op andere plaetsen die roode melisoen; noch was onder die ingesetenen vander stat een

(1) Dit berigt komt bij B., A. en W. niet voor.

Digitized by Google

groote wonderlycke siecte, die de menschen hadden int hooft, in die borst, in die leynden en. in die beenen, daermen geenen raet tegen en wist te doen, midts welcke een groote ellendicheyt onder die menschen was (1).

In dit iaer heeft heer Ian van Brecht, scoutet, syn officie vanden schoutetschap verlaten, ende in syn stede werdt schoutet vanden Bosch syn soone, ioncker Iacop van Brecht, doende synen eet van getrouwicheyt voor die heeren opt raethuys.

Int selve iaer sterff Ian Dircsoen, meester vande groote gasthuys, ende in syn plaets werde geordineert Goert Cornelissz., in de Catt, indie tyt viscoper.

In dit iaef sterf ten Bosch die choor deken van sint Ianss, heer Gerit van Gameren, een goet duechdelyck priester, vander peste op Bosch kermis, ende dat cappittel van die canoniken bleef meer dan een iaer sonder deken, want sy twistich waren, ende soo onderwonden hem thof die sake en. daer werdt geordineert een canonik en. licenciat, meester Ian van Weert, die doen te Loven woonde.

In dit iaer persevereerde noch ten Bosch die pestilencie, daer groot volck af storff.

(1) Dit berigt komt wel bij A. en W. maar niet bij B. voor.

Digitized by Google

EERSTE VERVOLG

OP DE KRONYK VAN

AELBERTUS CUPERINUS (1).

In dit iaer [1558], op sinte Michiels dach, is die keyserlycke mayesteyt in Spaengien gestorven.

In dit iaer, opten xvij November, sterff vrouwe Maria, coninginne van Engelant, des voirss. coninex Philippus tweede huysvrouwe.

In dit iaer is doctor Sonnius, als canonick en. kettermeester wesende tot Utrecht, gereyst naer Romen aen paus Paulus die vierde, ende met hem sommige cardinalen geinstrueert vande groote ryckdommen der geestelycke goederen in dese landen ende midts redenen aldaer geallegeert ende geremonstreert, soo heeft den voorss. paus, inde plaetsche van het eerdtbisdom van Colen, ge-

(1) Dit vervolg komt onmiddellijk achter de kronyk van Cuperinus in het afschrift van B., fol. 81 vso, voor, en het schijnt er met eene andere hand te zijn bijgeschreven. W. en A. hebben hetzelve in hunne kronyken ingelascht.

Digitized by Google

nomen (1) ende geëmployeert het bisdom van Utrecht, ende dat gemaeckt tot een eerdtsbisdom, ende dat tselve hebben sy noch onderworpen ende daertoe gemaeckt noch veele andere nieuwe bisdommen: een tot Deventer, van wegen Overyssel; een tot Haerlem, van wegen Hollandt; een tot Leeuwarden, van wegen Vrieslandt; een tot Middelborch voor Seelandt; een tot Groeningen voor dlandt van Wedden, met noch veele meer andere nieuwe bisdommen.

Anno m ccccc en. lix^{tich} wordden den peys van Vranckryck gemaeckt met coninck Philippus ende dese landen, ende is int tselve accordt van peys geslooten en. geaccordeert, dat den voorss. coninck Philippus van Spaengien ten wyve hebben soude Elizabeth, coninck Hendrick van Vranckryckx oudtste dochter, als oyck gebeurt is, wesende des coninex van Spaengien derde huysvrouwen.

In dit iaer is tot Bruessel gecomen vrou Margeriet, natuerlycke dochtere van keyser Karel, die getrouwt hadde die hertoge van Parma in Italien, ten versuecke van coninclycke mayesteyt, ende is naer Gendt getoogen, aldaer de voirss. mayesteyt haer broeder was met die staten van allen die landen van herwaerts over, die daer ontboden ende vergadert waeren, om allen die zelve landen wel te versien van goede ende notable regenten, want die coninck was in meyninge naer Spaengien te reysen, om aldaer in syne landen gehuldt te wordden, ende alsoo van noode was dat in syne absentie dese Nederlanden mosten bewaert ende beschermt syn, heeft die voirss. staten begeert roalyck ende volcomen last gege-

(1) W. *genomen;* bij B. uitgevallen.

Digitized by Google

ven ende tgouvernement als generael gouvernante van alle dese syne Neder landen syne sustere vrouw Margariete overgegeven, begerende ende bevelende alle vasallen, edelen ende staten der landen, ende landen en. steden van herwarts over, deselve regente syne sustere in eeren te houden ende te obedieren in syn absentie, al off hy selff present waere.

KRONYKMATIGE AANTEEKENINGEN,

VOORKOMENDE IN DE SCHEPENLIJST VAN **1559 — 1625**, GEVOEGD ÁCHTER DE KRONYK VAN **Cuperinus**, IN HET HANDSCHRIFT VAN **B.**

In desen schepenstoel, xxix Decembris a°. xv° lix, is overleden m^r. Ian Brock, secretaris deser stadt.

Den xj^en Martii a°. xv° lix, is meester Iacop Donck gecoren secretaris deser stadt.

In desen scepenstoel [1560], den xxvj^en Octobris, is gestorven m^r. Goyart Grootarts van Oss, secretaris deser stadt.

Den xxj^en Augusti a°. xv° lxj is Andries Ooms secretaris deser stadt gecoren.

In desen schepenstoel [1561] is tot Antwerpen by den retorisyns opgeseten zekere prysen.

Den achtsten November [1562] is overleden Andries Ooms, secretaris deser stadt.

Tgene int voirsz. iaer van 1566 tot [15]78 daernae respective binnen dese stadt sHertogenbossche is geschiet,

Digitized by Google

volght int seven-en-dertighste bladt hiernae volgende sub signo † (1).

Op Maendage, den xij^en February a°. xv^c en. tseventich, is binnen deser stadt soo grooten water geweest, dat by memorie van menschen noyt gelycken gesien en is, in sulcker vuchen, datmen rontsomme sint Iacops capelle met schuyten heeft gevaren, en. stonden alsdoen int water den Vuchterendyck, sint Iorisstraet, de Weversplaets, het Hintamereynde, de Wyntmolenberchstraet, de Diepstraet, achter de mandemaekers, met meer andere straten.

Den xxviij^en Novembris, omtrent den middâch, a°. xv° lxxvij, is den peys alhier binnen dese stadt ter peyen affgelesen, met groote blyschappe des gemeyn volcx, welcke afflesinge geschiet is by Gerarden Colen, secretaris deser stadt.

In desen scepenstoel, den 1^en May, dede don Iohan van Oistenryck binnen Bruessele syn entree en. is den 1^en Octobris daernae tot Namen gestorven.

Den xxi^en Novembris is d'eertshertoge Mathias tot Antwerpen gecomen ende by de staten gemaect gouverneur vande landen.

Den lesten Octobris a°. xv° lxxviij is overleden Gerart Colen, secretaris deser stadt.

Den xxviij^en Augusti a°. xv^c lxxix is m^r. Willem van Emmerick byden drye ledenen deser stadt secretaris gecoren in plaetse des voirsz. Gerarts Colen, ende heeft den lesten dach derselver maent den eedt daerop gedaen.

(1) Dit blad komt in het handschrift niet voor.

Digitized by Google

Op Sondach, den xx^en^ dach der maent van December a°. xv^c^lxxix, is den peys van Cuelen alhier binnen dese stadt gepubliceert, ter presentie van mynheere den schouteth ende drye leden deser stadt.

Forme van eedt *byden drye ledenen der stadt van sHertogenbossche, en. voorts de gansche gemeynte derselver stadt, opten voirsz. peys van Cuelen die coninckIycke mayesteyt als hertoch van Brabant gedaen, ter presentie van doctoir Philippus Vuesels* (1), *als commissaris by zyn mayesteyt alhier binnen deser stadt tot dyen fine gesonden.*

Wy sweren onsen aldergenadichsten heere den coninck van Spaignen, als hertoge van Brabant, zynen gerechten oiren en. erffgenamen, ende deser zynder mayesteyts stadt houw ende getrouw te zyne, ende deselve te bewaren tot dienst ende behoeff van zyne voirsz. mayesteyt tegens alle rebellen en. vyanden der selver, ende te onderhouden ende bewaren de pacificatie van Cuelen en. des daeraff dependeert, en. namentlyck tot hanthoudinge vande catholicque Roomsche religie ende behoirlycke onderdanicheyt van zyne mayesteyt met oick alle privilegien, costumen en. usantien der voirsz. stadt het beste te doen en. t'quaetste te waeren in alle behoirlycken onderdanicheyt aenden magistraet en. drye leden deser stadt, als onse ordinarise en. wettige overicheyt inden name van voirsz. mayesteyt.

(1) Van Heurn noemt dezen commissaris *Veusels*. *Historie der Stad en Meyery*. II dl., bladz. 130.

Digitized by Google

Den xxij^en Decembris [1581] is m^r. Zeger Adriaensse gesurrogeert [in den schepenstoel] in plaetse van Roelof Aertssen, doen ter tyt nae Spaignen gereyst synde.

Den xij^en Aprilis 1584 is gestorven m^r. Henrick Bloeyman, [president schepen].

Opten xxv^en dach Iuly [1584], wesende St. Iacops dach des apostel, des avont omtrent elff uren, is sint Ians kercke deser stadt van den donder ende blixem affgebrant, ende begonst den brant boven inden appel vanden thoren, onder het beelt van sint Ian opten selven thoren staende: ende met desen brant is oick opt selve pas affgebrant den clockenthoren met allen de organen (1) aenden voirsz. thoren van binnen de kercke gemaect, en. alnoch een cleyn organe op het oxael staende. By desen brant is eene inestimabelen scade geschiet, dan er zyn egeene huysen mede affgebrant geweest.

In desen scepenstoel waert tot Delft doorschoten den prince van Orangien, die daeraff sterff, by toedoen van eenen Bourguignon, die op t'feit werdt geapprehendeert ende daernae seer straffelyck gedoot.

Den xxvij^en Mert a^o. 1586 is overleden m^r. Willem van Emmerick, secretaris deser stadt.

Opten xviij^en Aprilis xv^c lxxxvj, in plaetse des voirsz. m^r. Willems van Emmerick, is byden drye ledenen deser stadt tot secretaris derselve stadt gecoren Gysbert van den Velde en. heeft den xxij^en daernae zynen eedt gedaen.

Den xxv^en May a^o. xv^c en. xc is Gysbrecht van den Velde, secretaris deser stadt, by den drye ledenen dersel-

(1) *Organen*, orgel.

Digitized by Google

ver stadt gecoren tot het greffierscap deser stadt in plaetse Wouter Scellens, tegenwoirdelyck wethouder.

Ten selven dage is Peter Arntssen van Hees by den drye ledenen deser stadt gecosen secretaris ende heeft den vierden Iuny daernae zynen eedt gedaen.

In desen scepenstoel, a°. 1593, is Goyart van Engelant, raedtsheere deser stadt, gecoren tot gasthuysmeester deser stadt.

Op sinte Marie Magdalenen dach, a°. 1593, is overleden Peter de Cort, secretaris deser stat, omtrent vier uren naerden middage.

Dynsdach, wesende den ix^en^ Novembris 1593, is Frans Willemssen secretaris deser stadt gecoren.

In desen scepenstoel [1596], den iij^en^ Iuly, wesende Vrydach voor Bosch kermis, wordt opgerecht ende geseth het heylichs cruys voor het hooch choor in sinte Ians evangelisten kercke deser stadt.

In desen scepenstoel namentlyck, den 19 Februarii 1597, is overleden Wouter Scellens, voortyts greffier en. secretaris, en. daernae raedtsheer deser stadt.

Opten sevensten Iuny, wesende Sondach, a°. xv^c^xcviij, is alhier binnen deser stadt opter puye tusschen acht en. negen uren smorgens gepubliceert den peys tusschen onsen genadichsten heere den coninck Philippus, coninck van Spaignen, ende den coninck Henricus den vierden van dien name, coninck van Vranckryck. Dese publicatie is gedaen ten overstaen des heere van Grobbendoncq, gouverneur deser stadt, des heeren hoochschouteth en. den drye ledenen deser stadt, ende is tén sel-

Digitized by Google

ven dage voor middach gehouden eene generaele processie en. daernae gesongen *Te Deum laudamus*, ende des avonts heeft men heerlycken getriumpheert met brandende pecktonnen ende affschieten vanden grooten geschutte, dobbele haecken en. musquetten langhs de vesten, en. dit schieten waert de twee daernaestcomende dagen tsavonts gecontinueert.

In desen schepenstoel, den xxiiij^{en} Decembris 1601, is overleden m^{r}. Iacop Donck, secretaris deser stadt, ende in desselffs plaetse by den drye ledenen gekosen, opten 12 Ianuary 1602 daernae, Dirick Bernarts van Kessel, die den 12 February daernae heeft gedaen synen eedt.

In desen scepenstoel, te weten, op Alderheyligendach, is dese stadt belegert by de staten van Hollant met hen adherenten, onder het beleydt van graeff Maurits van Nassau, ende den xxvij^{en} daernae, wesende sint Oedendach, hen belech opgebroken, hebbende middelertyt groot gewelt gedaen ende excessiven schaden met het schieten des daechs met groff geschut en. des snachts met groote ysere gloeyende vierballen.

De voirsz. [schepen] m^{r}. Frans Bardoul is in dese belegeringe gescoten ende corts daernae daervan overleden, ende in syne plaetse is [in de schepenbank] gesurrogeert m^{r}. David Everswyn.

Indesen schepenstoel [1602] is dese stadt wederomme belegert geweest als voor, welck belech is begonnen geweest in Augusto a°. xvj° drye en. daernae den v^{en} Novembris desselffve iaers verlost.

Den vij^{en} Octobris a°. xvj° drye is binnen dese stadt gecomen, door de Hintamerpoort, zyne hoocheyt d'ertz-

Digitized by Google

hertoge Albertus, terwyle dese stadt belegert was, en. nae het opbreken des belechs is syn hoocheyt den vij^{en} Novembris daernae desselffve iaers wt dese stadt vertrocken, latende binnen derselver stadt merckelyck getal van krychslieden (1).

Den xx^{en} Octobris 1608 is binnen deser stadt gecomen Philippus Willem van Nassau, prince van Orangen, en. den 22^{en} daernae vertrocken nae Bueren.

In tyde deses lest voirsz. scepenstoel, inden somer a°. xvj° ende elff, is de haven deser stadt wtgeveeght ende gediept, beginnende aende Corenbrugge tot aende hekele genuemt »aen den Boom," toe, om de commoditeyt der scepen alhier arriverende ende wtvarende. De geheele maete der geveeghde haven was gemeten, te [weten], iij° lxxxvj^{tich} roeden, elck roede een weynich meer verdinght voor acht Carolus gulden, tot twentich stuyvers tstuck; de wtgravinge most diep syn drye hamer voeten.

In desen scepenstoel [1612], te weten, den 16 September 1613, is overleden Frans Willemssen, deser stadt secretaris.

Den xxiiij^{en} Septembris a°. xvj° en. dertien, is Arnt van Hees, soone Peters van Hees, secretaris deser stadt, byden drye ledenen derselver stadt, gecosen tot het secretarisschap alhier, in plaetse des voirsz. Frans Wil-

(1) Op het jaar 1606 komen verscheidene stukken voor, waarin de stads-regering hare grieven mededeelt, wegens het niet veranderen van den schepenstoel. Van deze bescheiden hopen wij gebruik te maken in eene uit te geven lijst van schepenen der stad 's Hertogenbosch, gelijk mede van de overige stukken, die in het vervolg wegens het verstellen of vervangen der schepenen in het handschrift voorkomen.

Digitized by Google

lemssoen, ende heeft terstont ten selven dage nae de voirsz. electie synen eedt gedaen.

In desen scepenstoel, in den beginne der maent van Augusto, is geleeght den iersten steen van het nyeuw huys des hoochwerdichste heylige sacraments in St. Ians kercke deser stadt.

In desen scepenstoel [1614] zyn alle de rivieren deser stadt gereynicht ende gediept, midts de langhdurige droochte ende leegen watere.

De voirsz. [schepen] m^r. Ian van Thulden is in desen scepenstoel opten iij^en Decembris geordineert tot pensionaris deser stadt.

Opten xxix^en Novembris [1616], snachts omtrent drye uren, is gestorven Peter Aertssoen van Hees, secretaris deser stadt, wiens siele inder eeuwicheyt moet rusten.

Den xxiij^en Decembris xvj^c seventhien is Gerling Ruys, sone m^r. Henricx Ruys des chirurgyns, by den drye ledenen deser stadt tot secretaris gecosen, ende heeft den xviij^en Ianuary 1618 daernae den eet gedaen.

Digitized by Google

BIJVOEGSELS EN UITBREIDINGEN

VOORKOMENDE IN DE VERMEERDERDE EN VERVOLGDE KRONYK VAN

AELBERTUS CUPERINUS. (1)

(Te brengen op bladz. 9, regel 20.)

Dat hier naer volcht syn die prelaten, prelaterssen, steden en. dorpen, die resorteren onder die voirsz. stadt sHertogenbossche.

PRELATEN.

Floreff en. Postel.

PRELATERSSEN.

Bynderen, Hoydonck.

STEDEN.

Helmont, Eynhoven.

(1) Wij hebben het afschrift van W. laten afdrukken, en zullen de varianten uit A. opgeven.

Digitized by Google

DORPEN.

Alem.
Arlebeeck.
Asten.
Aelst.
Boxtel.
Beerse.
Brüegel.
Berchem.
Blaerthem.
Boeckel.
Berlicum.
Bladel.
Bakel.
Buel.
Craendonck.
Cromvoirt.
Doerse.
Dennenborch.
Dieten.
Dinter.
Doirne.
Duesel.
Dommelen.
Diesen.
Druenen.
Empel.
Erp.
Eersel.
Essche.
Geffen.
Gewanden.
Gemert.
Geldrop.
Gerwen.
Gestel by Heerlaer.
Gemonden.
Goorle.
Gestel by Oisterwyck.
Gestel by Eyndhoven.
Heeswyck.
Hees.
Herpen.
Hapart.
Heese by Leent.
Haren by Megen.
Helvoirt.
Hoogemiert.
Haren by Oisterwyck.
Hilvarenbeeck.
Kessel.
Knechsel.
Kuyck.
Lith.
Littoyen.
Lierop.
Leent.
Loon (hooge).
Loemel.
Loon int Sant.
Liempde.

Digitized by Google

Meghen.
Macheren.
Maren.
Mierlo.
Mirdt.
Marheze.
Nulant.
Nistelroy.
Nederwette.
Nuenhem.
Nedermiert.
Osch.
Oyen.
Opwetten.
Oerle.
Oirschot.
Oisterwyck.
Poppel.
Roesmalen.
Ravesteyn.
Roesel.
Rythoven.
Rychstel.
Roey.
Stiphout.
Schaick.
Schyndel.
Steensel.
Stryp by Eynhoven.
Straten (1) by Eynhoven.
Tilborch.
Tongelroey.
Teffelen.
Vessem.
Volcken (2).
Vden.
Velp.
Vechel.
Vlierden.
Velthoven.
Vdenhout.
Vucht.
Woensel.
Wetten.
Waelre.
Werd.
Wel.
Wel ter hoven (3).
Wyntelre.
Waelwyck.
Zonne.
Zeelant.
Zoerendonck.
Zoemeren.
Zeelst.

(1) Stratem. (2) Volkel. (3) Westerhoven.

Digitized by Google

Vande quantiteyt vande lopensaet, vaetsaet, mutsaet, boenderen, zillen (1), *mergen; vande maniere van te metene inde meyerye van sHartogenbossche voorsz.*

Inden eersten maect thien duym een voet; veerthien voet maecken een lantroeye; hondert roeyen lanck en. een roy breet maect een hont; ses hont maect een mergen; hondert roeyen lanck en. ses royen breet maect oock een mergen: ergo soe moet men weten, datmen in alle mergentaele metende is inde roey veerthien voet, maer in ander lant, als in boenders, mutsaets, lopensaet etc. soe metmen voor die roy twintich voeten, ende sestien voeten maken een dyck roeye.

Item datmen weet, dat [men] binnen der voorsz. meyerye in alle mergentaele is metende voor de mergen ses hondert roeyen en. voor yder roey veerthien voeten; oeck twintich voeten int viercant maecken een roeye.

Item in Maeslant, Schyndel, Heeswyck, Dinter, Geestel by Heerlaer, Gemonden, drie en. dartich roeyen en. drie deel der voorsz. roeyen maecken een vaetsaet lants, ende sestien der zelver vaetsaet maken een mutsaet (3).

Item in Peelant, vuytgescheyde Heeze, Leendt, Zoerendonck, Maerheze, Buedel, ismen metende ut sequitur: voor een lopensaet lants vyftich der voorsz. roeyen, en. acht der zelver lopensaet maeckende een buendere, en. desgelycke meetmen twelff lopensaet een mutsaet, en. vier hondert der voorscreven roeyen een buendere; des gelycke meetmen in Kempelant, en. vier zillen maken een buendere, en. hondert roeyen, twintich voet inde roey, maecken een zille.

(1) *Zillen, sille lands.*, Kil., honderd roeden loopen; in de meijerij thans nog *loopsaat* of *loopense*. (3) *Item in Maeslandt* tot *maken een mutsaet* bij A. uitgevallen.

Digitized by Google

Item in Haspegouwe twintich raeproyen int viercant maken een lantroeye, twintich lantroeyen maken een buenre, en. nege hondert lantroeye maecken een mille, mille passus faciunt unum milliare in aliquibus passibus.

Item tot Vucht, Helvoirt, Venlo, Druenen, Waelwyck, Tilborch, Oisterwyck meetmen aldus: vyftich roeyen en. twentich voeten die roey, maken een lopensaet en. sestien lopensaet een mutsaet.

Een buenre lants maect vier dachmaet; een dachmaet maect vier vierdel; een vierdel maect vyff en. twentich roeyen; een roey maect vyff en. twentich voet Lovens.

Tot Bocxtel ende Liempt is xxxvj^{tich} roeyen een lopensaet, elck roeye tot xx^{tich} voeten.

Tot Schyndel maken xxxiij^{tich} roeyen vj½ voet een lopensaet; yder roeye tot xx^{tich} voeten.

Item al Peelant door maken vyftich roeyen een lopensaet, yder roey xx voet: vuytgescheyde Bocxtel, Liempde, Schyndel voorsz.

Item xx^{tich} voeten int viercant maecken een roey.

Item elcke mergen is vj° roeyen van xiiij voeten die roeye.

Item een hont lants is hondert roeyen van veertien voeten die roeye, en. ses hondt een mergen.

xiiij vaet Eyndovens,
xiiij vaet Geldrops,
xiiij vaet Gemerts,
xiiij vaet Oirschots,
xiiij½ vaet Oerls,
xiij½ vaet Helmons,
xiij½ vaet Roys,
xiij vaet Erps,

} een Bosch mud, ieder mud tot viij sester oft xvj loepen; een malder, iiij sester; een sester, ij lopen; een sester is xxv^{tich} quarten.

vij Peels mud zyn vj Bosch mud.

Digitized by Google

xiiij Lopen Sonsche maecen een Bosch mud styff.
xij Lopen Sonse maet maeot een Peels mud.
Een Bruessels mud, vj halsteren.

Dese naevolgende penningen staen ĩnder heeren chynsen boecken.

Item het is te weten, dat der heeren chyns boecke, die sulcke begrypen penningen oudts ende daer maecken die ix penningen aff i auden grooten, ende daer aff is een boeyt iiij auen grooten.

Item sulcke der heeren chynsboecken begrypende penningen nys, en. daer aff maecken xij penningen i auden groote, ende daer aff maect een boet iij aude grooten.

Item sulcke der heeren chyns boecken begrypende penningen payements, ende daer aff maecken die xvj deniers i aude groot, ende daer aff maect een boeyt ij auden grooten en. een vierdel van een aude groote.

Item eenen obolus maect eenen halven penninck.

Item penninghen maecken eenen scillinck.

Item xx schillingen maken een ℔, in gelycke proportien elck na zyn weerden gereeckent.

Item eenen scillinck audts maect i auden groote ende een dordendeel van eenen auden groote.

Item eenen schillinck nys maect eenen auden groote.

Item eenen schillinck payements maect iij vierdel van eenen audèn groote.

Item iij schillinck audts maecken iiij auden grooten.

Item iij schillinck nys maken iij aude grooten.

Item iiij scillinck payements maecken iij aude grooten.

Item iij deniers audts, j braspenninck.

Item ij deniers — j Philips. Item v deniers — j st.

Digitized by Google

Item een gewyn na dooder hant is drievuldighen chyns.

Item een handewisselinghe is dobbelen chyns.

Item om meer verclaernissen te hebben van dat voors. is, soe is te weten, dat een boete is iij schillingen alsulcken chyns als men gelt, te weten: van alden gelde, iiij aude grooten; van nyeuwen gelde, iij auden grooten; van payement, ij aude grooten en. een vierdel van eenen auden groot.

Item die andere grooten, soemen die ontfanckt inde meyerye vanden Bossche, soe maecken iij aude grooten vj st., maer te hove is den auden groot wat meer.

Item eenen auden grooten is j stuver en. eenen Philippus penninck, soemen alhier costumeert inder meyerye, maer te hove is den auden grooten wat meer.

Item xij deniers nys,
Item i st. nys,
Item ix deniers audts,
} is elcken een auden grooten.

Item i st. audts
Item i st. Lovens
} is elck iij st.

Item xij st. u. ft. i ℔ u., ende u. ft. xx aude grooten.

Een dupart (1) ft. xlviij st. iij oert.

Item xx st. zwart tornoysen dats xv auden grooten, ft. xxviij st.

Item xx st. auder groten ft. i ℔ auder groten, ft. xxj gulden vij st. i oert.

Item eenen st. auder grooten ft. xxi st. i oert vj deniers.

Item xx st. payement ft. i ℔ payements dats vij st. (2).

(1) *Dupait* staat in *den Schat der Cheynsen* (*Brussel*, 1704.) bl. 31.

(2) Wij geven deze munten-evaluatie naar W. op, hoezeer G. en A. daarvan zoo menigmaal afwijken, dat er bijna geene aanteekening bij te voegen is. Blijkens de in W. medegedeelde muntbijzonderheden, waarvan later, meen ik aan W. de voorkeur te mogen geven.

Digitized by Google

Hier nae volcht die mate vanden wege van die breete.

Eenen man pat is groot iiij voeten.
Een kerck wech is groot vj voeten.
Eenen water wech is groot vj voeten.
Eenen molenwech met hooftsacken is groot vj voeten.
Eenen molenwech met sacken te peerden, sonder ander getouw, is groot viij voeten.
Eenen molen wech met kerren en. wagens, xij voeten.
Eenen kouterwech (1), xij voeten.
Eenen leytwech vanden eenen dorp int andere, daer hecken ofte velen (2) hangen, xvj voet.
Eenen dryff wech vander eender merct ter andere, daer men alderhanden beesten dryft, xxiiij voet.
Eenen bruyck wech (3), vij voet.
Eenen heerwech, xl voeten.

Nota van margen taele mette roye,
die roy tot xiiij *voet.*

In andere lant, als bueners, mudsaten, lopensaet metmen met roeyen van xx voeten.
Item xvj voeten maken een dyckroey.
Item ses hont maken eenen merghen.
Item thien duymen maken eenen voet.

(1) *Kouterwech*, bij A. en G. weggelaten, is een ploegweg. (2) A. en G. *velen*; W. *weken*. *Vele* is bij Kilian *pandura*, een draaiboom, of hek. (3) *Bruick wech*, denkelijk eene schrijffout voor *bruudwech* bruidweg, »beerweg, langs waer men den beer op 't land brengt," zegt Willems, *Belg. Museum*, X dl., blz. 99, alwaar de maat der wegen voorkomt uit eene ordonnantie van Brussel van 1368, en met de opgave van onzen schryver nagenoeg overeenkomt.

Digitized by Google

Nota.

Een marck facit viij onsen; een onse facit twintich engelschen; een engelsche facit xxxij aessen oft xvj deuskens; een fierlinck, viij aessen oft viij troykens oft iiij fierlingen; een troyken, ij deussen; een deusken, ij aessen; eenen penninck, xxiiij greynen (1).

(Te brengen op bladz. 9, regel 23.)

Bij W. *is deze lofrede op de Bosschenaars geplaatst achter het verhaal bladz.* 26 *en* 27 *voorkomende, doch de voorbeelden bij elke proprieteyt aangehaald, zijn er weggelaten, waarvoor de afschrijver in de plaats stelt:* gelyck een yegelycke claer en. notoir sal worden gemaect inne dese chronycke."

(Te brengen op bladz. 20, regel 9.)

Oick was dier tyt inden stroom by tcappelleken tot Orthen een vaert en. worden genoempt den Maelstroem, dats Merct strom, en. tot Roesmalen worden doen gehouden die peerdemerct (dat roesmalen oft rosmerct): dese merct is namaels binnen der voors. stadt geleyt ende het dorp Roesmalen heeft daer aff zynen naem behouden. Orten plach te wesen Duynen genaempt, synde Oert Duynen.

(Te brengen op bladz. 29, regel 25.)

Int iaer ons Heeren m cc ende lx^{tich} wert Henricus de simpele, zoene van Henricus de dorde, gehult har-

(1) Deze *nota* wegens het Trooisch gewigt is er door eene andere hand bijgevoegd en komt bij A. noch G. voor.

Digitized by Google

toghe van Brabant: hy regneerde acht iaeren en. hy was den liij^ten^ hartoghe van Brabant (1).

(Te brengen op bladz. 40, achter regel 5.)

Int iaer ons Heeren m cc en. lxxvij^tich^, in de maent van Iulio, is by den bisschop van Luyck binnen den Bossche geordineert en. geinstitueert seeckere ordinantie aengaende die gasthuysen, allet naerder blyckende byde selve ordinantien daer aff zynde

In dese tyde wert binnen den Bossche het groote gasthuys tot behoeff vanden armen crancken ende gebreckelicke menschen gefundeert by sinte Anna capelle, dat welcke naemaels by toedoen van een rycken borger, geheyten Ian van Neysel, getransfereert is ter plaetse daert nu staet.

(Te brengen op bladz. 41, achter regel 24.)

Int iaer ons Heeren m cc en. lxxxvj^tich^ toch hartoghe Ian van Brabant voor Huesden en. wan die borcht en besettent met volck; van daer toech hy neffen die Maesse en. wan die borch van Malrepas (2).

(Te brengen op bladz. 42, achter regel 25.)

In dit voorscreven iaer [1305] is by hartoghe Iohan

(1) In het vervolg hebben wij alles weggelaten, wat niet onmiddellijk tot Noôrd-Braband betrekking heeft. (2) *Malrepas;* A. *Marys.*

Digitized by Google

van Brabant verleent en. gegeven die caerthe vande stadt vanden Bossche gemeynten vuyt te geven.

In dese tyt [1315] (1) waren die eedelen in Brabant zoe verstorven, mits de voorgaende oorloghen, datmer nauw vyftien ridders en vant.

Int voors. iaer van m ccc en. xv begonsten drie swaren plaegen te coemen en. [te] verschynen, die Godt almachtig, overmits die sonden seynt. D'eerste plaeghe was, dat het begonst te regenen inde Meye ende het bleeff regenende een halff iaer lanck, zoe dat het cooren ende anderen vruchten al meest verdorven (2).

Die andere plaeghe was, dat int selve iaer begonst te worden dieren tyt, nyet alleen van cooren, maer oeck van anderen nootdruyft, en. wert zoe grooten dieren tyt, dat het nyet vuyt te sprecken en is, en. men meynde, dat van begin der werelt geen meerder dierte geweest en is: een vierdel roggen goudt tot Andtwerpen tsestich coninexs tornoeyse. Die arme menschen laghen op straet en. claechen dat steenen harten moesten ontfermen, en. storven van honger en. gebreck.

Die dorde plaeghe was, dat int iaer daer nae een vervaerlycke sterffte quam over ryck en. arm; doen baeden die rycke vrecken met hen goet, dat zy verspaert hadden, om den armen te hulpen te coemen, die zy inden dieren tyt lieten vergaen van gebreck, om hulpe en. onderstant, want doen alsulcke sterft was, datmen seyde, dat bynae de eene helft der menschen waeren gestorven, en. die nyet en storven, hadden gemeynlicke groote sieckten.

(1) 1315; A. 1314. (2) Aan den kant staat met eene andere hand: »*Ao.* 1621 *is tselve oock geschiet.*"

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 44, regel 14.)

Int voorscreven iaer [1318 is] by hartoge Iohan gegeven ende verleent tot Bruessel die vanden Bossche die caerthe, om die stadt mueren aff te brecken en. huysen om die stadt te vesten (1).

(Te brengen op bladz. 44, regel 19.)

Opten lesten dach van Februario, naer scryven des hoeffs van Camerick, anno m ccc en. xxiiij^{tich}, heeft hartoghe Iohan voors. die vanden Bossche gegeven en. verleent die caerthe wat die rentmeesters van chynsen nemen zullen; item noch die caerthe vanden visscheryen en. vogelen etc.

Item int voorscreven iaer [1325], des Donderdachs naer sinte Catharina, [is] tot Bruessel by hartoghe Iohan van Brabant gegeven en. verleenicht die caerte vanden hemelraet van Nulant, Geffen, Os, Teffelen, Lithoeyen, Lith, beginnende aldus: »Inden name ons Heeren, amen. Allen den gheenen, die nu zyn ende naemaels wesen zullen, die dese letteren zullen sien oft hooren leesen, etc."

Item den voorscreven hartoghe Iohan van Brabant heeft gegeven en. verleenicht ordinancie vande palinghe der stadt vanden Bossche en. den dorpen van Vlymen en. Engelen, en. vande beesten te schutten, gegeven den xxvij^{en} September anno m ccc en. xxvj^{tich}.

(1) Dit berigt komt bij A. niet voor.

Digitized by Google

Item in dit voors. iaer [1328], opten xiij^en February, heeft hartoghe Iohan die vanden Bossche verleent en. gegeven die caerthe ofte ordinancie, daer inne staet, hoe die bourgemeesteren reeckenen sullen, wat die schepenen sullen hebben voor haere cleederen en. wyn te schencken, van dachreysen, van schuts cleederen en. meer anderen poincten.

(Te brengen op bladz. 45, regel 3.)

Int iaer ons Heeren m ccc en. xxx^tich (1) heeft hartoghe Iohan van Brabant die vanden Bossche gegeven en. verleent die caerthe vande laeckenen te maecken.

Int voors. iaer [1336] heeft hartoghe Iohan gegeven en. verleent, op sinte Lamberts avont, die caerthe, diemen noempt *die nyeuwe caerthe*, doen die stadt verwandelt wert, inhoudende ordinantie vande schepenen, geswoeren etc.

Int iaer ons Heeren m ccc en. xliij^tich, den xvij^en Iuny, [is] by den voors. hartoghe Iohan gegeven en. verleent die caerthe van dat die schepenen, die aff gaen, het naeste iaer gesworen sullen blyven.

Int iaer ons Heeren m ccc en. xlix^tich, op sint Ians dach, [is] by hartoghe Iohan gegeven en. verleent die caerthe vanden hemelraders van Kessel, Maren en. Alem, beginnende: »Iohan, by de gracie Godts, van Bourgoghgien" etc.

(1) W. 1335, verkeerdelijk.

Digitized by Google

Int zelve iaer, op sint Iacops dach, is gegeven en. verleent die previlegie vanden gulde bulle den hartoghe en. innegesetenen van Lotryck, Brabant en. Limborch, by hoeger memorie den Roomschen coninck van Bohemien etc.

In dit voorscreven iaer heeft Godt almachtich geheel Europa gecastyt met een groote sware pestilencie, alzoe dat nauwelycke die eene helft vanden menschen te lyve bleven, alzoe datter veel steeden, dorpen en. sloeten ombewoent bleven staen. Door dese plaeghe en. sterfte zyn in veel plaetsen opgestaen, sonder eenich auctoriteyt ofte outheyt vanden paus, sommighe menschen aennemende een oipenbaer penitencie, die genuempt waren geessel broeders. Dese deeden voor hen dragen een cruys, ende ginghen alzoe met cruyssen en. vaenen tweemael daegs in die kercke, en. makende hen daer naect, bedeckende alleen haere schamelheyt met een lynen doeck, ende sloeghen hen zelven, en. bysonder op die schouderen, met scherpe geesselen, daer knoopen en. cleyn yssere nagelkens inne gehecht waren, zoe zeer, dat het bloet tot elcke slaeghe vuyt quam, ende al slaende songhen zy met deerlycke stemmen, screyende en. suchtende, en. riepen:

„Slaet u zeer,
„Door Christus eer,
„Door Godt, zoe laet die sonden meer."

En. selden sliepen zy nyet den eenen nacht, daer zy den anderen dach hadden geslapen; ende noeyt en condemen vernemen van wie dese seckte eerst begonst was en. van waer zy quam; en. mit dusdanighe penitencie ginghen zy van d'een steede in d'ander en. van d'een

Digitized by Google

plaetse tot d'ander, omtrent veertich daeghen lanck: ende veel lieden dit siende, werden beroert met mede lyden en. ginghen mede en. deene als d'ander en. voldoende haer penitencie veertich dagen en. ghingen weder thuys. Vuyt dese secte quam veel goede dinghen, als, quytscellinghe van doot slaeghen, van haat, nyt en. viantschap, van weder keeringhe onrechtveerdig goet etc. In dit geselschap quamen veel diverschen personen, als, bisschoppen, prelaten, priesters en. anderen geestelycken en. weerlycken mannen en. vrouwen. Men woude seghen, datse eerst quam vuyt Duytslant en. doen in Neederlant en. zoe voorts in Vranckryck: ende paus Clemens die seste, siende dat vuyt dese vergaderinghe een quader comen mochte, heeft dese secte, op die peene vanden ban en. der eewighe maledictie, verbooden nyet meer te doen, en. mits dese is die vergaderinghe der menschen aff gestelt geworden en. gescheyen.

(Te brengen op blads. 45, regel 20.)

Item in dit zelve iaer [1355], opten ij^en^ ianuary, is tot Loeven gegeven en. verleent die caerthe Trinitatis, inhoudende die rechten der stadt vanden Bossche.

In dit voorscreven iaer heeft hartoghe Wenceleyn en. vrouwe Iohanna tsaemen gegeven en. verleent die vanden Bossche die caerthe vande vreede te legghen onder die borgeren.

Item [is] by den voors. hartoghe en. hartoginne gegeven ende verleenicht die poirteren vanden Bossche die carthe van dat zy vry sullen zyn van alle houtschatten allen die meyerye vanden Bossche door: gegeven binnen den Bosschen, opten xxvij^en^ September a°. m ccc en. lvj^tich^.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 46, regel 7.)

Opten xiiij^{en} dach der maendt van Iulio anno m ccc en. lvij^{tich}, is binnen der stadt vanden Bossche tusschen Aernoudt van Bramen, drossaert van Brabant, Ian, heer van Kuyck en. van Hoochstraeten, ridder, gemaect seeckere accoordt vanden twist tusschen den voors. hartoghe van Brabant aen deen zyde en. tusschen die heer van Kuyck, Hoochstraten, en. die stadt vande Grave aen dander zyden, aengaende den Hamdyck.

(Te brengen op bladz. 46, regel 27.)

Item op sinte Michiels avont anno m ccc en. lx^{tich} is byde voorscreven hartoghe en. hartoginne die vanden Bossche verleenicht die ordinantie vanden vuytgeseten poirteren en. geboren poirteren.

Int iaer ons Heeren m ccc en. lxi^{tich} is gegeven en. verleent die caerthe en. ordinancie, dat die schout alle onrechte toll aff doen zal.

(Te brengen op bladz. 47, regel 5.)

Op sinte Michiels dach, int iaer ons Heeren m ccc en. lxiij^{tich} [is] by de voors. hartoge en. hartoginne verleent die ordinancie vande vuytgeseten poirteren vanden Bossche.

Int iaer ons Heeren m ccc en. lxv^{tich}, den xx^{en} Octo-

Digitized by Google

bris, is byden voors. hartoghe en. hartoginne gegeven en. verleent die vanden Bossche die caerthe vanden Zeghedyck te houden.

Item opten xxvij^en Septembris int selve iaer [is] byden voors. hartoghe en. hartoginne verleent ordinancie van dat zy nu en. ten ewighen daeghen vry en. quyt sullen zyn van houtscattinghe, die zy gewoenlycke pleghen te geven.

(Te brengen op bladz. 48, regel 8.)

In dit voorscreven iaer [1371] is opten v^en dach in May by hartoghe Wenceleyen en. vrouwe Iohanna verleent en. gegeven die caerthe vanden versueck en. vander stadt knapen, de stadt acchynsen vuyt te panden en. daeghen te setten etc.

Int iaer ons Heeren m ccc en. lxxij^tich is byden voors. hartoghe en. hartoginne, opten vj^en April verleent en. gegeven die caerthe vande weteringhe te houden en. te oepenen.

Int iaer ons Heeren m ccc en. lxxiij^tich, des Vrydaechs naer Sacraments dach, [is] byde voors. hartoghe en. hartoginne gegeven en. verleent die caerthe en. erfdeylinghe tusschen die stadt vanden Bossche en. het dorp Vucht, aengaende dat Vuchterbroeck, by die schepenen, gesworen, deeckenen vanden ambachten en. die voors. stadt gemaect met die schepenen en. geswoerene en. die alinghe dorpen van Vucht en. Cromvoirt; etc.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 48, regel 17.)

In dit voors. iaer [1376], opten xxvj^en December, is byde voors. hartoghe en. hartoginne verleent die caerthe oft ordinantie, datmen die straten inde meyerye vanden Bossche nyet en zal moegen sluyten.

Opten xxix^en dach May, a°. m ccc en. lxxix^tich; by de schepenen, gesworen, rentmeesteren, deeckenen vanden ambachten en. een deel vander goeden knapen der voors. stadt van sHartogenbossche is geconsenteert en. gepreviligeert den lombaert.

Ende opten xiij^en dach [van] Meert int voors. iaer is byde voors. hartoghe en. hartoginne die vanden Bossche verleent instructie van het cooren, broot, wyn en. bier etc.

Item int iaer ons Heeren m ccc en. lxxxij^tich [is] byde voors. hartoghe en. hartoginne verleent die vanden Bossche ordinancie vanden citatie en. inhibitie.

Item in dit voors. iaer is gegeven die caerthe van het stille der goeden, van het besitten van dartich iaren.

Item opten xix^en December int voors. iaer, zoe is by hartoginne Iohanna gegeven en. verleent die caerthe, diemen noempt die landt caerthe, inhoudende ordinantie op die gevanghenen in Brabant etc.

Item by dezelve int voors. iaer alnoch verleent die caerthe, wat payment binnen den Bossche ende inde voors. meyerye alleen zal wesen en. ganckbaer zyn, etc

Digitized by Google

(Te brengen op blads. 49, regel 7.)

Item int voorscreven iaer [1384], opten xv^en Iuny, [is] byder voors. hartoghe Iohanna gemaect die caerthe vanden onrechten toll, die onse borgeren vanden Bossche tot Wordrigem hebben moeten geven, etc.

(Te brengen op blads. 49, regel 21.)

Int iaer ons Heeren m ccc en. lxxxvij^tich is byder voors. hartoghe Iohanna gegeven en. verleent die caerthe hoemen sweeren zal van geldelycke saken, vuyt genomen van erff taelen, opten xv^en May tot Bruessel gepasseert.

Item int voorscreven iaer, den xxvij^tichsten September, soe is gemaect die caerthe vande stadt wissel, beginnende: »Wy schepenen, geswoerenen der stadt van sHartogenbossche etc., met der stadt cleyne segel bezegelt.

Item opten xviij^sten dach Meert int voors. iaer, is by der voors. hartoginne Iohanna die vanden Bossche verleent ende gegeven ordinantie, hoe dat die acchynsen vercregen zyn, en. die stryckmate en. ambacht, vande scepenen te setten op sinte Remys dach oft acht daegen daernae, item vande rentmeesters te kiesen, item dat die schout, onder schout, schepenen ende geswoerenen en. die roeydreghers egheen acchyns coopen sullen, etc.

Item [is] gemaect byde schepenen, gesworen, rentmeesteren, deeckenen vanden ambochte, eensdeels der goeden knapen en. die gemeyne stadt vanden Bossche ordinancie

Digitized by Google

vanden lombaerd, des Donderdachs naer sint Iacop apostels dach, int iaer ons Heeren m ccc en. lxxxviij^{tich}; ende [bij] vrouw Iohanna gegeven tot Liere den xxix^{sten} May daer te vooren int zelve iaer.

Item int voors. iaer van [1300] lxxxvij^{en}, naer dat die Brabanders groote schaede in Gelderlant hadden gedaen en. dat den wynter aenstaende was, zyn alsoe thuyswaerts getrocken, maer die Brabanders dachten teghens den vuytgaenden tyt weder in Gelderlant te coemen. Dan als nu hartoghe Willem van Geldre wiste, dat die Brabanders naer huys getoegen en. gescheyden waeren, soe vergaederden hy een groot heer van volck, en. tot zynder hulpe quam die eertsbisschop van Coelen, den bisschop van Luyck, den bisscop van Bremen, de bisschop van Vtrecht, die bisscop van Munster, die grave van Cleve, die naemaels hartoch wert, den abt van Pruym en. die grave van Muers, soe dat zy drie hondert glaviniers en. twee hondert mannen te voet hadden, ende die capiteynen waren al meest geestelycken prelaeten, die der arme schaemele lieden, (der welcken sonden zy daegelicxs eeten en. des gecruysten Iesus goederen hen verleent zynde, onduechdelyck afflevende) goeden onmittelick verteerende waeren. Dese verdructe en. beschaedichde die schaemele en. onschuldighe lantlieden, stichtende roeff en. braut tegens die armen en. weduwen. Hadden zy zoe wel den hartoge van Gelder geraden tot peys, als zy deeden om oorloghe, hy en hadde het zelve nyet bestaen, etc. Dus tradt den hartoghe van Geldre op sinte Laureyns avont eerst tot Oisterwyck, dwelck hy verbranden mette vier, ende daer nae verbranden hy Geestel, Beeck, en. vertrock zoe nae Weert en. voorts nae Gelderlant. Dus wasser een rydende oorloghe tus-

Digitized by Google

schen die landen van Geldre en. Brabant al den wynter door duerende. Binnen middelen tyde deede vrouw Iohanna zoe veel aen hartoch Philips van Bourgongien, haere neve, dat hy haer deede goede hulpe en. bystant, want hy sont vrouw Iohanna vyff hondert lancien oft glavien vuyt Vrancryck, die hy al wel betaelde drie maent te vooren, daer capiteynen aff waren: heer Willem van Latrimoillien en. heer Odaert van Charseroen (1), en. dit oorlochs volck wert geleyt te Mille, te Gangel, te Vucht (2), om die Gelderse hynder te doen, ende die Brabantse heeren laegen te Herpen en. tot Osch, ende die Franchoysen wonnen van hartoch Willem van Geldre en. Gulick die stadt van Stralen, die zy destrueerden.

Overdrachte en. vrientschappen gemaect tusschen vrouwe Iohanna en. die hartoghe van Geldre op sinte Servaes dach int iaer ons Heeren m ccc ende xc^{tich}.

In dit voors. iaer, opten xvj^{en} dach Septembris, soe heeft die voors. hartoginne Iohanna der voors. stadt gegeven en. verleent seeckere ordinantie, hoemen tgelt vander beede vuyt geven sal.

(Te brengen op bladz. 50, regel 13.)

Item opten xij^{en} Decembris anno voors. [1396], soe heeft die heere van Venloen (3) van vrouwe Iohanna, hartoginne, vercregen previlegie, om duer die stadt erven een torff vaert te mogen maken, die nu noch genoempt wordt den Busschersloet.

(1) Graseroen. (2) Drie plaatsen in het oude hertogdom Limburg. (3) Loon-op-Zand.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 52, regel 19.)

Item opten x^en^ Ianuary int zelve iaer [1406 is] by schepenen en. gesworen, bourgemeesteren, raetslieden, lieden vanden Bossche seeckere ordinancie gemaect aengaende datmen gheen drossaerden in Brabant eenigerhande gelt geven zal voor haer incoempst.

Item nae doode van vrouwe Iohanna voors., te weten, na Bamis dach [1407], quam hartoch Antonis binnen den Bossche en. versamelde aldaer veel volck vuyt Brabant ende sonderlinghe vuyt Andtwerpen en. sHartogenbossche, ende hem is tot onderstandt gecoemen Philips, zynen broeder, met veel eelmannen, en. die grave Walraven van Sintpol, zyn sweer (1); maer die stadt van Loven en. Bruessel en deede hem gheen volck, die op haer zelffs auctoriteyt mede wilde trecken, om dat zy nyet en wisten waer sy trecken zouden. Ende hartoch Anthonis reysde met al zyn armeye tot Valckenborch, om hartoch Reynaut te dwinghen tlant van Grave van hem te leen te ontfangen; ende hartoch Reynaut, siende dat hy nyet machtich en was, om hartoch Anthonis te resisteren, sont hy tot Valckenborch eene notabile ambasadeur, en. daer wert besloten, dat hy hartoch Anthonis geven moeste veel duysent croonen ende dat hy in Brabant coemen zoude en. tlant vanden Grave van hem te leen ontfanghen, ende op sinte Severyns dach int voors. iaer ontfinck hartoch Reynout van Geldre dat leen van hartoch Anthonis tot Empel byden Bossche op den candt vande Maese ende deede zynen eedt, dat alle man sach, etc.

(1) *Sweer*, zwager.

Digitized by Google

Int iaer ons Heeren m cccc en. viij is by hartoch Anthonis van Brabant gegeven en. verleent die nyeuwe carthe, diemen heet die caerthe van Roesmalen, inhoudende veel schoone institutie en. instellinghen voor die Brabanders.

Item [is] byden voorscreven hartoghe verleent en. gegeven die ordinancie van het cooren te vercoopen binnen der voors. stadt, vernyeuwt by scepenen op sinte Michiels dach int voors. iaer, met ordinancie van cooren vuyt der meyerye te vueren.

In dit voors. iaer [1409] is geschiet by hartoch Anthonis die confirmatie van het innegeboth.

(Te brengen op bladz. **52**, regel **18**.)

Item byden voors. hartoghe Ian gegeven en. verleent de carthe der blyder incompste, opten 29 April anno m cccc en. xvj^{n}.

Item [is in 1417] byden voorn. hartoghe Ian gegeven en. verleent die caerthe van dat die poirters vanden Bossche toll vry varen zullen, beyde te water en. te lant, in Hollant en. Zeelant; gegeven tot Woudrichem v dagen in Februario anno voors.

(Te brengen op bladz. **55**, regel **14**.)

Noch [is] by hem verleent ordinantie en. brieven, daer by hartoch Philippus beveelt den raet en. tollenaers van Hollant en. Zeelant, datmen die poirteren vanden Bossche

Digitized by Google

vry laet gebruycken haeren toll van Hollant ende Zeelant; hen gegeven tot Bruessel, den xxvij^en October int voors. iaer [1430].

In dit voors. iaer [1431] wert hooch schoutet vanden Bosch Claes Loonman (1).

Item byden voors. hartoge [zijn] den dorpe van Vucht gegeven en. verleent seeckere previlegien, inhoudende diversche poincten en. articulen; gegeven tot Bruessel, den v^en Iuny anno m cccc en. xxxiiij^tich.

(Te brengen op bladz. 57, regel 18.)

Ende want den voors hartoghe [Philips II] nochte synen raet op sinte Remys dach en. binnen acht daegen daer nae egeen schepenen en hadden doen setten, alzoe dat die voorn. schepenen. by overdragen der gemeyne stadt, cooren selffs seven scepenen, te weten, Iacob Monick, Marcelis de Louwe, Ian Baethuysen, Goevaert van Erp, Peter van Erp, Hanrick van Beest ende Ian van Auwen Willemssoen, die dit iaer van [1400] xxxvij^tich scepenen waren en. worden geëydt van eene stadt knape, geheyten Aert Goessensz. Dit geschiede op sinte Dionys dach, negen dagen in October, anno voors.

(Te brengen op bladz. 58, regel 23.)

Item [zijn] byden voors. hartoghe tot Bruessel verleent ordinancie en. oepene brieven, in wat mate men die gees-

(1) Dit berigt niet bij A.

Digitized by Google

telicke gebooden exequeren zal, etc., opten ij^en^ lanuary a°. [1447] voors.

Item [is] byde heeren vander stadt vanden Bossche ordinancie gemaect op de poirters, a°. m cccc en. xlvij^tich^.

(Te brengen op blads. 59, regel 15.)

In dese scepenstoel [1450] is ordinancie gemaect op de drie knapen.

Int iaer ons Heeren m cccc en. lj^tich^ [is] byden voors. hartoghe gegeven en. verleent vande lombaert en. leentaeffel.

Item byden voors. hartoghe [is] alnoch gegeven en. verleent die caerthe ofte instructie, in wat maniere men ons genaedighen heere beede betalen zal, etc., tot Bruessel, opten xx^en^ September anno voors.

(Te brengen op bladz. 59, regel 17.)

Item [is] alnoch byden voirscreven hartoge tot Bruessel verleent int voorseyde iaer [1451] het previlegie van tvolck van wapenen te leyen door tlant sonder schade, en. meer andere notabele puncten, als, van onreedelicke geestelicke gebooden, »datmen die ondersaten zal handelen metten recht van haerder bancke; item datmen alle gewysde vonnissen van weerden zal houden; dat in alle steden een tolboeck wesen zal; dat elck malck zyn zelffs goet zal moeghen hoeden; wat die rentmeesters sullen neemen vande erffgenamen daer die alders aff gestorven

Digitized by Google

zyn; vande geestelicheyt, hoe zy haer vercregen goet sullen moegen laeten lossen," etc.

Item in dit voors. iaer [1452], opten xvj^{sten} Ianuary, isser ordinancie gemaect byden schepenen, geswooren en. gemeyne raetslieden, vanden goeden en. erffven, diemen te boeck brengen zal.

Item int voors. iaer by hartoghe Philips voors. gegeven en. verleent ordinantie ofte caerte aengaende die munte etc.

Item noch byden zelven hartoghe int voors. iaer verleent ordinantie op de moortbranders etc.

(Te brengen op bladz. 59, regel 24.)

Ordinancie en. poincten gemaect overgedragen en. geslooten van te graven de vesten deser stadt byden gemeynen landen, en. die dorpen zyn coemen graven, etc., gepasseert den xx^{sten} Iuny int voors. iaer [1453].

Int iaer m cccc en. lxviij^{tich} [is er eene] ordinantie gemaect byder voors. stadt op het mynen vande vissch.

Item alnoch ordinantie int zelve iaer gemaect van diversche officien, van het mynen vanden visch, vande secretarisscappen, vanden bier te steecken etc.

(Te brengen op bladz. 60, regel 15.)

Dat meest te voren met stroe was bedect.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. **64**, regel **2**.)

In dit voors. iaer [1470] is tclooster vanden Cathuysers tot Vucht gemaect en. gefundeert.

Int iaer m cccc en. lxxiij^{tich} [is] byden voors. hartoge Kaerle verleent die commissie ofte ordinantie van het ontfanck vande domeyne ende de renten vanden lande van Kuyck en. Kessel, totten ontfanck vande stadt en. meyerye vanden Bosch en. totten rentmeesteren aldaer, etc.

(Te brengen op bladz. **64**, regel **20**.)

Item byden voorsz. hartoge Caerle en. die staten vanden landen hebben opten xiij^{en} November int voorseyden iaer [1474] gemaect een evaluatie van verscheyden munten en. penningen, die welcke stonden totten xxiiij^{en} October anno [1400] lxxviij daer nae, dat hartoch Caerle doot was, en. dat inne manieren hier naer volgende (1).

(1) Ter gelegenheid, dat ik in April 1846 de eer had het penningkabinet van den heer Otto Keer te Amsterdam te bezigtigen, en wij over oude munt-evaluatiën spraken, had ik het genoegen eene zeer belangrijke verzameling van dergelijke handschriften te zien. Op mijn verzoek bood de heer Keer zich welwillend aan, om de munt-evaluatiën in de *Bossche Chronyck* voorkomende, met de zijne te vergelijken. De aanteekeningen met O. K. aangeduid, heeft dus de lezer aan diens belangstelling in de Nunismatiek te danken.

»Bij mij staat aan het hoofd dier valuatie: »*Anno* xiiij^{c}lxxvij, *den* xiij^{en} *dach in Novembri werden die penninghen gevalueert in der manieren hier nae volgende, ende bleven inder selver waerden totten* xxiiij^{en} *dach in October anno* [1400] lxxviij." (Dus zou volgens mijn M.S. de valuatie na den dood van hertog Karel zijn uitgevaardigd.)" — O. K.

Digitized by Google

Inden eersten vanden gouden penninghen.

Den nobel metten roesen . . . . . lxviij st.
Den Henricus nobel . . . . . lviij st.
Den Vlaemsche nobel . . . . . lvj st.
Die halve angelotten en. vierendeel na advenant (1).
Den leeuw . . . . . xxxvj st.
Den gouden ryder en. Vngerse ducact . . xxx st.
Den saluyt en. den ducaet van Genues (2). xxix st.
Den Vranckrycksche croon . . . . . xxvij st.
Den Bourgonschen of Andries gulden (3) . xxiiij st.
Den kuerfürster gulden en. Iohannis schilt . xxij st.

Vanden silveren penninghen.

Dobbel Philippus stuvers en. dobbel Carolus stuvers . . . . . ij st. xviij myten.
Den enckelen daer aff. . . . . i st. ix myten.
Den stooter oude en. nyeuwe . . ij st. xviij myten.
Die halve en. vierendeel vanden voors. stuvers, groote braspenningen en. Philippus geheyten, en. stuvere, en.

(1) »In plaats van »*die halve angelotten en. vierendeel na advenant*" staat bij mij: »*die halve en. vierendeelen naer advenant,*" en daarop volgt »*den angelot,*" doch de waarde wordt daarbij niet vermeld."— O. K.

(2) »Bij mij vermoen ik te lezen: »*die saluyten ende gemein ducaten.*" Deze lezing, het woord *gemein*, genomen voor *in het algemeen*, zoude, dunkt mij, dan ook hier, in tegenstelling van de vroegere, bepaald Hungaarsche ducaten genoemd, aannemelijk zijn, te meer dewijl ook in een' beeldenaer van 1541 (de oudste, dien ik bezit) de saluyt gelijk in waarde wordt gesteld met de ducaten van verschillende staten in Italie, waaronder slechts één van Genua is afgebeeld; die ducaten komen dan ook in dat boekje voor onder de algemeene benaming van »*ducaten van Italien.*" — O. K.

(3) »Bij mij alleen: »*Die Bourgoonse gulden,*" en daaronder, die niet in den tekst vermeld wordt:
»*Die Wilhelmus schilt* . . . . . xxiiij *st.*" — O. K.

Digitized by Google

dobbele blancken en. andere blancken met der lelie. op haeren ouden cours.

Ende alle andere penningen van goude en. silver (1), boven nyet genuemt, syn geacht voor billoen, behalven den Vtrechtsce gulden [die] sal coers hebben tot Lichtmisse toe (2).

(Te brengen op bladz. 65, regel 19.)

Nae hartoghe Caerles doot stonden die gemeynten op tegens die regeerderen en. wethouders des lants, sonderlinge inde landen van Brabant ende Vlaenderen, ende want nu die voors. hartoghe Caerle achter liet maer een eenighe dochter, verweet by vrouwe Margriet van Bourbon voors., genoempt Maria, wesende geboren opten v^den dach van Februario int iaer ons Heeren m cccc en. lvij^tich; sy was binnen Gent, doen zy tydinghe crege van haere heer vader afflivicheyt, ende zoe zy was rechte erffgenaeme haers vaders, soe is zy opten xxix^en dach der maendt van Mey anno m cccc en. lxxvij^tich tot Loeven gehult en. ontfangen als hartoginne van Brabant, ende nae de zelve huldinghe deede zy slaen en. munten dobbel silvere penninghen met twee leeuwkens daer op, genoempt dobbel vierysers, op twee stuvers en. die halve tot eene stuver.

Item ten zelven tyde heeft die voors. vrouw Maria, hartoginne, verleent die carthe van haer incomste etc.

Item opten xx^en dach van Iuny int voors. iaer, soe

(1) „*Silver*, bij mij weggelaten" — O. K.

(2) Deze evaluatie niet bij A.

Digitized by Google

heeft die voors. vrouw Marie, hartoginne, die vanden Bossche gegeven en. verleenicht remissie op de voors. commotie etc.

(Te brengen op bladz. 66, regel 13.)

Byden voors. hartoghe Maximiliaen en. vrouw Maria mette staten van haeren landen, als inden iaere m cccc en. lxxviij, den xxiiij^en October, wert gemaect dese naevolgende evaluatie van verscheyde munten, ende worden geset, te weten:

Den nobel mette roese tot	lxxvj st.
Den Henricus nobel	lxvj st.
Den Vlaemsche nobel	lxiiij st.
Den halven nobel, den vierendeel en. angelot nae advenant.	
Den gouden leeuw	xl st.
Den gouden ryder en. Ongersche gulden .	xxxiiij st.
Den saluyt, den ducaet, de croon metter sonne.	xxxiij st.
Den croon van coninck Lodewyck ende den croon van coninck Kaerle.	xxxij st.
Die croon van Savoyen en. den ryder van Bretangie	xxxj st.
Den Ioannes clinckaert, den cuerfursten gulden	xxvj st.
Een gulden van Ludick.	
Den Andries ofte Bourgonsche gulden en. dyen Wilhelmus scilt	xxvij st.

Digitized by Google

Den peter van Namen (1) en. Vtrechtschen gulden . . . . . xxij st.
Den Beyerschen en. Fredericus gulden (2). xvj st.
Den Philippus clinckaert en. Arnoldus guld. xviij st.
Den Arnoldus en. climmer (3) gulde van Geldre . . . . . xiij st.

Die silvere penninghen.

Den Henricus stooter, dobbele Franche blancken en. faergen (4) van Bretangien . . . . . ij st. i blanck.
Dobbel Philippus en. Carolus stuvers . . . . . ijz (5) st.
Die enckele en. grootkens nae advenant.
Die dobbel penninghen mette twee leeuwkens, geheyten dobbel vierysers . . . . . ij st. i oert.
Die enckelen van dien nae advenant.
Den Iohannes braspenninck maecken . . . . . iiij placken (6).
Den Philippus van Namen en. die Vranckryckse blancken maken ijz st. (7).

(1) *Van Namen,* uit het M.S. van O. K. ingevuld.

(2) »Bij mij, doch zulks zal wel eene schrijffout en bij beiden eene x te veel gezet zijn, staat:
»*Den Philippus clinckaert, Arnoldus gulden* . xxviij *st.*
»*Den Beyers ende Vredricus gulden* . . . . xxvj *st.*" — O. K.

(3) *Climmer,* bij O. K.; *clinckaert,* bij W. (4) *Faergen* (denkelijk voor het hedendaagsche *farthing,* een oortje) bij O. K.; bij W. *cargien.* (5) Deze *z* beteekent $^1/_2$. (6) De waarde bij O. K. niet uitgedrukt.

(7) »Bij mij staat:
»*Den Ioannes van Namen, de Vranckrycke blancke* . . ijz *grooten.*" Ik geloof, dat deze laatste valuatie wel de juiste zijn zal." — O. K.

Digitized by Google

Die blancken metter sonnen maken . . . . . ij plack. xviij myt. (1).

Die dobbel Vtrechtse penninghen, van Deventer ende van Groeninghe . . . . . iz st.

Die enckele nae advernant (2).

Ende alle andere penninghen, boven nyet genoempt, van goudt en. silver zyn verbooden (3).

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxix^{tich}, inde maendt van Meye, heeft hartoghe Maximiliaen en. vrouwe Maria verleent ende gegeven het previlegium vanden toll vry te wesen inden lande van Geldre.

In dit voors. iaer wert hartoch Maximiliaen gecoeren keyser van Roomen etc.

In dit iaer, opten vij^{en} Ianuary, [is] byden voors. hartoge en. hartoginne verleent het previlegie, daer die stadt vanden Bossche wert geconsenteert te setten, bedesche wyse, die penninghen, diemen behoeft hadde en. voorts behoeven zoude tot die oorloghe van Geldre etc.

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxx^{tich} is verleent en. gegeven die confirmatie vande previlegie vande toll vryheyt van Hollandt en. Zeelant, ende declaratie hoemen die zal gebruycken etc.

(1) »Bij mij: »ij *gr.* xv *mit.*"" — O. K.

(2) »Bij mij staat de *enckele* van die *dobbel Vtrechts penninghen etc.* bepaald gevalueerd op iz groot." — O. K.

(3) Deze evaluatie niet bij A.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. **66**, regel **26**.)

Item int voors. iaer [1481], opten v^en^ dach der maendt van Iuny, [zyn] binnen den Bossche byden voors. hartoghe en. hartoginne verleden oipene brieven, daer mede die voors. hartoghe alle tollenaers vande landen van Geldre en. graeffscappe van Sutphen doet vercondighen deser stadt tol vry aldaer, ende beveelende, dat zy ons daer by laten blyven etc.

Item alnoch die caerthe oft previlegien der vryheyt vanden tol tot Batenborch, beginnende: »Wy schepenen, raet en. gemeynen borgeren en. innegeseten der stadt van sHartogebossche," etc., onder tzegel der zelver stadt, gepasseert opten xxvj^en^ Iuny a°. voors.

Item alnoch het previlegie, daer mede hartoghe Maximiliaen en. vrouw Maria hebben toegevuecht Grave, tlant van Kuyck ende Oyen tot Brabant etc.: gegeven tot Bruessel, den xxvj^en^ November anno voors.

Daer nae, den xxvij^en^ Iulio int iaer [1482], soe wert byden voors. hartoghe Maximiliaen en. die staten van zyne landen dese navolgende valuatie geordineert en. vuytgeroepen:

Eerst vande goude penninghen.

Den nobel mette roose	lxxxiiij st.
Den Henricus nobel	lxxiiij st.
Den Vlaemse nobel	lxx st.
Den leeuw	xliij st.
Den Vngerschen gulden en. den ryder . .	xx st. (1).

(1) »Deze zijn bij mij gesteld op xxxviij st., welke valuatie ook juister zijn zal, in aanmerking genomen de bij die valuatie algemeene verhooging der munten." — O. K.

Digitized by Google

Den croon metter sonne . . . . . xxxvj st.
Den ducaet en. saluyt . . . . . xxxvij st.
Den France croen Karolus en. Lodovicus . xxxiiij st.
Den Bourgonschen oft Andriès gulden ende Wilhelmus schilt. . . . . xxx st.
Den Savoysche croon van Bretaigien . . xxx st. (1).
Den peter van Namen (2) en. een Geldersen ryder . . . . . xxiiij st.
Den courfursten gulden en. Ioannes schilt. xxviij st.
Den Vtrechtse gulden . . . . . xxv st.
Den Philippus schilt. . . . . xx st.
Den Beyer en. Reynoldus gulden . . . xviij st.
Alle postulate guldens . . . . . xv st.
Den Arnoldus gulden . . . . . xiijz st.

Die silvere penninghen.

Coelsche stooters, dobbel Carolus stuvers metten Roemsche penningen . . . . . ij st. (3)
Die enckele nae advenant.
Die halve stuvers Carolus en. Philippus . ij placken.
Alle andere nyeuwe grootkens, met oortkens van Ludick. . . . . z st.
Die France groote blancken, oude Henrics

(1) »*Den Savoysche croon van Bretaignien* is bij mij gesteld op xxxiij st. Dezelfde aanmerking als voren." — O. K.

(2) *Van Namen*, uit het M.S. van O. K. ingevuld.

(3) »*Coelsche stooters*, in den tekst gesteld op ij st., vind ik bij mij aldus vermeld:
»*Die Engelsche stooters, dubbelde Karolus stuvers mitten Roomselaen penninghen* . . . . . ij *st.* iz *grooten.*"
»Deze zal ook wel weder de juiste valuatie zijn, aangezien bij de vorige de dubbele Carolus stuiver werd gesteld op $2^1/_2$ st., en bij deze valuatie, gelijk ik reeds aanmerkte, de munten werden verhoogd." — O. K.

Digitized by Google

stooters, Eduardus stooters, faergen (1) van Britagien, dobbel Philips stuvers elcks . . iij st.

Den enckel daer aff, Ioannes braspennick, dobbel Vtrechtse penninghen. . . . . iz st.

Philippus penninghen van Namen, Fransche blancken metten croonen, Doirnickse stuvers, Philippus en. Wilhelmus tuynen elcs i st. (2).

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxxij^{tich} compromis en. vuytsprake gemaect tusschen die stadt vanden Bossche en. [het] platte land vande penninghen verleecht inde oorloghe van Geldre etc., opten xxiij^{en} Iuny.

(Te brengen op bladz. **68**, regel **9**.)

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxxv^{tich}, den xxvij^{en} dach inden April, nae Paesschen, soe wert by hartoghe Maximiliaen ende den staten vanden landen dese naevolgende evaluatie geordineert:

Eerst vanden gouden penninghèn.

Den nobel mette roose. . . . . xciij st.

Den Henricus nobel. . . . . lxxxiiij st. (3).

(1) *Faergen*, bij O. K.; bij W. *cargien*.

(2) Dezè evaluatie komt niet voor bij A.

»Aan het slot dezer valuatie vind ik nog in mijn M.S.:

»*Anno* xiiij^{c}lxxxiij, *int leste van Aprille, wordt de voirs. valuatie geremitteert, als dat de halve stuver Karolus ende Philippus worden opgeset op* x [1/2] *st.* ix *miten, ende stont alzoo totten* xxvij^{en} *Aprille anno* [1400] lxxxv." " — O. K.

(3) »Bij mij de *nobel met de rose* en de *Henricus nobel* gevalueerd in ponden, zoo als iiij £ xiij st. en iiij £ iiij st. Dit maakt echter geen verschil met de valuatie in den tekst." — O. K.

Digitized by Google

Den halven en. vierendeel na advenant.
Den leeuw van goude. . . . . xlix st.
Den gouden ryder en. Bourgonsche Andries gulden . . . . . xxxiij st. (1).
Den saluyt, den ducaet en. cruyssaet van Portugael . . . . . xlij st.
Den croon metter sonne. . . . . xxxix st.
Den croon Ludovicus et Carolus . . xxxviij st.
Den Savoyschen croon. . . . . xxxvij st.
Die Wilhelmus schilt . . . . . xxxiij st. (2).
Die cuerfourster gulden en. Ioannes schilt . . . . . xxxij st.
Den climmer gulden van Gulick . . xxxiz st.
Den Vtrechtse gulden . . . . . xxviij st.
Den peter en. Gelderse ryder . . . xxvij st.
Den Philippus schilt (3) . . . . . xxv st.
Den Beyer en. Fredericus gulden (3). xx st.
Den Arnoldus gulden (4). . . . . xix st.
Den postulaet gulden . . . . . xviij st.
Den Arnoldus gulden (4). . . . . xvj st. (5).

Silver gelt.

Die Mechelse dobbel penningen, die dobbele Fransche blancken, den Hen-

(1) »*Den gouden ryder ende Ongers gulden*. . . . . xliij *st.*" »Ook in vergelijking met vroegere waluatiën zal die bij mij wel de juiste zijn." — O. K.

(2) »*De Bourgoensche gulden, den Wilhelmus schilt,* (ook als den *Wilhelmus schilt* in den tekst) gesteld op xxxiij st." — O. K.

(3) Niet bij O. K. vermeld. (4) Zoo hier, als op bladz. 181, reg. 4 en 5, staat tweemaal: *Arnoldus gulden.* Moet voor den bovensten *Arnoldus* niet *Reinoldus* gelezen worden, zoo als bladz. 184, regel 12? In het M.S. van O. K. staat althans in de valuatie van 27 April 1485: *Reinaldus.* (5) Bij O. K. xviij *st.*

Digitized by Google

ricus en. Eduwaerts stooters, den dobbelen Philippus en. Carolus, elcxs. . ij st.

Die halve en. grootkens na advenant (1).

Die dobbel vierysers mette twee leeuwen . . . . . ij st. i blanck.

Die halve nae advenant.

Ende die grootgens daer aff. . . halff braspenn. (2).

Ioannes braspenning. . . . . i st. i blanc.

Den Philippus van Namen, Bruessels penningen, Vranckryckse blancken. . . . . i st. ix myten (3).

Die Savoysche blancken . . . . . i st.

Die grootkens met M. geslagen in Brabant, Gelderlant, Vlaenderen (4) en. Hollant . . . . . z st.

Ende alle halve grootkens en. oortkens van grootkens blyven op haer alden prys.

Die dobbele stuvers van Luyck met die wapenen van Bourbon met twee leeuwen, die metten wapenen van Horen (5) van Vtrecht met twee leeuwen . . . . . ij st.

Die halve daer aff. . . . . een braspenninck.

Inden iaer m cccc en. lxxxvi, opten iij^en dach Septembri (6), wert dese navolgende evaluatie gemaect en. gepubliceert:

Ierst vanden goudem gelde.

Den nobel metter roose. . . . . xcvj st.

(1) De vijf voorgaande regels niet bij O. K. (2) Bij O. K., i *groot* vj *miten*. (3) Niet bij O. K. (4) *Vlaenderen*, niet bij O. K. (5) Bij O. K., *Bourgondie* en i *st.* i *blanck*. (6) Bij O. K., *gepubliceert* 30 *Aug.*

Digitized by Google

Den Henricus nobel . . . . . lxxx st.
Den Vlæmsche nobel . . . . . lxxviij st.
Die halve nae advenant.
Die goude leeuw . . . . . xlix st.
Den ryder en. Vngerse ducaet . . . . xlj st.
Den salvyt en. ducaet van Genues (1). . xl st.
Die croon metter sonne. . . . . xxxix st.
Die croon sonder sonne. . . . . xxxviij st.
Die Savoeysche en. Britaensen ryder (2) . xxxvj st.
Den Bourguenschen en. Andries gulden en. den Wilhelmus schilt (3) . . . . . xxxiij st.
Die cuerforster gulden en. Ioannes schilt (4) xxxij st.
Den Vtrechtsen gulden en. den peter (5). xxix st.
Den Philippus schilt (6) . . . . . xxiiij st.
Den Arnoldus gulden . . . . . xvj st. (7).

Silver gelt.

Henricus stooter, Franche blancken, dobbel Philippus en. Carolus stuvers . . . . . iij st.
Dobbel penninghen, diemen tot Mechelen munt, dobbele Carolus en. Maria mitte twee leeuwen, geheyten dobbel vieryssers . . . . . ij st.
Die halve nae advenant.
Die Franche penninghen metter sonne en. Vranckryckse blancken, elcs. . . . . i st.

(1) Bij O. K., *den saluct en. gemeynen ducaet.* (2) Bij O. K., *die croone van Bertangnien ende Savoycn.* (3) Bij O. K. alleen *den Andries gulden.* (4) Bij O. K. alleen *den Rynschen gulden.* (5) Bij O. K., *den poter* xxvj *st.* en *den Vtrechtschen gulden* xxix *st.* (6) Bij O. K., *den Philippus clincquaert.*

(7) »Nog wordt bij mij in diezelfde valuatie gevonden, die niet in den tekst voorkomen:
»*De angelotten* . . . . . lxiiij *st.*
»*Den Ioannes clincquaert* . . . . . xxxij *st.*" — O. K.

Digitized by Google

Die Philippus, Carolus en. Oistenryckse halve stuvers, die nu blancken doen, zullen op haer prys blyven.

Ende alle grootkens, die doen geslagen waren, alzoe wel Maria als anderen, sullen blyven . . z st.

Ende alle anderen penninghen, boven nyet genoemt, syn verbooden (1).

(1) »Dewijl de wijze waarop de valuatie van het zilver geld in de ordonnantie is gesteld, nog al veel verschilt met die in den tekst, zoo volgt hier de laatste in derzelver geheel:

Silver gelt.

»*De dubbele stuvers*, vz *gr., blyven op* . . . . . vz [$5^1/_2$] *gr.*
»*De enckel van dyen naer advenant.*
»*De dubbelde stuvers mit twee leeuwen* . . . . . vz *gr.*
»*Die enckel van die naer advenant.*
»*De dubbelde stuvers Philippus ende die oude stooters Henricus* . . . . . vj *gr.*
»*De halve van dien naer advenant.*
»*De blancken van Vranckryck ende die stuvers van Dornick.* . . . . . ij *gr.*
»*De blancken ende grootkens blyven staende opten ouden prys ende alle andere munte is gereputeert voor billon.*"

»Uit deze valuatie van het zilver geld blijkt, dat eene andere vroegere bestaan heeft, waarop deze terugziet. Ik vind die dan ook in mijn M.S., en wel eene van bijna een jaar vroeger, te weten van 12 September 1485, »gecondicht in den Hage." Ik laat hier ook een afschrift van die valuatie betreffende het **Silver gelt** volgen:

»*Den dobbelden stuver Philippus*. . . . . vz *grooten.*
»*Die enckel* . . . . . ij *gr.* xviij *myten.*
»*De dobbelde stuver Karolus* . . . . . vz *gr.*
»*Die enckel* . . . . . ij *gr.* xviij *myten.*
»*Die dobbelde stuver Karolus ende Maria mitten twee leeuwen* . . . . . v *gr.*
»*Die enckel van dien.* . . . . . ijz *gr.*
»*Ende alle groothes, die doe geslegen waeren, alzoe wel Maria als andere, die zullen blyven* . . een *grooten.*
»*Die stuver van Namen.* . . . . . ij *gr.*

Digitized by Google

In dit voors iaer [1488], opten xiij^en January, is ordinancie gemaect van penninghen op de wissel te setten byder gemeyner stadt geordineert.

Dese naevolgende valuatie is geschiet opten Kersavont int zelve iaer [1489] (1).

Inden eersten die goude penninghen.

Den nobel met den roose op. . . . . lvj st.
Den Ioannes en. Philippus nobel . . . xlix st.
Den Vlaemsche nobel. . . . . xlviij st.
Den ryder en. Ongersche ducaet. . . . . xxvj st.
Den leeuw . . . . . xxx st.
Die dordendeel en. vierdedeel nae advenant.
Den halven nobel van Mechelen, die croon metter sonne, die croon sonder sonne (2). . xxxiiij st.

»*Die Fransche blancke mitter sonne* . . . . ij *gr.*
»*Die Savoysche blancken* . . . . . v *engelschen.*
»*Die blancken van Bourbon* . . . . . ix *gr.*
»*Die Henricus stooters* . . . . . vj *gr.*
»*Die Eduwerdus stooters* . . . . . v *gr.*
»*De dobbelde stuver van Oistenryck*. . . . . vj *gr.*
»*Die enckel van dien.* . . . . . ij *gr.* xviij *myten.*"

O. K.

(1) Deze evaluatie schijnt berekend te zijn naar de waarde, die de ordonnancie van keizer Maximiliaan van Kersavond 1489 (geplaatst in het *Groot Placcaetboek*, dl. I, bladz. 2576) aan de verschillende gehalten der geldstukken gegeven heeft, waarmede dus onze tekst kan worden vergeleken.

(2) Bij O. K., *Oostenryck*, overeenkomstig de ordonnancie: »*Les demy nobles d'Autrice.*"

»In den tekst is de waarde der *kroone met* en *sonder sonne* gelijk gesteld op xxxiiij st. Bij mij is die *met de sonne van* lxx *ende* lxxj *in't marck tot* iiij *ß gr.* gesteld op xxiiij st. en de *kroone sonder sonne Karolus ende Ludovicus van* lxxij *ende* lxxij *in't marck tot* ij *ß* xj *d.* gesteld op xxiijx st., overeenkomstig het gewigt en de waarde der gehal-

Digitized by Google

Den Henricus nobel . . . . . l st.
Den halven nae advenant.
Den saluyt . . . . . xxv st.
Den Rynsgulden . . . . . xviijz st.
Den Andries gulden . . . . . xx st.

Silver gelt.

Die silveren riael. . . . iiijz st.
Den dobbelen grieffoen. . ij st.
Die enckele na advenant.
Die dobbel penninghen met twee helmen. . . . . ij st.
Die enckel en. vierendeel na advenant.
Dobbel Philippus en. Carolus stuvers . . . . . ij Wilhelmus thuyn.
Die enckel en. vierendeel na advenant.
Dobbel penninghen met twee leeuwen, geheyten vierysers, doen . . . . . ij Philippus penninghen.
Die enckel nae advenant.
Die penninghen van Mecheln. . . . . ij Philippus penninghen.
Die enckele na advenant.
Den halven stuver Maria . i engelsche.
Die oortkens . . . . . iiij myten Vlaems.
Die negemennekens . . . ij myten Vlaems (1).

ten, bepaald bij de origineele of officieele valuatie; zoo als die, heeft ook de mijne nog de valuatie van:
»*De Ytaliaensche ducaten* . . . . xxv *st.*
»*De angelotten.* . . . . . xxxvij *st.* xvj *myten.*" — O. K.

(1) Deze evaluatie niet bij A.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. **68**, regel **18**.)

Hier nae volcht die reductie vande renten, chynsen ende pachten int voors. iaer [1491] gedaen (1).

Om provisie te doen op diversche gebrecken, die ten laste vanden ondersaten bevonden worden, soe zyn den xiiij^en^ dach in November anno voors. inde stadt van Bruessel byde drie staten des lants van Brabant, daer present waren: heer Goeswyn, abt van Affligem, heer Aert, abt van Grimbergen, heer Dierck, abt van Perck, heer Roelant, abt van Dielegem, die heer van Nassouwe, die heer van Chievre (2), die heer van Bersselair (3), die heer van Rotselair, ende meer eedelen ende die gedeputeerde vanden steden etc.: geraempt dese naevolgende articulen en. poincten, en. voirts geauctoriseert by onse genadighe heeren in behoorlycker formen.

Ierst, hoe wel inde reductien van penningen by onsen heere ende den staten van allen zynen landen overdraghen ende gesloeten is, onder andere aengaende den commeren, financien en. renthen, gemaect en. vercoft binnen den tyde dat die penninghen hooger curs hadden, te weeten, seedert sint Iansmisse [1400] lxxxvij tot Kersmisse (4) [1400] lxxxix^tich^, dat dat gelt zeer leech (5) wert geset etc.

Dat die lossinghe van alsulcke renthen en. commeren souden gebueren in alsulcke weerden van penninghen, als cuers hadden ten tyde vander constitutien der zelver ren-

(1) De volgende evaluatie, bij A. weggelaten, is afgedrukt in het *Kronykjen van 's Hertogenbosch*, voorkomende in Willems, *Belgisch Museum*, III, bladz. 87. (2) Dit woord bij Willems als onleesbaar opgegeven. (3) Willems: *Berssele*. (4) Willems: *Kersavont*. (5) Willems: *leech*; W. verkeerdelijk: *hooch*.

Digitized by Google

ten, ende dat nochtans die iaerlicxe betalinghe soude gebueren met penninghen loop hebbende, nae vuytwysen der voors. evaluatie inden iaer [1400] lxxxix^{tich} en. nae de reductie vanden penninghen inden zelven iaer gedaen en. gemaect, dats te weten, met swaeren gelde.

Daer vuyt die voors. staten bevynden geheel verderffenisse vanden ondersaten, want dat alzoe blyvende, souden die ondersaten moeten geven binnen den dorden iaer by nae die principael penninghen (1), dwelcke ende meer renten (2) aengemerct, en. dat oick tselve soude wesen teghens alle equiteyt.

Soe is byden voors. staten overdragen, dat van nu voirt aen allen die renten erffelyck en. lyffrenten, gecocht syndert den iaere als sint Iansmisse [1400] lxxxvij, men zal moegen betaelen die iaerlicxe renten daeraff metter weerden van penninghen, alsoe diemen zoude mogen lossen en. affquyten, oft met sulcke penninghen, als inden tyde der constitutien vanden zelver renten loop en. curs hadden.

Item en. want in eenighe plaetsen binnen desen landen verscheyde renten seedert den iaere van [1400] lxxxvij totten iaere [1400] lxxxix^{tich} zyn gecocht (3), ende bevoirwairt is inde brieven, dat die iaerlicxe betaelinghe en. oeck die lossinghe gebueren zoude in penninghen, als die ganck zoude hebben ten tyde vande iaerlixcer betalinghe oft lossinghe, ende dat die goede lieden indien plaetse mitter voors. provisie nyet genouch versien en zoude wesen.

Soe is overdragen byde staten voors., dat in sulcke plaetse men die betaelinghe en. oeck die lossinghe zal moegen doen in penninghen, als die ganck hadde ten

(1) *Penninghen*, Willems: *hoetpenningen*. (2) *Renten*, uit Willems ingevuld. (3) Willems: *verkocht*.

Digitized by Google

tyde vande constitutien van alsulcke renthen, nyet tegenstaende den zelven voirwairden van dien gemaect.

Desgelycke zal geschieden vanden cooren renten binnen der voors. tyde vercoft.

Item desgelycke salmen moegen affquyten alle renten ten lyve en. erffelycke gecocht syndert den iaere [1400] lxxvij (1), met sulcken gelden als inder constitutien van denzelven renten gegeven, maer die iaerlicxe betalinghe sal geschieden met den penningh nae den swaren gelde ganck hebbende, ten waire dat anders bevoirwaert oft bebrieft waer. Ende dit is te verstaen vanden iaere in cccc en. lxxvij tot sint Iansmis [1400] lxxxvij^tich.

Ende omme naerder en. claerder verstant te mogen hebben van voors. provisie, als aengaende die iaerlicxe betalinghe en. der lossinghe der renten, chynsen en. pachten, gecoft tusschen sint Iansmisse [1400] lxxxvij en. Kersavont [1400] lxxxix, soe is te weten inden eersten, datmen die renten, chynsen en. pachten, die gecocht zyn tusschen sinte Iansmisse [1400] lxxxvij en. Kersavont inden zelven iare (2), betalen en. affleggen mach (3), in dien te geven:

Den Andries gulden voir . . . . . xxxvj st.

(1) Bij Willems staat: [1400] lxxvij *tot* [1400] lxxxvij. (2) Bij Willems weggelaten: *en. Kersavont inden zelven iare.*

(3) »Hier salmen oock weten, dat inden iaire [1400] lxxxvj, in September, als boven blyct, was een evaluatie, daer die dobbel vierysers gestelt was op iij st. i oirt, mits den Andries gulden op xxxiij stuvers (a) en. den Rynsgulden op xxxij stuvers.

[*Nota naast het bovenstaande geplaatst, doch bij* Willems *in den tekst gebragt.*].

(a) Uit Willems ingevuld: i *oirt, mits* [misschien *mer*] *den Andries gulden op* xxxiij *stuvers.*

Digitized by Google

Den Rynschen gulden voir . . . . . xxxv st.
Dobbel vieryser voir . . . . . iij st.
Ende andere penningen dair[na] (1).

Item die chynsen, renten en. pachten, die gecocht syn tussen den voors. Korsavont inden iare [1400] lxxxvij en. tusschen sint Iansmisse [1400] lxxxviij, machmen betalen en. affleggen, in dien te geven:

Den Andries gulden voor . . . . . xlij st.
Den Rynsgulden . . . . . xlj st.
Dobbel vieryser voor . . . . . iijz st.
Ende anderen penninghen daer nae.

Item die chynsen, renten en. pachten, die gecoft zyn tussen sint Iansmisse a°. [1400] lxxxviij, machmen betalen en. affleggen, in dien te geven:

Den Andries gulden voor . . . . . xlviij st.
Den Rynsche gulden voor . . . . . xlvij st.
Dobbel vieryser. . . . . iiij st. (2).
Ende anderen penninghen daer nae.

(1) »Hoe wel vander lossinghe en. iaerlicxe betalinge der renthen, chynsen ende pachten, vercocht tusschen sint Iansmisse [1400] lxxxvij en. Korsavont [1400] lxxix, hier wort geseyt vanden halve iaere tot halve iaere (*a*), hoemen die lossinghe en. betalinghe vuyt crachten der voors. provisien doen mach, soe is nochtans aen te mercken, dat die dobbel vieryseren teenemael met halve stuvers nyet op en liepen, ende die anderen penninghen nae advenant; maer metter tyt en. allenxkes liepen die penninghen hoeger en. hoeger, als te weten: die dobbel vierysers met negenmennekens, en. oirtkens en. goude penninghen oeck daer nae, waer by een yegelyck daer in by conscientie zal hebben te doen en. hen te reguleren." [*Nota als boven.*]

(2) »Dezelfde waarde wordt ook aan die munten gegeven bij eene valuatie, uitgegeven in den winter van 1488 (welligt die of soortgelijke bedoeld in den tekst op bladz. 190 als gemaakt op den 13 Januarij 1488) te Delft, toen jonkheer van Brederode te Rotterdam was, welke valuatie ook in mijn M.S. is opgenomen." — O. K.

(*a*) Uit Willems ingevuld: *tot halve iaere.*

Digitized by Google

Item die chynsen, renten ende pachten, die gecoft zyn tusschen Kersavont int iaer [1400] lxxxviij en. sint Iansmis int iair [1400] lxxxix, mach men betalen ende affleggen (1), in dien te geven:

Den Andries gulden . . . . . liiij st.
Den Rynssegulden . . . . . liij st.
Dobbel vieryser . . . . . iiijz st.
Ende anderen penninghen daer nae (2).

Item die chynsen, renten en. pachten, die gecoft zyn tussen sint Iansmisse [1400] lxxxix en. Korsavont inden selven iaer, mach men betalen en. affleggen (3), in dien te geven:

Den Andries gulden voir . . . . lx st.
Den Rynsch gulden . . . . . lix en. lx st.
Dobbel vierysers . . . . . v st.
Ende anderen penninghen na advenant (4).

Ende aengaende der lossinghe vanden renten, chynsen en. pachten, gecoft voor sint Ians dach [1400] lxxxvij, soe zal een yegelyck hem hebben te reguleren en. te vueghen naede valuatie voorde voors. iaere van [1400] lxxxvij gemaect en. die voir gescreven staet, dats te weten, nade voors. valuatie gemaect inden iaere [1400] lxxxvj^{tich}, lxxxv^{tich}, lxxxiij^{tich}, lxxxij^{tich}, lxxviij^{tich} en. lxxiiij^{tich}.

(1) Uit Willems ingelascht: *ende affleggen.*

(2) »Hier is oick nochtans als voir aen te merken en. te letten, dat dese penninghen nyet teenemael, maer allenxkens hooger ganck cregen, en. alzoe heeftmen daer na te rekenen binnen den halve iaer."
[*Aanteekening als boven.*]

(3) Bij Willems weggelaten: *en. affleggen.*

(4) »Hier is oeck als voor te weten en. te lettenen, dat die penninghen nyet tenemael maer allenxkens hooger ganck creghen."
[*Aantcckening als boven.*]

Digitized by Google

Hier nae volcht een evaluatie, vuyt geroepen inden iaer m cccc xci, inde goede weke (1).

Ierst tgout.

Den Andries gulden	xxiiij st.
Den coerfurster gulden	xxij st.
Den gouden leeuwe	xxxvj st.
Den ryder	xxxj st.
Den Vlaemsche nobel	lviij st.
Den Wilhelmus schilt (2) . . .	xxiiij st.
Den peter	xx st.
Den Philippus clinckaert . . .	xvj st.
Den gouden reael (3)	vij Rynsgld. iiij st.
Den nobel, gehevten den reael (4)	lxxij st.
De halve nae advenant	
Tschuytken (5).	xxx st.
Den nobel mette roese	lxviij st.
Den halven en. vierendeel na advenant.	
Den Henricus nobel	lx st.
Den halven.	xxx st.
Den saluyt	xxx st.
Die France croon mitter sonne .	xxix st.
Die France croon sonder sonne .	xxviij st.
Die Britaensche croon	xxvij st.
Die Savoysche croon (6) en. die croon van Gruenne (7).	xxvij st.
Den Ungerse ducaet.	xxxj st.

(1) Deze evaluatie komt niet voor bij A. *Inde goede weke*, bij O. K. *opten witten Donredach*. (2) Achter deze munt komt nog bij O. K., *den Iohannes* xxiij *st.* (3) Bij O. K., *den groeten fynen real* cxliij *st.* (4) Bij O. K., *den nobel genoempt halve reael*, waarachter: *den art* [oort *of* quart?] *van den real* xxxvj *st.* (5) Bij O. K., *den halven nobel genoempt scuytke* xxx *st.* (6) Bij O. K., *die croene van Savoyen* xxvij *st.* (7) Bij O. K., *die croene van Gayenne* [Genua] xxxvj *st.*

Digitized by Google

Den ducaet van Italien. . . . xxx st.
Den Vtrechtsen gulden . . . . xix st.
Den Beyerschen gulden. . . . xv st.
Den Gelderschen ryder . . . . xviij st.
Den Arnoldus gulden (1) . . . xij st.
Den nyeuwen postulaet (2) . . ix st.

Silvere gelt.

Dobbel Philippus en. Carolus . ij st. i oert.
Die enckel (3). . . . . i st.
Dobbel vierysers (4) . . . . ij st.
Die enckel . . . . . i st.
Die groote silvere realen. . . v st.
Dobbel grieffoenen. . . . . ij st. ij engels.
Die enckel nae advenant.
Dobbel penninghen mette twee helmen. . . . . ij st. ij engelsche.
Die enckel en. vierendeel na advenant.
Die groote dobbelen metter croon iiijz st. i engelsche.
Die halve nae advenant (5).
Die enckel van dien . . . . i st. i engelsche.
Die grootkens van dien na advenant.
Den dobbelen van Bourbon. . ij st.
Den enckele van dien. . . . i st.
Dobbel Mechelaers . . . . ij st.
Die enckel van dien . . . . i st.
Den Iohannes braspennink . . i st. i oert.
Den stuver, gemunt tot Gent (6) i st.

(1) Achter *den Arnoldus gulden* volgt bij O. K.: *d'oude postulaten* xij *st.* (2) Bij O. K., *de nyeuwe postulaten van Ludick* ix *st.* (3) Bij O. K., ij *grooten* vj *myten*, dus 6 myten hooger en in een ander M.S. *die enckele nae advenant.* (4) Bij O. K., *den dubbelen metter twee leeuwen.* (5) Bij O. K., *de halve van dyen* iiij *gr.* ij *engl.* (6) In een ander M.S. bij O. K., *die stuver te Gent gemunt* ij *grot.* vj *miten*, dus ook 6 myten hooger.

Digitized by Google

Ende als vande Philippus en. Carolus grootkens, die sullen ganck hebben voor grootkens.

Ende alle twelvaerts, seskens en. andere penningen minder, sullen blyven in huere weerde.

Ende daer nae, den ix^en^ dach van November inden zelven iare [1493], wort dese navolgende valuatie wtgeroepen (1):

Ierst vanden goude.

Den Andries gulden.	xxviij st. (2).
Den Rynsgulden.	xxvij st.
Den Iohannes schilt.	xxvijz st. (3).
Den leeuw	xlij st.
Die saluyt, dat schuytken, den ducaet, den nyeuwe croon, elcx .	xxxv st. (4).
Den ryder en. Ungerse ducaet .	xxxvj st. (5).
Die oude croon	xxxiiij st.
Die Savoysche, Britaensche en. die croon van Ghienne (6), elcxs . .	xxxiij st.
Den nobel met de roose . . .	lxxxj st. (7).
Den angelot	lj st. (8).
Den Henricus nobel.	lxxij st.
Den Vlaemsche nobel	lxx st.
Den grooten riael	viij guld. viij st. (9).

(1) Bij O. K.: *Valuacie vander munte, gecondicht in den Hage opten* xij^en^ *dach in Novembri anno* xiiij^c^ xciij. (2) Achter den *Andrics gulden* volgt bij O. K.: *den Wilhelmus schilt* xxviij *st.* (3) Bij O. K. volgt: *den koervorster gulden* xxvij *st.* (4) Bij O. K.: *Saluyten, schuytkens, ducaten van Ytalien ende croenen mitter zonnen, elcx voor* xxxv *st.* (5) Bij O. K.: *Ryders, ducaten van Ongrien van outs geslegen* xxxvj *st.*; hier achter volgt: *de elcyne oude nyewe ducaeten corts geslegen, die nue ierst vuytcomen,* xxiiij *st.* (6) Bij O. K.: *Gyenne* [Genua]. (7) Bij O. K. volgt: *de halve ende viercndeelen naer advenant.* (8) Bij O. K.: liij *st.*, waarna volgt: *de halve naer advenant.* (9) Bij O. K. volgt: *de halve ende viercndeelen naer advenant.*

Digitized by Google

Den peter en. Gelderschen ryder. xxij st.
Den Philippus clinckaert . . . xx st.
Den Beyers gulden . . . . . xix st.
Den Utrechtse gulden . . . . xxiij st. (1).
Den ouden postulaet gulden . . xv st.
Den postulaet Bourbon. . . . xiiij st.
Den Hongerse postulaet (2) . . x st.
Den nyeuwen Hongersen ducaet . xxiiij st. (3).
Den Gentschen gulden (4) . . xxiiij st.

Silver gelt.

Dobbel vierysers, Mechels en. Berbon,
elcx . . . . . ij st. i oert.
Die enckel nae advenant.
Die Philippus, Carolus, Coppenholen (5)
en. Loevens, Bruessels, elck . . . . ijz st.
Dobbel grieffoenen (6), dobbel sassenaers
en. den penninck metten croonen, elcx . iij st. i oert.

(1) Bij O. K. volgt: *den Arnoldus gulden* xiiij *st.* (2) Bij O. K.: *de Heurensche postulaet; Heurensche* zal ook beter zijn, dat is: *de postulaat van Horn.* (3) Zie bladz. 199, aanteekening 5. (4) Bij O. K.: *den Gentsche sint Ians gulden.*

(5) »Bij mij *coppen nolle. Coppenholen* of *coppenhollen* is eene mij onbekende munt. Heylen in zijne beantwoording der prijsvraag, bladz. 66, zegt er van: »Deeze gez. munt in Vlaenderen waeren ook bekend onder den naem van *coppen-nolle:* de enkele hielen (volgens additie boven beroepen) in fynte 5 den. 18 greyn;" maar bij Heylen wordt de waarde dier munt, even als die van »*die Philippus, Karolus, Lovenaers, Bruessellaers*" volgens de door hem aangehaalde ordonnantie, insgelijks van 9 November 1493, gesteld op ij sch. st.; ook staan daar de *dobbel vierysers* enz. gesteld op iiij sch. gr. Vleems. Er moet dan verschil tusschen de valuatiën in Vlaanderen en die in den tekst en bij mij plaats gevonden hebben." — O. K.

(6) »Bij mij staat: »*De dubbelde griffoenen ende mitten twee helmen ende mitten croonen.* . . . . . vz *gr.*"
»Dit verschilt dus met de valuatie in den tekst 1 groot. Zoo heeft

Digitized by Google

Die halve en. vierendeel nae advenant.
Den Mechelschen penninck . . . ix st.
Den Savoyschen penninck . . . viij st.
Den Ioannes braspenninck . . . iz st.
Den Philippus van Namen . . . i st. ix myten (1).
Die blancken mitte twee lelie . . i oude plecke (2).
Die blancken mette H. . . . . ix placken (3).
Alle grootkens en. oirtkens sullen blyven gaen (4).

Int voors. iaer, den xv^en Septembris, wert geordineert, datmen voorden gouden Andries gulden soude betalen xij dobbel vierysers oft xxiiij^tich halven (5).

ook een ander M.S. bij mij:

»*Die dubbelde griffoen en. sassenaers en. die penninge mitten crone* . . . . . iij *st.* i *oert,*" doch daar achter staat een kort woord, waaruit men zou kunnen lezen *min,* of *meer,* waarschijnlijk *na,* zoodat ik veronderstel 3 st. op 1 oort na. In vergelijking met eene valuatie van den jare 1496, waarbij ik in twee verschillende M.S. de *dubbele griffoen* gesteld zie op $5^1/_2$ groot en $2^3/_4$ st., bij welke valuatiën ook de *Philippus* en *Carolus* worden gesteld als hier op v gr. of xxvijz st., geloof ik dan ook, dat zal moeten gelezen worden iij *st. min* i *oort.*" — O. K.

(1) Bij O. K.: *den ouden Philippus van Namen* ij *gr.* vj *myten;* in een ander M.S. staat: $1^1/_2$ *st.* (2) Bij O. K.: *de Franssche blancken mit die drie lelien* v *engelschen* (3) Bij O. K.: *die blancken mitter* H. iiij *engelschen.*

(4) »Bij mij staat:

»*Die groetkens, die nu groetkens doen, twaelffaerts, negenmannekes ende anderen minder penninghen zullen blyven gaende voor den selven prys, dat sy nu doen.*

»*De Melaensche penninghen mitten hoofde* . . . . . xviij *grooten.*

»*De tweedeelen, halven derdendeelen ende vierendeelen naer advenant.*

»*Die tetons van Savoyen* . . . . . xvj *grooten.*

»*De halve derdendeelen naer advenant.*

»*Ende alle andere penninghen van goude en. van silvere hier boven nyet verclaert, syn gerekent voir billon.*" — O. K.

(5) »In een M.S. bij mij van eene ordonnantie uitgevaardigd te Meche-

Digitized by Google

Ende voorden korvorster Rynsgulden xj dobbel vierysers etc.

Item int voorscreven iaer m cccc en. xxxiiij^{tieb} (1) heeft den voors. hartoghe Philips dese nae volgende munten doen slaen:

Den gouden Philips ryder, te weten op vier scellinghen en. drie grooten Vlaems.

Ende daer nae inden iaere m cccc en. liij (1) deede die voors. hartoghe Philips munten:

Eenen gouden penninck, genoempt den gouden leeuw, op vyff scellingen grooten Vlaems.

Ende noch eenen gouden penninck, genoemt tleeuwken, op drie scellinghen vier grooten Vlaems.

Ende noch eenen halven gouden penninck, genoempt den halven leeuw, op twee scellinghen ses penningen grooten Vlaems.

Ende dese zelve tydt ordineerde die voors. hartoghe Philips, dat ganck soude hebben in Brabant mette voors. goude penninghen, dese naevolgende munten en. penninghen, dats te weten:

Die goude croon voor vier scellingen Vlaems (2).

len, den 26 Augustus 1493, door Maximiliaan, vind ik: »*Men sal van nu voortaen betalen voor elcken gouden Andries gulden* xij *dobbelde st. met* ij *leeuwen ende den corvorstér gulden sal men mogen betalen met* ij *silvere dobbelen en. eenen hulven offt met* xxiij *halve dobbelen, in wat manieren de coopmanschappen gemaect, geschiet en. geaccordeert syn gewcest.*" — O. K.

(1) Deze jaartallen, hoezeer tegen de tijdorde, schijnen juist te zijn: zie *Aantekening* 1 op de volgende bladz.

(2) »Bij mij volgt: »*Item nos escu Philippus appelle rydre de soixante huit et demy au march pour quatre solz trois denyers gros.*" — O. K.

Digitized by Google

Den Vlaemschen nobel voor seven scellinge en. thien penninghen grooten Vlaems.

De halve en. vierendelen nae advenant.

Item den Engelsche nobel voor acht schellinghen ende twee penningen grooten Vlaems.

Item den halven nobel, den saluyt van Vranckryck, dordendeel vander saluyt, tvierendeel vanden Engelsche nobel, elck nae zyne groote, nae gelende vanden Engelschen nobel.

Item die ducaten van Venegien, van Genues, van Florencen, van Roomen, ende den Ungerschen gulden van lxxi opt merct, voor vier scellinghen en. eenen penninck groot.

Item de Ryntschen gulden ende den gulden van Lutsenborch (1) voor drie scellinghen en. drie grooten.

Item als vander witte munten zullen nu loop hebben en. oeck vander andere munten, geheyten placken oft cromstarken van vyff engelsen Vlaems tstuck en. den halven daer aff, daer aff die twee gelden eenen cromstart, en. anderen cleyne penningen vander zelver munten van minderen pryse, die sullen blyven in haeren alden ganck.

Item den postulaet Laens (2) gulden soude loop hebben in Brabant voor xxiiij^{tien} grooten Vlaems.

Ende den Wilhelmus schilt voor veertich grooten Vlaems.

Ende den peter voor xxxvj grooten Vlaems.

Den Philippus clinckaert voor xxix groten Vlaems.

(1) »Bij mij wordt van geen' *gulden van Lutsenborch* melding gemaakt; verder gaan in dit M.S. de valuatiën niet. Het is een Fransch stuk, volgens geschrift »*geëxtraheert uuyt d'ordonnancie vande munte vanden iaere* xiiij^{c} lij." — O. K.

(2) »Ik weet geene inlichting hieromtrent te geven, en ken geene andere postulaten dan die van *Utrecht*, *Luik* (of van *Horn*), *Groningen* en *Gulick*. — O. K.

Digitized by Google

Die voors. hartoghe Philips heeft oock doen munten silvere penninghen, te weten, die heyten oft hieten:

Dobbel Philippus stuvers op . . . . . ij st.
Ende enckel Philippus stuvers op . . . . . i st.
Vierendeel op. . . . . z st.
Ende oortkens naer advenant.

Int zelve iaer [1494], in Decembri, zyn geset by commissarissen van hartoghe Philips voors. twee borgemeesteren, te weten, heer Ian Back ende Goessen van Brecht, ende zyn oeck ten zelven tyde geset raetsluyden vander ambachten, die te raede zullen comen en. haeren raedt houden sonder die ambachten te vergaderen, en. dat die deeckens nyet meer te raeden en zullen coemen.

Int zelve iaer, opten xxij^en^ Decembri, is byden voors. keyser Maximiliaen verleent en. gegeven ordinantie den bourgemeesteren vanden Bossche metten president, die doen waren en. naemaels zullen moegen zyn, inden raet deser stadt het voorsprecken en. de eerste opinie in alle saken sullen hebben, ende dat den president, alst noot is, met eenen dienaer vander groender roeden zal moegen doen vergaderen, en. als hy vuyter stadt zoude mogen wesen oft met siecke bevaen zyn, dat hy dan in dien gevalle twee schepenen in zyn plaetse zal moegen setten.

In dit voors. iaer [1495], opten xxv^en^ Augusti, wert die raminghe gemaect tusschen die stadt vanden Bossche en. tplatte lant.

Ende ontrent Bamisse anno [1496] voorscreven begonst tgelt op te lopen.

Den Andries gulden liep op . . . . . xxxj st.

Digitized by Google

Den Ryns gulden op . . . . . xxx st.
Den nyeuwen croon op . . . . . xxv st.
Den dobbel vieryser op . . . . . ijz st.
Carolus stuvers op braspenninghen en. een negenmenneken.
Ende ander gelt liep oeck daer nae hoeger.

(Te brengen op bladz. 70, regel 13.)

In dit iaer [1497] sterff meester Goeyaert van Dommelen tot Bruessel, secretaris vanden Bosche, en. in syn plaetse quam meester Peter van Os (1).

Int zelve iaer [1498], in September, syn die Bourgemeesters weder omme aff geset, ende is weder geordineert dat die deeckens vanden ambachten met seeckere conditie en. getalle te raeden zouden coemen.
In dit zelve iaer crech tgelt weder eenen stoot, ende hadde zynen ganck naede valuatie vanden iaere [1400] xciiij^{tich}.

(Te brengen op bladz. 70, regel 22.)

Int iaer m cccc en. xcix^{tich}, in de Meye manet, liep het gelt weder omme op, te weten:
Den Andries' gulden tot . . . . . xxx st.
Den Rynsgulden op . . . . . xxx st.
Dobbel vieryser op . . . . . ijz st.
Ende alle ander gelt daer nae.

(1) Dit berigt niet bij A., die de opgaven wegens de schouten, schepenen en secretarissen bijna overal heeft weggelaten.

Digitized by Google

Item [zyn] alnoch byder voors. stadt seeckere oepene brieven gegeven en. verleent die voorseyde ses mannen, en. hen beloeft van alle saecken en. oecssuymen der voors. stadt costeloos te ontheffen etc., beginnende: »Wy schepenen ende geswoerene raetsluyden, diemen noempt leedige luyden" etc, onder tgroot zegel, gegeven den xvj Septembris anno voors.

Item byder voors. stadt alnoch verleent oepene brieven, daer inne zy geloeft heeft de innegesetenen en. maelcanderen schaedeloes te releveren, beginnende als voor, den xvij^en^ Septembris anno voors.

Item byden voors. hartoghe Philips alnoch verleent oepene brieven der voorseyde stadt, daer inne hy der stadt verleent atterminatie en. vuytset van twelff iaren, om dese stadt schulden te moegen vervallen, en. oeck geleyde geeft dese stadt borgeren, die voors. tyt van iaren te moeghen hanteren henne coopmanschappe inde landen van Hollant en. Zeelant en. voorts elders, sonder vuyt sake vande voors. schulden gearresteert ofte becommert te worden van yemanden etc.: gegeven tot Bruessel, den xxviij^en^ Septembris a°. voors.

In dese schepenstoel sterff meester Aert van Welhysen, en. in zyn plaetse is secretaris geworden meester Raes Raessen.

Dese naevolgende evaluatie (1) is byden doirluchtighen, hoochgeboren, vermoegenden furst Philips, ertshartoghe van Oistenryck, hartoge van Bourgundien, van Brabant

(1) Deze evaluatie, die niet voorkomt bij A., is ook in het *Kronykjen van 's Hertogenbosch*, in Willems, *Belg. Museum*, III dl., tegen over bladz. 89 in plano afgedrukt, voor zoo ver de gouden munten aangaat, zijnde aldaar de zilveren penningen weggelaten.

Digitized by Google

etc., ende den staten van syne landen gemaect en. geordineert; wairt gepubliceert en. vuytgeroepen den xv^e dach van December anno m cccc en. xcix^tich voors.

Ende eerst vanden **goude penninghen**, die doer allen die landen des voors. hartoghe ganck en. loop sullen hebben, ende van hoir gewichte, werde en. affslach voor datse te licht zyn.

Ende hier is ierst te weten wat gewichte dese letteren beteekenen:

E.	BETEKENT	Engelsche.
H.		Halff engelsche.
F.		Fierlinck.
T.		Troykens.
D.		Deusken.
A.		Aesken.
M.		Myten.
Qr.		Vierendeel.

Digitized by Google

Tgewichte.

iij E. (1).	Tgulden vlies, byden voors. eertshartoge gemunt.
x E. i F. (2) . . .	Den grooten reaal, oock byden zelven gemunt.
iiijz E. i F. i T. (3).	Den halven.
ij E. i F. i T. i D. (4)	Den vierendeel
v E.	Den nobel met de roose
ijz E..	Den halven.
i E. i F.	Den vierendeel
iiijz E.	Den Henricus nobel.
ij E. i F.	Den halven.
i E. i T.	Dat vierendeel.
iij E. i F. i T. (5) .	Den engel
iz E. i T. (6) i D. .	Den halven (7)
ij E. i F. i D.. . .	Den ryder, den Ungers ducaet.
i E. i T. i A.. . .	Den halven ryder
ij E. i T. i D. i A..	Ducaten van Italien ende saluyt (8).
iijz E. (9)	Den Vlaemschen nobel, den Ioannes nobel en. Philippus nobel (10)
ij E. i F.	Den halven.
i E. i D.	Den vierendeel
ijz E. i F. (11) . .	Den gouden leeuwe.
iz E. i F. i D. (12).	Dat tweedeel
z E. i F.i T. i A. styf.	Dat dordendeel vanden leeuwe
ij E. i F. i D.. . .	Die croon metter sonne
i E. i T. i A. (13) .	Die halve croon
ij E. i T. i D. i A. (14)	Die oude croonen
i E. i D. i A. styf .	Die halve croonen
ij E. i T. i D. i A. (15)	Den Wilhelmus schilt
i E. i D. i A. styf .	Den halven.

Digitized by Google

Die weerde.	Afslach.
gulden	E. xvjz stuvers i oirt ij myten.
gulden v stuvers . . .	H. viij stuvers iz oirt i myte.
gulden ijz stuvers . . .	F. iiij stuvers z oirt iijz myte.
gulden i stuver i oirt . .	T. ij stuvers iiijz myte i Qr.
	D. i stuver ij myten z Qr.
	A. z stuver i myte z Qr. i F.
gulden v stuvers . . .	
gulden ijz stuver. . . .	
ulden i stuver i oirt . .	
gulden xv stuvers . . .	E. xvjz stuvers i oirdt ij myten . .
xvijz stuver.	H. viij stuvers iz oirdt i myte . .
ij stuvers iij oirt. . . .	F. iiij stuvers z oirdt iijz myte . . (2).
z stuver (1).	T. ij stuvers iiijz myte i Qr. . . .
viij stuvers i oirt. . . .	D. i stuver ij myten iz Qr. . . .
xix stuvers	A. z stuver i myte z Qr. i F. . .
stuvers ij oirt	
xvijz stuver	
	E. xvj stuvers i oirt i myte.
	H. viij stuvers z oirt z myte.
gulden xij stuvers . . .	F. iiij stuvers iij myten z Qr.
xvj stuvers.	T. ij stuvers iz myte z Qr.
ij stuvers	D. i stuver z myte z Qr. i F.
	A. z stuver iz Qr. vander myten.
	E. xvj stuvers i oirt ij myten.
ij stuvers (3)	H. vijz stuvers iz oirt i myte.
xix stuvers i oirt vj myten.	F. iijz stuvers iz oirt ijz myte.
jz stuver (4) z oirt iij myten.	T. iz stuver iz oirt vj myten (5) i Qr.
	D. i stuver i oirt iij myten.
	A. z stuver (6) i oirt vz myte z Qr.
	E. xvz stuvers i oirt ij myten.
	H. vijz stuver iz oirt i myte.
xvjz stuver.	F. iijz stuver iz oirt ij myten.
ij stuvers i oirt	T. iz stuver iz oirt iiij myten iij Qr.
	D. z stuver iz oirt v myten iz Qr.
	A. iz oirt vz myte z Qr. i F.
	E. xvz stuver z oirt iiij myten.
	H. vijz stuver iz oirt i myte.
xvz stuver	F. iijz stuver iz oirt ijz myte.
ij stuvers iij oirt. . . .	T. iz stuver iz oirt iiij myten i Qr.
	D. z stuver iz oirt v myten z Qr.
	A. iz oirt v myten i F.
	E. xijz stuver i oirt iijz myte.
	H. vj stuvers iz oirt ij myten i Qr.
ix stuvers	F. iij stuvers z oirt iiij myten z Qr.
ijz stuver (7)	T. iz stuver v mytem i F.
	D. ij oirt i myte z Qr.
	A. iz oirt z myte z Qr.

Digitized by Google

Tgewichte.

ij E. i T. i D. (1) . Dat schuytken. . . . . .

ij E. i T. i D. (2) . Den Ioannes schilt (3) . . . . . .

ij E. i T. i D. (4) . Den gouden Andries gulden (5) . . . . . .

ij E. i T. i D. (6) . Den Gelderschen ryder. . . . . .

ij E. i T. i A. (7) . Den gouden kurfurster gulden en. geen andere .

ij E. i T. . . . . Den Utrechsen David gulden. . . . . .

ij E. i T. . . . . Den Philippus schilt oft clinckaert. . . . . .

ij E. i T. . . . . Den Lovenschen peter . . . . . .

Digitized by Google

Die weerde.	Afslach.
xxxvz stuvers.	E. xvj stuvers i myte. H. viij stuvers z myte. F. iiij stuvers i Qr. T. ij stuvers z Qr. D. i stuver i F. A. z stuver.
xxv stuvers	E. xj stuvers iz oirt v myten. H. vz stuver z oirt vz myten. F. ijz stuver i oirt vz myte i Qr. T. i stuver i oirt ijz myte iz Qr. D. z stuver i oirt i myte i Qr. A. i oirt iijz myte z Qr.
xxix stuvers	E. xiij stuvers i oirt ij myten. H. vjz stuver z oirt i myte. F. iij stuvers i oirt iijz myte. T. iz stuver z oirt iz myte i Qr. D. iij oirt iijz myte iz Qr. A. iz oirt iz myte iz Qr. i F.
xxiiij stuvers	E. xj stuvers v myten. H. vz stuver ijz myte. F. ijz stuver i oirt i myte i Qr T. i stuver iz oirt z myte z Qr. D. z stuver z oirt iij myten i Qr. i F. A. i oirt iijz myte z Qr.
xviij stuvers.	E. xiij stuvers i myte. H. vjz stuver z myte. F. iij stuvers i oirt i Qr. myte. T. iz stuver z oirt z Qr. myte. D. iij oirt ilj myten. A. iz oirt iz myte.
xiiij stuvers	E. xj stuvers z oirt iz myte. H. vz stuver iij myten iij Qr. F. ijz stuver i oirt iz myte (1) iz Qr. T. i stuver iz oirt i myte iz Qr. i F. D. z stuver z oirt iijz myten. A. i oirt iiijz myte i Qr.
xj stuvers	E. x stuvers ijz myten. H. v stuvers i myte i Qr. F. ijz stuver z myte z Qr. T. i stuver i oirt i Qr. i F. T. (2). D. z stuver z oirt z Qr. myte. A. i oirt iij myten i F. Qr.
xvj stuvers	E. xij stuvers (3) z oirt ij myten. H. vj stuvers z oirt iiij myten. F. iij stuvers v myten (4). T. iz stuver ijz myte. D. iij oirt i myte i Qr. A. iz oirt z myte z Qr.

Digitized by Google

Tgewichte.

ij E. i D. . . . . Den Beyers en. Fredericus gulden . . . . . .

iz E. i F. i T. i D. i A. (1). Den postulaet metten hondeken, diemen Robberts gulden hiet . . . . . .

vz E. i F. i T. i D. i A. (2). Den postulaet van Bourbon . . . . . .

iz E. i F. . . . . Den Arnoldus gulden . . . . . .

Aanteekeningen op de voorgaande evaluatie.

Bladz. 208.

(1) Bij O. K., iij *E. min* i *duesken.* (2) Bij O. K., ixz *E.* (3) Bij O. K., ii *E. een quart.* (4) ij *E.* 1/4 *een troyken.* (5) iij *E.* 1/4 *drie aeskens.* (6) W. i (7) Bij O. K. staat: *den halven van dien na advenant van gewichte.* (8) Bij O. wordt gelezen: *den saluyt* ij *eng.* 1/4 xxxvij *st.; ducaten van Ytalien* ij *eng.* 1/4 xxx *s. st.* (9) Bij O. K., iiijz *E.* (10) Bij O. K. zijn geen *Ioannes* noch *Philippus* n *bel* vermeld. (11) Bij O. K., ij *E.* 3/4 *en.* i *aesken.* (12) Bij O. K. staat: *t derde en. derdedeelen naer advenant.* (13) De i bij A. in het handschrift van W weggevallen. (14) Bij O. K., ij *E.* 1/4. (15) Bij O. K., ij *E.* 1/4.

Bladz. 209.

(1) Bij O. K., lviz.i *engels.* (2) Deze *Afslach* ingevuld uit Willems. (3) W., xliij *stuvers.* (4) Bij W., xiiij *stuvers.* (5) Bij W., vz *myte.* (6) Bij W iz *stuver.* (7) Bij W., xiij *stuvers.*

Digitized by Google

Die weerde.	Afslach.
xxz stuver (1)	E. x stuvers vj myten. H. v stuvers ijz myte i Qr. F. ijz stuver i myte iz Qr. T. i stuver i oirt i myte z Qr. D. z stuver i oirt i Qr. A. i oirt ij myten z Qr.
xvjz stuver	E. viijz stuver vz myte. H. iiij stuvers (2) i oirt ijz myte i Qr. F. ij stuvers z oirt (3) iz myte. T. i stuver iijz myte z Qr. i F. D. z stuver iz myte i Qr. i F. A. i oirt z myte iz Qr.
xvjz stuver	E. viij stuvers iz oirt v myten. H. iiij stuvers z oirt vz myte. F. ij stuvers vz myte i Qr. T. i stuver ijz myte iz Qr. D. z stuver i myte iz Qr. i F. A. i oirt z myte z Qr. i F.
xiijz stuver	E. viij stuvers iz oirt iijz myte. H. iiij stuvers z oirt iiijz myte i Qr. F. ij stuvers v myten iz Qr. T. i stuver ijz myte z Qr. i F. D. z stuver i myte i Qr. i F. A. i oirt z myte z Qr. myte.

Bladz. 210.

(1) Bij O. K., ij *E.* 1/4 *min een aesken.* (2) Bij O. K., ij *E.* 1/4 *min een aesken.* (3) Bij O. K. volgt nog: *den nyewen Philippus gulden, diemen nu munt,* ij *E.* 1/4 *min een duysken,* xxv *stuvers.* (4) Bij O. K., ij *E.* 1/4 *min een duysken;* bij W. staat nog: i *F.* (5) *Den gouden Andries gulden* is bij W. het laatst van allen gebragt. (6) Bij O. K., ij *E.* 1/4 *min een duysken.* (7) Bij O. K., ij *E.* i *T.*

Bladz. 211.

(1) Bij W., ijz *myte.* (2) Bij W., i *F. gr.* (3) Bij W., xj *stuvers.* (4) Bij W., iiij *myten.*

Bladz. 212.

(1) Bij O. K., ij *E. min een aesken.* (2) Bij O. K., ij *E. min een aesken;* bij W., i *E.*

Bladz. 213.

(1) Bij O. K., xxj *stuvers.* (2) Bij W., iij *stuvers.* (3) Bij W., ijz *oirt.*

Digitized by Google

Welcke voirnoemde goude penninghen hebben hoir behoirlycken gewichte, sulcke als voor en. gheen anderen sullen voirtaene loop en. ganck hebben inder forme en. manieren als boven, behoudelick dat zy sullen moegen wesen twee aeskens lichter dan hair recht gewichte op elck stuck, wel verstaende dat die halve croonen, vierendelen van nobelen en. anderen van gelycke cleyne stucken gouts, ende sullen maer een aesken lichter moegen wesen dan tvoirgenoemde rechte gewichte, nae inhoude der ordinancie byden zelven hartoge int voors. iaer gemaect.

Hier nae volcht die evaluatie vande **silvere penninghen** inden zelven iare geordineert, die loop en. ganck sullen hebben, te weten, inden eersten:

Den grooten silveren riael . . . vj st.

Den silveren penninck metten vlies, diemen nu munt (1) . . . . . iij st.

Den dobbelen stuver van gelycke (2) ij st.

Den enckelen van dien . . . . i st.

Die groot grootkens, halve ende vierendeel, diemen nu oick munt, nae advenant.

Die dobbele metter croonen . . . vz st.

Die dobbelen met twee grieffoenen en. van gelycken met twee helmen en. die metter croonen (3) . . . . . ij st. i blanc.

Ende die halve en. vierendeel nae advenant.

Dobbel vierysers, dobbel Mechelaers

(1) Bij O. K. weggelaten: *diemen nu munt.* (2) Bij O. K., *den dobbelden stuver, diemen nu munt.* (3) Bij O. K. leest men: *den dubbelden metten griffoen, de dubbelde met twee helme, de dobbelde, de dubbelde met twee croonen.*

Digitized by Google

ende dobbel vierysers van Bourbon, elcs (1) . . . . . ij st. i oert.

Die enckele nae advenant.

Dobbel Philippus en. Carolus . . ijz st.

Enckel en. vierendeel na advenant.

Iohannes braspenninck. . . . . iz st.

Philippus penninck van Namen . i st.

Die Milaensche hoeffden, slapers genaemt . . . . . ix st.

Die hooffden en. gelycke penninghen van Savoyen. . . . . viij st.

Die France blancken, hebbende omtrent die cruyse twee lelickens en. twee croontkens . . . . . i st.

Die Franse blancken, diemen noemt

(1) »Bij mij staat: *de dubbelde vieryssers metten twee leeuwen, mitsgaders die Mechelsche ende Bourgoense dubbelden etc.* (Ik geloof *Bourgoense* zal hier beter zijn dan *dobbel vierysers van Bourbon.*)

»Vervolgens vind ik nog bij mij:

»*Den Ioannes braspenning* . . . . . iij *grooten* (†).

»*De Melaensche hoofden, diemen heet stuvers* . . xviij *gr.*

»*De hoofden van Savoyen.* . . . . . xvj *gr.*

»*De oude Philippus penninghen van Namen* . . ij *gr.*

»*De France blancken mit twee lelyls ende twee croenen tusscen de cruce* . . . . . ij *gr.*

»*Ander France blancken mitten vier lelykens tusschen de cruce sonder croonckens* . . . . . xl *miten Vlaems.*

»*De grootkens, halve grootkens ende vierendeelen van dyen, voortyts in onse munte gemunt ende geen andere, zullen blyven cours hebben op hueren ouden prys ende anders*" enz.

Nota. »De correctiën voor deze laatste valuatie zijn gevolgd naar een M.S. van eene valuatie der munt, afgekondigd in 's Hage op Kersavond 1490." — O. K.

(†) »Bij mij zijn de opgegeven waarden allen in grooten gesteld." — O. K.

Digitized by Google

disams, en. hebbende tusschen den
cruyce vier lelikens sonder croonkens xl myten Vlaems.

Dese naevolgende **penninghen van goude** syn geordineert ganck te hebben byden voors. hartoghe boven die voors. valuatien gemaect int voors. iaer.

Den castiliaen . . . . . lz st.
Den dobbel ducaet van Spaengien iijz gulden viij st.
Die ducaten van dien. . . . . xxxix st.
Die crusaten. . . . . xxxix st.

NOTA BENE.

Een Troys pont hout . . . . . ij merct.
Een merct hout . . . . . viij oncen.
Een once hout . . . . . xx engelsche.
Een engelsche hout . . . . . xxxij aeskens.
Een halff engelsche hout . . . . . xvj aeskens.
Een fierlinck hout . . . . . viij aeskens.
Een troyken hout . . . . . ij deuskens.
Een deusken hout . . . . . ij aeskens (1).

(1) Tot goed verstand diene de volgende berekening uit de voorgaande evaluatie zelve opgemaakt:

1 gulden (zijnde een gouden geldstuk) . . . = 20 stuivers.
1 stuiver . . . . . = 2 halve stuivers.
» . . . . . = 4 oord.
» . . . . . = 24 myten.

De myte werd denkbeeldig verdeeld in 2 halve myten.
De myte » » » » 4 quart »
De quart myte » » » 4 fierlingen,

in de valuatie uitgedrukt door F. of F. Qr., zoodat i F. Qr. het $^1/_{16}$ eener myte zal zijn.

Indien men de berekening van het *schuytken* en van den *Philippus schilt* of van den *clinckaert*, bladz. 210 en 211 tot voorbeeld neemt, zal men deze verklaring bevestigd vinden.

Digitized by Google

Item int voors. iaer van m cccc en. xcix^{tich}, den xxiiij^{en} dach van Februario, naer scryven ende styl des hooffs van Brabant, ende naer scryven des hooffs van Hollant int iaer van m ccccc, is keyser Karle van Oistenryck, den eersten, zoen van coninck Philippus van Castilien voors., gebooren in Vlaenderen, inde vermaerde stadt van Gent, wesende een schrikkel iaer, die oeck [daar]na hartoghe van Brabant wert gehult.

(Te brengen op bladz. 70, regel 25.)

In dese schepenstoel [1500] gaff over meester Raes Raessen die secretarisschap, en. inne plaetse quam meester Symon van Coudenborch.

(Te brengen op bladz. 71, regel 26.)

In dit voors. iaer [1503], opten v^{en} dach Ianuary, is byde schepenen, geswoerene, raetslieden, diemen heet leedighe lieden, deeckenen vanden ambachten, diemen heet der goede knaepen, en. alle die gemeyne stadt van sHartogenbossche gemaect die carthe vanden ambacht vande snyders.

(Te brengen op bladz. 73, regel 17.)

In dit iaer [1505] wert Ian Heym hooch schoutet.

Corts nae doode van coninck Philippus voors. [1506] gerees oirloghe tusschen dese landen ende tusschen heer

Digitized by Google

Caerle van Gelre ende quam heer Robbrecht van Arenborch met grooter macht vuyt Vranckryck tot Ruremund en. sloech voorts binnen der meyerye vanden Bossche, opten vij^en^ dach Octobris, en. voorts tot Tuernhout, en. deede groote schaede: hy en hıd gheen wederstant van heeren Willem van Croy, stadthalder slants etc.

In dit voors. iaer is die confirmatie der voors. raminghe geschiet en. gegeven.

(Te brengen op bladz. **73**, regel **27**.)

Item opten xiij^en^ Iuly [1508] daer nae werdt hooch schoutet Iannen vanden Wyngaert.

In dit iaer, opten xxiij^en^ October, is die caerthe ofte ordinancie verleent, dat die poirters endé poirterssen vanden Bossche zelver in persoen nyet en behoeven te (1) zyn, om te vertollen etc.

(Te brengen op bladz. **74**, regel **4**.)

In dese schepenstoel [1510] gaff over zyn officie mr. Henrick Pelgrom, secretaris, en. in zyne stede wert geordineert mr. Marten die Greve.

(Te brengen op bladz. **75**, regel **26**.)

In dit zelve iaer [1511] zyn by die vanden Bossche aengenomen acht hondert voetknechten voor eenen tyt van drie maenden, ingaende den eersten November: elcke

(1) A., *behoeven te;* bij W., *dorven.*

Digitized by Google

knecht ter manet vier Philippus gulden, ende die gelegen inde meyerye, omme die te bewaeren van Meghen aff tot Huesden toe; ende die vanden Bossche hebben door beveel van vrouw Margriet voors., tot bewaernisse van Huesden moeten doen tsestich knechten ende noch moeten houden opte stroom tussen den Bossche en. Gorcom vier hueden en. een roeybaerse (1), wel gestoffeert met artellerye, omme daer mede Bommel te benauwen.

(Te brengen op bladz. 77, regel 22.)

In dit iaer [1513] is zoe grooten vorst geweest, dat die wagenen met heerinck gelaeden voeren van Gorcom tot Coelen sonder ontlaeden, ende veel sleeden voeren over d'ys en. quamen die Coepoort inne vuyt Hollant, en. men nam wech-gelt vande sleeden.

Dit iaer [1514] wast een suete en. sachte wynter, datter nauw een craey over het ys zoude hebben moeghen gaen.

(Te brengen op bladz. 78, regel 19.)

In den tekst staat van; *lees volgens* A. *en* W.: vermoegens.

(1) *Vier hueden en. een roeybaerse.* A. heeft: *en. Gorcum voir Husden; huysden ende een roeybracke.* F. zegt: *en. noch een roeybracke.* Uit deze opgave blijkt, dat de afschrijvers met *hueden* geen' raad hebben geweten. *Hucde* of *hoede* beteekent eene *wacht,* en *roeybaerse* eene *roeibergie,* zijnde *barge* of *bergie* thans nog voor *trekschuit* in gebruik.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 79, regel 3 en 5.)

Regel 3 *staat* nemen; *lees volgens* W.: benemen; *alsmede regel* 5 *achter:* den cappittel; *voeg er uit* A. *en* W. *bij:* toebehoirende.

(Te brengen op bladz. 79, regel 15.)

Achter de woorden »hondert voeder wyns":

Ende omme te schatten alle vercregen geestelicke goederen zeedert die doot van hartoghe Kaerle voors., en. zy moesten alsulcke goederen over geven inne gescrifte en. die rente van twee iaren daer aff geven, ende tzelve worden zeer scerpelicke geexecuteert inde meyerye vanden Bossche.

Ende nyet lange nae dese hebben die ses goede mannen, door beveel der gemeyne stadt vanden Bossche, vercregen van onse genadighen heere hartoch Kaerle, als dat het capittel van sint Ians zoude hebben eenen tacxs iaerlichs van wyn en. bier, nyet tegenstaende die previlegien des voors. capittel, die hem van verscheyden princen en. hartogen gegeven waeren.

In dit voors. iaer is by comissarissen van zyne maiesteyt geschat geweest alle geestelicke Goidts huysen, gasthuysen en. andere cloosteren, nyemant vuytgescheyden, van alle henne goederen binnen de xl^{tich} iaren by hen vercregen, bedragende die schattinghe in Brabant omtrent tsestich duysent Philips gulden.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 80, regel 25.)

Int voors. iaer [1517], opten lesten dach Meert [is] by hartoch Kaerle verleent en. gegeven het previlegie, daer by blyct, dat dinnegeseten van Vucht en. den geerffden aldaer, dat zy moegen poeten op die gemeynte, elck tegens zyn erff thien roeyen lanck.

(Te brengen op bladz. 81, regel 25.)

In dit iaer van m ccccc en. xviij, den v^en^ April, syn vergadert van bloote boeven ruyteren sonder heeren oft hooftmannen als men seyde. den swarten hoop, acht oft neghen duysent sterck wesende, van alle landen vergadert wesende, ende lagen op den huysman die geheele vasten ende aten vlesch, speck, booter, eyer en. al wat sy vonden: ende alzoe zyn vergadert die heeren van Nassauw, Ravesteyn, Cleve ende andere Rynsche heeren en. zyn tsamen veraccordeert ende zyn daer onder geslaegen met assistencie vanden huysman aldaer wonende, geweecken wesende vuyte meyerye vanden Bossche naer Venloo, dat op een cleyne plaetse zyn gebleven en. doot geslagen xviij°, en. die anderen zyn al ewech geloopen ende sommighe aen boomen gehangen.

(Te brengen op bladz. 85, regel 29.)

In dit iaer [1520] wert hooch schoutet Evert van Doorne.

Byden voors. keyser Kaerle verleent die caerthe van

Digitized by Google

dat die geesteliicken persoenen van nu voirt aen en zullen moegen eysschen noch ontfangen eenighe nyeuwe thienden meer dan haer voorsaten hebben gedaen, in die landen van Brabant, Limborch en. Overmaesse: gegeven tot Lueven, den vj^en^ October int voors. iaer.

(Te brengen op bladz. **87**, regel **23**.)

In dit iaer [1522], opten i^en^ Iuly goud dmud roggen op die merct binnen den Bosch vj gulden en. iij st., het broot van xiij pont iij st. en. een halffven braspenninck.

In dat iaer is geworden meester Ian Lombarts secretaris vander stadt, en. onlanchs daernae reysde hy tot Mechelen, en. sittende op eenen wagen over quam hem die doot en. hy sterff op die wagen by Mechelen.

(Te brengen op bladz. **88**, regel **11**.)

Voeg achter de woorden te geven, *de woorden* te weten: *uit* W.

(Te brengen op bladz. **89**, regel **21**.)

Voeg achter daer nae, *de woorden* hebben zy, *uit* W.

(Te brengen op bladz. **90**, regel **5**.)

In dit voorscreven iaer [1524], in Augusto, heeft gegouwen binnen den Bosch een sack souts voor ix Ryns-

Digitized by Google

gulden en. xij st., en. inde veemerckt daer nae heeft men den sack souts gecoft voor ijz gulden.

In dit iaer, den xvj^en Septembris, heeft Hanrick Dachverlies zynen eedt gedaen als hooch schoutet vanden Bosch.

(Te brengen op bladz. 90, regel 15 (1).)

Int iaer ons Heeren m cccc en. xxv^tich, op Manendach naer beloecke Sincxse (2), syn vergaedert int convent vanden Prekers achter (3) inden Beempt, allen die meesters vanden ambachten met haere knechten en. dienaren, treckende tsaemen een lynie, daer wesende en tsamen raet slaende, ontboeden zy sommighe heeren en. schepenen aldaer by hen, haer te voiren leggende en. willende terstont aff hebben het maelgelt vanden rog en. terwen ende van elcke ton biers vier stuvers minder te geven dan zy gegeven hadden, alle twelcke hen doen terstont geconsenteert worden.

Den xx^en Iuny (4) daer nae, op Dynsdach, vergaderden die voors. ambachten weder omme inden Beempt en. ontboeden allen die borgers en. leechgangers, allen die paters vande cloosters binnen en. omtrent der stadt, ende begeerde met wille ofte onwille, met sommighe heeren en. schepenen die oeck ontboeden zyn, dat zy die stadt wat te hulpe wouden comen en. dat zy voort aen zoe veel en. wel acchyns zoude geven van alle dinghen als die gemeyne borgers deeden: soe over quamen allen die

(1) Het volgende verhaal komt wel mede in Cuperinus voor, maar W. en A. zijn in sommige omstandigheden veel uitvoeriger. (2) *Sincxsen*, A. verkeerdelijk: *Paeschen*, 's Maandags den eersten Zondag na Pinksteren. (3) *Achter*, uit A. ingevoegd. (4) *Iuny*; A. verkeerdelijk: *Iuly*.

Digitized by Google

paters vande cloosters (zoe wel mans als vrouwen cloosters) en. accordeerden met maelcanderen mette borgers, behalven die Precaers, die Cathuysers tot Vucht en. die Basselaers buyten sint Anthonis poort (1), die en wouden nyet veel daer toe geven. Nochtans waren daer sommighe heeren, die begeerden dat zy doch geloven wouden, om die gemeyne borgers te contenteren, zy zouden maken, dat zy van haere geloefte nyet en zouden geven, maer zy woudent nyet doen. Doen waeren daer sommighe borgers, die begaerden, dat een yegelycke thuys wilde gaen en. trecken zyn harnas en. geweer aen en. comen op die merct en. blyvende daer by maelcander tot dat die drie paters mette borgers veraccordeert zouden zyn, twelck oeck alsoe geschiede, en. quamen tsamen op die merckt ende haelde noch sommighe personen vuyt sint Nicolaes, makende alzoe eenen rinck aen die puye op die merct, ende des nachts omtrent tusschen twelff en. één ure toegen zy al tsamen met haer geweer nae die Precaren clooster toe, en. daer comende vonden zy die poorten gesloten; soe stont daer omtrent een moelen kerre, die namen zy en. liepen daer mede die poorten oipen ende liepen zoe voorts int convent, aten en. droncken dat zy daer vonden, sonder die kercke

(2) In de noot 2, bladz. 105, hebben wij op gezag van Van Heurn, *Historie der Stad en Meyery*, dl. I, bladz. 500 gezegd, dat het klooster der Wilhelmieten lag buiten de St. Janspoort: hier echter staat buiten de »*sint Anthonis poort*," vroeger leidende naar den Dungen. Dit laatste is juist. Immers ik vind in de *haardtelling* der stad en meijerij van 's Hertogenbosch van 1526 (thans in de boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap), dat het Baselaars-klooster lag op de *Baseldonk* onder den Dungen buiten de gewezen St. Antoniuspoort, gelijk het ook door Coppens in zijne *Beschryving des bisdoms van 's Bosch* geplaatst wordt. Lees daarom voor noot 2, bladz. 105: V., die Donck, *lees volgens* B., A. *en* W.: dyck.

Digitized by Google

te hynderen, en. sonder met haer te overcommen, ginghen zy daer weder wt. Des smorgens ontrent vier uren vertoegen zy van daer met pyp en. trommelen en. gerechte oft vliegende vendel (1) tot Vucht naede Carthuysers, en. daer commende zoe quamen hen sommighe vande Cathuysers heeren tegens voor inden boogaert ende hebben daer gestelt taeffelen met broot, booter, kees en. bier, en. daer aten en. droncken die borgers, en. die poirten wairen daer al oipen gedaen doen zy quamen, ende daer overquamen en. accordeerden die Cathuysers met die borgers, zoe dat zy te vreede waren.

Daer nae zyn zy weder omme gekeert naede stadt, ende omtrent acht uren zynder eerst omtrent x ofte xij personen gegaen op die Baseldonck ende hebben daer oeck die poirte op gesmeet en. voorts geloepen int convent. Doen waren daer sommige borgéren, soemen doen seyde, die seyden, dat daer wyn lach in eenen kelder ront om toegemest (2) wesende: die braken zy oepen ende droncken een deel vanden wyń, aten en. droncken voorts dat zy vonden, en. toegen doen weder binnen der stadt, sonder met hair te overcomen, want die prior was wech gereyst, zoe zy zeyden.

Tgeene voors. staet, alzoe geschiet wesende, soe syn daer nae getoegen die Preckaers en. Cathuysers by vrouwe Margrita, als goevernante des lants dier tyt wesende, want den keyser dier tyt was in Spaengien en. lange daer nae noch bleeff, en. claechden int hoff over die borgers, als vanden overlast, diemen hen hadde aengedaen. Binnen dese voors. middelen tyden soe worden die heeren vander stadt eens, twee ofte driemael te

(1) *Oft vliegende*, uit A. ingevoegd. (2) *Toegemest*, toegemetseld.

Digitized by Google

hooff onboden, om seeckere penninghen te consenteren, die thoff dier tyt eysschende was, soe en wouden die gemeyne borgers die heeren nyet laten trecken dan op haer eyghen cost ende nyet te consenteren, dan dat zy zelffs betaelen wouden.

Daer nae op Dynsdach, den xxv^en^ Iuly int zelve iaer, soe quam heer Floris van Buren, stadthouder vanden keyser, met myn heere den audiencier Monmorencie, met meer anderen heere vanden hove by hen hebbende, tot Vucht leggen, met een deel peerden en. voetvolck, ende vrouw Margrita voors. ginck tot Huesden legghen, ende zy arresteerde (1) tot Vucht allen die poirters goederen, comende van Antwerpen, en. allen anderen goederen, den borgers toebehoirende, te beschryven ende te confisqueren. Dit horende die gemeynte binnen der stadt zyn zeer ongestelt geweest ende hebben groote monopolie gemaect by daegen en. nachten, dat zeer sorgelicken was, want zy die poirten toehielden ende namen die sluetelen vander stadt, ende en vraechden nae die heeren nyet, maer onboeden die heeren by henlieden alst hen belieffden, dwingende een yegelicken by haer te comen met geweer op haer lyff, met egeen goet en mocht yemant vuyter stadt: voorts zyn door beveel vander voors. vrouwe Margrita alle goederen gearresteert in Hollant, Zeelant en. tot Andtwerpen, die borgers vanden Bossche toebehoirende.

Nae die de voors. vrouwe Margrita, goevernante, tot Huesden wesende, heeft den borgeren vanden Bossche aengeseyt, dat zy lyff en. goet verbuert hadden, want haer heeren en. deeckens te hove onboeden en. bescreven

(1) *Arresteerde;* A. *accordeerde.*

Digitized by Google

wairen en. dat zyse nyet en wouden laten coemen, ende meer anderen delicten, die zy die stadt op leyden: dus zyn die heeren vander stadt tot Vucht gereyst en. tot Huesden by vrouw Margrieta, om den peys te vercrygen.

Donderdaechs daer nae, omtrent elff uren inder nacht, soe wert die clocke ten Bossche storm geluyt, zoe dat allen die borgers al op de been waeren, en. bleven op die been tot des Sonnendaegs smorgens toe.

Daer nae, en. binnen middelen tyde reysden die heeren en. sommighe deeckenen weder omme tot Vucht en. Huesden, omme te overcomen met vrouw Margriet en. die grave van Buren; emmers int sluyten van accoordt, soe wouden vrouw Margriet hebben, datmen haer zoude geven twelff borgers, die zy kiesen zoude, ende die woude zy corrigeren met recht, ofte zy woude daer voor hebben een groote somme van penninghen. Ende dier tyt dat zy tot Vucht lagen, en deede zy die stadt ofte borghers gheen misweyn (1), want sommighe borgers gingen tot Vucht wandelen en. quamen weder om binnen, sonder yet te cort gedaen te worden; dan die zelve goederen, die de borgers toebehoerende waren, worden en. waeren daer gearresteert, maer die borgers en wouden nyemanden van hen inder stadt laten, voor en. aleer zy met haer overcomen en. veraccordeert wairen. Ende veel vande heeren en. schepenen wairen vuyter stadt gereyst van vreese vande borgers, en. en quamen daer nyet weder om in, voor dat het al gecesseert was.

Des sManendaegs smorgens daer nae, soe reysden die heeren vander stadt weder omme tot Vucht en. seyden, dat die borgers egeensins haer mede borgers op die

(1) *Misweyn*, bij Van Goor, *Beschryving van Breda*, bladz. 520, leest men: *miswrynde*, leed.

Digitized by Google

vleesbanck leveren en wilden: soe over quamen zy met die grave van Buren, in presentie vanden audienchier en. den president van Mechelen, die welcke volcomen macht hadde van vrouwe Margrieta, te weeten, als dat die borgers vrouw Margriet in zouden halen met hondert en. vyftich toortsen, ende daer toe geven twalff duysent Rynsgulden, soemen seyde, maer veel wouden seggen dat het meer was.

Ende des Vrydaegs daer nae, den vyffsten Augusti sachternoens, soe mosten allen die deeckens vanden ambachte en. d'oude deeckenen en. voorts diet te loote viele, elck een toortse dragen al barrende, gecleet met swarte tabbaerden, en. gingen alzoe tot buyten die Vuchter poort, mitte heeren vanden raet, totten lesten boom toe, alwaer vrouwe Margrita metten tresorier, die grave van Buren en. den audienchier met meer anderen heeren gecomen zynde, vielen die heeren en. borgeren vander stadt op haer kuyen voor vrouw Margriet eñ. bleven daer leggen ter tyt en. wylen toe vrouw Margriet een teecken deede, dat zy op zouden staen voor die misdaet vander gemeynte, en. opgestaen wesende, leyden zy alsoe vrouwe Margriet in haere logys mitte voors. barrende toortsen, ende van daer voorts die toortse brengende in sint Ians kerck voor dat H. Sacrament en. die daer latende.

Des Saterdaegs daer nae moesten die borgers weder om geven die vier stuvers op elck ton biers, te weten, van elck ton tot acchyns thien stuvers.

Item des Manendaegs daer nae, den xiiij^{en} Augusti int zelve iaer, reysde vrouwe Margriet weder vuyt der stadt vanden Bossche ende ten zelven daeghen moestmen weder maelgelt geven van rog en. terwen.

Digitized by Google

Item des Dynsdach, opten xxviij^en^ Augusti, wert dat maelgelt weder affgeset vanden rogge en. terwen.

Item des Manendach, den iiij^en^ September daernae, wert weder op geset, met consent vanden heeren, deeckenen en. geswoiren vanden ambachten, datmen van elcke mud terwe tot maelgelt zoude geven thien stuvers, daer men acht stuvers aff plach te geven, en. datmen den terwe soude ter moelen moeten brengen inne roey geverwde sacken, omme die alsoe te kennen.

(Te brengen op bladz. 96, regel 11.)

In dit iaer [1526], den viij^en^ February, is geweest zoe groote wynt en. tempeest inde locht, duerende den geheelen dach lanck, als opten Donderdach voor vastelavont, als oyt man gesien heeft oft gehoirt: welcke wynt groote schaede heeft gedaen, als tot Eyndoven, daer den tooren vander kercke om is gewayt op die kercke ende heeft die kercke groote schaede gedaen tot Woensel en. op meer andere plaetsen is oeck den toorn omgewayt en. daer zyn oeck veel groote eycken boomen vuyt der aerden gewayt. Oeck veel scheepen en. veel volcxs verdroncken op zee, zoe dat die wynt groote schaede heeft gedaen (1).

Item opten xviij^en^ Februario heeftmen binnen den Bossche geviert, om het tractaet vanden peys tusschen den keyser en. den coninck van Vranckryck; maer den coninck van Vranckryck en onderhielt den peys nyet, hoe wel hy zulcx ten heyligen gesworen hadde en. beyde

(1) Dit berigt veel korter bij A.

Digitized by Google

zyn oudtste zoen en Franciscus, dolphinus, en. Henricus te gysel gegeven hadde, om die in Spaengien byden keyser te voeren, dwelck alzoe geschieden.

(Te brengen op bladz. 98, regel 27.)

In dit iaer [1526] zyn gecoren die nyeuwe vier mannen en. twee repereer meesters deser stadt, te weten, Dierck Scuercop, Dierck van Creylt, Hanrick van Bocxtel en. Ian Pynappel, repereer oft bouwmeesters, Ambrosius vanden Hanenborch en. Herman Pelgroms Diericxss.

(Te brengen op bladz. 99, regel 14.)

Er staat: xij sekere persoenen; *lees:* negen personen, *uit* W.

(Te brengen op bladz. 101, regel 4.)

In dit voors. iaer [1528], op Pincxtdach, des morgens, soe zyn die Gelderschen gecomen vuyt Remundt, omtrent drie duysent soe voetknechten als huysluyden, met gelaeden wagens, met haeckbussen en. veel andere instrumenten en. zeelen, om te vangen en. te bynden en. te laeden op wagens met geschut, en. meynden die Peel en. Keempe in dingtaele te brengen en. Eyndoven en. Helmont inne te nemen, want zy daertoe veel instrumenten van schuppen, saegen en. hameren, om al om tucken te smyten, bereet hadden. Ende tot Eyndoven, Helmont en. Moll laegen omtrent tsamen drie hondert

Digitized by Google

peerden en. hebben met hen genomen allen die knechten, die inde Peel laegen, ende met die clockslach allen die boeren aldaer rontom versamelt en. hebben daer mede allen die waegens vanden Geldersche ter neder geworpen ende hebben daer wel neghen hondert geslagen van Geldersche, zoe crychslieden als huyslieden, en. veel peert ruyteren gevanghen ende inde vlucht zynde, veel peerden en. boeren verdroncken.

In dit zelve iaer, naer het optrecken van Thiel, syn sommighe Geldersche knechten gecomen omtrent der stadt van Meghen, dewylen nu die knechten van Meghen vuyt waeren en. convoyeerden sommighe wynwagens, ende die Gelderschen maeckten hairen aenslach te coemen tot Os en. Nulant, maer die vanden Bosch sonden terstont derwaerts hondert peerden en. die ruyters vande Grave quamen oeck by: dit vernemende die Geldersche, verlieten Meghen en. trocken metter gevangen en. roeff naer huys.

Item des Manendaegs, nae beloecke Paesschen int zelve iaer, wesende den xx^en^ April, heeftmen een blochuys vuyter stadt vanden Bossche gevoert te scheepe, om dat tot Lith te setten opten Ham, waer mede reden drie hondert peerden, door Orthen, met vier duysent voetknechten.

In dit iaer [1529], den vj^en^ dach van October, is gemaect den peys tusschen Brabant en. Gelderlant tot Gorcom, welcke peysmakers waren: die grave van Buren, die heere ván Hoochstraten, den audencier, met sommige scepenen vanden Bosch ter eenre, en. Collaert cum suis vande Gelderschen ter andere zyden, en. wert ten voors. dage gepubliceert.

Digitized by Google

In dit iaer en was die Spaensche vloet nyet overgecomen, alzoe dat een pont rosynen vj stuvers en. een pont vygen vier stuvers gouw.

In dit voors. iaer inde vasten zoe wert op allen die huyssen staende binnen der stadt vanden Bossche geordineert te geven van al zoe veel guldens als zy ter hueren gouwen oft wel zoude gelden, van elcken gulden eenen braspenninck, halff te betaelen die huerling en. halff die thuys toehoorden, om zoe die stadt vuyt haeren commer te helpen.

(Te brengen op bladz. **101**, regel **22.**)

Achter totten kelder *uit* W. *bij te voegen:* ende nieuwe paye (1).

(Te brengen op bladz. **102**, regel **4.**)

In W. *is met eene andere hand bijgeschreven:* Ende int iaer 1584, stilo novo, is den voors. thoorn met die Kercke op sint Iacob dach, omtrent xj uren inder nacht, vanden blixem aengesteecken en. verbrant etc. (2).

(Te brengen op bladz. **102**, regel **18.**)

Welcke bende voorts is getoegen naer Vilvoorden en. voorts naeden hove in dienst vanden keyser, en. dat door tractaet vanden peyse daer te vooren gemaect.

(1) *Paye*, de pui van het stadhuis. (2) Deze zelfde aanteekening komt in A. met dezelfde hand van dat handschrift voor.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 102, regel 20.)

In dit iaer [1529], den xxiiij^en^ Augusti, op sinte Bartolomeus dach, heeftmen processie generael gehouden en. Godt gedanct vanden peys tusschen die keyserlycke maiesteyt en. den coninck van Vranckryck, ende des avonts heeftmen gevuert naer ouder gewoenten.

In dit iaer en is gheenen nyeuwen wyn ten Bossche geroepen ofte getapt in deser stadt voor des anderen daegs naer sinte Pauwels bekeeringhe, ende doen wert geroepen nyeuwe *Poetauw* (1), die quart voor drie stuvers, want op den Ryn en. tot Coelen gheenen wyn en was gewassen.

In dit iaer, op halff vasten, *laetare Iherusalem*, heeftmen hier groote processie gegaen solempnelycken, ende dat om Godt te dancken vander crooninghe ons heeren des keysers.

(Te brengen op bladz. 103, regel 9.)

In dit iaer [1530], opten xv^en^ Decembri, zoe waert ter paye aff gepubliceert met schoutet en. schepenen, datmen weder maelgelt zoude geven vanden rog, te weten: van elck mud vier stuvers, alsmen plach te geven drie iaren lanck geduerende.

Opten xxiij^en^ Decembri int voors. iaer wert ten Bosch een vrouwe verwesen en. tot Vucht aende galghe gehangen, genoemt Ycken, en. Aert Heym was hoochschoutet, en. zy wert corts affgehaelt vander galge, van

(1) Bij A., *wyn Poyctou*.

Digitized by Google

eene geheyten inde wandelinghe suster Ioost, een clerck, zynde van buyten gebooren, die welcke daer omme gevangen wart en. lange gevangen sat, maer quam noch aff met gelde, soemen seyde (1).

In dit voors. iaer heeft inde Meert geweest alzoe groote hethe, als oyt man gesien heeft, ende inden April alzoe coudt en. felle, weder om als oyt man gesien heeft.

In dit voors. iaer is Goyaert Grootaert gecoren secretaris inde plaetse van Marten die Greve.

(Te brengen op bladz. 105, regel 19.)

Int iaer ons Heeren m ccccc en. xxxj^{tich}, den lesten dach Iuny, sterff ten Bossche een oude vrouwe persoen, geheyten Lysbet Steewichts; zy was zoe oudt, dat zy hadde eenen zoen, genoemt Peter Steewichs, ende die Peter had een dochter, genoemt Catharina, en. was Thielman Hagens huysvrouwe, ende die Catharina hadde een dochter, genoempt Geertruyt, die getrouwt hadde Ian Ian Eymerts, en. hy Ian hadde byder voors. Geertruyt twee kynderen, eer dese voorseyde Lysbet sterff (2).

In dit iaer, voor Bossche ommeganck des Donderdaegs, gouw een mud roggen vj gl. xiij sts.

Ende inden ommeganck regendent alzoe zeer, datmen eerst sManendaegs die processie hielt.

Item den rog gouw langen tyt ses gulden, daer nae vyff gulden, en. dese duerte heeft geduert totten nyeuwe gewas toe.

Item [zijn] byden keyserlycken maiesteyt verleent en.

(1) Dit berigt niet bij A. (2) Dit is bij A. slechts met eenige woorden gemeld.

Digitized by Google

gegeven previlegien die stadt vanden Bossche ende de meyerye van dyen, vanden goederen te erffven en. te vesten, en. vande notarissen etc., alles naerder blyckende byde zelve previlegie.

(Te brengen op bladz. **106**, regel **14** en **18**.)

Regel 14 *staat:* luyden; W. *en* A. *hebben* gilde.

Regel 18 *staat:* op den kerckhoff; W. *heeft* op sint Ians kerckhoff.

(Te brengen op bladz. **107**, regel **14**.)

Er staat: in beginne van Iunio; W. *en* A.: int eerste vanden vasten.

(Te brengen op bladz. **107**, regel **24**.)

In dit iaer [1532], op sinte Matheus dach, heeftmen processie generael gehouden met allen die reliquien en. met onse lieve Vrouwe beelde en. metten heyligen Sacrament, inder manieren als [met] sint Ians (1) kermis geschiet, en. hebben die deeckens vanden ambachten ende die vier schutteryen, de Vrouwen broeders, gesworenen en. schepenen mette dienaren, elck [met] een bernende kersse zeer solemnelycken gegaen: ende dat al om die victorie, die de keyserlycke maiesteyt hadde gehadt tegens den Turcken, want daer waren wel xv^{m} Turcken gebleven en. verslagen in Hongheryen.

(1) *Sint Ians;* bij A., *Bossche.*

Digitized by Google

In dit iaer [1533], op vastel avondt, zoe hadden die Beckerlinxs dat hanespel gewonnen, soe staecken die Coptydincs vuyt haerder herberge een glavie oft speere met een helmet daer aen hangende, en. daer waren twee Coptydincxs, te weten, Geveraet van Dueres zoon en. Aert Cristiaen Coenen zoon; dese riepen twee Beckerlincxs vuyt den hoop met steecken; soe seyden die Beckerlincxs, sy zouden twee alzoe eedele mannen brengen als zy waren, tegens den eersten Sonnendach inde vasten, en. daer teghens wert een ballye gemaect opden Wynmoelenberch, ende elck zoude steecken drie steecken, en. die de meeste glavien brack zoude den prys hebben; en. zy quamen ter baelgien, ende vande Backerlinxs partye was Ryswyck ende dander Ian die Bye van Hilverenbeeck, ende den vyffsten steeck, zoe quam Dueren tegens Ian de Bye ende Dueren stack Ian die Bye onder zyn ooghen door het helmet een gat int hooft, alzoe dat hy vanden peerde viel en. sterff des Dynsdaegs daer nae tegens den avont, en. zoe en stackmen nyet meer op die reyse. Dit gebuerde den tweeden dach inden Meert.

Int iaer ons Heeren m ccccc en. xxxiij^{tich}, sManendaechs nae Paesschen, soe wairen vergadert tusschen Vucht en. Heerlaer een menichte van volcke, meer dan twee hondert, ende daer was een ionghe geselle van zyne ambacht een droechscheerder, maer nyet vanden Bossche geboren, die las aldaer int oipenbaer een evangelie en. exponeerde dat den volcke. Dat vernomen hebbende den hoochschoutet vanden Bossche, is gegaen met twee ofte drie personen van dien, die daer geweest hadde, soemen seyde, en. gedaechde noch sommighe andere personen, die daer geweest hadden, om te recht te coemen; maer daer en wert nyet toe gedaen, door dyen

Digitized by Google

men doen seyde, dat ten Bosch zouden coemen commissarissen vuyt den hove van Bruessel, dwelcke oeck alzoe geschieden.

Ende die voorscreven commissarissen vuyten hove gecoemen wesende binnen den Bossche metten procureur generael, hebben veel persoonen doen daeghen, om te compareren en. hem te verantworden, die befaemt waren vande Lutersche secten, ende wie nyet en compareerden, worden gebannen vuyt Brabant op haer lyff en. haer goet wort geconfisqueert. Oeck wordender dyer tyt sommighe gevangen en. sommighe ginghen loepen en. die worden gedaecht ter payen aff, den xvj^en^ May te coemen binnen acht daegen zelffs in persoen voor recht, op den verbuerte van allen hen goet en. eewich gebannen te blyven vuyt Brabant en. den landen van Over-Maesse; maer nyemant en quam. Die gebannen worden, waren: Gerit Gortsoen, hantschoenmaker, Hanric Lepper, cooren cooper, Willem inden naem Iesus, Aert inden gulden aensicht, Daniel Goessenssoen, stoelmaker, en. meester Willem, glaesmaecker.

Item den xxij^en^ Iuny int zelve iaer noch gedaecht ter payen aff als voorstaet, om te coemen binnen ses daegen, op de verbuerte als boven; maer zy en quamen nyet. Dese waren genoempt: Reyner die Lepper tot Heerlair, Claes inden spiegel, Peterken van Vuyden en. Heylken, tesmakersse.

In dit iaer zyn geordineert vanden hove negen vuyten raetsheeren vanden Bossche, soe schepenen en. gesworen, die mitte voors. commissarissen souden besongneren int stuck vanden Lutrianen binnen deser stadt befaemt wesende, te weten: by Adriaen van Eynhoudts, Willem Pynappel, schepenen, meester Dierck die Borchgreve, Wil-

Digitized by Google

lem van Os, Matys Stooters, Ghysbert Pels, geswoiren, Ian van Erp van Berze, Goyart Symonssoen, Hanrick Dachverlies, Aert Heym; hebben sommige verwesen te vier en. zweerde, en. noch veele, die penitencie hebben gedaen met brandende toortsen te dragen en. gelt te geven, zoe hier nae volcht.

Des Donderdaegs voor Bosche kermisse, den dorden dach Iuly int zelve iaer, werter ten Bossche een onthooft, om die voors. secte wil, genoemt Ioost Geritsz., die Leppersoen, spelmaker, die welcke seyde op dat schavot: »Ghy borgers, ick heb wat gewispelt off getwyffelt in dat H. Sacrament, maer nyet zoe veel als men myn overseyt heeft: dus begere ick van allen die gheenen, die daer aen twyffelen, dat zy dat achterlaten, want ick hout daer voor zoet tot desen dagen toe gehouden is. Voorts zoe is my overseyt, dat ick Maria, die moeder Godts, veracht zoude hebben, seggende, dat myn huysvrouwe zoe goet waer als zy, want zy veel kynderen gehadt heeft en. Maria maer één; ick en heb myn leeffdagen noeyt gesproken;" en. met dye worden zoe knielde hy en. worden thooft aff gehouden, en. terstont doen hy doot was, zoe worter een, genoemt Peter Hoors, wever van Vucht, geworcht aen eenen staeck op die merct en. doen geheel verbrant; maer die en seyde nyet sonderlincxs, dan dat hy geerne sterven wilde.

Item des Donderdachs naer sinte Catharina int selve iaer, werter binnen den Bosch opte merct een onthooft, genoemt Emont de snyder, en. een gebrant, maer eerst geworcht, genoempt meester Willem die glaesmaker, om die secte van Martynus Luter; maer sy en seyden nyet sonderlincs.

Digitized by Google

Des Donderdach nae Vrouwe Lichtmisse wertter ten Bossche een onthoeft op die merct, genoempt Ioost die potbacker en. woende tot Vucht, en. daer was een Preecker by, die gern gehadt hadde off hy yemant quade exempelen gegeven hadde van quade gelove ofte dat Sacrament aengaende, dat hem dat leet waer, waer op hy andtworde: »Ick en hebbe nergens mede omgegaen, dan met het wort Godts;" en. daer mede sterff hy, om die secte van Lutere; ende hy hadde gevangen geseeten ten Bossche op die poorte, seedert Vrydaegs nae Paesschen, meer dan drie vierdel iaers.

Ende binnen dese voors. tyden zoe worden daer om die voors. secten veel tot verscheyden penitencie gewesen, als: op een schavot te staen en. een cruys op haer aensicht te branden, een toortse te dragen voor dat Sacrament van dat raethuys tot binnen sint Ians kerck, en. binnen dese stadt gebannen ses iaren, ende te gaen horen precken seeckeren tyt met roey roeyen inde handt, andere een teken in haer cleederen te draghen, [zijnde] een geel cruys een vierdel lanck, anderen tot gelt te gheven, en noch moesten elck noch gelt toe geven, deen tachtentich gulden, dander vyftich, twintich, twelff en. zoe voorts, elcs nae dat hy ryck was.

(Te brengen op bladz. 100, regel 26.)

In dit iaer [1534] is gepubliceert eenen grooten afflaet de papa Paulo tercio, om nyet anders dan datmen ten heylige Sacrament zoude gaen en. drie dagen te vasten.

Digitized by Google

In dit iaer [1535], den xix^en September, heeftmen processie generael gehauwen, gelyckmen op Sacraments dach doet: daer mede zyn gegaen die schutters met onsen liever Vrouwen bruers met veel borgeren, elcs met bernende toortsen dragende, danckende Godt, den heer vander victorie, die de keyserlycke maiesteyt hadde gehadt tegens de [beruchten] Barbarossa, en. heeft Thunis en die Golette, een haven der stadt Thunis zynde, ingenomen.

(Te brengen op bladz. 111, regel 3.)

Er staat: durende tot iiij hueren toe; *bij* A. *en* W.: duerende vier uren lanck.

(Te brengen op bladz. 111, regel 9.)

In desen scepenstoel [1536] synder drie boeven voor der heeren huis haer ooghen vuytgesteecken.

In dit iaer, opten xiiij^en December, is den peys tusschen den keyserlycken maiesteyt en. den Geldersche affgelesen binnen die stadt vanden Bossche.

(Te brengen op bladz. 111, regel 23.)

Item opten vij^en dach van Martii a^o. xv^c en. xxxvj^tich voors [is] byden keyserlycken maiesteyt verleent die vanden Bossche seeckere ordinantie op tstuk vande obligatie gemaect, naerder blyckende byde zelve.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 112, regel 2.)

Int iaer ons Heeren m cccc en. xxxvij^{tich} in May, wert die stadt vanden Bossche zeer gemolesteert vanden keyserlycken maiesteyt, omme een somme van penninghen op te brenghen, omme daer mede te oorlogen tegens die coninck van Vranckryck, Franciscus genoemt, dwelck binnen mueren meer beliep dan veertich duysent Caroli gulden. Onder veel reysens te hove, zoe wert het daer geconsenteert, soe sochmen raet om op te brenghen, waer aff eenighe begeerden, dat elck gheven zoude naer zynen ryckdom, andere begeerden op seeckeren tollen en acchynsen te setten; onder alle wort geordineert, dat elck can wyns een oortken meer zoude geven van acchyns, ende elcke ton vreemt biers, dat buyten der stadt gevuert wort, dat plach te geven twee stuvers, dat zoude geven drie stuvers: ende voorts daer nae soe ordineerden den raet, datmen van elcke ton slechts bier eene stuver meer zoude geven danmen plach te geven, en. dat zou den brouwer betalen oft diet deede brouwen, om datter nyemant anders te buydel en zoude gaen.

In dit iaer, op kermis dach van Os, soe is tot Osch grooten brant geweest en zyn daer omtrent lv huysen verbrant van haer selffs vier.

Int zelve iaer, sanderendaegs nae Bossche kermisse, is eenen, genoemt Claes Aertsen, alias Bellcken, coninck vanden Cloveniers van deser stadt, inde Kerck straet gecomen te thien uren inden avondt en heeft daer eenen, die by nyet en kende, onnoeselyck vermoort; ende Iannen van Brecht, hoochschoutet vanden Bossche, deede, tegen die previlegien vander stadt ende de blyde in-

Digitized by Google

coemst ons keyserlycke maiesteyt, die vensteren van Belleken voors. opslaen en. zyne dienaren daer inclimmende met gewelt, ende heeft den huysraet doen vuyt draghen, meynende zoe die previlegien vander stadt te breecken; maer die stadt heeft daer tegens geweest en. zyn te hove gereyst, te weten: Matys Stooters inden Rinck en. Willem van Os, als scepenen; Herman van Deventer, Lambert vanden Broeck, Adriaen van Eynhouts, Dierck van Os, Ghysbert Pels, als raetsheeren; Govaert Grootaerts en. meester Ian Reyners, als secretarissen; Ian Staessen en. Peter Iacops, als deeckenen vander smeden en. bontwerckers; Daniel van Vlierden, als boorsdrager; Rutger Hermans, als boode; met eenen voorsprake; ende zoe langhe tegens den hooch schoutet gedingt, dat daer een appoinctement vuyt quam tot voordeele vande borgheren. Dit gedingde brocht groote twist onder die gemeynte en. oeck den raet. Ten lesten heeft die heere van Buren, door tbeveel vanden hove, dit geschil op genomen en. een vuyt spraeke daer aff gedaen ende den peys gemaect, en. die stadt bleeff by haer oude previlegien (1).

(Te brengen op bladz. 113, regel 25.)

Int iaer ons Heeren m cccc en. xxxviij^tich, inde manet Augusti, worden binnen den Bossche gevanghen ontrent xvj of xviij mannen ende vrouwen, diemen seyde, dat waren herdoopt; het waren al schamel lieden, als: wevers, schoenlappers en. mesmakers, die van buyten binnen der stadt en. omtrent der stadt waren comen

(1) Dit feit verhaalt Cuperus ook, maar hier komen eenige omstandigheden voor, door hem voorbijgezien of anders gemeld.

Digitized by Google

wonen, zoe dat zy geen innegeseetene borgers en waren; en. daer was een man persoon onder van Druenen, genoempt Pauwels, wesende een goudtsmit off silversmit, die welcke men seyde, dat bisschop was van hen allen; ende desen Pauwels, met noch drie anderen mans persoonen, worden tot Vucht opter heyde by dat Bossche gericht, alle vier op een schavot levendich geworcht en. doen verbrant, en. die anderen drie personen waren: Michiel Stevens, potbacker van Oisterhout, boorsdreger; Ian Block, van Gent, lynewever, en. Adriaen van sGraven haeghen, lynewever, opten ix^en^ September daer nae int zelve iaer op een Manendach, en. men hadde elck een zeel met een knoop inde mondt gebonden, op dat zy nyet luyde en zoude roepen. Doenmense vuyt voerde die voors. partyen, omme te dooden, waren by hen gestelt twee Precaeren en. twee Minnebroeders, die welcken haer veel seggen wouden en. thoonden haer elcs een houten cruysefics, maer zy en wouden dat nyet aensien en. seyden: zy hadden Godt int harte, zy en wouden hout noch steen aenbidden; oeck baden zy voor die gheenen, die haer den doot aen deede, en. seggende: »Heer, vergevet haer, die ons dit doen, want zy en weten nyet wat zy doen;" en. oeck seyden zy: »O, Heere, laet oeck te nyet doen die groote grouwelycke affgrysselicheyt, die daer geschiet onder die sacrificie, diemen nu doet;" oeck seyde zy: »Den dach des Heeren moet eens comen, die knecht en is nyet beeter dan zyn Heere;" en. indien name storven zy willichlicken, maer zy en hoorden nae der monnicken worden nyet. Ende dit deede al eenen commissaris vanden hove, genoempt meester Adriaen vanden Grave, licentiaet in beyden rechten, die welcke hadde een mans persoen by hem vander zelve secten, die welcke

Digitized by Google

allen die voors. personen wist te wysen waer zy wonachtich waren, en. hier om wert hem zyn misdaet vergeven, ende totte voors. commissaris worden geordineert seven anderen schepenen, die de voors. personen veroordelden binnen den Bossche, te weten, drie vanden schepenen doen ter tyt zynde, als: meester Goessen vander Stegen, Ghysbert Heym en. Matys Stooters inden Ring, en. die vier ander scepenen waren: meester Hanrick Pelgrom, anders Ketelaer, meester Hanrick Kuysten, Ian vander stegen, heylighe Geestmeester, en. Goyaert Symonszoen, kerckmeester.

Opten xj^en^ September, twee dagen daer nae, worden tot Vucht by dat gericht geworcht drie vrouwen persoonen en. een man, diemen oeck seyde, dat verdoopt waren, waer aff deen was Pauwels, de bisschop voors., huysvrouwe, daer waren oeck monicken by, en. Pauwels huysvrouwe seyde: »O Heer, wilt doch die oogen verlichten van die dit doen, op dat zy moegen sien wat zy doen; ick dancke u, Godt, dat ghy my weerdich kent te lyden om uwen naems wille," en. sterff alzoe. Die Precaer seyde tot een ander vrouwe: »Ghy blyft by die heylige kercke, en doedy nyet?" waer op zy andtworde: »Ick blyff by Christum, is dat nyet heylige kercke genouch?" En. die Precaer seyde tot Ian van Capel, die voors. man persoen: »Bidt toch off ghy yemant eenige quade exempelen gegeven hebt, off in dolinghe geweest zyt, dat u die Heer dat vergeven wil;" waer op hy andtworde: »Ick en heb nyet gedoelt, maer metten wordden Godts om gegaen, en. my is leet, dat ick zoe lange in duysternisse geweest hebbe, ende ick bidde u, ghy borgers, wilt doch dat evangelium lesen en. daer na leven; wilt u droncken drincken, boverye, vloecken en. kyven laten en

Digitized by Google

vreetsaam met maelcanderen zyn," en. storff alzoe. Die dorde vrouwe seyde: »Heere, Godt almachtich, wilt my nyet meer op leggen dan ick draghen mach," ende storff alzoe. Die voors. Pauwels en. zyn huysvrouwe hadden een kynt omtrent drie vierdel iaers oudt zynde en. was noch ongedoopt; dat namen zy die moeder vuyt dat gevanckenisse en. deedent doopen, en. heer Philips van Doorn, deecken van sint Ians [kerk], en. posteluyn (1), meester Ian vander Stegens huysvrouwe, inden H. Geest, en. Anna, meester Goessen vander Stegen huysvrouwe, waren peteren en. peete van het kynt.

Ende des Vrydaegs daer nae, den xiij^en^ September, wert binnen den Bossche een ionge geselle onthooft op die merct, smorgens omtrent ses uren, vander zelver secte (2).

(Te brengen op bladz. 113, regel 30.)

In dit iaer [1538] is affgepubliceert het bestant van thien maanden tusschen den keyserlycken maiesteyt en. den coninck van Vranckryck, daer veel menschen blyde om waren, en. men vuerden ten Bosch twee off drie daegen lanck, en. dat van diversche ambachten.

(Te brengen op bladz. 114, regel 19.)

Achter houdende: ende ten zelven tyde saten op die gevangen poorte noch drie vrouwen en. een mans persoen vander voors. secte; die man was op die gevangen

(1) Bij A., *postelyen.* (2) Bij Cuperus is deze marteling der Herdoopers slechts met een enkel woord vermeld.

Digitized by Google

poorte gestorven die natuerlycke doot, en. die drie vrouwen worden verbeeden en. gingen vry, en. die man wert noch onthooft op die merct.

(Te brengen op bladz. 115, regel 3.)

In dit voors. iaer [1540], den xvij^en^ Ianuary, voerder eene waghen met mans en. vrouwen personen vuyten Bossche naer Andtwerpen, en. binnen den Bosch, achter die Tolbrug, woende eenen man, genaempt Hans Claessen van Cuelen, en. maeckten hooren cammen, die volchde dese voors. wagen, hebbende een busch met drie lopen; en. des anderen daegs, omtrent ses uren, quam de wagen en. Hans voors. ontrent Segraeck [?], en. die wagen quam in een quaet spoor, alzoe datter een vanden waghen ginck, genaemt Ian, lanteermaker vanden Bosch, om die tegens te houden. Doen nam Hans voors. zyn bussche en. schoot Ian voors. van achteren in zyn lyff, dat hy ter aerden viel; doen schoot hy noch eens door die waghen en. schoot een vrouwe persoen, die bevrucht was van kynde, inde borst, en. andere, die opten wagen waren, gingen loepen, en. hy Hans nam een vrouwe persoon vanden Bosch, die op de wagen sat, omtrent dartich gulden in een bygordel synde, en. nam dat bygordel en. liet die wagen doen passeren (ende die voors. twee gewonden personen storven dyen zelven dach tot Hoochstraten) ende hy Hans ginck naeden Bosch: ende onder wegen comende worp hy die bussche met den gereetschap en. by gordel aen een graft ofte hegge needer, ende die bussche en. by goordel wert gevonden van eenen schaepharder en. ten Bossche gebracht vanden scheutet van Breda; en. die meester, die

Digitized by Google

de bussche gemaect hadde, woende ten Bosch, en. zy gingen met die bussche en. vraechden wien hy die vercocht hadde, waer op hy andtworden den voors. Hans, cammaker, wonende achter die Tolbrug, die welcke doen secretelycken daer mede befaemt wert, ende hy dat horende, zoe ginck hy Hans, met sommighe zyne gebueren tot den schoutet, om hem te verandworden, nyet wetende vande bussche, ende daer comende, die bussche hem gethoont wesende, begonst doen te flauwen, alzoe dat die schout hem doen gevangen stelden. Dit gebuerde den vierden dach inde Meert en. was den eersten Donderdach inde vasten, ende den thienden Meert wert die voors. Hans vuytgevoirt op eenen wagen en. wert tot Vucht by dat gericht op een schavot aen eenen staeck levendich mitten viere verbrant. Aen den staeck staende seyde hy: »Ick bid u allen te samen, dat nyemant myn huysvrou en. kynden dit wilt verwyten die doot, die ick hier sterven zal, want ick en heb noeyt myn leeffdagen man stuver ofte helder genomen dan nu dese reyse, en. daer heeft my toe gedrongen die armoede, want ick seeckeren personen schuldich was, die my wilde overvallen, en. oeck dacht ickt weder te gheven als ickt had connen overcomen;" en. zoe sterff hy, hebbende goede kennisse en. berouw. Hy hadde wel xij ofte xiij iaren ten Bossche gewoent en. hy was geacht onder zyn gebueren voor een goet, duechdelyck, vroom man. Die vrouwe, die hy doot schoot, was van Mechelen, en haere man was mede op die wagen, en. hy deede dit werck alleen: hy had een huysvrouwe van Cuelen en. daer by een dochter (1).

(1) Dit verhaal is bij A. weggelaten.

Digitized by Google

In dit iaer zoe begonsten die hanen binnen den Bossche te vechten nae oude gewoente, en. die partye vande Coptydinge die wonnent alle daege tot op vastelavontdach toe. Des Dynsdach en. was den eersten dach Meert, omtrent middach, soe brochten die Coptydinge eenen haen int perck, om te vechten, welcken haen terstont int perck comende op vlooch wel hooge, maer hy wert terstont weder tegens den anderen haen geset, om [te] vechten, en. vloech weder op; noch wert hy eens needer geset, om [te] vechten, en. vloech weder desgelycke. Doen wouden hem die Coptydinge weder needer setten, om [te] vechten, dwelck die Beckerlinghe nyet en wilden toelaten, seggende, dat hem meer dan recht gebuert was, en. dat hy, naer ouder gewoenten, nyet meer en zoude moegen vechten; om welcke sake een van des Coptydinge pluym greff, genaemt Aert Cuypers, anders Die Bont, terstont vuyt den perck liep byde heeren claegende, datmen hairen haen ongelyck woude doen: alzoe dat die hanen doen tegens een opgetoeghen werden en. en vochten dien vastelavont nyet meer, noch die coninck en reet met die kynderen nyet om, naer ouder gewoenten; maer die Coptydinge en. Beckerlingen aten elck by maelcanderen den eersten Sonnendach inden vasten, naer ouder gewoenten, sonder eenighe speeluyden te hebben, dan die Coptydinghen brochten meestendeel haer huysvrouwen met haer ter maeltyt inde gulde Cop, maer die Backerlingen op die Gaffel; en. die Coptydingen hadden noch drie hanen, met den haen daer twist om quam, in te setten, om te vechten, en. die Beckerlingen maer twee (1).

(1) Dit hanenspel komt bij A. niet voor.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 118, regel 21.)

In dit iaer [1542] en quamer egeen nyeuwe Rensche moest binnen den Bossche overmits dat oorloghe van Marten van Rossum, en. den wyn was oeck qualicken gewassen, alsoe dat sommige wyn tappers haeren wyn vercoften voor vyff stuvers, en. doen setten die heeren vander stadt die op drie stuvers, en. dat elck mocht tappen, maer hy was zeer qualicken te crygen.

(Te brengen op bladz. 118, regel 22.)

Item noch moesten alle borgers, by straten gesorteert, graven, vuyt elck huys een persoen, eenen dach lanck aen die graften vande Heeckel, vande oude Diese aen totte Heeckel vanden Cruysbroederen, eenen grooten wyen graft, en. die aerden bracht men aen die stadt vest. Dit geduerde wat tyts; maer overmits dat die borghers traechlycken arbeyden, soe wert daer geordineert, dat die borgers gelt zouden geven, om arbeyts lieden te hueren, twelcke zoe gebuerden: die rentiers en. rycke coopluyden elcs twee stuvers, en. de gemeyne ambachtsman elck eene stuver, schamel ambachts luyden eenen halve stuver, off zy mochten graven. Dit duerde tot nae Bamis, dat het water te groot worden, en. men vuerden die aerde oeck met pleyten aen die muren.

(Te brengen op bladz. 118, regel 26.)

In dese voors. schepenstoel [1542] zyn geordineert

Digitized by Google

vier raetsheeren tot aelmoesiniers, om alle Sonnendach in sint Ians kercke mette schaelen te gaen voorden armen huysarmen, te wetene: Iacop Coelen, Adriaen van Eynhouts, Gerit van Berckel, daer nae Ian die Wolff, en. dese vier personen gingen inde weecke eens rontsom die stadt in elcke huys, twelck zy die schamel huysarmen deylden, die nyet oipenbaerlyck ter aelmoessen en leeffden: dit gebuerden den xij^{en} Ianuary, en. oeck worden doen geordineert zeeckeren personen, die welcken oeck gingen bidden te Minnebroeders, te Precaers, opt Bagynhoff en. in sint Iacops cappel. Dit duerde tot Paesschen toe en. langher nyet (1).

(Te brengen op bladz. **120**, regel **10**.)

Dit zelve iaer [1543], vastelavont, en vochten die hanen nyet, noch die coninck en reedt nyet om, off die heeren en teerden nyet by een nae ouder gewoente.

Dese wynter gouw den torff elcke ton iijz stuver, dat lanck duerde; het hondert vanden bleecken jz stuver; den voessen eene stuver; die eycken rys, thondert, ijz gulden; die eelse rys xxvij stuvers. Het was een zeer lange, coude wynter, ende den iij^{en} dach van Meert quamen die pleyten met torff van Loon en. doen gaven zy die ton weder om jz stuver en. oeck een eyt min.

(Te brengen op bladz. **121**, regel **2**.)

Op de vraag in noot 1 *gedaan, antwoord ik: in*

(1) Bij Cuyckius sleehts het eerste gedeelte.

Digitized by Google

het oproer, bij de inkomst van Philips den goede in Vlaanderen uitgebroken, werden de muiters, aan wier hoofd zich de bastaard van Blankenstein bevond, makkers van de groene tente *genoemd.* WILLEMS, Belgisch Museum, dl. III, bladz. 377.

(Te brengen op bladz. 122, regel 4.)

In dit iaer [1543], op schoetele Woensdach (1), den eersten April, worden tot Vucht twee vrouwen en. een man op een schavot levendich verbrant, en. noch een man gericht en. een vrouwe levendich gedolven in eenen kuyll gesteecken, en. dese vyff personen waren wonachtich geweest by Valecyn en. en consten egeen Duytsche sprake; men seyde doen dat zy van haer plaetse getoegen waren, om te reysen nae Wesel int lant van Cleeff, en. sy moeten sterven, om dat sy het Sacrament nyet en woude gebruycken noch ontfangen gelycmen alhier te lant is doende, maer zy wouden dat ondergrhouden en. gebruycken, gelyck alsmen dat onderhiel in sommige steden in Duytslant en. Oostant, maer en hadden anders sonderlinge geen quade opinie, soemen sach, en. zy gaven haer willichlicke ter doot met vruechden, en. deen vrouw, die gebrant worden, hadden twee kynderen, een meysken van acht iaren en. een knechten van ses iaren, die worden gesonden inden heyligen Geest binnen den Bosch, om daer te onder houden, maer zy en bleven daer nyet lanck, want daer waren sommighe borgers binnen der stadt, diese aenveerden.

(1) *Schoetele Woensdach,* Woensdags in de week vóór Paschen.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 122, regel 24.)

In dit voors. iaer [1544], den xiiij^en^ Augusti, wert ten Bosch een vrouwe persoen, die gewoent hadde op die Wyntmolenberch, genoemt Magdalena, diemen seyde dat vuyt Waterlant geboren was, en. hadde lange ten Bosch gevangen geseeten, en. worden binnen middelen tyde gevuert tot Utrecht, daer een gevangen sat, diemen seyde dat was vander secte, Davidt Ioris, die zyn leven beloeft was, dat hy sommighe personen van dier secte beclappen zoude en. wysen; ende dese voors. Magdalene was zeer derlick gepynicht tot verscheyden reyse, maer en hadde nyet beleden, soemen seyde; dan men seyde, dat tot Utrecht sommige personen gedoot waren, die daer op waren gestorven, dat die voors. Magdalena oeck vander voors. secte was, en. zoe wert zy op den voors. dach gevuert nae Vucht by dat gericht vanden Bossche en. daer geworpen in een groot wyn vat vol waters en. zoe verdroncken en. daer nae gestelt op een rat. Men seyde dat zy daer op wilde sterven, dat zy der zaecke egeen schult en hadde.

(Te brengen op bladz. 125, regel 8.)

In dit iaer [1545], in December, goud den rogge op die merct vj gulden en. drie stuvers, en. den xxviij^en^ Ianuary daer nae gouw den rogge vz gulden en. die pryse bleeff tot Paesschen (1).

(1) Dit koren-berigt komt bij Cuperus met verschillende prijzen voor.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 126, regel 23.)

In dit iaer [1546], op Bosse kermis, is gespuelt vanden xvij lantsheeren, nae ouder gewoente.

In dit iaer, omtrent vastelavont, wert weder om geconsenteert (overmits dat die stadt vanden Bossche noch veel ten achteren was), dat elck persoen binnen der stad wonende, zoude geven van elcke Rynsgulden, die hy verwoende, ofte zoe veel zyn huys ter huere goude, eenen braspenninck, en. dat zoude elck geheel betalen, die dat huys bewoenden, en. daertoe zoudemen noch vercoopen ofte versetten die Weertsche hoven, leggende op den Ulenborch, en. oick den Muntel, tusschen die Orthe en. Hintamerpoort.

In dit iaer vochten die hanen weder vier dagen, naer oude gewoenten; maer daer en vochte van elcke partye daegs maer vier hanen, en. op vastelavont dach soe stonden beyde leste hanen van elcke partye int perck tegens een en. vochten tot savonts die clocke ses geslagen hadde, en. doen ginck den haen vande Coptydinge partye lopen, en. doen worden geaccordeert, dat den coninck om zoude ryden den j^en^ Sonnendach inde vasten, en. dat geschieden alsoe.

Ende int eerst vanden vasten werde gespeelt vande wynter en. somer, ende op Palm sonnendach op de merct gespeelt die passie.

Int iaer ons Heeren m cccc en. xlvij^tich^, soe schoeten allen die schutteryen deser stadt vanden Bossche de papegaeye met oeck allen die straten, behalven die Vischmerct ende Weversplaets. Die schutteryen en hadden nyet geschoeten in vyff iaren daer te vooren, en. dat

Digitized by Google

was daer om by gecomen, om den schadelicken tocht, die Marten van Rossum inde meyerye gedaen hadde, en. andere voorgaende oorlöghen.

In dit iaer moest den buyten man van elcke stuck lynen laken, dat hy binnen der stadt vercocht, geven eene stuver, en. worden oeck geordineert dat die borgers insgelyck moesten geven eene stuver van alle lyne laken, die zy selffs van buyten brochten, om binnen deser stadt te vercoopen off zelffs te doen bleycken.

In dit iaer, omtrent Bamis, wasser een groote oproer binnen der stadt vanden Bossche, om dat die stadt meer dan lxx^{tich} duysent gulden ten achteren was, en. daer viele groote twisten, want die heeren wouden allen natien binnen der stadt belasten, dwelck die gemeynten nyet en wilde consenteren. Ten lesten accordeerden die heeren metten gemeynten te samen, als datmen die vyff mannen off gedeputeerden, die der stadt gelt ontfinghen en. vuytreyckten, dwelck waren: Ghysbert Heernincx, Ian van Elmpt, Ian Pynappel, Dierck vanden Berge en. Wouter van Middegael, oerloff zoude geven en. zoude allen die stadt acchynsen verpachten en. stellen vier rentmeesters, om dat gelt te ontfangen en. weder vuyt te reycken, en. datmen van elcke tonne biers eene stuver meer van acchyns soude geven, en. dat die borgers, die zelffs brouwen, van xiiij tonnen plachten te veracchynsen xij tonnen, daer zoude hy van nu voirt aen van xiij tonnen xij tonnen veracchynsen, te weten, xiij stuvers; daer toe noch van allen die osschen, diemen binnen den Bossche zoude slaen, van elcken Rynsgulden, diemen voorden osch zoude geven, der stadt daer aff geven een oirt stuvers, en. vercken en. schapen nae advenant. Dese belastinghe zoude duren vier iaer lanck.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 128, regel 18.)

Int iaer ons Heeren m cccc en. xlviij^{ich} wasser grooten twist tusschen die heeren vanden capittel en. die Vrouwen bruers binnen der stadt en. dat ter cause van meester Gerit, sangmeester, anders Harteken, oirloff gegeven was, om dat zyn huysvrouwe die coralen nyet wel en regeerden aengaende die montcosten: en doen worden daer onboeden twee sangmeesters, te weten, een priester, genoemt meester Willem van Breda, en. noch eenen gehouwden man van Dordrecht; en. het capittel en woude egeen gehouwde mans hebben tot een sangmeester en. namen den voors. meester Willem aen, sonder consent vanden Vrouwen bruers: en. die voors. meester Willem, comende binnen den Bossche in zynen dienste, zoe en woude hem onse Vrouwe broederscap nyet aen nemen off gagien geven; soe gebuerde den xxj^{en} luly, dat die heeren van tcappittel die sangers oirloff gaven en. behielden alleen den voors. sangmeester en. coralen, ende als die sangers int choor quamen singen, zoe quamen zy sonder choorcleet: en. dat stont alzoe totten vj^{en} dach Septembris, doen accordeerden zy beyde te samen ende namen den voors. meester Willem, sangmeester, en. allen die anderen sangers gelyckelyck weder om aen.

In dit iaer, omtrent Bamis, alsmen den acchyns deser stadt gemeynelycken verpacht, zoe en mocht den bier acchyns nauwelics xxj^{m} gulden gelden, soe en wort hy alsdoen nyet verpacht, en. daer nae satmen doen noch eens daer op en. en wert noch nyet verpacht, en. daer nae wert hy verpacht op Bamis avont en. het

Digitized by Google

hoochsel ginck vuyt op Bamis dach, des achternoens, voor xxij^{m} gulden en. viij^{c} gulden, en. daer waren op geslaegen ij^{c} slaegen, elcke slach tot iiijz Rynsgulden, soe beliep die voors. somme xxiij^{m} en. ij^{c} Rynsgulden: Hanrick van Deventer, een vande raetsheeren deser stadt, hadde hem gepacht, en. hy wert dien zelven Bamis weder scepen gestelt, maer om die ordinancie deser stadt wille, heeft hy dit iaer als schepen nyet moegen sitten, soe hy sulcs tot Bruessel verworven hadde, en. in zyne plaetse quam Herman van Deventer, zynen broeder.

In dit iaer, in November, soe wert geordineert binnen der stadt, dat elck huys binnen der stadt geven zoude van elcken Rynsgulden, die zy iaerlics tot huere gaven, eene stuver, een oirt, en. sommige ijz stuver, en. sommige wat meer, na dat die lieden ryck waren off neeringe hadden, die dat huys bewoenden; en. dat moesten die inwoenders alleen betalen, en. deen helft wert corts doen daer nae gehaelt en. dat byde blockmeesters, elck in zynen block, en. die dat nyet en wilde geven, daer ginck die schoutet en. schepenen mitte blockmeesters, en. deede alsulcke betalen.

Int iaer ons Heeren m cccc en. xlix^{tich}, den xvij^{en} May, wert gevanghen tot Nistelroy een man met zyn huysvrouwe, diemen inde wandelinge hiet den quaden engel, en. hadde veel quaets gedaen en. het volck getranseneert en. groot overlast gedaen, en. doen hy gevangen word, had hy een vrouw tot Nistelroy gewoent en. doen quam der vrouwen zoon en. creech den quaden engel onder die voet en. quetste hem zeer; daer nae quam den quaden engels wyff en hiel der voors. vrouwen zoon meteen byle in zyn rugge daer hy op hai-

Digitized by Google

ren man lach, alzoe dat hy daer aff sterff: en. den anderen daegs wert den quaden engel met zyn vrouwe binnen den Bossche gebracht, ende den quaden engel sterff dyen dach op de gevangen poort in die gyole (1) van zyne quetsuere en. wert des anderen daegs begraven int gasthuys en. zyn huysvrouwe bleeff gevangen sitten totten xj^{en} dach October daer nae ende wert daer nae op die gevangen poirte secretelyck gegeeselt en. gebannen buyten der meyerye vanden Bossche en. ginck alsoe daer mede los.

(Te brengen op bladz. 129, regel 11.)

Int iaer van m ccccc ende xlix voors., in September, is Philippus, byder gratien Godts, prince van Castilien etc. en. zoen van Carolus, de vyffste keyser van dier namen, geboren van myn vrouwe Isabella van Portugael, byde staten des lants ontfangen en. gehult als hartoghe van Brabant (naer dyen zynen heer vader hem die zelve landen hadde getransporteert daer te vooren), wesende den lxvj^{en} hartoge van Brabant; ende inde voors. manet zyn binnen der stadt vanden Bossche gemonstert allen die borgers vander stadt inne haer harnas en. geweer, groot en. cleyn, boven haer xx^{tich} iaren tot haer lx^{tich} (2) iaren toe, elck met een velt teeken, te weten, roeye sleyers, ende dat elck in zynen block, omme daer mede in te halen den voors. Philippus; ende op Sonnendach, den voors. xxij^{en} September, hebben zy hem ingehaelt, en. die borgers, die inde wapenen waren, waren omtrent int getall xxij hondert en. een hondert ruyters te peerde, te

(1) *Gyole*, kerker. (2) Bij A., 40 *iaren*, doch verkeerdelijk.

Digitized by Google

weten, eerst die ruyters, daer nae die borgers ende allen die borgers, die boven haer lx^tich iaren waren, moesten elck een toortse in haer handen hebben, ende die van Orthen en. die vanden Dunghen van gelycke, ende stonden daer mede vande Vuchter poorte aff tot aen die huysinge van Hanrick van Deventer, daer die voors. Philippus gelogeert was; syn oeck daer mede geweest allen die geestelycke heeren vanden capittel, die Precaers, Minnebroeders, Cruysbroederen, Bongaerden, Baseldonck en. allen die Bagynen in een groot getal met haer witte falien; ende sMaendaechs daer nae wert hy oipenbaer en. zeer triumphantelyck voor dat raethuys gehult, ende des anderen daechs reysde hy naer Huesden en. zoe voorts naer Hollant toe.

(Te brengen op bladz. 129, regel 23.)

Int iaer ons Heeren m ccccc en. l^tich wert geordineert en. gesloten byde drie leeden der voors. stadt, dat een yegelycke borger soude geven den xx^en penninck van alle zyne goederen erffelyck en. gereet, vuytgenomen die leengoederen, die buyten Brabant gelegen waren, die zoude vry zyn, ende de lyffrenthen zoude halff gelt geven, te weten, van een hondert, gulden siaers, vyff gulden, en. zoe voorts nae advenant, en. daer toe noch van elcke ton biers zoe veel als elcke borger gemeynlick in een iaer binnen zynen huyse drinckt, en. die raetsheeren, van elcke ton, twee stuvers, vier iaer lanck, die soumen dan die twee iaren terstont gereet betalen, en. soemen met dat gelt den commer deser stadt nyet en mocht betalen, zoe soudemen dander helft vanden

Digitized by Google

bieren dan oeck geven; en. hier worden toe geordineert twee scepenen, twee raetsheeren en. vier deeckenen van verscheyden ambachten, om een yegelyck alleen te ontbieden en. elck nae zynen staet te setten in gelde en. bier. Ende dese goede mannen saten op Royenborch en. begonsten omtrent Alderheyligen en. het duerde tot int lest van Iunio daer nae. Dat waere: meester Pauwels Raessen, Evert vande Water, scepenen; Mathys Stooters inden Rinck en. Hanrick van Eyndthouts, raetsheeren; Gerit Hagens, deecken vande snyders, Ian Noppen, deecken vande loeyers off schoenmakers, Ian Lenaertssoen van Geffen, deecken vande cremers, Aert Willemssoen, olislager, deecken vande molders; ende dese voors. acht personen zoude elck voor hairen arbeyt hebben xlij^{tich} Rynsgulden en. zoude die boecken overleveren die vier rentmeesters deser stadt, om dat gelt te ontfanghen, dwelck waren: Adriaen van Eyndhouts, Bartolomeus Loeff raetsheeren, en. Ian Coelen en. Lambert die Haase (1); en. daer worden noch by geordineert, om dat gelt te helpen ontfangen, Andries Bouwens en. Ian van Dungen, die soude insgelycs elck xlij^{tich} Rynsgulden hebben voor hairen arbeyt.

(Te brengen op bladz. 131, regel 1.)

Int iaer ons Heeren m ccccc en. lj^{tich}, den xxiiij^{en} May, Sonnendachs nae Sincxsen, soe waren twee dienaers, te weten, twee knapen, die diende int clooster van sinte Geertruyd, en. deen stack den anderen die keele aff int vechten. Ende des Vrydaegs daer nae, des

(1) De namen der leden van die commissie zijn bij A. weggelaten.

Digitized by Google

achternoens ontrent ses uren, soe donderdent zeer en. sloech eenen grooten slach, ende dien slach deede groote schaede int voors. clooster, alzoe dat den geheelen thoorn ondect wort van leyen en. zeer veel glas vuyte kercke en. den haen vanden thoorn worden buyten der stadt gevonden (1).

In dit iaer, opten ij^en Martij, [is] by schout en. scepenen der voors. stadt verleent seeckere reformatie den procureurs, aengaende die augmentatie van haere salaris.

In dit voors. iaer wert weder om aff geset den stuver van elcke ton biers, datmen weder xiiij tonnen voor xij tonnen zoude veracchynsen, en. die oirtkens vanden gulden vande ossen, vercken en. scapen, alst geordineert was int iaer van [1500] 47.

(Te brengen op bladz. **134**, regel **28**.)

Bij W. *vindt men op het overlijden van Maarten van Rossum, in* 1555 *te Antwerpen voorgevallen, het volgende rijm:*

Marten van Rossum, een crychknecht, die wel bekent was,
Heeft in tusten by Sincxen zyn leven gheënt ras.

(Te brengen op bladz. **143**, regel **21**.)

Int iaer ons Heeren m ccccc en. lxj^tich, in Augusto, syn die retorisyns vuyte stadt vanden Bossche getoegen naer Andtwerpen op het groot lantjeweel, alwairen tsamen xiiij cameren vergadert waren, met zeer groote

(1) Het tweede gedeelte komt zakelijk bij Cuperinus voor.

Digitized by Google

staet, en. zyn opten iij Augusti binnen Andtwerpen in gecomen met hondert en. xxv^tich peerden, gecleet in groene rocken, met goude passement geboert, met een roey hangent mouwken daer in; haer wambassen, coussen en. hoeyen waren root met witte pluymagien en. swarte leerskens, met eene geschilderde antyckse wagen met personagien, thien wagens overdect met groen en. roeye laecken, op elck twee gilden broeders en. vier toortsen; den sot seggende: »Zalt zoe zyn." Haere questie vande speelen was: *Wat den mensch aldermeest tot consten verweckt?* daer en. hebben die voors. retorisyns den oppersten prys gewonnen, twelck waren seven silvere schalen, wegende elck ses oncen; ende zyn de zelve retorisyns mitte voors. pryse weder omme inne September daer nae binnen der stadt gecomen, ten welcken daeghen men tsavonts gespuelt heeft verscheyde batament spullen, met veel peck tonnen gebrant, veel vier ballen, die inde locht en. onder de menschen sprongen, met veel meer andere genouchelicke exercitien.

(Te brengen op bladz. 148, regel 28.)

Ende opten xvj^en November [1562] daer nae, soe wert den cappellaen van doctor Sonnius voors. in sint Ians kercke ontfanghen, in die plaetse als eenen bisscop, en. men sanck *Veni sancte Spiritus reple tuorum* etc., en. daer nae *Te Deum laudamus*, met tgroot werck van musyck daer op responderende.

Opten xvij^en November daer nae was doctoir Sonnius smorgens gecomen vande Cathuysers te wagen met den prior en. quam in tot die Cruysbroederen, daer was hy

Digitized by Google

tot negen ofte thien uren smorgens toe. Doen quamen die geestelichen hem halen met generael processie: daer volchde doen Sonnius, den bisschop, nae, en. achter hem twee commissarissen vuyt den hove, te weten, heer Oddaert en. meester Claes vander Stegen, daer nae die schoutet, schepenen en. raetsheeren; maer schutters noch Vrouwen bruers, off nyemant vander gemeynten en ginghen mede, nae dyen dat sulcs geschiede sonder consent van het dorde lith, daer toe egeen consent dragende.

Ende dier tyt ginck daer een gedichte *Pater noster* onder die gemeyne man, luydende aldus:

O bisscop Sonnius, die ten Bosch zyt,
Uwe naeme is zeer benyt,
U ryck is van geender weerden
In hemelryck noch op eerden:
Ghy eedt luyden ons dagelicxs broot,
Ons wyffs en. kynderen hebbent groot noot.
O Heer, ghy, die daer inden hemel zyt,
Maeckt ons doch desen bisscop met zyn insettinge quyt;
En laet ons in egeen becoringhe vallen,
Maer verlost ons vande geschoren allen (1).

In dit voors. iaer zynder tot Vucht veel moertbranders gebrant: die sommige levendich en. die sommighe eerst geworcht en. daer nae gebrant.

Op het jaar 1566 *is in het handschrift van* W. *een zeer bitter, gedrukt boekske afgeschreven, getiteld:* Verclaringhe vande menichfuldighe loose practycken, zoe van dinquisitie, dobservantie vande placcaten en. ander-

(1) Dit rijmpje komt niet voor bij A.

Digitized by Google

sins, byden cardinael Grandvel met zyne adherenten geinventeert, om boven alle keyseren, coninghen, lantsheeren, heeren, eedelen en. alle weerlycke persoonen met gewelt te domineeren en. hen te doen aenbidden en. adoreren. *Groot* 18½ *bladz. klein schrift.* TE WATER (Verbond der Edelen, *dl.* I, *bladz.* 23, *en dl.* IV, *bladz.* 393) *haalt er eene Hoogduitsche en Fransche uitgave van aan, doch schijnt de Nederduitsche niet gekend te hebben. Als niet uitsluitend op de Stad en Meijerij betrekkelijk, hebben wij dit vlugschrift niet laten afdrukken.*

Digitized by Google

Digitized by Google

VERZAMELING

VAN

KRONYKEN

BETREKKELIJK

DE STAD EN MEIJERIJ

VAN

's Hertogenbosch.

Uitgegeven door het

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

IN NOORD-BRABAND.

Tweede Stuk.

'S HERTOGENBOSCH,

P. STOKVIS.

1847.

Digitized by Google

☞ In het derde stuk der *Verzameling van Kronyken betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch* zal het vervolg der *inleiding*, benevens een *chronologisch* en *alphabetisch register* van zaken en personen in het geheele werk vervat, voorkomen.

Dr. C. R. HERMANS.

Digitized by Google

TWEEDE VERVOLG

OF

DIE CHRONICKE

VANDER VERMAERDER ENDE VROMER STADT VAN

Tsertogenbosch,

DOOR

AELBERTUS CUPERINUS.

C. 18.

Digitized by Google

Digitized by Google

TWEEDE VERVOLG

OP DE KRONYK VAN

AELBERTUS CUPERINUS (1).

In dit voors. iaer van [1500] lxvj^{tich}, den eersten dach May, heeft eenen dienaer vanden bisscop van Luyck binnen den Bossche opte kerckdueren en. stadt poirten opgeslagen ban brieven tegens bisschop Sonnius voors. Als bisschop Sonnius sulcs vernomen hadde, syn syn dienaers gegaen en. hebben die ban brieven door haelt en. door toegen met messen, die op de voors. kerckdueren en. poirten geslagen waren.

Int zelve iaer, opten eersten Sonnendach naer Bossche kermisse, is deerste sermoen en. predicatie gedaen vande

(1) Dit vervolg komt in het handschrift van W. voor, van fol. 138 vso tot 168, en in dat van A. van fol. 54 vso tot fol. 78, en loopt over de merkwaardige jaren van 1566 tot 1579. Om het verband der gebeurtenissen niet te verliezen, hebben wij er niets uit weggelaten dan de opgave der schepenen.

Digitized by Google

predicanten buyten der stadt by Engelen in een vlack velt off weyde onder sommighe boomen, alwaer veel menschen vuyter stadt toe geloepen zyn, om [te] hooren.

Int voors. iaer, opten xxv^en^ Iuly, hebben die heeren schoutet, schepenen en. raeden der stadt voors., omtrent xj uren voor middach, door handen van Peter Treillier, ordinaris boode vande coninckIycke maiesteyt, ontfangen seeckere brieven, gecomen wesende van Margrita, hartoginne van Parma, als gouvernante, luydende zoe hier nae volcht:

»Margrita, byde gracien Godts, hartoginne van Parma en. van Plasante, regente en. gouvernant: lieve en. wel beminde! Alsoemen siet het aenstaende apparentelycke perykel van een generale bederffenisse, districtie en. subventien van onse oude catholycke religie, dien mitsgaders vande gemeyne staet van herwaerts over, indaer inne op alle oerten en. zyden mit alle gevuechelycken middelen nyet promptelyck versien en worden; en. want ghy, gemerct tperyckel grooter apparentie en. meerder nakende is, om voor Godt, onsen Heer, den coninck en. der werelt te verandtworden van alle goet devoir, getrouwicheden en. quytinghe van uwen eedt, versuecken wy u dair omme wel ernstelyck, en. nyet te min inden name en. van wegen zyne maiesteyt ordineren en. beveelen zeer expresselycken, dat ghy terstont wilt communiceren mitte principaelste en. treffelicxste personagien, luyden van eeren, en. die tot onder houdenisse en. conservatie vander voors. oude en. catholycxse religie totten dienst en. onderdanicheyt zyne voors. maiesteyt en. tot ruste en. wel varen vande landen en. aldermeest geaffectioneert en. genegen zyn, om tsamelyck

Digitized by Google

te ramen en. advyseren alle middelen en. remedien, daer mede men tvoors. peryckel soude moegen voorcomen en verhoeden ende voor al de stadt van sHartogenbossche wel verseeckeren tot bewaernisse van uwe eygene persoonen, huysvrouwe, kynderen en. goederen, teghens alle seditie, oploop, beroerte, plonderinghe en. pillagie, zoe wel van binnen als van buyten, stellende al omme goede waecke by dage en. by nachten, en. deylende tvolck met rotten en. wycken, gelyck ghy in sorchelycke tyden tot uwen behoet en. verseeckerheyt gewoenlyck zyt van doen en. bevynden sult den noot en. importancie vander sake te vereysschen, sulcs dat die gemeynte off religie in egeen inconvenient en valle, doende insgelycx alle vuyterlycke devoir en. neerstigheyt, om tvolck van alle ombehoorlycke preekinghe en. vergaderinghe te trecken en. weeren, eensdeels met auctoriteyt en. vermaninghe, eensdeels met goethevt en. lieffde, en. eensdeels met gewelt, hem verthoonende tperyckel daer inne zy hem stellen, oeck dat zy daer mede verthoornen onse voorn. heere den coninck, huere natuerlycke prince, en. de weth en. overheyt offenderen, mitsgaders die plaegen ende allendicheyt, die Godt ordinaerslycke seynt duer veranderinge vande religie, en. oeck die bederffenisse en. subversie vander gemeynten ofte republycque daer nae volgende, verseeckerende, versterckende en. conforterende voorts meer tgemeyne volck, ten lesten dat u doenlyck wort,. totter aenstaende coempste toe van zyne maiesteyt, die beloeft heeft corts over te coemen, om in persoen op alles te versien en. ordre [te] stellen, en. die goede ondersaten en. den lande voor te staen en. [te] beschermen. Ende ten eynde dat gheene des voors. is, bat volcomen engeëffectueert zoude moegen worden, sulcx gy tzelffde

Digitized by Google

moecht communiceren mitten cancellier en. luyden van onsen raede in Brabant, houdende dies halven met elcke anderen goede correspondentie, inder vueghen dat zyne maiesteyt die auctoriteyt behoude en. die sterckste blyven mach en. de voorn. stadt van sHartogenbossche wel verseeckert zy, zoe voors. is; ende indyen ghy onse ofte den voorn. vanden raede van Brabant hulpe, bystant en. assistencie behoeft, sult ons ofte den zelven daer van mogen verwittighen en. adverteren, mits verclerende van tgeene dat van noode wesen sal, om u daer van te succurreren en. by te staen, ofte die middelen, die ghy daer inne geadviseert zult hebben te vorderen en. nae volghen; waer inne wy u gansselyck toe betrouwen, dat om die getrouwicheyt, die ghy zyne maiesteyt en. tot conservatie van desen landen schuldich zyt, ghy nyet laten en sult te doene al tgheene des tot Godts dienst en. van zyne voors. maiesteyt, en. tot behoudenisse en. bewaernisse vander gemeynte en. van u zelven, en. bysonder u van noode wesen zal. Lieve en. beminde, onse Heere Godt zy met u. Gescreven te Bruessel, opten ij^en^ dach Iuly a°. 1566. (*Ondertekent:*) MARGRITA."

Item in dit zelve iaer, inde weecke voor sint Ians kermis en. kerckwydinghe, in Augusto, syn die beelden inde kercken binnen den Bossche eerstmael onstucken gesmeeten en. aff geworpen, waer door groote trouble en. beroerte binnen der stadt is gecomen (1).

In dit iaer D. Noppens en. N. vander Stegen als commissarissen vanden hove binnen den Bossche gecomen wesende, hebben opten viij^en^ October, naeden middach

(1) Dit verhaal komt niet voor bij A.

Digitized by Google

omtrent drie uren, allen die procureurs vander stadt onboeden voor hem te coemen, inne presentie van meester Hanrick Bloyman, Hanrick van Eyndthouts, Bartolomeus Loeff, Loeckemans, pensionaris, Wouter Schellens, grieffier, Gerit Colen en. meester Iacop Donck, secretarissen, ende henlieden aldaer voor gehouden of sy byde catholycque Roemsche religie begeerden te blyven oft nyet, met nyeuwe restrictie en. articulen, die zy proponeerden en. hen voorleyden; waer op die procureurs dach versochten tot sanderen daegs daer nae, omme daer op te andtwoorden en. seggen, dwelck hen byde commissarissen geaccordeert worden.

Ende opten ix^en^ October syn gecompareert voor de voors. commissarissen, inne presentie van Bloeyman, Eyndhouts en. Loeff voorseyt, die voorn. procureurs, te weten, Mathys Keyen, Willem vanden Bossche, Iacop de Wit en. Wouter Leyten, en. hebben aldaer haer verandtworde in scriptis gedaen en. by haere handen ondertekent, gelyck zulcxs naerder blyct byde zelve verandtworde daer aff zynde; ende Gerit Fabri en. Iannen Millinck hebben geconsenteert inde voors. aengegeven propositie byde commissarissen gedaen; maer Ian Costers heeft hem apaert gebiecht.

Naer dien die voors. hartoginne van Parma gehoort hadde, dat binnen den Bossche die beelden waren affgeworpen, als voorstaet, en. datter groote beroerte binnen der stadt was, heeft noch anderen brieven opten xx^en^ October int zelve iaer vuyt Bruessel gescreven aen die schepenen, raet en. die vanden j^en^, ij^en^ en. iij^en^ leden der voors. stadt, de zelve brieven overseyndende met heer Ian Scheyve, ridder, heer van sint Aechten roede,

Digitized by Google

cancellier van Brabant, en. de heere van Merode, welcke brieven aldus luyden:

»Lieve, besondere! Alzoe wy met grooter verdriet en. hartsweer verstaen hebben die trouble en. beroerte binnen der stadt van sHartogenbossche gebuert en. geschiet, en. wy begeren daer inne te remedieren en. die stadt in stilheyt en. huere gewoenlycke neeringhe weder omme te brengen en. stellen, hebben daer toe gecommitteert heer Ian Scheyffve, ridder, heer van sint Achten roede, cancellier van Brabant, en. den heere van Merode, die door onse last tot dien eynde tegenwordelyck derwaerts reysen, den welcken wy versuecken dat ghy volcomen gehoor en. gelove geeft en. u lieden gehoorsamelyc thoont en. bewyst int tgheene zylieden voor nemen en. doen sullen tot dienst des coninexs, ons genaedighen lants heere, en. de welvaert, rust, vreede en. eenicheyt der voors. stadt, borgeren [en] inwoenderen der zelver, hen lieden daer toe alle moegelycke aenwysinghe, hulp en. bystant doende en. doen doen. Lieve, bysondere, Godt zy met u. Gescreven tot Bruessel, den xx^en^ dach October anno xv^c^ lxvj^tich^. (*Ondertekent:*) MARGRITA."

Die vanden Bossche verstaen hebbende, dat die grave van Meghen commissie hadde vander gouvernante voors., omme thien vendel voetknechten aen te nemen en. opten Litssen Ham daer mede comende, beduchtende voor haere stadt, hebben zy binnen den Bossche oeck vier vendel voetknechten aengenomen, waer aff capiteynen waren: Iannen Maessen, Peter de Gruyter, Middelaer en. Willem Cloot.

Waer nae int zelve iaer, inde mandt van February,

Digitized by Google

is die voors. grave van Meghen gecomen tot Vucht met zyn aengenomen voetknechten en. heeft den Bossche belegen; en. dewylen die voorseyde grave voorden Bossche lach, zoe is binnen den Bossche gecomen eenen, genaemt Antonis Bombergen, die generael cappiteyn worden gemaect binnen der stadt.

Waer nae hebben hem sommighe borgeren goet willichlyck gevuecht by maelcanderen, sonder eenighe gagie te begeren vander stadt, en. hebben oeck een vendel op gericht, waer aff opperste voerder was Steven van Cuelen.

Naer dat die grave van Meghen xiiij daeghen voorden Bossche (als voor staet) gelegen hadde en. die predicanten en. Guessen vuyter stadt nyet en const gecrygen, nochte den voors. cancellier en. Merode, die inder stadt gevangen saten, doen nyet en worden gerelaxeert, soe synder twee canonicken gecomen van Utrecht, genaemt meester Wouter van Coddenoert en. Hanrick Pyll, die de grave van Meghen met zyne aengenomen knechten vanden Bossche haelden en. die binnen Utrecht gebracht; welcke twee canonicken dyer tyt gecomen zyn binnen den Bossche en. zyn op getoegen ten huyse van Maye inde Nachtegael, alwaer sy snachts begeerden te logeren: dan syn die zelve daer nae van Pauwels vanden Grave, weert aldaer in huys, verspiet geworden, dat het twee canonicken waren, en. zoe zy elcxs twee corte pistolette by haer hadden, heeft Pauwels die zelve voor buet gehouden, sonder anders hen yet te doen; ende zoe die voors. Pauwels inden April hier nae hem oeck vuyter stadt begaff en. liep met meer borgheren, zoe hier naer breeder verclaert zal worden, soe begaff hy hem binnen Vianen onder des heere van Brederoede

Digitized by Google

regiment, en. daer acht off thien dagen onder gelegen hebbende, syn die van Vianen inder nacht over den Ryn gecomen, om op te slaen die Utrechtse knechten, die opte vaert lagen, alwaer hy, Pauwels, worden gevangen binnen Utrecht gebracht, en. die voors. canonicken hem kennende, is hy, Pauwels, daer nae inde hoele Bilt gehangen (1).

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxvij^{tich}, opten eersten dach van April, nae Paesschen, heeft die voorscreven hartoginne van Parma, gouvernante, een placcaet laten vuytghaen tegens die van sHartogenbossche, luydende alzoe hier naer volcht:

»BYDEN CONINCK.

»Onsen schoutet van Andtwerpen en. marcgrave ons lants van dien oft zynen stadthouder, saluyt. Alsoe eenen genaemt Anthonis van Bombergen, geboren tot Andtwerpen, seggende last te hebben, commissie en. gedeputeerde des heeren van Brederode, hem onlancxs binnen onse stadt van sHartogenbossche gevonden en. geintroduceert heeft, hebbende die gemeynten aldaer, en. sonderlinghe die sectarissen verweet, verleyt en. gesolliciteert tegens ons optestaen, en. groote menichte van dien aengescreven, hebbende oeck dartillerie, munitie en. geschut, mitsgaders die sluetelen vanden poorten der zelver stadt, in zyn handen genomen en. hem oeck gevordert aldaer te gebieden en. bevoelen inden name en. van wegen den voorn. heere van Brederode, zynen meester, alzoe hy zeecht; wesende daer en boven die zelve Bombergen met zyne aenhangers zoe verre gheweecken van getrouwic-

(1) De tweede helft van dit verhaal is bij A. weggelaten.

Digitized by Google

heyt en. onderdanicheyt, die zy ons als natuerlycke en. geboren ondersaten schuldich zyn, sulcxs dat hy hem nyet ontsien en heeft te arresteren en. gevangen te houden onder die wacht ofte guarde vanden ingesetenen der voorn. stadt daer toe geordineert en. gestelt, onsen cancellier van Brabant, hooft vander iusticie en. bewaerder van onsen zegel des zelffs ons lants, en. den baenre heere van Merode Petersem, beyde van onsen twegen gedeputeert, gecommitteert en geschiect, om in die zelve stadt die beruerten en. commotien daer te vooren aldaer gereesen, needer te leggen en. [te] pacificerén; jae dat meer is, al eest zoe, dat die van onse voors. stadt van sHartogenbossche van onser wegen scrieftelyck belast en. gesommeert zyn, dat zy nyet alleenlyck die personen van onse voors. cancellier en. heere van Merode met huere dienaren en. goeden terstont en. binnen xxiiij uren ontslaen en. tot volcomen vryheyt en. liberteyt stellen zouden, maer oeck die zelve tracteren, respecteren en. eeren naeden eysch van hueren staet en. qualiteyt, ende in verseeckerder plaetse doen stellen, ten eynde dat hen egeen inconvenient, overlast noch ongeryff aengedaen en zoude worden, en hebben zy ons nochtans daer inne nyet willen obedieren oft gehoorsaem wesen, maer ter contrarien tot hueren aensien en. wetenschap lyden en. gedoeghen, dat die voors. van Bombergen en. zyn aenhangers, borgers en. inwoenders der zelver stadt, den voors. cancellier en. heer van Merode met oipenbaere wacht en. guarde aldaer houden, daer mede zy nyet alleenlyck den zelven gedeputeerden en. commissarissen, maer by consequentie onse eygen personen doen groot ongelyck en. injurie, en. sulcxs hen zyn dragende als ongehoorsame, ongetrouwe en. wederspannighe ondersa-

Digitized by Google

ten; waer omme, soo ist, dat wy tzelve aengemerct en. nyet willende sulcke overdadich, moetwillich en. affgrysselyck feyt en. misdaet lyden onder dissimulatie, en. hier op gehadt dadvys van onsen raede in Brabant, hebben by deliberatie en. advyse van onse zeer lieve, getrouwe en. zeer beminde suster, die hartoginne van Parma, als regente en. gouvernante van onsen landen van herwaerts over, en. van onse zeer lieve, getrouwe, die luyden van onsen raede van staten, neffens haer wesende, gewilt en. geordineert, willen en. ordineren wel neerstelycken by desen, dat alle personen, poirters, borgers, cooplieden ende innegesetenen [van] onse voors. stadt van sHartogenbossche, tot wat plaetse die zelve binnen onse voors. landen van herwaerts over bevonden sullen worden, mitsgaders huere goederen roerende en. onroerende, actien en. schulden, terstont en. sonder vertreck onder onse handt gestelt, gehouden en. gearresteert sullen worden, en. daer en boven hebben wy geschorst en. gesuspendeert, schorssen en. suspenderen by desen alle previlegien, vrydommen van tollen en. andere exemptie van vryheyden, die zy in eenighe plaetsen van onse voors. landen moeghen hebben, hoe danich die zelve soude mogen wesen, ende insgelycxs alle gracien, octroyen, vuytstellen oft atterminatie van betaelinghe van huere, schulden en. tachterheyt; bevelende voorts meer onse procureur generael van Brabant tegens den voors. vanden Bossche te procederen, zoe wel int generael als particulier, en. namelyck tegens den gheenen, die hen van onsen twegen betekent en. genoemt sullen worden, zoe nae recht en. redenen behoren zal. En. om dat van dese onse iegenwordighe ordinancie nyemant ignorancie en zoude moeghen pretenderen, soe onbieden

Digitized by Google

en. beveelen wy u, dat ghy die zelve terstont en. sonder vertreck condicht, vuytroept en. publiceert, ofte doet vuytroepen en. publiceren al omme binnen den bedryve en. lymiten van uwer officien, daermen gewoenlyck is vuytroepinge en. publicatie te doene, ende van onsen tweghen gebieden en. ordineren alle onsen ende onsen vassalen en. smaelheeren, rechteren, iusticieren, officieren en. ondersaten, dien dit aengaen sal, dat zy aentasten, vanghen en. arresteren allen die poirters, borgers, cooplieden en. innegesetenen [van] onse voors. stadt van sHartogenbosche, huere huysvrouwen en. kynderen, en. die landen, erven en. goeden en. incoemen roerende en. onroerende, actien en. schulden den zelven toebehoirende, van wat natuer ofte hoe danich die moegen wesen, in onse handen stellende en. houdende, soe langhe en. ter tyt toe, dat onse commissarissen en. gedeputeerden, boven genoemt, vuyte voors. gevanckenisse ende detencie, daer inne zy tegenwoordelyck binnen onse voors. stadt van sHartogenbossche zyn, gansselyck en. volcomelyck gelost, vry en. ontslagen en. in goede verseeckerde plaetse gestelt sullen zyn, daermen vryelyck en. ombecommert toe gaen, comen en. weder keeren mach, en. tot daer inne anders by ons geordineert zal wesen; doende oeck al omme publiceren en. condigen die suspencie en. schoorsinghe vander previlegien, exemptien, atterminatien en. van allen anderen gracien, zoe voors. is, en. tot onderhoudenisse en. observatie vande zelve onse ordinantie beveel en. gebot, procedeert en. doet procederen sonder eenighe gunste, dissimulatie oft verdrach, op poene van tzelffde te verhalen op den gheenen, die des in gebreecke bevonden sullen wesen, in huere eighen naem, ende des voors. is te doene mits

Digitized by Google

diesser aen cleeft, geven wy u en. den voorn. richters en. officieren volcomen macht, auctoriteyt en. sonderling beveel, ontbieden en. beveelen insgelycx, dat zy u en. hen zulcxs doen ernstelycke verstaen en. obedieren, want ons alzoe gelieft. Gegeven in onse stadt van Bruessel, onder onsen contra. segel hier op gedruct in placcate, den xviij^en Meert int iaer xv^c lxvj^tich." *Ende onder stont geschreven:* »BYDEN CONINCK," *en. ondertekent:* »DE FACUWEZ." Dit placcaet is opten j^en April nae Paesschen a°. 1567 binnen Andtwerpen gepubliceert.

Als die vanden Bossche gehoort hadden, dat de heere van Beauvois en. Ian die Greve, drossaert van Brabant, doer consent en. ontheyt (1) vander voors. hartoginne de Parma, gouvernante, sommighe knechten, die vergadert waren en. lagen tot Oisterweel by Andtwerpen, van weghen der Guessen verslaegen en. verstroeyt waren, en. dat het oeck met haer lieden binnen der stadt nyet wel en wilde afflopen, soe zyn opten vij^en April voor noen anno [1500] lxvij^tich voors. naer Paesschen byde drie leeden, den gedeputeerde vande schutteryen en. die vande nyeuwe religie, inne notabile getalle vergadert zynde, eendrachtelyck geordineert, geaccordeert, gesloeten ende maelcanderen beloeft, datmen vuyten name vande gemeyn stadt, soe vander eenre als vander andere religie soude suppliceren aende gouvernante voors., om een generael perdon en. een eeuwighen peys en. vreede te verwerven aen haere hoocheyt van allen tgheene wes teghens [zijne] coninclycke maiesteyt oft haere hoocheyt eenichsins zoude moeghen zyn gecommitteert, sulcxs

(1) *Ontheyt*, auctoriteit, gezag.

Digitized by Google

dat zy allet tgheene wes den bourgeren zoe van deen als dandere religie daer aff soude moeghen coemen, maelcanderen eendrachtelyck souden helpen draghen en. gheen bloet ofte goet te laten verliesen: dies zoude die vander nyeuwe religie hen gehouden zyn te reguleren in alle behoorlycke sake, gelyck als goede en. getrouwe ondersaten van zyne maiesteyt schuldich zyn te doen, ende inne gevalle yemant gebreeckelycke waere int volbrenghen van tgheene voors. is, dat die zelve met zyne goederen vryelycke tot allen tyden sal moegen vertrecken, behoudelyck des nyet te min vry en. ombehyndert alle erffelycke en. (1) goederen, om die te gelegender tyt te moegen slyten: soe ist, dat op datum voors. byde voorn. drie leden, gedeputeerde vande vier schutteryen en. die vander nyeuwer religie eendrachtelyck is gesloeten en. maelcanderen ter goeder trouwen hebben geloeft, dat allen die innegesetenen deser stadt, soe wel van deen als van dandere religien, noch yemanden van hairen tweghen ofte deur heure last en. toedoen yet geduerende de sollicitatie voors. sullen moeghen attempteren directelycke oft indirectelycken, int heymelyck off int oipenbair, met worden ofte met wercken, dwelck zoude moeghen tenderen tot eenighe seditie, commotie ofte beroerten binnen deser stadt en. ingesetenen der zelver, ende dat oeck nyemant van deene als dandere religie by hem zelven oft yemanden anders van heuren tweghen eenich garnisoen, ruyteren ofte knechten en. sal in brenghen oft laten inbrengen, sonder consent en. wille, zoe wel van deen als van dandere religie; ende sullen hier aff die vander stadt twee acten geëxpedieert

(1) Hier is in W. plaats voor een woord opengelaten. Bij A. staat slechts: *erffelycke goederen.*

Digitized by Google

worden, waer aff die vander stadt en. die vander religie elcxs een sullen hebben behoerlyck gesubsigneert en. geteeckent. Onderstont: »Ter ordinantie vanden drie leden voors.," en. was voorts met verscheyde namen onderteeckent.

Alzoe op gisteren, den viij^{en} April a°. [1500] lxvij, byde drie leden der stadt van sHartogenbossche en. eenige vande vier schutteryen en. die vander gereformeerde religie der zelver stadt is gemaect seeckere contract en. accordt, datmen aende hartoginne van Parma soude impetreren een generael pardon en. een eeuwighen vreede met haer hoocheyt te tracteren van allen tgheene wes byde voorn. stadt soude moegen zyn gecommitteert, ende dat een yegelycke soude moegen vertrecken, die het accoordt en. intentie van haere hoocheyt nyet en zoude willen naegaen, blyckende tzelve al breeder byde acte daer aff synde: soe eest, dat die voors. stadt van sHartogenbossche in haire drie leden eenighe vande vier schutteryen hebben geconsenteert en. consenteren mits desen, dat een yegelyck, diet believen zal te vertrecken, hangende de pacificatie van beyde partyen, sullen binnen middelen tyden moegen vertrecken met alle hairen goederen ombecroent (1) oft onbehyndert van yemanden, onder conditie inde voors. acte breeder begrepen. Aldus geschiet opten ix^{en} April a°. voors. Onderstont gescreven aldus: »Ter ordinantie vande drie leden, by my, H. Gorswyn."

»Wy scepenen, geswooren, raetsheeren, deeckenen vanden ambachten en. eenighe vande vier schutteryen der

(1) *Ombekroent*, onbekreund, zonder lastig gevallen te worden.

Digitized by Google

stadt van sHartogenbossche doen condt een yegelycken, die dese brieve van certificatie sullen sien oft hooren lesen, dat die vander gereformeerde religie binnen der voors. stadt nyet en vertrecken vuyt der voors stadt oft hen goet daer vuyt en vloeghen (1), om eenighe acten van seditie oft ongehoorsaemheyt, ende dat zy binnen der voors. stadt hebben gehandelt als getrouwe ondersaten ons genaedigen heere, des conincx van Spaengien etc., als hartoghe van Brabant, en. hen altyt hebbende gesubmitteert onder die vande voors. stadt en. oeck gevuecht naeden beveele vander hoocheyt, vander hartoginne van Parma, gouvernante van dese Neederlanden, in sulcker vueghen, dat zy nyet en hebben geattenteert dan gelycke trouwe ondersaten van zyne maiesteyt en behoiren te doen, ende dat daer om die voors. stadt begeert aen alle steden, heerlicheden, vryheyden en. dorpen, daer door die vander voors. religie sullen mogen passeren en. repasseren onbehyndert aen lyff en. goet, gelyck ghylieden sout moegen begeeren, datmen uwe mede borgeren in gelycke saecken alhier soude doen. Des toirconde hebben wy tzegel *ad legata* opt spacium van deser acte gedruct, opten ix^en^ dach van April a^n^. voors." Des salmen die vander religie elcs een acte op henne name hier aff mogen expedieren, tot hen versuek, ter ordinantie vande voors. drie leden."

Ende opten xj^en^ April daer nae hebben die predicanten en die vande gereformeerde religie binnen den Bossche alsnlcke tydinghe gecreghen, dat die meestendeel van dien met henne gereede goederen vuyter stadt zyn

(1) *Vloeghen*, vlugten.

Digitized by Google

vertoeghen naer het lant van Cleve toe, mitte voorscreven vier vendelen aengenomen knechten, en. is den voors. cancellier en. Merode los en. vry gelaten.

In dese voors. maendt is mynen heere den prinche van Orangien vuyt Andtwerpen vertoeghen naer het lant van Cleve en. zoe voorts naer Dillenburg toe (1).

Ende opten j^en^ dach der maudt van Maye int selve iaer, soe synder vier vendel Duytsche voetknechten binnen den Bossche gecomen, elcke vendel iijz hondert man sterck wesende, waer aff overste was Bernaert van Schamberch (2), wesende een Hoochduytsche. Daer nae soe isser noch binnen den Bossche gecomen twee vendel voetknechten, sterck als voor.

Opten lesten dach der voors. maent van Maye, soe heeft die voors. hartoginne van Parma, noch naer dat die cancellier en. Merode voorgenoemt vuyten Bossche waeren en. weder omme te hove gecomen, andere placcaten in sommighe steden vuyt laten gaen voor die vanden Bossche, die luydende zoe hier vervolcht:

»BYDEN CONINCK.

»Den amptman vande Grave en. synen stadthouder, saluyt. Alzoe wy by andere onse brieven van placcaten vanden xviij^en^ Martii lestleden, en. omme redenen daer inne verhaelt, onder anderen gewilt en. geordineert hebben gehadt, dat alle personen, poirters, borgers, coopluyden en. innegesetenen onser voors. stadt van sHartogenbossche, tot wat plaetsen die zelve binnen onse landen van herwaerts over bevonden zoude worden, mitsgaders

(1) In margine van het handschrift W. is door eene latere hand de gruweldaad en de straf van Balthasar Gerards bijgeschreven. (2) *Schamberch*, bij Van Heurn, dl. II, bladz. 40, *Schouwbergh*.

Digitized by Google

huere goederen roerende en. onroerende, actien en. schulden onder onse handt gestelt, op gehouden en. gearresteert zoude worden, soe langhe en. ter tyt toe, dat onse cancellier van Brabant en. den banre heere van Merode Peterssem, beyde alsdoen van onsen wegen gedeputeert, gecommitteert en. geschiect, om binnen der zelver stadt die beroerte en. commotien daer te vooren aldaer gereesen, needer te leggen en. te pacificeren, vuyter gevanckenisse en. detencie, daer inne zy ter zelver tyt binnen onse voorn. stadt vast gehouden waren, ontslaeghen ende tot dat zy ons andersins daer inne geordineert zoude wesen; ende want seedert die vander zelver stadt van sHartogenbossche onse voorseyde cancellier en. den baenre heere van Merode vry gelaten en. daer inne sulcken getal van onse chrysvolck ontfanghen hebben, als wy daer in inne besettinghe en. garnisoene hebben willen stellen: mits welcke wy verstaen, dat onse voors. gebot, belangende dophouden en. arrestacien vande personen en. goeden der voorn. van sHartogenbosche, voort aen cesseren aff en. te nyet wesen, en. dat een yegelyck hem daer nae vuegen en. reguleren sal; soe eest dat wy tzelve aensiende, willende behoorlyck daer inne versien tot verlichtinge vande voorn. van tsHartogenbossche, hebbende by deliberatie van onse zeer lieve en. zeer beminde suster, die hartoginne van Parma en. van Plaisance etc., voor ons regente en. gouvernante in onse voors. landen van herwaerts over, en. by advyse van onse zeer lieve en. getrouwe, die luyden van onsen raede van state, neffens haer wesende, gewilt en. verclaert, willen en. verclaren by desen, dat onse voorseyde voorgaende gebot, belangende dophouden en. arrestament vande persoonen en. goederen der voorgenoemde die van sHartogenbos-

Digitized by Google

sche, voortaen cesseren aff en. te nyet wesen zal; en. te dien effecte hebben wy onse handt daer van gelicht en. die zelve personen en. goeden tot volcomen ontlastinghe en. delivrantie gestelt, ordineren en. beveelen alle onsen ende onse vassalen, officieren en. ondersaten, dient aengaen zal, dat zy die persoonen van voorn. van tsHertogenbossche en. huere goeden, ruerende en. onroerende, actien en. schulden, vuyt sake voors., nyet meer en sullen moegen becommeren oft arresteren, maer öntslaen die zelve mits desen vry en. vranck.

»Ende tèn eynde dat van dese onse tegenwordighe ordinantie en. verclaringhe nyemandt ignorantie en zoude moeghen pretenderen, soe onbieden ende beveelen wy u wel eernstelyck, dat ghy de selve mits desen van stonden aen condicht, vuytroept en. publiceert, ofte doen condighen, vuytroepen ende publiceren al omme binnen den bedryve en. limiten van uwer officien, daermen gewoenlycken is vuytroepinghe en. publicatie te doen, en. de zelve ordinantie doet onderhouden en. achtervolgen nae haere forme en. inhouden. Des te doen met diesser aencleeft, geven wy u volcomen macht, auctoriteyt ende sonderlinghe bèveele: ontbiedende en. bevelende voorts een yegelyck, dat zy tzelve doende ernstelyck verstaen en. obedieren, want ons alsoe gelieft. Gegeven in onse stadt van Andtwerpen, onder onse conter zegel, hier op gedruct in placcate, den lesten dach Maye anno 1567. *Ondertekent:* Byden coninck, *en. geteekent:* De Boote."

Int voors. iaer, int eerst vande mandt van Iunio, soe synder twee commissarissen vuyten hove binnen den Bossche gecomen op tstuck vanden verleden troublen, omme informatie van alle saken te nemen, ende opten iij^en

Digitized by Google

Julio daer nae heeft die hartoghinne van Parma voors. dese naevolgende brieven aende voorseyde commissarissen gedirigeert:

»Lieve en. beminde! Alzoe wy onlancxs metten heere van Billi ontfanghen hebben brieven van onsen heere den coninck, byden welcken zyne maiesteyt ons onbiet, dat (nae dien de zelve nyet soe geringhe (1) herwaerts over en heeft connen gecomen, als hy verhoopt en. wel begeert hadde, om den noot en. tgebreck, die alhier is van zyne tegenwordicheyt, om op daffairen van herwaerts over een oprecht, vast en. bequaem remedie te stellen) syne voors. maiesteyt nyet laten en zoude mitter hulpe Godts binnen dese landen te coemen, ten alder eersten dat die zelve moegelick zoude wesen, en. dat noch voor deynde van dese somer, daer van wy ons wel voorseecker moeghen houden. Ende want wy wel weten en. dencken, dat dese groote en. goede tydinghe en. nyeuwe mare alle goede, getrouwe ondersaten van zyne maiesteyt groote blyscap en. genuegen geven zullen, soe en hebben wy nyet willen onderlaten u daer van te verwittighen by desen, en. met eene wegen te vermanen en. versuecken, dat ghy binnen der stadt van sHartogenbossche particuliere en. generale oft gemeyne bedinghen wilt doen doen, om die goede ende voorspoedighe reyse van zyne maiesteyt, soe wanneer die zelve veerdich wesen zal aen te nemen en. te seyle te gaen, om herwaerts over te comen, ten eynde dat zyne voors. maiesteyt alhier wesende, op alles sulcke goede ordinancie en. remedien stellen mach, al ter eeren Godts, tot onderhoudenisse en. conservatie van onse oude ca-

(1) *Geringhe*, spoedig, KILIAN.

Digitized by Google

tholycxsche en. Christe gelove en. om den geheelen en. universalen staet van dese voors. landen te hanthouden behoiren zal, en. dat met alle goedertierentheyt en. genaede, daer van zyne maiesteyt ons alle hoope gheeft te willen gebruycken, nae zyne natuerlycke inclinatie en. genegentheyt, gelyck de zelve ons al reede tot verscheyden reysen en. stonden sulcxs gescreven heeft, daer by vuegende, dat hem ongelyck geschieden zoude, indien men ander opinie ofte vermoedenisse van hem hadde, gemerct dat zyne maiesteyt nyet en compt, om zyne steden en. ondersaten te verderven, maer om die te bewaren en. [te] conserveren, dwelcke de zelve ons belast heeft schriftelyck te kennen te geven en. [te] laten weten daer en. alsoet behoort, sonderlinghe ten eynde dat die ondersaten hem weder omme stellen en. vuegen zoude, om hem gewoenlycken ambachten, hantwercken, coopmanscappen en. trafycqen te doen en. [te] continueren, hem betrouwende op zyne maiesteyt goetheyt en. genade, daer van ghy oeck den wethouderen, poirters, borgers en. innegesetenen der voors. stadt van sHartogenbossche berichten ende adverteren sult, nemende sorchfuldighe toesicht op den gheenen, die hem van daer zoude willen vertrecken, de zelve voorhoudende, dat zoe verre men hem op die gracie van zyne voors. maiesteyt nyet betrouwen en wilde, men sulcks noteren zal, en. sullen die der zelver gracien en. pardon gans onweerdich zyn. Op dat daer nyemandt ignorancie en soude moegen pretenderen, bevelen u en. den voors. wethouderen tzelve alsoe te doene en. notule te houden vanden gheenen, die vertrocken zyn ofte alnoch zoude willen vertrecken, sonder des inne gebrecke te blyven oft wesen. Ende ten eynde dat die voors. maiesteyt des te meer genegen zoude we-

Digitized by Google

sen, om zyne voors. genade te gebruycken tegens den gheenen, die hen ontgaen en. die ongehoorsaemheyden, schandale en. ongeregeltheden, die seedert den iaere herwaerts geschiet zyn, aengestelt en. gecommitteert hebben. daer door onse Heere Godt grootelycxs verthoornt en. geoffendeert, alle goede Christene menschen, die tot zynder eere effecte en. lieffde draghen, geschandaleseert, en. zyne voors. coninclycke maiesteyt met goede redenen tot gramscap verweet zyn geweest, soe hebben wy u wel willen waerschouwen en. [ver]wittigen, dat van noode en. billyck is, dat die verdoelden totten rechten wech keeren en. hem eerst aen Godt versoenen, hem totter heylighe catholycke kercke geven en. onderworpen, en. de voors. coninclycke maiesteyt, zyn officieren en. wethouderen alle gehoorsaemheyt bethoonen: oeck dat die gevioleerde ende geschende kercken, gebroken altaren en. beelden en. alle gewyde geconsacreerde dingen by hem geprophaneert, gerepareert en. in huere eersten en. behoorlycken staet gestelt worden, dwelck zyn die oprechte middelen, om die gramschap Godts en. den coninclycke maiesteyt te payen en. des te lichteliker vander voorleden misbruycken en. misdaden gracie en. pardon te vercrygen en. verwerven. Lieve en. wel beminde, onse Heere Godt zy met u. Gescreven tAndtwerpen, den iij^en^ dach van Iulio a°. voors. *Onderteekent:* MARGRITA *en.* DOVERLOPE." *Opten rugge stont gescreven:* »Onse lieve en. beminde commissarissen ons heeren des coninexs, geordineert op stuck vander troublen en. emotien der stadt van sHartogenbossche (1)."

(1) Deze brief komt mede voor bij VAN OUDENHOVEN, 2de uitg., blz. 143, gelijk mede ook die blz. 274 afgedrukt en wel blz. 140.

Digitized by Google

In dese voors. mandt soe heeft die voorscreven Beernt van Schamberch (1) den borgeren binnen den Bossche eerst gebloet (2) en. benomen haeren wapenen en. geweer.

Is oeck in dese voorseyde mandt van Iulio don Ferdinand Alvares van Tholedo, hartoghe van Alba, als overste regent over dese Neederlanden, met acht duysent Spaengiaerden, seven duysent Savoyers en. duysent lichte peerden, door Lotringhen op Litzenborch (3) gecomen, op welcke plaetse graeff Aelbrecht van Ladron met drie duysent te voet en. drie hondert te peert is aengecomen den voors. hartogen van Alba en. zyn alzoe tsamen gecomen inde Neederlanden.

In dit voors. iaer van [1500] lxvij^{tich}, den xiiij^{en} dach van Augusti, geschiede die eerste apprehensie binnen den Bossche inder nacht, daer veel borgers van haer bedde worden gehaelt, tusschen den Woensdach en. Donderdach snachts.

Int zelve iaer, den xxi^{en} Augusti daer nae, quam Michiel Rombouts en. meer anderen eerstmael te recht voorde voors. commissarissen, door heer Beernt van Schamberch voors., als capiteyn van acht vendel Duytsche knechten.

In dit iaer en zyn binnen den Bossche egeen nyeuwe schepenen geset, maer allen die voorgaende schepenen zyn gecontinueert.

In dit iaer, den xxx^{en} November, op onser Vrouwen dach, quamen acht vendel Spaengiaerts binnen den Bossche, waer aff overste was don van Bracumont (4), en.

(1) *Schamberch*, bij Van Heurn, *Schouwberch*. (2) *Gebloet*, ontbloot. (3) *Litzenborch*, Luxemburg. (4) *Don van Bracumont*, bij Van Heurn, dl. II, blz. 44, *Don Gonsales de Braccamonte*.

Digitized by Google

die voorseyde Duytsche vertrocken daer aff vuyt die stadt. Dit gardesoen heeft meester. Hanrick Bloyman, tot Helvoirt wesende op syn huys, vanden huyse gehaelt, hem binnen der stadt gebracht en. hem wel gepynicht, hem op leggende dat hy met den prinche van Orangien heymelyck verstant hadde etc. (1).

Item opten xxiiij^en^ dach der mandt van Martii a°. [1500] lxvij voors., naer styl en. scryven van Brabant, soe is binnen sHartogenbossche ter payen aff gelesen tgheene hier nae volcht:

»Men condicht, beveelt en. ordineert wel eernstelyck van wegen der coninclycke maiesteyt, als hartoge van Brabant, eenen yegelycken, ende namelycke Cornelis de Backer, rentmeester vander domeynen der coninclycke maiesteyt, Iacop Bacxs, rentmeester vande staten des lants van Brabant int quartier van sHartogenbossche, voorts een yegelycke particuliere personen, van wat state ofte conditie zy zyn, eenige pachten, hueringen, chynsen ofte renthen, eenige personen, ter sake vander emotien alhier geschiet, gevangen, ingeboeden, gedaecht zynde te compareren in personen, iaerlicxs schuldich oft eenichsins ten achteren is oft sy, ofte binnen twee iaren herwaerts schuldich is ofte zyn geweest, die zelve pachten, chynsen, renthen oft tachterheden binnen acht daegen nade publicatie van desen, by goede specificatie over brengen in handen vande commissarissen vander coninclycke maiesteyt tot sHartogenbossche gesonden en. gelogeert ten huyse van Iacob Bacx, rentmeester voors., wonende in die Verwerstraet, op die peene van zoe veele van heuren eygene goeden aen zyne coninck-

(1) *Dit gardesoen* enz. komt bij A. niet voor.

Digitized by Google

lycke maiesteyt te verbueren en. gehouden te worden voor onderhouders en. factenrs der zelver personen en. arbitrale correctie.

»Item bevelen en. ordineren eenen yegelycken, die gebruyct ofte besit, tsy in hueringhe, pachtinghe, erffinnighe oft andersins, eenighe goederen, eenige gevangen, ingebooden ofte gedaechde personen, te compareren in persone, ofte den zelven binnen twee iaren toebehoort hebbende, dat hy overbrenghe die specificatie en. weerde vande zelve goederen in handen vanden commissarissen voors. binnen acht dagen, insgelycxs nae die publicatie van desen, op die peene van gestraft te worden naer arbitrie en. exigentie vander saecken.

»Interdiceren en. verbieden die voors. rentmeesters, alle pachters, huerlingen, chyns ofte rentgelders, die voors. gevangen, ingebooden off in persoone gedaechde eenighe pachten, hueringhen, chynsen oft renthen te betalen aen nyemanden anders dan aen Cornelis de Backer voors., daer toe van zyne maiesteyt wegen gecommitteert synde, op die peene van die zelve betalinge anderwerff te doen en. daer en boven arbitralyck gecorrigeert te worden.

»Bevelende en. ordinerende voorts een yegelyck, van wat state ofte conditie dat hy sy, die onder hen oft door yemanden anders heeft eenighe haeffelycke ofte andere beroerlycke goederen, wesende van eenige importantien oft weerden, toebehoirende ofte binnen twee iairen herwaerts toebehoirt hebbende eenige gevanghen, ingebooden oft in persoon gedaechde persoonen, ter sake vande emotien, dat hy die zelve goederen binnen acht dagen nae die publicatie van desen, overbrengende in handen vande commissarissen voors., op die peene van-

Digitized by Google

de weerde van dien vander hueren te verbueren en. arbitrale correctie.

»Item bevelen en. ordineren alle grieffiers ofte secretarissen en. gesworen clercken, zoe deser stadt van tsHartogenbossche als andere bancken ende gerechten onder die meyerye van sHartogenbossche geleghen, alle contracten en. verhandelingen oft belastinghe van goeden, als eenighe gevangene, innegebooden ofte gedaechden persoonen, voor henlieden respective gedaen en. gepasseert seedert twee iaren herwaerts, die zelve over brengen binnen acht dagen in handen vande commissarissen voors., op peene van arbitrale correctie.

»Item dat alle collecteurs oft inhaelders van beeden overbrenghen sullen in handen vande voors. commissarissen huere beede rollen met name en. toenamen vande persoonen, die die goeden toebehoorden, daer aff zy die beede heffen en. ontfanghende zyn, en. dat binnen acht dagen, op arbitrale correctie."

Item opten voors. xxiiij^en^ Martii soe synder met vonnisse vande voorseyde commissarissen en. schepenen vanden Bosch lv^tich^ borgeren en. poirters, om de religie en. verleden trouble wille vuyte landen van Brabant gebannen en. henne goederen geconfisqueert tot behoeff vander coninclycke maiesteyt. Noch zynder ten zelven daeghe over die veertich borgeren ingemaent, daer tegens deerste diffault is versocht, en. ten zelven daeghen is Michiel Rombouts tot scherper exame gewesen etc. Den welcken, die gebannen en. innegemant worden, zyn dese by namen en. toenamen, zoe hier naer volcht; mitsgaders oeck den gheenen, dien doen ter tyt gevangen saten, die naemaels geëxecuteert worden, ende haerder

Digitized by Google

sommighe oeck los worden gelaeten, mits die compste vander coninginne etc.

Anthonis Hermanszoen, tesmaker.
Ghysbert Claeszoen, inde Wit voet.
Ioris Ian Coenen.
Lambert Geritszoen, alias Scaep sonder wol.
Thomas Peters, loetgieter.
Ieronimus Gevers (1).
Aert Ieronimus van Keelst.
Ian, inde Muggendans, Colperstraet.
Floris Ianszoen, inde Rol wagen.
Ian die Backer Kynderen, inde Naem Iesus.
Peter Ianszoen, alias Synder bol.
Hanrick Ianssoen, alias schoelmeester, snyder.
Gerit Pelgrum (2).
Herman Goyaertszoen.
Hans van Colen, alias de Lange, inde Kerckstract.
Dierck vande Correput.
Iob van Achelen (3).
Ian van Waelwyck.
Christoffel Rouvogel.
Mathys Keyen.
Reyner van Heyntongeren, snyder (4).
Hanrick Collaerts.
Ian van Culenborch.
Peter die Hollander.
Hanrick de Middelaer.
Ioris van Eyndoven.
Peter Lenaerts.
Meester Hanrick Agileus.

(1) Deze naam komt bij A. niet voor. (2) *Gerit*, bij A. *Peter*. (3) *Iob*, bij A. *Iacob*. (4) *Heyntongeren*, bij A. *Tongeren*.

Digitized by Google

Lodewyck Ianssoen, schilder (1).
Iasper van Bel.
Ian Benthyn, sangmeester.
Groen op oft Groen weert.
Herman Ianssoen, glaescryver.
Ian Ioost Teyts, Moyses genaemt.
Gerit van Stryp.
Ian Pelgrum.
Ioris vander Heyden.
Antonis Claeszoen, inde Wit voet.
Ioost van Someren.
Gielis Vos Andriessen.
Aert Michielszoen.
Aert Aertszoen, pellewever.
Andries Lenaerts.
Hanrick de Raet.
Ian Francken, velblutter.
Willem Cloot.
Willem vanden Bosch.
Dierck metten tabbaert.
Laureyns Thonyssen.
Aelbert Iosten Teytssoen.
Iacop, int Schaepshooft.
Laureyns, int Seven gesterre.
Michiel Herman Rombouts.
Bartolomeus Ianssoon die Wolff.
Peter Pincxten.
Eymert Toelinck.
Ian die Leeuw.
Adriaen Gerit Haegens.
Andries de Backer.

(1) *Iansoen, schilder,* bij A. *Hansen, snyder.*

Digitized by Google

Bruyn, de smit, achter den Broeren.
Hanrick Ghysselen.
Cornelis Francen.
Gerit Peterssoen van Lier.
Claes de Leeuw.
Gerit van Aernhem.
Ian van Achelen.
Steven van Colen.
Meester Hans, de barbier.
Michiel Willemssoen, alias Schemel.
Willem Kemp.
Rutger van Culenborch.
Andries van Diest, snyder.
Evert Hoose.
Iacop de Witt.
Lambert vanden Heesacker.
Claes Claes Rovers.
Herman de Ruyter.
Willem Steynszoen.
Ian Kuysten Geritszoen.
Willem Wynen Cromhals.
Willem Ian Gielissoen.
Dierck Coenen van Thiel, Cockmuessel genaemt.
Christiaen van Remunt, metser.
Goyaert Rovers.
Coenraert, omgaende met melderye (1).
Meester Ioost, die schilder.
Ian van Someren.
Anthonis, de leydecker.
Ian, de smit, byde schutskoye.
Ian Praet Ianssoen, wever.

(1) *Omgaende met melderye*, bij A., *den mueldr.*

Digitized by Google

Marten van Venloen.
Frans, die vallemaecker.
Hanrick vanden Hovel.
Peter Buyssen.
Wouter Leyten.
Amelis Stevenszoen.
Adriaen Thielmans, alias Post.
Affgepubliceert by Eustaes Coppeye (1).

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxviij, naer Paesschen, is die hartoginne van Parma (naer dat die voors. hartoghe van Alba overgecomen was, als voorstaet), naer dat zy haer gouvernement van dese landen den voorn. hartoghe van Alba geresigneert hadde, vuyt dese Neederlanden vertoeghen naer Parma toe opten x^en^ dach van April.

Ende opten xxx^en^ dach van April daer nae, soe zyn die voors. acht vendel Spaengiaerts weder omme vuyten Bossche vertrocken naer Vrieslant toe, alwaer graeff Lodewyck van Nassauwen met graeff Ioost van Schouwenborch met ettelycke ruyteren en. voetknechten gecoemen waren, en. alwaer die voors. Spaengiaerts worden geslaegen. Ende dien zelven dach quamen weder omme binnen den Bossche vier vendel Duytsche knechten, die tot Andtwerpen gelegen hadden.

Inde zelve mandt, naer tvertreck vander voorscreven hartoginne van Parma, heeft den hartoghe van Alba door een mandaet vuyt doen roepen, datmen die inquisitie van Spaengien aen nemen zoude en. alzoe byde catholycke Romsche religie blyven en. gehoorsaem syn.

(1) De lijst bij A. en B. bevat wel dezelfde personen, maar in verschillende orde gerangschikt.

Digitized by Google

Terstont daer nae rechten den hartoghe van Alba op eenen nyeuwen raet van twelff personen, diemen noempden den bloetraet, die volcomen macht hebben gehadt over dat leven der menschen het oordel der doot vuyt te sprecken, ende in veel steden stelden hy doen die magistraten aff en. stelde nyeuw in zyne plaetse.

Naer dien den hartoghe van Alba gehoort hadde, dat sommighe van syne Spaengiaerden waren geslaegen in Vrieslant, als voor staet, soe heeft hy opten vyffsten Iuny int zelve iaer de graven van Egmont ende die grave van Hoorne doen onthoeffden.

Ende daer nae, op onser Vrouwen avondt vóór Bosse kermisse oft ommeganck is duck dAlba binnen den Bossche gecomen met groote staet, alwaer hy drie ofte vier dagen bleeff, en. vertrock voorts nae graeff Lodewyck voors. toe, die omtrent by Groninghe in Vrieslant met zyn volck lach.

Opten xvj^{en} Iuly anno voors. syn binnen den Bossche gehangen vier borgeren, genaemt: Scaepken sonder wol, scrynwercker, Anthonis Hermanszoen, tesmaker, eene genoemt doude Hoer, wesende eenen sackdragher, en. Laureyns, int Sevengesterre, herbergier.

Opten xx^{en} Iuly daer nae synder noch voor het stadt huys gebracht en. gehangen. Ioris Coenen, wever, en. Michiel Rombouts vander gevangen poirte coemende, omme géëxecuteert te worden, soe zyn die iongens ende borgers geloepen naer het stadthuys, om duen (1) ende nae by het schavot te zyn, meynende dat Michiel zoude onthooft worden. Die Duytsche knechten dat siende, dat die borgers en. iongens soe liepen, hebbense gestoeten en. geslaegen en. met steenen onder die borgers ge-

(1) *Duen*, thans in de meijerij *doon*, digt.

Digitized by Google

worpen, alzoe datter veel gequest worden, ende Aert Anthoniszoen, verwer, worden int rumoer doot gedrongen. Daer nae hebben zy Michiel geleyt naede galghe, die op de merct stont, en. hem daer nae gehangen, die volstandich bleeff by zyn gelove: daer nae zyn Ian Maessen ende Peter de Gruyter op het schavot onthooft ende die lichamen elck zyne huysvrouwe thuys gesonden en. die hoeffden buyten gebracht en. op staken gestelt. Naer dat dese executie binnen der stadt gedaen was, zoe isser een groot onweder van wynt, hagel, donder en. blixem opgestaen, dat noeyt dyer gelycken meer gesien en was. Die buyten der stadt waren en wisten nyet bet off die stadt en stont en branden in roode coelen, sulcke scrickelycken vier en. weder sachmen over die stadt. Naer dat het quaet weder gecesseert was, soe hebben die vrienden van Ian Maessen en. Peter de Gruyter voors: henne lichamen eerlicken begraven; maer die hooffden heeft die roey roeye Spelleken buyten doen dragen en. doen stellen en. setten voor die Galge strate op staken, aen elcke syde vander strate één.

Noch opten xiiij^en^ Augusti daer nae soe synder noch twee borgeren binnen der stadt gehangen, te weten, Ghysbert Claeszoen, inde Witvoet, en. die knecht vande viscoopers.

Noch opten xix^en^ Augusti daer nae soe synder twee crychsknechten, die de Guessen gedient hadden, gehanghen binnen der stadt, die de Spaengiaerts vuyt Vrieslant gebracht hadden.

Daer nae opten xxviij^en^ Augusti int voors. iaer, smorgens vroech omtrent ses uren, is Aelbert Teyts (1), [en]

(1) *Aelbert Teyts*, bij A., *Ian Iocst Teyts*.

Digitized by Google

Adriaen Govers (1) gehangen en. Goeyaert van Rullen onthooft en. hem daer nae onder syn armen opgescort en. gehangen binnen den Bossche.

Ten voors. daeghe is binnen den Bossche ter payen affgelesen, zoe hier nae volcht:

»Men dachvaert van wegen zyne excellentie vanden hartoge van Alba, marckgrave van Coria, gouverneur en. capiteyn vande landen van herwaerts over etc., totter kennisse vander troublen, wederspannigen en. ongehoorsaemheden met datter aencleeft, die in dese Nederlanden geschiet en. gebuert zyn, die personen hier onder gescreven, fugityff en. absent wesende, ter oirsaecke van alsulcke troublen en. emotien en. het aenheffen van dien, omme te compareren voorden voors. hartoghe ofte den geenen, die zyne excellentie daer toe zal committeren, om hen aldaer te comen purgeren en. verandtworden en. ontschuldigen van henne verloop ofte absentie, op peene dat, den tyt van drie weecken overstrecken zynde, en. by gebrecke van haer comparitie, men tegens henlieden zal procederen, soe in sulcke saecken bevonden zal worden te behoiren, wel verstaende, indien die voors. gedaechden compareren en. hen purgeren vanden lasten, diemen henlieden sal willen op seggen ofte opgeseecht sal hebben, sal in sulcken gevalle hantlichtinghe van alle henne goederen, die geadmitteert en. toegeslagen sullen wesen, henlieden costeloes verleent worden, gelycken in sulcke sake bevynden zal naer recht te behoren.

Adriaen, timmerman, inden Hamer.
Anna Marcelis.

(1) *Govers*, bij A., *Gommers*.

Digitized by Google

Abraham Peter Lenaertszoen.
Andries Francken, spelmaker.
Anthonis Francken tot Orthen.
Anthonis Neyts.
Aert Thyssoen tot Orthen.
Anthonis van Zeelst, wever.
Alexander, tesmaker.
Aert vander Steen.
Buyser, weert inde Croon.
Blom van Erp.
Barbara Buysen.
Baltasar, de schoenlapper.
Cornelis Geldens, spelmaker.
Cristiaen, beeltsnyder, inde Peeselstraet.
Cornelis, het schoenlapperken (1).
Cornelis van Thoorn.
Cornelis Cornelissoen van Beeck.
Den valen Adriaen, wever.
Meester Denys, schermmeester.
Dierck den Bult.
Daniel, de metselair (1).
Dierck Ongael, een voorsleger.
Dierck Diercxssoen, velblutter.
Dierck van Nimwegen.
Daniel, de sackdrager.
Dierck, den ouden Spaengiaert.
Dierck, de leydecker.
Eygrom Michielssoen.
Frans Florissoen.
Frans, de cordewaghen-cruyer.

(1) Deze naam niet bij A., doch bij VAN OUDENHOVEN komt dezelve op blzdz. 148 voor.

Digitized by Google

Gielis Hanricxssoen van Parwis, snyder.
Goyaert, de cueldermaker.
Goeyaert, de leydecker.
Gielis Cangieter, loyer.
Gerit, genaemt Lapperken sonder leer.
Gerit Hoymaker.
Goyaert, de snyder, inde gulde Salm.
Gerit Cloot, de zoen, int Haeswyntken.
Goeyaert van Spoerdonck.
Ghysbert van Nimwegen.
Goyaert Strick.
Ghysbert den Dapper.
Gerit van Tulden.
Ghysbert die Bere (1).
Goyaert, de schoenmaker.
Hansken van Bueren.
Hanrick, de snyder, inde Hintamerstraet.
Hanrick van Tulden.
Hanrick, de soen, inde Olymolen.
Hanrick Schoelwinckel, sackdrager.
Hans van Herentaels, wever.
Huybert, den schoenlapper.
Hanrick van Ryn, snyder.
Hanrick Mannekens.
Hansken van Helvoirt.
Hanrick Gabriel, vleschouwer.
Hanrick Lambertssoen van Berlicum.
Hanrick Loeckemans.
Iacop Cloot Ioachimszoen.
Ian, die soen, int Vierstael.
Ian Strick.

(1) *Bere*, bij A., *Beyne;* bij Van Oudenhoven, *Boye*.

Digitized by Google

Ian, die coldermaker.
Ian Hoet.
Ian Soumans.
Ian Fredericxs, cuyper.
Ian Geerlincxs, lynewever.
Ian van Goch, cremer.
Ian van Heel, cordewagen-cruyder.
Ioost, diemen noemt quade Lys.
Ian Massen, spelmaker.
Ienneken Buyssen.
Meester Ian, de hoeffsmit.
Ioorden, int Schaepshoot.
Ian, de schoenmaker.
Ian die Cort.
Ian Cloot, spelmaker.
Iacop Colen, inde Pantoffelen.
Ian Reynen, spelmaker.
Ian, die leydecker.
Ioost, de lintwercker.
Ian van Achten.
Ian de Richterhoorne.
Ian van Wamel Huybertssoen.
Iacop de Post, sackdrager.
Iacop de Keetelaer.
Iacop van Mynen.
Ian van Os, alias Blocxken.
Lambert, de smit, achter de Tolbrug.
Laureyns van sint Truyen.
Laureyns Ianssoen.
Lambert Beyens.
Marten, die scrynwerker, inde Posselstraet.

Digitized by Google

Marten de Kuecke, ionghe geweest hebbende naeder hant te Preckers, timmerman (1).
Matys, slotmaker, int gulde Slot.
Pauwels Ianssoen.
Peter Matyssoen.
Peter Diericxssoen.
Peter Ceeris, cuyper.
Peter Pincxten.
Pauwels van Cleeff, sackdrager.
Peter Geerlincxs (2).
Peter, op dOrthen eyndt.
Sebert Ianssen, alias Muynen.
Silverschoon.
Thomas Boes (3).
Thys Peterssoen, metser.
Thomas Mout.
Willem Remmen, schilder.
Wouter Buelink.
Willem Ysvogel.
Willem die Leyter, alias de groote Meester.
Cleyn Wouterken, lynewever.
Wouter, de leydecker.
Willem den Doenger.
Willem, de zeeldraeyer.
Willem Peterssoen, alias Musken.
Willem Ploecxken.
Willem, de haerwasser, met syn broeder.
Den langen Ioost, timmerman.
De lange Marten, metser (2).
Rut meester Diericxs etc."

(1) Niet bij A.; *timmerman*, bij VAN OUDENHOVEN, *schrynwerker*.
(2) Niet bij A., doch wel bij VAN OUDENHOVEN. (3) Niet bij A.

Digitized by Google

Int zelve iaer, opten x^en Martii, is binnen den Bossche eenen potbacker van Orthen gehangen, en. eene vrouwe, genaempt Neel Symons, wonende op dOrthen eynde, is ten zelven daeghen oipenbaer gegeselt, om dat zy geseyt hadde, dat zy soe goet was als die hartoginne van Parma.

Int iaer ons Heeren m ccccc en. lxix^tich, den xxvj^en April, werden binnen den Bossche eenen Mennenist gegebrant tot pulver, eerst een gloyende priem door zyn tonghe gesteecken, op dat hy nyet en soude sprecken. Men seyde doen, dat Iacop van Brecht, schoutet, van desen man ontfanghen hadde duysent daelder, dat hy hem daer voor beloeft hadde los te laten; wat daer aff is, moegen zy weten, die daer meerder kennisse aff hebben.

In dit iaer zyn binnen den Bossche noch drie parochie kercken geordineert vanden bisschop, te weeten, te Cruysbroederen, S^t. Iacops kerck en. S^t. Peters kercke.

In dit iaer zyn die voors. scepenen en. rentmeesters vander stadt tsamen gecontinueert.

Int iaer ons Heeren m ccccc en. lxx^tich, isser eenen borger vanden Bosch, genaempt Hoy Hoyken, vande roey roede Spelle gehangen buyten der stadt tusschen Helvoirt en. Vucht.

In dit iaer heeft den hartoghe van Alba, inden name vander coninckIycke maiesteyt, opten xxvij^en Iulio, binnen Andtwerpen een pardon laten vuyt gaen, welcke perdon binnen den Bossche ter payen aff is gepubliceert opten x^en Augusti daer nae, inne presencie [van] Goes-

(1) *Men seyde doen* enz. niet bij A.

Digitized by Google

sen Pynappel, stadthouder, meester Goyaert Loeff en. Ian van Heedel, scepenen der zelver stadt, twelck aldus luyt:

»Die gracie en. pardon ons heeren des conincxs, gepubliceert geweest den xvj^en deser iegenwordige mandt Iulio binnen der stadt van Andtwerpen. Zyne excellentie ordineert, dat die saecken en. proclamatien geintenteert en. gedaen, oft noch te doen respective tegens die absenten, latitanten ofte fugityffven, belast met het stuck vander verleede trouble ofte met saecken daer aff dependerende, begrepen onder het voors. pardon en. nyet vuytgesteecken totten xvj^en van November lestleden, datum van tzelve pardon, sullen worden op gehouden en. gesuspendeert, en. sullen mogen, die belast zyn, weder omme comen eenen yegelycken in zyn gewoenlycke residentie en. woenstede, en. gebruycken ofte genyeten tvoors. pardon, voldoende tgheene dat by onsen heyligen vader, den paus, by zyne gracie, voor de reconciliatie is bevoelen geweest, binnen den tyde van lx^tich daghen (1), te reeckenen vanden voors. xvj^en dach van Iulio, en. zoe verre zy binnen den voors. tyden nyet en voldoen, zoe salmen voorts procederen totte voors. proclamatie en. andersins zoe nae recht en. iusticie zal bevonden worden, byden procureur generael van zyne maiesteyt metten secretaris onderteeckent, omme in tyden te doen gedencken inden rade, beneffens zyne excellentie, en. geprocedeert (2) te worden als boven, en. daer aff brieven sullen gescreven worden aen allen die provinciaèlen raeden, hen overseyndende copye van dese iegenwordighe

(1) lx *daghen*, bij A, 40 *daghen*. (2) Bij W., *geprecht*; bij A., *geprecredeert*.

Digitized by Google

acte, om die te publiceren inde gewoenlycke plaetse. Gedaen tot Andtwerpen, den xxvij^en Iulio a°. xv.° en. lxx^tich voors. *Geteekent:* DIE HARTOGHE VAN ALVE, *en. onder stont:* By ordinantie van zyn excellentie, *ondertekent:* PRAET."

In dit voors. iaer heeft den voors. hartoghe doen publiceren en. by placcaten vuyt doen roepen oeck binnen der stadt vanden Bossche, dat nyemant zyn kynderen in Duytslant, Vranckryck, Engelant, Schotlant en. in sommighe steden van Italien ter scholen en zoude seynden, op de verbuerte van confiscatie van zyne goederen.

Opten v^en Augusti int voors. iaer is duck dAlve weder omme binnen den Bossche gecomen met alle zynen staet, omtrent vyff uren nae middach, en. vertoeghe naer Nimwegen, om die princesse Anna, dochter van keyser Maximiliaen en. coninginne van coninck Philippus voors., te haelen.

Tusschen den vij^en en. xij^en Augusti anno voors. zynder binnen den Bossche vander gevangen poirte affgelaten veel borgeren, die lange tyt gevanghen hadden geseeten, te weten, Willem Michielszoen, Ieronimus Gevers (1), Thomas, loetgieter, Iacop int Schaepshooft, Thomas Goeyaertssoen en. meer andere.

Opten xix^en Augusti anno voors., omtrent vyff uren naede middach, is die voors. princesse en. coninginne binnen den Bossche gecomen met twee cleyne ioncxskens en. een cleyn meysken, twelcke waren der coninginne broederen en. sustere, die met haer over toegen naer Spaengien, en. die geestelicheyt haelden haer inne met processie en. die magistraten met barrende toortsen zeer

(1) *Ieronimus Gevers*, niet bij A.

Digitized by Google

triumphantelycken en. brachtense alzoe in sint Ians kerck eerst, daer zy voor tsacrament een voetval deede, mitten voors. duck dAlve en. meer anderen heeren, en. daer nae is zy gebracht inde huysinghe van Wouter Bouwens.

Ende opten xx^en Augusti, smorgens omtrent seven uren, hoorde die voors. coninginne misse in sint Ioris cappel, alwaer die heeren vander stadt hem by vuechden en. schoncken haer een cofferken met drie ofte vier stucken fyn lynwaet, en. daer nae vertoch zy vuyter stadt, al zoe dat zy tsavonts noch was tot Breda.

Opten xxiij^en Augusti, op sinte Bartolomeus avondt, quam binnen den Bossche den oversten heer en. meester vander Duytscher oorde vuyt Pruysen, met omtrent hondert wel gemonteerde peerden, die al meest goude keetenen over haer schouderen en. onder haer armen hadden hangende, en. daegs daer nae vertooch hy weder vuyter stadt naerde coninginne toe.

Dit voors. iaer zyn de voorgaende schepenen en. rentmeesteren weder om gecontinueert.

In dit iaer, op sinte Niclaes avondt, bestont te vriessen en. duerde tot Vrouwe Lichtmissen dach toe, behoudelycken dat binnen dyen tyde maer twee wacke daegen waeren, en. op nyeujaers avont vielder alsulcken grooten snuee binnen den Bossche alst in xv^en iaren daer te vooren gedaen hadde, ende van welcke voors. sneeu en. vorste alsulcken groeten water opten xj^en en. xij^en February daer nae binnen den Bossche quam, datmen met schuyten over die straten voere, dat noeyt des gelycke gesien en was.

Ende opten viij^en en. ix^en December anno voors. worden het huys van Loevesteyn ingenomen met omtrent

Digitized by Google

dartich borgers vanden Bossche, die eertyts vuyter stadt geweecken waren, om de voors. trouble, waer aff overste capiteyn was Herman de Ruyter van sHartogenbossche voors. Ende opten xix^en December (1) daer nae wordent weder omme innegenomen vande Spaengiaerden, die vuyten Bossche gecoemen waren met groff geschut en. andere munitie van oorloghe. Den voors. capiteyn Ruyter heeft hem zelven nyet levendich inde Spaengiaers handen willen geven, maer heeft hem zelven geweert soe lange hy staen conste; en. hy vander Spaengiaerts doot geslaegen wesende, hebben hem die Spaengiaers daer nae het hooft affgehouden en. dat selve gebracht met seventhien gevangen borgers binnen den Bossche en. zyn hooft gestelt op die galghe binnen den Bossche staende, alwaert langhen tyt gestaen heeft: ende thien ofte twelff daeghen daer nae zyn die voors. gevangen personen, die zeer armelyck saghen door het busch pulver, dat gestroeyt was geweest opt voors. huys, naer Andtwerpen gevoert, alwaer die zelve omgebracht worden, te weten, Michiel Schamel, levendich geraeybraeckt; Hanrick Ghysselen, Truyffelken, Lyn tVogel wyffs soen etc. tsamen gehangen.

Int iaer ons Heeren m ccccc en. lxxj^tich heeft die hartoghe van Alve zeer neerstich vervolch gedaen, om te willen hebben den thienden penninck vande coopmanscappen en. den xx^en penninck van alle erffelycke goederen, soe dat hy alle coopmanscappen daer mede stille heeft doen staen.

In dit voors. iaer, inde somer, isser eenen borgher, geheyten Gerit (anders inde wandelinghe Lapperken son-

(1) xix *December*, bij A., 29 *December*.

Digitized by Google

der leer), vanden Bossche comen rydende geweest met eene clepper, en. gecleet wesende op syn oisters, binnen der stadt, en. op die merct wesende, heeft hy geroepen: »*Vive le gues!*" daer nae vande peert getreeden, in een harberge opgetrocken en. aldaer goet schiere gemaect: daer nae weder omme op geseeten, naer sint Ians poort gereeden en. aldaer stil staende midden peerde, heeft hy oipenbaerlicken inde Spaensche wacht geschooten en, tpeert voorts spooren gevende, is hy alzoe vuyter stadt gereeden: en. omtrent een boeghe schutte veere vuyter stadt wesende, is tpeert stil blyven staen, sonder dat het een voet vorder wilde. Die Spaengierts sulcxs siende, syn mit geweer en. spissen naegeloepen en. hebben hem vande peert gestoeten en. hem binnen der stadt gevanghen gebracht, en. zoe hy mede een vande vuytgeweecken borgeren was, soe is hy sles (1) daer nae geexcuteert.

In dit iaer nae Vrouw Lichtmis dach is ons den wynter eerst aengecomen en. duerde continuelyck met vriessen, datmen den x^en^ dach van Meert noch reet en. ginck met wagenen en. peerden over die Maesse, Waele, Linge en. den Ryn.

Int iaer ons Heeren m ccccc lxxij, inde mandt van Iulio, lach monsuer Hanerees volck tot Roesmalen en. Hintam, die daer zeer veel quaets deede met branden en. plonderen den huysman. Desgelycken laegen oeck doen tot Vucht elff duysent Switssers, waer aff overste was capiteyn Vitello. Sommighe vande Switssers hadden in haer vendele een cruysevicxs; sommighe ons lieff

(1) *Sles*, terstond. Bladz. 296, regel 1, hebben wij uit A. *terstont* gezet, alwaar in W. ook *sles* stond.

Digitized by Google

Vrouwe, die moeder Godts; sommighe sinte Peter, sint Ian en. meer andere santen en. santinnen. Dese Switssers vertoeghen voor Bommel, dat die Spaengiaerts aen deen zyde hadden beleghen, maer sy en richten daer nyet vuyt en. vertoeghen daer nae sles (1) weder omme naer Italien, en. int weder omme trecken sterffer veel, alzoe dat deen helft nyet weder om thuys en quam, daer zy van daen waren.

In dit voors. iaer, inde Oecxstmandt den iiij^en^ dach, is den prins van Orangien weder omme met een groote heermacht in het lant gecomen, die stadt van Remundt ingenomen met meer andere steden inne Brabant, en. van daer nae Berghen in Henegouwen getoghen, om graeff Lodewyck, zynen broeder, te ontsetten, die doen daer binnen was; dan mits die moort van Parys, die dier tyt geschiede, bracht dat alsulcke veranderinghe hier int lant, dat den prins weder om door Mechelen passeerde en. zyne heercracht weder omme bracht aenden Ryn. Die zelve affgedanct hebbende, is hy met zeer luttel volck vertoeghen naer Hollant toe, daer hy omboeden worden.

In dit voors. iaer worden allen die schepenen en. rentmeesteren gecontinueert.

In dit iaer, opten xv^en^ September, is die hartoghe van Holst met xv^c^ peerden om den Bosch comen leggen en. hy daer binnen, met wel anderhalff hondert wagens by haer hebbende, die zeer veel quaets deede met roven, steelen en. plonderen op den huysman; sy en lieten nyet leggen dan tgheene daer zy nyet aen en mochten. Sy wonnen eerst Huesden en. plonderden dat oeck geheel vuyt.

(1) *Sles*, terstond.

Digitized by Google

Opten iij^en^ October daer nae hadden omtrent ses hondert peerden vanden grave van Holst volck met ettelicke schutten en. Walen, die binnen den Bossche laegen, voor Bommel geweest, meynende dat te overvallen, maer en hebben daer voor nyet vuytgericht, dan die capiteyn vande Walen met x oft xij soldaten worden daer voor geschoeten, en. zoe toeghen zy weder omme van daer.

Ende opten vij^en^ dach van October daer nae, soe syn zy wel met duysent peerden en. ses hondert scutten voor Bommel gecomen, maer en hebben daer mede nyet vuytgericht.

Opten ix^en^ November is die voors. hartoghe van Holst met zyn volck wederomme vanden Bossche vertrocken, naer dyen hyt al omme wel thien mylen int ront verdorven, geplondert en. beroeft hadde.

Opten xiij^en^ Ianuary a°. voors. is binnen den Bossche alsulcken hoeghe water geweest, datmen met schuyten over alle straten voer, vuytgescheyden die merct en. sint Ians kerck, met een deel vande Hintamerstraet, ongelyck hoeger dan het iaer daer te vooren.

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxiij waren ten Bossche die voorn. scepenen en. rentmeesteren gecontinueert.

Ende opten vij^en^ dach van Novembri a°. voors. quam duck dAlve weder binnen den Bossche en. sanderen daegs ontrent seven uren vertrock hy weder omme daer vuyt naer Bruessel.

Opten xiiij^en^ November daer nae, soe is don Lowyz de Requisens, groot commandeur van Castillien etc., voor gouverneur gesonden inde Neederlanden, en. den xxij^en^ November daer nae gecomen binnen Bruessel. Nu des hartoghe van Alba meyninge faelgeerde, (synen soon,

Digitized by Google

don Frederico, was met schanden van Alckmaer getrocken: den grave van Bossu had den slach verlooren op de zee) het rumoer quam in Spaengien, dat die causse den hartoghe heel contrarie liep, naer dyen hy de landen met groote vreetheyt en. tirannye geregeert hadde en. oeck gebracht hadde in groote armoeden en. verwoestinghen: soe is den zelven hartoghe van Alba opten ij^en December anno voors. vuyt Bruessel gereyst naer Spaengien toe, alwaer hy anno 1581 is gestorven.

Int iaer m ccccc en. lxxiij^tich, inde mandt van April, is binnen den Bossche gepubliceert van wegen der coninclycke maiesteyt absolute gracie en. generael pardon, soe wel den staten, landen, steden, communiteyten en. gemeynten, als alle particuliere personen; mitsgaders oeck die gheenen, die vuyt de Neederlanden gebannen zyn, en. andere, die vuyt saecke vanden voorleden en. tegenwordighen trouble, oproer en. commotien inde zelve landen geschiet, misbruyct en. geoffenseert hebben; van welcke pardon die principael articulen hier nae volgen:

»Doen te weeten, dat wy (om tvoors. pardon des te beeter teffectueeren en. seeckeren regel te geven, hoe dat die gheene, die de zelve gracien sullen willen genyeten, hen sullen moeten vuegen en. conduyseren, elck int zyne) hebben by advyse van onse zeer lieve en. getrouwe, die hooffden en. luyden van onsen raeden van staten en. secreten, ende ter deliberatie van onsen voorgenoempde neve en. groot commandeur van Castillien, geseyt en. verclaert, seggen en. verclaren by desen, dat die gheenen, die voor vluchtich oft gebannen zyn, en. vuyt crachte van tvoors. pardon in dese landen weder

Digitized by Google

keeren sullen, gehouden worden binnen twee dagen naer henne weder comptste hen te presenteren en. verthoonen aenden officier vander plaetse van henre leste woenstede ofte domicilie, die zy in onse voors. landen hadden, ten tyden als zy van daer vertrocken zyn, en. hen te verclaren, dat zy coemen, om vander voors. gracie te gegenieten en. gebruycken, dwelck die voors. officier in een register op teeckenen zal, latende de zelve rustelyck en. vreedelyck genieten en. gebruycken van tvoors. pardon, naer inhouden van dien.

»Allen den gheenen, die coemen sullen van steden alnoch rebel en. weder spannich wesende, en sullen anders nyet moeghen doen dan hen te verthoonen ende hen representeren ter plaetsen daer den provincialen raet vertrocken is, oft emmers inde naeste steden van onser onderdanicheyt, vander plaetse daer van zy vertrocken sullen wesen, zoe voors. is.

»Ende op dat een yegelicken gewaerschouwt zy van tgheene des hy tzynder wedercompste sal moegen doen, willen wy, dat, ingevalle eenighe van dien int geloeve gedwaelt ofte yet gedaen heeft, daer om zy hen aender heylige kercken moeten versoenen en. reconsilieren, op dat zy tzelve te geringer (1) souden moegen doen en. stellen tot ruste van conscientien, sullen hen moeten vynden byden bisscop diocesain, om daer van absolutie te versuecken, ende indien aldaer eenighe saecke is, die den Roomsche stoel gereserveert soude moegen zyn, sullen die voors. bisscoppen de zelve seynden aende geestelycke ministers, by synder pausselycke heylicheyt daer toe geautoriseert, latende de zelve middeler tyt in ruste en. vreede, wel verstaende dat zy hen vueghen en. re-

(1) *Te geringer*, te gereeder.

Digitized by Google

guleren nae forme ende vuytwysen van onse voors. pardoene.

»Ende indien de gheene, die alsoe weder gekeert sullen zyn, willen eysschen tgebruyck van huere goeden, als Catholyckelycken geleeft hebbende, sullen zy daer omme aen ons oft onse voorn. neve, den groote commandeur van Castillien, requeste moeten presenteren en. doende daer van blycken, sullen hem de zelve goeden gerestitueert worden, in conformiteyt van onse voors. oepene brieven van gracie en. pardonne; welcke restitutie van goeden te verstaen is van onroerende en. andere goeden, die in onse macht ende gebruyck sullen wesen.

»Willende en. ordinerende oeck, dat alle de gheenen, die begeeren sullen te gebruycken vander gracie ende beneficie voors., gehouden worden in dese landen te coemen ende weder keeren binnen drie maenden naerde publicatie van onse voors. gracie en. generael pardon, ende dat voor alle delayen (1) en. vuytstel, op peene van daer van geëxcludeert te blyven.

»Ende voorts willen en. ordineren wy, dat die puncten en. articulen voors., tsamentlycken met onse voors. gratie en. pardon generael, gepubliceert sullen worden, op dat nyemant daer van ignorantie en pretendere, en. dat een yegelyck hem daer nae vuegen en. réguleren mach etc."

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxv^tich heeft den keyser aff gesonden die grave van Swartseborch, om een middelaer te zyn en. te tracteren binnen die stadt van Breda den peys tusschen den coninck van Spaen-

(1) *Délai*, uitstel.

Digitized by Google

gien en. den prins van Orangien met die staten van Hollant en. Seelant; maer soe die van Hollant en. Seelant persisterende wairen by haere religie, en heeft die tsamen spreckinge en. vergaderinghe egeen prouffyt gedaen.

In dit iaer syn die voors. schepenen gecontinueert.

In dit voors. iaer, in December, is binnen den Bossche ter payen aff gepubliceert, als dat het iaer, dat te vooren Paeschdach plach aen te gaen, na nyeuwe iaers dach aen gaen soude, twelck noch geobserveert wordt.

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxvj^{tich}, naevolgende den nyeuwen styl van scryven, soe is binnen den Bossche gebuert, dat eene Nicolaes, zoen Peters van Empel, synen vader met een byle heeft doot geslagen; daer nae zoe heeft hy oeck zyn stieffmoeder, die swaer van kynde ginck, doot geslaegen op het bedde, en. syn moeye (1) is gestorven van rouwe.

Int voors. iaer, opten v^{en} dach Meert, is den commandeur vande peste tot Bruessel gestorven, en. tgoevernement vande landen wert byden coninck weder gestelt in handen vanden raet van staten.

Inde mandt van May, int zelve iaer, is binnen den Bossche ter payen aff gepubliceert tplaccaet en. ordinantie vander blyde incoempst van Brabant, en. ten zelven daege zyn allen die procureurs gedestitueert, ten eynde zy certificatie aende wethouderen moesten brengen, en. alzoe bethoonen dat zy van wettighe bedde waren, en. alle, die behoorlycke en. volcomen certificatie brochten daer nae, die worden weder om aengenomen.

(1) F., *moeye;* A. en W., *meye.*

Digitized by Google

Ende want ten zelven daegen drie procureurs bevonden worden, te weeten, N. Bammelroy, Goyaert de Louw en. meester Ian van Dieten, die egeen behoorlycken ofte volcomen certificatie en thoonden, soe bleven die zelve gedestitueert.

In dit iaer is tweemael over het gelt opgeset: eersten, den ouden dobbele stuver op ijz stuver, den enckelen stuver op een braspenninck, den halven op eenen halven braspenninck, de seven stuvers penninghen op vijz stuver, den halve op iij stuvers iij oirt, en. alder hande daelders en. goude penninghen nae advenant; daer nae die dobbele stuvers op iij stuvers, die enckele op iz stuver, die halve op een blanck, die seven stuvers penninghen, heel en. halff, nae advenant: des gelycken oeck alle anderen silvere penninghen, daelders en. goude penningen nae advenant, allet naerder blyckende byde placcaten daer aff zynde (1).

In October int zelve iaer synder verscheyden soldaten en. beveelhebberen binnen den Bossche gecoemen inne boeren cleederen, mitsgaders capiteyn Coenen, drossaert van Hoochstraten zoon, die welcke met haere adherenten, die zy, zoe binnen der stadt als daer buyten noch verwachtende waren, meynende die stadt te incorporeren en. overvallen, en. allen die garnysoenen, die daer inne laegen, meynden zy om te brengen en. prys te maken, allet nae vermelde seeckere concept daer aff gemaect, waer aff ick eertyts die copie gesien hebbe (2); maer den aenslach is haer gemist, want die gardesoenen daer binnen legghende, daer aff kennisse cregen ende vonghen alsoe opten xv^en^ October binnen der stadt ach-

(1) Deze geld-evaluatie niet bij A. (2) De woorden: *waer aff* enz. niet bij A.

Digitized by Google

tien soldaten, die alsoe met boeren cleederen ingecomen waren: en. capiteyn Coenen, binnen wesende, wert versteecken ende ontquam. Ende opten xviij^en October daer nae, soe synder op die merct vander voors. gevanghen soldaten drie gehangen en. eene levendich gequartiert, die van Bael was van geboorten, en. die vier quartieren elck verscheyden buyten der stadt porten gehangen aen vier potenten (1) oft crucken.

Daer nae, opten xxiiij^en October, synder noch drie vande voors. gevangens binnen den Bossche op die merct gehangen en. noch drie onthooft onder die galghe.

Ende opten ij^en November daer nae synder binnen der stadt onder die galghe op die merct noch seven onthooft vande voors. gevangenen soldaten. Alle dese voors. personen worden doen zeer beclaecht, mits dyen zy egeen kennisse vander saken en hadden, zoe zy bekenden en. beleden in haer vuyterste.

In dit iaer syn allen die voors. schepenen en. rentmeesteren gecontinueert.

In dit iaer, inde voors. mandt van November, is het tractaet vanden peys gemaect en. gesloten tusschen die staten vande Neederlanden, vergaedert wesende binnen der stadt van Bruessel, en. mynen heere den prinche van Orangien, staten van Hollant en. Seelant met heure geassocieerde, mitsgaders aggreatie en. confirmatie ons heeren des conincxs daer op en. nae gevolcht.

De wylen dat die staten vanden landen oorloghe voerden tegens die Spaeniaerden, die Aelst, Andtwerpen en. andere steden geincorporeert, geplondert, geroeft en. gebrant hadden, heeft den coninck van Hispangien, als har-

(1) *Potencn*, niet bij A., *potence*, galg.

Digitized by Google

toghe van Brabant, binnen middelen tyde inne dese Neederlanden gesonden, als gouverneur, don Iohan van Oistenryck, die welcke eenen tyt lanck blyvende inde landen van Luxemborch en. eer dat hy in Brabant quam, den peys van Gendt bevestigende, wert daer op binnen Marche in Famine een accoordt gemaect tusschen don Iohan en. den staten voors., ende dat al opten xij^en^ February anno m cccc lxxvij, welcke accoordt wort in forme van eèn eewich edict (1) ten laetsten binnen Bruessel gepubliceert opten xvij^en^ en. binnen Andtwerpen opten xxvij^en^ February, alles naerder blyckende byden zelven accoorde daer aff synde.

Op welcken voors. peys van don Iohan heeft die prinche van Orangien met die staten van Hollant en. Zeelant, ontfangen hebbende copie van het voors. accoordt en. eewich edict, geprotesteert in scriptis, vermoegens seeckeren poincten daer aff, wesende van dato den xix^en^ February anno voors., waer op die staten weder omme haer verandtworde hebben gedaen opten eersten Martii daer nae: allet naerder blyckende by het zelve protest en. verandtworde daer aff zynde.

Item opten vj^en^ February syn die Spaengiaerts voor den Bossche gecomen en. hebben met eenen commissaris en. trompetter sachternoens die stadt vanden Bossche op geëyscht, en. zyn dien avondt ghysselaers gestelt, omme met maelcanderen te perlimenteren. Ende zoe dien zelven dach die heere van Meroden en. Hans de Greve, drossaert van Brabant, binnen der stadt waren inne commissie, soe syn die Spaengiaerden daegs daer nae weder omme voor die stadt gecomen, maer en hebben nyet vuytgericht. Ende zoe doen binnen der stadt onder die

(1) *Edict*, bij W., *geboth*.

Digitized by Google

Duytsche knechten een grooten twist was en. wilden gelt hebben, soe zyn die borgers mitte voors. knechten eendrachtelyck veraccordeert, te wetene, dat die knechten aender stadt haere betaelinghe souden vynden, van drie maenden tot drie maenden, en. dat zy binnen twelff maenden haer volle betalinghe zouden hebben, waer mede zy doen te vreeden waren. Ende worden doen eendrachtelyck byde drie leeden geconsenteert, dat een yegelyck zyn silverwerck byde heeren opt stadt huys moeste brengen, om daer aff gelt te laten slaen, om die voors. knechten daer mede te betalen. Oeck worden doen byde drie leeden geaccordeert den x^en^, xx^en^ en. hondertsten penninck te geven: alle het welcke doen al goetwillichlyck worden geconsenteert; ende sonder sulcks nyet te willen doen, waere het anders geschaepen geweest, dat die Duytsche knechten die stadt den Spaengiaerden zouden hebben gelevert.

Ende opten xij^en^ February daer nae zyn die voors. Spaengiaers weder omme voor die stadt gecomen en. brachten brieven aenden luytenant vande knechten, meynende hen te corrumperen; maer alsoe den zelven luytenant vrom was, soe en heeft hy hem nyet laten verleyden door schoone worden vande Spaengiaerts, soe dat zy oeck wederom zyn getoegen sonder yet wt terichten, dat haer genouch verdroot. Dese voors. luytenant sterft binnen der stadt en. leyt in sint Ians kerck begraven, en. boven zyn sepultuer hangt een schoone memorie taeffel. Dese luytenant heeft die stadt eenen schoonen dienst gedaen, anders waer die stadt over lange al geplondert geweest vande Spaengiaerden.

Ende op May dach daer nae, int zelve iaer, soe is don Iohan binnen Bruessel ingecomen, alwaer hy met

Digitized by Google

groote costelicheyt, triumphe en. blyschap ontfanghen wort, soe wel vande heeren als van het gemeyn volck, en. het gouvernement vande landen aenveert opten iiij^en^ dach der zelver mandt, den eedt doende, want doen hy vuyt Mechelen trock, inne tegenwordicheyt van veel heeren, die hem als gouverneur eere aen deeden, tooch naer Namen, en. heeft, onder tdexel vander iacht te ryden, viantsche wyse int voorby gaen tcastcel tot Namen ingenomen opten xxiiij^en^ Iuly int voors. iaer.

Item. opten xxj^en^ Augusti daer nae, alsoe die staten vanden landen seer beduchtende waren voor die Duytsche knechten, die binnen den Bossche laegen, is die coronel Isselsteyn vande grave van Hohenlohe eerst voorder stadt vanden Bossche gecoempen met een regiment voetknechten van twelff vendel, waer by hen vuechden veel vuytgeweeckenen vanden Bossche, ende daer nae quam daer oeck voor de voors. grave van Hohenloe zelffs met veel volcxs, alsoe datse tsamen int getal waren omtrent dondalff duysent, soe te voet als te peerde.

Ende doen nu die Duytsche knechten binnen der stadt vernomen hadden, dat die voors. grave met veel volckx buyten en. om der stadt was gecomen, soe bolwerckten zy die poorten van binnen toe; en. doen zy toe gebolwerckt waren, deeden die van buyten, omtrent elff uren inder nacht, eenen loessen allerm slaen, waer tegens die Duytsche knechten alden nacht over eyndt waren.

Opten xxix^en^ Augusti daer nae hadden die van buyten met sommighe borgers van binnen een verbont met een gemaect. Recht op de middach, de clockslach van twelff uren, dan zouden die vanden Vuchterendyck en. op tHintamereynde hen opgemaect hebben, om een poirte op te crygen, daer die van buyten op lagen en. wachten; maer

Digitized by Google

zoe die Duytsche knechten den aenslach te vooren wisten, soe deeden zy binnen der stadt tusschen elff en. twelff uren, door die stadt inde straten veel sterche ronden en. quamen maelcanderen tegens elcke straet weder tegens, alzoe dat die gheene, die binnen der stadt opten Vuchteren dyck waren, nyet vuyt en consten gerichten; en. die van tHintamereynde opde voors. clocslach vuytcomende met haer geweer, en. siende dat die Duytsche knechten zoe sterck gewapent tegens hen quamen, synder doen vier borgers doot geslaegen vande Duytsche knechten en. veel gequest, welcke naeme vande gebleven dooden my onbekent zyn.

Die beveelhebberen en. Duytsche soldaten binnen der stadt leggende, considererende, dat die grave van Hohenloe metten zynen haer gheern vuyter stadt hadden gehadt sonder gelt te geven, ende zy beduchtende zeer voor den borgeren van binnen, dat zy den voors. grave daer toe mochten assisteren, hebben zy een van haeren vendragers en. scryvers inder nacht affgesonden int heymelick naer don Iohan toe tot Namen, hem presenterende haeren dienst en. hem van het belech vanden Bosch geoipenbaert: welcken don Iohan den voors. vendrager en. scryver goet contentement gaff, belovende hen te betalen en. te ontsetten zeer corteliken.

Sles hier naer hebben die voors. soldaten binnen der stadt gaen graven rontsomme die merct op met graften omtrent thien voet wyt en. dat zy op en. vuytgroeven, hebben daer aff binnen die merct gemaect een borst weeringhe van omtrent vyff voeten hoeghe en. zoe dicke, en. allen die keyen vanden straten daer buyten ingeset en. gemeest, en. die zelve borst weringhe beleyt en. beset vol haeckbusschen vande collegien, ambachten en.

Digitized by Google

ghilden, met wicken (1) wel gelaeden wesende, latende over all aen beyden zyden vande straten maer zoe veel spacien, dat daer twee menschen juyst beneven een mochten gaen, twelck zy oeck in alle principale straten deeden.

Die voors. borgeren en. innegesetenen vander stadt sulcxs siende, merekten wel, dat die soldaten met hen nyet goets voor handen en hadden, en. zoe den voors. aenslach gemist was, en waren nyet wel te vreden. En. die voors. soldaten siende datter gheen goet binnen der stadt en quam, hebben opten XXX^en^ Augusti daer nae binnen der stadt alle den tervve en. rogghen gaen soecken en. gehaelt, soe eerst totten bisscop, daer nae inden H. Geest en. voorts over al in die borgers huysen en. allen het zelve gedistribueert tot henne behoeve; dan door dit versueck van cooren was meer te presumeren, om die borgers huysen te verspieden dan om tcooren.

Nu die borgers en. innegesetenen, die de soldaten binnen der stadt nyet en waren toegedaen, waren inne groote vreese en. vaere (2), nyet wetende hoet met haer noch aff soude loepen, soe den voors. aenslach gemist was en. dat die borgers met een nyet eendrachtelyck en waren. Die voors. soldaten binnen der stadt siende bequamen tyt, hebben het Stuergewalt (3) teynde de merct, omtrent die gevangen poorte, ter Hintamerstraet waert ingeset, wel gelaeden wesende met stucken van keetenen en. andere ysserwerck.

(1) Bij F., *wicken*, erwten; bij A. en W., *micken*. (2) *Vaere*, vervaardheid, schrik. (3) Eene beschrijving van dit groote ijzeren kanon komt voor in de *Bijdragen over Noord-Braband*, dl. I, bladz. 373 en verv., en dl. II, bladz. 97 en verv.

Digitized by Google

Ende opten ix^en^ September daer nae, smorgens omtrent vier uren, hebben die soldaten allen te samen op en. in haer geweer geweest, haere cappitaynen en. principale beveelhebberen nemende en. hen settende gevangen op die marckt, met goede wachte by haer, die merckt met geschut en. soldaten wel beset, oeck desgelycken aen alle poirten en. principaele straten en. hoeckhuysen met wachten, die haer geweer terstont veelde (1) als eenen borgher vuyt zynen huyse wilde gaen, en. haer alsoe binnen der dueren hielden. Ende haerder omtrent twee hondert tsamen versamelende, met geladen roers, brandende lonten, blancke swaerden, met een wagen met stroo en. brandende toortsen, syn tsaemen eerst gestrecken vande merct aff tot die rentmeester Bacxs huysinge inde Fosselstraet, die doore oft poirte vanden huyse met gewelt opgeloepen en. daer tgeweer vuyt den huysse gehaelt met noch meer anderen dingen genomen, die zy noch weder om te brengen hebben: en. doen zyn zy alsoe voorts gegaen in alle huysen en. straten, daer zy suspicie op hadden, die haer nyet en waren toegedaen, zoe wel rycke als armen (maer nyet inde geestelycke huysen, noch tot den geenen, die haer toe gedaen waren) doende aldaer groote fortse en. gewelt, stoetende, slaende en. metten borgers levende off syse terstont omden hals hadden willen brengen; comende inde oude Scutters boomgaert oft Doelen, die booghen, pylcoeckers en. pylen buyten shuys op strate om stucken werpende en. slaende, die vendelen daer vuyt nemende en. die op die vesten gestelt ter stadwaerts vuyt, om dat die buyten lagen, zulcxs mochten sien en. mercken wat teecken dat was. Inne welcke fortse en. gewelt doot zyn geslae-

(1) *Vcelde*, velden, legden aan.

Digitized by Google

gen drie borgers en. wel over de drie hondert gequest, en. die van buyten en hebben binnen dien dach binnen der stadt egeen roeck op sien gaen, meynende dat allen die borgers, die haer toegedaen waren, al om hals en. vermoort waren.

Opten x^en September hebben die soldaten binnen der stadt brieven gecregen van don Iohan, inde welcke stont, dat hyse ontsloech vanden eedt en. dat zy die staten vanden landen souden obedieren. Dan dese brieven waren gefabriceert en. gemaeckt byden grave van Hoebenloe met zynen raet, soemen doen seyde: want doen die brieven binnen den stadt geoipent worden, waren daer sommighe, die goet ront vuyt seyden, dat het don Iohans hant nyet en was; maer zoe die van een Duytsche soldaet daer binnen waren gebracht, gaven die soldaten hen geloeff.

Noch hebben die soldaten binnen der stadt andere brieven gecregen ten zelven dagen vanden generaele staten, die welcke inhielden, dat zy mitten staten zoude handelen aengaende haer betalinge.

Opten xj^en September hadden die soldaten binnen der stadt, door inblasers van twistmakers, noch een meerder en. quader actie voor handen gehadt, meynende weder omme inde borgers huysen te comen, haer terstont op syn Andtwerpens aff te vorderen haer gelt, silverwerck, goudt en. cleynodien, en. zoe zy die nyet terstont en wilde overgeven, die zoude zy tleven benomen hebben, en. alzoe met den roeff op eene nacht vuyt der stadt te trecken; dan sulcxs worden belet van sommighe personen, soemen ons doen binnen der stadt wys maeckten.

Opten xij^en September synder commissarissen binnen

Digitized by Google

der stadt geordineert, omme met Scampangne (1), die buyten byde grave van Hohenloe was gecomen, te parlementeren, en. doen zy geordineert waren, en wouden die soldaten sulcxs binnen der stadt nyet hebben.

Ende opten xiij^en^ September zyn die voorscreven geordineerde commissarissen vuytgegaen, te weten, Ian vander Stegen, Willem Monnicxs en. Loeckemans, pensionaris, met twee Duytsche beveelhebbers, omme te tracteren; en. zy buyten coemende, cregen voor andtwoorde, dat zy met haer nyet te doen en hadden, dan alleen mette knechten en. soldaten, die daer binnen lagen, syn sy met alsulcke andtworde weder omme naede stadt gekeert, en. binnen comende, die overste vander gardesoenen sulcxs aengeseecht, en. zy sulcxs verstaen hebbende, zyn ten zelven daegen vuyter stadt gecomen capiteyn Engelbert met noch vyff andere beveelhebberen, en. daer zynder weder van wegen Scampangie en. die voorscreven grave van Hohenloe binnen der stadt gecomen seven ofte acht ghysselaers, waer aff den voors. cappiteyn Coenen oeck een was.

Opten xv^en^ September synder weder omme ghysselaers tegens een vuyt en. in gecoemen, en. die zelve nyet scheydende off zy en hadden accoordt tsamen gemaect en. haer etsselycke duysenden geaccordeert, die haer buyten der stadt gegeven zoude worden, daer voor haer sufficiente gysselaers worden gestelt, dien zy mede namen, ende zyn zy alsoe opten xxj^en^ Septembri daer nae met alle henne geweer en. bagagie, naer dyen zy den borgeren haer geweer daer te vooren eerst weder omme moesten restitueren, vuyter stadt vertoeghen; en. die voors. soldaten vuyter stadt zynde, is die grave van

(1) *Scampagne*, bij Van Heyan, II dl., bladz. 104, *Champagnie*.

Digitized by Google

Hohenloe met sommige heeren en. cappiteynen binnen der stadt gecomen, dan den borgers en wouden daer gheen vreempde soldaten binnen hebben.

Item waren scepenen binnen den Bosch geset dit voors. iaer: meester Zeger Adriaenssoen, meester Goyart Loeff, Ieronimus Wynants, Iannen van Heedel, Ioost van Auwen, Marthen Geritszoen, hy sterff: in zyn plaetse, meester Iacop vander Cammen, Willem Monicxs, Ian vander Stegen Iansoen, Aert van Breugel; ende dese scepenstoel is geordineert vande oude voorgaende scepenen, mits dyen datse die vanden hove binnen die octave van Bamis nyet geset en hadde, volgende tprevilegium.

Die staten vanden landen roepen tot hender assistencie mynen heere den prince van Orangien, die in Hollant was, en. bidden hen, dat hy by haerlieden wilde comen, gelyck hy gedaen heeft, om des vaderlants wille, en. tein laetsten nae zyn lange absentie in Brabant wederkerende, soe is hy binnen Andtwerpen gecomen opten xviij^en^ September met groote blyscap van allen den volcken, ende opten xx^en^ September daer nae wert hy gouverneur van Brabant gecoren binnen Bruessel.

Opten x^en^ November daer nae int voors. iaer is verschenen een groote comeet inde Neederlanden met een langhe strale, opgaende omtrent ses uren tsavonts, en. scheen tot thien uren toe, ende heeft geduert tot inde Kersheylige daeghen toe.

Die principaelste heeren en. staten vande Neederlanden, siende dat don Iohan haere viant geworden was en. tegens haer wilde oorloghe aennemen, noch verhopen hebbende opten coninck van Spaengien, off zy hem noch eens mochten vermurwen met yemant van zynen bloede te onbieden, omme die gouverneur generael te

Digitized by Google

maken inne den Neerlanden, hebben zy alsoe die heere van Malstede gesonden aen den doorlochtighen aertshertoghe Mathias van Oistenryck, een soene van keyser Maximiliaen, hem biddende, dat hy soude willen herwaerts over coemen; maer zoe den zelven aertshartoghe mercte, dat den keyser Rodolphus, zynen broeder, vreesende den coninck van Spaengien te mishagen, daer inne nyet consenteren en zoude, soe is hy heymelycke van daer gescheyden, nyemant by hem hebbende dan zyn opperste camerlinck, en. is binnen Andtwerpen gecomen opten xij^en^ November anno voors.

Opten vij^en^ December daer nae is don Iohan met alle zyne aenhangers vianden vanden coninck en. van zyne landen verclaert en sulcxs vuyt geroepen in alle steden, gelyck sulcxs blyct byde placcaten noch daer aff zynde.

Opten x^en^ December daer nae hebben die generale staten, binnen Bruessel wesende, een unie en. verbont met maelcanderen gemaect, allet naerder blyckende byde zelve unie daer aff wesende.

Daer nae opten xvij^en^ December hebben die prelaten van sinte Geertruyt en. Marolles, de hartoghe van Aerschot en. de baroen van Fresin byde staten gedeputeert gecomen, presenterende den doorluchtigen aertshartoghe Mathias tgouvernement vande landen op seeckeren conditien en. articulen, die hy aenveerden en. onderteeckent heeft, ende opten xviij^en^ Ianuary anno m cccc en. lxxviij synen intreye binnen Bruessel gedaen, waer aff hy opten xx^en^ Ianuary daer nae behoorlycken eedt solemnelycken heeft gedaen, met groote magnificentie gouverneur vande Neederlanden gestelt wordt, ende die prinche van Orangien werdt gecoren tot zynen stadthoudere, die welcke oeck doen mede eedt deede.

Digitized by Google

Opten xviij^en^ January a° [1500] lxxviij soe zyn die schutters vanden ouden voetboege vuyter stadt getoeghen met een halff vendel en. zyn getogen voor het huys tot Heel, dat beleyt mette compangnie van sinte Michiels gilde, die int voorleeden iaer binnen der stadt waeren aengenomen, die daer eerst voor laeghen: van welcke oude schutters dier tyt houderste man was Lieven Ianszoen, en. zy zyn weder omme van daer vertrocken sManendachs tsavonts.

Opten v^en^ February daer nae zyn een partye vanden schutters vanden handtbooghe, een partye vanden voors. oude schutters, met een partye van sinte Michiels gilde voors., op het huys tot Heedel gecoemen mitte heere van Cloetingen en. heer Iacop van Brecht, schoutet vanden Bossche, welcke twee personen nae voor suspect worden gehouden, en. haer en worden tvoors. huys nyet toebetrouwt.

Int eerst vanden vasten int zelve iaer hebben die vanden Bossche tusschen die Heeckel vanden Cruysbroederen en. die Papenhuls twee blochuysen oft rondelen van eerde doen maken en. met groote graften om doen graven.

Inde mandt May int zelve iaer hebben allen die geestelycke personen binnen den Bossche eedt gedaan, omme met den borgeren te vechten, te leven en. te sterven, en. maelcanderen gehouw en. getrouw te zyn.

Opten viij^en^ dach der mandt van Iunius int selve iaer is de grave van Bossu binnen den Bossche gecomen, als veltheer vande staten (1).

Ende opten xv^en^ Iunius daer nae is die grave van Swartsenborch binnen den Bossche gecomen, met een

(1) Dit komt niet voor bij A. Vergelijk Van Heuan, dl. II, blz. 108.

Digitized by Google

groote staet van peerden, en. twee daegen daer nae heeft die selve grave een groote menichte van peerden en. voetknechten inde meyerye vanden Bossche gebracht.

Opten xvj^en Iunius quam monsieur Haevree (1) binnen der stadt vanden Bossche.

Opten xxvij^en Iunio (2) is binnen der stadt ter payen aff gepubliceert die ordinantie vande wachten, gemaect byde stadt, in haere drie leden, en. die vyftien cappiteynen eendrachtelyck gesloeten en. geresolveert tot verseeckernisse vande innegeseetenen der selver stadt.

Inde mandt van Iulio daer nae is hartoch Casimirus met veel peerden en. voetvolck inde meyerye vanden Bossche gecomen.

Opten xxix^en Augusti hebben die generaele staten een accoordt gemaect metten hartoghe van Anjouw, den coninck van Vranckrycxs broeder, en. is met hem aldus gehandelt, dat den hartoghe van Anjouw hem verbynt op te brengen thien duysent voetknechten en. twee duysent peerden, betaelt en. gegageert tot zynen costen, voor den tyt van drie maenden, en. die zelve drie maenden ten eynde zynde, indyen dan doorloge noch nyet ten eynde en waer, dat hy zyn bystant zoude vervolgen met tgetal van drie duysent voetknechten en. vyftien hondert peerden, ende dat hy hem zal viant verclaren van don Iohan en. zyne aenhangers, waer vooren dat die staten hem den tytel geven van beschermheer vanden vader lande, en. beloven hem daer en boven, dat zy hem sullen voor alle andere prefereren, soe verre als zy zoude bedwongen wesen te veranderen van prinche en. heeren, hem voorts gevende het hartochdom van

(1) *Monsieut Haevree;* bij A., *mester Haureeh;* bij F., *monsieur Haaré.*
(2) xxvij *Iunio;* bij A., xvij *Iunio.*

Digitized by Google

Lutsenborch en. het graeffschap van Bourgongien, en. voor vertreck van zyn volck en. verseeckerheyt die steden van Landrecy, Bavays en. meer andere articulen int accoordt begrepen en. vuytgeroepen binnen Andtwerpen en. binnen den Bossche opten voors. xxix^en^ Augusti.

Opten vij^en^ September int zelve iaer, nae dat die vande gereformeerde religie langhe tyt binnen der stadt inne huysen gepredict hadden, hebben zy met cloecheyt sinte Peters cappelle op het Orthen eynde inne genoemen ende aldaer geprect met meer andere dienste gedaen.

Ende opten viij^en^ September daer nae hebben die vande gereformeerde religie sint Iacops kercken op geslaegen, inne genomen en. daer inne oeck geprect.

Opten xj^en^ September worden by sommighe vander voors. gereformeerde en. sommighe van sinte Michiels gilde der stadt poorte met gewelt op geslaegen, meynende sommighe soldaten vuyt Hollant inde stadt te brengen ende die stadt alzoe te incorporeren; maer die borgers waren daer zeer tegens, en. met name eenen genaemt Harman Coelen (die naemaels cappiteyn vander stadt worde gemaect van een vendelen voetknechten), alsoe dat door den selven Herman Colen ende noch sommighen katelycken borgers met hem, soe dat den voers. Herman Colen dye voers. sunt Ians poorte met ghevelt heeft toe geslagen (1), alzoe datter sommighe van die vande gereformeerde doot bleven en. een deel gequest worden: welcke opslaen vander poorte een zeer quade consequentie maeckten binnen der stadt onder de borgeren, ende voers. Herman Colen een grote eere gehaelt [heeft] onder de katelycke, van dat hy de poort we-

(1) *Van een vendelen — toe geslagen.* Deze woorden, niet bij W., zijn uit A. ingevuld.

Digitized by Google

derom toe smeedt opten 11 September anno 1578 (1) voers. (2).

In dit iaer heeft het alsulcken grooten drochte geweest, datmen over al binnen der stadt droech voets door de Diese ginck.

In dit iaer zyn tot policiemeesters gestelt binnen der stadt: meester Gerit van Deventer, Ioost die Bye, Ian Willemszoen, coorencoeper, en. Erasmus van Houwelinghe, goudtsmit (3).

Opten iiij^en^ Octobris anno voors. hebben die oude schutters vanden Bossche, inne presentie van doctoir Longolius (4), met noch eenen commissaris vuyten hove en. die heere van Bocxtel, als gouverneur vander stadt, eedt gedaen volgens seeckere articulen haer voorgehouden, genoempt den Religions vreede, en. dat inde huysinghe van Wouter Bouwens, staende by sint Ioris cappel, ende is inde zelve Religions vreede die vande gereformeerde religie toegelaten, omme vry te moegen precken, doopen, nachtmalen vuyt deylen, trouwen ende begravenisse te doen inde voors. ingenomen twee kercken, mitsgaders in sint Cornelis en. sinte Anna cappellen, die hen mede zyn toegelaeten, en. alle voorgaende geschiedenisse en. commotie, oeck van topslaen vander poorte, zyn hen vergeven.

(1) 1578, in het handschrift staat verkeerdelijk: 1576. (2) *Ende voers. Herman Colen — anno* 1578 *voers.* Deze woorden, welke niet bij W. voorkomen, zijn uit A. ingevuld. (3) Deze Erasmus van Houwelingen, later naar Holland geweken, is bekend als schrijver van een belangrijk penningwerk, getiteld: *Penningh-boeck van Dierik den* VIII *tot hartoch Philips van Bourgondien. Rotterdam*, 1597 *en* 1627; 4°. Zijn naam en meesterteeken komt nog voor op de koperen platen van het goud- en zilversmids-gilde, berustende ten archieve der stad 's Hertogenbosch. (4) *Longolius*, bij Van Heuan, II dl., bladz. 112: *Elbert Leoninus.*

Digitized by Google

Opten j^en^ dach van October is don Iohan inden leger voor Namen vande peste gestorven en. in zyne plaetse is gecomen Alexander, die prince van Parma.

Opten ij^en^ dach November voor noen syn allen die procureurs gedestitueert en. naede noen weder omme geadmitteert op drie nae.

In dit iaer zyn byde voorn. policiemeesters noch by gevnecht: Ian Thielmans, Claes Kuysten, Goeyaert van Vlierden en. Buerden inde Waghe; ende Lambert die Wolff is collecteerder geweest vande ses stuvers te ontfanghen op elcke ton biers, tot fortificatie vander stadt.

Int iaer ons Heeren m cccc en. lxxix, den xxix^en^ Ianuary, is by die van Hollant, Zeelant, Utrecht, Gelderlant, Vrieslant en. andere provincien, siende dat den voors. hartoge van Parma met zyne adherenten sochten die provincien te demembreren en. van maelcanderen te scheyden, hebben zy een naerder unie binnen Utrecht gesloeten, gelyck sulcxs naerder blyct byde zelve unie daer aff in druck wesende.

Ende op de vastelavont int zelve iaer, soe zyn allen die ruyters van hartoch Casimirus en. een deel vande ruyters vande grave van Swartsenborch en. eedel Hanrick (1) ruyters tsamen vuyten lande vertoegen, vuytgenomen omtrent vier duysent, die int lant bleven, en. die zelve vertoegen wesende, heeft de hartoghe van Parma mette Spaengiaerden gaen beleggen die stadt van Maestricht.

Ende de wylen nu die stadt van Maestricht beleghen

(1) Ik geloof, dat deze *Hanrick* dezelfde persoon is, die bladz. 328, regel 4, voorkomt. Bij A. aldaar aangehaald, kan men voor *Haurech* even zoo goed *Hanrech* lezen.

Digitized by Google

bleeff en. cleynen troost was van te ontsetten, soe syn sommighe magistraten binnen den Bossche, en. een deel vande borgeren met die geestelicheyt zeer twistich geworden tegens die vander gereformeerde religie, soe wel in haere sermoenen als andersins inne schelden en. injurieren, maelcanderen nyet met alle toebetrouwende, allet contrarie henne beloefte en. gesworen eedt, die zy maelcanderen, als voorstaet, gedaen hadden: alzoe (1), datter onder andere by die vande catholycque religie opten iij^en^ April int zelve iaer seeckere fameuse en. oproerich brieffken lancxs der straete ofte daer op worde gevonden, dat die vander gereformeerde in handen hadden gecreghen, luydende aldus:

O ghy edele borgers, al tsamen int gemeyne,
Siet toe wel op u hoede tallen termeyne,
Want die Guessen met haeren superintendent
Sullen u lieden brenghen in een groot torment,
Want hy en heeft noch gheenen eedt gedaen,
Daer om is hy te stouter, om tfeit te worden voldaen.
Gelyck Agyleus en. Aert inden Roch hem hebben vermeten,
Met Ioncheer Veldoncker, Ian Timmers en. meer
Andere van dyer innegesetene, en. Leyten, sieur Bacxs,
Vladeracken en. hen valsche propheten mede:
Sy sullen tsamen met heele consistorie.
Vergaderen op een stede
Ende iaeghen u lieden vuyt ende brenghen
Het garnisoen binnen der stadt,
Gelyck den superintendent met syn aenhang heeft gehadt
Eenen valschen raet buyten de poorte van desen,
Daer zy opten lesten Meert, ofte daer omtrent,
Eenen corff vol brieven hebben gelesen,

(1) De volgende woorden met het kreupelrijm bij A. en F. weggelaten.

Digitized by Google

Ende heeft het huys al omme met synen aenhangers beset,
Op dat zy nyet en zoude hebben eenich belet,
Dat daer waren gecomen tot Orthen eenighe heeren,
Met den castelleyn Backs, die daer mede wil verkeeren;
Ten huyse met Mugghe, daer zy die brieven vonden,
Ende hebben tsamen hen valscheyt daer verbonden,
Mits dat den heer daer een dach en. nacht hadde geseten
Verborghen, om dat heel zoude blyven, (verkeert,
Int secreet soe heeft Loecre genomen een padt door Hintam
Op dat die borgers daer door nyet en soude worden geleert
Van haer valscheyt qualyck bekeert,
Hoe dat zy het volck hier inder stadt souden brengen
Ende met u lieden al te saemen om springhen,
Ende iagen die geestelycken en. weerlycken daer buyten,
Ende dan voor u lieden die poorten toesluyten.
Doen sy met gewalt die poirten hebben op doen slaen,
Gelyck zy den xj^en^ September lestleden hadden bestaen,
Tot dat zy u lieden goet en. bloet hebben gestoelen
Ende houdent voor prys, dat hen is bevoelen
Vanden superintendent, op u lieden zeer verbeeten,
Want met groote valscheyt zy u zyn verstecken,
Het welck corts zal worden geblecken,
Ten sy dat ghylieden wilt wesen op u wacht,
Want zy Guessen sullen coemen op eender nacht,
Als ghylieden alderminst daer op acht:
De brouwers van desen syn Deventer, Dierck Aertss, president,
Dit is een valsche, helsche regent,
Die de staten vande landen veel quaets in blaest,
Gelyck eenen sot en. dullaert voorde staten raest,
Roepende: »*Crucifige*, *crucifige*, ick heb die commissie alleen,
Ende nyemant anders dan ick int gemeen."

Desen 3 *Aprilis* 79.

Raptim ANDTWERPIAE.

Digitized by Google

Ende soe sommighe catholycque geestelycke heeren, staende opten preckstoel, nyet op en hielden met schelden en. injurieren (1) tegens die vande gereformeerde religie; en. sommighe vande magistraten inde stadt, met den gouverneur, hebben zy eenen geestelycken catholycque predicant vande Cruysbroederen parochie, genoempt heer Gerit Brueckelaer, voor hen onboeden, waer voor den zelven heer Gerit heeft bekent en beleeden, zoe hier nae volcht:

»Op huyden, den iiij^en April a°. [1500] lxxix^tich voors., geroepen zynde voor mynen heere den gouverneur en. schepenen ondergescreven, heer Gerit Brueckelaer, pastoir vande parochie vande Cruysbroederen, geboren van Aernem, heeft oipenbaerlycke bekent, dat hy op onse lieve Vrouwen dach lestleden oipenbaerlycke geprect en. geleert heeft, dat allen die gheene, die gaen ende lopen tot die nyeuwe predicanten en. haer duvelarye hoiren, ten eeuwighen daeghen verdoemt zyn, en. allen die gheenen, die daer inne consenteren, het zy hoocheyt oft leecheyt, qualycke vaeren sullen; persisterende tzelve gepredict oipenbaerlick opten predictstoel, seggende, dat zy den craech een gans iaer ten besten hadden gehadt; willende zyn bloet storten, dat het alsoe is, ende dat hy Godt bidden soude, dat hy een cuyp vol bloets mocht storten, om te versaden den gheenen, die dorsten en. hongeren nae der Papen bloet; seggende voorts meer, dat hy ten zelven tyde oeck verclaert heeft, dat hem zulcxs en. dyer gelycke verbooden waere opten preckstoel te seggen, maer en zoude tzelve nyet laten te seggen en. wilde; ulcxs seggen, overmits dat hy nyet en

(1) *Nyet op en hielden met schelden en injurieren*; bij A., *met preken*.

Digitized by Google

is, die daer sprect, maer den Geest des Heeren. Actum ut supra. Inne presentie des heeren gouverneur, ioncheer Ian Monicxs, en. meester Reynier Everswyn, scepenen deser stadt van sHartogenbossche." *Onderteeckent:* »Gerit Bruyckelaer, Iannen Monicxs, R. Everswyn."

Ende volgende dese voors. confessie, soe heeft die heere van Loecre, gouverneur, met consent vande voors. scepenen, den voorn. heer Gerit, omtrent acht uren smorgens, met zyn helbaerdiers vuyter stadt doen leyden. Iacop van Brecht, schoutet vander stadt, ende Herman Colen (1), met die vande catholycque religie, sulcxs vernemende, hebben den zelven heer Gerit weder omme met gewelt binnen der stadt gebracht, ende hy binnen comende, wast verscheert (2), datter een oploop tusschen die borgers gecomen zoude hebben, dan sulcxs worden voorcomen door goede vrienden.

Opten xij^{en} dach May (3) daer nae syn die magistraten en. heeren vander stadt omgegaen binnen der stadt, omme gelt te halen vande borgeren, daermen Maestricht mede zoude ontsetten, dwelck die borgers goetwillichlyck gaven, een yegelycke volgens zynen staet; maer twas al te vergheeffs, want daer nyet aff en quam.

Ende opten j^{en} dach der mandt van Iuly a°. voors., smorgens omtrent seven uren, hebben die vanden Bossche seeckere tydinghe gecregen, als dat die stadt van Maestricht vande Spaengiaerden innegenoemen was, waer mede haerder sommighe binnen den Bossche nyet wel te vreeden en waeren; syn die drie leeden vande stadt tsamen vergadert met die vande gereformeerde religie,

(1) *Ende Herman Colen*, niet bij W. (2) *Wast verscheert*, stond het geschapen. (3) xij^{en} *dach May;* bij A., 7 *dach May.*

Digitized by Google

alwaer deerste reyse geresolveert en. besloeten worde, dat die compangien van sinte Michiels gilde vuyter stadt soude trecken met henne wapenen, omme tot Halle (1), Heerlaer en. andere plaetsen die bruggen aff te werpen, ten eynde die Spaengiaerden daer nyet over en zoude coemen. Metter haest syn alsoe die van sinte Michiels gilde eerst in henne wapenen gecoemen; en. inne wapenen wesende, en heeft die vande voors. gereformeerde religie nyet goet gedocht, dat die van sinte Michiels gilde vuyter stadt zoude trecken, maer is daernae byde voors. drie leeden en. die vander gereformeerde wederomme gesloeten, als datmen die voors. unie, gemaect tot Utrecht, zoude aennemen en. besweren, gelyck die van Andtwerpen gedaen hadden en. sulcxs oeck op haer waren begerende; en. hoe wel hieft zeer veel toe ginck, eer zy die aen wilde nemen, en. siende dat het volck op die merct hoe langer hoe meerder by een quam, gelyck sulcxs omtrent twee uren naede middach is geaccordeert. Ende eer dat nu die voors. unie gepubliceert worden ter payen aff, soe isser onder die borgers een commotie op die merct gecomen, door dyen dat het een yegelyck naer zynen sin wilden hebben, dan de zelve commosie worden gecesseert sonder bloetstortinghe, ende omtrent drie uren is die voors. unie ter payen aff gepubliceert.

Die van sinte Michiels gilde, staende eensdeels voor den Regenboeghe en. eensdeels daer inne wesende, nyeuwaerts om denckende, ende Herman Coelen, met zyne adherenten staende op den hoeck vande gulde Lavoir, naer dat die voors. unie aff geleesen was, heeft gesproken tot zyne adherenten: »Compt, laet ons tsamen gaen

(1) *Halle*, een gehucht van *Vucht*, waaronder thans de Halsche barrière.

Digitized by Google

op het raethuys byde heeren, en. segghen, dat wy een noohte gheen vande affgelesen poincten der unie en willen houden." En. mits dyen is hy Herman Coelen met zyne adherenten naer traethuys gegaen, hem veynssende, off hy byde heeren wilde gaen, ende tegens tvleschhuys over wesende gecomen, oversiende die van sinte Michiels gilde, die voorden Regenboege stonden, is doen terstont van zyn volck, soemen seyde, een roer los geschoeten op die van sinte Michiels gilde, ende zyn alzoe hansgemeyn geworden en. tegens een ingevallen, ten dickse geschoeten en. geslaegen, jae alsoe furieuselyck off die een partye Turcken waren geweest en. dandere Christenen, en mochten tegens maelcanderen zoo fel nyet geweest zyn als zy waren. Inne dese furie was den vader tegens dat kynt, den eenen broeder tegens den anderen, oomen, neffen en. geswaghers tegens een, dat zeer scrickelyck om [te] sien was, en. duerde meerder dese furie dan een groote halve ure. Ende naer datter veel dooden en. gequetste waren gebleven aen beyden zyden, worden door goede vrienden en. den gouverneur Loeckere tselve geappayseert; maer zoe des duvels saet noch nyet voloocxst en was, en. quade tonghen noch nyet op en hielden, soe is, omtrent seven uren inden avondt, ioncheer Nicolaes van Vladeracken van thuys tot Heel den Boom poirte ingecomen met omtrent x ofte xij soldaten, en. zy op die merckt komende en. siende dat die voors. partyen noch nyet gescheyden en waren, heeft hem daer den twist andermael verheven en. zyn weder omme jegens een gecomen, jae alzoe, dat het by het voorgaende nyet te gelycken en was, dwelcke duerde meer dan een ure lanck, waer door die onschuldighe gemeynten zeer verslagen worden, sloeten henne dueren toe en. baeden Godt

Digitized by Google

almachtig, dat hy syne godtlycke vreede tusschen beyde de partyen wilde vueghen, dat vader, kynt, gebroeders, oomen, neffen, swagers en. naebueren maelcanderen wilde verstaen en. ophouden van maelcanderen doot te slaen, twelck noch in geene steden vande Nederlanden geduerende dese trouble en is geschiet; emmers ten lesten verdunct my, dat Godt almachtich die ompartydighe gebet meerder verhoort heeft dan beyde de partyen gerechticheyt: syn alsoe door Godts toedoeninghe en. goede vrienden (naer datter veel doot gebleven en. gequest waren) beyde de voorn. partyen veraccordeert en. gepayseert (1).

Nu die voors. twist geappayseert wesende, en. die gemeynte siende, dat die voors. partyen inne tyde van noot maelcanderen nyet veel toe en zonde betrouwen; dat oeck mynen heere den prins van Orangien mette staten vande landen aen die vanden Bossche gedirigeert hadden, dat sy gardesoen in soude nemen tot verseeckerheyt van haerder stadt, en. dat die vande catholycke sukcxs nyet en wilde toelaten, aenmerckende oeck die ompartydighe gemeynten, het cleyn en. sober middel van provande enmunitie van oorloghe, dat binnen der stadt was, zoe verre den viandt daer voor quamen, egheen middel met allen siende, omme die te moegen resisteren, begerende alzoe nyet langher inne peryckel van henne lyven, huysvrouwen, kynderen en. goederen te sitten; hebben ten lasten geraetslaecht en. met maelcanderen eendrachtelyck veraccordeert seeckere acte van vertreck, die welcke alzoe luyden, gelyck hier nae volcht:

(1) Van dit merkwaardig gevecht heeft Van Heuan eene uitvoerige koperen plaat medegedeeld, naar eene gelijktijdige schilderij, welke thans de bibliotheek-kamer van het Noord-Brabandsch Genootschap versiert.

Digitized by Google

»Alsoe seeckeren alteratien en. misverstanden op gestaen en. geresen waren tusschen die borgeren en. ingesetenen der stadt van sHartogenbossche, ter saecke van dontfanghen en. innemen van seeckeren garnisoen binnen der zelver stadt: sustinerende die vander religie, dat teenemael van noode waer, sonder eenich dilay ofte vertreck, die voors. stadt van (1) gardnisoen te besetten, en. dandere borgers ter contrarie sustinerende, dat den noot sulcxs noch ter tyt nyet en eysschten, maer datmen tgarnisoen alhier omtrent die stadt tot haeren behoeff ende verseeckerheyt terstont onbieden, leggen en. houden zoude, om die passagie oipen te houden, ende inden gewissen noot, als den viandt yet soude willen attenteren op ofte teghens der zelver stadt, ontfangen te worden, ter ordinantie en. met consent vande drie leden en. de gemeyne borgeren: en. dat die vander religie in hen pretense voornemen persisterende, nyet tegenstaende alle inductien ende onderrichtinghe en. beeden aen hen gedaen, versochten instantelyck vande drie leeden der voors. stadt, mits der weygeringhe van het voors. garnisoen promptelycke te ontfangen, dat hen geaccordeert en. geoirloft zoude worden vuyter voors. stadt mit haere goederen en. familien te moegen vertrecken; soe eest, dat opten vij^{en} en. vij^{en} dach der mandt van Iulio anno voors., die voors. stadt van sHartogenbossche, in haere drie leden vergadert wesende, heeft op tgheene des voors. is geresolveert en. gesloeten, datmen een yegelyck, wie hy zy, zoude vermanen tot goede vrientscappe, eendracht en. lieffde onder maelcanderen te houden, versueckende en. begerende zeer vriendelyck een yegelycke, diet belieft, hem binnen der stadt te houden en. blyven wonen,

(1) Het gedrukte boekje (zie de noot op bladz. 340) beter: *met*.

Digitized by Google

doende maelcanderen ter eenre en. ter andere zyde goede geloefte, omme den gemeynen viandt ten vuyterste toe te wederstaen; hebbende alnoch die voorscreven drie leden eendrachtelycke gesloeten en. geaccordeert, dat inne dyen daer eenighe ware, tsy geestelycke ofte weerlycke, die vuyt deser stadt met haere familien en. goet zoude begeeren te vertrecken, dat die zelve zulcxs, sonder gewapenderhant, alst hem belieffde, vry en. onbehyndert zullen moegen doen, en. dat zy altyt, alst hen believen zal, vry en. vranck weder om binnen der voors. stadt sullen moegen coemen, mits levende in alder stillicheyt en. eendrachticheyt onder den gemeynen borgeren, ende op conditie, dat den gheenen, die sullen willen vertrecken, den anderen borgeren en. innegesetenen, begerende binnen der stadt te blyven, nyet en sullen moeghen behynderen, beswaren ofte beschaedighen aen lyff en. goet, in wat manieren ofte tot wat plaetsen dat het zoude moeghen wesen: wel verstaende, dat die gheenen, die huer goet alhier vuyt deser stadt begeeren te vluchten en. te vueren, dat die oeck zelver in persoen neffens haer goederen sullen mede vuyt trecken. Ende op dat een yegelycke van dese resolutie en. sloet goede kennisse zoude moegen hebben, is byde voors. drie leeden gesloeten, dat die zelve zoude worden gepubliceert, gelyck die publicatie daer aff oeck ter payen aff, binnen deser stadt van sHartogenbossche, opten voors. viij^en^ Iuly, gedaen is geweest by en. inne presentie vanden stadthoudere, van mynen heere den schoutet, Ieronimus Wynants, Ian vander Steghen, ioncheer Willem van Lier en. Gerit van Deventer, respective scepenen der zelver stadt, en. my aldaer present, secretaris, I. Donck (1)."

(1) Deze publicatie is in 1579 gedrukt, en kort daarop in Holland

Digitized by Google

Achtervolgende die zelve acte van vertreck en. mits redenen voor verhaelt, soe synder opten viij^en^, ix^en^ en. x^en^ Iuly meenich duysent mensche vuyter stadt vanden Bossche vertoeghen met henne mobile goederen, soe wel van deene religie als van dandere; oeck zoe synder dyer tyt drie vande magistraten vuyter stadt gegaen en. de vierde was binnen twee maenden gestorven, alsoe dat die magistraten maelcanderen scheyden. En. die principaelste vande catholycque bleven binnen der stadt met haeren aenhange.

Ende doen nu die vande catholycque religie saeghen, dat die vande gereformeerde en. andere onpartydighe soe sterck vuyter stadt waren vertogen en. noch daegelicxs waren vertreckende met sommighe vande magistraten, soe hebben sommighe vande drie leeden vande stadt, die daer noch gebleven waeren, andere concept en. acte onder henlieden gemaect en. tzelve daer nae ter payen affgepubliceert opten xv^en^ Iuly, dwelck aldus luydet:

»Alzoe byde publicatie opten viij^en^ dach deser jegenwoordighe mandt van Iulio, van wegen die drie leeden deser stadt van sHartogenbossche gedaen, onder anderen alle en een yegelyck, diet belieft, vande borgeren en. innegesetene der zelver stadt, geoirloft en. geconsenteert

op nieuw uitgegeven, met den volgenden weidschen titel: *Een warachtighe declaracie van die geschiedenisse van Toertoghenbos, die nu onlancks is gheviedt onder den borgherie, welck is ghesussert met een publiacye, die daer is gheboden ende wt gheroepen, om alle questie te stillen, te paysseren, om den vyant te weder staen met loutergeweelt en als ghy breeder hier in lesen sult.* (In het midden van het blad drie figuren, krullen voorstellende, waaronder:) *Eerst ghedruckt binnen Tshertoghenbosch*, 1579. Het boekske beslaat slechts 4 ongepag. bladz. in 4°. en is hoogst zeldzaam. Het door mij gebezigde exemplaar berust in de boekerij van den heer Pr. Cuypers te Ginneken.

Digitized by Google

is geweest, met henne goeden vuyt deser stadt te moegen vertrecken en. weder omme inne coemen alst hem belieft, onder nochtans meer andere expresse conditien, dat die gheenen, die vuyt deser stadt heure goeden begeeren te vluchten en. te vueren, dat die oeck selver in persoen neffens huere goederen soude mede vuyt trecken; en. datmen bevynt, dat veele inne alsulcken schyn vertrocken zynde, alsnu ter stont alleenlyck inne henne persoon weder hen vervorderen in te coemen, achterlatende hen gevlucht en. vuyt gevuerde goederen, ende dit al onder decxel, dat byde voors. publicatie geconsenteert zoude wesen, dat sy altyt, alst hen believen zoude, vry en. vranck weder omme binnen der voors. stadt soude moegen coemen: allet met groote misverstant daer vuyt spruytende en. onder den goeden borgeren causerende groote murmeratie, diffidentie en. onrusten, alsoemen daegeliexs bevynt, dat die voors. vuytgewekene personen hen nyet en dragen in alder stilheyt en. eendrachticheyt volgende die voors. publicatie, maer ter contrarie gaen dreygende, seyende en. stroeyende opruye, twiste en. tweedracht [onder] die voors. borgeren; soe eest, dat die voors. drie leden hier op rypelyck geleth hebbende, mits dese verclaren henne intencie en. meyninghe geweest te zyn en. noch tegenwordelicken te wesen, dat zy nyet en verstaen, dat die voors. vuytgeweeckenen persoonen alsoe slechtlyck (1) naer haere gelieven soude weder omme binnen der stadt moegen comen en. ontfanghen worden, dan mits oeck weder omme innebrengende henne goederen, daer mede zy vertrocken zyn geweest; wel verstaende nochtans, datmen regardt nemen sal en. disore-

(1) *Slechtlyck*, eenvoudiglijk, dat is: alleen, zonder hunne goederen mede terug te brengen.

Digitized by Google

tie gebruycken over den gheenen, die van vreedtsamiger conditien zyn en. in alle eendrachticheyt en. stilheyt hem begeeren te draghen, om die binnen der voors. stadt ontfangen te worden; maer dat die moetwillighe en. aucteurs vande opgeresene trouble sullen noch ter tyt vuyter stadt moeten vertrecken en. blyven, om alle nyeuwe en. meerder inconvenienten en. disordenen, die apparentelycke geschaepen waeren onder den borgeren op te staen, te voorcomen en. te voorhueden; ordinerende voorts, dat allen die gheenen, die binnen der stad begeren weder te coemen, schuldich sullen wesen aende wachten vander poorten henne name en. toenamen te laeten opteeckenen, met verclaernisse vanden logyse, daer zy sullen willen optrecken, en. des avonts henne name overbrengen op den stadthuyse, en. daer inne continueren ter tyt toe anders daer inne zal wesen geordineert en. versien, en. dit op ordinarisen peen van ses gulden, te verbueren telcke reyse byden gheenen hier inne gebreckelyck wesende; ordineren en. bevelen voorts die vande wachten aende poirten deser stadt, dat zy geen soldatenen anderen, elders in dienste ofte garnisoen wesende, en sullen laten coemen oft ontfangen binnen der stadt, dan met expresse wille, consent en. beveel vande capiteynen, de wachte der zelver tyt hebbende, op die peene van drie Caroli gulden, te verbueren byden beveelhebberen en. corporalen, die de voors. wacht alsdan aende voors. poorten sullen hebben. Aldus gepubliceert ter payen aff binnen der stadt van sHartogenbossche, inne presentie van mynen heere den schoutet en. schepenen hier onder gescreven, opten xvj^en Iuly a°. xv° lxxix^tich. Ieronimus Wynants, Goyaert Lomberts, Ian vander Stegen, ioncheer Ian Heym en ioncheer Ian Monicxs."

Digitized by Google

Naer date van desen hebben die voors. heeren en. regeerders, die binnen der stadt waren blyven sitten, alle neerstigheyt gedaen, omme den Cuelschen peys te accepteren en. aen te veerden, naer dyen zy egeen gardesoenen vande prinche ofte vande staten inde stadt en wilde hebben: welcken peys (1) van Cuelen haer meest aen gedient is door heere Ian vander Lynden, abt van sinte Geertruyt tot Lueven, alst blyct by syn eyghen missiven, opten xvj^en^ en. xxiiij^en^ Iuly vuyt Cuelen gescreven en. gesonden aen die heeren vanden Bosch; welcke inhoude vande voors. missiven hier naer volcht van worden tot worden:

»Eedelen, voorsienighe, zeer wyse heeren en. vrienden! Naedemael wy voornomen hebben en. noch daegelicx vernemen die gelegentheyt van ons benaude vaders lant, siende in wat verwerringhe die saecke hoe langer hoe meer verloepen zynde, merckende oeck dat veel vreemt gemoede lantsaten tgeene zy geerne doen wilden, overmits den heymelycken en. opelycken list en. practycken vande quaetwilligen, nyet ten effecte brengen connen, en. voornemelick gehoort hebbende die gelegentheyt vander stadt van sHartogenbossche, welcke naede commotie, die onlancxs daer geresen was, verscheyde perycxkelen van allen syden rontsomme siende, nyet seeckerlick hoe oft wat doen, met wien vueghelick resolveren en can, voor datmen van hier en verneme wat vande vrede, daer wy tot noch toe om vergadert zyn geweest, te verwachten staet: soe eest, dat wy door die sonderlinghe gunste, die wy touwaerts draghen, en. die na-

(1) Hier breekt A. met een *het sotora* (sic) af, om op het jaar 1629 met eenige woorden te besluiten.

Digitized by Google

tuerlycke meyninghe tot ons gemeyne vaders lant, nyet en hebben connen onderlaten u met desen te adverteren van alles daer die vroomhartighe borgers nae verlangen moegen en. tgeene ons beraden bedunct, op dat ghy u daer nae wyder reguleren en. allen inconvenienten voorcomen moecht. Beruerende ten eersten die tegenwordige vreedhandel, die ons alle aengaet, sullen u lieden weten, dat die keyserlycke commissarissen lange en. breet beyde partyen gehoort hebben heure vuytsprake van tgheene sy billich en. redelick bevynden, scriftelick geconcipieert hebbende, waer van wy u eerw. copie hier by gevuecht over seynden, op dat ghy u daer op seeckerlick verlaten moecht. Aengaende nu die gelegentheyt vander stadt van sHartogenbossche, soe zyn wy vande gesanten vander coninclycke maiesteyt, den hartoge van Terra Nova, vastelycke en. genouchsaem verseeckert, dat die zelve van des coninclyken maiesteyts crychsvolck egheenen overlast voor nemen en sal, alzoe wy breeder met onse voorgaende missive uwe eerw. onboeden hebben, by zoe verre die stadt van sHartogenbossche haer ennichsins verclaert, die coninclycke maiesteyt achtervolgende, den peys toe gedaen te zyn; bedunct ons daer omme nyet ongeraeden, datmen van daer eenighe schicke [en] sonder vertreck hier seynde, om van alles te beeter verseeckert te syn. Daer zyn noch ander landen en. steden, soe in Brabant als in Gelderlant, waer van men eerst daegs goede tydinge en. ordinantie vernemen zal; want dese conditien, gepresenteert vande prinche des keysers, zyn seer redelycken, dat wy die (ons eere en. het welvaren van ons vaderlant aensiende) nyet en vynden om aff te slaen, als oeck gevuelen sullen alle vromen, oprechte en. nyet gepassioneerde, die de zelve

Digitized by Google

sien oft hooren lesen sullen; iae, dat die keyserlycke maiesteyt selffs alsulcke conditien, eer datse by zyne maiesteyts commissarissen gemitigeert waeren, voor billick aengesien heeft. Wy scryven uwe eerw. dit vuyt een recht yver en. wel meyninge tot ons gemeyn vaderlant, nademael wy sien en. vernemen, nyet alleen van des coninexs gesanten, den hartoge van Terra Nova met synen raet, maer oeck vanden kuervorste en. andere prinche, die hier van wegen der keyserlycke maiesteyt vergadert zyn, datmen sonder bedroch, arch ofte liste ons te vreden houden wil, om allen het geene, dat ons beloeft wort, daer verscheyden potentaten (indien des noot zy) voor geloeven sullen: ten waer dat wy sulcxs merckelycke saegen, oft waert dat wy aen die versekernis twyffelden, wy en zouden ons zoe nyet declareren. Sal daer om uw eerw. believen ons metten alderen eersten andtwort ofte eenigen commissarissen over te seynden, die zelffs van alles breeder vernemen sullen, op dat wy onse sake daer nae vueghen moegen. Wy en verhopen nyet. dat ghy in dese veranderinghe, tot beschermenisse van uwe stadt, eenich garnesoen behoeven sult; maer nochtans, inne dyen en. als uwe eerw. bedunct, dat den noot sulcxs vordert, soe sult ghy selffs resolveren, hoe en. in wat manieren, dat tzelve geëffectueert zal moegen worden, nyet van vreempden ofte vuytlantschen, maer van zoe danighe als uwe eerw. selffs tot rusten [verkiesen sal], nochtans zoe by zyne maiesteyt goet dancken en. believen sal. Op alles syn wy uwe eerw. resolutie van gantscher harte verwachtende. Edele, voorsienighe, zeer gonstighe heeren en. vrienden, onse lieve Heere Godt sy met uwe eerw. en. met die vroeme stadt van sHartogenbossche, die zyn godtlycke goedertierentheyt in dese

Digitized by Google

vervaerlycke tyt wil behoeden voor ongeluck. Gescreven vuyt Cuelen, opten xviij^en^ Iuly a°. 1579." *Onder geschreven:* »U lieder goetgonstighe vriendt, IAN VANDER LYNDEN." *Ende was gesuperscribeert:* »Eedele, voorsienighe, seer wyse heeren schoutet, scepenen en. raet der stadt van sHartogenbossche, onse zeer gunstighe heeren en. vrienden."

Den anderen brieff ofte missive:

»Mynen heeren! Alzoe wy gecomen syn ten eynde van onse negotiatie des peys, daer wy last ende commissie aff hebben gehadt in dese stadt, in vueghen, dat die princhen, daer toe gecommitteert, ons hebben geëxhibeert darticulen des peys, alzoe geredresseert als haer redelycken heeft verdocht, en hebben nyet willen laten uw. E. de zelve over te seynden, insgelycxs die brieven, die wy hier op collegialick gescreven hebben aen die staten generael, vergadert tot Andtwerpen, ten eynde uw. eerw. soude moegen intyts geadverteert zyn, beduchtende eenich retardement oft negligentie der voors. generale staten, dwelck u lieden soude moegen in sulcke gewichtighe sake prejudiciabel wesen, considererende den tegenwoordighen staet der affairen en. oeck mede die qualiteyt der gedeputeerde, tegenwordelicken representerende die staten generael inde voors. stadt van Andtwerpen; te meer, want ons verdunct, datmen mach twyffelen, om verscheyde veranderinghe onlancxs op veele plaetsen gesien, die zelve gedeputeerde nyet gequalificeert te zyne oft ten minsten negligent. Wat datter aff is, al wel geaffectioneert totten landen, ende en hebbe nyet willen laten uwer eerw. int particulier het zelve te presenteren, allet tgheene, dat ons verdunct voor dit

Digitized by Google

pasvan noode en. bequaem te zyn, u E. adviserende, dat, nae behoorlycke en. diligente examinatie der articulen voors., hebben in effect bevonden, dat zyne maiesteit ons toelaet allen tgeene, dat wy in voorgaende tyden hebben gepretendeert en. begeert, te weten, impuniteyt der secrete heresyen, duer die suspencie van alle rigoureuse placcaten, ter tyt dat anders vande generale staten sal geordineert worden, dwelck in effect is een liberteyt van conscientie, hier voormaels zoe grootelicx begeert; ten tweeden, renvoye van alle Spaeniaerden en. andere vreempde soldaten, eenen gouverneur generael vanden rechten bloeden der coninclycke maiesteyt, die gouverneurs vande provincien en. raede des lants vande naturele: daer en boven agreatie vande pacificatie van Gendt, edict daer nae gevolcht, in allen haire poincten en. articulen, en. finale expresse limitatie van die auctoriteyt des coninexs, volgende die pacificatie van Gendt en. die previlegie des lants, welcke die principale poincten zyn; die wapenen aen te nemen tegens allen den geenen, die tlant in subjectie stellen willen. Nu eest waer, dat die voors. articulen in alles nyet en zyn conform tot het gheene, dat die staten hebben gepretendeert en. by instructie versocht, maer het different en is zoe groot nyet, ten waer wel appoinctabel, behalven het poinct der exercitie vande gereformeerde religie buyten die provincien van Hollant en. Zeelant, dwelck zyne maiesteyt gheensins en heeft willen toelaeten, allegerende die belastinghe zynder conscientie, als wesende directelyck contrarie zynen eedt den landen gedaen; ende verdunct die voors. prinche commissarissen, dat zyne maiesteyt inne dese saecke zeer wel gefundeert is, vreemt vyndende, dat tpoinct vande religie egeen oorsake gegeven

Digitized by Google

en heeft, om die wapenen aen te nemen, maer alleen occasie en. incident zynde, [tgeen] sonde gewichtiger wesen dan tprincipael, gemerct dandere provincien ter contrarie hebben verclaert en. geprotesteert te willen blyven aen die oude Roomsche catholycque religie en. die zelve te mainteneren, nyet tegenstaende datter eenighe van dien hen zelven vergeeten hebben, verclaerende daer en boven de zelve prinche commissarissen, dat die maiesteyt int poinct vande religie meer toelaet dan syn selven en. meer provincien van Duytslant oeck door den Religions vreede haerlieder ondersaten heeft gepermitteert, ende infereren nyet redelick te zyn, zyne maiesteyt vorder te presseeren ofte meer te subjecteren dan den minste prinche in Duytslant. Ende nu het zoe gelegen is, soude wesen een lamentable saecke, dat dit eenlyck poinct, boven dat byde pacificatie van Gendt is oipentlick gestipuleert, en. tegens dintencie van dyen, men soude die calamiteuse oirloghe continueren, waer van dependeert ons grondelycke ruyne, sonder hope van rust, ter tyt wy sullen verwonnen hebben met fortse van wapenen een soe machtigen viandt, als den coninck van Spaengien wesen zal, ofte dat wy door groote en. langhe miserien en. confusien gematteert synde, gedwongen worden tappoincteren met meerder achterdeele en. lesie tonser eeren dan ons tegenwordelick door den prinche commissarissen wort gepresenteert, een sake sonder faulte van zoe groote consideratie, dat oeck die gheene, die vander nyeuwer religie syn, occasie hebben te regreteren en. te clagen, die oogen der lieffde werpende op henne effen naesten Catholycke, die in meerder getallen ongelyck zyn dan zy, hen behoiren te contenteren sonder exercitie, met die gepresenteerde vryheyt der conscientie, ofte haer elders te

Digitized by Google

transporteren, gelyck zy vryelyck moegen doen met heure goederen, dan duer dier occasie die geheele Neederlanden, die tot noch toe soe florisant zyn geweest, sien te vergaen en. ruyneren. Alle welcke dinghen inder waerheyt geconsidereert, het remedie, dat eenighe geesten schynen voort te brengen, duer tmiddel vanden ducq dAlanson, en zal die landen nyet preserveren, maer tot groote achterdeel wesen, want wel te mercken is, dat de maiesteyt hen vyndende zoe te overvallen, meer oirsake zal hebben, zyn vuyterste fortse, die hem Godt gegeven heeft, te gebruycken, en. zal al die werelt door meer favoirs vynden dan hy oeyt gedaen heeft, wesende een sake zeer odieus te priveren een natuerlycken prinche van syn patrimoniale goeden en. (1) landen, alle gebueren verweckende tot commiseratie en. verbittertheyt, gelyck by exempel tzelve is bevonden geweest vanden prinche van Orangien, vuyt zyne goederen gestooten wesende, heeft dassistencie (eenen yegelick notoir) van groote potentaten verworven; daer en boven ons die tragycque historie leeren wat commotien ende alteratien doort argement der prinche gemeynlick in die landen comen; en connen oeck nyet geloven, dat die provincien, daer aen gescreven is, om advys hier op te geven, sullen accordeeren in een opinie; maer beduchten, dat die diversiteyt der opinien oirsake geven zal van eender dangereuse separatie, en. sullen eer delibereren en. sullen resolveren te accepteren die voorseyde aengenomen articulen, om texcuseeren alsulcke dangereuse resolutie, ende soude moeghen geschieden, dat tgeheel corpus vande generaliteyt duer zoe danighe oirsaecke gedemembreert, soude tot alsulcke dibiliteyt comen, dat zy egheen weer en zoude te-

(1) *Goeden en.*, uit F. ingevuld.

Digitized by Google

ghens alsulcke macht connen gedoen. Alwaert oeck zoe, dat die querelen soude moegen rechtveerdich wesen, want oick int aensien der redelycker presentatien sal duer die geheele werelt groote disputatie wesen, ten ware die gheene, die vervangen zyn vande voors. religie, luttel zal wesen, die anders zullen gevuelen dan den keyser zelver met andere princhen en. potentaten sullen redelick bevynden, soe int poinct vande religie als int poinct vande auctoriteyt vande coninckclycke maiesteyt; welcke auctoriteyt ten minsten sulcxs wesen moet, dat sy machtich zyn te maintencren, dat hier sal geaccordeert en. geappoincteert worden. Nu daer anders gheen middel en is, om te assureren, wederstaen en. tegens te comen die groote licentie vande gemeynte, en. vuyt respecte van dien die overicheyt en. auctoriteyt geheel van noode is, is sonder weder segghen meer gefundeert, die zelve den natuerlycke prinche te attribueren, meer dan een vreemdelinge, wie dat oeck zy. Om dan eens te termineeren en. ten eynde te brenghen dese grootelycke, onspreckelycke calamiteyten en. miserien, behoort men hem te contenteren met tgheene dat redelyck is, om nyet taccummuleren miserie op miserie en deen ruyne op dandere, remedierende deen quaet met een meerdere, en. dat den eenen blynde (gelyck schynt datmen tot noch toe gesien heeft) den andere int graft nyet te leyden, procederende met een furie en. sonder fundament, min oft meer off onse salicheyt gelegen hadde geweest in eene geduerighe oorloghe, om welcke te sustineren die experiencie genouch leert, dat wy tselve ter langer tyt nyet en sullen machtig zyn te verdueren. Ende daer omme, eerw. heeren, verdunct ons, om vryelyck onse opinie te verclaeren, datmen duer alle middelen en. wegen moe-

Digitized by Google

gelick wesende, den peys zoe billick behoort te accepteren sonder eenich vertreck, en. dat met onse natuerlycken heere en. prinche, om te excuseren alle inconvenienten boven verhaelt, ende zal een warachtich en. eenich remedie wesen van alle miserien ende calamiteyt. Hier om, eerw. voorsienighe heeren, hebbende wel over wegen tgeene voors. is, tot ontlastinghe van mynder conscientie en. wel geaffectioneerde tot ons vaderlant, hebben nyet willen laten ons opinie u E. mede te deylen, ons nyet te min refererende tot uwer discretie en. vervarentheyt, biddende den almoegenden Heere uwe eer. in te storten syne godtlycke gracie, om wel te jugeren ende verkiesen een goede en. heylighe resolutie. Vuyt Coelen, den xxiiij^en^ Iuly a°. 1579." *Onder geschreven:* »Ian vander Lynden," *en. gesuperscribeert:* »Eedele, wyse en. zeer voorsinnighe heeren schoutet, schepenen en. raedt der stadt van sHartogenbossche."

Ende soe nu dese voors. brieven aennopende zyn vande Coelense pacificatie en. peys, die den voors. heer Ian vander Lynden, abt, doen ter tyt die van sHartogenbossche heeft mede overgesonden, ende die welcke zy hebben geaccepteert en. aengenomen, naer het vuyt trecken vande borgeren voorscreven. (Ende wie die zelve pacificatie en. peys van Coelen begeert te sien, sal die over al wel gevonden worden, zoe zy in druck is.) En. onder den voorseyden peys syn sy noch blyven sitten. Hier mede besluitende het vorder geschiedenisse der voors. stadt van sHartogenbossche: soe die oorloghe met haer noch nyet op en hout, machmen daer aff vorder scryven byden gheenen daer aff kennisse hebbende (1).

(1) Alzoo eindigt het handschrift W.: dat van F. heeft dezelfde slot-

Digitized by Google

Int iaer duysent ses hondert negentwyntych heeft den prynse van Oranger den Boos belegert den eersten dach Mei ende heeft hem daer voer byster begraven ende doen daer byster op geschoten, ende het scrystelyck was doen sy inde stadt woerpen met bommen, dat daer kercke en. klosters ende borgers huyse hel met ontstecken spronckt, datmen soude hebbe geseyt, dat onmogelyck waer geweest: en. den 12 September daer nae de stadt belopen aen de Vuchterpoert, des smorgens vroech, en. doen hebben sy gepellemtert. Ende den governoer van Sertogenboos was men heer van Grobben donck ende den presedent vande heere was Handryck Franssen. Ende die stadt waert aen die state van Hollant over gegeven den 17 September. dat des conynckx volck daer wt toch ende dat state volck daer in. Ende sy en soude de stadt noch niet hebben gecregen, en hedde daer geen ghebreeckt geweest van bus poerder. Godt betert! (1)

woorden, doch daarin komen nog eenige toevoegsels voor, die straks gaan volgen.

(1) Met dit kreupel gestelde berigt wordt het handschrift A. gesloten.

Digitized by Google

BIJVOEGSELS

OP DE VOORGAANDE KRONYKEN DER STAD EN MEIJERIJ VAN

's Hertogenbosch (1).

(Te brengen op blads. 45, regel 11.)

Int iaer [1342] zyn twee geconsacreerde hostien, nu tegenwordich rustende inder kercke van Stiphout, miraculeus en wonderlyck vuyt den brant der voirs. kercke gehaelt, soo die zelve kercke int iaer als boven affbranden door tvier van blixem, donder en. ongetempert weder. Tis geschiet, dat doen die kercke was onsteecken metten brant, datter heeft gaen teulen synen acker ontrent de kercke voirs. eenen huysman, genaempt Ian Ballois, lopende van zynen acker nae den brant vander kercke, heeft zeer geroepen om den pastoir, datmen het H. sacrament daer vuyt zoude haelen, op dat nyet verbranden en zoude. Ende als den pastoir was gecomen totter kercke, heeft hem den huysman toegesproocken, seggende: »Heer pastoir, hadde ick de macht, die

(1) Deze bijvoegsels staan in de vervolgde kronyk van Cuperinus van F., welke er door verschillende handen zijn bijgeschreven.

Digitized by Google

ghy hebt, ick en zoude het H. sacrament daer in nyet laten verbranden." Den pastoir verscrict wesende vanden swaren brant, heeft totten huysman geseeght: »Alle myn macht ende cracht, die ick hebbe in desen brant, die geve ick u." Ende nae dese woorden is desen huysman gegaen nae der kercke dueren, om door den brant te gaen en. dat heylich sacrament daer vuyt te haelen: ende ingaende, zoe hebben alle die omstaenders, die daer waren, ende oock den pastoir, gesien, dat hem den brant scheyden in tweën ende den huysman voirs. plaets gemaect, daer hy in ende vuyt is gegaen ongequetst en. ongebrant, soe dat noch zyn lichaem noch cleederen ergens gebrant en waren geweest, heeft alsoe het H. sacrament metter ciborie gelevert aenden pastoir, soe dat Godt wonderlyck is in zyne wercken en. miraculen, naedemael dat is boven veel andere een wonder groot mirakel. Ende oyck mirakel is, dat dese twee gecousacreerde hostien noch tegenwordich perfect en. volcomen zyn, hebbende nochtans aldaer bewaert geweest over de tweehondert en. vyff en veertich iaeren. Ende tot naerder zeeckerheyt van desen, brant en. mirakel isser gestelt geweest inde voors. kercke eenen simpelen tabernakel, slecht (1) gemaect van hout, hetwelck gestelt was aen die vuute; op welck tabernakel was affgeschildert den brant en. oyck hoe hem den brant scheyden int in en. vuytgaen vanden huysman ende hoe hy het H. sacrament overgaff in handen des pastoirs, met oeck den naem vanden huysman, met den datum: A°. 1342 ut supra. En. desen tabernakel hebben gesien vele menschen en. is ierst onlancx gebrant metter kercke int iaer 1587, den 9^en^ Iuly, vande vyanden, diemen noemt Geusen.

(1) *Slecht*, eenvoudiglijk.

Digitized by Google

Het alderierst dat dit H. sacrament miraculeus is versocht geweest naeden brant, synder geweest binnen Stiphout twee gesusteren ongehouwt. De outste worden versocht van Godt metter peste, ende siende datter gheenen troost en was dan alleen Godt, is gegaen nae der kercke van Stiphout, al waer als doen stont inden voers. tabernakel het hoochweerdich sacrament, ende heeft haer tot bidden begeven eenen tyt, ende corts daer nae is zy verlost vander peste. Is daernae de iongcxte suster, die welcke langen tyt hadde gegaen mitter kortse, desgelycx gegaen ende heeft daer oock hertelyck gebeden, ende die cortse heeft haer oyck verlaten. Ende soe dan het gans dorp van Stiphout besmet was van een sware pestilentie, syn sy cranck gegaen voor het H. sacrament ende zyn al te samen verlost geworden vander pestilentie. Ende om van dese twee susteren sekerheyt te hebben, hebben overgegeven tot een waerachtige getuychenisse d'eersamen Laureyns, die coster, Henrick Ghielens, Andries Godtschalcx, al inwoenders des dorps van Stiphout en. gesworen bewaerders der crancke, zoe dat zy verbalyck van hunne ouders en. andere oude persoenen gehoirt hadden dese drye persoenen, dat zy henne ouders en. andere hardt byde tnegentich iaeren, ende hebben tboven gescreven verclaert in presentie van heer Ian van Roy, pastoir tot Stiphout (1).

Noch hebben verclaert de voirs. drye personen, dat zy henne ouders en. andere oude mannen hebben hooren seggen, datter een vrouwe was gecomen vuyt Hollant tot Stiphout, genaemt Mary van Hollant, metten vyant beseten, die inder boeten worden gelaten eenen tyt van negen daegen, ende daernae verlost vanden boo-

(1) Deze zin is merkelijk bedorven.

Digitized by Google

sen vyant. Die voirs. Mary van Hollant is met groote blyscap nae huys gereyst ende dat mirakel, dat Godt soo wonderlyck in haer hadde gewerct, is alle plaetsen, soo in Hollant als Zeelant, grootelycx te kennen gegeven, alsoe dat voorts verclaren die voors. personen, dat daernae soo vuyt Hollant, Zeelant en. andere plaetsen wel zyn gecomen crancken aenden cant van vierhondert en. meer, waeraff oock een is geweest Mary voirs., die selver mede heeft helpen bewaren, waer in dat Godt doort H. sacrament miraculeuselyck geopereert heeft. Laureyns, die coster, en. Henrick Ghielens hebben verclaert inder tegenwordicheyt des pastoirs voirs., dat het principael goet, dat zy besaten, hadden gewonnen by crancken, die daer quamen liggen in boeten, ende hebben daer by gelegen; hebben noch verclaert die voirs. Laureyns, coster, Henrick Gielens ende Andries Godtschalck, datter in hennen tyde, ter wylen zy gesworen bewaerders syn geweest over die beseten menschen tot Stiphout gebracht, dattet getal tussen de drye en. vier hondert is geweest, veel en. meestendeel verlost en. gesont nae huys gegaen, ende oock eensdeels verlost ende daernae gestorven, maer egheen gestorven, zy en syn ierst verlost geweest.

Daer is gebrocht gecomen vuyt een plaetse genaemt Saveling (1) by Dort, gebonden en. geketingt aen handen en. voeten gelyck een beest, ende is te water comen ten Bossche aende craen ende hebben hem met de craen op gewonden ende alsoo geleeght op eenen waegen ende voorts gebrocht tot Stiphout ende aldaer in die boeten geleeght ende worden verlost in die ierste boeten seer schoondelyck ende gevolght het H. sacrament met een bernende kersse.

(1) Denkelijk is dit woord door den afschrijver verkeerd gelezen.

Digitized by Google

Noch isser gecomen een ionge dochter vuyt Amsterdam, beseten met den boosen vyant, met een ketting vast gemaect van boven aen die armen ende voeten, waerop dat zy spronck als eenen hont, ende is wonderlyck verlost. Noch isser gecomen een vrouwe vuyt Rotterdam, hebbende by haer haeren sone, die twelff iaeren stom ende dooff hadde geweest, ende comende inde kercke van Stiphont heeft haer gebet gedaen voor het hoochweerdich sacrament ende daernae heeft haeren sone gesproocken ende gehoort; die vrouwe met haeren soon hebben hen gebiecht ende het heylich sacrament ontfangen, ende bly wesende nae huys gegaen. Noch een iofrouw, ongehouwt, gecomen vuyt Hollant tot Stiphout, beseten met den boosen vyant, ende in die boeten neer geleet tot drye diverse boeten, ende in die leste boeten schoondelyck verlost en. blydelyck nae huys gereyst, ende in teecken der danckbaerheyt gaff zy der kercke een witte damaste casuyffel. Alnoch een man vuyt Hollant, beseten met diverse duyvelen, is tot Stiphout geleet tot vyff boeten toe, daermen boven maten groot leet mede had, nochtans verlost wesende, by goeder kennisse daernae gestorven en. aldaer begraven. Noch is aldaer gebrocht een apteeckers dochter van Zutphen, ongehouwt, die oyck zeeker boeten heeft gelegen ende in gesontheyt thuys worden gehaelt. Noch twee ionghe mannen, ongehouwt, een van Gerwen ende een van Nunen, beyde verlost. Noch een van Lieshout ende een van Geldrop, oyck beyde verlost. Noch een gheestelycke persoon alhier gecomen, deerlyck gequelt met den boosen vyant, die hy gherne vuyt die boeten soude hebben genomen, maer en constent nyet gedoen, ende daernae gevuert op

Digitized by Google

den toren ende daeraff geworpen, nochtans nyet gequetst, maer daernae verlost en. gestorven.

Noch een gheestelyke persoon vuyt den Bossche gecommen vanden Bagynhoff, ende hadden seer lelycken met den H. sacrament geleeft, als syt ontfangen hadde ende wederom vuyt haren mont genomen ende den vyant in haer gecomen is, ende inde boeten geleet ende met groot verdriet en. lyden nochtans verlost, ende het was een zeer onsuyver gheest. Noch isser gecomen vuyt de stadt Grave een priester, die den boosen vyant in zyn haer hadde sitten, soe hy seyde, en. noch twee diverse borgers vande Grave, beyde beseten, den eenen was bevonden aen eenen put, om hem te verdrincken, en. alle drye verlost.

Noch een ionge dochter, gecomen int iaer 1584 ende beseten met seven duyvelen, creupel en. dooff eenen tyt van xxij maenden, sprekende alderhande spraken, en. eenen duyvel was rustende in haeren rechteren teen, genaempt Echor, zoe sy seyde. Dese comende aenden kercheff der kercke van Stiphout, is daer neer geleeght als een beest; haer moeder was by haer; ende die moeder roepende om hulp, datmense zoude moegen brengen inder kercke, is die dienstmaecht des pastoirs met meer andere vrouwen tot hulpe gecoemen ende alsoe de dochter gesleypt voor het hoochweerdich sacrament ende daer oyck neder geleeght als een beest, omtrent den tyt van een ure, ende die moeder biddende in bitterheyt haers herten voor haer dochter, heeft daernae tot haer dochter gesproken: »Compt, dochter, ick sal u hlepen, dat wy vuyt gaen;" ende die dochter opsiende, seyde: »Neen, moeder, ick sal nu wel selver opstaen;" en. met dese woorden is zy opgesprongen als een hert: sy is gesont

Digitized by Google

geworden in haeren lichaem en. haer gehoor ontfangen.

Tis een persoen geweest over den Peel, creupel ende lam in alle zyn leden, int iaer 1587, en. heeft gecropen langen tyt op zynen buyck als een serpent, soe hy selver verclaert heeft, en. heeft by hem gedacht en. geseyt: »Och mocht ick eens tot Stiphout comen voor het hooch weerdich H. sacrament van miracule, ick soude wel gesont worden;" ende in dese woorden is hy verlicht en. op zyn beenen gestaen en. daernaè gereden met crücken ende heeft alsoe opde crucken zyn bevaert geloeft.

Anno 1591 isser gebrocht een sterck ionckman, beseten met den duyvel, vuyt die stadt van Breda, alwaer hy hadde gelegen in een cot rontsomme toegemaect, naect als een beeste, den tyt van vier iaeren lanck, ende daernae gespannen met cluysteren en. wonder instrumenten, gelyckmen noch sien mach inder kercke van Stiphout, en. is aldaer in die boeten geleeght en. inder ierste boeten verlost.

Anno 1599 synder 2 diverse ionge mannen in die boeten geleet, een van Gemert en. een van Boekel, en. beyde verlost. Anno voers., op den octave des H. sacraments dach, soe syn Sgeeraert Willem Goossens en. Heesken, zyn huysvrouwe, borger der stadt van Helmont, met haren soon, genaempt Iacop, out ontrent 14 iaeren, die welcke was blynt geweest den tyt van 3 iaeren, en. nae dat zy met haeren soon hen offerhande en. gebet hadden gedaen voor het H. sacrament inde kercke van Stiphout en. waren wederom gaende nae huys, heeft haeren soon opgesien, en. opsiende heeft hy gesproken: »Moeder, ick sye vogelen vliegen;" ende tis van zynen ooghen gevallen als scubben, en. op de Stiphoutse aerde is hy siende geworden.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 53, regel 13.)

[1418] Item byden voorn. hertoghe Ian [is] gegeven de chaerte van dat die poirters [van] onse getrouwe stadt vanden Bossche toll vry varen, sullen beyde te water en. te lant in Hollant en. Zeelant. Gegeven tot Woudrichem, vyff dagen in Februario, en. dat om dat die borgers menichwerve onrecht vertolt syn in Hollant by tyden van syne voorsaten en. van hem, aensiende den menichvuldighen trouwen dienst, die sy onsen voorvaderen en. ons te menigher stont grootelick, geerne en. willichlick bewesen hebben.

Alius M.S. 1418. Opten Mey avont is komen op een Saterdagh, doen brande den Bosch, en. opden middagh daer na soo brandet weder en. dede meer schade als te vooren. V. anno seq.

(Te brengen op bladz. 57, regel 18.)

Duerte [1437]. Een mudde rogghe xxj gulden xij plecken.

(Te brengen op bladz. 59, regel 15.)

In desen iaer [1450] is gemaect een verdrach tussen de stadt vanden Bossche ter eenre en. de stadt van Tiel ter andere zyde, en. syn daer van acten geëxpedieert, als hier nae volgende:

»Wy schepenen en. raet der stadt sHertogenbosch bekennen met desen opene brieven: alsoe seeckere twee-

Digitized by Google

dracht en. onrust opgeslaegen is geweest van eenen, Eghen den Poerter geheeten, met zyne medehulperen, soe syn daeraff die stadt vanden Bossche ende die stadt van Thiel ende hoer poerter en. borger in arastamenten en. in onrust gecomen, welck wy nu van nu voertaen verhueden solden, dat dess oft desgelycx niet meer en geschiede; soe zyn wy overdragen en. gesloten, dat oft yemant geseten inden lande van Gelre hem aldusdaniger kommer ende onruste met arrestamenten oft mit nemende pynde te doen, dat dan de statt vanden Bossche dat kundighe zal der stat van Tiel, die dan alsoe veel daertoe doen sal met horen vrienden, dien tonderwysen, dat hy daer in afflaet, alsoe verre als sy kon, en. oft sy dess nyet gedoen en konden, noch in haren macht niet en weer, ende die stat vanden Bossche van dyen raede worde, dat sy daerom solde doen arresteren ennige Gelresche, dat dan die borgeren van Tiel ende hoer goede een maent nae opschriven der stadt veylich sullen wesen ende blyven, ende al sonder argelist met deser voerwaerden toegedaen, soe wanneer dat alsdan dese ristamente vanden ghenen daer dit opscriven oft heerkennen will volcomelyclich aff gedaen weer en. gesleten, dat alsdan dese selven brieff weder om vast wesen sal en. bliven nae allen voerwaerden boven geschreven tussen de statt vanden Bossche en. Tyel voorn., sonder argelist. En. des t'orconden soe hebben wy schepenen en. raet der stadt vanden Bossche voirgen. onsser stadt segel vanden Bossche aen desen openen brieven gehangen. Gegeven inden iaere ons Heeren 1450, des Woensdach nae Aller sielen dach."

»Wy borgemeesteren, schepenen en. raet der stadt van

Digitized by Google

Thiel bekennen met dese opene brieven van onsser stat wegen en. onsser borger wegen van Tiel vors., dat wy overdragen syn metter goeder stadt vanden Bossche, als dat wy in geenre wys aennemen en zullen enigen borger tot Tiel te maken off voor onsse borger te verantwoerden off te halden die roeven, schadigen, off rasteren, off nemen, off anders ennighe bede maken off halden opter gueder stadt van sHertogenbossche en. haren porteren, ende oock, die dat doen, nyet huyssen noch houen en sullen by onsse wil ende weten, en. oft yemant hier tegen dede van onsse borgeren, terstont als wy dat vernomen, onborgeren sullen ende vuyt onser stadt setten, sonder argelist; vuytgescheyden als dat een yegelyck vande porteren en. borgers vanden Bossche en. Thyel voorgen. van wettelycken schult malcanderen met recht aenspreken moegen die stede daer hem des noot geboren. Ende des t'oirconde soe hebben wy borgemeesteren en. schepenen en. raet der stadt van Tiel onser stadt segel aen dese opene brieven gehangen. Gegeven inden iaere ons Heeren duysent vierhondert en. vyftich, op Alre sielen dach."

(Te brengen op bladz. 59, regel 17.)

7 Mart. [1451] geeft Philips, hertogh, tot Brussel aen den schouthet alhier consent, om een stathouder te moghen stellen in syn absentie, op synen koste, die hy den eedt afnemen moet soo dickwils als hy vertreckt.

Nomen praetoris Yewaen sive Yewen de Moll. Wt het placaet.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 59, regel 24.)

5 Februarii [1453] admittitur dominus Joannes de Wesalia pater sororum de Orthen ad capitulum et curam animarum dictarum sororum et debet comparere in tribus processionibus, 6 Maii, venerabilis sacramenti et dedicationis.

(Te brengen op bladz. 60, regel 2.)

In Augusto [1462] wort de groote klocke, geheeten Grymme, hergooten en. geheeten Ian. Sy is swaer 10650 ponden, den clepel weeght 212 ponden. Meester Gobel had van elck hondert 10 witte stuvers voor syn arbeyt, maer de kercke dede al het stoff en. gereetschappe.

(Te brengen op bladz. 60, regel 21.)

PRIVILEGIUM OPIDI DE BUSCODUCIS.

»Philips, byder gracie Godts, hertoge van Bourgoendie, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, greve van Vlaenderen, van Artoys, Bourgoengien, palatyn van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelant en. van Naemen, mercgreve des heylichs rycx, heere van Vrieslant, van Salins en. van Mechelen, doen condt allen luyden, dat wy ontfangen hebben die oitmoedighe bede van onsen schoutet, schepenen en. raede van onsser stadt van sHertogenbussche. inder name en. van wegen allen den inwoenderen der zelver; inhoudende hoe dat onlancx ge-

Digitized by Google

leden vele cloosteren, goidtshuyssen, vergaderinghe van mannen en. wyven in onser voirs. stadt ende meyerye derselver gefundeert, gemaect ende opgeset zyn, daeraff die regeerders ende die gouverneuren der zelve daegelycx by coope, transporte, ghifte van testamenten ende anderssints vercryghen vele chynssen, renten, pachten en. andere erffgoederen, ende die, als syse vercreghen hebben, soe pynen zy hem die te hauden voir gheestelycke goeden ende exempt ende verscheyde vande weerlickheden ende werlicke gueden, sonder ons daeraff te doen off te willen doen ennighe dyenste, het zy in contributie van onsen beeden off andere chyns, off oeck staen tot gebuerlicke rechten, als zy schuldich syn te doen, in groten achterdeele, schade en. interest van ons ende van onsen ondersaten van onsse voirs. stadt en. meyerye der zelver, die alsoe sonder hulpe en. contributie te hebben vande selve gueden byde voirs. gheestelycke luyden vercregen, alleen betaelen ende die lasten ende diensten doen moeten opde costen van hen en. van hennen goeden, contrarie den auden rechten ende privilegien by onsen voirderen (1) hertoghen en. hertoginnen van Brabant, onse lande daerop verleent, ende oock den auden costumen daeraff in vele plaetsen vande voirs. lande onderhouden, ons oitmoedelycke biddende, dat wy hem hierop versien willen van onse gratie: soe eest, dat wy, gemerct dat voirs. is, willen daer inne versien, in alsoe verre alst metten rechten behoirt, ende hierop gehadt advise ende deliberatie ierst met onsen lieven en. getrouwen cancellier en. raedtsluyden by ons geordineert in onse voirs. lande van Brabant, ende daernae metten luyden van onse groote rade, hebben geordineert, gesta-

(1) *Voirderen*, bij Van Oudenhoven, *voirouderen*.

Digitized by Google

tueert ende onser voirs. stadt van sHertogenbossche verleent ende geoctroyeert, ende metten desen tegenwordighe onsen brieve ordineren, statueren, verleenen en. octroyeren voir ons, onse oir en. naecomelinghen, hertogen en. hertoginnen van Brabant, dat van nu voortaen tot eeuwighen daege die voirs. cloesteren, godtshuysen (1), vergaderinghe van mannen en. wyven en. alle andere gheestelycke personen, noch nyemant van heuren twegen, noch tot hoiren behoeff, egheen chynsen, enten, pachten off erffgueden, by maniere van coope, transporte, ghifte, by testament off anderssints, en sollen moegen vercryghen binnen der voirs. stat off meyerye gelegen, ten zy by openbaren oirloff en. consent van ons en. ons oir, ierst geadverteert zynde van onsen interesten ende dattet blycke by onsen openbaren brieven, behauden des, dat die goede luyden wael sullen mogen laten oft hem belieft ende besetten in hoiren testament off anderssints, den voirs. cloesteren en. godtshuyssen cleyne parcelen van chynsen, renten, pachten en. erffgoeden, totter somme van hondert stuyvers elcx iaers, voor heur (2) iaergetyden en. anniversarie, die welcke chynsen, pachten, renten en. erffgueden totter summe voirs., die den voirs. gheestelicke luyden by testamenten off anderssints gelaten off beset sullen werden, sollen wesen ende blyven staen tot alsulcken last, contributien ende gebuerlycke rechten, soe zy stonden daer te voren ende eer zy den selven gheestelycke luyden beseet off gegeven waren, sonder argelist. Ende oft alsoe geboerde, dat die voirs. cloesteren ende godtshuysen (1), vergade-

(1) Bij Van Oudenhoven staat achter *godtshuyssen* nog *gasthuysen*.
(2) Uit Van Oudenhoven ingevuld: *erfgoeden totter somme van hondert stuyvers elcx iaers, voor heur.*

Digitized by Google

ringhe van mannen ende van wyven en. andere gheestelicke personen by consenten en. orlofve van ons als voirs. is off anderssints vercrygen ennige chynsen, renten, pachten off erffgueden, soe willen wy oick nochtans en. consenteren, dat die oiren en. erffgenaemen off die maege en. vriende der gheenre, die die voers. chynsen, renthen, pachten en. erffgueden vercoft sullen hebben, die sollen moegen lossen en. quyten tot eeuwigen dagen den penningh om xvj, ende datmen die erffgueden, renten van coren en. graenen, die, alsoe als voirs. is, byden voirs. gheestelicke persoenen vercregen sollen werden, oick sal moigen lossen en. quyten nae advenant en. gemeynre taxatie vanden lande. Voert soe willen wy consenteren noch en. verclaren, dat egheen geestelike personen in die voirs. stadt en. meyerye, nae dyen dat zy professie gedaen sullen hebben in cloosteren off religie, enige renten, chynsen, pachten off erffgueden van hoeren audere ofte enige andere persoenen aen versterven noch by eenige successie aencomen en sullen mogen, mer sullen die selve guede, die den selven personen aen soude mogen comen, versterven en. succederen op hoere naeste oiren, erffgenamen en. naecomelingen inde weerlycken leven blyvende ende in weerlike staet en. habyt wesende, ende dat die maghe en. vrienden der voirs. gheestelike personen die gueden, die hem toebehoerden, toecomen ende verstorven waren eer zy professie deden: nae dooden (1) der voirs. gheestelycke personen, ende nyet eer, sullen mogen lossen en. quyten den penningh om xvj gelycke penninghen, alsoe voirs. is vande gueden byden voirs. gheestelike personen vercregen. Gebiedende hierom en. bevelen onsen cancellier en. luyden van onsen raede,

(1) *Dooden*, bij Van Oudenhoven, *orde.*

Digitized by Google

drosseren, meyeren, schoutetten en. voirt allen anderen onsen officieren, justicieren ende richteren ons voirs. lants van Brabant, heuren stedehouderen ende een yegelyck bysonder tegenwordelyck off [die] hier namaels wesen sullen, dat zy onser voirs. stadt van sHertogenbussche van onser voirs. gratie en. bevelinge en. van allen dien puncten hierboven verclaert, doen en. laten genyeten en. gebruycken rustelyck en. vredelyck tot eeuwigen daegen, sonder hen daer in te doen off laeten geschieden commer, hynder, letsel off moeyenisse in eeniger manieren, want ons alsoe belieft en. willen dat gedaen zy. In kennisse der waerheyden wy hebben onsen segel hier aen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Brugge, den anderen dach van Ianuario int iaer ons Heeren 1463." *Onderstont:* »By mynen heere den hertoge in zynen grooten rade, daer by bisschop van Dornicke ende die heeren van Coux, heere Henrick Magnus, Simon van Harbais, meester Claes Cluppel en. Geldolff vander Noet waren," *ende was onderteeckent:* »De le Kerrest (1)."

Finitur [1464] nova aquila per Gosuinum Tolinck et constitit canonicis 26 libris grossis Flandriae.

(Te brengen op bladz. 64, regel 2.)

COPIA INDULTI PRINCIPIS FUNDATIONIS CARTHUSIENSIS ORDINIS.

»Karolus Dei gratia dux Burgundiae, Lotharingiae,

(1) Mede afgedrukt in Van Oudenhoven, *Beschryvinge van de Stadt van 's Hertogenbossche*, 1670, bladz. 127, waaruit wij de woorden *ende was onderteeckent* »De le Kerrest" bijgevoegd hebben.

Digitized by Google

Brabantiae, Limburgiae, Lucemburgiae, comes Flandriae, Arthesiae, Burgundiae, palatinus Hanoniae, Hollandiae, Zelandiae et Namurci, sacrique imperii marchio ac dominus Frisiae, Salinarum et Mechliniae: ad perpetuam rei memoriam, quoniam ubi est frequentia cultus divini, ibi sunt amor et timor Dei, in quibus totius sapientiae initia salutisque primordia consistunt. Desiderantes itaque fidem orthodoxam habundare ministris ad frequentes et devotas nobis porrectas preces illustris principis et consanguinei nostri charissimi Arnoldi ducis Geldriae, totiusque ordinis Cartusiensis pro nobis successoribusque nostris ducibus Brabantiae favorabiliter annuentes, liberaliter concessimus et concedimus per presentes, quod in loco dicto *die Eyckendoncq opten Dungen*, aut si ille locus propter frequentes ut accepimus inundationes aquarum, et inaccessibilitatem ejusdem tempore hiemali ad hoc minus aptus reperiatur, in alio loco magis propitio et convenienti per medium miliare aut circiter ab opido nostro Buscoducensi distanti: in honorem et laudem Salvatoris Christi ejusque intactae matris virginis Mariae, omniumque sanctorum et sanctarum, subque vocabulo et patrocinio S. Sophiae civitatis Constantinopolitanae, novum construatur et erigatur coenobium seu monasterium, cum cellulis, domibus, ac aedificiis congruis et necessariis pro inhabitatione unius prioris et duodecim fratrum cum familia competenti ordinis Cartusiensis praedicti, cujus nos principalem fundatorem constituimus, quodque coenobium seu monasterium cellulas, domos, et aedificia hujusmodi praedicti fratres eorumque successores una cum aliis redditibus et bonis jam ad ipsorum usus acquisitis et imposterum quomodolibet acquirendis, quae tamen feudalia non sunt, pacifice et quiete possidere possint et

Digitized by Google

valeant, usque ad valorem annuum mille florenorum Renensium, tam in agricultura, pratis, nemoribus, stagnis, vivariis, quam etiam quomodolibet alias, dum tamen ut praefertur reditus et bona praedicta feudalia non existant, et quae bona et reditus acquisiti et acquirendi tributis subsidiisque nostris subjacebunt, sicut a praedecessoribus eorum fuerint possessa, nisi praedictis fratribus a nobis successoribusque nostris ampliorem gratiam desuper contigerit in futurum impetrare; fundum tamen monasterii cellularum et domorum religiosorum praedictorum a tributis et subsidiis praedictis eximimus, et de gratia speciali avellimus et liberamus per praesentes; recipimus etiam de gratia nostra speciali ipsum coenobium seu monasterium, et bona ejusdem cum fratribus et eorum familia in nostra protectione, salvagardia et tuitione speciali: ea propter mandamus praesidenti, consiliariis, senescallo Brabantiae, sculteto Buscoducensi, caeterisque nostris officiariis et justitiam nostram exercentibus, ac aliis nobis quomodolibet subjectis quibuscumque ut praefatos religiosos et familiam eorundum, ipsorumque successores praesenti nostro indulto, concessione, patronatu, et salvagardia praemissis pacifice et quiete frui faciant et permittant, quoniam ita nobis placet, non obstantibus quibuscumque indultis, gratiis, concessionibus, privilegiis, consuetudinibus, juribus municipalibus a nobis praedecessoribusque nostris praedicto opido nostro Buscoducensi vel aliis quibuscumque in contrarium praemissorum concessis vel promissis, quibus omnibus quoad praemissa per praesentes derogamus, juribus tamen nostris et privilegio, in contrarium praemissorum opido nostro Buscoducensi ut asseritur concesso, in aliis salvis et in suo robore et virtute permansuris. Datum in opido nostro Abbatisvilla,

Digitized by Google

anno ab incarnatione Domini millesimo quadrigentesimo septuagesimo primo in mense Septembri. Per dominum ducem, C. HAUTAIN (1)."

PRIVILEGIUM DOMINI ARNOLDI DUCIS GELRIAE *etc.*

Die hertoghe Aert van Egmont, heere van Gelre voirs., heeft dese nyeuwen clooster vande Carthuyssers, hier by sHertogenbussche gelegen, een groot onderstant en. hulpe geweest inder promotie van desen nyeuwen clooster voirs. te cryghen, te funderen ende te doteren etc., ende heeft selver begeert ende metten wercken volbracht den iersten steen te leggen van dese Carthuyssers clooster voirs., geschiet wesende op die Eyckendoncq voirs. in die fondatie en. previlegie begrepen; dwelck privilegium off indultum voirs. de Carthuyssers voirs. verworven hebben aenden hertoge Carolus a Burgundia, van Brabant etc., ter bede ende inden name van hertoghe Aert van Gelre voirs. Ende die selve hertoghe Aert voirs. heeft den selven Carthuyssers verleent een previlegie, te weten, dat zy moegen hebben inden lande van Gelre alle iaer tot v° Rhyns gulden erffguede, inder mate en. maniere van voirs. privilegie.

(Te brengen op bladz. **65**, regel **19**.)

[1476] Bleef hertoge Carolus voor Nancy, ende in dit iaer was ten Bossche grooten oploop en. veel vander raetsheeren gevangen.

(1) Mede afgedrukt in MIRAEUS, *Op. dipl.*, t. III, fol. 209; FOPPENS, *Hist. Ep. Silv.*, fol. 278; *Oudh. en. Gest. van 's Bosch*, bladz. 573, en LE ROY, *Not. Marchionatus S. R. Imp.*, fol. 46, waaruit de woorden *Per dominum ducem*, C. HAUTAIN genomen zijn.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 66, regel 2.)

[1477] Eligitur in decanum M. Ghisbertus de Bye et eadem die admittitur ad praebendam domini Joannis de Platea per resignationem et causa permutationis.

(Te brengen op bladz. 67, regel 16.)

Hoc [1482] et sequentibus decem annis (ut libri MS. aedilium referunt) multa pia legata, tum B. Virgini miraculosae tum B. Joanni evangelistae a civibus testamento oblata sunt, annuli, armillae, numismata, vestes, rosaria, aliaque ornamenta et monilia. Hinc pietas saeculi eximia discitur ac civium devotio.

(Te brengen op bladz. 68, regel 5.)

MS. Ipso die Damasi papae [1483] accidit miserabilis conflictus inter pedestres milites seu ruteros, qui pro destructione patriae laborabant, seu movebantur, et communem populum villicatus (*meyerye*) de Buscoducis in villa seu pago de Leent, ubi major pars de Buel et Maris, Soerendonck, Hees, Leent, Geldorp, Endoven, Weert, Waelre, Aelst, Asten, Someren, ac de aliis villagiis congregata, exiret, expectantes adventum ruterorum, qui de Buel venerunt et interfecerunt ultra 250 viros de communi populo.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 68, regel 9.)

Hoc [1484] et sequenti anno sive sequentibus paratur monstrantia: ideam fecit M. Alardus, opus Henricus Borchgrevius aurifex coloniae.

Int iaer voirs. [1485] syn overcomen die kerckmeesters en. die proisten van onsen L. vrouwen broederschap.

Item alzoe die proesten van onsen L. Vrouwen broederschap met consent vande gemeyne stadt een nyeuw choor hadden bestaen te maecken, dairaff dat zy gedaecht waren vanden procureur fiscael myns heere van Luydick op hoire excessen; want zy sonder consent myns heeren voirs. die oude kerck gebroken hadden, ende dat zy de doode ligchaemen opgegraven en. anderswaer geleyt hadden, hetwelck die voirs. proesten hielden, dat zy daeraen nyet misdaen en hadden, want zyt met consent vande gemeyne stadt gedaen hadden, ende oock mitsdyen dat zy hoepten dat de fabryckmeesters daer goet bescheydt aff hadden, dat zy dat alsoo wael souden moghen doen, ende hebben die voirs. proesten ons kerckmeesters aengeroepen, ende van ons begeert onsen oorloff te willen suecken, dat wy alsoe gedaen hebben, mer nyet gevonden en hebben, ende syn alsoe met malcanderen overcomen, dat wy onse behoeften te saemen opten cost vander fabrycken ende opten cost vander broederschap voirs. gelyck worven en. vercrygen zouden, hetwelck wy alsoe gedaen hebben ende hebben den zegel ende brieff vanden zeghele van Luydick, dyen wy kerckmeesters in onsen handen hebben tot behoeff der kercke voirs. ende der broederschappen voirs.; welcken brieff gegeven heeft Ian van Hoerne elect, geconfirmeert anno 1485, den 23 April.

Digitized by Google

Item gegeven voor die remissie van dat wy en. die broederschap ons misdraegen mochten hebben int gheen dat boven gescreven is voor eenen brieff van consent te mogen timmeren, breken graven ende die doode ligchaemen te verleggen, metten costen van wagen huer ende teringhe daerop gedaen voor ons kerck ende broederschap voers., te samen lx Rhyns gulden; maeckt voor die kerck de helft xxx Rhyns gulden.

Item ick Simon van Gheel ben noch gevaren tot Loven met meester Ian van Helmont, proest, ende Aelbert van Beerze, die daer oock te doen hadden vander broederschappen wegen, ende heb aldaer my besprooken vande penningen den capittel aengaende, die zy de fabrycke geloeft hebben, om een rescript van Rome te hebben, ende heb doen gewillich mynheer de abt van Perck daer ickt (1) myn rescript op heb doen expedieren, ende opten abt van sinte Gertruiden ende den proest van Namen ofte eenighen van hem, ende heb doen verteert in xj daghen met mynen knecht en. wagenhuer xiiij Rhyns gulden.

(Te brengen op blads. 68, regel 12.)

[1488] Syn de steden van Brabant tegen een geweest, te weten, Brussel en. Loven tegen de stadt van Antwerpen en. Mechelen, en. hebben malcanderen seer bedorven. Aerschot wert gebrant en. oeck veel dorpen; Thiene wert gewonnen en. gespoelieert. Maer de stadt vanden Bossche sat stille ende haer meyerye, en. onderwonden haer geene.

(1) Misschien schuilt in dit woord de fout, waardoor de zin lijdt.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 68. regel 18.)

Ipso die Severini a°. [1400] xcij heeft meester Aert, geelgieter van Maestricht, gelevert de nieuwe vonte, die de kerckmeesters aen hem hadden verdinght te gieten en. te maken in Ianuario lestleden: welcke vunte weeght 1594 pont, het hondert voor 13 gouwen gulden, 12 vuerysers voorden gulden: de somme, die de kerckmeesters hem betaelt hebben voorde vunte met eenen grooten yser, gaende door dat dexsel, wegende ontrent 80 pont, en. het becken, staende inde vunte, van tenne en. loot, wegende ontrent 144 pont, beloopt ontrent 437 gulden 7 sts., 10 vuerysers voorden gulden (1).

Festo S. Georgii [1494] wort gewydt onse nieuwe capelle vande broederschap (agit de B. V. superioris sacello).

In Decembri [1494] syn geset by de commissarissen vanden Roomschen coninck en. hertoge Philippus tot sHertogenbossche twee borgemeesteren, te weten, heer Ian Back en. Goesen van Brecht, d'welcke syn oock ter selver tyt geset raetsluyden vande ambachten, die te rade sullen comen en. haren raedt houden sonder die ambachten te vergaderen, en. dat de dekens nyet meer te rade en sullen comen.

(Te brengen op bladz. 69, regel 2.)

Ontrent dit iaer [1495] off wat te vooren (90, 91,

(1) Deze doopvont, in de groote St. Jans-kerk, trekt heden nog ieders oplettendheid.

Digitized by Google

92 etc. ex libb. M.S. aedituorem). »Wy (kerckmeesters) hebben ontfangen van Gobelen aen die klocken, die hy ons gegoten heeft: eerst Anna, 5058 pont; Maria, 7231 pont; Lambertus, 3739 pont; summa 16027 (1). Syn loon van desen, elck hondert tot 38 sts., 300 - 9 - 0."

[1496] Instituta sunt apud Leodium duo monasteria, unum quod est fratrum Observantium (quod Hierusalem dicitur) alterum Adelphorum qui se fratres D. Hieronymi nominant, qui contubernio litterario adulescentes excipiunt exceptosque multo disciplinarum genere instructos parentibus remittunt etc. Quorum felix adventus a Buscoducis huc (Trajectum an Leodium? credo Leodium) prospectus est anno salutis 1496, mense Iulio. (Joannes Placentius Trudonensis, Dominicanus Trajecti in catal. antistitum Leodiensium.)

(Te brengen op bladz. 70, regel 15.)

Anno 1498 syn de borgemeesteren wederomme af geset in Septembri, ende is weder geordineert, dat die dekenen vanden ambachten met sekere condicien van getal ten rade soude comen.

(Te brengen op bladz. 70, regel 25.)

17 November [1501] waren die susteren van Orthen sterck 290, pro quibus ratione jurium ecclesiae tenentur solvere pro quolibet centenario 4 Wilhelmus schilt et

(1) 16027, lees: 16028.

Digitized by Google

pro 50 twee Wilhelmus schilt et sic decrescendo ad numerum 13.

(Te brengen op bladz. 73, regel 17.)

[1504] Conflictus inter Geldros, Hollandos et Brabantos. Geldri occupant castrum Poroyen et fortificant, ita ut nullus per Mosam posset navigare, et ita magna damna in Hollandia agebant.

(Te brengen op bladz. 73, regel 27.)

[1507] Comes ab Egmont, gubernator Hollandiae, obsidet Poroyen, sed parum proficit solvitque obsidionem.

Den xxvij Aprilis [1508], Donderdaechs snachts naer Paesschen, soe heeft die vrome graeff van Aenholt (de Germania missus a rege Romanorum) ten versuecke ende ten vervolge ende oock ten coste der stadt sHertogenbossche, syn belech gemaect voor Poederoeyen, ende nam dat inne den 3 Iuny (in vigilia translationis Martini) daernae, ende deder een deel hanghen; tcasteel [werd] verdestrueert; den capiteyn Sneewint met syn adherenten wert op raderen geleyt.

(Te brengen op bladz. 74, regel 23.)

Op onser L. Vrouwen Lichtmisse avont [1510] worden de borgers vanden Bosch tot Rossem neder geworpen en. gevangen tot Bommel gebrocht vande Gelderschen.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 75, regel 26.)

[1511] Geldorp wort gebrant vande Gelderschen met de kerck; veel menschen verslaghen.

(Te brengen op bladz. 76, regel 22.)

[1512] Werden die van sHertogenbosch ter neder getogen (caeduntur et capiuntur) vande Geldersche voor die stede van Bommel. [Ook] quamen die Gelderschen inde meyerye en. branden 3 daghen lanck veel schoone dorpen ontrent Geldorp en. de Peel; [ook] wert Orthen vande Gelderschen affgebrant. Geldri obsident Hokelom non capiunt.

(Te brengen op bladz. 81, regel 25.)

In dit iaer [1517], den 19en Martii, is ten Bosch inde kercke van sint Ian, ende voorts in alle kercken binnen deser stadt, geleedt cessie, en. dat ter causse dat de heeren vander stadt en. den meesten hoop vandie deekens vande ambachten en. de ses mannen met violencie hebben genomen een wagen wyns, den heeren van t'cappittel toebehoorende, staende opt Hinthamer eynde, ende metter groender royen hebben doen voeren aender merct inden kelder van Agnes Drossen, inden swarten Reyer, om daer van haren accyns te willen hebben, daeromme die heeren vanden cappittel haer clachten hebben gedaen aenden bisschop van Ludick: is alsoe dat cesse gestelt in deser stadt, duerende vanden dach voers. totten wit-

Digitized by Google

ten Donderdach avont toe, maer men en communiceerden niet voor Paschen avondt. Pro prima vice.

(Te brengen op bladz. 85, regel 9.)

[1520] Is begonnen te timmeren die capel van sinte Anna by de Gevangen poort, en. was soo couwen Meie als yemant heeft geleeft van hagel en. sneeuwe.

(Te brengen op bladz. 88, regel 16.)

In April [1522] hebben de Geldersche verbrant Orthen by den Bosch ende den oorloge duerden tot den 4en dach Iuny.

Int selve iaer wert tot Heusden bestant van een iaer lanck gemaeckt.

(Te brengen op bladz. 89, regel 23.)

[1524] De Geldersche branden inde meyerye vanden Bosch en. naemen eenen grooten rooff, verdinghen [veel dorpen] en. [namen er] veel gevangen. Corts daer na quamen die vanden Bossche met grooter macht inden Bommelsche waert en. deden diergelycke van roven en. branden.

(Te brengen op bladz. 91, regel 17.)

A°. 1525. Den 19en Iuny syn by een vergadert inde Predicaer beempt allen die ambachten met hare knech-

Digitized by Google

ten ende hebben bedwongen alle borgeren ende ledegangers by haer te comen, ende hebben by haer ontboden de heeren vande stadt en. allen de cloosteren van mannen ende vrouwen, de oversten daer af, ende daer de gemeynte moeten geloven, met haerluyden te contribueren gelyck weerlycke personen. Soo was den prior vande Cathuysers en. Baseldonck, Predikaren en. Kauwater, de welcke metter gemeynte by een gesloten en. gelovende malcanderen eendrachtelyck, dat sy op de merckt soude vergaderen in haer harnas ende elck met syn geweer, treckende de clocke opt raethuys ende haelden de vaen uyt sinte Claes, makende soo eenen rinck aende put opte merckt, comende alsoo inde nacht, tusschen 12 en. 1 uren, met haer geweere, ende hebben met groote fortse op geslagen de Prekaer poorte, met eender meulen karre, inde straet staende, met grooter macht voor het clooster, opgelopen allet convent, sonder de kercke, ende hebben daer veel fortse ende violentie bedreven.

Ende smorgens ontrent 4 ueren syn sy totten Cathuseren gecomen, maer daer en hebben sy geen quaet gedaen, want sy hen al tot haren wille waren, en. syn met minnen met heurlieden veraccordeert. Ende ontrent 8 ueren syn ontrent x oft xij° naeckte boeven, quade bloode boeren, gegaen opde Baseldonck ende hebben de poorte opgeslagen ende de wyn kelderen; voorts bedreven sy groote fortse ende violentie.

(Te brengen op bladz. 94, regel 10.)

In Iulio [1525] is gelegen heer Floryn van Ysselsteyn, grave van Bueren, stadthouder vanden keyser, tot Vucht

Digitized by Google

met myn heer den audiencier met meer ander heeren vanden hove, met hem hebbende peerde volck ende voet volck, inden naem des keysers en. vrouw Margriet, om te arresteren alle poirters goeden, comende van Antwerpen, en. andere goedens, de borgers toebehoorende, te beschryven ende te confisqueren. Dus syn de gemeynte seer ontstelt geweest ende hebben grooten monipolien gemaeckt by dage ende by nachte, dat seer sorgelyck was, want sy de poorten toe hielden, nemende de sleutels vander stadt, noch en vraechden naer die heeren niet, maer geboden die heeren by heur te comen alst haer geliefden, dwingende eenen yegelycken by haer te comen met haer geweer, op haer lyf en. goet, noch daer en mocht niemant uyt de stadt; maer syn al haer goeden gearresteert in Zeelant, Hollandt en. in ander landen, die vanden Bosch toecomende, ende oock tot Antwerpen. Alsoo is vrouw Margriet tot Heusden comen liggen, ende dat om sekere excessen, die de ambachten gedaen hadden: want hare dekens te hove beschreven waren, die sy niet en wouden laten trecken oft comen, ende meer ander delicten, die sy der stadt op leyde. Dus syn de heeren vande stadt tot Vucht gereyst, met sommige dekenen [en] secretarissen, en. oeck tot Heusden in verscheyden tyde, om aldaer den peys te maken tusschen myn génadige vrouwe ende de gemeynte, d'welck eenen grooten penninck gecost' heeft, ende met ootmoedt, met barnende tortsen vergiffenisse biddende myn vrouwe, inden naem des keysers, onsen heere.

In desen iaere doen branden die Geldersche tot Hintham die molens vanden Bossche.

Digitized by Google

(Te brengen op blads. 106, regel 6.)

Hic annus [1531] fuit uberrimus fructuum, quia etsi ex terra orientali huc non vehebatur frumentum propter bella istius partis, tamen ex parte occidentali et meridionali satis apportabatur.

(Te brengen op blads. 226, regel 20.)

In dit iaer [1533] staken die Beckelingen ende die Coptydingen tegen een opten Wintmeulen berch, den eersten Sondach inde vasten, daer een doodt bleef vanden Beckelingen, Ian de Bye genaempt.

(Te brengen op blads. 112, regel 20.)

In dit selve iaer [1537] op Cathedra Petri soe brack den dyck tot Almkercke in d'lant van Altena, en. dat lant leet groote schade.

(Te brengen op blads. 118, regel 7.)

Oock [moest men afkappen al de] eycken, elsen en. bosschen rondsomme de stadt en. dat men tot geene tyde soo verre soude mogen pooten; oock alle de huysen staende rondomme de mueren aen de stadt mostmen afbreken binnen 8 daghen en. blyven 16 hamer voeten vande stadt mueren, op pene [van] 300 gulden, omdat de coninck van Vranckryck syn nieuwe alliancie hadde

Digitized by Google

gemaeckt met [den] hertogh van Cleve en. Karel van Geldre, en. hadden vergadert een groote menichte van peert en. te voet, en. sonden 3 capiteynen, Merten van Rossum, den heer van Wel en. een Frans heer, en. waeren tot Erp en. branden sint Oedenroy, 20 Iuly 1542. en. trocken soo voort na Oorschot en. brachten Oosterwyck en. alle de dorpen in ranson, en. quamen tot Hoegstraeten opt slot met gewelde, en. quamen voorts omtrent Antwerpen. Lubbert trock metten ruyteren te peerde; den benden en. vaentkens van voetknechten waren tsamen van Marten van Rossem neergeworpen, geslaghen en. gevanghen alsoo sÿ wt Breda komen waren, dus ghinch Marten met zyn leger voor Antwerpen en. brande de molens en. dorpen; doen na Duffel, Loven en. eyschte de stadt op, en. int tracteren schoten de klercken met de borgers in de Geldersche soo seere, dat sy vertrocken tot dat sy quamen in Vranckryck.

(Te brengen op bladz. 121, regel 28.)

In dit iaer [1542], voir sinte Marie Magdalenen dach, branden Marten van Rossem S^{t}. Oyenrhode aff inde meyerye van sHertogenbossche (1).

In dit iaer [1543] wert Endoven gewonnen van Marten van Rossem en. geplondert nae vuytwysen des cronycx:

VInCItUr eInDoVIa tIMIDIs ConfIsa CoLonIs
geLDer habet praedas VInCItUr eInDoVIa (2).

(1) Dit berigt is in het handschrift verkeerdelijk op het jaar 1544 en de plundering van Eindhoven op 1548 gebragt. (2) *Eindovia*, er staat beide de reizen: *Endovia*.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 122, regel 27.)

Op sinte Pontiaens avont [1552] was die groote overvloet in Hollant, Zeelant en. in Beverlant, by Bergen-op-Zoom en. dat lant van Altena, waer van groote schaede aff geschiede. Chronicum is dese:

aLst Water Was oVerVLoeDICh
DoeN Was tVoLCh oVer aL ooTMoeDICh.

Submersio terrae Altenae in vigilia Pontiani his verbis designatur:

xCCh DoMINe preCCata nostra CIto DeLe.

Item:

Laet ons van dach voor sinte Pontiaen beclaghen
Vanden grooten wint, water, blixem en. donderslaegen.

(Te brengen op bladz. 124, regel 28.)

In dit iaer [1554] wast zoo herden winter, datmen te voet ginck over zee van Medenblick tot Staveren in Vrieslant.

In dit iaer brande Eyndhoven aff met het choor vande kercke en. daer branden meer over 150 huyssen.

In dit iaer branden oock de stadt van Rurmond met den Cathuyssers clooster.

Dit selve iaer was een nat iaer.

Digitized by Google

(Te brengen op bladz. 136, regel 22.)

Op halff vasten [1556 kostte] een mudde rogghe xiiij gulden v st.

(Te brengen op bladz. 142, regel 7.)

Op sint Longinus avont [1559] was een groot tempeest ontrent Gorcum en. Dort en. Worcum opde Maes en. Wael, soo dat benaets alle de dycken door braecken en. waren in peryckel van te verdrincken.

In dit iaer regneerde zeer tot Weert de Lutherye, om 2 Luthersche predicanten, die zy daer hadden, te weten, heer Lenaert van Othern, pastoir zynde, en. heer Frans Pelsers, cappellaen.

(Te brengen op bladz. 270, regel 26.)

[1566] Cum per Belgium passim iconoclastae in venerandas S.S. imagines desaevirent, Busciducis accidit quosdam D. Antonii imaginem gladiis ascia et bipennibus in frusta concidere, ut incendio via publica abolerent. Verum quid accidit? Non impune tuentur impii: e vestigio uterque illa peste (quam D. Antonii jam olim appellamus, quandoquidem depellendae ejus, apud Deum pii experti sint saepe patronum (1)), concipiuntur, totoque utriusque corpore instar granorum piperis ille ignis ebullit. Domum sese recipiunt infelices, quorum plaga socii

(1) In het handschrift staat: *quam quod illi depellendae sint.*

Digitized by Google

deterriti rogum deserunt trepidi. Tam atroci atque voraci consumebantur miseri per totum corpus incendio, ut postridie impiam efflarint animam et funesta reliquerint cadavera variorum colorum stigmatibus, caeruleis, prasinis, atris insignita. Istud tum in tota vicinia notum, ut plurimos hujus rei non solum audivimus concorditer historiam ad vivum depingentes, additis etiam tam sacrilegorum quam familiarium nominibus, sed publice etiam viderimus notarii fide non indigni nec obscuri testimonium.

Ex Bredenb. l. 3. c. 29 (1).

(Te brengen op bladz. 329, regel 18.)

[1578] Silvae-Ducis Brabantiae contigit (sicuti a viro admodum fide digno, qui id temporis Silvae-Ducis fuit, accepimus) ut quidam novorum dogmatum praeco in ecclesia paroeciali D. Petri apostoli concionaretur, qui cum inter caetera elevationem S.S. eucharistiae miris cachinnis et contumeliis exagitaret, aliasque catholicae ecclesiae caerimonias effreni verborum petulantia proscinderet, mox in ipso suggestu inter ipsa profanae sermocinationis ludibria divinitus morbo corripitur animamque non multo post exhalat et clam a suis sepelitur.

Ex Bredenb. l. 8. c. 61.

(Te brengen op bladz. 330, regel 2.)

Vant opsnyten der poorte van Vucht door Ian Bax,

(1) Denkelijk een uittreksel uit Tilmanni Bredenbachii *Collationes sacrae*, mij uit Foppens, *Bibliotheca Belgica*, en Wichmans, *Brabantia Mariana*, pag. 362, slechts bekend.

Digitized by Google

casteleyn van Heusden. Rejecti ab Henrico Coolen, centurione et civibus. Hostes carris et tormentis se munierant.

(Te brengen op bladz. **335**, regel **16**.)

Pastor N. [Breuckelaer] probus, antiqua fidei vir, ob reprehensos Calvinistas exulatum mittitur. Mox revocatur a 3 membris.

(Te brengen op bladz. **338**, regel **11**.)

1 July [1579] ingens periculum, et ejecti heretici:

De Consistorianten, een volck sonder genade,
En. Schermers met roers geladen, loopen in vollen rade,
En. roepen met fellen moet: »Ghy bloethont van quaden sade,
Heden smoort gy in ũ bloet."

Ut cogerent ad promulgandam unionem Ultrajectensem. Fidi re intellecta in curiam properant, negant permissuros etsi suspendium immineret. Quibus quidam haereticus: cogemini, inquit, antequam sciatis. Alius in regem contumeliosus: Tollamus Papistas ut eorum opibus fruamur. Hodie sacrificulorum auribus pilea nostra ornabimus. Auditur sclopus, incertum unde. Conclamatur ad arma. Calviniani quasdam domos invadunt. Multi caeduntur ex populo. Datur pax Calvinistis petentibus sed dolose; centurio van Hedel (an Vladeracken?) cum suis nonnullis secundum proelium redintegrat. Eum superat Joannes vanden Donck paratum veniam poscenti. Factiosi dicuntur fuisse Theodericus Arnoldi praeses, Hoorn

Digitized by Google

man (quis hic?), Prouninx, [in] den Rog, ... (1) den goudtsmit, Piet Luyten, Ian Timmers, Leyten, Cleerhaghen. Fugiunt, deserunt occupata templa.

(Te brengen op bladz. 353, regel 30.)

14 Aug. [1579] is een instructie ter ordonnantie der 3 leden wtgegaen (ondertekent: COLLENS), waer na de gegagieerde schutten, hier aen genomen, hen souden moeten reguleeren. Est apud Moysis. Summa est quod in omnibus subfuit senatui et urbi (2).

***Resolutie** vande drie leeden der stadt van s' Hertogenbossche op die aengeboden vrede tot Coelen gesloten, overgesonden aen die gedeputeerde vande generaele staten tot Antwerpen.*

»Opten xxv^en^ dach der maent van Augusto a°. xv° lxxix, de heeren schepenen, gesworen en. raetsmannen, representerende die twee eerste leden der stadt van s'Hertogenbossche, vergadert synde omme te opineren en. adviseren op die middelen en. articule vanden peys tusschen syne Catholycke maiesteyt ende de lande van herwaerts over, geraemt en. geconcipieert tot edele [?] byde commissarissen vande keyserlycke maiesteyt. Alsoo die selfde articule by de hoocheyt vande aertshertoghe Mat-

(1) Hier is de voornaam weggelaten, denkelijk *Erasmus de goudsmit* of *van Houwelingen*, waarvan zie bladz. 330. (2) In een register ten archieve der stad (*Propositien vande Staten*, fol. 679) komt eene publicatie van de stedelijke regering voor, d.d. 30 October 1579, wegens de vier schutterijen.

Digitized by Google

thias by behoorlycke brieven gecommuniceert syn geweest de generale staten vergadert tot Antwerpen, om daer op hun advys ende intentie te hebben, soo het selve alle en. eenen eygelycke int generael en. particulier in sonderheyt was rakende, versoeckende daeromme de voors. syne hoocheyt wel ernstelycke, dat die voors. gedeputeerde vande voors. staten te alder geringste en. metten eersten dat mogelyck waer, op alles wel wilde letten en. adviseeren en. die voors. syne hoocheyt hare resolutie overschicken sonder eenich delay oft uytstel, gemerct daer af waer dependeerende het eeuwich welvaren, rust en. tranquiliteyt van al de landen, gelyck als het selve naerder is blyckende byde voors. brieven van synder hoocheyt geschreven t'Antwerpen den xj^en^ dach deser maent.

»Ende dat daer naer de voors. gedeputeerde vande generale staten die copye vande brieven van syn hoocheyt met de copye vande articulen vanden peys, brieven en. andere stucken daer by gevoecht, gecomen wesende vande gedeputeerde van Coelen, om te tracteeren de peys tusschen den coninck ende dese landen met de hertoge van Terra Nova, doer intercessie van ceurvorste en. andere gedeputeerde vande keyserlycke maiesteyt, gesonden hadde aende drye staten des lants en. hertochdoms van Brabant, omme deselve brieven met de voors. stucken te oversien en. rypelyck te examineeren ende de voors. gedeputeerde vande generale staten op alles oversenden hun advys, raede ende goedt-duncken, op dat een soo gewichtigen sake, die eenen yegelycken raeckt, met eendrachtige resolutie getermineert mochte worden, gelyckmen tot die eere Godts, profyt, welvaren ende prosperiteyt van dese landen bevinde soude meest te behooren, versueckende daeromme ende seer hertelyck begee-

Digitized by Google

rende dat de voors. staten van Brabant believe de voors. gedeputeerde vande generale staten in alder neerstigheyt hun advys en. goetduncken over te seynden, op dat het geene dat die conservatie vande lande, onse goeden, huysvrouwen en. kinderen aencleeft, by gebreck van dien niet vercort en blyve, naerder blyckende by henne missive insgelyckx van dato voors. den xj^en^ deser maent.

»Ende dat voorts de voors. brieven met alle de voors. stucken by copye vandie vande voors. staten van Brabant tot Antwerpen vergadert, gesonden syn geweest aen schepenen ende raedt deser stadt van sHertogenbossche, omme by de selve in een sake van soo grooten gewicht geadviseert en. gedaen te worden, volgende die voors. brieven van synder hoocheyt en. staten generael soo behoren soude, blyckende oock by de missive in dato den xiiij^en^ der selver maent.

»Daer-en-boven alsoo onlanx van te vooren die voors. heeren commissarisaen vande keyserlycke maiesteyt by hunne brieven, gedateert den v^en^ deeser, uyt Coelen (daer beneffens ende mede oock gecomen synde sekere brieven vanden hertoge van Terra Nova vanden xiij^en^ der selver, genoch van gelyck effect) dien vande voors. stadt van s'Hertogenbossche ernstelyck vermaent hadde (gelyck men verstaet dat sy aen andere particuliere provintien en. steden insgelyx gedaen hebben) omme met sulcken sorge en. diligentie als een sake van soo groote gewichte en. die salicheyt vande vaderlande vereyscht, dese handelinge ende negotiatie te overwegen ende eensamelycke te bedencken, dat het tegenwoordige oorloge, 't sy dat het selve langer vertrocken worde ofte naer corte gewelt geëynt, te leste dese provincie in sulcken noodt lichtelycke soude connen gebrengen, dat die selve tot veele

Digitized by Google

swaerdere peys, als nu gepresenteert wordt, bedwongen soude worden, ende dat wy luyden soo veele te meer by de gedeputeerde vande staten, tot Antwerpen vergadert, met alle behoorlycke dexteriteyt dese sake wilde beneerstigen en. voorderen, op dat metten eersten opte middelen hun overgesonden totten peys, salicheyt ende ruste van onsse vaderlant behoorlyck antwoort, ende onse gesanten aldaer tot Coelen wesende, volcomen last ende commissie overgesonden worde, op dat alsoo door de hulpe des almogenden Godts, de peys ons ende onsse vaderlande wederomme gegeven ende den doötlycke ende ellendige oorlochs brant uyt geblust mochte worden, noch dat wy van dier propoost door opinie van eenige wantrouwen (soo verre daer eenige by sommige onse salicheyt ende welvaren luttel favoriseerende, ons wys gemaeckt worden) ons niet en souden laten afbrengen, soo sy den Catholycken coninx sin ende meninge niet alleenlyck tot de peys te maken, maer oock te houden ende continueeren, soo geheelycke geaffectionneert kennen, dat sy niet en twyffelen, bysondere de keyserlycke authoriteyt daer inne intercedeerende, oft de selve soude soo connen bevesticht worden, datter namaels geen peryckel met alle, ons int gemeyn en. een yegelyck int bysonder, tot egeene tyde te vreesen ofte te verwachten en soude wesen.

»Soo ist, dat die voors. heeren vande twee eerste leeden, voldoende de beveelen van syne hoocheyt ende de versoecke van die voors. staten en. exhortatie en. vermaningen vande voors. heeren de keyserlycke commissarissen, ende mede rypelycke geledt hebben op de vaste geloften ende toeseggen by de voors. hertoge van Terra Nova, in conformiteyt van het schryven der voors. key-

Digitized by Google

serlycke commissarissen, by syne voors. brieven van wegen syne coninclycke maiesteyt gedaen (achtervolgende t'bevel en. vermogen hun daer toe expresselycke by syne voors. maiesteyt verleent), dat alle t'geene wat nu ter tyt in dese vrede handel ons sal worden belooft, veraccordeert ende besworen, voort aen ten eeuwigen dagen gantsch onverbrekelyck in alle syne poyncten, egeen uytgesondert, sal worden gehouden ende achtervolcht, presenteerende het selve van wegen syne maiesteyt te versekeren, niet alleenlyck aen die generaliteyt der gemeyne landen, maer oock eene yegelyck int particulier, soo verre die sullen begeeren haer te vereenigen met syne maiesteyt, henne gesworen ende natuerlycken prince ende dese vrede handel sullen bereet wesen aen te nemen.

»Ende bevindende die voors. heeren, dat by de tegenwoordige pacificatie geoctroyeert, vergunne en. toegelaten wordt allent gene daeromme dat het oorloge van wegen dese gemeyne landen aengegrepen ende gevoert is geweest.

»Ende dat de selve peys het middel wesen mach, om verlost te mogen worden uyt de lanckdurige beswaernisse, concessie, uytteringe, schade, bederffenisse, allendicheden ende verloopinge van alle saken, de welcke by de oorloge hoe langer hoe meer veroorsaeckt worden, en. bysonder inden lande van Brabant.

»Ende aenmerckende dat alle de overcomene afflictie, schattinge, contributie, extorsie en. verarminge der voors. landen genoech in sulcken staet geredigeert ende gebrocht hebben, dattet onmogelyck ware soo groote geweldige oorloge te uyterste toe te continueren by de arme gedesoleerde ingesetenen des voors. lants van Brabant.

»Hebbe alsoo de selve heeren vande twee eerste leede

Digitized by Google

verclaert ende verclare voor hunne opinie, advys en. goetduncken de aengeboden peys te syn goddelyck, redelyck ende wel billiche, ende streckende tot de eere Godts, schuldige dienst vanden coninck, profyt, welvaert ende prosperiteyt van dese landen, ende datmen de selve hier ende (onder correctie) over al met behoorlycke danckbaerheyt sal hebben te accepteeren ende ontfangen, onder stercke, vaste ende genoechsame assurantie en. versekertheyt, van dat hy in alle syne poyncten absolutelycke sal worden gehouden ende achtervolcht, volgende de leste articule vande poincte der voors. pacificatien.

»Opten xxix^en^ dach der maent Augusti int iaer xv^c^ lxxix, die deeckens vanden ambachte der stadt van s'Hertogen-bossche, representeerende het derde lidt der selver stadt, hebbe hen metten opinie ende advys vande voors. twee eerste leeden int geene des voors. is, eendrachtelyck geconformeert." *Ende was onderteeckent:* »I. Donck."

(Te brengen op blads. 146, regel 3.)

3 July [1582]. Dominus Helmont fuerat in Vlymen, ut caederet haereticos. Veniunt haeretici ad portam S. Joannis ut intercipiant. Spargitur Helmontium ivisse ut introduceret praesidium Hautepennii. Omnia irrita.

(Te brengen op blads. 146, regel 16.)

Dit iaer is den schadelycken brant geschiet op sint Iacops dach savonts van elf. uren tot twee uren toe, we-

Digitized by Google

sende middernacht tusschen den 25^en^ ende 26^en^ July a°. 1584, ende is in soo corten tyt seer afgrysselycken door een groot onweder van blixem ende donder afgebrant de kercke van sint Ians totten steen-wercke toe, met oock beyde die omgangen off ulaenen vande voors. kercke, ende de cappe vanden clocken toren, met allen het houtwerck, datter in getimmert was, ende daer inne versmolten thien, soo groote en. cleyne, schoone clocken, diemen luyden, ende een groote, schoon clock, daermen mede clepten ende de heel ure op sloege, ende alnoch 19 cleyn clocken, daer den voor-slach vande heel ende half ure op speelden, ende het schoon uer-werck was samen bedorven ende gecroockt uyter een gevallen. Oock isser noch mede verbrant een schoon, heerlyck, verheven orgelen, staende achter inde kercke aenden clock-toorn gemaeckt. Oock synder mede afgebrant sommige schoone autaren, staende aende pilaernen voor den hoogen choor, met oock het schoon oxael saemen te stucken gebrant, met een cleyn, schoon orgelen daer op staende, ende een schoon, verheven crucifix daer op staende, hangende boven aen den boge oft wulfsel. Ende is desen helschen brant eerstmael aengegaen aenden grooten toren, die dier tyt stont op de vier pilernen voorden hoogen choor, die seer magnificq van houte opgetimmert was. Ende daer en was niet meer blyven staen vande gantsche, geheele voors. kercke dan vyff choirkens achter den hoogen choir off autaer ende de sacristye off gerrucamer.

(Te brengen op bladz. 146, regel 21.)

19 January [1585] Hohenlone door de Lange Straet

Digitized by Google

neemt in 2 wachthuysen. Joannes Gemert lignarius per speciem lignandi saepe egressus, proditionis auctor. Ducit Cloot ad custodem cancellorum, aitque esse militem Hautepennii. Angli, Scoti, Galli, Germani 2000 ingressi, quin (1). Quidam centurio ad portam crucis clamat, omnes mactandos, nulli parcant etc. Duo vexilla ad portam S. Joannis ierant, 13 ad prata crucigerorum. Clootius cum suis ad praedam descendit, visis praedantibus. Een lieutenant van S. Cristophels gilde praeit, eique poeta post Deum tribuit omnia. Adest Hautepennius etsi aeger. Subito dominus Helmont languens equo vehitur. Ex civibus circiter 50 cadunt, ex hoste duabus horis 300. Truchses (1). Tuba excubitor victoriam canit. Quidam institor Gertrudo-Bergensis sequutus ad emendam praedam suspenditur in foro. Werthout (1). De Bossche messchen snyden al te wel.

Annonae caritas in Decembri.

(1) Hier schijnt de aanteekenaar nog iets te hebben willen bijvoegen.

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA RERUM SILVAEDUCIS

INDE

A DIE IV MENSIS OCTOBRIS ANNI MDLXXVIII USQUE AD DIEM

XXVII JULII ANNI MDLXXXI GESTARUM.

AUCTORE

Magistro HEYMANNO VOICHT

ab Aut-Hueseden,

J. U. Licentiato ac venerabilis Curiae ecclesiasticae

Buscoducensis Advocato fiscali.

Digitized by Google

Digitized by Google

HISTORIA RERUM SILVAEDUCIS GESTARUM.

CAPUT PRIMUM.

Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo septimo, mensis Octobris die quarta, post recessum scilicet praesidii militaris regii, factum vigesima prima praecedentis mensis Septembris, primum omnium vigilias celebrare coepit schola digladiatoria, vulgo nuncupata: *Juvenile Pectus:* teutonice: *die Schermschoel:* vel: *die jonghe Borst:* ceu: *die jonghe Borst vande Schermschoel*, seu potius, *Schelmschoel.* Quae siquidem novella schola erexit novum quoddam vexillum, vexationem scilicet terroremque Papistarum, cujus centurio sive dux seu capitanius, ut vocant, fuit quidam nominatus Symon Bacx in popina penarioque satis terribilis, cunas olens, homo imberbis et plane imbellis, egregius popino, teutonice: *Cuercken ruyter.* De vexillifero postea dicam. Sub hoc centurione et vexillo militarunt ut plurimum juvenes, fere imberbes, unde et nomen seu no-

Digitized by Google

menclaturam traxerunt et usurparunt *Juvenile pectus*, eadem ferocitate cum centurione suo terribiles; etiam probissimi: omnes fere sclopetarii seu Bombardarii. Verum ob pessimas machinationes impiorum paullatim deficientibus bonis et Catholicis fucum olfacientibus. Remansit tandem non nisi improba faex colluviesque hominum capitalium olim proscriptorum, vigore autem pacificationis reversorum, uti inferius suo tempore et loco singula declarabimus. Illud autem nomen sive nomenclaturam: *Juvenile Pectus:* sibi usurpabat et vindicabat a Gueseis militantibus sub impio illo Abimelech, de quo postea dicemus, qui vulgo appellabantur: *Pectoralistae:* teutonice: *de Borst.* In dicto vexillo tumultuario, quod erat insolitae novitatis, depicta erant varia schemata et notae versicolores. Architectus vexilli hujus fuit impius ille Abimelech, vulpes astuta, quae vulpes sibi numquam foveam propriam faciens, catholicorum seu Papistarum foveam seu nidum dolose studet occupare.

Die vero decima quarta ejusdem mensis Septembris denuo erectum fuit in excubiis antiquum vexillum, de quo mox diximus, mutatum tamen novis schematibus, novellis formis ac figuris, mutatum, inquam, novis factionibus et adinventionibus. Nam in medio vexillo depictum fuit signum fidelitatis, per modum binae manus, invicem complectentis, teutonice: *een trau.* In initio sive exordio inter crucem Burgundiae juxta palum seu stipitem fuit depicta imago sancti Michaelis archangeli armati, habentis in manu dextera strictum gladium, in sinistra clypeum, et sub pedibus diabolum. Ecce! res mysterio non caret. Inferius vero in stigmate albo directo exarata seu depicta fuerunt sequentia haec verba,

Digitized by Google

majusculis literis deauratis: *Pro aris et focis.* Expositionem tanti mysterii modo retineo; nisi quod per sanctum Michaelem denotabant, ipsum Abimelech, impium apostatam, bipedem nequissimum, omnibus notum. Est namque Divus ipse Michael civitatis Bruxellensis patronus, ubi Abimelech iste in patronum receptus fuit, *Ruardum et Gubernatorum Patriae.* Per diabolum vero significabant militem regium, praesertim Hispanum, quem sibi persuadebant per Divum Michaëlem stratum iri.

Postea in initio mensis Novembris dejectum fuit per aliquos ex schola digladiatoria semipendulos, in ipsa vigilia patibulum, signum justitiae, timor metusque erronum, in planitie fori publici jampridem erectum.

Die vero decima sexta apparuit et visus fuit cometa: cujus apparitio aspectusque fuit horribilis atque terribilis, praesagiens flagellum Dei: fuit autem stella haec, multis temporibus vespertinis continuo apparens, caudata, radios emittens densos atque prolixos instar rami seu scopae, qua pavimentum verritur. De hoc cometa multa multi sagiarii conjiciebant. Mea autem opinio erat, illum esse nuncium plagae calamitatisque futurae, esse, inquam, praesagium cruenti belli, insolitae siccitatis, pestilentiae mortalitatisque immensae, futurae famis annonaeque caritatis, et denique variae haeresis et schismatis imminentis. Nam sicut cometa iste caudam habebat longam lateque dispersam non quidem subito sed paulatim evanescentem disparentemque: quemadmodum etiam cometa lucem nullam sive claritatem in se habebat, sed in ortu occasuque suo obscurus erat ac tenebrosus: ita et haeresis sive haeretici undique diffusi longe lateque in hac Belgica

Digitized by Google

nostra dispersi, paulatim instar caudae praedictae evanescent disparebuntque.

Vigesima sexta Novembris multi ex dicta schola digladiatoria, bonos ac Catholicos excipio, miram factiosamque et seditiosam tragoediam excitarunt omnibus satis notam quam silentio hic praetereundam censeo. Quaecumque autem tunc temporis et postmodum facta improbe fuerunt, omnia funesto consilio trium vel quatuor impiorum Architofel et Aman gesta fuerunt: nempe Theoderici Arnoldi junioris, magistri Henrici inden Horen, alias Angelei, Everardi Hoez, Nicolai de Leeuw et nonnullorum aliorum complicium infra nominandorum, qui angustiam pressuramque et ruinam civitatis quaerebant affectabantque, toti, instar appendicis, ex consilio fraudulento et nutu ipsius Abimelech pendentes.

Anno autem a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo mensis Martii die prima fuit perpetratum per quosdam de schola digladiatoria, ex instigatione tamen ipsorum Architofel et Aman, quoddam horrendum temerarium et abominabile facinus, quippe qui incendio vastarunt monasterium Carthusianorum, in pago Vuchtensi fundatum et situatum, falso tamen rumore prodromo seu praecursore adventus hostilis aliquantisper per eos praemisso ac divulgato, ut saltem vel aliquam excusationem incendii futuri praetexerent, necnon amplius universum clerum civitate Buscoducensi expellerent, dummodo juramentum prius a clero saepius exactum et recusatum praestare nollet, prout denuo tunc a dicto clero per eos exactum fuit.

Digitized by Google

Nona die Martii venit in civitatem Buscoducensem ipse comes Hollac (sacci replendi gratia) homo plane extraneus, siccus ac avidus, petens et sollicitans, exhibitis etiam falso fabricatis litteris, necnon modis omnibus, ac velis equisque, ut aiunt, urgens importune, premensque civitatem ad recipiendum militem praesidiarium, sponsum Penelopes nudum ac totum deplumatum. Qui ilico et multos habuit fautores praesertim dictos Architofellistas et Amannistas, Theodericum Arnoldi juniorem, Henricum inden Horen, alias Angeleum, Nicolaum de Leeuw et multos ex dicta schola digladiatoria sollicitantes clancularium introitum dicti praesidii. Verum Catholici cives toto pectore restiterunt, uno ore clamaverunt respondentes: se nolle ulla ratione militem aliquem externum admittere; seque paratos esse solos vita et sanguine, Deo auxiliante, civitatem regiae majestati, suo naturali principi supremo, custodire; quo audito responso recessit Hollac ipse die duodecima ejusdem mensis. Imo ut semel omnia dicam; capita ista factionum non cessant, dieque nocteque omni tempore sollicitare introductionem militaris praesidii, non tamen regii ideoque suspecti, quo jure quaque injuria; sed tria membra civitatis non desinunt vicissim toto pectore et conamine impiis eorum conatibus contraire, omnibusque viribus obviam ire.

Tristi calamo, lacrymante atramento, commemorare haud desinam multum triste spectaculum et flebile necnon flagitiosum facinus, vernacule proprie: *een hoevenstuk*, pessimi exempli, perpetratum die quinta Aprilis, a quibusdem facinorosis trifurciferis sub vexillo scholae digladiatoriae militantibus, quos inter unus erat sceleratus nominatus Goswinus Sartor, proditor malignus, quemdam mi-

Digitized by Google

litem Ubium Germanum, nomine Joannem alias *Hans*, qui antea fuerat ipsi Engelberto praefecto militum a cubiculis, atrociter ac crudeliter contra fidem datam e medio tollentibus. Miles iste ultra decem septimanas fuerat captivus detentus in porta captivorum, qui tandem in ipsa bona die Veneris, ante Pascha a captivitate sua, per senatum et tres ordines, sive membra tria civitatis Silvaeducensis, relaxatus erat libere, a quibus certas tulit itineris literas, quibus adhuc in civitate ad unum mensem manendi facultatem acceperat. Qui miles e vestigio recta properavit ad aedes domicellae Henricae viduae relictae quondam magistri Martini doctoris medicinae, ex cujus corpore prolem generando suscitaverat, ad quam prius venerat ut eam duceret uxorem et per matrimonium subsequens cohonestaret, prolemque legitimaret. Sed dicti nefarii eadem die quinta venientes furibundo spiritu ad aedes dictae domicellae in platea, vulgo *die Paesperstraet* nuncupata, servatas, eundem militem insontem prius per praedictum Goswinum Sartorem alterum impium Judam, proditum, violenta manu ex aedibus praedictis extraxerunt et ad forum recta magno impetu duxerunt, ubi veniam a Simone Bacx praefecto scholae digladiatoriae postulavit, publica protestatione declarans, se proditionis ergo non venisse ad civitatem Silvaeducensem, sed ut prolem suam per subsequens matrimonium legitimaret. Qui Symon Bacx, Herodianus subridens, cubito suo eum a se indignanter repulit, quo facto recessit cum prole et matre ejus, quam prolem suis gestabat in ulnis. Recessit inquam una cum latronibus istis, qui antea in necem ejus conspirationem ac conjurationem fecerant. Qui tamen eidem fidem dederant ac sancte promiserant mali nihil ei a se illatum iri, praecesserant autem nonnulli ex dictis

Digitized by Google

latronibus ad pagum Vughtensem, latitantes ibidem in quodam sacello, ac adventum ejus praestolantes, hilari facie alii, qui eumdem ea domo extraxerant, ex composito sequebantur, ne se in via subduceret, neve ibi laqueo suo fallerentur. Eo jam veniente ad praememoratum sacellum ilico more latronum ex loco, insidiis statuto irruerunt, adorti fuerunt septem vel octo innocentem proditionis ac conspirationis Hispanae, cui bene undecim aut duodecim gravissima vulnera inflixerunt, et per arenam traxerunt instar bestiae. Quos ita affatus fuit dictus Goswinus sartor, qui et homicidium antea commiserat, sceleratus Barabbas, *Ecce nunc trado eum vobis:* teutonice: *Siet ick levere u nu den man.* Quid multa referam; orabat miles ille humillime genibus flexis, complicatis manibus, nudoque capite, montes, ut aiunt, aureos promittens, ut vitae suae parceretur, atque iterum captivus reduceretur ad locum captivitatis, unde relaxatus fuerat. Sed surdo, proh dolor, canitur fabula. Instabat enim quidam impius tenebrio, agnominatus sancta Maria, qui et timpanistrem aliquandiu sub schola digladiatoria egerat, innocentem sanguinem supra modum sitiens, qui eum ferro trucidasset, nisi per praedictam domicellam Henricam impeditus fuisset, quae ei prolem suam obtendens, intercessione sua media ictus interrupit, quae tamen acceptis gravibus vulneribus ejus furori cedere coacta fuit, aut alioqui de vita sua actum quoque fuisset. Tandem traxerunt seu potius protruserunt miserum innocentem, lethalibus vulneribus ac plagis affectum, ad quamdam fossam, ibidem data opera praeparatam, existimantes eum jam mortuum esse. Qui putans eos abiisse, protendebat paululum caput suum; quod cernentes isti carnifices altis vocibus clamaverunt, proditorem adhuc vivere. Ilico

Digitized by Google

accessit unus ex dictis lictoribus, filius, *In den Appel*, sub intersignio pomi in foro habitans, qui cerebrum ejus pugione violenta manu transfodit. Et sic innocens ille expiravit: cujus corpus dicta domicella Henrica clanculariе de nocte humari fecit in coemeterio ecclesiae parochialis sancti Petri Vughtensis. Haec autem omnia proditorum gesta fuerant contra fidem datam, contra tutas magistratus literas ei traditas. Sed quid verbis multis opus est? Quilibet bonus catholicus ac regius audiens crudelissimum martyrium illius innocentis militis, prorupit ilico in lacrymas. Erat autem oriundus ex Germania inferiori timens Deum, bonae ac inculpatae vitae. Quidem dolendum est tam atrox facinus impunitum manere et justitiam suum ordinem non servare.

Silentio autem nullatenus praetermittendam existimavi historiam exilii mei; graves, inquam, et enormes injurias mihi illatas die nona, quae erat dies Veneris, mensis Maji anno praedicto septuagesimo octavo, ab impio milite praesidiario, stipendia faciente sub Joanne Bacx centurione sive duce praetenso praefecto. Arcis Huesdanae seu castellano, ut vocant, intruso in oppido Huesdano sub scelerato Abimelech militante. Quo tempore tota colluvies et faex impia nebulonum ex dicta schola digladiatoria Buscoducensi, hinc in dictum oppidum Huesdanum gregatim confluxerat, tamquam commune receptaculum praedonum sive depraedatorum manifestorum, quos vulgus laverniones vocat vel Argivos fures ceu liberos praedones, teutonice: *vrybuiters ende knevelaers;* ista libertate praedandi donatos ab ipso impio Abimelech, patre praedonum forte solum vertente sive ob grande aes alienum in civitate Buscoducensi contractum sive ob exilium. Ex quorum nu-

Digitized by Google

mero ac grege fuit unus temerarius et arrogans, nominatus Jaspar Tibicen, teutonice *Jaspar den Speelman*, homicida et incaestuosus, qui tamquam Judas scelerosus proditor, dux et antesignanus venit eadem die una cum complicibus, una nempe cohorte nebulonum decem aut undecim numero, ad diversorium, sub intersignio civitatis Buscoducensis: ubi curavit me, ignarum plane proditionis necnon laquei absconsi, itinere lassatum et fores ante stantem, circa horam tertiam pomeridianam per quemdam decanum sive decurionem, teutonice *corporael*, apprehendi. Qua siquidem impia caterva me ex improviso cingente et circumstante, ne forte ad dictum diversorium refugium haberem; me, inquam, inermem brachio arrepto talibus dictus decurio affatur dictis. E vestigio venito nobiscum; ocius sequere; et ita catervatim omnes duxerunt ad portam Herpensem. In via autem ipse decurio sciscitabatur ex me; cujas essem? an incola Huesdensis an vero extraneus? vocans me interim saepius proditorem: totum enim fiebat consilio et suggestione dicti Judae antesignani, ex cujus officina illud depromptum erat, rogans ex me, nunc venerim ad prodendum oppidum. Ego vero respondi; me haud proditorem esse, sed civem et incolam oppidi praedicti et patriotam: protestans nihilominus de injuriis et violentia illata. Quid multa: agressor iste Judas tum prosiliens more latronum dixit, me esse officialem episcopi Buscoducensis et similem magistro meo, in proditione. Quo dicto ilico omnes uno gutture exclamaverunt dicentes: si omnes coronae sive tonsurae clericales, ipsos sacerdotes seu papas denotando, fuissent ultra septem annos suspensae in patibulum, rectius nobiscum actum fuisset: non cessantes interim me iteratis vicibus proditorem tam episcopi Buscoducensis

Digitized by Google

quam domini Joannis Austriaci ac furem Hispanicum, teutonice *eenen Spaenschen dieff* appellare. Ego autem quantum potui, coepi injurias humeris depellere et tempestatem incumbentis improperii excutere, necnon amarulentae blasphemiae atque maledictionis procellas propulsare. Diffitens me esse officialem et judicem episcopi Buscoducensis. Quo audito, objecerunt me praetorem sive promotorem et fiscalem esse dicti episcopi. Quid verbis opus est? Institit acriter Judas iste scelerosus repetens a me ingentem summam pecuniariam. Quam sibi vi a proditoribus episcopi extortam asserebat et praetendebat, id quod falsissimum est et a veritate quam alienissimum. Nam Judas iste impius poenitentia ductus, implorans prius suffragium et intercessionem omnium cognatorum et amicorum, ultro coram judice comparuit, petens sibi poenitentiam salutarem pro crimine incoestus, per eum cum privigna sua commisso, injungi et absolutionem impartiri; prout et absolutus fuit et gratiosa nimis poenitentia pro qualitate tanti delicti imposita absque ulla mulctae pecuniariae injunctione et exactione; id quod tam ex registris curiae episcopalis quam per ipsum judicem ac ipsius Judae propinquos ac sanguine junctos, luce clarius meridiana doceri poterit. Imo nec ipsemet proditor ullatenus de contrario poterit umquam in rei veritate remonstrare. Praedictam nihilominus summam a me exegit vel partes corporis mei, teutonice: *off stucken van myn lyff*. Ergo obtuli innocentiam meam pede meo pedi ejus alligato purgare. Sed, surdo proh dolor, fabula canitur. Immerito me ille variis mendaciis afficit, gravat ignominiis, contumeliis et improperiis obruit. Injuriam injuriae accumulat, falsis insontem accusationibus pulsat, maledictis mentem transverberat. Post

Digitized by Google

haec, appropinquantibus illis una mecum portae Herpensi, interrogânti mihi, quorsum me inermem ducere et quid de me fieri vellent? Responderunt omnes uno ore. Dicemus tibi sentiesque cum fueris extra portam. Quo audito animoque mihi in pedes cadente mortemque praesagiente, praesertim ob atrocissimum latrocinium cujusdam Germani militis regii, tanta atrocitate tantaque crudelitate et plusquam belluina ferocitate atque immanitate, a quibusdam de schola digladiatoria in pago Vugthensi, praeter fidem ipsi militi per dictum Symonem Bacx fidei-fragum sive ducem ejusdem scholae digladiatoriae datam, perpetratum die quinta mensis Aprilis anno septuagesimo octavo praedicto, quod tunc mihi tamquam mortis praesagium in mentem subibat; et praesertim attento quod ne Hercules quidem inermis contra plures armatos pugnare feliciter possit, abjecto pallio conjeci meipsum in pedes, pedibus inermis salutem quaerere studens. Insequuntur isti strictis gladiis, tamquam leones rugientes, altis invalescentibusque vocibus atrociter clamantes: Trucidate proditorem, transfodite proditorem. Dici profecto vix potest, quo tonitru, quo fulmine in me insurgebant. Ego vero in fuga sentiens genua labascere et plicare prae formidine mortis instantis, confugi post puteum ibidem exstructum tamquam locum refugii; ubi canes isti bipedes, cruentae bestiae me cingentes circumstantesque evaginatis ensibus supra humanum modum hostiliter invadunt, punctim ac caesim ferientes sciscitantesque tremulis vocibus causam fugae. Respondi attonitus et quasi exanimus; Quia, inquam, nescio quorsum insontem me ac innocentem planeque inermem ducere velitis, nisi ad mortem. Responderunt omnes tremenda voce tamquam rabidi canes. Reus es mortis: seu, dignus es morte et

Digitized by Google

mille ictibus post mortem, teutonice: *Hondert steeck nae u doot.* Dici, me Hercule, non potest verbis nec calamo scribi in quanto pavore mortis necnon vitae discrimine protunc versatus fuerim, vita videlicet ex pilo pendente, aliud nihil praeter mortem exspectabam. Nil nisi verba mortis trucidationisque audiuntur: Obstupui merito; quid multa. Tandem in me ita attonitum animoque perculsum, spe tamen firma in Deum futurae liberationis et patientia munitum, impetum unanimiter facientes, more leonum raptis catulis, ducunt, tamquam ovem occisionis, seu potius ejiciunt extra oppidum. Consistentibus jam illis una mecum extra portam Herpensem, affatur me decurio asperis dictis, in haec verba prorumpens: Nunc tibi pandam apprehensionis et ejectionis causam. Quo audito, magis magisque mortem expectans, spem inter et metum fluctuans timui: timoris causam dantibus clamoribus signisque et gestibus circumstantium ac in modum coronae cingentium. Tandem decurio iste, processu sic fulminato contra omnem formam juris aequitatis atque justitiae, profert sententiam perpetui exilii sub hac verborum forma: Eligito tu, de duobus alterutrum: ut scilicet te statim hinc subducas sive recipias vel per portam aquariam per Mosam versus Hemert: vel per pagum de Herpt, absque ulla spe futuri reditus ad oppidum Huesdense aut loca circum vicina sub poena capitis.

Ego quantum potui aequi bonique consului sententiam fraudulosae proscriptionis in patientia, electione alterutrius per me facta. In signum pacis et amicitiae porrexi dicto Jaspari Tibicini manum dexteram a me prius deosculatam dicendo: Ecce Jaspar amice; ex animo tibi condonatam scito a me offensam hanc, id est, scanda-

Digitized by Google

lum et enormem injuriam mihi auctore te illatam. Et sub fide viri boni et regiae majestati fidelissimi tibi promitto et protestor, a me numquam ista ad animum et memoriam revocatum iri in judicio contradictorio. Similia verba locutus fui similemque protestationem feci caeteris circumstantibus. Sed incircumcisi homines isti et indurati corde nihil mea verba curarunt, sed manu mea repulsa, propterea forte quod eam ori meo potius admoveram juxta antiquum catholicorum christianorumque ritum fraternaeque charitatis symbolum, quam pectori contra novellum morem nonnullorum pectoralistarum sive consistorialium infidelium, teutonice: *die Borst*, me subsannarunt egregie. Postea ex intercessione unius ex circumstantibus permissum mihi fuit abire per locum vulgo dictum: *Achter die Cingelgraft*, versus portam Aut-Huesdanam extra tamen muros urbis Huesdanae. Aliquibus interim clamantibus: nullatenus eat per istam viam; quia illac recta itur ad domum matris ejus, quae scilicet est vidua provectae aetatis fere septuagenaria, in antiqua illa ac catholica simplicitate, religione fideque ac doctrina patrum usque radicata, arbor frugifera, ad antiquum nidum papisticum atque proditorum, ubi omnis proditio cuditur. Quod ipsum audiens decurio praedictus prorupit in haec verba: abeat proditor per istam viam, prohibens nihilominus sub poena mortis et trucidationis ne ibidem moram aliquam committerem: faciam, inquit, vesperi inquisitionem sive visitationem in domo materna, et te forte inventum ibidem transfodiam tamquam canem. Abiens autem inveni paulo post dictam funestam catervam lavernionum stantem ad portam Aut-Huesdanam adventum meum exspectantem, dicto decurione in haec verba prorumpente: Abito ocius absque

Digitized by Google

cunctatione sub poenis praedictis. Istud erat auctarium calamitatis meae: ego autem valedicens matri recessi ilico dando locum irae; et haec de exilio meo hactenus dicta sufficiant. Illud tamen praetermitti haud oportet; nempe quod dicta sententia exilii perpetui jam prolata, dixerit mihi idem decurio: evasisti modo manus nostras: sed vide, ut similiter effugias manus, in via adventum tuum exspectantium; hoc ideo dicens, tamquam probe callens furcifer iste, aliquot nebulones praecurrisse, qui me in itinere in merica Cuyckensi exciperent vitaque spoliarent: sed disponente domino aliam viam magis secretam magisque tutam elegi; relictis interim latronibus istis adventum meum exspectantibus. Haec est lector pie, historia exilii mei, quod pro nomine Christi proque justitia et fide antiqua religioneque Catholica lubens perpessus fui, paratum me ipsum offerens, multo majora pati.

Postea, die vigesima nona Maji, ipso scilicet celeberrimo festo venerabilis sacramenti, dicta schola digladiatoria seu digladiatores novelli in foro excubias agentes, cantaverunt publice et uno gutture psalmos Guesicos teutonicos, blasphemiis scatentes, a principio scilicet generalis supplicationis tunc per ambitum civitatis factae usque ad finem ejusdem; idque non absque dolore, gravi moerore atque scandalo Catholicorum sive Papistarum. Quae siquidem schola proposuerat dictam generalem supplicationem turbare, ciboriam aliaque ornamenta pretiosa ecclesiae ibidem praesentia necnon templa omnia spoliare, et ulterius clerum universum expellere mirasque factiones et tragoedias moliri, inaudita machinari; sed quidam ex Catholicis civibus illud impedierunt, domino Deo disponente. Imo multi ex dicta schola, omnem noc-

Digitized by Google

teque dieque moverunt lapidem et toti in hoc fuerunt, ut ansam quaererent expellendi clerum. In hoc autem motu ut plurimum fuit dictus Theodoricus Aertss junior, hostis et cleri papistarumque et civitatis cum sua appendice, quos penes consilium satanae residet.

Postmodum ultima Maji quidam ex schola digladiatoria fregerunt ligneam crucem, sive crucifixum in coemiterio Minoritarum, pendentem retro chorum templi, relictis ibidem ligneis duobus Judaeis intactis et integris. Quo impio facto satis declarant, se esse hostes crucis Christi, Judaeorum autem sceleratorum fautores et amicos: imo dicta schola digladiatoria instanter urgebat et improbe instabat sollicitabatque, ut in conventu Minoritarum posset vigilias agere, ut sub hoc praetextu valeret commodissime opera tenebrarum exercere; nempe imagines et altaria devastare manusque sacrilegas in ornamenta conventus injicere, ne dicam, ipsos Minoritas more lupino jugulare atque deglubere. Dici vix potest, quanto furore, coecitate quanta mentis, necnon amentia pleraque pars dictae scholae agitata et percussa fuerit. Ecce fructus arboris malae.

CAPUT SECUNDUM.

Die vero duodecima Junii, comiti de Swertsenburch et scholae digladiatoriae, praesertim Symoni Bacx, centurioni sive capitaneo, necnon magistro Henrico Angeleo in intersignio cornu, argentea templorum exigentibus et ulterius postulantibus introductionem militis externi: tale fuit

Digitized by Google

unanimiter a civibus datum responsum: nempe se nelle ulla ratione militem externum admittere nec opera argentea extra civitatem asportari sive auferri; imo se paratos esse, ad ultimam usque sanguinis guttam resistere.

Postea, die decima quarta ejusdem mensis, ablata fuerunt opera argentea, teutonice: *het Sylverwerck*, per scholam digladiatoriam ex conventu Clarissarum, ex conventu sororum Orthensium, Praedicatorum ac demum ex cathedrali ecclesia sancti Joannis apostoli et evangelistae, patroni ac divi tutelaris civitatis, exceptis hierotheca, quam ciboriam vocant, argentea et argentea imagine ejusdem patroni cum nonnullis aliis infra specificandis.

Hoc tempore coepit schola digladiatoria paulatim decrescere instar limae mutabilis, idque propter defectum bonorum, qui eam deseruerunt, olfacientes laquaeos absconsos venantium, fraudesque dolosque Gueseorum, pedem referentes, quasi taeti ab angue catholicisque civibus omnino adhaerentes.

Post haec prima die mensis Julii venit elato animo positoque in coelum ore Symon Bacx, centurio sive dux scholae digladiatoriae, impius heliodorista, una cum suis satellitibus, complicibus et appendice in ecclesiam cathedralem sancti Joannis evangelistae, imperiose satis ac superciliose postulans adeoque auferens secumque asportans sacrilegis manibus vasa argentea, Deo semel dicata et a patribus majoribusque nostris mensis communicantium legata et relicta.

Silentio autem nequaquam praetereundum existimavi, scholam digladiatoriam cum appendice sua, praesertim praecipuis capitibus, auctoribusque totius factionis, supe-

Digitized by Google

rius nominatis, potissimum usum fuisse quatuor mediis, ad introducendum affectatis dolis externum praesidium militare. Primum medium fuere propugnacula, teutonice: *bolwerken*, per dictam scholam et capita factionum inita et, reclamante civitate, exstructa ac fabricata, eo videlicet fine, eaque intentione, causa et ratione, ut illis jam exstructis queant civitatem tanto commodius inducere ad praesidii militaris admissionem, eo quod propugnacula, uti asserebant, necessario expostulent copiam militis, praesertim externi; propterea quod miles internus haud sufficiens per se esset, omnia illa tam vasta ac ampla propugnacula praesidio militari munire; vel in eventum recusationis et contradictionis valeant auctores isti opportuno tempore externum militem Gueusicum deforis per hujusmodi propugnacula prope et extra muros civitatis extructa introducere. Sed incassum laboratum fuit, irritus labor iste fuit.

Quocirca auctores isti et capita factionum cernentes, se nihil via hac proficere intentumque suum ad effectum deducere non valere, alia insuper ingrediendum via putarunt, quaerentes aliud: nempe secundum medium ac remedium, quod fuit mendacium et falsa persuasio: quibus studebant, tamquam quadam tempestate, communitatem, quae est bellua multorum capitum, assiduo pulsare, agitare et proscindere, necnon ad discordiam dissensionemque eo tandem producere commovere et concitare, ut praesidium externum admittere deberet.

Tertium adhaec medium adhibent: quippe falsas vesanasque praedicationes atque doctrinas pseudopraeconum; sperantes hac saltem via succedere et se posse hac ratione consiliare sibi ac conglomerare quam plurimos adjunctos fautores et complices in tanta copia et numero,

Digitized by Google

ut vi tandem ac violentia valeant militem externum intromittere, sicque demum voto civitateque potiri, quo jure quaque injuria. Adeo quod decima tertia die hujus mensis Julii, sicut et antea saepius, factae fuerint pseudopraedicationes clandestinae per novellos istos pseudopraedicantes, ultro et clancularie ac furtive, more furum et latronum, venientes seseque ingerentes et intrudentes, passim scilicet in locis aedibusque privatis; in quas promiscue tota sentina impii gregis aliquo tempore influebat et effluebat. Quas siquidem novellas et insolitas praedicationes civitas nulla ratione admisit; imo tria membra civitatis semper restiterunt saepiusque inhibuerunt cum ea protestatione, quod nollent se argui a regia majestate perjurii; eo quod jurassent, se velle pacificationem Gandensem observare et antiquam religionem defendere. Pseudopraecones autem isti vesani prurientes auribus omnino praedicabant latam viam et spatiosam, quae ducit ad interitum; omissa prorsus via arcta seu angusta, quae ducit ad vitam aeternam. Praedicabant, inquam, placentia et suavia plausibiliaque: libertatem vivendi, indomitam feramque bestiam, vitulum nempe Calvinisticum, reformatam seu potius deformatam religionem; verum omnium communionem, blasphemias meras contra utramque majestatem, tam divinam quam humanam, omnemque praelaturam sive superioritatem ecclesiasticam et humanam: contra denique tremendum sacrificium missae, quod pallio mendici assimilabant, tamquam ex variis partibus confectum compositumque seu potius consarcinatum: ideoque illud dissuebant, teutonice, *ontorren*, et sacramenta Deique sanctos. Insuper praedicabant ejectionem monachorum adeoque totius cleri expulsionem; excidium sacerdotii, et multa alia abominanda praedicabant ex dia-

Digitized by Google

metro sacrae scripturae tam veteris quam novi testamenti, necnon catholicae tum ecclesiae tum fidei et religioni repugnantia sive contraria.

Quartum medium, ex tertio scilicet medio ortum et causatum, est vis ac violentia, ad quod tamquam ad extremum asylum, ad portum et refugium, necnon sacram anchoram, quod ajunt, unanimiter confugiunt.

Omnes autem falsae ac vesanae praedicationes istorum pseudo-evangelistarum tendebant principaliter ad excidium sacerdotii, nocteque dieque auditores suos exhortantium instigantiumque ad exstirpandos ejiciendosque omnes Papistas, tam religiosos quam saeculares, afferentium publice ex suggestu: pediculos unacum lendibus, fore exstirpandos, ut sic eorum generatio propagoque sistatur tollaturque: quamobrem et Guesei capita ipsa, nempe episcopos, qui ordinatione et consecratione sacerdotes perpetuant, persecutione, incarceratione, falsis et confictis mendaciis, injuriosis accusationibus hic et ubique tantopere per secuti fuerunt et persequuntur luporum more, ut vel sic episcoporum et sacerdotum successionem penitus e medio, ut olim Ariani, tollant; assimulantiumque ipsos Papistas antiquis braccis seu caligis scatentibus pediculis: religiosos quidem Papistas pediculis, lendibus vero saeculares; generationem autem propaginemque eorum numquam cessare, nisi pediculis una cum lendibus funditus exstirpatis. Quamobrem et merito summaque ratione appellari possunt lendicipes seu lendicidae, teutonice: *Luysenvenghers.*

Plura hic de perversa illa et effraenata fortescenteque temeritate istorum pseudologorum audaculorum recensere libet: quippe qui in suis falsis praedicationibus,

Digitized by Google

blasphemiis et conviciis perseverarunt illasque vigesima quinta die Julii continuarunt; non obstante inhibitione etiam poenali eis pridie a civitate facta. Sed temerarii isti errones freti auctoritate atque subsidio ipsius impostoris Abimelech eorum capitis et protectoris, flocci fecerunt statuta et ordinationes catholicorum.

Altera die Augusti introductus fuit, nondum tamen receptus, dominus temporalis de Boxtel, praetensus gubernator civitatis Buscoducensis. Honorifice quidem receptus per scholam digladiatoriam illiusque capita; reclamante interim et contradicente civitate, quae alium gubernatorem elegerat catholicum, nempe ipsum dominum temporalem de Emmerseel. Sed haec electio multum displicuit dictae scholae digladiatoriae, praesertim ipsis capitibus, Theodorico Aerts juniori, magistro Henrico inden Horen, magistro Reinero Everswyn advocato et aliis ejusdem farinae hominibus; qui falsis literis per quemdam pseudographum satis cognitum, magistrum Henricum Buekentop nominatum, fabricatis et ad ipsum Abimelech eorum patronum destinatis impetrarunt confirmationem: non obstantibus contrariis literis per civitatem missis. Adeo quod iniquitas praevaluerit: capite vero supremo jam constituto, pessimae machinationes fiunt: fraudulentae conspirationes et consilia occulta concipiuntur. Caput autem hoc alterutram partem statim elegit, adjungens se scholae digladiatoriae factiosae illiusque capitibus totius factionis auctoribus modo praedictis.

In majorem verificationem atque justificationem praedictorum facit proditionum factum auctore ipso Abimelech, ex improba tamen infaustaque sollicitatione scele-

Digitized by Google

rosorum capitum dictae scholae digladiatoriae, ipsa decima die Augusti perpetratum. Quo tempore in os Disae fluvii appulerunt quinque naves onustae Gueseis nudis nebulonibus (rapiario undique collecto, faece hominum improba) huc missis a dicto Abimelech ex Antverpia, allegantibus se esse ex numero scholae digladiatoriae Antverpianae et advehere stipendium, ad solvendum militibus in ripa seu ora Mosae tunc collocatis, petentibus propterea introitum in civitatem. Sub quo scilicet velamento et praetextu putabant dicti nebulones et proditores illa nocte dictam civitatem intrare et occupare. Sed facta civitati aliunde intimatione frustrati fuerunt spe sua. Adeo quod civitas nocte ista strictissimas egerit vigilias propter proditionem imminentem. Nulla autem fuit verborum constantia in dictis pseudologis reperta. Nam modo allegabant se pecunias habere, modo pannos pro solutione, sed mentita fuit iniquitas sibi. In tantum laboratur pro occupatione catholicae civitatis Buscoducensis, ut inde fortissimum propugnaculum, teutonice: *een horetwoering*, tam Zelandiae quam Hollandiae facere possent et speluncam latronum necnon conventiculum haereticorum. Sciendum autem est, quod dictae naves existimabant appellere die nona, nempe sabbato ante sequentem dominicam, sed impeditae fuere maxima ventorum rabie et tempestate, praeter communem cursum et modum, insolita et invisa tanta videlicet quod periturus mundus videbatur. Adeo quod civitas fuerit hac vice summo miraculo divino medioque quodam improviso, liberata et conservata a scelesta funestaque proditione.

Sciendum ulterius est, quod die undecima sequente civitas fuerit multum periclitata; nam res parum abfuit a

Digitized by Google

cruenta pugna, ob pessimas machinationes praecipuorum capitum omnis factionis, pridem proscriptorum et exulum reipublicae, gubernacula atque principatum tunc gerentium; volentium improbam colluviem istam nebulonum navigio advenientium, quo jure quaque injuria intromitti, catholicis civibus toto pectore reluctantibus et resistentibus. Res ad arma nondum devenit: parum tamen affuit; externa autem ista colluvies hominum cernens se frustratam sua spe, recessit re infecta demissis auriculis, ut iniquae sortis asellus, ipso Domino Deo miraculose civitatem conservante.

Restat nunc ut et pauca dicamus de ipsis vesanis pseudopraeconibus praesertim de quodam archihaeretico, multis sacrilegiis atque papaecidiis famoso, nominato Jacobo Horstio, alias *Cuppen*, bellua multae maledictionis atque blasphemiae, ex pago de Horst patriae Geldrensis oriundo. Iste Jacobus Horstius fuit omnium pseudopraeconum famosissimus apostata et Calvinista impiissimus. Hic fuit homo seditioso stupidoque ingenio, corpore obeso, capite praegrandi, cerebro tamen, ut ajunt, vacuo; buccis inflatis verba spumantia trutinans suumque errorem atque haeresim buccis concrepantibus utrimque ventilans, ore largo, nimiis procellis blasphemiarum forte rupto, ad meras contumelias distorto, luscus, scopae dissolutae, licet corde excoecato, ac totus insulsus et crudus: cujus praedicationes potissimum tendebant ad seditiones, crudelitates, tyrannidem, sanguinis christiani ac catholici effusiones; caedes, tumultus, factiones novas et insolitas, blasphemias, furta, rapinas, sacrilegia, dissensiones, discordias, rancores, rixas, detestandam vivendi libertatem, ut quodlibet liceat; ut sua quemque trahat voluptas, ad peccandi impunitatem et quod pejus est, ad anarchi-

Digitized by Google

am, ut quisque scilicet pro sua libidine rem gerat. Tendebant, inquam, ad ruinam patriae, ad vastitatem et contritionem desolationemque, ad rebellionem contra supremum ac naturalem principem seu regem, ad supplantationem cujusvis superioritatis catholicae, cum quilibet Gueseus seu haereticus, id ex natura habeat, ut velit ipsemet esse superior et major, qua in re optime assimulari poterit tripudio bufonum, teutonice: *den Padden danz*, in quo quilibet eorum studet esse superior et major, et denique ad latrocinium tam animae quam corporis, et id genus flagitia pessima. Hic homo insigniter malus petulantissima lingua insectabatur catholicos omnes, atro dente quosvis petens. Habebat autem semipendulus iste uxorem nominatam Mechtildem multum deformem, ipsumque Thersitem deformitate linguaeque protervitate vincentem, cascam sive vetulam, remedium amoris, pessimam Jesabel, simiarum, ut ajunt, pulcerrimam; et ut in summa dicam cum divo Hieronymo ad Chromatium: Dignum patella operculum, cum Varrone, cascus cascam duxit, et cum Aristotele, fur furem cognoscit et lupum lupus, et denique cum Martiali, uxor pessima, pessimus maritus. Hujuscemodi monstra ignobilia et turpia nituntur tam nobilem regere civitatem.

De isto igitur Jacobo mero puroque Antichristi prodromo seu praecursore, impostore atque homine triobolari nunc porro agemus, cujus arboris fructus vel ad unguem describemus. Hic existens Papa seu sacerdos, teutonice: *een Paep*, homo plane discolus et irrecorrigibilis, multis annis curam animarum habuit in pago, vulgo nuncupato Ter Heyden in Geldria, ubi catholice semper praedicavit. Postea, tempore hoc turbulento Gueseanismi, factus apostata praedicavit, in quodam pago nuncupato

Digitized by Google

Nederwormpten, prope Sancten in Clivia, vesanam confessionem Augustanam. Sed inde publico edicto ducis Clevensis proscriptus et ejectus fuit. Inde recessit Culenburgum, ubi simul praedicavit Lutherum et Calvinum, id est confessionem Martinisticam et Calvinisticam, sectas scilicet discordantes repugnantesque; inde recepit se in Hollandiam, ubi multis annis similiter haeretice praedicans, primo adhaesit sectae Lutheri, cujus confessionem, seu potius confusionem, publice professus fuit. A qua, ab asino ad bovem, scilicet deficiens, adhaesit dumtaxat sectae Calvini, quam multo tempore in Hollandia publice dogmatizavit et praedicavit. Quam siquidem sectam et confessionem Calvinisticam in civitate Buscoducensi hoc anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo octavo publice continuavit et praedicavit infelicibus, quod ajunt, avibus. Praesertim in ecclesia parochiali divi Jacobi apostoli, in qua erroris falsique dogmatis sui faeculenta magmata suis auditoribus deprompsit. Ubi similiter auditorio suo Coenam Nocturnam, teutonice: *het Nachtmael*, uti suo more novello nomenclat, utpote in qua multa nox est, gratiae vero divinae lumen nullum refulget, administravit hoc scilicet modo: accepit in sacrilegas manus suas panem album, ex quo cuilibet aequalem bucellam porrexit dicens: Manducate et bibite et credite; hoc est memoria mei: credite et salvi eritis, teutonice: *Eedt ende drinckt ende ghelooft; dat is myn memorie: ghelooft ende ghy sult saligh wesen.* Sumpto autem a quolibet bolo Judaico, oblatus fuit et cuilibet scyphus, unde quilibet tantum vini hausit, quantum libuit. Nulla autem in hac Coena Nocturna usus fuit consecratione seu benedictione, nullis ceremoniis, sicut Christus usus fuit in ultima sua Coena, sed

Digitized by Google

tantum sumitur bolus in memoriam Christi. Antequam autem offa ista canina comedatur, fiunt ab eis quaedam praeparamenta, praeparantibus se ad comestionem.

Symon Bacx centurio sive capitaneus scholae digladiatoriae multos Catholicos seu Papistas sub eo militantes hoc tempore exauctoravit: multique ultro ab eo defecerunt, qui omnes jusserunt se ascribi catalogo Catholicorum centurionum, eodem hoc tempore unanimiter pari voce, voto et suffragio per civitatem electorum, quorum electionem dicta schola digladiatoria tam aegre tulit, quod major pars absentaverit se in excubiis. Longe namque libentius habuisset continuationem antiqui centurionis, nempe Theodorici Aertss junioris.

CAPUT TERTIUM.

Notandum autem est, quod Guesei sive schola digladiatoria coeperint sibi usurpare hanc nomenclaturam: consistoriales, et synagoga seu congregatio eorum appellata fuerit: consistorium. Adeo quod synonyma sint haec: Guesei seu haeretici, consistoriales, schola digladiatoria: item synagoga, consistorium Gueseorum, quae omnia sub diversis vocibus idem significant. Haec ideo scribo, ne facile quis hallucinetur circa proprietatem verborum. Sed licet vocetur modo: consistorium a consistendo: videat ne mox cadat sibique nomen contrahat: casorium a cadendo, sed haec obiter.

Guesei igitur secunda Septembris [1578] petierunt a civitate Buscoducensi, tria templa ad praedicandum, sed

Digitized by Google

civitas, nempe quindecim centuriones sive capitanei unanimiter concluserunt et pro responso dederunt, se nulla ratione, nulloque modo illud admittere, sed paratos esse toto pectore resistere et impedire, usque ad extremam sanguinis guttam.

Verum Guesei, frugiperdarum coetus, postea die septima ejusdem mensis; nimirum pridie nativitatis beatae Mariae virginis, summo mane ecclesiam parochialem divi Petri apostoli in vico Orthensi situatam, effractis violentia valvis occupaverunt; in qua tunc et post meridiem more haeretico sive Calvinistico praedicatum fuit et psalmi blasphematorii utcunque decantati fuere et crocitati. Illud autem addendum puto, quod tempore quo imagines sanctorum ad aedes aedituorum portarentur, non defuerint quidam ex consistorio ridendo et subsannando dicentes; ecce sanctus Petrus commigrat: ubinam modo habitabit? Iterum quo fertis muta ista daemonia? et similes blasphemias proferentes effutientesque. Hoccine est pacificationem observare: hoccine est communem tranquillitatem turbare? Sed haec omnia fiunt ipso impio Abimelech auctore.

Consequenter, die octava sequente, dicti Guesei consistoriales violenta et sacrilega manu, nempe malleis grandioribus effregerunt valvas ecclesiae parochialis divi Jacobi apostoli, in qua tunc mane et post meridiem more similiter Guesico praedicarunt et calvinizarunt, et amplius aedituum quemdam virum catholicum insigniter pulsarunt. O ter quaterque triste spectaculum! Postea iconoclastae isti imagines et statuas undique vastarunt, altaria subverterunt, totamque ecclesiae faciem deformarunt,

Digitized by Google

deturparuntque, idque vigore novellae deformatae suae religionis. Quid? Siccine, quaeso, observatur pacificatio per eos jurata? Ipso facto se perjuros esse declarant: jurarunt namque se observaturos pacificationem ipsam Gandensem et antiquam religionem defensuros; erexerunt quoque in vexillo suo symbolum fidelitatis, sub typo binae conjunctae confoederataeque manus, additis verbis istis deauratis: *Pro aris et focis:* Ecce: Hic nunc aras destruunt: quis umquam audivit talem falsitatem? Quis vidit huic similem? Violentia autem haec et effractio templorum facta fuerunt per eosdem fere Gueseos, qui pridem in primitivo Gueseanismo proscripti fuerunt et exules facti; sed sperandum est, quod hae violentae effractiones sint futurae epilogus atque exodus ejusdem Gueseanismi; ut qualis ortus fuerit, talis et futurus sit interitus sive occasus, ut finis ab origine pendeat. Porro pseudopraedicantes isti publice praedicarunt et animarunt auditorium suum, tuto jam deponendas esse larvas: teutonice: *Men mach nu t'mommen aensicht wel vrylick afdoen.* Quas tamen postea coacti fuerunt inviti reassumere.

Die vero nona Septembris civitas Buscoducensis misit sex viros deputatos ad ipsos pseudopraedicantes eorumque praecipuos fautores, necnon factionis inchoatae auctores, ad interrogandum, utrum vellent ab incoepto desistere, nempe a praedicationibus inchoatis et violentiis, et desuper responsum darent. Verum dicti rebelles, non obstantibus comminationibus civitatis, falsam praedicationem suam continuarunt postera die, praesertim in templo divi Petri apostoli; ubi unus ex novellis istis dogmatistis publice praedicavit, consistoriales ipsos, praeser-

Digitized by Google

tim extraneos, qui bona facultatesque suas alibi reliquerant, posse libere rapere, manusque suas violentas injicere in bona ecclesiastica. Adeo quod hoc tempore clerus fuerit in maximis angustiis, in singula momenta expectans spoliationem et expulsionem. Quid multa? Pseudoprophetae isti passim et publice appellabant ipsum capitulum Buscoducense hoc ridiculo agnomine: stabulum verrum, id est porcorum non castratorum, teutonice, *de Beerenkooy*, quod jactabant se velle disturbare, teutonice, *Verstubben*. Minoritas vero vocabant, bajulos, teutonice, *sackdraghers*, eo quod more mendicorum saccos bajulent; pastorem ecclesiae parochialis divae Catharinae, nempe, dominum Gerardum Broeckelaer, virum eximiae cum pietatis tum doctrinae, nominabant crudelem et sanguinarium, teutonice, *bloetsuyper*. Dominum autem ac magistrum Ghisbertum Masium a Boemelia, sacrae theologiae licentiatum, virum excellentem vitae sanctimonia et eruditione, plebanum ecclesiae cathedralis Buscoducensis, nominabant levipedes isti et theomachi necnon pseudologi, criminatorem, teutonice, *blameerder*, quibus omnibus impetuose minitabantur mortem atrocissimam.

Aggrediar nunc lamentabilem atque cruentam historiam scelestissimae factionis, per dictam scholam digladiatoriam, seu consistorium pestilentissimum, capitibus praecipuis, supra nominatis, nempe Henrico inden Horen, alias Angeleo, tanquam totius proditionis et factionis sequentis auctore, actore, duce et antesignano, una cum suis complicibus, videlicet, Symone Bacx, centurione sive duce scholae digladiatoriae, Joanne Cuysten, quodam sartore nominato sicco Egidio, teutonice: *den*

Digitized by Google

drueghen Gielis, Gerardo inde Leerz et similibus factiosis hominibus, qui omnes telas araneae, id est, Principis Auriacae seu potius araneae, texuerunt. Qui, inquam, multos ante dies scelestissimam proditionem, necnon funestissimam conspirationem, conceperant et concluserant, tantumque effecerant, ut id, quod diu ante fotum fuerat, tandem in cruentissimum monstrosissimumque factum erupuerit, modo quo sequitur.

Propositum autem et conceptus eorum erat, ut, dicta die decima de nocte, mane hora quarta, externum militem Gueseum, per eos vocatum, nempe, Joannem Bacx, fratrem dicti Symonis Bacx, centurionem sive ducem vexilli Huesdensis, civitatem, ad portam sancti Joannis et Vughtensem, tunc obsidentem, contra patriam scilicet civitatemque paternam proditorie arma gerentem, transitumque per civitatem dolose petentem, una cum aliis septem vexillis, undique collectis atque corrasis, fretum subsidio interno dictae scholae digladiatoriae cum appendice, per phas atque nephas intromitterent civesque armis suis spoliarent. Dici vix potest, quantopere consistoriales isti, praesertim totius conspirationis et factionis auctores, illa die cristas erexerint, instar Pamphili Terentiani aures arrexerint, laboraverintque graviter, sursum atque deorsum, hucque illucque, susque deque, ante et retro, quisque sedulo cursitaverit; praemissis interim horribilibus jactantiis, verbisque spumantibus, atque comminationibus, praeconibus scilicet crudelibus: nempe, quod altera seu secunda nocte omnes Papistas seu ecclesiasticos, tam saeculares quam religiosos, trucidarent, habentes nomina trucidandorum catalogo inscripta, consistorialibus in vita relictis. Eadem autem hac die multi ex militibus externis civitatem intraverant in habitu rus-

Digitized by Google

ticali, nempe, vestibus lineis seu subligaribus, teutonice, *lynen kelen:* qui ea nocte, una cum universo consistorio adjuncto, externo milite valla civitatis scandente, non defuissent interim officio suo, in trucidandis, scilicet a tergo, vigiliis, nisi divina Providentia aliter disposuisset, contra quam non est prudentia nec consilium.

Porro unum fuit necessarium, nempe, silentium, quo praesertim Guesei sive proditores, stulti, mulieres et gallinae solent cavere, qui in hoc articulo pari passu ambulant. Hinc fit, quod Guesei recte gallinis assimilari valeant, quippe quae in ponendis ovis valde sunt secretae, illis autem positis, ita gracillant et clamant, ut cuilibet res mox innotescat. Ita faciunt et Guesei consistoriales, qui secrete et furtive satis conceptas conclusasque proditiones et conspirationes, diu celare non possunt, sed eas certis verbis signisque exterioribus, praesertim lingua, minace praecone, propalare ac prodere non desistunt. Idcirco contigit et ipsum collegium antiquorum jaculatorum, sive balistariorum, teutonice, *het oude Schuts*, praecipue ipsos centuriones sive duces, quos capitaneos vulgo appellamus, hujusmodi conceptam ac confotam proditionem olfacere ac resistere; qui ob id volentes in majori periculo cautius ambulare, uti phas est, posuerunt vigilias strictissimas et copiosissimas, in omni parte platearum, vicorum et angulorum stationes sive stationarios milites, teutonice, *schiltwachten*, ponentes seu collocantes. Quod ipsum impii Guesei cernentes necnon satis intelligentes, ipsis centurionibus Catholicis, fucum anguemque in herba latentem et laqueos absconsos subolevisse, probeque perspectos esse, seseque quodammodo spe sua frustratos esse, et ad intentum votumque suum haud posse pervenire, nec posse, quod fotum

Digitized by Google

erat, tuto erumpere, coeperunt prae nimio furore et ex mera malitia insanire et rabire; improperantes ipsis vigiliis Catholicis, quod sibi haud fiderent, sed suspectos haberent. Interim tamen non potuerunt flagitiosi isti conceptam proditionem effectuare.

Quid multa? Postera die summo mane, quae erat dies Jovis, et undecima hujus, coeperunt tumultuare, commotionemque facere, durantem usque ad meridiem. Postea curaverunt, circa octavam horam mane, per tympanistas scholae digladiatoriae proclamari, ut omnes et singuli fautores excellentiae (ipsum Abimelech, Principem Auriacae seu potius araneae, denotantes) sese protinus in forum reciperent. Ex adverso vero centuriones seu capitanei Catholici, una cum collegio antiquorum jaculatorum, curarunt sonitu tympani divulgari, ut omnes rustici exirent civitatem, utque omnes cum armis in plateis reperti, reciperent se intra parietes laresque privatos, sub poena corporalis punitionis. Quid accidit? Repente confluxit faex hominum perditorum, instar Guesellarum, colluvies impiorum se prodidit, subito erupit formicarum in modum scabiosa cohors, in forum commotionem terrificam faciens, cujus dux fuit ipse Symon Bacx, quae quidem commotio duravit ad meridiem non sine summo discrimine. Posthaec Guesei videntes se non posse voto potiri, neque ad intentum suum commode pervenire, coeperunt eorum superiores, necis artifices, ad colloquium cum civibus, instar leonum, impavido pectore animoque infracto, armatis in foro stantibus venire; proponentes consulentesque, haud esse sanguinem fundendum, sed de concordia tractandum (insidias interim et machinationes struentes molientesque) alias multas similes subdolas et

Digitized by Google

fraudulentas suspectasque propositiones tunc facientes, hocque praetextu et colore quaesito, moram quaerentes nectentesque, ut interea temporis miles externus Gueseus civitati appropinquaret. Paulo post, commotione jam magis magisque recrudescente et invalescente, retraxit se maxima pars Gueseorum in meridie ex planitie fori, gestantium in ore spherulas tormentarias, versus portam Vughtensem, nonnullis in colloquio cum civibus fallaciter necnon proditorie ex insidiis remanentibus: sperantium militem externum, tria tunc temporis vexilla erigentem, jam ad venisse. Ubi scelerati isti impetum facientes, clamaverunt: Trucidate, trucidate: teutonice, *Slaet doodt*, *slaet doodt:* ilico schola digladiatoria, quae vicissim excubias ibidem agebat, adjunxit se Gueseis istis, exceptis quatuor vel quinque, qui a manipulo sive contubernio suo deficientes, pede volante, accesserunt ipsos cives, adhuc in foro stantes armatos, eventum rei exspectantes; quibus atrox facinus ordine narrarunt et patefecerunt. Erant autem et vici sive vicani seu trunci, ut vocant, teutonice, *de blocken oft wycken*, tunc temporis excubantes, per istos Gueseos internos corrupti, quippe qui collusionem fecerant, ex falsa persuasione Gueseorum asserentium falsoque persuadentium, ipsos Papistas conspirationem fecisse de trucidandis pseudopraedicantibus, una cum universo auditorio et consistorio; ideoque opus esse provisione, idque vel per praeventionis vel alium defensionis modum. Collusione jam facta, ilico coeperunt malleis fabrilibus grandioribus portam Vugthensem praedictam violentis proditoriisque manibus effringere, seria aliisque ferramentis summa vi avulsis, in magna copia, tanta videlicet, quod sporta magna fuerit ad summum repleta, necnon ulterius grandiora tormenta bellica, non onerata ta-

Digitized by Google

men, ex propugnaculis impetuose revoluta versus civitatem sive forum ante portam interiorem statuere; certis ibidem munitionibus ante portam praedictam, tam in directa platea ante intersignium trium pavonum, quam utrimque in vallis ac moenibus, ex plaustris et bigis aliisque instrumentis, tumultuarie factis. Quo facto, porta interim spatio bene trium quartarum partium horae stante aperta ac patente, omnes Gueseï tam domestici sive interni quam externi, *op Vranchen Hofstat* partim existentes, incoeperunt bacchantium in modum, altis vocibus clamare, vicina quaeque loca personare: Victoriam: victoriam: salva res est: civitas nunc nostra est: venite ocius: celerius properate: teutonice: *Victory, victory: t'is nu ghedaen: t'is nu claer saeck, die stadt is nu oover ons; haest u, coempt, coempt aen.*

Verum Gueseï externi, sic per internos vocati, tam longe adhuc a civitate aberant, nempe *op Deuteren*, quod interea temporis cives venerint, in magna copia prosilientes, confluentesque instar leonum rugientium catulis raptis ad dictam portam Vugthensem, undique tam ex platea directa quam ex moenibus magno impetu irruentes in istos Gueseos laverniones et scelerosos proditores, quos partim tunc trucidaverunt, partim vulneraverunt. Gueseï videntes impetum civium furibundorum, coeperunt multi Mercurium in pedibus habere, fuga salutem quaerentes; aliqui genibus flexis manibusque plicatis veniam rogare: quos omnes, bene sexaginta numero et amplius, unacum praecipuis capitibus auctoribusque totius proditionis et factionis scelestissimae, utpote magistro Henrico inden Horen, Gerardo inde Leerz, quodam cognominato *Zeephen* et nonnullis aliis, summo cum dedecore et ignominia propulsarunt expuleruntque porta

Digitized by Google

civitatis, per eos prius proditorie effracta. Adeo quod penes Catholicos cives tunc victoria remanserit, hoste herbam porrigente: quae quidem victoria ipsi Domino Deo ascribenda venit: id quod vel ipsi Catholici cives expresse fatentur, omni semota jactantia. Nam dicta caterva Gueseorum internorum tempus ipsum anticipaverat, mature nimis properantium ad portam, ante tempus parientium id, quod confotum et conceptum erat, externis vero Gueseis tarde nimis ac sero, ob nimiam cunctationem internorum venientibus.

Sciendum autem est, sceleratos istos sicarios; Gueseos, praedictos puto, catalogum fecisse, in quo nomina totius cleri, necnon Papistarum seu Catholicorum civium descripta habebant. Cleri majorem partem sicis, ad hoc praeparatis, trucidassent, bonis eorum direptis, alios arreptis brachiis civitate expulsissent, bonis eorum similiter spoliatis. Nonnullos autem canes videlicet, sibi concolores, nepotes et scortatores in vita reliquissent, eodem scilicet secum lotio perfusos. Major quoque pars Papistarum seu Catholicorum civium per eos interfecta fuisset, bonis eorumdem confiscatis. Magna vero pars, brachio arrepto, ejecta fuisset, eorum pariformiter bonis annotatis. Amplius adhaec legem justitiae mutassent, aliis in locum ejus surrogatis. Officia divisissent: unus fuisset constitutus receptor civitatis: alter fuisset magister mensae sancti Spiritus: alius fuisset praetor sive praefectus civitatis: hic fuisset senator, ille consiliarius. Quilibet habuisset partem et tunicam. Irus subito factus fuisset Croesus. Cerdones atque scrutarii reipublicae gubernacula gessissent. Ita sicci et avidi isti adipem intrassent ad condylos usque. En, obsecro, in quantum frugiperdarum coetus iste quaerat et sanguinem et bona Catholicorum.

Digitized by Google

Videamus nunc loco coronidis, quidnam actum sit de impio milite externo, qui incredibili aviditate, ex omni parte, prodierat, cum ingenti copia plaustrorum et bigarum, ad avehendum spolia civitatis: sciendum igitur est, tres fratres imberbes, nempe Symonem Bacx ducem dictae scholae digladiatoriae, Joannem Bacx praetensum castellanum sive praefectum arcis Huesdanae, et Paulum, una cum vexillis, tunc temporis in confinio vulgariter nuncupato *op Dusteren*, non longe a civitate existentes, magna affectione exspectare introitum civitatis, primo per portam divi Joannis, sed, porta eadem manente clausa, cernentes se opinione speque sua frustratos, inde recedere versus portam Vughtensem, frustra licet. Sciendum quoque est, infatuatos istos homines capitales, nimirum, Gueseos stipendarios Huesdanos, antequam spe amplae praedae consequendae oppidum Huesdanum exirent, promisisse et certo certius addixisse suis respective uxoribus, seu potius meretricibus et focariis allaturos se, quemlibet scilicet uxori sive meretrici suae quatuor tunicas talares Paparum seu sacerdotum, teutonice, *vier Papen tabbarts*, et totidem cucullas monachorum, aliaque multa pretiosa. Duabus autem vicibus diversis, iidem laverniones, sive Argivi fures Huesdenses vocati fuerunt per veredarios, ut adventum accelerarent, sed neutra vice, male cadente alea, res habuit successum. Post festum enim venire, ut communi verbo dicitur, miserum est.

Postera igitur die, nempe duodecima Septembris, circa vesperam, omnes isti Guesei externi, turpiter summaque cum ignominia recedere debuerunt, tamquam in patrios cineres, quod ajunt, minxisse videantur. Et sic scoria improba evanuit: spuma vilis disparuit tamquam a pro-

Digitized by Google

cella dispersa atque diffusa, non tamen sine foetore relicto, instar diaboli. Nam in recessu clamavit impia caterva nebulonum alta voce ad moenia: Hac nocte habebimus ova aut pullos, quo jure quaque injuria, teutonice: *Desen nacht sullen wy eyer oft jonghen hebben, t'zy met lieff off met leedt.* Ad quod cives ex moenibus talia responsa dederunt: Curabimus, quod habebitis ova simul cum pullis, teutonice: *Wy sullen schicken, dat ghy die eyeren hebben sult mette jonghen*, subsannando eos subsannatione grandi. Clamavit insuper improba faex ista hominum: Sanguinem affectamus Papisticum et bona civium, teutonice: *Der Papen bloedt ende der borghere goet;* ex abundantia scilicet cordis os loquitur.

Postremo nec illud silentio omittendum putavi; nempe ea nocte, quae atroci latrocinio perpetrando, per dictos Gueseos, destinata erat, apparuisse supra civitatem Buscoducensem visionem terribilem; divo Joanne apostolo civitatis patrono ac tutelari divo videlicet apparente, genibus flexis, orante in superficie nubis: deinde visam fuisse, eadem die undecima, mane hora nona, ingentem claritatem, adeo quod procul dubio, omnis victoria ipsi Domino Deo ascribenda veniat, cujus miraculo civitas ipsa conservata fuit.

Eadem hac die duodecima, pseudopraedicationes fuere nihilominus per ipsos pseudopraecones continuatae in ecclesia divi Jacobi duntaxat, ubi mane pseudopraedicatum fuit.

Digitized by Google

CAPUT QUARTUM.

Neutiquam autem omittendum existimavi horrendum quoddam factum memoria dignum, quod die decima quarta hujus mensis contigit. Nam vesanus quidam pseudopraedicans in templo divi Petri, inter alias blasphemias enormes, per eum abunde effusas, coepit quoque blasphemare ipsum venerabile sacramentum altaris, manibus suis sacrilegis in suggestu hostiam quamdam elevans et ostentans hisce additis verbis: Ecce, hic est Deus Papistarum, dicens hujusmodi elevationem Papisticam esse quemdam ludum joculatorium. Quo dicto, fuit illico theomachus iste facinerosus, subitanea morte a Domino Deo percussus, concidens in suggestu exanimis. Cujus cadaver protinus arreptum per quosdam ex auditorio, caeteris omnibus interim templo effluentibus, valvasque occludentibus, fuit occultatum, necnon clancularie ac de nocte (quo tempore fures et latrones humo contegi solent laqueo praeciso) sepultum; tanto miraculo interim secrete per eos retento, per quosdam tamen ex auditoribus, hujus miraculi ergo conversos, satis propalato divulgatoque.

Consequenter, die decima quinta, fuit civitas congregata, et unaniniter conclusum per quatuor collegia jaculatorum sive sagittariorum, teutonice, *vier schutteryen*, et quindecim duces militum sive capitaneos, quod schola digladiatoria ad excubias amplius non admitteretur. Attamen nocte illa vigilias egit de mandato domini temporalis de Boxtel, tamquam gubernatoris civitatis pro dicta schola tunc temporis intercedentis, et totius proditio-

Digitized by Google

nis factae, ex assertione omnium, conscii, seu potius per eum procuratae et fabricatae apud ipsum Abimelech. Patet hoc: nam eadem die Jovis, qua praedicta proditio successum non habuit, fuit ille prope civitatem, rei sive proditionis exspectans eventum et mutationem legis sive justitiae. Sed successu non secuto, venit circa vesperam in civitatem, quasi omnium ignarus. Imitans in hoc exemplum domini ac magistri sui, nempe ipsius Abimelech, qui alias tempore primitivi Gueseanismi, fractis disturbatisque imaginibus in oppido Bredensi, fertur aliquot diebus ante fractionem disturbiumque, ejus mandato et ordinatione factum, extra dictum oppidum se recepisse et retraxisse, et postea reversum, querelas a magistratu et aedituis super facto disturbationis in absentia sua factae, audivisse summa cum admiratione, nec sine stomacho, tamquam rei impie gestae, omnisque factionis scelestae ignarum: sciscitantemque et diligenter inquirentem, de factiosis et audaculis nebulonibus istis, qui tam enorme facinus perpetrare fuissent ausi in absentia sua, cui tunc viri illi boni ac Catholici responsum tale dederunt: nempe ignobile vulgus hoc fecisse, homines nullius frugi extraneos modo fugitivos. Ad quod vafer ille: apprehendatur, inquit, vel aliquis istorum furciferorum. Juro ad pectus nobile meum, quod e vestigio nebulones istos expediam et corrigam in exemplum aliorum, probe callens eos fugisse. Si, ait, praesens fuissem, numquam dictum disturbium factum fuisset. Dicti autem magistratus et aeditui caeterique Catholici, multum conquerentes, debuerunt interim patientiam habere, una cum imaginibus confractis. Simile habemus exemplum in crudelissimo latrocinio, nuperrime ejus scitu et mandato perpetrato, in civitate Ruremondensi, ubi clerus tam atro-

Digitized by Google

citer immaniterque trucidatus fuit: cujus sanguis innoxius, etiamnum hodierno tempore, vindictam clamat. Ecce, quam simulate cuncta gerantur a simulatis et hypocritis; quos Dominus Deus dominari seu potius grassari permittit, propter peccata populi.

Eadem hac die venerunt alii proditores Guesei ad os Dizae fluvii, eadem scilicet intentione et proposito, quo priores venerant. Adeo quod, sicut diabolus numquam dormiat, sicut malitia numquam fatigetur, ita nec ejus filii et angeli quoque numquam dormiant: quippe qui, more leonum rugientium, circumeunt civitatem, ut diglutiant eam, habitatoresque ejus.

Hoc tempore pseudopraedicantes publice praedicaverunt, praesertim dictus Jacobus impius lavernio, in templo divi Jacobi, rapinas et furta sacrilegiaque esse licita ac permissa, et omnia communia, dicentes: Christum et apostolos ejus fuisse fures, hoc quaesito colore execrabilem funestumque errorem suum fucantes, quod asserant ipsum Christum usurpasse et abduci procurasse asinam alterius, una cum pullo, ad equitandum, absque restitutione facta, de qua saltem expresse non constat. Ita, ajunt, et nos quoque opus habemus. Et per consequens: licitum est usurpare res alienas, et, rapinae sunt permissae. Omnia enim sunt communia, eo quod omnia Christus communia fecerit. O horrendam blasphemiam in majestatem divinam. O nefandas injurias rogo ac Vulcano dignas!

Circa finem mensis hujus, dicti Guesei consistoriales, moliti fuerunt novas proditiones conspirationesque novas fecerunt, ad introducendum militem externum in civitatem Buscoducensem.

Digitized by Google

Praesertim autem die vigesima octava ejusdem mensis fuit, ultro, citroque, sursum deorsum, quoque versum, per dictos Gueseos cursitatum ad gubernatorem civitatis, nempe ipsum dominum temporalem Boxtellensem, volentes praesidium militare admitti et introduci per phas nephasque. Adeo quod salus civitatis hoc maximo tempore de pilo pependit; summa scilicet rerum in summum deducta discrimen; supramodum vero periclitatus fuit clerus. Civitas interim non defuit officio suo sed toto conamine restitit eorum impiis conatibus.

CAPUT QUINTUM.

Septima die mensis Octobris novus magistratus praestitit juramentum, de cujus numero imprimis fuerunt: Theodericus Arnoldi junior, tamquam praeses scabinorum, homo perjurus, proditor et adulter; magister Reynerus Everswyn, homo apostata, archihaereticus et perjurus, capitalis hostis Papistarum, magister Gerardus a Deventer, homo similiter apostata, sive haereticus et perjurus, et domicellus Joannes Moninex in Vught, homo totus intus et in cute consistorialis. Qui magistratus praedictus modis omnibus placuit ipsi consistorio Gueseorum, exceptis ex dicto magistratu quatuor viris praeclarissimis orthodoxis atque Catholicis, nimirum Hieronymo Wynants, Joanne filio Joannis van der Steghen juniore, magistro Godefrido Lombaerts et domicello Joanne Heym, qui impiorum semper impiis conatibus restiterunt et ad finem usque fiducialiter egerunt in fidelitate ac obedientia re-

Digitized by Google

gia, non sine gravi discrimine vitae. Catholicis vero summopere displicuit: omnia autem haec proveniunt ex ordinatione et consilio ipsius figuralis Roboam, imitantis exemplum veri Roboam, de quo habetur III Reg. cap. XII. Pari modo facit et iste Roboam figuralis, de quo infra latius dicetur, quippe qui vitulos, id est, haereses, praesertim sectam Calvinisticam et Lutheranam invexit et intulit aliunde in terram hanc populumque Catholicum ac Christianum, una cum libertate vivendi, quam paucis ante diebus eidem scholae digladiatoriae una cum appendice permisit. De qua re et plura liberet scribere, si liber esset scribendi stylus. Relicto similiter consilio seniorum Catholicorum adhibet consilium juvenis cujusdam, taliter qualiter invecti et intrusi gubernatoris totius patriae; ut per illum tamquam instrumentum et mutum idolum ipse adinventiones pessimasque machinationes suas, ad finem et effectum executive perducere valeret. Adhibet autem et ordinat Roboam iste, ubique locorum senatum novum similem sibi ejusdem farinae homines, qui consistorialibus non displiceant.

Consequenter, nona die Novembris, dominus temporalis de Boxtel, praetensus gubernator civitatis Buscoducensis, visitavit praedicationem pseudopraeconis, in templo divi Jacobi apostoli, tunc concionantis, una cum familia sua et certo comitatu, utrimque siccae aridaeque nobilitatis; nempe Symonis Bacx centurionis seu capitanei scholae digladiatoriae, una cum fratribus, aliisque multis; videlicet, Theoderico Arnoldi juniore, praeside scabinorum, magistro Reynero Everswyn scabino, domicello Gerardo a Deventher scabino, magistro Henrico inden Horen alias Angeleo et aliis multis. Ex quo facto

Digitized by Google

pessimoque exemplo omnes consistoriales gavisi fuere gaudio magno spemque ingentem cepere futuri successus. Imo notabilia signa effusae laetitiae in symposiis per eos exhibita fuerunt quasi re bene gesta.

Eadem die dominus temporalis de Lokeren, filius junior dicti domini temporalis de Boxtel, praetensi gubernatoris civitatis Buscoducensis, venit in pagum de Vught stipatus tribus vexillis militis Guesei, putans intrare dictam civitatem. Sed cives habita insinuatione, egerunt nocte illa duplices seu duplicatas vigilias. Hinc facile colligere est intentum et mentem dicti gubernatoris. Sciendum autem est, quod dictus gubernator fecerat se adjunctum parti adversae, nempe scholae digladiatoriae et consistorio; omnibus modis studens medium invenire introducendi militem externum, necnon centuriones seu capitaneos Catholicos mutandi exauctorandique. Tandem sua improba importunitate tantum effecit, ut in locum praedicti Theoderici Arnoldi junioris, centurionis sive capitanei collegii antiquorum jaculatorum, contra eorum voluntatem et civitatis privilegium, et absque beneplacito trium membrorum civitatis, statuta die convocatorum, alium centurionem sive capitaneum nominatum Joannem vander Wiel, sibi dictoque consistorio peroptime placentem, surrogaverit: non exspectans diem statutam, sed subdole et surreptitie et obreptitie, necnon ex insidiis doloque malo, omnia gerens motu proprio, idque directe contra jusjurandum praestitum.

Postea, vigesima tertia Novembris, quae erat dies dominica, praedictus dominus temporalis de Boxtel, praetensus gubernator, accessit mane eques templum divi Jacobi, una cum statu et familia sua ad Coenam Noctur-

Digitized by Google

nam, nempe ad infaustum funestumque bolum inde tunc temporis ibidem consistorialibus administratum. Accessit, inquam, stipatus undique hallabardariis suis et quibusdam aliis, utrimque notis, ejusdem, ut ajunt, tenoris.

Eadem hac die, circa undecimam horam noctis, occoepit bolus iste infelix, per dictos consistoriales sumptus, operari; quorum stomachum fecit eructare. Nam schola digladiatoria eodem tempore turbavit, adeoque vulneravit ipsos stationarios milites in foro stantes, quos interficere conabatur. Sed collegium antiquorum jaculatorum, tunc temporis vigilias habens, ilico impiorum conatus impios et machinationes pessimas repressit, fregitque, usque adeo, quod multi hinc inde laesi fuerint graviter. Postera autem die, collegium antiquorum jaculatorum accessit ipsum gubernatorem civitatis, postulans justitiae exercitium in istos violentos turbatores et grassatores exerceri, tamquam capitis reos. Ille autem, ut est homo vafer, facinoris probe conscius, juravit ad pectus suum nobile (illud nunc novum est aucupium novellusque modus jurandi apud consistoriales) se turbatores factiososque istos e vestigio puniturum via justitiae, in exemplum aliorum. Sed, proh dolor! nihil penitus subsecutum fuit: verba non fuere factis correspondentia. Et sic facinus istud ter quaterque capitale remansit impunitum.

Omittere nolui sepulturam cujusdam centurionis nobilissimi, Germaniae superioris pro ipso Abimelech ejusque appendice tunc militantis, factam secunda die mensis Decembris, in insigni ecclesia cathedrali Buscoducensi. Qui desperata infirmitate correptus ex oppido Helmondensi Buscumducis vectus fuit, spe sanitatis pristinae recupe-

Digitized by Google

randae ope medicorum. Hic paucis post diebus morbo magis magisque invalescente in extremis interrogatus: ubinam eligeret sepulturam suam; an in templo Calvinistarum? prorupit ilico in haec verba: *Gheynsins; ich en wilter metser schelmen nix the schaffen haeffen; ich wilter in der Dom cherchen begraeffen wesen:* prout in praedicta cathedrali ecclesia paulo post sepultus fuit more Catholico, ante summum chorum. Ex qua sepultura Guesei Calvinistae contraxerunt sibi longos nasos.

Omittere quoque nolui indulgentias generales hoc anno a summo pontifice pro pace et concordia principum concessas: in civitate Buscoducensi ob metum consistorialium haud publicatas fuisse, sed piis Catholicis duntaxat insinuatas, receptas nihilominus a multis, decima quarta die hujus mensis, non tamen sine periculo. Nam consistoriales jactitabant, se observaturos omnes et singulos communicantes, indulgentiasque praedictas recipientes sive promerentes. Quos scilicet suspectos habebant, tamquam intelligentiam, sive correspondentiam habentes, teutonice, *als verstant ende correspondentie hebbende* cum hoste, nempe papa, seu summo pontifice, quem pro hoste una cum adhaerentibus, teutonice, *metten aenhanck*, reputabant.

Hoc tempore, praesertim 28ª, 29ª, 30ª et 31ª Decembris, fuit maxima turbatio in civitate Buscoducensi. Nam gubernator una cum sua appendice voluit excubias mutare, novasque ordinationes facere, nempe viginti duces militum seu capitaneos, quatuor praefectos vigilum seu coronetos, ut vocant, teutonice, *colonellen*, et primarium ducem seu praepositum generalem, tamquam habentem

Digitized by Google

curam omnium, constituere; civibus ab excubiis quintae diei relaxatis, sed duntaxat ad excubias decimae cujusque diei, obstrictis. Et haec omnia captiose nimis et dolose practicabantur; ut isto medio modoque posset commodius vexilla aliquot vagabundi militis externi introducere. Et quia non potuit ad intentum suum pervenire, simulavit abitum. De qua re consistorium multum doluit. Non defuerunt interim nobiles quidam, sicci utrimque et aridi, cum quibusdam ex schola digladiatoria adjunctis, qui falsam ilico supplicationem cuderunt fabricaruntque ad aulam directam, in qua scripserunt: civitatem ipsam Buscoducensem petiisse ac petere, ut dominus gubernator posset facere solus et insolidum novas ordinationes, solusque ordinare duces militum, praefectos vigilum creare et primarium ducem constituere. Sed dominus temporalis de Helvoert, Bloyman, tamquam commissarius civitatis Buscoducensis, optimus patriota, olfaciens fucum, mendacium et fraudem, indicavit hoc ipsum aulae, a qua postulavit literas destinari ad civitatem Buscoducensem, ad inquirendum diligenter de rei veritate, an supplicatio veritate nitatur, quod e vestigio factum fuit. Civitas autem extemplo rescripsit, se omnium scriptorum ignaram. Et sic fucus omnis emersit, mendacium resplenduit in lucem, et confusi denique sunt omnes isti pseudographi confusione magna.

Digitized by Google

CAPUT SEXTUM.

Consequenter autem anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo septuagesimo, novo stylo Romano, in ipsis festis natalitiis circumcisionis et Epiphania Domini, eadem civitas fuit in summo discrimine constituta, idque partim propter conspirationes et conjurationes, partim propter conventicula consistorialium, de reformata religione, uti hoc tempore nomenclabantur, recenter adinvento vocabulo, existentium, qui toti in hoc erant, ut civitatem, tamquam clavem Brabantiae, Hollandiae, Zelandiae et Gelriae, ad Hollandiam reducerent eique illam unirent et incorporarent: ut videlicet fortissimum esset propugnaculum sive fortilitium Hollandiae, ut, inquam, esset commune receptaculum ac conventiculum haereticorum, spelunca omnis latrocinii, esset publica carnificina, in qua Papistas sive Catholicos insontes excarnificarent excruciarentque, esset denique sedes rapinae et scabellum scelerosorum. Imo dicti consistoriales jactitaverant, se aliquo istorum dierum futuros dominos ac magistros civitatis; Catholicos sive Papistas, ipsa nocte natalis Christi, templum visitare volentes, vi armataque manu coegerunt domum redire, res novas molientes.

Omnium autem maxime fuit civitas periclitata die octava Januarii, de nocte, quo tempore schola digladiatoria habuit et glaciem sibi multum propitiam. Dici vix potest, quantum isto tempore fuerit ab istis factiosis hominibus tumultuatum, ultro citroque cursitatum. Lingua fari non valet crudeles minas atque blasphemias, quae tunc fuere sine numero modoque: sed civitas olfecit la-

Digitized by Google

queos absconsos, suboleverunt ei insidiae structae: per duces namque militum sive capitaneos et decanos sive decuriones fuere singuli Papistae ostiatim capitatimque certiores facti periculi instantis cum injunctione tali: ut quilibet vigilias inter parietes privatos agens, ad arma protinus prosiliret, rumore audito. Sed Dominus Deus ea nocte custodivit civitatem.

Silentio autem praetereundum haud puto factum enorme, per eosdem consistoriales facinerosos perpetratum die praecedente, nempe septima die Januarii. Quo tempore, praedicti consistoriales citari fecerunt in domum civicam dominum ac magistrum Gisbertum Mazium, plebanum ecclesiae cathedralis et dominum Gerardum Broeckelaer, pastorem ecclesiae parochialis divae Catharinae in praedictam diem octavam, quibus die serviente libellum accusatorium multumque mendacem ac mendosum nimisque famosum exhibuerunt, illegitime scilicet contra formam juris et stylum curiae procedentes illosque perjurii accusantes, quasi contra juramentum et reformatam religionem fecissent in praedicationibus suis, appellando scilicet praecones ipsos novellos consistorii sive reformatae religionis pseudoprophetas, illorumque praedicationes asserendo esse falsas atque diabolicas. Et id circo eosdem pastores esse perturbatores tranquillitatis communis, et ut tales puniendos fore: aliaque multa absurda et frivola impertinentiaque in dicto libello plane impertinenti continebantur. Sed quid, quaeso, hoc aliud est, quam linguas radere pastorum veridicorum. Videant, obsecro, ipsi trabem in oculis suis, cum sint ipsimet perjuri et perturbatores tranquillitatis reipublicae. Proprium namque est eorum deformatae religioni perturbare omnia, inquiete

Digitized by Google

vivere, tumultuare, resque novas moliri et seditiones concitare. Quid, quaeso, consistoriales aliud sunt, quam violatores pacificationis Gandensis? Patet hoc, proprioque ore et facto condemnantur. Numquid enim dicta schola digladiatoria publice gestat in vexillo suo insolitae novitatis symbolum pacis et fidelitatis sub forma binae manus in signum fidelitatis invicem conjunctae ac confoederatae cum subscriptione hac: Pro aris et focis. Sed hisce non obstantibus, numquid eadem schola digladiatoria una cum appendice ausa fuit, qua nescio diabolica temeritate, portas civitatis Buscoducensis Catholicae violenta armataque et plane hostili manu proditorie effringere, crimen perduellionis committere, necnon aras, id est, altaria Dei et statuas imaginesque sanctorum in ecclesia parochiali divorum Petri et Jacobi apostolorum et ulterius in sacello divae Annae respective evertere, vastare et disturbare abominationesque nefandas multiplicare. Quis unquam audivit factum proditorium tale, et quis vidit huic simile? Haec adeo vera sunt, publica, notoria et manifesta, ut nulla tergiversatione celari valeant. Imo similia facta et crimina indies adhuc moliuntur et machinantur facere ac perpetrare, nisi quod Dominus Deus miraculose eorum impios conatus reprimat, pessimas machinationes cohibeat refrenetque. In aliorum probe facta acute cernunt: propria autem nefanda crimina, enormia scelera atque flagitia haud vident.

Consequenter die 12ª, 13ª et 14ª hujus mensis praedicti consistoriales instanter instantius et instantissime institerunt ac laboraverunt mutare excubias et ordinare novos duces militum Gueseos, exauctoratis antiquis Catholicis: et per consequens introducere militem externum,

Digitized by Google

feram scilicet bestiam aprumque sylvestrem, qui posset vineam domini totaliter vastare, necnon simplicem humilemque et mansuetum populum prorsus efferare. Et ad illius effectum facta fuit, ex suggestione gubernatoris civitatis cum suis complicibus, resignatio officiorum a quibusdam capitaneis, consistorii fautoribus, ad manus gubernatoris praedicti; sperantibus et exspectantibus, similem futuram resignationem ab ipsis ducibus Catholicis: ut hac via excubiarum atque centurionum sive capitaneorum ordinatio in solidum ad ipsum gubernatorem devolveretur, sicque duntaxat penes illum resideret. Quid verbis opus est? Gubernator praedictus cernens, se non posse voto potiri, exauctoravit eadem die decima quarta reliquos capitaneos Catholicos, in fidelitate constantes. Imo notandum est, dictos consistoriales per diversos libellos supplices seu requestas, ut vocant, hisce diebus instanter et importune ac impetuose postulasse exitum seu potius exilium omnium et singulorum Paparum seu sacerdotum extraneorum in civitate Buscoducensi non ordinatorum.

Eadem hac die decima quarta dictus Loberen, filius gubernatoris, nomine ejusdem, tunc aegrotantis, compa-rens coram magistratu et tribus membris seu tribus ordinibus civitatis, teutonice: *die drie leden oft ordenen den stadt*, excusare coepit eumdem gubernatorem patrem suum in scriptis, nimirum exhibitione credulae responsionis (debebat enim gubernator ipse certis propositis sive propositionibus civitatis respondere) protestans, dictum gubernatorem malam habuisse informationem a quibusdam; et eum amplius non intendere sese immiscere facto sive ordinationi centurionum sive capitaneorum et excubiarum. Sed calva, id est, frivola et cassa erat excusatio hujus-

Digitized by Google

modi, tamquam dolose et fraudulenter facta, ob id, quod aliqui ex Catholicis centurionibus nolebant a dicto gubernatore exauctorari seu dimitti, nisi prius causis legitimae dimissionis per eum in scriptis exhibitis.

Quandoquidem autem consisteriales seu Guesei forte prae foribus cernentes ultimum suum exterminium et exilium imminere, idcirco hoc tempore, praesertim die decima quinta et decima sexta hujus mensis, fuere in continuo motu, opere ac labore, ad prodendum civitatem Buscoducensem imprimis Catholicam. Gubernator vero praedictus non cessavit interim moliri mutationem centurionum antiquorum Catholicorum et novos ad beneplacitum suum ordinare, usque adeo, quod eadem die decima quinta voluerit per truncos seu vicos sive potius vicarios excubantes eligi novos centuriones seu capitaneos in locum eorum, qui ultro officia sua renuntiassent ad manus suas, idque ea spe, ut reliquis centurionibus Catholicis similem forte renuntiationem facientibus vel destitutis, ad se hujusmodi ordinatio centurionum in solidum devolveretur. Ubi nunc, quaeso, manet excusatio calva superius memorata? Tandem autem per eum conclusum fuit cum consensu civitatis, ut quilibet truncus, seu vicus eligeret sex viros, utque gubernator optionem haberet eligendi ex quinque viris illis, una cum sexto centurione manente, unum quem vellet. Electio autem hujusmodi fuit per dictos respective truncos sive vicos facta eadem die decima sexta, necnon quinque viri electi. Quid multa? Gubernator praetensus cognoscens, eosdem quinque viros respective electos esse Catholicos et regios, sibique minime addictos, movit illico controversiam et quaestionem, nolens esse contentus electione dictorum vi-

Digitized by Google

rorum, alios duos sibi placentes subdole eligens, quibus fraudulenter ac falsa curavit vota seu voces ac suffragia dari per suos fautores et complices.

Notarius autem Jesabellista scribens vota singulorum, eadem mutavit per falsorum nominum suppositionem, falso et contrario modo scilicet ea duobus tenebrionibus seu Gueseis adscribendo, circumstantibus interim consistorialibus ex pseudographo isto serio ac sedulo quaerentibus hoc modo: Qualia vota habent nostri, teutonice: *Wat stemmen hebben het ons?* Quod ipsum animadvertentes cives unanimiter in haec verba proruperant, idiomate vernaculo concepta: *Nu sien ende mercken wy wel wat den gouverneur suect: anders nyet dan die stadt met vreempt guarnezoin te bederven. Hy salt soo veel maecken, dat wy hem met zynen aenhanck ter stadt vuyt sullen dryven.*

Omittere nolui funestam abominandamque praedicationem per dictum Jacobum archihaereticum hoc tempore factam, praedicantem scilicet rem pessimi exempli sub hac similitudine: nolite, inquit, fratres in Christo, promptiores tamen in cista, pueris assimulari, sed fortes estote atque constantes, sicut viros decet. Est, ait, pater familias quispiam, qui veniens domum circumspicit perlustratque supellectilem suam; forte fortuna videns testam aliquam laesam vel confractam, sciscitatur ex prolibus seu pueris de auctore facti. Pueri singuli negant constanter factum. Vos autem, inquit, nolite sic facere; nolite pueris assimulari: intellexi enim, ait, quosdam ex vobis esse, qui dolent de Papaecidio, id est, caede et latrocinio tot Paparum sive sacerdotum per eos commisso, teutonice: *Dat sy zoo veel Papen ende monnicken vermoord hebben.* Erubescentes publice hujusmodi latroci-

Digitized by Google

nia sive Papaecidia, recognoscere; imo diffitentes factum commissum, more puerorum: erubescentes scilicet de re pie gesta. Audacter, inquit, confiteamini publice factum laudabiliter gestum. Nam Domino Deo obsequium praestat, qui Papaecidia committit, id est, Papas seu sacerdotes occidit. Quibus crudelibus verbis impius apostata iste et se ipsum quoque pari poena condemnavit. Nam et ipse quoque Papa seu sacerdos est, teutonice: *een Paep*, habens characterem indelebilem.

Cujus siquidem abominabilis praedicationis quidam scelerosus nebulo ac tenebrio ex consistorialibus nominetenus mihi et cognominetenus cognitus, volens non tantum auditor esse sed et factor. Ex mera jactantia narravit in oppido Huesdano in pleno diversorio et sodalitio, se nimirum una cum suis consortibus alias in Hollandia interfecisse quemdam Papam seu sacerdotem cantantem et bibentem, teutonice: *Dat hy eenen Paep vermoordt had, al singhende ende drinckende:* idque hoc modo: nam, inquit, eum, in quadam scilicet fossa ad humeros usque per nos constitutum seu collocatum, quando voluimus bibere, pocalo cerevisiae porrecto, misere fustigatum fustibus ad humeros et caput pulsatum, bibere coegimus. Vicissim vero volentes canere eumden, similiter fustibus acriter caesum obrutumque ac fatigatum compulimus cantare; quod siquidem atrox et crudele factum toties per istos tenebriones et Papaecidas iteratum geminatumque fuit, donec miser ille isto crudeli fustuario, id est, supplicio fustium, animum exhalaverit, deoque optimo ter maximo vitalia tradiderit, martyrio affectus. Haec jactanter facinorosus iste retulit, existimans Domino Deo per praedicta obsequium praestitum. Imo Papaecida iste et blasphemus impius, postea in civitate Antverpiana

Digitized by Google

in publica platea deambulans, pessime percussus: nempe spherula tormentaria invisibiliter et ex improviso trajectus, ex ictu hujusmodi saevum vulnus accipiendo maximumque tormentum patiendo, miserabili obitu vita functus est, ad orcum relegando animam suam ultionisque cauterium accipiendo.

CAPUT SEPTIMUM.

In initio mensis Februarii tantum fuit per improbos consistoriales improbo eorum labore effectum, ut, antiquis eisdemque Catholicis ducibus militum dimissis, constituti fuerint novi duces ex consistorio, nempe Jacobus van Casteren in intersignio quercus et quidam alii similis farinae homines, eodem lotio erroris, malitiae et nequitiae, impietatis perversitatisque perfusos atque imbutos. Adeo quod dicti consistoriales certas quasdam literas surreptitias clausas, ab eis taliter qualiter impetratas, decima die hujus mensis, tribus membris civitatis porrexerint, continentes pernitiosam petitionem de recipiendo milite externo, nempe comite de Hollac una cum tribus vexillis, tunc temporis in libertate de Oirschot collocatis. Verum, tria membra praedicta, rejecta petitione improba, totis viribus sese suspectis hujusmodi literis opposuerunt. Hinc satis colliguntur pessimae machinationes consistorialium, necnon civitatis Catholicae constantia atque fidelitas affatim innotescunt.

Consequenter die undecima mensis praesentis quidam nobilis patricius vir bonus et justus timens Deum, qui

Digitized by Google

neutiquam consenserat consilio et actibus consistorialium, nomine domicellus Guilhelmus de Borchgrave, dominus temporalis de Oerle etc., pridem praeses scabinorum Buscoducensium eandem civitatem reliquit, idque ob metum periculi instantis, nempe ejectionis et exilii per consistoriales comminati: statutum enim et ordinatum erat a tribus ordinibus sive membris civitatis de consensu gubernatoris, ne ulla ratione portae civitatis de nocte panderentur aperirenturque. Contigit autem, quod dictus gubernator volebat nocte quadam veredarium extra civitatem, quasi scilicet de die non habuisset opportunitatem mittendi, nisi quod monstri aliquid alebatur anguisque in herba latebat, mittere. Venerunt itaque nonnulli ex schola digladiatoria, tunc temporis vigilias necnon custodiam unius clavium civitatis habente, ministri ejusdem gubernatoris praetensi, clavem portae ab eodem domicello Borchgreeff, cujus quidem clavis ipse tamquam consiliarius secundi membri civitatis, eo tempore custos erat, petentes quo jure quaque injuria; qui eam recusavit tradere, allegans ordinationem civitatis volensque rem prius patefieri tribus ipsis membris praedictis, praesertim tertio membro, quod tertiae clavis custodiam habebat, aliisque deputatis et commissariis addens haec verba teutonica: *Ick en sal uluyden den sluetel niet gheven, noch om uluyden wille, noch om den gouverneurs wille.* Quae verba consistoriales praedicti sinistre interpretantes, adeo aegre tulerunt, ut eum propterea citari fecerint, accusantes eumdem de multis comminantesque ejectionem et exilium. In tantum quod vir ille nobilis debuerit tam motu proprio, quam consilio amicorum, ultro furori improbi gregis cedere, civitatemque relinquere.

Digitized by Google

Altera die, quae fuit duodecima incredibiles fuere discursiones et incursiones in singulas domos factae per consistoriales, quaerentes, uti asserebant, peregrinos sive exteros homines, inibi forte hospitatos. Sed sub illo praetextu et medio quaesito arma quaerebant; in aedibus clericorum inventa autem annotabant. Verum, ut ingenue fatear verumque dicam, nihil aliud tenebriones isti quam ansam quaerebant, composito enim factum erat, teutonice, *het was een ghemaect dingh*, expilandi ac spoliandi clerum, qui tunc temporis expilationem in singula momenta exspectabat timebatque: usque adeo, quod eo tempore fuerit jactatum commune verbum istud per Catholicos seu Papistas lingua vernacula: *Sy eochten den blauwen blaesbalk, opdat sy aen tgrabbelen souden comen;* vel potius: laqueos quaerebant, quibus suspendi valeant. Hisce et similibus usi tunc fuere factionibus, adinventionibus et studiis; sed actum egerunt.

Eadem die mirum incredibilemque in modum fuit sollicitatum grandesque tempestates motae fuere per consistoriales ad intromittendum militem externum. Nam dictus Lokeren cum suis complicibus acriter instituit improbeque laboravit apud civitatem, nempe tria membra, ut externus miles Gueseus admitteretur. Imo cernens se non posse voto potiri, petiit, ut vel saltem miles externus admitteretur, collocandus extra et propre portas civitatis, scilicet in pago de Vught, Ortten et Hyntham, intromittendus autem tempore necessitatis, pressus ab hoste. Sed tertium membrum, nempe communitas, hoc ipsum recusavit facere, rejecta ejus petitione tamquam suspecta. Laboratum autem fuit tota ista die strenue sine intermissione importune satis, sed incassum. Adeo ut apud cives tunc vulgo jactatum fuit proverbium vernacula lingua concep

Digitized by Google

tum, *Myn heer van Lokeren soude die stadt gheern sluyten in synen ooheren.*

Postea vigesima prima scilicet die hujus mensis praedictus dominus temporalis de Boxtel, praetensus gubernator civitatis Buscoducensis, accepta licentia abeundi a tribus membris, tam pro se ipso quam dicto Lokeren filio suo valedixit civitati, quam tunc reliquit; remanente nihilominus eodem Lokeren filio suo absque commissione legitima. De quo tunc fama erat, quod tandem a coquo suo expelleretur ob defectum scilicet Cereris et Bacchi.

Vigesima autem quinta die venerunt aliquot vexilla Anglorum et Scotorum, sponsi Penelopes, in patriam Huesdanam et patriam de Altena, et tria vexilla in pagum de Enghelem et Alem ea spe, ut intromitterentur per consistoriales in civitatem. Lokeren autem cum sua appendice eodem tempore exhibuit certas quasdam literas, a quo, nescio, pseudographo scriptas, continentes admissionem militis externi, necnon unionem civitatis Buscoducensis cum Hollandia. Civitas vero olfaciens proditionem et instans periculum, conclusit et ordinavit, ad revocationem trium membrorum, ut ipsi scholae digladiatoriae et vicis sive truncis tempore excubiarum fieret adjunctio sive appositio vigiliarum subsidiariarum, teutonice, *bywachten*, ex quolibet scilicet collegio sagittariorum sive jaculatorum, unius manipuli. Ut videlicet quaelibet vigiliae sive excubiae augerentur quatuor manipulis, teutonice, *vier rotten:* quolibet manipulo ascendente ad numerum undecim personarum, et vicissim cuilibet ex dictis quatuor collegiis jaculatorum, teutonice, *vuyt die vier schutteryen*, adjungerentur ex dicta schola et quolibet vico seu trunco,

Digitized by Google

unus manipulus. Per quam ordinationem maxillae ejusdem scholae digladiatoriae sive consistorialium insigniter chamo et freno constrictae fuerunt. Sed dicti consistoriales seditiosi necdum pacati hac ordinatione et conclusione civitatis, non destiterunt ulterius improbe laborare et moliri, necnon proditorie et ex insidiis introductionem militis externi machinari.

CAPUT OCTAVUM.

His volui adjungere quoddam factum memoria dignum, quod contigit tertia die Martii in ipsis scilicet festis Bacchanalium. Quo tempore suspensus fuit ante fores Jacobi pseudopraeconis vitulus morticinus excoriatus et a canibus semiesus, qui multis diebus jacuerat in cimiterio ecclesiae cathedralis. Hoc autem factum fuit eo fine, ut impurus Calvinista iste de impuro morticino vitulo baccharetur, id est, bacchanalia celebraret geniumque curaret. Hinc colligi potest quanto in honore et favore habitus a Catholicis civibus fuerit pseudopropheta iste Calvinisticus, qui perbelle callebat Curios simulare et Bacchanalia vivere.

Silentio haud praetereundam existimavi lamentabilem praedicationem, ob instantem fugam per dictum Jacobum apostatam, die duodecima Martii factam, in sacello divae matris Annae. Incredibiles tunc threni sive lamentationes a consistorialibus factae fuere, copiae eorum lacrymarum ab auditorio affatim effusum, pauci erant, qui tenerent la-

Digitized by Google

crymas. Amaro autem animo suspirans et ejulans, adduxit nugator iste vesanus sine capite fabulam, allegans ex veteri testamento varia exempla, quibus auditorium ad patientiam exhortatus fuit in pseudoconcionibus a se factis. Dicens verbum Dei una cum prophetis perpessum fuisse multas persecutiones, et a multis prophetatum esse annis, ipsum verbum Dei ejusque praecones seu praedicantes pati debere tres persecutiones in hisce patriis inferioribus. Declarans se perpessum fuisse binam persecutionem et tertiam instare, sed post trinam illam persecutionem aliam nullam fore, semine scilicet puri ac meri verbi divini tunc deinceps florescente. Inter alia autem suos auditores seu consistoriales, hortabatur praesertim ditiores ac opulentiores, ut se sequerentur et neutiquam in civitate inter Papistas remanerent. Quid multis moror? Ploratum fuit hinc inde, lamentatum ultro citroque, modo incredibili. Tam difficulter scilicet solvitur malitia, diurnitate temporis conglutinata et indurata! Hoc autem pseudologio valedixit auditorio venia postulata. Verum nondum statim hostis iste, domesticus recessit, hoc enim fieri oportet, non nisi foetore relicto, more diabolico, uti inferius patebit. Est autem dictus Jacobus propheta verus quoad hoc quod dicit, persecutione cessante, verbum Dei florescere Et profecto sperandum, quod pseudoprophetis istis theomachis exulantibus, verbum Dei florebit, una cum ecclesia Catholica.

Posthaec die quarta Aprilis dictus Lokeren, intrusus gubernator civitatis, jussit ad se accessiri praememoratum dominum Gerardum Broeckelaer, pastorem ecclesiae parochialis divae Catharinae virginis, per binos satellites suos, qui eum secum adduxerunt. Cui tunc propositi fuerunt

Digitized by Google

diversi articuli inepti per aliquot judices, quos scabinos vocant, civitatis: nimirum magistrum Reynerum Everswyn, magistrum Gerardum a Deventher, domicellum Joannem Moninch cyclopem et alios consortes. Primus articulus fuit: An ne verum esset, quod in suggestu publice praedicasset, omnes auditores praedicationis haereticorum sive pseudopraedicantium condemnatum iri. Quem articulum confessus fuit et non negavit, dummodo scilicet in hujusmodi praedicatione erronea perseverantes permanerent absque conversione et resipiscentia. Secundus fuit: Utrumne similiter praedicasset, praedicationem haereticorum [nihil] esse nisi meram seductionem populi, necnon dolum et commentum diabolicum, teutonice: *duevelerye;* quem ipse similiter confessus fuit. Tertius articulus fuit: Anne praedicasset, ipsos Gueseos seu haereticos sitire sanguinem suum, seque optasse, quod casu quo contingeret se occidi ab eis, posse tunc emittere cupam sanguine plenam, quo omnes crudeles ac cruenti isti sitientes saturari sive expleri valeant, adeo quod illa die multae ac diversae propositiones objectiones et confutationes hinc inde factae fuerint.

Postea die sexta, quae merito summaque ratione venit ipsi domino pastori praedicto, tam creta quam carbone signanda, mane hora octava accersitus fuit idem pastor ad aedes dicti Lokeren, ubi mandatum accepit exeundi statim civitatem absque mora; cui ilico adjuncti fuere quatuor satellites ipsius Lokeren, qui eum furtive tamquam pacis religionis refractarium, extra civitatem duxerunt usque ad pagum de Vught, quem a longe tunc idem ipse Lokeren secutus fuit. Quae siquidem proscriptio ac ejectio fuit adeo secreta et occulta, quod collegium chi-

Digitized by Google

robombardariorum, teutonice: *die Clueveniers*, tunc excubantes ad portam Vughtensem hujusmodi proscriptionem non adverterint. Verum exorta mox fama deferente clamosa denuntianteque rumore, secuti fuere e vestigio pastorem multi Catholici cives, tamquam feroces leones catulis raptis, inter quos primus idemque praecipuus fuit domicellus Joannes Campen ex praeclaro genere nobilique stemmate oriundus, qui eundem manu violenta reduxerunt. Venientes autem ad portam exteriorem, viderunt ibidem ipsum Lokeren, rei eventum exspectantem, supra pontem stantem et interrogantem: Qua fronte quave audacia et temeritate auderent istum reducere? necnon ulterius in haec verba ideomate vernaculo prorumpentem: *Dit sal noch halsen costen.* Cui respondit dictus Campen: Nos sanguinis et pecuniae affatim habemus: teutonice: *Wy hebben bloedts ende ghelds ghenoch;* Aliis nonnullis, praesertim uno vero patriota, nominato Joanne van Blaeijel, dicentibus ipsi Lokeren et addentibus: Tu viridis nimis adhuc es ad talia perpetrandum. Adhuc tua messis in herba est. Neque imperator neque rex seu monarcha aliquis talia umquam ausus fuit perpetrare: teutonice: *Ghy sydt veel te vael om uwen beck: ghy sydt noch te gruen alsulcx te bedryven. Noch keyzer, noch coninck off monarch en hebben noyt alsulcx aen derven richten.* Crescente interim numero civium expavit fere iste Lokeren prae nimio terrore, metu atque pavore; de statu braccae hic retineo. Qui tandem in haec verba proruit: Numquid ego sum supra vos: teutonice: *En ben ick nyet boven uluy?* Responderunt cives: Ita facile posses esse infra nos: teutonice: *Iae, ghy mocht ligtelyck beneden ons syn.* Multi enim habebant in animo eundem praecipitem dare ex ponte in aquas, sic enim infra

Digitized by Google

eos fuisset. Pastor autem ductus fuit in civitatem, cui obviam statim venerunt in aggere Vughtensi nobilis domicellus Jacobus Brecht, eques auratus, summus praetor seu praefectus Catholicae civitatis Buscoducensis, una cum Paulo Wynants duce militum, tunc temporis excubias habente, cum vexillo suo, qui tanquam fortissimus dux, et primaria causa movens alios incitavit, animavit confortavitque ad reducendum pastorem: ea scilicet in re, sicut in caeteris multis, fiducialiter admodum viriliterque agendo: necnon magistratu sive senatu, nempe, magistro Godefrido Lombarts, J. U. licenciato, provisore mensae sancti Spiritus Sylvaeducensis, Hieronymo Wynants, ac multis ex consiliariis, utpote, magistro Zegero, J. U. licentiato, viro inprimis virtutis floribus ornato, et solidissimae fidei splendore decorato, aliisque quam plurimis, tam ex magistratu quam ex corpore civitatis viris praeclarissimis regiaeque majestati fidelissimis vasallis, viris, inquam, imprimis orthodoxis atque Catholicis. A quo nobili stipatus comitatu, pastor ductus fuit ad domum civicam, ubi conclusum ilico fuit et ordinatum, ut duceretur ad aedes praenominati domini praetoris, ubi multis mensibus permansit, civitate interim pro exspensis seu sumptibus, tam litis quam victualibus et violentiis futuris spondente ac fide jubente. Parum autem abfuit, quin eo tempore dictus Lokeren fuerit expulsus civitate. Quid multa? Erant tempore proscriptionis praedictae quinque nebulones et tenebriones furciferi in capella de Vught ex insidiis latentes, adventumque exspectantes ejusdem domini pastoris: qui eundem, capite prius securi diffisso, in partes sectum in fossa praeparata recondissent, sicque crudelissimo mortis genere affecissent. Sed Dominus Deus eorum impios conatus fregit, servumque suum nequaquam deseruit prae-

Digitized by Google

conem veritatis. Unus autem ex dictis quinque latronibus videns se frustratum spe sua, aciem gladii sui a se fractam prae nimio furore mentis atque amentia in aera projecit.

Eadem hac die, ejectus similiter fuisset dominus ac magister Ghisbertus Masius plebanus ecclesiae cathedralis. Satellites enim dicti Lokeren venerant ad plateam usque putealem, versus aedes ejusdem plebani, sed intelligentes olfacientesque reditum dicti pastoris divae Catharinae ilico pede Mercuriali reversi fuere, dimissis auriculis, instar iniquae sortis aselli. Eadem quoque die expulsus fuisset religiosus dominus guardianus conventus Minoritarum. Hos autem tres excellentissimos verbi divini praecones expulissent propter justitiam et veritatem, quas strenue impavidoque pectore praedicabant absque intermissione, exhortantes populum ad constantiam in fide Catholica et fugam errorum. Quid? Amplius infra triduum ejecissent omnes Papistas sive Catholicos. Sed Dominus Deus aliter disposuit, qui suos omni tempore, ut pupillam oculi, custodit.

Consequenter die octava maximae fuere tempestates motae per praedictos consistoriales, et ingens pavor invasit multos. Nam scelerati isti jactitabant se velle extrema, ferro vique armata, tentare, necnon Acharontem movere: teutonice: *Dat ser met gewalt door smyten souden.* Quo tempore ingens erat numerus Gueseorum in pago de Helvort, quos fama erat muros civitatis a duobus lateribus scandere velle, eadem schola digladiatoria ea nocte excubias agente. Quid plura referam? Ampullae tunc temporis et sesquipedalia fastuosaque necnon spumantia verba teutonice: *trotsighe woorden*, seu potius nefandae blas-

Digitized by Google

phemiae, per eosdem consistoriales incircumsisos, jactata et trutinata fuerunt dicentes: Aut cucubirtae florem aut cucubirtam; aut mortem, aut vitam; aut civitate potiemur, aut Deus non erit Deus: teutonice: *Wy sullen onsen wil vande stadt hebben, of God en sal egheen God syn; wy sullender nu doorslaen; wy willen nu strondt ofl coninck wesen, ridder ofl mersman.* Sed alternativorum alterum fuit verum. Deus namque mansit Deus et tenebriones isti stercorati manserunt in stercore. Cives autem Catholici tota nocte illa strenue vigilabant, tam inter privatos parietes, quam in publicis vigiliis, Domino Deo interim custodiente civitatem.

Libet hic recensere, quod in libello accusatorio contra dictum dominum pastorem exhibito per ejus adversarios, nimirum consistoriales, praesertim aliquot judices seu scabinos et signanter per magistrum Reynerum Everswyn, magistrum Gerardum a Deventher cum consortibus, conclusum erat mere criminaliter ad decapitationem et confiscationem bonorum.

Die vero decima quarta Aprilis consilio malignantium congregato, dictis scilicet judicibus seu scabinis una cum ipso Lokeren et aliis multis ex consistorio, in domo civica in camera vulgariter dicta *opten Gaffel*, et cuticula bene per eos curata vinoque cerebro incalescente, jusserunt ad se coram tribunali accersiri ac sisti eundem dominum pastorem sub horam noctis nonam, postquam scilicet tam temulenti potuque obruti essent, ut eorum ludibriis calumniis et scommatibus responderet. Quaenam est ista, obsecro, via justitiae et modus procedendi, ut reus insons de nocte sistatur cogaturque respondere coram tribunali, sedentibus judicibus sontibus Herodianis

Digitized by Google

partialibus atque capitalibus hostibus suis? Ad tribunal interim insons, iniquum temulentumque tempore noctis praeter consuetudinem fori moremque judiciorum rapitur a sonte. Venerunt autem bene quinquaginta numero instar canum rabidorum ex schola digladiatoria, eo tempore vigilias agente, ad aedes domini praetoris, postulantes ipsum dominum pastorem captivum ad tribunal scabinorum sisti sive vivum sive mortuum. Verum ipse dominus praetor turbae Judaeorum tale responsum dedit: non est, inquiens, modo tempus pro tribunali sedendi. Illis autem ita sermonibus invicem conserentibus, supervenerunt cives in magna copia instar imbris repente ruentis, qui dictam turbam et colluviem nebulonum dissipaverunt. Quid plura? Conclusio dicti concilii erat talis: quod eundem dominum pastorem innocentem insigniter illusum ludibriisque indignissimis conviciis et opprobriis necnon dicteriis scommatibus et apophthegmatibus exceptum et fatigatum remisissent ad aedes praetoris et in via ex insidiis per dictam catervam latronum vita privassent. Sed consilia sua pessima excogitata non potuerunt stabilire.

Sciendum autem est, quod eadem die decima quarta ipse magister Reynerus scabinus seu judex surgens ex sede seu cathedra, in qua pro tribunali sedebat, fecerit se partem, sustinens scilicet partes accusatoris, eumdem pastorem de multis accusando. Qui interrogatus a civibus adstantibus, cujus nomine et auctoritate se partem faceret, nempe accusatorem? Respondit se hoc facere ex parte et nomine civitatis. Illis autem petentibus videre procuratorium et commissionem civitatis, respondit se non habere procuratorium aut commissionem, sed se id facere nomine uxoris et prolium. Quod sane responsum fuit ad-

Digitized by Google

modum ridiculum et ironice factum. Imo idem ille magister Reynerus, senex infatuatus et inveteratus dierum malorum enormes tunc temporis blasphemias effudit in venerabile sacramentum eucharistiae sub hac verborum forma, vernaculo sermone concepta: *Het is eenen meelgod ende den pastoir is eenen meelgod-eter; hy is eenen ziellen moorder.* Et alias similes blasphemias ex impuro stomacho evomuit.

Antequam autem ad ulteriora via regia procedamus praemittere libet horribile quoddam ac detestandum nefandumque responsum consistorialium sive Gueseorum, quando eis aut alicui eorum a Catholicis pia fit monitio et commemoratio vel mortis vel extremi judicii aut poenarum infernalium ceu justitiae divinae. Qui statim in verba ista impia satis proterve proruunt: Aurigae curam omnem committimus, teutonice: *Wy laeten den voirman sorghen*, flocci scilicet facientes pias ac salutiferas admonitiones, plane immemores, quod auriga subinde solet currum subvertere.

CAPUT NONUM.

Consequenter die quarta Maii Theodoricus Arnoldi junior praeses insignium judicum seu scabinorum superius memoratorum venit eques in civitatem Buscoducensem spirans mendaciorum, minarum et caedis in Catholicos seu Papistas, secum adferens ingentem sarcinam litterarum et placetorum falso fabricatorum contra tractatum pacis instantis, quam modis omnibus conabatur cum suis com-

Digitized by Google

plicibus sistere ac impedire. Petiit autem tunc temporis et quinta die sequente unionem civitatis cum Hollandia, Zelandia et Gelria, provinciis unitis et confoederatis, necnon sub liga, ut vocant, existentibus, contra tractatum instantis pacis. Petiit ulterius multas exactiones aliaque quam plurima in grave praejudicium civitatis et pacis. Verum litterae praedictae fuere per civitatem Catholicam rejectae tamquam suspectae falsoque fabricatae, una cum unione proposita, tamquam civitati et paci praejudiciales. Verissimum enim est quod vulgo dici consuevit, unionem scilicet et pacem Religionis, teutonice: *den Religions vrede*, esse armenta Gueseorum sive haereticorum, teutonice: *dartelery der Guezen.*

Hoc tempore quidam Jodocus de Bie unus ex consistorialibus extruxit de consensu duntaxat dictorum scabinorum seu potius, scabiosorum, magistri Reyneri Everswyn, magistri Gerardi a Deventher et aliorum consistorialium similis farinae et scabiei hominum pontem ligneum levis materiae prope portam Hynthamarensem, faciens ulterius foramen magnum in muro civitatis causa vehendi carras seu bigas, uti asserebatur, per illud ipsum foramen ad usum munitionum ac fortificationum civitatis. Civitas autem olfaciens fucum ac fraudem, destruxit subvertitque ilico pontem, recenter positum, octava die Maii et foramen violenta armataque manu obstruxit. Quod siquidem fōramen seu potius cicatrix foraminis vocatur in hodiernum usque diem: Foramen apiarium, teutonice: *Bieën gadt.* Adeo quod utriusque et pontis et foraminis finis ab origine pependerit. Sub illo namque praetextu et velamento existimabant consistoriales isti militem externum in civitatem intromittere. Illa namque eorum et mens erat et propositum. Miles vero

Digitized by Google

intromittendus ea de causa venerat et collocatus erat in patria Huesdana et in Longa Platea, nempe in Waelwyck et Druenen, trecenti scilicet equites cum aliquot peditibus. infimae faecis, capitalibus hominibus. Qui cernentes se spe sua frustratos et delusos recesserunt protinus, foetore relicto more diabolico. Patet hoc, nam plus quam belluina ferocitate laverniones isti facinorosi, ter quaterque patibulo suspendioque digni in miseros rusticos desevierunt, terribilem immanitatem et crudelitatem in eos exercentes, quos nefandis tormentis affecerunt. Mulierem namque quamdam collo laqueo constricto per aquas traxerunt ejusque prolem a longe sequentem multumque plangentem pugione alvo dissecto, trucidarunt, intestinis in terram effusis. Dicti autem Nerones sperabant civitatem Catholicam intrare tanta crudelitate armati.

Die vero undecima Maii habitum fuit consilium per dictos consistoriales in vico dicto Op Dueteren prope et extra portam divi Joannis evangelistae in domo ibidem collapsa Henrici Michaelis. Venit autem nocte illa dux quidam militum cognominatus Boutman, impius Antiochista in pagum de Engelen una cum trecentis peditibus, impia hominum colluvie. Quo tempore et totidem similiter pedites venerunt in pagum de Berlecom, qui altera die propius accesserunt, nimirum in dictum vicum Op Dueteren, et in pagum nuncupatum Opte Dunghem, sperantes sibique pro certo persuadentes, jactitantes et ascribentes intromissionem in civitatem, canentes scilicet triumphum ante victoriam. Quibus duobus diebus praedictis inita fuere consilia funesta per dictos consistoriales praesertim in aula episcopali, ubi multiformes insidias et laqueos absconsos struxerunt et posuerunt, multifarias pro-

Digitized by Google

ditiones concoeperunt. Usque adeo, quod si umquam antea nunc maxime in continuo motu et labore fuerunt, Papistis seu Catholicis necem civitatique perniciem machinantes. Civitas autem eadem die duodecima voce tympanistae proclamari fecit circa undecimam horam, ut omnes externi milites civitatem exirent et extra eandem sese mox reciperent ante duodecimam horam sub poena corporalis punitionis: directis simul literis ad dictum Boutman, ut cum suo milite e vestigio recederet, alioqui civitas sciret, quidnam de eo agere haberet, qui postera die mane recesait.

Postea, die decima quinta et decima septima, exhibitae fuerunt civitati diversae respectivae literae, per dictum Lokeren et consistoriales sive diabolistas, a quo nescio Abimelech totius mali artifice ac architecto directae, continentes exactionem centesimi denarii et admissionem praesidii militaris externi saltem tempore necessitatis, vel inpraesentiarum in pauco admodum numero, nimirum quinquagenario.

CAPUT DECIMUM.

Postmodum secunda die Junii de nocte, qua vigiliae habitae fuerunt per scholam digladiatoriam appropinquaverunt Guesei sive milites externi, scilicet Joannes Bacx assertus gubernator Huesdanus seu potius praefectus arcis Huesdanae, quam vulgo vocant castellanum, una cum suis consortibus, et complicibus, proditor civitatis paternae vocatus per consistorium Buscoducense existimansque

Digitized by Google

ea nocte eandem civitatem intrare, et occupare cum suo frugiperdarum coetu. Verum tota illa nocte strictissimae vigiliae per cives habitae fuerunt; catervatim ac manipulatim plateas omnes civitatis, moenia simul et portas circumeuntes.

Postera autem die, quae erat tertia hujus, tanta fuit commotio et turbatio in civitate, qualis hactenus numquam visa fuit similis. Cives omnino voluerunt portas civitatis claudi, e contrario schola digladiatoria voluit eas manere apertas, quae promiscue intromittebat quoscumque sine discrimine et absque delectu Gueseos externos, homines scilicet ter quaterque capitales in pago De Dunghen et Vugcht existentes. Tandem cives violenta armataque manu (nunc serio res agitur) clauserunt primo portam divi Joannis idque ante prandium. Postea a meridie Vughtensem, invitis dentibus ejusdem scholae. Toto tempore illo pomeridiano et altera die usque ad laudes divae virginis Mariae clausa mansit ecclesia cathedralis absque pulsu ullo campanarum et officio divino: consistoriales autem praedicti eadem die prima, secunda et tertia Junii tanquam rabidi canes cursitaverunt per plateas aspectu truci quemlibet obvium Papistam torve aspicientes, quasi eum vivum cum pelle et carne diglutire voluissent et dentibus discerpere. Dicta quidem die prima de nocte existimabant se fore dominos ac magistros civitatis. Hora namque secunda noctis interni Guesei sive consistoriales conabantur futurae intromissionis sive introitus indicium sive signum dare externis Gueseis: sed misere frustrati fuere opinione sua ob strictas custodias civium, quibus rei gerendae occasio eis praecisa erat: externis vicissim Gueseis signum foris facientibus ignitum, teutonice: *een vier*

Digitized by Google

teechen, per incendium cujusdam tugurii communiter nuncupati: *Spychers hutte:* ipsa meridie, prandentibusque ovibus factum. Die vero tertia praedicta nocte venientes consistoriales ab excubiis intraverunt recta aulam episcopalem, ubi in prato et horto manserunt tota illa nocte usque ad quintam horam pomeridianam sequentis diei, strictissimas excubias agentes ob metum et futurum assultum civium. Dicta autem hora quinta coacti fuerunt recedere potu metuque obruti atque sepulti. Usque adeo quod ebrietatis certum specimen et testimonium dederint exhibuerintque tam in prato praedicto et planitie quam publica platea, ubi respective omnia ante et retro turpi vomitu defoedarunt.

Nunc ad externos Gueseos sermonem dirigamus. Qui obsidentes civitatem professi publice fuerunt sese vocatos esse a consistorio Buscoducensi, bene tribus diversis successive vicibus, sed se qualibet vice semper frustratos esse spe sua et opinione. Consistoriales igitur sive synagogistae intelligentes se haud posse voto potiri, invenerunt mox aliud medium proponentes et petentes a civitate, ut papae seu sacerdotes, qui non habitassent integro anno in civitate, eandem exirent. Sed e vestigio rejecta fuit improba eorum petitio. Tunc postularunt juramentum ab illis praestari fidelitatis armis depositis, deinceps haud assumendis, nisi cum consensu et beneplacito centurionum seu capitaneorum. Hinc satis superque intelligi potest seditiosus spiritus consistorialium. Notandum autem est quod symbolum sive signum istorum Gueseorum erat: Bonus comitatus fixus, Gallice: *bon convoy fix.* Sed male cecidit alea, teutonice: *Den bot was vergalt.* Postremo sciendum est ad petitionem et instantiam consistorii Buscoducensis factas fuisse preces sive orationes in oppido

Digitized by Google

Graviensi, idque pro felici successu conatus incoeptique impii. Adeo quod ad effectum illius instituti fuerint tres dies festi per pseudopraedicantem Graviensem, quibus feriare et orare deberent. Quid multa? Contigit quod mulier quaedam Graviensis istis diebus deprehensa a consistorialibus in opere manuali, colo assidens, filaque ducens et interrogata: Quare non feriaret? Quaesivit illa causam? Respondent isti: Ob dies festos. Ulterius quaesivit illa: Quisnam hosce festos dies instituisset? Responderunt isti, dicta festa instituta esse per praedicantem suum. Amplius mulier rogavit: Quidnam eorum praedicans esset? An bestia an homo? Responderunt isti non sine stomacho, hominem esse. Si, inquit illa, homo sit et festa instituerit: ergo sunt institutiones humanae: sunt dogmata et mandata hominum. Vos autem non vultis observare dies festos ab ecclesia Catholica institutos eo, quod sint, uti asseritis, institutiones humanae. Idcirco nec ego vicissim volo feriare seu vestra festa a praedicante vestro homine instituta observare. Oportet enim me manibus victum quaerere prolibus meis parvulis. Virilis, me Hercle, aptaque responsio mulieris.

Retinere haud volui ea quae contigerunt die quarta Junii. Quo tempore dictus Lokeren fuit supra modum pudore suffusus per ipsos Catholicos cives et praesertim Hermannum Colen, qui ei dixit ad barbam (saltem puto eum barbatum esse) in domo civica haec verba: Tu, inquit, gubernator cum esse velis, qualem te ipsum jactitas, si scires quisnam fecisset gladium tuum, quem ad latus portas, merito puderet te eundem gestare. Quia, inquit, homo stupidus eum fabricavit. Quaerit ille causam. Quia, ait, gladius tuus ab altera parte stupidus est et

Digitized by Google

ab altera scindit. Ab altera quidem scindit: quia adjungis te alteri parti, nempe consistorio, parti siquidem minori et turpiori. Altera vero parte stupidus est: quia opponis te reluctarisque parti majori, eique saniori: scilicet tribus ordinibus sive membris et quatuor collegiis sagittariorum sive jaculatorum civitatis. Et alias multas confusiones tunc perpessus fuit. Sed perfrictae frontis ille parvi fecit reprehensionem.

Adhaec die nona Junii consistoriales fecerunt sono sive clangore tubae et praeconis voce publicari sub poena corporalis punitionis, ut omnes et singuli papae seu sacerdotes externi, qui integri anni spatio civitatem Buscoducensem non inhabitassent, deberent comparere ad aedes gubernatoris Lokeren, ad jurandum pacem religionis, teutonice: *om den Religions vrede te sweeren.* Ne scilicet religionem consistorialem ullatenus turbarent nec verbis nec factis.

Insuper omittere nolui rem jugiter memorabilem, quae contigit die vigesima prima mensis praesentis. Qua die quidam ex schola digladiatoria sepultus fuit more Catholico in coemiterio ecclesiae cathedralis, nominatus Anthonius filius Petri van Doyenbraecken, alias Natgat, juvenis robustus, parum claudicans in alteram partem. Qui longo tempore fuerat auditor falsae praedicationis Calvinisticae. Hic in extremis constitutus fuit conversus, et palinodiam erroris sui infausti canens jussit ad se accersiri sacerdotem, nempe dominum Petrum Peelmans, cui errata necnon peccata sua sacramentaliter confessus fuit, sumpto corpore Christi. Dici vix potest, quot contritionis signa ab eo exhibita fuerint, inter caetera in haec verba corde

Digitized by Google

contrito, multis suspiriis ex imo pectore deductis, prorumpente: Proh dolor! Quis cacadaemonum me ad hanc scelestam scholam digladiatoriam perduxit? teutonice: *What helsche donder heeft my tot dese schelmschoel gebracht?* addente ulterius hanc publicam professionem: Bonum est et suave in hac novella fide, seu potius errore, vivere, sed malum atque amarum est in ea mori, teutonice: *Het is goet ende suet in dit nhieuw gheloof te leven, maer het isser quaet ende bitter in te sterven*, promittente insuper se futurum exemplar ac speculum aliorum, necnon normam vivendi, si contingeret eum pristinae sanitati restitui, in eadem scilicet revocatione et professione usque ad extremum vitae spiritum perseverante. Consistoriales autem et qui erant de schola digladiatoria recusabant cum amicis prodire in funus eo quod Catholice mortuus esset et sepulturam elegisset in coemiterio Catholicorum.

Postmodum vigesima octava Junii mane obiit magister Reynerus Everswyn scabinus, qui tempore vitae suae fuit hostis capitalis ecclesiae Romanae, summi pontificis totiusque cleri. Mortuus autem et sepultus more haeretico, cui in extremis assidue adfuit pseudopraeco Jacobus papa seu sacerdos, licet apostata impius Calvinista; adeo quod coecus coeco ducatum praestiterit. Hujus Reyneri filius nomine David artium magister ac J. U. baccalaureus adolescens multum generosus, bonis se ubique socians, semper constans permansit in fide Catholica atque orthodoxa obedientiaque regia, haud volens paternas cautiones cavere ceu paterni criminis exempla imitari.

Die vigesima nona hujus mensis habitus fuit delectus

Digitized by Google

militis scholae digladiatoriae, idque ea intentione et fine ut consistoriales essent parati in armis tempore exhibitionis quarundam litterarum, ad eos a consistorio Antverpiano ab ipsis coryfeis scilicet sive praefectis militiae, quos vulgo coronettos, teutonice: *colonellen*, Graeci vero chiliarchos, Romani autem tribunos militum vocant, directarum, exspectantes propterea, metu causante, faciliorem expeditionem et executionem earumdem. Literae autem praedictae continebant unionem fiendam cum Hollandia et alias multas frivolas et exorbitantes petitiones male fundatas. Continebant praeterea celerem expeditionem et obedientiam, ut scilicet consistorium urgeret effectum petitionum, remis velisque, quod ajunt, instaret, ut se illis civitas conformare vellet: hocque facto, ilico civitas dirigeret literas versus Coloniam ad impediendum retardandumque conclusionem pacis instantem.

Postera die scilicet ultima Junii consistoriales praedicti denuo importune et impetuose satis urgebant easdem petitiones, mare coelo miscentes, eo quod die praecedente nihil actum fuisset ob rejectionem, repulsam refutationemque petitionum.

CAPUT UNDECIMUM.

Calendis autem ipsis Julii, nempe pridie visitationis beatae et intemeratae Mariae virginis fuere per eos petitiones iteratae, non quidem simpliciter, sed armis vique armata. Sciendum autem est die hac certum allatum fuisse nuntium de violenta expugnatione trajecti Mosae et con-

Digitized by Google

clusione pacis facta. Quae res, quodque nuntium incredibilem eorum insaniae et crudelitatis causam dedit, maximum furoris incitamentum praebuit. Ob quod oportebat eos et armis extrema tentare et Acherontem movere, necnon paci totis viribus resistere. Dicti igitur consistoriales impii, audito hoc nuntio pacis, magis irritati, magisque indurantes cervices suas, ante et post meridiem hujus diei magistratum ipsum ad receptionem unionis Trajectensis praedictae coegerunt. Ultra admissionem vero eundem magistratum compulerunt ad publicationem ejusdem. Publicatione autem facta, necdum satiati, voluerunt amplius Catholicos ipsos constringere ad confirmandum unionem hujusce modi, mediante jurisjurandi religione. Quod ipsum Catholici facere modis omnibus renuerunt.

Consistoriales itaque, conscii proditionis, conspirationis, adeoque scelestae conjurationis per eos triduo ante factae et concoeptae, plateis juxta forum praesidio militari, nempe chirobombardariis per eos prius munitis ac formatis, coeperunt proditorie et ex insidiis ipsos Catholicos praevenire et primi bombardas suas in Catholicos ipsos explodere, idque hora quinta pomeridiana. Catholici vero videntes se proditos traditionique proximos necnon cuncta ferro agi proditorie et ex insidiis, acriter cum hoste congressi fuere, testa, ut ajunt, collisa testa, domumque civicam adeoque fori planitiem armata manu occupavere, consistorialibus vi inde expulsis, multisque interim ex utraque parte partim stratis partim vulneratis: sciendum autem est quod inter Catholicos primus resistens sclopumque exonerans fuerit domicellus Joannes Campen, de quo superius mentio facta est. Consistoriales igitur in fugam versi, receperunt ilico sese in aedes quasdam privatas sus-

Digitized by Google

pectasque, triduo ante per eos loco refugii ac asyli adhoc destinatas et electas, nempe in aedes Petri Faess, in aedes nuncupatas *in de Gulde Poort*, in aedes vulgo dictas: *in den Reghenboghe*, quas tunc inhabitabat gener Jacobi van Casteren, sub intersignio Quercus vexillifer: easdem aedes tunc pede volante seu Mercuriali, ut ajunt, occupantes: ex quibus super e tabulatis et fenestris, necnon ex penariis, denuo coeperunt proditorie jaculari tormentaque aerea in Catholicos exonerare. Pars autem ex planitie, sive coemiterio conventus Minoritarum, simile ex insidiis faciebat, qua planitie loco stadii utebantur, in quo bombardas onerabant. Catholici vero, praesertim collegium juniorum jaculatorum tunc temporis in domo civica et ad portas civitatis excubias agens, una cum multis ex collegio antiquorum balistariorum, teutonice: *d'oude Schuts*, undique affluentibus: videlicet, Joanne filio Joannis vander Steghen juniore, magistro Zegero superius nominatis, magistro Leonardo Voss, Petro Sommans, filio Francisci Sommans adolescente ingenuo pro fide Catholica proque majestate regia et patria sua propugnatore strenuo, in vigiliis excubiisque civitatis existente ubique primo et novissimo, Waltero Gelkens, Godefrido de Louwe Phrygione sive acupictore, teutonice: *borduerwercker*, Georgio vander Meer, Lamberto Stueters ejusque filio, Reynero de Haez, Gerardo vanden Kerckhoff, Adriano van Engelen, Henrico van Enghelen, tribus prolibus Joannis *in den Ryder* et aliis pluribus, quorum adventus sic fuit ipsis consistorialibus, hostibus capitalibus conjuratisque, maxime terrori, tam strenue adeoque viriliter et violenter sese opposuerunt et conflictati fuerunt, ut ne unus quidem ex schola digladiatoria sive consistorio evasisset, si super e fenestris et domibus, necnon ex penariis, proditorie jacu-

Digitized by Google

lati non fuissent. Quid multis moror? Tandem ipse Lokeren totius proditionis et seditionis scelestae artifex et auctor, certior scilicet factus a rumigestario suo victoriae instantis seque inclinantis ad ipsos Papistas, prosiliit pede Mercuriali infaustoque nudoque capite, necnon ore hiante plenisque, quod ajunt, buccis clamans: Pax! pax! o strenui cives, pax! teutonice: *O vrome borghere, peys! peys!* ex eodem scilicet ore simul calidum et frigidum, id est, bellum et pacem efflans, qui prius bellum moverat, nunc pacem clamat. Qui prius hostilia exercuerat cum suis complicibus, modo se ipsum mediatorem praebet. Catholici autem eundem Lokeren ita clamantem pacemque crepantem mevam in fugam verterunt: eundem insequentes ad finem usque plateae vulgo nuncupatae *die Colperstraet*, provolventem se ad genua expostulantemque pacem et mutuum colloquium, id ipsum et caeteris quoque consistorialibus petentibus necnon receptui canentibus, et tandem subducentem se in domum quandam privatam. Adeo quod pugna dirempta ventum sit ad colloquium mutuum. Et haec de priore conflictu dicta sint.

Alter autem conflictus factus fuit paulo post, circa vesperam hora scilicet septima, cujus auctor, occasio et causa fuit quidam nominatus domicellus Nicolaus Vladeracken, praefectus arcis Heellensis, qui, orta jam seditione et cive in civem corruente, veniens ex dicta arce una cum sex vel septem consortibus suis consistorialibus, renovavit pugnam semel sopitam sopitosque suscitat ignes, cujus in adventu magna est rerum commutatio facta. Guesei enim consistoriales existimantes eundem Vladeracken una cum ingenti copia militis externi portam civitatis intrasse excubiasque ibidem trucidatas esse, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt: denuo videlicet clamantes:

Digitized by Google

Ad arma! ad arma! En habemus recentem pullum Martium in planitie sive acie, ipsum Vladeracken denotantes, teutonice: *Tsa! tsa! al'arm! al'arm! siet, wy hebben eenen vorssen haen int perck:* pugna interim magis magisque recrudescente. Persuasum etenim sibi habebant vires suas affatim per accessum ejus auctas. Sed intelligentes se spe frigida vanaque frustratos, necnon Catholicos ipsos explodere tormenta bellica grandiora, in foro constituta, subito, data herba, iterum receptui cecinerunt, parte una terga vertente, altera pacem clamante, capite nudato, genibus flexis et manibus plicatis. Inter quos et primus fuit ipse Vladeracken, qui ad genua provolutus pedes ante cujusdam ingenui adolescentis multumque animosi nomine Joannis vander Bonck, veniam praecatus fuit et misericordiam, necnon mortem deprecatus, pacemque manibus conjunctis imploravit. Qui in gratiam fidemque receptus una cum reliquis consistorialibus summopere pudefactus instar canis cauda intra crura reflexa recessit.

Et haec hactenus de secundo conflictu, in quo multo plures hincinde partim strati partim vulnerati fuerunt quam in priore. Licet tamen longe major fuerit numerus caesorum sive stratorum et sauciatorum ex parte consistorialium; qui merito fructus adinventionum suarum comederunt, quique omnes prostratos suos in pugna pedibus arreptos projecerunt in penaria vicina, quorum cadavera adhuc vestita clanculum per suos vespillones nocturno tempore sepelierunt seu potius in fossam quamdam amplam ante altare divae Annae in ecclesia parochiali sancti Jacobi apostoli praeparatam praecipitarunt, ne scilicet numerus caesorum innotesceret. Hinc infallibiliter cognoscitur quam reipublicae Christianae perniciosa sit schola

Digitized by Google

ista digladiatoria ordinata, quam alio vocabulo nomencharunt, pectus juvenile, et haereticorum istud conciliabulum seu consistorium, turbans ubique et inquietans corda seu pectora seniorum. Idcirco stulto haud permittendus digitus nec puero gladius juxta commune adagium. Et haec hactenus de utraque luctuosa palaestra. Sciendum autem est conceptum et conclusionem consistorialium in dicto conflictu fuisse hujusmodi, ut scilicet primo strato collegio jaculatorum sive sagittariorum juniorum vel eo in fugam acto, trucidassent deinceps omnes Papistas seu Catholicos cives una cum universo clero, et tum demum civitate spoliata spolioque in Hollandiam, lavernam illam fornicantem, avecto, militem iidem lavernionem et Argivi fures externum intromisissent.

Postremo operae pretium esse duxi pauca scribere de sphaerulis tormentariis insolitae prorsus formae, quibus consistoriales isti truces usi fuerunt in crudeli facto isto proditorio. Jaculabantur namque glandibus sive globulis partim rotundis more bellico, partim plumbo plano, teutonice: *plat:* partim plumbo in modum grandinis minuto, teutonice: *haghel gheschut;* partim plumbo quadrato seu quadrangulari, teutonice: *viercantigh*, partim octangulari, teutonice: *met acht canten oft achtcantigh*, partim sphaerulis chalybe infuso, ut rectius armaturam penetrarent, partim vero jaculabantur more prorsus insolito, sed more latronum, sphaerulis scilicet binis aeneo filo in modum catenulae torto et revoluto, hincinde connexis combinatisque. Quae ardore pulveris tormentarii candescentes expandebant explicabantque se in longitudinem semiulnae, ut scilicet uno ictu trajicerentur laederenturque simul plures Catholici. Et ut in summa dicam: fuere omnes sphaerulae istae veneno infectae, teuto-

Digitized by Google

nice: *ghevelst*, seu potius alumine et alio sesquihorae spatio prius elixatae. Quis, obsecro, audivit unquam tale latrocinium et quis vidit huic simile? Barbari non ita saeviunt, non sic Turcae ferociunt in Christianos, sicut fecit impia Cohors ista Calvinistica in Papistas: idque non aperto Marte moreque bellico, sed more modoque insolito, arte diabolica. Sed nihil eis adinventiones suae profuerunt, quarum fructus utique comederunt contra stimulum calcitrantes. Imo deficiente eis pulvere tormentario, coacti fuere turpiter desistere et receptui canere. Qui quidem defectus, si Catholicis innotuisset cognitusque probe fuisset, ne unus procul dubio vivus evasisset. Numerus autem opponentium sive resistentium ex collegio jaculatorum juniorum, exceptis aliis superius nominatis, fuit sexagenarius vel circiter. Numerus vero consistorialium conjuratorum fuit quadringentenarius aut circiter, excepta latente appendice, et haec hactenus de utroque conflictu obiter dicta sufficiant.

Figura fili aenei in modum catenae contracti est talis:

Figura vero fili explicati, globulis utrimque pendentibus est ejusmodi:

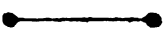

Non taedet autem hic obiter recensere catalogum Catholicorum vulneratorum tam in priore quam secundo conflictu; de quorum numero fuere Hermannus Colen, Godefridus de Louwe acupictor, Theodoricus van Lieshout vexillifer, Joannes vander Donck, domibellus Joannes Campen, Joannes vanden Kerchoff, Theodoricus Joannis lanifex, Remboldus Tuellingh, Hubertus Joppen, Aegidius filius Henrici Wouterss., alias *Joncher Salm*, magister Leo-

Digitized by Google

nardus Voss, Martinus Poelmans et multi alii, quorum nomina hic brevitatis causa omitto. De numero occisorum tam in priore quam secundo conflictu fuere: magister Walterus Zoomers, magister Petrus van Beeck rector scholae, magister Guilhelmus vander Schout, Joannes Buetkens, Godefridus van Stryp, unus cognominatus *Pruiesseken* et alii multi, quorum nomina nimiae prolixitatis vitandae ergo studio praetereo.

CAPUT DUODECIMUM.

Consequenter die secunda Julii consistoriales praedicti denuo ac iterato proposuerunt civitati unionem. Quae civitas petiit sibi exhiberi dictam unionem per articulos in scriptis, ut desuper melius valeret et deliberare et respondere. Dilatum autem negotium fuit in sequentem usque diem, scilicet tertiam Julii. Effectus autem praecipuus dictae perniciosae execrabilisque unionis fuisset, expulsio cleri et retardatio rejectioque pacis absque ulla acceptatione futura.

Exprimi verbis et calamo scribi vix potest concursus consistorialium factus die prima, secunda et tertia hujus mensis ad migrandum resque suas componendum vehendumque ad navigia. Sufficiens copia navigiorum, plaustrorum, bigarum et monotrochiorum, operariorum et nautarum haberi non potuit, ad avehendum res compositas, cistas et sarcinas, quae passim et festinanter admodum necnon cursorie in navigia praecipitabantur. Mulieres,

Digitized by Google

indutae multiplicatis vestimentis melioribus, certatim ac pugnanter ad dicta navigia volitaverunt una cum grege prolium more hirundinum. Eodem modo tunc tumultuatum fuit et cursitatum, quo tempore primitivi Gueseanismi ultra tredecim annos. Namque a condita civitate non fuit angustia tanta in eadem, quanta fuit dictis diebus et quarta etiam die sequente.

Dici etiam non potest verbis nec lingua fari, quot monstrosa genera proditionum, conspirationum, doli atque fraudis, necnon machinarum pessimarum atque adinventionum fuerint eo tempore excogitata per dictos semipendulos consistoriales idque eo fine, ut externus miles aptius admitti potuisset, nunc volentes unionis publicationem fieri, modo falsas litteras exhibentes per pseudoveredarios subornatos tunc temporis promiscue, more graculorum, gregatim undique advolantes et avolantes. Nunc mille rumores falsos spargentes, sine numero modoque et forma monstrosos nimis portentososque, absque capite et cauda, scilicet fabulas Guesicas, teutonice: *Guesenclap.* Eloqui non potest lingua nec calamus scribere, in quantum potestas tenebrarum hoc tempore tumultuata fuerit, in quantum portae inferi una cum ipsis Turcis infernalibus insanierunt, sacra miscentes prophanis et ima summis. Machinamenta, adinventiones, impios conatus et mille artes fraudesque, quis mortalium excogitare similes posset?

Deinde die quarta iterum petita fuit per ipsos consistoriales admissio militis externi, nempe duorum vexillorum, natione Hollandorum, id ipsum importune satis petentes et urgentes, instanter, instantius et instantissime ab omnibus collegiis jaculatorum et truncis, seu vicis, teu-

Digitized by Google

tonice: *blocken ofte weycken*, seu potius vicanis. Quae collegia una cum vicis sive truncis vocata coram suis respective ducibus sive capitaneis ad respondendum propositioni eorumdem consistorialium quoad admissionem militis externi per dictum Lokeren et consistoriales ex oppido de Briel vocati. Dederunt unanimiter responsum negativum, sed se gaudere velle libertate sua et immunitate. Similiter responsum fuit die quinta et sexta die.

Consequenter die septima ipsa tria membra civitatis coegerunt dictum Lokeren, ut statim procuraret recessum dicti militis externi, tunc temporis appropinquantis civitati, una cum Joanne Bacx asserto praefecto arcis Huesdanae, prout hoc ipsum per eum tunc procuratum fuit. Quid, quaeso, aliud quaerunt consistoriales isti Guesei et Hollandi, quam perditionem civitatis? Ut eam faciant scabellum pedum suorum et communem carnificinam: ut inde, inquam, faciant speluncam latronum et columbarium, necnon conventiculum haereticorum et denique eandem darent in direptionem et in praedam.

Veniamus nunc deinceps ad ea, quae gesta fuere die octava, quae dies merito creta vel alba linea notanda venit. Fuit autem dies Mercurii. Hunc Mercurium tunc temporis dicti consistoriales seu schola digladiatoria in pedibus, quod ajunt, habuerunt, id est, fugae se mandarunt, calcaneos ostentantes, honeste quodammodo solum vertentes, partim ob decoctam creditoribus pecuniam, partim ob enormia laesae scilicet majestatis tam divinae quam humanae, necnon perduellionis crimina, una cum tribus vesanis pseudopraeconibus Calvinistis, scilicet, Jacobo, Joanne et Gaspare Mercurialistis, hominibus effeminatis

Digitized by Google

et uxoratis, multaque prole dotatis. Timor namque et tremor eos invasit. Hac die laqueus contritus fuit et Papistae sive Catholici liberati fuerunt.

Subita, me Hercle, fuit haec mutatio dexterae excelsi, qui miraculose populum suum liberavit, idque per ferventes preces et jejunia bonorum. Illud enim certum est, quod non nisi oratione et jejunio ejectum fuerit in digito Dei genus illud daemoniorum. Pridie quidem dicta scelesta schola digladiatoria susque deque tumultuaverat, coelum et terram necnon sacra prophanis miscendo. Imo et eadem hac ipsa octava die praedicatum adhuc fuerat per dictos pseudopraecones in sacello divae Annae, auditoriumque mirandum in modum tunc animatum. Usque adeo quod post finem pseudopraecationis fuerint publicatae sono tympani integrae vigiliae, ea nocte per integrum scilicet vexillum scholae ejusdem habendae. Modo autem sese in fugam ultro convertunt.

Civitas congregata eadem hac die voluit imprimis et ante omnia cassari et annullari unionem, per magistratum mane propositam a subornato ac falso duce militum seu pseudocapitaneo, fingente se venire ex parte civitatis Trajectensis, deinde voluit cassari et lacerari vexillum scholae digladiatoriae, tertio voluit ut exauctoratis neotericis seu novellis ducibus militum seu capitaneis intrusis, restituerentur in pristinum statum et locum, antiqui duces prius legitime electi et ordinati. Quae tria civitas praedicta fieri voluit pede stante, ut ajunt et e vestigio absque ulla mora, prout mox eadem ad effectum deducta fuerunt. Quo tempore et unus ex judicibus seu scabinis, nimirum, magister Gerardus a Deventher, ab incunabilis haereticus coactus fuit, metus cruciatu pressus, se ipsum ex domo civica subducere et civitatem am-

Digitized by Google

plius relinquere, eo quod a Catholicis ei improperaretur, quod esset architectus, auctor, artifex, dux et antesignanus totius proditionis, omnis factionis et seditionis, necnon crudelis latrocinii ac stragis, octava abhinc die factae in planitie fori. Hunc ducem factionis statim alius quidam scabinus secutus fuit, aves enim concolores libenter volant una, armis venabuloque in domo civica relictis; secuti fuere hos mox omnes consistoriales, licet non singuli, fugam arripientes utriusque sexus seniorum cum junioribus, partim armati, partim inermes, quae quidem fuga duravit usque ad occlusionem portarum civitatis. Dici haud potest, quantus fuerit undique concursus et excursus instar aquae effusae. Dici, inquam, non potest, quantus ploratus fuerit ubique et ululatus tam a senioribus quam junioribus. Omnes autem metu premente fugiebant, non obstante nec eos remorante edicto publico, mane pro rostris promulgato de libero tutoque recessu et reditu etiam cum bonis sive fortunis, omni semota compulsione ac vi. Satis, me hercle, mirari nequeo istam tam subitam mutationem. Ipsa siquidem prima die Julii moliebantur civitatem debellare et expugnare manusque suas in sanguine Papistarum lavare, nunc vero in ipsa Octava, teutonice: *in d'Octaeff*, fugiunt laverniones isti levipedes nemine persequente. Consistoriales autem seu schola digladiatoria tunc temporis secum asportavit vexillum suum palo, seu pertica, relicto, teutonice: *den stangh*, quem Catholici tunc in mille partes fregerunt.

Hoc eodem tempore dictus Lokeren lecto aegritudinis decubuit, caussatae principaliter sive originem trahentis ex ipsa furia et pugna superius mentionata, et secundario contractae ex nimio dolore atque moerore animi, eo quod non poterat voto suo potiri.

Digitized by Google

Eadem hac die recte ante occlusionem portarum civitatis allatae fuerunt falsae litterae a Theodorico Arnoldi juniore, praeside scabinorum fabricatae et ad neotericos seu novellos centuriones sive capitaneos destinatae, quibus eosdem mirum in modum animavit et confortavit. Catholici enim ipsi tabellario responsum dederunt: Quod regnum ipsius Theodorici Arnoldi esset hodie ab eo ablatum et penitus cassatum: quodque amodo uteretur hujusmodi literis loco avitergii.

Illud reticere nolui, nimirum quod dictus Jacobus pseudopraeco vesanus in exitu suo manum porrigens ipsi locum tenenti Pynappel, eidemque valedicens, dixerit haec verba: Vale domine locum tenens, custodito nunc bene civitatem. Et in comburendis haereticis servato modum, teutonice: *Adieu, heer stadthalder, bewaert die stadt nu wel ende ziedt ende braedt met maten.* Nec illud, tamquam notatu dignum, quoque silentio praetereundum nec tergiversatione ulla celandum arbitratus fui, et alias nimirum litteras missas fuisse a praedicto Theodorico Arnoldi ad ipsum praetensum gubernatorem Lokeren et consistorium. Quas ipsi excubitores ad portam intercipere volebant, tabellario easdem tradere recusante, tamquam eas volente ipsi gubernatori et quindecim ducibus militum seu capitaneis (erat enim plane ignarus rei gestae in civitate) exhibere. Quid multa? Excubitores dissimulantes rei gestae historiam finxerunt sese velle eum ducere ad dictum gubernatorem et quindecim centuriones, eundem interim ducentes ad aedes cujusdam antiqui capitanei Catholici, qui easdem litteras accepit. Tabellarii ilico aperiuntur oculi, videntis se illusum. Ad contenta litterarum nunc veniamus, in quibus ipse Theodoricus Arnoldi agit imprimis gratias dictis centurionibus et uni-

Digitized by Google

verso consistorio de laudabili facto admissionis et receptionis praesidii militaris externi, asserens se pro illius rei effectu, nempe militis externi introductione, bene octodecim mensibus strenue laborasse; ulterius promittens se brevi venturum et confortaturum ipsam civitatem praesidio militari quatuor vexillorum, quae secum adduceret. Per praemissa allegans scilicet propriam turpitudinem et proditionem suam, eo quod a tempore exitus praesidii militaris regii, nempe Germani militis, in continuo labore et opere fuerit, ad introducendum aliud praesidium Guesicum ipsius scilicet Abimelech, idque invita regia majestate et civitate; hoc improbo modo et conatu studens civitatem ipsam ad pristinam servitutem reducere perpetuoque servitutis jugo premere. Quid multa referam? Dicta civitas eidem Theodorico Arnoldi statim rescripsit per litteras satis invectivas beneque dentatas, in quibus gratias egit ei haud gratas; eundem certiorem faciens de ablato tam ei quam consistorialibus regno.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

Vigesima die mensis Decembris, quae fuit dies Dominica, fuit pro rostris facta publicatio pacis, in civitate Coloniensi tractatae et conclusae, diu antea per civitatem Sylvae Ducensem Catholicorum tamquam obedientiae regiae filiam plenis, quod ajunt, ulnis acceptatae et amplexae. Quae quidem publicatio multum fuit celebris ac solemnis, inchoata hora decima durans usque ad unde-

Digitized by Google

cimeam horum, decorata multorum procerum et nobilium praesentia, quorum nomina et cognomina sunt talia: clarissimus dominus doctor Philippus Veusels, senatus Brabantiae consiliarius, commissarius ex parte regiae majestatis deputatus et missus ab ipsa excellentia illustrissimi domini Alexandri principis de Parma, locum tenentis gubernatoris et praefecti militiae seu capitanei generalis praedictae majestatis necnon regionum inferiorum, Claudius de Barlaimont, dominus de Haultepenne, Engyn, Kermpt, gubernator de Charlemont etc., Gerardus de Horn, baro de Boxtel, dominus de Bassingiis etc.., dominus Jacobus a Brecht eques auratus, dominus de Haechgoort, summus praetor sive praefectus civitatis Buscoducensis, et territorii ejus, scabini sive judices, jurati, consiliarii, et decani opificiorum, repraesentantes tria membra civitatis praedictae, dominus Henricus Zibertus a Dunghen sacrae theologiae doctor, canonicus ecclesiae Antverpiensis primarius apostolicus.

Finita publicatione juramentoque a primatibus civitatis ad manus ejusdem commissarii, digitis erectis, praestito, recta iter captum fuit ad ecclesiam cathedralem, ubi omnes multum celebrem missam de Spiritu sancto decantatam audiverunt. Qua finita omnes secuti fuere apprime solemnem supplicationem, publice per ambitum civitatis factam ac celebratam, populo utriusque sexus in multitudine innumerabili et devotione maxima comitante. Supplicatione facta, coepere tormenta bellica aenea grandiora circumquaque explodi sive exonerari in signum laetitiae atque triumphi. Cuncta profecto fuere laudabiliter ac triumphanter absque turbatione ulla peracta. Sequentibus vero aliquot diebus per quatuor collegia jaculatorum una cum vicis sive vicenis seu truncis simile jus-

Digitized by Google

jurandum ad manus dicti commissarii et praetoris, digitis scilicet erectis, praestitum fuit.

Notandum est multas ac diversas proditiones, conspirationes et machinationes pessimas post publicationem pacis factas fuisse a dictis consistorialibus fugitivis et eorum appendice, in diversis locis, ad expugnandam civitatem Buscoducensem, quas recensere singulas longum nimis esset et taediosum. Ex multis tamen unam recensebo relatu dignam, quae facta fuit vigesima quinta die mensis Decembris, qua die de nocte, nempe ipsa nocte natalis Christi, septemdecim vexilla Gueseorum, quolibet vexillo continente numerum centenarium, venerunt in territorium Boemelense in pagum de Driel, Hedel et loca circumvicina. Colluvies nebulonum et tenebrionum, larva malorum undique confluxit instar imbris repente cadentis, partim ex oppido de Venloo, partim ex Gravia, partim urbe Huesdana, partim ex civitate Neomagensi, ex oppido Bredensi, partim ex monte sanctae Gertrudis, et partim denique ex locis vicinis: undique collecta sentina lavernionum accrevit, miles scilicet gregarius tumultuarie undique collectus. Ea autem intentione et proposito venerunt, ut ea nocte hora quinta matutinali, civitatem Buscoducensem oppugnarent idque hoc modo: Interni namque Guesei scelestae proditionis symbolique bellici probe conscii, portam Orthensem armata manu aperuissent, seris vi avulsis, necnon civitate a quatuor ejus partibus seu angulis incensa. Populo autem ad incendium ultro citroque currente, fuisset interim effractio ista portae facta. Loco vero symboli bellici, teutonice: *de luez*, adhibuissent antependula muliebria alba. Civitate jam occupata, inprimis trucidassent omnes excubitores ad por-

Digitized by Google

tas; dein omnes Papistas in templis et plateis repertos in medio sustulissent una cum omnibus symbolo, hujusmodi carentibus. Verum illis ita proponentibus impie ac proditorie ipse Dominus Deus aliter disposuit, qui eis misit in via spiritum vertiginis atque dissensionis. Pars namque coepit de victoria diffidere ob nimiam scilicet molem instrumenti dentati, teutonice: *de Heeckel*, tunc ante portam ab intus dimissi nec ita facile in altum tollendi: pars vero nimiam claritatem lunae, quae tunc pernox erat, culpabat. Adeo quod omnes coeperint nectere moram negotiumque proditorium in diem sanctorum Innocentium, de nocte tunc proxime venturum, differre. Et sic improbus grex noctuarum tandem avolavit haud ferre valens solem justitiae, qui claritate sua eorum impios conatus fregit, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen. Multi autem praedictae proditionis conscii in dicta civitate apprehensi fuerunt.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Merito liberet hic nunc recensere atrox istud cruentumque latrocinium per ipsos sceleratissimos Gueseos ipsa octava die Aprilis anno octuagesimo perpetratum in civitate metropolitica Mechliniensi: quam eo tempore proditorie occuparunt, non quidem more bellico et via regia, sed ex insidiis more latronum. Dici haud potest, quot Papaecidia, homicidia Papistarum, quot ibidem per truces istas feras Calvinisticas perpetrata fuerint, quot virgines sacrae etiam publice in plateis pecudum more stupratae. Quid

Digitized by Google

multa? Omnia praedae et caedi patebant. Tradita namque erat civitas in direptionem et in praedam. Infandae abominationes factae et iniquitates multiplicatae. Latius hanc historiam explicare liberet: sed quia notoria satis est et manifesta, idcirco desisto. Illud addens, quod latrones isti crudeles utique comederint fructus proditionis suae. Nam maxima pars eorum una cum tribus millibus Gueseorum strata fuit a malecontentis in Flandria idque in mense Maii subsequente, spolio civitatis praedictae amplissimo eis ablato. Quae quidem strages admodum fuit utilis et necessaria. Nam laverniones et latrones isti crudeles amplius decreverant civitatem Buscoducensem, aliasque civitates Catholicas similiter proditorie et ex insidiis, successive occupare et Papistas omnes vita spoliare.

De horribili terrae motu, in hisce regionibus inferioribus, in multis civitatibus ac oppidis et pagis, sexta Aprilis novissime praeterito facto, aliisque signis horrendis visis, necnon monstrosis ac portentosis partubus in diversis Hollandiae partibus factis; ac denique de occupatione oppidi Diestensis mere proditoria per eosdem Gueseos, ipsa octava die Junii facta, necnon spoliatione subsecuta, hic plane reticeo.

Videamus nunc quisnam cacadaemon infernalis istius plantationis infaustae auctor sit? Quisnam totius mali, omnis proditionis, scelestae factionis, conspirationis et seditionis artifex sit? Sequitur hominem apostatam, nempe Guilhelmum a Nassau, principem Auriacae, totius mali artificem esse et causam pestemque et perniciem reipublicae. Hic ille idem est, de cujus fide ac fidelitate dubitare incipiens quidam praelatus, cognominatus Vander Lynden, abbas abbatii Parcensis (1) prope Lovanium, ro-

(1) Ampla ad eum a Michaele Bajo scripta epistola servatur in tu-

Digitized by Google

gabat, tempore pacificationis Gandensis, post recessum militis Hispani ex doctore Erberto Leolino, alias Longolio cognominato, qui et huic homuncioni et prora et puppis erat juxta commune proverbium, utrum tutum consultumque esset principi Auriaco rerum summam, patriaeque salutem committere absque diffidentia ulla. Ad quod dictus Longolius respondendo: vir est, inquit, absque omni fuco doloque; felle caret, miro stupendoque pollens animi candore, ac talis qui suasu meo solius vel cucullam indueret Minoritarum. Vere sub veste ovina lupum egit: praetextu simulatae sanctitatis duplicem exercuit iniquitatem. Quod ipsum cernens dictus abbas pedem ab hoc pestifero homine retraxit et poenitentia ductus prae nimio moerore ac synteresi paulo post exspiravit. Hic est ille ipse quem alius quidam praelatus, abbas abbatiae divae Gertrudis Lovaniensis, Vander Lynden (1) cognominatus, frater praenominati abbatis, eodem tempore salutando dixit: Salve pater patriae; rectius autem dixisset: vae tibi pestis patriae detestanda.

Idcirco operae pretium esse duxi, loco corollarii, et in modum verificationis, hic in medium proferre declarationem quandam hospitalitatis ac proscriptionem, sive in exilium missionem, quam bannitionem vocant, de mandato regiae majestatis, adversus eundem principem Auriacum, ejusque appendicem, hoc anno octuagesimo, factam et publicatam, passim in Artesia et Hannonia: in civitate Namurcensi, Trajecti Mosae, et die undecima mensis Septembris anno praescripto, in civitate Buscoducensi

bellario civitatis Silvaducensis, qua Lovaniensis professor ei dissuadet nimiam reipublicae curam, in detrimentum vitae monasticae et abbatiae.

(1) De hoc abbate Van der Lynden cfr. prof. Visscheri v. c. monographiam in *Berigten van het Historisch Gezelschap*, pag. 18.

Digitized by Google

Catholica, ac aliis oppidis et civitatibus quam plurimis. In qua quidem proscriptione ac bannitione multo impius iste Abimelech, pluribusque titulis aptis et nomenclaturis congruis, sese dignis, per regiam majestatem insignitur, suisque coloribus, vel ad unguem pro merito ita depingitur, ut quilibet sanae mentis ac cerebri illaesi, facile cognoscere valeat ex plumis, qualis avis sit: et cognita, omnibus modis queat vitari. Tenor autem dictae proscriptionis et declarationis de verbo ad verbum sequitur et est talis (1).

EPILOGUS.

Restat nunc ut epilogi, ac recapitulationis loco, admoneatur pius lector, praesertim incolae aliarum civitatum et provinciarum, ut revertantur ad naturalem supremumque principem seu monarcham, id est, regem suum, nobilemque ac Catholicam civitatem Buscoducensem imitentur.

Haec autem scribo propter externum lectorem adhuc amphibium, id est, dubium, ambiguum ancipitemque, utrinque claudicantem, necnon parti utrique placere stu-

(1) In autographo haec famosa Guilielmi Arausiaci proscriptio desideratur, quae impressa in opere cl. Bor (*Nederl. Oerlogken*) l. XV, pag. 206 (198), etiam Silvaeducis apud Joannem Schoefferum eodem, quo data est anno, prodibat. Schoefferus invitus hoc regis diploma impressisse videtur, cum in libri titulo scribat: *Gedruckt door ordonnantie ende expres bevel der Coninckl. Mt.*, id quod nunquam addit in suis diplomatum editionibus, quam plurimis. Caeterum proscriptionem Silvaeducis populo publice lectam fuisse patet etiam ex hac subscriptione: *Aldus ghepubliceert binnen Tshertoghen bossche anno M.D.LXXX. desen elfsten Septembris.*

Digitized by Google

dentem. Ita isti amphibii, et versipelles, teutonice: *voepelaers*, ab una parte volunt esse seu potius videri Papistae et regii, ab altera parte vero sunt Guesei seu Roboamnistae.

De hoc genere amphibio neutiquam est nobilis illa Catholica civitas Buscoducensis, quae prae caeteris constans et immaculata permansit. Ab hac praeclara constantiae virtute inprimis etiam summaque cum ratione senatus ipse Buscoducensis commendandus venit, una cum quatuordecim modernis ducibus militum, quatuor scilicet collegiorum jaculatorum: truncorum sive vicorum seu vicanorum, et duorum postremorum novorum vexillorum: quorum nomina et cognomina hic obiter recensere libet, quae sunt, magister Jacobus vander Cam, dux sive capitaneus collegii antiquorum balistariorum, teutonice: *vanden ouden voetboech of d'ouden Schuts*, Joannes filius magistri Goswini Versteghen, capitaneus collegii juniorum balistariorum; Goswinus Pynappel, locum tenens domini praetoris, dux collegii sagittariorum, teutonice: *vanden hantboghe;* Hieronymus Wynants, dux seu capitaneus collegii chirobombardariorum, germanice: *vande Cleveniers;* Georgius vander Meer, capitaneus magni fori; Godefridus van Vlierden, capitaneus platearum vulgariter nuncupatarum *die Verwerstraet ende Kerckstraet;* magister Leonardus Voss, capitaneus planitiei, teutonice: *vande Plaetsche* (1); Lambertus Stueters, capitaneus plateae Hinthamarensis; Joannes van Weerdt, capitaneus vici Hinthamarensis, teutonice: *van t'Hinthamereynd;* Paulus Leenput, capitaneus plateae Vughtensis; Walramus van Heez, capitaneus fori piscarii; Reynerus Pottey, capitaneus vici Orthensis, Germanice: *van d'Orrteneynd;* Paulus Wynants, capitaneus

(1) *Plaetsche*, i. e. *Weversplaats.*

Digitized by Google

vexilli noviter per civitatem ordinati, et Hermannus Colen, capitaneus similiter vexilli recenter per civitatem ordinati; viri omnes orthodoxi atque Catholici, constantes et fideles, omnes optimates civitatis, pro aris et focis sedulo pugnantes, luminaria civitatis, qui disciplina bellica bonoque ducatu praestantes, bonum quoque faciunt comitatum militis sui. Nomina vero judicum modernorum, quos vulgo scabinos vocant, sunt haec: magister Henricus Bloeyman, praeses scabinorum, magister Godefridus Lombarts, Joannes Heym, Everardus Berwouts, Paulus Wynants, magister Theodoricus van Vechel, Arnoldus van Brecht et Godefridus van Vlierden.

Haec sunt pie lector, quae brevitatis causa dicere volui.

EXPLICIT TRACTATUS LIBER SECUNDUS.

[*Sequitur in autographo approbatio.*]

»In his duobus tractatibus, quod sanctae Catholicae Romanae »Ecclesiae fidei contrarium est, nihil continetur: quod utiliter »legi et imprimi posset, censeo. Datum Busciducis anno 1580 die »25 Julii.

»Henricus Zebertus a Bunghen,

»S. T. DOCT., CAN. ANTVERP., LIB. CENSOR."

Digitized by Google

APPENDIX.

Quandoquidem Guesei, capitales et in Catholicae civitatis Sylvaeducensis perniciem conjuratissimi hostes, indies magis magisque machinationes pessimas moliantur, idcirco haud supervacaneum esse duxi, loco appendicis hic nonnulla notatu calamoque, necnon summa admiratione digna, adjicere.

CAPUT PRIMUM APPENDICIS.

Die decima quinta mensis Junii, anno a partu virgineo sesquimillesimo, octuagesimo primo expugnatum fuit, per eosdem Gueseos, castrum in libertate Tilborchensi situatum.

Postera vero die, tota caterva, universusque frugiperdarum praevaricatorumque coetus, totus, inquam, globus, lolium velut se agglomerans, teutonice: *den gheheellen wesser als oncruyt over een loopende*, circiter bis mille semipendulorum, venit in Longam Plateam, non procul ab oppido Huesdano.

Digitized by Google

Die decima nona, quae fuit dies lunae, mane venerunt aliquot cohortes equitum in pagum Vlimensem, itinere unius horae a civitate Sylvaducensi distantem, ad expugnandum munitionem militis regii, ibidem per illustrissimum dominum de Haultepenne extructam, ad ejusdem civitatis defensionem; illius ergo quatuor tormenta bellica grandiora secum advehentes ex oppido Huesdano: sed incassum laboratum fuit, nisi quod in conflictu ducem militum, in eadem munitione collocatorum, virum cum primis audacem, strenuum ac bellicosum, captivum paulo post secum ad dictum oppidum adduxerint: multis interim ex eis partim tunc temporis ibidem stratis, partim vulneribus confectis. Illis ita inter sese ultro citroque sphaerulis tormentariis concertantibus, audivit forte fortuna miles stationarius Gueseus buccinam hostis, nempe, trium turmarum equitum, in subsidium militis regii, in munitione praedicta, ac alibi collocati, properantium, clangentem: ac paulo post cernens a longe equites, strenuos bellatores, accelerantes, ilico accurrit furcifer iste vacillantibus tremore cruribus, cordeque in pectore saliente, annuntians Gueseis adventum hostis. Quo audito, e vestigio fugax grex Gueseorum, qui prius videbatur coelum territare armis, avolavit quilibet intra pristina latibula. Metuebat enim quilibet nimis, ne extrema sibi die ista fata impenderent, horaque fatalis adesset. Adduxerunt interim secum quatuor illa praedicta tormenta bellica, quae summa cum festinatione collocaverunt prope oppidum Huesdanum, fuga salutem quaerentes.

De proposito, fructu et fine eorumdem Gueseorum nunc pauca dicamus. Propositum et intentio istorum Amanitarum erat, ut expugnatis prius circumquaque munitionibus militis regii, tam in pago Vlimensi, quam pago de

Digitized by Google

Engelen, cingerent obsidione, sicque coangustarent, ac tandem expugnarent civitatem Sylvaeducensem, ope divina alioquin inexpugnabilem, eaque potirentur. Imo, plenis buccis promulgaverant et jactitaverant, se velle ad carmosinas[?] Sylvaeducenses venire, necnon anniversarium celebrare conflictus stragisque pridem in fori planitie factae, de qua superius, in secundo lib. cap. II scripsimus latius. In Hollandia ter maxime stolida, Phrysia infatuata, Flandria dementata, Zelandia insensata provinciis: adhaec Bomeliae, Bredae, Bruxellae, Mechliniae, aliisque civitatibus, pagis ac villis fama per Gueseos divulgata fuit, rumoresque sparsi, civitatem Sylvaeducensem per eos occupatam, militeque praesidiario Guesico bene firmatam esse, nempe, viginti vexillis peditum. Ubique, me Hercle, cantus triumphus fuit ante victoriam. Ubique fere locorum praesertim in oppido Bredensi, in signum laetitiae, generaliter per eos epulatum fuit, convivia fraterna, ut vocant, celebrata, comessationes ultro citroque factae; ea spe vana lactantes invicem, quod civitas Sylvaeducensis Papistica deberet vel invita symbolum liberaliter solvere. Sed aliter sors cecidit; imo, ut ingenue fatear sedecim numero honerarias, seu onerarias, teutonice: *hulo-ken*, paratas habebant consistoriales isti prope Gorcomium, quibus decreverant spolia, ex nobili civitate Buscoducensi, avehere. Verum aliter longe evenit ac putarant. Nam pro spoliis mendacia avexerunt, marsupiaque inania. Joannes Bacx autem praefectus arcis Huesdanae, exlex, intrusus, trium literarum homo, ex degenere sanguine natus, viso milite Guesico, ilico prae gaudio, instar ovis defoedatae, exultans, prorupit in haec verba: spero, inquiens, negotium nuno semel ad effectum productum iri· spero nos tandem semel nido isto Papistico

Digitized by Google

Sylvaeducensi potituros. Alii vero jactarunt se manus suas loturos in sanguine Papistarum: imo se velle adhuc lambere sanguinem Papisticum, more canum, et, horresco referens, ne infanti quidem vitam relinquere.

CAPUT SECUNDUM.

Nunc porro dicamus nonnulla de fructu, quem impius iste grex Gueseorum fecit, quippe, qui undique evolaverat, ex omni nido defoedato erepserat, ex Antverpia, ex Bruxella, ex Diestensi, Lierensi, Herentallensi, Bredensi, Monte sanctae Gertrudis, ex Huesdano oppidis: ex Hollandia, ex Phrysia, ex Flandria provinciis, et aliis locis latibulisque ac speluncis, turpis haeresis stercore defoedatis: fructus autem eorum fuere, templa Dei violare, sacra prophanare ac spoliare, altaria ubique locorum demoliri, statuas imaginesque sanctorum diruere; inter phanum ac prophanum, inter fas ac nefas nihil pensi habere: ausu temerario adversus Catholicorum imperatorum diplomata, locorum sacrorum transcendere septa, pacem polluere, ruinis cuncta deformare: messe instante miserum agricolam necnon militem regium, adeoque civitatem Buscoducensem, si commode potuissent, defraudare: adhaec stupra, adulteria promiscue, sine discrimine status committere, virgines opprimere atque stuprare viduasque violare, conjugatas personas contemerare; cum una eademque persona sexus foeminei indomita libidine gregatim more pecudum, catervatim successive coire: nullum flagitii genus intactum relinquere.

Digitized by Google

Auctorem, factorem et architectum istius tam pernitiosae impressionis, vel ipsum principem Auriacum, patrem haereticorum seu Gueseorum fontem totius mali fuisse, nemini dubium esse debet.

Pater est princeps iste Auriacus, ignem succendens, id est, consilium causamque mali dans, fomitem delinquendi suppeditans, subministrans auctoritatem. [Ut] militem gregarium, tumultuarie undique, in magna copia, colligeret, illumque spe vana promissae immunitatis exactionum tributorumque lactaret, fallacibus ac blandis pelliceret illecebris, more aucupis, donec hanc in suos casses pertraheret volucrem, civitatem scilicet Sylvaeducensem: coepit Bacchum, id est, vina et cerevisias in civitate Antverpiana, ac alibi, novis insolitisque exactionibus gravare, populum Hollandicum, terque quaterque infatuatum, novellis tributis premere, levans sive accipiens illius ergo ingentem expeditamque summam pecuniariam, ex manibus quorundam ex ditioribus monopolis, idque ea conditione, eaque lege, ut, si ipse cum milite suo posset civitatem Sylvaeducensem in suam deducere nassam, eaque sive aperto Marte, sive proditorie, ceu alia quavis arteque doloque, potiri, fieret restitutio ejusdem summae acceptae, ex spoliis civitatis praedictae; sin minus, tunc exactiones supradictae, tantis perdurarent continuarenturque, donec ipsi nummos suos capitales recepissent.

Postremo omittere nolui, quin de fine exituque istius tam execrabilis funestaeque expeditionis paucis tractarem, deque occasu dictorum Amalachitarum et Amanitarum pauca dissererem, qui omnes sese receperunt ex Longa Platea ad libertatem Turnhautanam, metuentes nimis, extrema sibi tunc impendere fata, fatalemque adesse horam, ubi se ipsos in planitie pagi, vallis munitionibusque

Digitized by Google

factis ex arboribus, undique excisis, transversimque in plateis undique densissime collocatis, interjectis et coacervatis, cinxerunt, non sine magna jactura totius communitatis. Quos paulo post illustrissimus dominus de Haultepenne persecutus fuit ingenti copia, longe tamen impari numero, tam equitum, quam peditum, ad pagum usque Turnhautanum. Ubi eos tamquam timidos degeneresque canes et latrones, provocavit ad pugnam, stans cum milite suo bellicoso exercitatoque in acie, spatio fere duarum horarum, infracto animo exspectans in merica, exitum eorum ex castris latebrisque suis. Sed, eheu, effoeminati eviratique isti, continuere sese intra valla munitionesque suas. Quomodo autem ex castris latibulisque praedictis, prae nimio pavore, post expugnatum violenta armataque manu oppidum Bredanum, disparuerint, pudore suffusi, postea dicetur.

Adhaec vigesima quarta mensis hujus, ad piam petitionem illustrissimi domini de Haultepenne, celebrata fuit multum celebris supplicatio, per ambitum civitatis Silvaeducensis, cum venerabili sacramento eucharistiae, idque eo fine, ut numen divinum piis precibus Catholicorum, unanimiter congregatorum flecteretur, dignareturque ipsi illustrissimo domino de Haultepenne, fortissimo duci exercitus regii victoriam, contra hostes suos civitatisque Silvaeducensis conjuratos, tribuere.

Hac eadem die illustrissimus dominus de Haultepenne, una cum toto exercitu suo venit in pagum seu libertatem Hylvarenbecanam, ubi castra sua fixit, more arietum retrocedens paululum, ut tanto vehementius ac impetuosius feriat hostem, ut tanto fortius scilicet impingat in oppidum Bredanum, prout sequens historia declarabit.

Digitized by Google

Et illa sane sunt stratagemata rei militaris, quibus fortissimi exercitatissimique duces subinde uti consueverunt, prout diversae historiae docent.

Neminem latere volo mysterium cujusdam mali funestique ominis, quod accidit vigesima sexta die, praesentis mensis Junii. Qua die infausti Guesei mandatum acceperunt a Rodolpho van Staeckenbroeck, tunc temporis gubernatore Bredensi, perlustrandi singulas civium aedes, quaerendique ubique locorum, personas extraneas, malecontentos scilicet, hostes Gueseorum. Invenerunt autem forte fortuna, in Baguinagio bubonem quemdam praegrandem, avem feralem, in domuncula Mariae filiae Petri Baguinae, templo contigua, superius scilicet in testudine templi latitantem. Visitatione jam, tota illa die, utcunque, non absque petulantia atque protervia ingenti, facta, accesserunt ganeones gubernatorem, de aucupio non parum laetantes, cui, non sine stomacho, roganti, num extraneus quispiam repertus esset? responderunt aucupes audaculi: unum duntaxat inventum esse, offerentes ei bubonem insignem, dirum mortalibus Gueseis ipsis, mox morituris, omen. Parum sciverunt, se ipsosmet, triduo post, partim jugulatum, partim summo cum dedecore fugatum expulsumque, partim infelicis instar bubonis captum iri.

CAPUT TERTIUM.

Aggredior modo rem jugi memoria dignam, nulla temporum injuria aut hominum oblivione, aut desuetudine abolendam. Audax plane et memorabile facinus non sine

Digitized by Google

summo vitae discrimine commissum, factum, inquam, prorsus leoninum et gestum plusquam Romanum praedicti illustrissimi domini de Haultepenne.

Qui vigesimo octavo die mensis hujus, nempe ipso die sancti Leonis, papae, in profesto scilicet divorum Petri et Pauli apostolorum, violenta manu oppidum Bredanum, novem propugnaculis fortissimis deforis munitum, necnon amplius castro fere inexpugnabili firmatum, occupavit, quatuor vexillis peditum, et paucis numero equitibus; liberando captivos Buscoducenses ex captivitate Herodiana, et ab omni expectatione plebis Gueseorum. Miram stupendamque rem narro, inauditam hactenus atque invisam. Horam circiter secundam noctis dictus illustrissimus dominus de Haultepenne primus, praemisso prodromo rustico, ex arce Bredana fugitivo, viam aditumque sive ingressum monstrante, per foramen quoddam, per quod ipse prius clancularie ad hostem, nempe, militem ejusdem Haultepenne effugerat, una cum generossissimo nobilissimoque ac fortissimo viro domino Martino Schenck jugulotenus transiens intrepidus fossas castri Bredani, primo omnium transiliit, scalis bellicis, propugnaculum, juxta castrum positum. Dein per id ipsum foramen, presso seu tacito gressu, subintravit, miraculose, potius ope divina, quam humano modo, non absque summo vitae discrimine; ubi militi stationario gutture praeciso, militeque dicti illustrissimi domini de Haultepenne reptante, scalasque per gramina trahente, in quali quali copia admisso, recta idem castrum seu arcem intravit, arteque praedicta occupavit: ibique, principali vigilia partim soporante, partim arma abjiciente, in gratiam fidemque recepta: coepit paulo post oppidum per tubicinem ter in deditionem potestatemque

Digitized by Google

ac obedientiam, necnon manus regias exposcere, sive postulare ac postremo aliquot ex equitibus suis deforis, per pontem arcis posteriorem, violenta manu demissum, intromittere. Guesei autem haud ignari rei gestae, inter quos erat vexillum digladiatorium, quod juvenile pectus vocant, pro responso dederunt, se sat glandium sive globorum, et pulveris tormentarii pro ipso Haultepenne habere, nolentes ullo pacto, armis positis, ad fidem regiam confugere. Subornati enim prius erant, et falsis persuasionibus inducti, per praecipua capita consistorii, utpote, Rodolphum van Staeckenbroeck, gubernatorem, magistrum Henricum Buecketop, Thomam *den beddemaecker*, Arnoldum *in den Rock* et alios nonnullos complices totius conjurationis et conspirationis auctores, duces et antesignanos furciferos, Vulcano terque quaterque dignos, ut planitie castri plateisque in foro effossis, eisque, saccis lana repletis, quadrigis atque bigis aliisque rebus, oppletis: sese toto pectore hosti viriliter opponerent, forti animo omnes rebellarent, reluctarenturque, manusque aliquantisper conferrent, donec ex vicinis castris Turnhautanis redirent, manusque auxiliatrices, ac suppetias ferrent, ingenti tam equestri, quam pedestri subsidio militari. Qua subornatione subdola sic facta, misellisque Gueseolis vana ita spe lactatis, degeneres timidique isti ac scelerosi, metuentes fatalem adesse horam, vultum animumque metu demittentes, sese interim fraudulenter subduxerunt, more latrunculorum, per portam quandam, vulgo nuncupatam: *die Haechdycke poort*, vi per eos effractam.

Avolarunt isti quidem improbi, more gregis corvorum, una cum gubernatore suo. De mittendis copiis autem seu militari subsidio, suppetiisque bellicis ferendis, ne semel quidem in mentem subiit cogitatio, nisi quod inter ex-

Digitized by Google

eundum, seu potius fugiendum, memores facti captivorum Sylvaeducensium, clamaverunt eosdem prius jugulandos fore. Sed formido mortis instantis illorum impiam pravamque voluntatem repressit, qui scelestissimi hac ratione periculum evaserunt. Porta jam patefacta, intravit mox reliqua pars equitum illustrissimi domini de Haultepenne, qui e vestigio moenia oppidi partim cingentes, et ab incursu Gueseorum tuentes liberantesque, partim plateas ubique a tergo occupantes, nonnulli scilicet ex equis desilientes ac pedibus proeliantes, inque hostem irruentes, multumque diuque Marte incerto dimicantes, tandem, re in augusto, ob vehementem ancipitemque pugnam, posita, singulis plateis, vi expugnatis victisque, hostem prostraverunt, tantumque manu armata effecerunt, quod Bellona coepit ipsi illustrissimo domino de Haultepenne arridere, victoriaque hactenus anceps occoepit se versus militem regium fortissimum, bellicosissimumque inclinare; adeo quod integrum fere vexillum digladiatorium, quod juvenile pectus vocant, fuerit caesum, una cum trecentis numero, aut circiter, civibus repugnantibus, necnon sedecim ex militibus stipendiariis, seu soldatis, ut vocant. Quam plurimi autem, tam Gueseorum quam civium antea sese praecipites fugae per moenia mandarunt, multi aquis submersi fuerunt. Numerus autem stratorum ex parte militis regii fuit vicenarius, vel circiter, quae sane exigua fuit jactura militis. Vulnerati autem plures fuere numero. Usque adeo, quod in tanta rerum iniquitate, fortunae quoque, quae multum in re militari potest, eventus varii secuti fuerint. Pugnatum autem acerrime fuit octo aut novem continuis horis.

Illustrissimus dominus de Haultepenne, his rebus ita gestis, victoque jam oppido, illud ilico direptum, teuto-

Digitized by Google

nice: *gheplondert*, ingenti praesidio firmavit, statum ordinemque militarem fecit. Lingua fari non potest, quanta fuere ibidem spolia reperta, quot millia modiorum frumenti inventa. Infinita, me Hercle, copia Cereris et Bacchi reperta, undique a corvino grege Gueseorum rapaci invecta et illata, sine numero modoque. Victualibus scatebat oppidum, frumento, butyro caseoque abundabat. Larido templum quoddam erat oppletum. Omni genere commeatus plena erant omnia. Adhaec naves plurimae stabant in litore, onustae omnis generis commeatu. Rei frumentariae copiae cornu. Et, ut in summa dicam, concilium cruentum, sive sanguinarium, teutonice: *den bloedtraedt*, ex Antverpia ibidem praesens erat. Officina totius malitiae, in qua omnis proditio conjuratioque facta erat, in qua conspiratio universa adversus civitatem Sylvaeducensem cusa erat, ibi fervebat. Insuper nervus belli, utpote, vasa aliquot auri et argenti parata ibi erant, ad usum stipendiorum destinata, pro solutione scilicet exercitus Gueseorum, in pago seu libertate Turnhautana, collocati. Frumento undique illato et invecto plena erant cuncta granaria, idque in usum militis Guesici. Castrum aulaque principis Auriaci, patriarchae haereticorum, modo occupata est ab hoste. Nidus Guesicus interceptus. Telam araneae nunc hostis impetuosus transvolavit. Theca frumentaria, teutonice: *die brootcast*, inimicus nunc potitur. Promptuarium abunde instructum, armata manu effractum, bolus tantus faucibus, proh dolor! ereptus, unde infelix, eheu, Guesellus, multo tempore, genialiter vivere potuisset. Annona nunc fefellit. Quid amplius? Thesaurarium aerariumque publicum hostis invasit, sectio oppidi venditur sub hasta. Codex praeterea consistorialis, quem vulgo nuncupant: *den Constory boeck*, modo

Digitized by Google

repertus est, continens pessimas machinationes, conspirationesque, tam contra divinam quam regiam majestatem, necnon civitatem Sylvaeducensem. Postremo ingens copia librorum suspectorum, Vulcano publice tradita est.

Non potest hoc fari dictis, quantopere impius grex Gueseorum Bredanorum gavisus fuerit, quantaque laetitia affectus ex captivitate vel unius manipuli sive contubernii militum Sylvaeducensium. Dici profecto vix potest, quantus per eos factus triumphus fuerit, in oppido Bredano, ratione rei, per eos improbe, et non summo absque dedecore, turpiter gestae; dum in pago seu libertate Oisterwicana, paucis abhinc diebus, nempe, vigesima septima die Maii, ingens multitudo equitum Gueseorum furibunda, captivos abduxit paucissimos numero, tum equites, tum pedites Buscoducenses, proditorie oppressos, strenue admodum rebellantes. Jactabant, tunc temporis se velle ipsi illustrissimo domino de Haultepenne, ac militi regio comeatum undique intercipere, viamque ita praecludere, necnon egestate Papistas Buscoducenses usque adeo praemere, ut ille, una cum milite suo, Cereris et Bacchi defectu, turpiter desistere deberet: hi vero fame fracti sese voluntarios dedere cogerentur.

Lubet hic paucis referre vaticinium, quo quidam ex consistorio Gueseorum vaticinatus erat, quoddam oppidum magni momenti, brevi occupatum iri, de cujus occupatione multi gaudio triumpharent, multi vero tristitia afficerentur. Qui pseudovates, qualis modi in consistorio multi erant, serio interrogatus de nomine oppidi illius, indicavit saltem, primam litteram esse, B. Guesei, hoc audito, asseruerunt esse Buscumducis, eo quod a littera, B., exordium sumeret. Ex qua re in spem consolationemque meliorem erecti, coeperunt dies rogationum et

Digitized by Google

abstinentiae, pro felici successu, constituere, utpote diem Lunae, Martis et Jovis, quibus diebus ab esu carnium abstinuerunt, reliquis vero diebus, praesertim Veneris et sabathi carnibus vescentes, ordine scilicet servato, praepostero sive inverso. Verum, impii isti spe misere sua frustrati fuerunt: forte interim cadente super Bredam, a littera B., similiter initium capientem.

Vigesima septima die Julii nobilissimus domicellus Adolphus Cortebach, dominus temporalis oppidi Helmontani, vir gravis et praestans, candidi nominis et famae, antiquo stemmate clarus, rei militaris peritissimus, venit eques in civitatem Sylvaeducensem, sub vesperam, statim post medium sextae horae, stipatus magno equitatu, tam proprio quam Sylvaeducensi, qui die ultima ejusdem mensis fuit unanimiter a tribus ordinibus sive membris civitatis, receptus et delectus in centurionem sive capitaneum, ut vocant, unius cohortis equitum ordinariae, in civitate eadem, de consensu pariter et assensu regiae majestatis, nunc primo, erectae, teutonice: *dieerste ordinaris bend van Schertogenbosch*, necnon tribunum, teutonice: *colonel*, duorum vexillorum peditum, de quibus superius in secundo libro mentionem fecimus.

CAPUT QUARTUM.

Cum in re proposita discursum facere, non sit subinde inutile, idcirco statui hic sobrie admodum, adjicere ea, quae vigesima nona die mensis praesentis, sat improbe

Digitized by Google

perpetrata fuere, per flagitiosissimum consistorium Antverpianum, in civitate Antverpiana; ubi per consistoriales deformatae religionis exemplum admodum deformatum exhibitum fuit. Nam post pulsum majoris campanae (caeteris campanis undique avectis) mane hora decima factum, coeperunt, denuo Guesei consistoriales ultro citroque tumultuari, novas, inauditasque hactenus tragoedias ciere; loca sacra spoliare, polluere et prophanare passim in omnibus xenedochiis, nosocomiis, aliisque locis piis, pauperes etiam lecto aegritudinis decumbentes, extrudere; omnia demoliri, quae hactenus in templis piisque locis, illaesa permanserant, multos Catholicos ac clerum civitate ejicere, viam publicam transversum per medium ecclesiae cathedralis facere: illius ergo muros ecclesiae magna ex parte diruere, opera aenea, ex templis aliisque locis piis, magno conamine ac vi eruere, et ad domum senatoriam avehere, causa conficiendi inde machinas aeneas grandiores, et ut semel omnia dicam, coeperunt scelestissimi isti et desperatissimi, Phlegetontis fluctibus acti, extremis, ut ajunt, fatis agitari, teutonice: *ey begonsten te doobraeckken*. Verum hisce malis nondum satiati amplius hominem quemdam capitalem, plane ridiculum, sannis excipiendum, bipedum scilicet nequissimum, objecerunt Catholicorum ac Papistarum oppressorem carnificemque, quem rubram virgam nomenclarunt, teutonice: *de roii roeii*; cui centum nebulones furciferos, utpote, nautas, aurigas, vacunistas, laverniones, liguriones, palantes sive vagabundos, textores, laniones, tenebriones, pelliones, bajulos, monobochiarios, ahenarios, colopodiarios, scrutarios, corbiones, vietores, lignisecas, cerevisiarios, lactarios, veteramentarios, id est, suppactores veterum calceorum, vesanos, deliros, insipidos, insulsos, vacunistas, bardos, er-

Digitized by Google

rones, haud tellure admittendos, legirupiones, fatiferos, homines plane improbos, planos, et Mercurio irato natos, quibus ad restim res rediit, multis furtis, sacrilegiis, adulteriis, homicidiis, ac Papaecidiis famosos, sicarios, ganeones, teutonice: *bourdeelblocken*, palpones, gentem apostatricem, remigium Ulyssis, teutonice: *eenen hoop duechnieten*, non habentes vel unam venam antiquae religioni et regiae majestati, naturali supremoque principi suo, addictam, qui modo summas rerum tenent, reipublicae gubernacula gerunt, publicae administrationis gubernaculo manus nefarias admovent; bonis proh dolor, imperant, magistratui Catholico obstrepunt, tribunali resistunt: communem reipublicae tranquillitatem cane et angue pejus oderunt, imo summam rerumpublicarum suae voluntatis arbitrio quasi velitatione quadam transversa agunt in scopulos: adjunxerunt, in terrorem vindictamque bonorum, quos moeror quotidianus lacerat et conficit. Hic tenebrio cum suis complicibus aedes Catholicorum, bonos observat, et non nisi quod arridet, rapit praedaturque, promptuaria atque poenaria intrat uncis unguibus, hic vivorum acutum se praebat censorem. Callet enim egregie discernere, cujus vini fumus graviores nebulas cerebro infundat. Sub velamine proditionis aedulia aliena avide vorat, et dolio exsiccat. Cuncta profunda ingluvies perlustrat hirquis oculis, aureas argenteasque imagines potius quaerens, quam vivas armatas. Quid restat? Nisi ut civitas Antverpiana, quae magna gloria floruit, misera senectute senescat. Necdum resipiscit ob cervicis duritiem, mentisque caecitatem. Vere de ea dici potest, quod habetur apud Davidem prophetam regium, Psalm. CXXXVI et apud Hierem. XXXI cap.: *Filia Babylonis misera usquequo deliciis, sectis atque erroribus*

Digitized by Google

dissolveris filia vaga? Revertere ad civitatem Sylvaeducensem antiquam, quae monstrabit tibi viam, qua sit eundum. Eodem procul dubio poculo civitas Antverpiana, nisi resipiscat, bibitura est, quo olim vidimus ipsum Monsteriolum, teutonice: *Munster*, bibisse, quod inebriatum vino prostitutionis meretricis Babylonicae, quod, inquam, seditionibus gravibus attenuatum, quassatum motibus intestinis, funditus interiit, quando alias anno tricesimo quarto objecit hominem quemdam, inter natos mulierum nequissimum scurram, nomine Joannem Leydanum, inter filios Adae scelestissimum, omnium quos terra sustinet, aut quos sol videt, pessimum, qui se ipsum regem Syon fecit, quo non fuit sus immundior, non vulpes fraudulentior. Qui ita libidini incumbebat, quasi non de libidine, sed de gloria fuisset certamen; qui scilicet hinnire occoepit mulierem cernens, tanto scilicet aestu libidinis, plusquam taurino, in sexum muliebrem ferebatur. Hic sponsus Penelopes gaudebat pluralitate mulierum, quas, suo more, quamplurimas cumulate, in conjuges seu contubernales acceperat. Libidinem leno iste impurissimus, supra modum, lenociniumque olebat. Hujus mendacissimi hominis triobolaris pseudologio infatus populus tantam fidem adhibuit, quasi sibyllae folium fuisset aut immutabile fatum. Malitiae autem et nequitiae fenestram aperiebat, libertatem vivendi scelerumque licentiam malesuadam dabat et ad vitia laxas habenas praebebat. Quibus rebus et toti communitati perditionem parabat, et sibi ipsi exitium fataque praeparabat conciliabatque, dum captivus in cavea ferrea suspendebatur in summitate turris volatilibus coeli in praedam relictus.

Nequaquam autem in admirationem rapere quemquam debet, quod superius tot titulis ac nomenclaturis desig-

Digitized by Google

naverim eos, qui modo reipublicae gubernacula gerunt, qui nunc dominantur, seu potius grassantur, imperiumque per fas ac nefas usurpatum exercent in bonos et innoxios. Id enim feci ad demonstrandum naturam effectus. Nam saepe nomenclatura designat naturam effectus. Et conveniunt rebus nomina saepe suis. Sicut in crimine stellionatus. Deinde ad reducendum ter maxime infatuatum excaecatumque populum, ad saniorem mentem, eoque perducendum, ut deinceps omnibus modis detrectet imperium, humerisque excutiat jugum istud durum, tam ignobilis degenerisque sortis hominum vilissimorum, nil aliud quam extremam perniciem reipublicae nocteque diesque quaerentium, ut, inquam, recuset porro sub coecis istis ducibus militare, acerbasque uvas manducare, ex quibus dentes ejus tantopere obstupescunt.

Digitized by Google

TRACTATUS

BIPARTITUS, ID EST, DIVISUS IN DUAS PARTES SEU LIBROS: QUORUM ALTER TRACTAT DE FRUCTIBUS ARBORIS BONAE, QUIBUS UTUNTUR VERE CHRISTIANI, ORTHODOXI ATQUE CATHOLICI; ALTER VERO ENARRAT HISTORIAM ARBORIS MALAE, EJUSQUE FRUCTUS PESSIMOS, QUIBUS SECTARII ET CONSISTORIALES REPLENTUR: NEMPE IMPIA GESTA, NECNON SEDITIOSAS FACTIONES, CONSPIRATIONES ET CONJURATIONES FACTAS ET PERPETRATAS, PER VARSANUM, FLAGITIOSUM, FUNESTUMQUE CONSISTORIUM CALVINISTARUM, SEU POTIUS SYNAGOGAM SATANAE, NUPERRIME GRASSANTIUM ET TUMULTUANTIUM IN CIVITATE SYLVAEDUCENSI INVICTISSIMA, AC PRAE CAETERIS CATHOLICA.

AUCTORE

Magistro HEYMANNO VOICHT ab Aut-Hueeden,

J. U. Licentiato, ac venerabilis Curiae Ecclesiasticae Buscoducensis Advocato fiscali.

MATH. VII.
Arbor bona, fructus bonos facit, mala autem arbor fructus malos facit.

EOD. CAP.
A fructibus eorum cognoscetis eos.

PAUL. I TIMOTH. VI.
Prophanas vocum novitates devita.

PROVERB. VI.
Deus detestatur eum, qui discordias seminat inter fratres.

HIEREMI. VI.
State super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quae est via bona, et ambulate in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris.

DEUTER. XXXII.
Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi, majores tuos et dicent tibi.

DEUTER. II.
Publica gradiemur via: non declinabimus neque ad dexteram, neque ad sinistram.

NUMER. XXV.
Tolle cunctos principes populi, et suspende eos contra solem in patibulis, ut avertatur furor meus ab Israel.

PROVERB. XII.
In semita justitiae vita: iter autem devium ducit ad mortem.

Bredae.

EXCUDEBAT .....

Anno 1581.

Digitized by Google

MONITUM AD LECTOREM.

In praefatione exposita est ratio, quare titulus, epistola dedicatoria et praefatio, quae magister Voigt ab Aut-Heusden toti operi praemiserat, adinstar supplementi hic integre exarata sequantur.

Digitized by Google

ILLUSTRISSIMO EXCELLENTISSIMOQUE DOMINO D. CLAUDIO DE BARLAIMONT, DOMINO DE HAULTEPENNE, RENTZ, KERMPT, GUBERNATORI DE CHARLEMONT, NECNON OPPIDI, ARCIS TOTIUSQUE PATRIAE HEREDENSIS ETC.; CONSERVATORI, EX COMMISSIONE REGIAE MAJESTATIS, AMPLISSIMAE INVICTISSIMAEQUE AC NUNTISSIMAE CIVITATIS SYLVAEDUCENSIS, DOMINO SUO BENIGNISSIMO GRATIOSISSIMOQUE: NECNON EIDEM CIVITATI, ALMOQUE CATHOLICO AC VERE CHRISTIANO, VIGILANTISSIMOQUE AC PRUDENTISSIMO SENATUI, QUATUORDECIM DUCIBUS MILITUM SELECTISSIMIS ATQUE FORTISSIMIS, TRIBUS MEMBRIS SIVE ORDINIBUS, AC TOTI COMMUNITATI CIVITATIS PRAEDICTAE, SPECTATISSIMIS CUM SALUTE PERPETUAM FELICITATEM PRECATUR, AC PARATISSIMA SUA OFFERT OBSEQUIA, ET SE QUAM HUMILLIME COMMENDAT ET TRADIT HEYMANNUS VOICHT AB AUT-HUESDEN.

EPISTOLA DEDICATORIA.

Nullis, me Hercle, verbis aut scriptis consequi possum, illustrissime excellentissimeque domine, ornatissimi praeclarissimique viri, quanta mihi laetitia gavisus, ac civitati Sylvaeducensi ex animo gratulatus fuerim, quando nuper testis oculatus vidi victoriam miraculose, virtute scilicet dexterae excelsi opeque divina, civitati praedictae attributam et adeptam, ex voluntaria ac ultronea fuga consistorialium, quos inter sedebamus tamquam inter malleum et incudem, ut est in proverbio, capitalium hostium, omnium Catholicorum seu Papistarum, necnon bonae religionis atque politiae, quae sunt totius patriae, omnisque reipublicae Christianae bene institutae columnae duae atque bases, subversorum, quibus videlicet tota respublica nititur atque sustentatur, quibus sublatis, necesse est, illam quoque corruere, cum sublato fundamento corruat et totum aedificium. Quomodo autem haec fuga spontanea facta fuerit, quam mirabiliter, imo miraculose, pavore a numine divino incusso contigerit, in prosecutione tractatus mei, libro secundo, fusius agam. Quando etiam vidi illustrissimum dominum

Digitized by Google

meum, virum scilicet, tum generis nobilitate, tum virtutum heroicarum splendore cumulatissime ornatum ac praefulgentem, ex commissione regiae majestatis necessario datum et ordinatum velut conservatorem et protectorem defensoremque Catholicae civitatis Sylvaeducensis, quo digniorem fidelioremque ex omni mortalium numero neque suffragiis deligere, neque votis optare civitas potuisset: cum tu excellentissime domine, accedentibus omnibus fortunae, corporis animique bonis ac dotibus, totus in hoc sis dieque nocteque, ut civitatem praedictam ab incursu hostium, undique circumstantium, tueri valeas. Cujus rei gratia in diversis pagis, nempe, Oistervicano, Vlymensi, Englensi, Emplensi, Kessellensi et Herlairensi, postremo in oppido Eyndhoviensi et arce Meghensi, per te, una cum oppido, devicta, multum insignes inexpugnabilesque munitiones, teutonice: *schanssen*, igne et aqua magis necessarias, magnis sumptibus laboribusque, fecisti: quas summa cum laude et admiratione hactenus illaesas conservasti. Quid de hostibus per excellentiam vestram, partim fugatis, partim ferro trucidatis, partim captis dicam? Quid scribam de rebus, eruptionibus, excursionibusque in hostem factis? De strage ab hoste, tua virtute, accepta? De violenta victoria seu expugnatione Bredanii sive Bredae, fere invincibilis inexpugnabilisque, non sine Numinis ope, per te facta? qua profecto in re Numini quam homini proprior esse videris, et ut semideus tam audax praeclarumque et hactenus inauditum facinus, supra modum admirabile, atque omnium laude, praedicatione, literis, monumentisque decorandum, agressus es, animo plane infracto, absque formidine Gueseorum, in vicinis castris Turnhoutanis collocatorum. Quotus enim istud quisque fecisset, de qua post finem secundi libri latius tractatur? Ex quo gesto plusquam Romano, ex quo, inquam, facinore magno et memorabili, non sine periculo corporis tui facto, immortale tibi nomen comparasti, aeternam famam conciliasti? Cujus denique immortalis facti memoria apud posteros, semper futura erit. Postremo, quid referam de inclytis illis tuis virtutibus plusquam heroïcis, quibus praeditus es? Quis quaeso te sapientia, prudentia, consilio, peritia belli, animositate atque audacia praestantior excellentiorque? Tu nobilissimo clarissimoque stemmate natus, videris vel felicis recordationis comitem de Barlaimont, aurei velleris equitem, patrem tuum, quem cum pacis tum belli decora sic nobilitarent, ut cui-

Digitized by Google

vis veterum heroum possit non solum conferri, verum etiam longe anteferri, longe superare heroïcis virtutibus, quibus chorusca. Quam fidele servitium olim pater ille tuus, tanquam fidelissimus vasallus, tam caesariae quam regiae majestati, olim belli togaeque praestiterit lippis atque tonsoribus notissimum est. Claret et tua constans fidelitas, illustrissime domine, crescunt manifestanturque in dies virtutes tuae nobiles atque herpicae magis magisque: ob quas regia majestas te multis praeclaris titulis decoravit, paucis diebus post Bredanium, per te, armata manu, victum.

Licet autem diversa genera sint nobilitatis; quae recensere singula, longum nimis esset, et fortassis taedio sum, illam denique veram nobilitatem dicendam esse, nemo sani cerebri dubitat, quae parta labore venit, quae ex virtute rectisque factis nascitur. Et ut summatim dicam: vere eum nobilem esse, quam nobilitat sua virtus. Qualis et illa nobilitas est, quae ex fortitudine singulari nascitur, ex praeclaris scilicet gestis bellicis: utpote patriam civitatesque ab incursibus hostilibus tutari ac liberare; pro aris et focis fortiter pugnare; antiquam religionem, in locis memoratis, ac alibi, in pristinum statum ac vigorem restituere, cultum divinum restaurare, altaria reparare, confracta consolidare, lapsa sublevare, gregem Catholicum armis conservare, qua in re, sicuti et in aliis multis, usus fuisti opera et arte consilio reverendissimi domini in Christo patris ac domini nostri, D. Wilhelmi Lindani, episcopi Ruremundensis, sacrae theologiae doctoris, viri cum primis apostolici, viri, inquam, cum doctrina morum integritate, ac singulari modestia atque hospitalitate, tum vitae sanctimonia spectabilis, qui in corrigendis hominum moribus, totum se Bredanii occupatum reddidit, qui in arroribus zizaniisque, in medio tritici, per inimicum hominem, id est, diabolum ejusque ministros, dormientibus hominibus, id est, rectoribus patriae, superseminatis, extirpandis, eradicandisque, lapsis reparandis, necnon deviis regendis, omnem insumpsit operam. Obque memorabilia facta, virtutumque insignia, illustrissime domine, tam pro te, quam pro haeredibus tuis jure nobilitatis perpetuo gaudere debes. Quo nobilitatis jure olim insignitos fuisse legimus in sacrae scripturae pagina, ipsum Josue et Judam Macchabeum, aliosque fortissimos duces, pro aris focisque, toto pectore olim certantes.

Digitized by Google

Luberet quidem hic recensere, illustrissime domine, seriem insignium virtutum tuorum fratrum, inprimis reverendissimi domini D..... (1) episcopi Cameracensis, viri liberalis, hospitalis, benigni, cum vitae sanctimonia, tum doctrina multum excellentis. Deinde clarissimi viri domini Lanceloti comitis Megensis, domini de Hombercourt, Oyen, Dieten etc., tertio reverendi domini ... . (1) domini praepositi insignis ecclesiae cathedralis Leodiensis, et denique praeclarissimi viri domini ..... (1), nisi temporis angustia obstaculum praeberet, et dicendi copia deesset, idcirco ad alia progressus fiet.

Illud tamen addo, coronidis loco, per ora hominum jactatum vulgare dictum: nobilem domum de Barlaimont, semper constantem ac fidelem permansisse ipsi regiae majestati, absque variatione dissimulationeque ulla, aut declinatione: recto usque tramite, absque deviis ambulasse, nec a dexteris, nec a sinistris claudicasse. Infinitas, me Hercle, illustrissime domine, maledictiones, innumerabiles comminationes a parte adversa passus fuisti, ab obtrectatoribus et malevolis, malignis spiritibus, hominibus plane triobolaribus, nec calidis nec frigidis, qui in tuum exitium pervigiles excubant, conantes te falsis delationibus sugillationibusque traducere; cum tamen sis expers omnis noxiae, necnon regiae majestati vasallus fidelissimus. Quippe, qui non solum civitatem ipsam Buscoducensem, ejusque territorium, verum et universam Pelandiam, Taxandriam, ne dicam, totam Brabantiam inferiorem ab incursu impressioneque hostili, usque praeservasti, summa cum laude, invitis dentibus maxillisque adversariorum. Qui, inquam, duram tibi a regia majestate delegatam provinciam, fideliter administrasti. Proh, summe Deus, quot tibi extensae fuere ab hoste insidiarum tendiculae, machinante noctes atque dies, te militemque tuum regium munitionibus ubique exuere. Verum arrogantia eorum decepit eos, quos Dominus Deus contrivit sicut vas inutile. Quid obsecro eis impii conatus et machinationes, contra personam tuam, et civitatem Sylvaeducensem profuerunt? Sed de hisce hactenus.

Proximum nunc est, ut parumper ac aliquatenus de egregiis laudibus Catholicae, necnon amplissimae invictissimaeque civitatis

(1) Nomina propria in autographo non sunt addita, justo supplendi spatio relicto.

Digitized by Google

Sylvaeducensis dicamus. Omissis autem vulgaribus laudibus ac praeconiis, quibus cumulari, et in coelum offerri posset, nempe, a situ et natura loci, qua munitissima est, desumptis, ab praeclaris aedificiis, ab insigni structura aedificioque excellentissimo ac artificiosissimo famosissimae ecclesiae cathedralis, a mercaturis, a populositate, ac populi fere natura angelica, a bellicositate, ab eleëmosynarum elargitionibus, utpote quae non tenax est in largitionem, non lenta in eleëmosynam, a pietate, cum erga Deum, tum erga pauperes, a diversitate domorum religiosarum atque piarum, ab hospitalibus, xenodochiis, nosocomiis diversis, et hospitalitate, et denique a Ludo literario famosissimo celebratissimoque, cujus orthodoxi praeceptores ac gubernatores gymnasii clavo non secus assident, quam diligens prudensque nauclerus navis suae assidet clavo, qui artis suae tenax nihil eorum praetermittit, quae officio suo incumbunt. Sed ipse in remotiori ac editiori navis parte, velut in specula compressum contortumque manu gubernaculum, vel astringens propius, vel longius protendens, prout fert assilientium undique fluctuum ac procellarum impulsus, prout, isquam, frementium ventorum rabies ac implacabilis Neptuni furor postulat, cuncta diligenter locis suis disponit atque aptat. Ita ludi hujus literarii praeceptores ac gubernatores, officio sagacis naucleri fungentes, tamquam boni gymnasiarchae, omnia sagaciter suis locis disponere atque aptare, necnon providere satagunt, officio suo minime desunt, futuros casus provident, ac in sui gymnasii navim semel admissos discipulos, non sinunt sua sponte exilire, neque ullis malevolorum vel praestigiis adduci, vel impnobitatibus extrudi, sed Dei semper gratia freti assilientium haereticorum vel fraudem, vel violentiam reprimunt, capita sua adversus hujus aetatis excetras pestesque nusquam sese non vel clanculum lubricae anguillae instar involventes, vel aperto Marte editis cellatisque signis, sibilis virulentis, foedatis atque conspurcatis librorum membranulis fidelium auribus, animisque prudentissimarum more Harpyarum insistentes atque aspirantes, objectare non formidant, discipulos admissos in Dei timore, in omni virtutis genere ac moribus bonis, necnon doctrinis sanis instituunt, quales olim orthodoxi ludi literarii gymnastes professi fuerunt, quae siquidem adversus insilientium haereticorum vel latentes insidias, vel apertam rabiem fidissima semper atque certissima fuere praesidia. Adhaec rector gymnasii hujus celeberrimi, omnibus

Digitized by Google

modis fidelis Ulyssis vices subit, qui, ne gymnastica navicula subvertatur, Sirenum voces, et Circes pocula noscens, in suam cymbam receptorum aures pliis saepe monitionibus obstruit, ne in fraudem Sirenibus istis maritis pelliciantur, maloque firmi propositi eos alligat, ne divagentur turpiterque vivant, oleumque et operam perdant, neve Circes pocula stulti, cupidique bibentes, sub domina Circe meretrice, turpes et excordes vivant, et inglorii moriantur. De hoc gymnasio quid amplius dicam, aut scribam, plane nescio, nisi quod, juxta vulgo jactatum ultro citroque proverbium, tota Europa non habeat sibi simile, in quo disciplinae scholasticae rigor magis vigeat.

Postremo a devotione, et his similibus, in medium proferam nonnullas singulares, inclytas et heroïcas virtutes, quibus prae caeteris civitatibus, oppidis et locis, populisque praedita est, pollet atque choruscat, a quibus merito, summaque ratione commendari ac praedicari debet, et ad coelum usque marmoratibus [?] laudibus extolli: quae sunt, religio, obedientia, fidelitas, fortitudo animi et corporis, constantia et patientia. De religione imprimis constat. Nam quo magis magisque antiqua religio, per novellos istos dogmatistas Calvinistas, premebatur agitaturque, eo magis fortiusque, instar palmae, vigebat, florebat, viresque et augmentum assumebat, quo majores illa persecutiones patiebatur, eo fervebat inter Catholicos, verosque Christianos magis, tam et praesertim publice in templis, quam inter lares privatos, non absque grandi miraculo, usque adeo, quod re vera, boni cives sint verae Catholicae Romanae religionis amatores servatoresque. Obedientiam, quae est felicitatis mater, neutiquam existimo, silentio praetereundam. Semper enim regiae majestati, suo principi naturali, debitam obedientiam praestitit et reverentiam absque rebellionis nota. Quod fidelitatem satis superque patet, quam in observatione mandatorum regiae majestatis necnon pacificationis Gandensis et modernae pacis Colonensis acceptatione, plenis, ut ajunt, ulnis, facta demonstravit. De fortitudine autem quid dicam? Nisi quod Catholici cives, pro aequitate, aris et focis, communique utilitate semper propugnantes, sese viros fortes, ac bellicosos, et victores triumphatoresque praestiterint, tam adversus consistoriales, internos suos hostes capitales, quippe, qui in necem eorum toties conjuraverant, quam alios externos, sanguinem Catholicorum civium, omni momento

Digitized by Google

temporis, sitientes, luporum more rapidorum. Constantia adhaec quoque civium Catholicorum satis nota est. Quae enim civitas in vera ac sana fide Catholica et orthodoxa, unquam fuit hac civitate Sylvaeducensi constantior, ac ejusdem propugnatior, acrior, vehementiorque? Patientia insuper ejus sat noteria est, atque manifesta omnibus, et lippis, ut ajunt, et tonsoribus, quam aequanimiter habuit in omnibus tot tantisque tempestatibus, id est, tribulationibus et persecutionibus: usque adeo, quod patientiae virtus, nobilis fuerit causa victoriae, ejusdem civitatis, juxta distichon vulgare:

Nobile vincendi genus est patientia: vincit
Qui patitur: si vis vincere disce pati.

Haec virtus est (teste divo Cypriano, sermo. 5 *de bono patientiae*) quae nos Deo et commendat et servat. Ipsa est, quae pacem custodit, quae fecit in adversis fortes, ipsa est, quae fidei nostrae fundamenta firmiter munit. Haec ille. Et ut semel omnia dicam: Haec civitas Buscoducensis, prae caeteris Catholica et Christiana, est exemplum et speculum virtutum, est quoque exemplar aliarum civitatum, ac fons et origo conservationis atque salutis totius patriae. Nempe harum inferiorum provinciarum, usque adeo ut summo jure summaque ratione appellari queat, civitas finitima metropolis. Est denique lucerna super candelabrum; est civitas supra montem posita. Est, inquam, pretiosum diadema resplendens in capite coronaque regia. Quid multa? Hac unica civitate Catholica, hoc solo diademate, si impius ille Abimelech, cerastes ille flexuosus, in via salutis mordens, de quo in deductione tractatus, plura scribam fusius, pro voto libitoque, cum suis consistorialibus potiri, illamque haeretico suo praesidio militari, immundo sterquilinio, ad beneplacitum munire, opplere et occupare potuisset, procul dubio actum fuisset de pace, de evangelica veritate, de fide Catholica, et religione antiqua, et denique omnia pessum ivissent, novum idemque cruentissimum et hactenus inauditum bellum denuo exortum fuisset, eademque haec civitas Catholica facta fuisset spelunca, necnon commune receptaculum et columbarium latronum et haereticorum: quae nunc est sanctuarium Dei, seminarium virtutum. Haec est astrum, prae caeteris civitatibus ac oppidis radians seu fulgens fide et pietate.

Digitized by Google

Auxilio autem Numineque divino primarie, deinde secundarie fidelibus custodiis atque excubiis Catholicorum civium patriotarum, fuit civitas praedicta, usque protecta et conservata, quibus semper illud unicum fuit studium atque votum, civitatem suam servare, ac retinere liberam, tutam, securam et immunem a milite externo, sedularum instar apium, quae ignavum fucos pecus, a praesepibus arcent, quae bombylios noxios, et crabones, pecus inutile et edax, scarabeos voraces depopulantesque, longe ab alvearibus, summo conatu extremisque viribus, ac pari fraternaque manu, depellunt: ne mel collectum, ne alienos labores devorent, nidosque alienos improbe, instar vulpis foedae turpisque defoedent. Et sic de illis adimplebitur, quod scriptum est, per sapientem, Proverb. XVIII cap.: *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma et judicia quasi vectes urbium.* Deinde quod scriptum est, apud Isaiam prophetam, cap. I, ubi Dominus Deus loquitur in haec verba: *Convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriam tuam: et auferam omne stannum. Et restituam judices tuos, ut fuerunt prius: et consiliarios tuos sicut antiquitus. Post haec vocaberis civitas justi, urbs fidelis.* Cum videlicet incolumitas praesidentium, salus sit subditorum.

Plura de insignibus encomiis civitatis hujus dicerem, et prolixe encomiasten agerem, imo integrum justumque volumen facile inde conficerem. Sed vino vendibili suspensa hedera haud est opus, juxta commune adagium. Vera virtus non eget alienis praeconiis. Res enim praeclarae per se patent et placent, neque desiderant exoticam commendationem. Idcirco desistam, hoc unicum pro coronide et corollario addens, quod nimirum pro majore laude, quae proprie virtus est, non aliunde proveniens, sed suis nixa radicibus, gloria et commendatione Catholicae civitatis Buscoducensis et in majorem declarationem et ampliationem justificationis, per civitatem nuper emissae, contra foeda et impudentia mendacia atque improperia falsa consistorialium, tractatum hunc praelo commiserim, et in lucem emiserim ediderimque, uti inferius dicetur. Sylvae-Ducis, cal. Decemb. anno 81 post mille quingentos.

Digitized by Google

AD PIUM LECTOREM CHRISTIANUM.

Habes, candide lector, brevi manu tractatum de fructibus utriusque arboris, bonae et malae: principaliter factum scriptumque, propter improba gesta per consistorium Calvinisticum, necnon tumultuantem scholam digladiatoriam, teutonice: *die schermschole*, seu potius, *schelmschole*, certo tempore, in civitate Buscoducensi, impie grassantem tumultuantemque: quippe, quae videbatur vel coelum territare, coelum digito, juxta commune adagium, attingere, jugulare mortuos, et gigantum arrogantia, Jovem coelo expellere, caeterum inutilis, et aliud nihil, quam homo bombylius, ut in proverbio est, in quo praeter vanam verborum jactantiam, strepitumque vanum aliud nihil reperias. Quem quidem tractatum, pro ingenioli mei tenuitate exiguitateque, motu proprio, inprimis, rudi quidem Minerva celerique calamo confuse conceptum, in usum tantum meum, meorumque propinquorum, pro defensione orthodoxae atque Catholicae fidei ac veritatis, confeceram et annotaveram, sed postea, pietate ac vero ferventeque zelo, erga eandem civitatem ductus, tanquam non valens ferre impudentia illa ac splendida mendacia necnon gravissimas injurias inimicorum ejus, quorumdam bonorum etiam amicorum, necnon patriotarum suasu, consilio atque efflagitatione accedente: illud quod abditum latebat, et informe erat, in gratiam, laudem, gloriam et favorem Catholicae civitatis ejusdem, ejusque pro majore justificatione ac justissimae causae defensione, contra eadem illa impudentia foedaque ac absurda mendacia necnon falsitates execrabiles, injuriasque enormes et intolerabiles, quibus illa immerito ac falso oneratur obruiturque a consistorialibus voluntariis fugitivis, et exulantibus ultraneis, hostibus scilicet ac osoribus ejusdem, in lucem edidi, et in formam certam redegi, quae dat esse rei. Licet autem quibusdam emunctae, ne dicam obesae aut laesae, naris hominibus, qui utilia statim, propter parvos forte naevos rejiciunt, videatur opera mea minus a fronte, quam in recessu habere: quibus potius placet cavillari, altercari, conviciari, cacologiae studere, et carpere ac improbare sudorem

Digitized by Google

atque operam alterius, quam eam probare ac laudare, more araneae, quae ex optimis flosculis, non quidem mel colligit instar apis, sed venenum elicit lethiferum. Hujusmodi Zoilos atque malevolos, nequaquam habentes sinceram κρίσιν, iniquos judico laboris mei censores, pravo semper naso hepateque, ac ore foetente viventes ambulantesque, amphibios et versipelles, osores veritatis. Etenim non me clam est, me multorum odia et reprehensiones incurrere, qui ab eorum pulmonibus veteres avias repellere coner. Et quamvis nonnulli cacologi forte cavillando objicient, me falcem meam mittere in messem alienam, meque conari ultra crepidam judicare de iis, quae sunt a professione mea aliena: nempe, de explicatione arboris spiritualis; veros tamen Christianos spero, et optime confido hanc meam opellam aequi bonique consulturos: quippe, quibus non ita delicatum solet esse palatum, sed vulgari ac rudi, nec ita exquisito cibo contenti sunt, quale habent novelli isti nostri temporis dogmatistae, caeterique omnes, qui sunt de consistorio Calvinistico, nunc denuo ex orco revocato, quibus hic meus scribendi simplex stylus, non tam ornatum verborum, quam rei veritatem respiciens, utcumque displicebit, quorum scilicet palato haud sapient agrestes lactucae, juxta commune proverbium. Et sane, omnino existimo, juris studiosum, jurisprudentiae, quae est divinarum atque humanarum rerum scientia, studio, rebusve forensibus, non ita fixae, instar conchae inhaerentis, testae suae inseparabiliter insistere debere, ut non aliquoties ad studium theologicum se convertat, animaeque bona, quae sunt aeterna terrenisque potiora, sicque inprimis quaerenda, curet, nec illos labore contemnendos rejiciendosque putarem, per quos animi sive corda quorumdam hominum, in fide Catholica, navis instar, huc illucque fluctuantium, valeant, instar anchorae, stabiliri, atque corroborari, solidaque solidiora fieri. Si igitur amice lector, hunc laborem meum, tibi et ecclesiae utilem, acceptum et gratum esse agnovero, brevi, Deo propitio, curabo quoddam opusculum majus, tractans de Gueseanismo in genere, in usum tuum edere, a primo, quod ajunt, ovo, supremo vertice, primaque a radice, deducto et enucleato. Bene vale et salve lector Christiane, et me tuis precibus, apud Deum Opt. ter Max. commendo. Ex civitate Sylvaeducensi, Cal. Decemb. anno 1581.

Digitized by Google

JUSTIFICATIE

VOOR

DEN GOEDEN BORGEREN

DER STADT VAN

Tshertogenbossche.

THRENO. III.

Des Heeren ontfermhertigheyt ist, dat wy niet te niet en syn, want sijne ontfermhertigheeden en hebben niet ghebroocken.

PSALM C. XXIII.

Ghebenedijt sij die Heere, dat hy ons niet tot eenen roof in haer tanden ghegeven en heeft.

PSALM C. XVII.

Vanden Heere is dit geschiet, en. t'is wonder voor onsen ooghen.

Ghedruckt binnen Tshertoghenbossche,

TER ORDINANTIE EN. MET ADVIJS VANDEN DRIE LEDEN ENDE CAPPITELIJNEN DER ZELVER STADT, BY MY IAN SCHEFFER.

Anno 1579.

Digitized by Google

☞ *Deze Justificatie* is afgedrukt naar een zeldzaam geworden werkje in 4°., groot 16 ongepag. bladz., berustende in de boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap.

Digitized by Google

JUSTIFICATIE VOOR DEN GOEDEN BORGHEREN DER STADT VAN TSHERTOGENBOSSCHE, WAERACHTIGHE LIEFHEBBERS ENDE VOIRSTANDERS DER RUSTE ENDE WELVAREN DER ZELVER STADT, OP ENDE TEGENS ALSULCKEN PRETENSEN VOORSTEL ENDE FRIJTELIJCKE AENRICHTINGHE, ALS ALDAER BY EENIGHE OPROERIGE GEESTEN, PERTURBATEURS VAN DE VOORSZ. RUSTE ENDE WELVAREN, TOT VERSCHEYDEN TYDEN AENGHEHEVEN ENDE TE WERCK GESTELT SYN GEWEEST, GEDISCOUREERT ENDE NAE DER WAERHEYT VERHAELT, ZOO HIER NAE VOLGHT.

Alsoo die voorsz. goede borgheren niet en twijffelen, men sal seer vreemde ende wonderlijcke spraken en. famen laten verluyden ende wtgaen, ter saken vande alteratien ende beroerten, die dese voorleden tyden ende daghen, ende besundere den iersten deser maendt van Iulio int iaer XV.° neghen en. t'seventich binnen der voorsz. stadt van Tshertoghenbossche haer opgeheven en. verthoont hebben, soo eest dat de zelve goet en. noodich ghevonden hebben, die waerachtighe redenen ende ghelegentheyt vande zaken eenen yeghelycken by desen te ontdecken en. int licht te brenghen, op dat niemandt gheabuseert en worde door slincke ende onwaerachtighe rapporten vanden ghenen, die de goede ende ghetrouwe borgeren der voorsz. stadt souden willen calumnieren, be-

Digitized by Google

schuldighen ende odieus maken by den genen, niet behoerlyck ende waerachtelyck gheinformeert en. onderricht wesende vanden oorspronk der voorsz. alteratien.

Want niet tegenstaende de voorsz. goede borgeren hen altijts ghethoont ende gheëmployeert hebben in alle rondicheyt, vromicheyt ende ghetrouwicheyt nopende t'gene dat de ghemeyne ruste, vrede ende welvaren der voorsz. stadt, nae gelegentheyt ende eysch vanden tyden, heeft moghen concerneren ende bevoirderen.

Soo eest nochtans, dat ter contrarien verscheyden vreemde gheesten ende perturbateurs vande eendracht, ruste ende welvaren voorschreven, anders niet ghestudeert en hebben dan deene innovatie over dandere in te brenghen, ende te verdrucken ende extermineeren die ghene, die met hen die handt daer aen niet en wilden houden en. aenspannen, de selve met onverdrachelycke calumnien, vexacien, fortsen ende daden tracterende ende vervolghende, om henne tyrannie te stabilieren over gheestelycke ende werlycke, van hunnen humeuren niet wesende.

Ende alzoo de openbare oeffeninghe vander nieuwe religie, alhier feytelijcken tegens die pacificatie van Gendt, generale unie daerop ghevolcht, declaratie ende asseurantie der selver, ierst gheintroduceert ende daer nae by den Religions vrede, ten versuecke van zijne hoocheyt, door zyne commissarissen herwaerts ghesonden, by provisie gheoorloft ende toeghelaten wesende, behoorden wel ghenoch gheweest te zijne, om vorts in alder stillicheyt ende ruste onderlinghe te leven. Dien nochtans niet tegenstaende hebben sommige, wel wetende ende bethonende, dattet hen alleen om de religie niet gedaen en was, niet ghecesseert noch opghehouden, teghen ghelooften, eere ende eedt, al voorders te pretenderen.

Digitized by Google

Ende alzoo zy de middelen by hun selven daer toe niet en hadden, hebben ghestudeert ende ghearbeyt, om met hulpe ende onderstant van garnisoene, t'zelve te exploicteren ende wt te richten, hebbende over langen tijt, en. al eer eenighe apparentie vande belegeringhe der stadt van Maestricht gemaeckt was, allen practycken ende middelen ghesocht ende ghebruyckt, om t'zelve garnisoen binnen deser stadt te brengen, ende daer mede over de voorsz. goede borgeren en. ingesetenen te tyranniseren.

Maer zyn tot noch toe, door de hulpe en. gratie Gods, alle hunne aenslaghen desen aengaende, zoe te water als te lande tot verscheyden reysen ghemaeckt, wonderlycken by de vigilantie ende neersticheyt der voorsz. goede borgeren ghefailgeert ende verhuedt.

Welcke voorsz. aenslaghen zy hebben begonst te practizeeren, nae dien dat zy met ghenoech ende consent vanden ghemeynen borgeren het garnisoen binnen der voorsz. stadt niet en consten in ghebrengen, tot welcken effect sy verscheyden brieven, vermaningen, presentatien ende inductien dicwils hadden, zoo by ondercruypinge, gheimpetreert, als andersins practijckelijcken gheëmployeert ende te werck gestelt, ende oock verscheyden gesubborneerde tijdingen vanden aenstaenden noot vanden vyant onder de gemeynte gespreyt en. laten verluyden. Maer die voorsz. borgeren, om niet bedrogen te worden, en wilden noyt te veele of te lichtelijcken ghelooven, hebbende oock in dier vuegen onder andere afgeslaghen alle die specieuse persuasien en. grote instantien des graven van Hohenloe, aengevende en. pretenderende binnen der voorsz. stadt, tot verseeckerheyt der selver, twee vendelen knechten wt Hollant, met hondert peerden vanden regimente des voorsz. grave, te leggen.

Digitized by Google

Waer nae hen inden iersten niet ghesuccedeert en, heeft hun ghepractizeert middel van zeeckere schepen met volck, afghevaren en. comende van Antwerpen, onder t'dexel, soo men onwaerachtelijck liet verluyden, van zeeckere penningen te convoyeren, tot betaelinge vanden crijschvolck vanden hertoge Casimiro, doen ter tijt in den quartiere van Shertogenbossche wesende, om met listen en. behendicheyt binnen der voorsz. stadt te geraken, ende aldaer nae hunnen appetijt te domineren.

Ghelijck oock niet en heeft willen succederen hunnen valschen en. afgrysschelycken aenslach opten elfsten Septembris int iaer xv.° acht ende t'zeventich, principalycken by eenen ghenoempt meester Henrick inden Hooren, alias Agileus, met zijnen adherenten ende gheconspireerden, tegen der voorsz. stadt voorts gheweyndt ende gheattenteert. Den welcken nochtans zoo nae te weghe ende tot effect ghebrocht was, datter drie vendelen knechten ende volcks van wapenen, secretelijck ende onversienlyck, sonder pijp oft tromme te rueren, van Huesden of dien wech ghecomen waren, naer byder stadt, onder de conducte ende gheleydinge vanden casteleyn van Huesden voorsz. teghens zijne vaderlycke stadt, de welcke ter openinghe vander stadt poorten smorghens, met eenen snellen toeloop ende met vliegende vendelen, meynden ende poochden, mette correspondentie, die zy hadden van binnen ende met sommige vander Schermers gulde, doen ter tijt de wacht hebbende, de selve stadt te invaderen ende inne te ghecrijgen, maer worden in grooter haest, met neerstige en. cloecke assistentie van eenighe vande schutterijen en. naeghebueren, die poorte, daermen het perijckel ghewaer worden, wederomme toe gesloten, tot confusie vande voorschreven knechten, hen onder en. voor

Digitized by Google

der voorsz. stadt poorten vijndende, ende op eenen halven schuet weechs nae, hun feijt volbracht hebbende, ende alsoo ghefrustreert zijnde, van t'gene zy luyden hun wel beroempt hadden, als dat sy den borgheren ende inghesetenen vander stadt hen gelt souden helpen tellen, behalven andere enorme stucken, die zy inde gheestelycke ende andere gheteeckende huysen zouden hebben voorts ghekeert, om die te fouleren, plonderen ende saccageren, soo sy hen tot verscheyden tijden daer af ghevanteert en. ghebaecht [?] hadden.

En alsoo des niet te min die voorsz. seditieuse geesten ter selver tijt alnoch meijnden tot hunne intentie te geraken, soo gongen sy onder die ghemeynte, de welcke door die voorsz. alteratien al meestendeel in wapenen gecomen was, stroyen veele verscheyden valsche wijsmakingen, ende onder andere, datmen inden raet vander stadt eendrachtelijck gealooten soude hebben, die vander nieuwe religie, ghenoempt ghereformeerde, ter stadt wt te iagen ende om den hals te brengen, om alsoo deselve ghemeynte tot alle oproericheyt ende boosheyt te verwecken ende te ontsteken, roepende ooc voor der stadt huys ende op volder (1) merckt die voorsz. M. Henrick Agileus, dat hy brieven van zyne excel^tie^. in zynen sack by hem hadde, daer mede hem belast was, die vander wet metten hals te nemen, ende dat hy selver eens wilde vonnissen wysen, en. soude eer avont van alles zynen wille hebben. Ende tot dien eynde worden daer ghehaelt wt ter muijten (2) zeeckere verborghen vreemde soldaten, tot ontrent veertich toe in ghetalle, wel ghewapent ende in ordre wesende, met de welcke die voorsz. seditieuse en. geconspireerde hen begaven vander merckt nae eene van-

(1) *Volder*, volle. (2) *Muijte*, schuilhoek.

Digitized by Google

der stadt principale poorten, ghenoempt die Vuchterpoorte, de welcke zy met groot gewelt en. fortse van sware smedehamers opensloegen, maeckende aldaer inwaerts nae der stadt toe zeeckere schansse oft wagenperck tot hunne verseeckerheyt ende bevrijdinghe ter tijt toe, dat die voorschreven knechten, wesende vander stadt een weynich vertrocken, wederom aenghecomen souden hebben gheweest ende inder stadt ghebrocht, om daermede hun quaet ende leelijck voornemen voorders te effectueren.

Maer midts de vervolginghe, oppositie ende verweringhe van dien vanden schutterijen, de welcke hun derwaerts met groote couragie en. cloeckheyt vuechden, zyn die voorsz. attentateurs vanden voorsz. aenslach, met hunnen aenhanck, wederomme miraculeuselycken wt ter voorsz. schansse, poorte ende stadt, niet sonder bloetstortinghe ten beyden zijden, verdreven ende geslaghen gheweest, ende die poorte wederom toegemaeckt ende wel beset.

Welcke attentaten al buyten kennisse en. wille van zijne hoocheyt, excellentie ende generale staten zyn aenghericht gheweest, zoe de selve respective dien vander stadt by hen brieven hebben te kennen ghegheven ende gheattesteert.

Ende hoe wel t'selve alsdoen worden t'eenemael als misverstandt vergeven ende vergeten soude blyven, volgende de publicatie, die daer aff gedaen was, hebben nochtans daer nae al meer andere verscheyden entreprinsen ende aenslaghen opte voorsz. stadt toegheleeght ende ghemaeckt ghehadt, in sulcker vuegen, dat zijne hoocheyt selve somtijden de voorsz. stadt vanden Bossche van ettelijcke aenslaeghen ende dreyghementen by sijne brieven heeft gewaerschout gehadt, ende gheordineert

Digitized by Google

ende belast, scherpe toesicht ende neerstighe wachte te houden, ten eynde dat door d'incompste van eenich volck van wapenen, egeene disordren gheattenteert oft aenghericht en mochten worden.

Soo dat die voorsz. goede borgheren ende inghesetenen menighen tijt lanck, met goede ghefundeerde diffidentie, in grooten anxt ende benautheyt op hare hoede continuelijck hebben moeten wesen, niet hebbende des nachts op hunne bedden dorren slapen, maer hebben hen met hunne wapenen voor allen heymelijcke, loose practijcken ende occurentien verdich ende op de been ghehouden, besundere als die vander Schermers gulde, den gealtereeden voor t'meestendeel grootelijck toe ghedaen wesende, de wachte waren hebbende.

Dwelck den voirsz. goeden borgheren des te meer beswaerlijck ende lastich gevallen is, door dien dat sij niet vrijmoedelijck in henne voirsz. goede ende notelijcke toesichten ende hoede en hebben moghen procederen, alsoo ennighe binnen der voirsz. stadt in authoriteyt wesende, ende de welcke hen behoorden daer toe billicx te verwecken ende t'exhorteren, ter contrarie scheenen hen genoch partydich te maecken, om de selve borgheren daer af te vervreemden en. sulcx te beletten, midts rejicierende alderhande waerschouwingen, en. daer en boven alle extraordinarisse nootelijcke debvoiren van waken voor d'meestendeel berispende, calomnierende, achterhalende ende beschuldighende.

In sulcker vueghen, dat die voorsz. stadt, door die bermhertige handt Gods, principalijcken gheholpen ende behouden is geweest, soo oock wonderlijcken heeft ghebleecken, nu onlanx geleden, doen den leger trocke ende passeerde beneffens en. voorby de selve stadt, om te gaen

Digitized by Google

ontsetten die belegherde stadt van Maestricht, soo men seyde: tot welcker tijt seeckere vendelen knechten ende perdevolc, onder het beleydt vanden casteleyn van Huesden voorsz. als doen daer by sijnde, de selve subytelijck ende onversienlijck souden hebben verrast, gheinvadeert ende gheincorporeert, d'welck ontwyffelijck met groote plonderinghe, moorden ende wterste ruijne en. bederfenisse vanden goeden borgheren ende ingesetenen der voorsz. stadt ghemenght soude hebben gheweest, ghelijck verscheyden, soo capiteynen, soldaten als andere persoonen ende huysluyden, naederhandt wel hebben laten verluyden ende int licht ghebracht; maer die voorsz. goede borgeren hebben hen subitelycken in grooten ghetalle, door ingevinghe van Godt den Heere, beschermer van alle rechtverdighe ende deughdelijcke menschen, in wapenen begeven ende verthoont, sonder te respecteren die tergiversatien off spijtige berispingen of ennige oppositien, die hen mochten ontmoeten van henne overicheden doen ter tijt wesende, ende hebben alsoo die poorten vander stadt toegecregen, tegens den danck der voorsz. Schermers ende heuren adherenten, die aldaer ter selver tijt die wacht hadden.

Waerdeure t'voorsz. volck van oorloghe hennen aenloop ende aenrenninge, daer sy geheel verdich op stonden ende daeraff zij hennen correspondenten van binnen der stadt merckelijcke teeckenen, soo by brantstichtinghe als andersins, ghedaen hadden, hebben moeten onderlaten, de welcke nochtans daer nae by andere listen en. middelen even wel henne pretensien alnoch gheëffectueert souden hebben ghehadt, ten ware geweest dat die voorsz. goede borgeren dach ende nacht hen aen allen canten ende oorten nerstelijcken ghevonden, gheëmploy-

Digitized by Google

eert ende gebruyckt hadden gehadt, om sulcx te verhueden ende te beletten, sijnde die perplexiteijt der voorsz. borgeren des te meerdere gheweest, dat die voorsz. Schermers vander wachte treckende, hen niet scheijden noch wt die wapenen geven en wilden dan nae dien dat sij eenen ganssehen nacht ende dach in henne herberghe gemuyt hebbende, met grooten toevloet en. aenhanck van anderen hens ghesinden wt allen anderen schutterijen ende wijcken, alnoch ten lesten met groote moeijten hen lieten geseggen ende inne dien hebben [?], dat sij die voorsz. wapenen souden verlaten ende nae huys vertrecken, ende dat eensdeels, soo te vermoeden is, wt respect vande teghenhoede van dien vande schutterijen, die welcke ghedelibereert waren, hen te maecken partije tegens allen onbehoorlijcke aenrichtingen, ende eensdeels om datmen hen verscheijden pretense versuecken ende puncten was advoijerende.

Hebbende niet alleenlijck dusdanighe verradelijcke practijcken van invasien, als voorhaelt sijn, de goede borgeren der voorsz. stadt grootelijcken gheturbeert ende ghepericliteert ghehadt, maer oock menichvuldighe andere moetwillicheden, oproericheden ende aenrichtingen, waermede, soot schijnt, datmen al willens heeft ghedissimuleert, alsoo egeene stucken off misdaden vanden voorsz. moetwilligen oijt gheremedieert noch ghestraft en sijn gheweest by den genen, die des wel vermochten ende ampts halven behoorden te straffen.

Daermen nochtans ter contrarien soo wreedelijcken ende straffelijcken altijts heeft willen procederen tegens anderen, soo geestelijcke als werlijcke persoonen, ende dat alleenlijck op ennige valsche vermoedinghen en. woordens qualijcken verstaen off sinisterlijcken ende odieuselijcken

Digitized by Google

gheinterpreteert, met verscheyden andere saecken ende debvoiren int verdreijt ghenomen wesende, de welcke nochtans, door den tyt, nu al bevonden worden wel ende te recht ingesien, betracht ende gevordert geweest te sijn.

Want t'is te schandelijck alhier te verhaelen ende int licht te brenghen met wat onwerdicheden, insolentien, valscheden en. gheweltdaeden, datmen den raet vander voorsz. stadt ordinaerlijcken heeft geculpeert, gecalomnieert, gedreijcht, gefortseert en. overvallen.

Ende besundere opten iersten dach der maent van Iulio, alsoo den voorsz. raedt vergadert was ende dat den selven goet ghevonden ende gheconsenteert hadde, door aendieninge vanden capiteijnen ende anderen, datmen met ettelijcke haeckgeschutten soude wter stadt trecken, om buyten der selver op sommige plaetsen die waterlaten af te werpen ende die wateren te loosen, omme de selve tot versterckinghe der stadt te doen overloopen, soo eest ghebeurt, dat de selve schutten, voor het meestendeel partialijcken wtgesocht, opte been ghehaelt ende ghecomen synde, die voorsz. afwerpinghe ende des dien aencleefden, gebleven is onder wegen ende onghedaen, ende dat sy luydens hen al met andere saecken van nieuwicheden ende van quaden behaghen ende consequentien hebben gaen becommeren ende feytelijcken moeijen ende onderweijnden.

Ende naementelijck mette unie van Utrecht, fortificatien vander stadt, afbrekinghen ende afbrandinghen ende dierghelijcken, ghevende nochtans groote ende merckelycke suspitien, datmen onder t'pretext. vande vorderinge van dien, anders niet en sochte dan te voleynden inde verdruckinghe, wtleydinghe ende moghelyck ergere tracta-

Digitized by Google

mente vanden genen, die hen binnen der voorsz. stadt sonder redenen inden wege ende haete waren, ghelijck sommighe hen des niet en vermijden te beroemen, en verscheyden circonstantien voor ende nae apparentelyck genoch wtwesen.

Ghelyck onder meer andere gebeurt is, dat ennige vande voorsz. Schermers, seeckere daghen van te voorens, henne quade intentie dien aengaende wt den monde wel gedeclareert hadden, als, in presentie ende ten aenhooren van mijnen heere den gouverneur en. mijn heer van Oirschot, met meer anderen, sittende ende comende in een schuyte te samen van Bockhoven, seggende seer vermetelyck, dat sy Papen ende monicken sonder lange dilaij wt iaegen wilden, met meer andere onbillijcke ende enorme propoosten.

Ghelijck oock ten voorsz. daege vande commotie sommige soo verre gecomen waren, dat sy hen niet en vermijden te segghen, heure handen noch corts te willen wasschen int bloet van sommighe heeren vander stadt, die welcke tot diversche tijden henne aenslaegen hadden helpen beletten.

Ghemerckt, datmen liep ghewapenderhandt inden raedt der voorsz. stadt roepen, dreijgen, tieren, gebeeren (1), ende hen soo aenstellende, dat die vanden voors. raedt ghepraempt ende ghenootsaeckt worden, hen van allen canten, achter ende voor, confuselyck te versteecken ende te salveren.

Onder welcke perturbateurs ende oproerders ennighe van hennen notabelen hoofden, als onder andere die voorsz. M. Henrick Agileus ende Aert Ieronimus van Keelst, inden vollen raedt der voorsz. stadt, ten by we-

(1) *Gebeeren*, zich oproerig aanstellen.

Digitized by Google

sen ende in presentie van mijnen heere den gouverneur voorsz., hen wel wtsteeckelyck gebruijckten, laetende openbaerlijcken luyden, dat den dach te sijn, daer zy langhe nae ghewacht hadden, ende dat sy noch ten selven daege, voor avont, hennen wille van alles hebben souden, off het soude hen den craghe costen, ende datter noch Paep, moninck, Papiste, noch diergelijcken broetsel inder stadt blyven en sonde: injurierende ende schellende den magistraet voor schelmen, bloetsuypers, verraders ende Papistighe honden, met meer andere menichvuldighe oproerighe, schandaleuse ende abominable woordens ende propoosten.

Allet welcke veele goede borgeren verstaende, ende merckelijcken siende, dat het getal vanden gealtereerden opter merckt seer was vermenichvuldigende ende aenwassende, syn ingelijcx genoodicht ende ghedrongen gheweest, hen opter voorsz. merckt in wapenen te laeten vijnden, om op heure hoede te syn ende allen commotien, periculen ende overvallingen voor der handt wesende, te verhueden ende teweren.

Te meer, ghemerckt, dat zijne hoocheyt onlancx by zynen brieven den gouverneur ende dien vanden raet der voorsz. stadt hadde geadverteert ende vermaent, dat zy alle goede debvoiren doen souden, ten eynde dat binnen der zelver stadt egheene nyeuwicheyt oft alteratie en mochte geschieden, maer dat een yegelyck hen houden ende mainteneren soude in alle stillicheyt, ruste ende goede correspondentie vanden eenen metten anderen, sijnde dier tijt sijne voorsz. hoocheyt gemoveert geweest, om sulcx te schrijven, duer de attentaten en. gheschiedenissen binnen der stadt van Antwerpen soo misverstandelycken op gheresen ende gheschiet.

Digitized by Google

Waertoe, ende tot noch al meerdere ende moghelijck erghere consequentien ende perijckelen, wel merckelyck tendeerden het allarm slaen, dat in sommighe orten ende wijcken van dese voorsz. stadt by eenighen vande voorsz. ghealtereerden worden vorts gekeert, omme alsoo hen volck in wapenen en. opte been te gecrijgen.

Soo corts daer nae opte voorsz. merckt vander stadt wel genoch gebleken heeft, hebbende hen aldaer sommige altricatien en. twisten onderlinghe opgeheven ende opgeworpen, principalicken nopende de publicatie ende besweringhe vander voorsz. unie van Vuytrecht, de welcke de voorsz. gealtereerde sonder vertreck (1), ende niet willende tolaten, dat de dekenen vanden ambachten, representerende het derde lith vande voorsz. stadt, daerop met hunnen ghesworens, sijnde hueren achter raedt, naer ouder gewoonte, souden delibereren, fortselycken gedaen wilden hebben, wien het oock lieff oft leet ware, met dreygementen van den onwillighen den beck aff te spelen, ende voorts, datmen, behalven de voorsz. unie, noch binnen vierentwintich uren wel meer soude moeten sien ende ghedooghen, roepende eenighe van hunluyden: »Laetter ons," onder reverentie gesproken, »duer bruyen, ick en heb maer éénen craegh te verliesen, ende dan de grauwe monicken ierst vuyt," ende soo voorts; waer over is door daenrichtinge vanden voorsz. perturbateurs ende gealtereerde een seer subyte, groote ende furieuse scarmoutsse (2) ende invallinghe van den eenen teghen den anderen gevolcht ende geschiet.

Welcke ierste iammerlycke ende bloedighe furie ghepasseert en. geappaisseert sijnde, en. staende de saken in bestande, om sprake ende communicatie met malcanderen

(1) *Vertreck*, verwijl, uitstel. (2) *Scarmoutsse*, schermutseling.

Digitized by Google

te houden, soo is daer by eenen vander syden der voorsz. gealtereerden een seer leelyck, verradelyck ende mordadich feijt gheperpetreert gheweest inden persoon van eenen goeden iongen geselle vander schutterijen vanden iongen Voetboghe, comende van zyne wachte aende poorte, om eens nae huys te gaen ende nae de gheschiedenisse te vernemen, daermede bethonende die groote, onmenschelijcke fenijnicheyt, daer sij mede ontsteecken waren, alsoo de voorsz. ionge geselle met oorlof voor by ghepasseert zijnde, naer minnelycke groetenisse ende goeden dach biedinghe over ende weder, van achteren met drie ofte vier diversche loyen, met éénen schuete, duerschoten ende iammerlijcken om den hals gebracht is geweest, crijgende daerover alnoch eenen anderen schuete, niet tegenstaende dat hy met ghevouwen handen alleenlyc soo vele respijts was biddende, als dat hy zynen vader voor syn doot noch eens hadde mogen spreken.

Waernae de cappiteyn van het slot van Hedel ende seker getal van zijne soldaten ter selver tijt binnen der voorsz. stadt gecomen sijnde, hebben hen gaen vuegen byde partye vande voorsz. gealtereerden ende vande selve seer hoochelyck ontfanghen en. ghecaresseert sijnde, hebben terstont daernae, sonder woorden oft werderwoorden, metten anderen verscheyden schueten inde voorsz. goede borgeren geschoten en. de allarme wederomme aengehecht, waer teghens de selve goede borgeren, alsoo wederomme aengevochten wesende, huere natuerlycke defensie cloeckelyck ende dapperlyck te werck gestelt ende ghebruyekt hebben: in welcke furie de voorsz. cappiteijn ter eerden liggende ende genade sijns lijffs roepende, is byden gheenen, die op hem gedruckt soude hebben, in genade ontfanghen ende gesalveert.

Digitized by Google

Hebbende de voorsz. goede borgeren hun alsoo mannelyck gheweert, dat sij luijden, met Gods assistentie ende hulpe, in soo soberen getalle als sy opter merckt waren, het hooft noch boven gehouden hebben tegens die groote menichte vanden voorsz. gealtereerden, niettegenstaende de straten ende contreije vander stadt alzoo byden selven ghealtereerden beset waren, dat niemant vanden anderen goeden borgeren passeren en mochte, om hun secours ende onderstant te doene ofte die saken te helpen middelen, en. dat sy hen niet alleenlijck te wachten en hadden van hunnen vyanden ter platter eerden oft opter straten, maer oock vanden genen, die welcke waren schietende in grooten ghetalle en. seer furieuselyck van boven vuyt verscheyden huysen vander merckt, die sij al voordachtelyck tot hunnen schoonsten (1) ingenomen hadden.

Ghelyck oock daerenboven Godt de Heer grootelyck staet te bedancken, dat geduerende de voors. furie egeene brandtstichtinge byden voorsz. gealtereerden voortganck gehadt en heeft, waermede sy zeer vermetelijck de voors. stadt gedreijcht hadden.

Ende den voorsz. ongeluckigen en. beclaechelycken dach gepasseert sijnde, is des anderen daechs daer nae swaricheyt ende questie ghemaeckt ende voortsgekeert van d'inneminghe van garnisoene binnen der voorsz. stadt, d'welck principalycken die vander nieuwer religie alsoo waren drijvende en. daer inne soo obstinatelycken persisterende, om sonder dilaij en. vertreck ontfanghen te worden, datmen met egeenen redenen ter werelt hen daer aff en conste gebrengen, verclarende oock wel opentlijcken, dat sy t'selve niet alleenlyck in en begheerden, om te dienen teghen

(1) *Schoonsten*, voordeel. Verg. Hoeufft, *Bred. Taaleigen*, blz. 527.

den vyandt, maer oock dat sij hun daermede wilden behelpen, om binnen der voorsz. stadt goede ordre te stellen, de iustitie te doen floreren en den magistraet respecteren, welcke vruchten men nochtans selden van alsulcke boomen des voors. garnisoens is pluckende.

Waerop ter andere sijden de gemeyne ende meeste resolutie vanden raedt ende voirts der borgherije deser stadt gedroech, ghelijck oijck bij affvraginge onder elcke compaignije, soe vanden schutterijen als vanden blocken oft wijcken int besundere gebleken is, datmen tvoorsz. garnisoen alsoo subytelijck niet inne en soude behooren te nemen, maer wel ontrent der voorsz. stadt doen comen ende houden, tot behoeff ende versekerheyt vander stadt inden ghewissen noot, alsmen sien soude, dat den vyant yet op de selve met eenighe belegheringhe soude willen comen attenteren ofte aengrijpen.

Waer mede die vande voorsz. religie hun gheenssins willende vuegen, hebben vuyterlijcken geinsisteert, by gebreke van inneminge des garnisoens voorsz. te willen terstonts vertrecken met henne goedens ende familien, dreyghende oock ten lesten, datmense soude laten passeren oft sy wilden anderssins met gewelt den wech open maken ende erghers aenrichten, ghelijck by treffelijcke hoofden en. persoonen vander zijden der voorsz. religie, soo inden raet vande voorsz. stadt als daer buyten, den voorsz. goeden borgeren sulcx voorgheworpen is gheweest.

Waerop byden raet vander stadt geleth zijnde, heeft eendrachtelijcken gheresolveert ende daer naer ter puyen aff ghepubliceert opt stuck vanden voorsz. versochten vertrecke, ghelijck by gheprente acte daer aff is blijckende van date den achsten Iulij anno xv°. negen ende tseventich, in effect begrijpende, dat de drye leden vander

Digitized by Google

stadt, volghende het ernstelijck versueck van dien vande nyeuwe religie, daer inne sy vuyterlijcken persisteerden, niet tegenstaende alle inductien, onderrichtinghen ende beden aen hen ghedaen, om niet te vertrecken, maer hen te vueghen in goeder liefde ende eendracht metten anderen goeden borgeren, accordeerden allen ende eenen yeghelijcken met zijne familie ende goet vry ende onbehijndert te moghen vertrecken ende oock, alst hen believen soude, weder omme binnen der voorsz. stadt te moghen comen, mits levende in alder stillicheyt ende eendrachticheyt onder henne medeborgheren, wel verstaende, dat die gheene, begherende hunne goet vuyter stadt te vluchten ende te vueren, oock selver in persoon neffens huere goederen souden wt trecken.

Sijnde ten selven daghe insghelijcx byden voorsz. raedt gheresolveert, om alle voordere ende meerdere veranderinghen, inconvenienten ende perijckelen te voorcomen, dat die compaignye vande Schermers gulde hare wachte soude suspenderen voor dien avont, ende dat alsulcke capiteynen souden worden verandert, die sonder behoorlijck consent vanden drye leden vander stadt, in hun ampt en. officie ghedronghen ende ghestelt waren gheweest, ende dat die oude capiteynen, die sonder wettich fundament oft redenen affghestelt waren gheweest, wederomme in hunnen ouden staet ende capiteynschappe souden worden gherestitueert, om de goede diensten ende groote ghetrouwicheyt, die sy der voorsz. stadt te voorens getoont ende bewesen hadden.

Ende en zijn niet sonder groote redenen de voorsz. goede borgeren van het innemen des voirz. garnisoens sod grootelijcken bevreest gheweest, niet alleenlijck om die groote, onverdrachelijcke ende affgrijsselijcke mishan-

Digitized by Google

delinghen, oppressien en. tirannie, by hun den tijt van ontrent thien continuele voirgaende iaren, van allen natioenen van volcke, behalven Enghelschen en. Schotten, ghéleden; maer oick besundere, om de groote verbitterthéyt, wantrouwen ende partyschappe, diemen in desen teghenwoirdighen tijt binnen der voirsz. stadt heeft ghesien en. besocht, ghenoch voir seker houdende, datmen egheene ghelooften noch accoorden, diemen aengaende d'innemen ende d'ontfanghen vanden voirsz. garnisoene sonde moghen ramen ende maken, en sonde onderhouden oft achtervolghen.

Mitsdijen men heeft bevonden hoe sinisterlijck ende verradelijck, dat onder t'dexsel van twee vendelen soldaten vuyten Briele, by toedoen van sommighe hoofden, capiteynen ende anderen beveelhebbende binnen der voirsz. stadt ontboden zijnde, om alleenlijc binnen der selver te comen, voir handen was groote menichte van andere ghevoedert [?] volck van wapenen ontrent der voirsz. stadt versamelt ende geraept inne der selver stadt te brengen, behalven het crijchsvolck, datter noch al souden hebben mogen naervolgen en. eensdeels op wech was, om insgelycken daer binnen te comen.

En. dat daerenboven Dierck Aertssen, voorschepen der voorsz. stadt, wel opentlijcken is scrijvende in sijnen notabelen brieff, onlancx gescreven vuyt Antwerpen, in date den vij^ten Iulij negen en. t'zeventich, addresserende ende gesuperscribeert: Aen mijnen heeren Geraert Prouninck, gh enoempt Van Deventer, ende M. Henrick Agileus, doctor, om vorts te remonstreren den capiteynen der stadt vanden Bossche, achtien maenden lanck aen zyne excellentie gesolliciteert te hebben, om t'voorsz. garnisoen binnen der vorsz. stadt te brenghen.

Digitized by Google

Tot welcken effecte wel te presumeren staet, dat die brieven in cyffre tusschen hem ende zyne correspondenten dickwijls ghescreven ende overgesonden, al mede ghedient hebben, directelijcke teghens zijnen eedt ende ghelooften, ende teghens zijn opentlijck verclaren, noch onlanx inden vollen raedt vander stadt gedaen, met renuntiatie op sijn eeuwige salicheyt, so verre hij oijt gedacht hadde oft al noch dachte, om eenich inbrenghen oft belastinghe van gaernisoen binnen der stadt te procureren.

Sijnde oock t'zelve naectelyck tegen den Religions vrede, binnen der voorsz. stadt geintroduceert en opgericht, ende ter eenre en. andere sijden belooft ende beswooren te onderhouden, wel expresselyk medebrengende, dat noch deene noch dandere partije niet en soude mogen yet practizeeren oft aengrijpen, om binnen de voorsz. stadt eenich garnisoen in te brengen, oft te gedooghen daer inne gebracht te wordene, dan met expres consent vanden raet der selver stadt.

Ende naedemael dat inden tijdt van achthien maenden den noot vanden vyandt de voorsz. stadt niet en heeft gepresseert, en hebben ontwyffelycken de continuele sollicitatien des voorsz. Dierck Aertsen met sijnen complicien, anders nergens toe gedient, dan om met garnisoene andere pretensien ende nieuwicheden binnen de zelve stadt te exploicteren.

Bethoont ooc ghenoch van wat humeuren en. intentien hy met den zijnen is geweest, by dien hy inden selven brief insgelijcx is scrijvende, dat het garnisoen niemanden, notanter, *niet meriterende* te cort doen en soude, welck woordt *meriterende* sonder twijfel tot al te seer groove interpretatien van oppressien ende overdaden on-

Digitized by Google

der den voorsz. goeden borgheren, als dan soude mogen by henluyden worden geëxtendeert.

Staet oock boven desen alhier grootelyck te considereren ende wel gaede behoort geslagen te worden tot wat eynde zekere overicheyt met hunne knechten, de welcke, zoo voorsz. is, hadden gemeijnt inder stadt te comen, ende daernae noch sekere daghen daerontrent hebben blijven liggen, onder hun een groot getal van goede borgeren op gescreven en. opgeteeckent hebben gehadt, latende hun die voersz. goede borgeren duncken, dat de selve onder t'getal vande voorsz. *meriterende* gerekent souden hebben gheweest, over de welcke zy hunnen moetwil groffelijck gethoont en. geëxerceert souden hebben, volgende verscheyden enorme dreijghementen, die men verstaet, dat zy hadden laten wtgaen.

Soo datmen vuyten voorsz. warachtighen discours claerlycken voor oogen mach sien, dat die goede borgeren grootelyck geoirsaeckt zijn, den almogenden Godt te dancken, die hun vuyt soo veele merckelijcke perijckelen heeft gelibereert, ende voor den toecomenden tijt zijne goetheyt wel moghen bidden, om van gelijcken perijckelen gepreserveert te worden, alsoo hun niet te imputeren en staen eenige gepasseerde saecken van disordren en. alteratien binnen der voorsz. stadt opgeresen, mits dien zy tot gheender tijt oyt eenighe offensive middelen gebruyckt oft aengericht en hebben, dan alleenlyck op hunere defensiven gepast, soo Godt ende de natuere t'zelve is toelatende, om hun lijff, goet, rust en. welvaren, en. alle rechtverdighe saken te beschudden en. te mainteneren tegens alle benijders, lageleggers ende vyanden van dien, daeroff nemende de voorsz. goede borgeren God, den almogenden Heere, tot getuyge.

Digitized by Google

Alle welcke voorsz. feyten, met menichfuldighe andere, hier om cortheyts wille achtergelaten, de drije leden der vorsz. stadt presenteren wettelycken ende den rechte ghenoch zijnde te doen blijcken, tot welcken eynde sy oick gheschreven ende versocht hebben aen zyne hoochheyt, om commissarissen te hebben wten rade van Brabant, als hen ordinarissen ende provinciael richteren, om byden selven behoorlycke informatie ghenomen te worden van t'ghene dat binnen de voirsz. stadt onlancx gheschiet is gheweest, mitsgaders vanden gheheelen staet der selver, soo aengaende de policye ende stuck vander iustitie als anderssins, ende zijne hoocheyt volcomenlijcken rapport ghedaen zijnde, voirts byder selver geordonneert te worden, soo tot meeste ruste ende welvaert der selver stadt soude behoiren.

Verclarende voirts de voirsz. goede ende ghetrouwe borgeren ende inghesetenen der voirsz. stadt, dat sy evenwel egheenssins van meyninghe en zijn gheweest, ghelijck sy oock tegenwoirdelijck alnoch niet en zyn, hun vander generaliteyt te willen separeren, maer hun metter selver te houden gheunieert, nae behoiren ende getrouwelijck draghen en. ghebruycken, soo sy tot noch toe ghedaen hebben, om hen te mainteneren, na hunnen wtersten vermoghen, teghens alle onbehoirlijcken oppressien ende overvallingen, daermen in veele plaetsen vreemde exempelen aff is siende ende verhoorende.

Wesende die voirsz. goede borgheren van goede ende oprechte meyninghe, metter hulpe van Godt, den Heere, die voorsz. heure vaderlijcke stadt by hen selven te bewaren, volghende de gelooften, die sy eertijts hebben moeten doen ten tyde vander ontlastinghe ende wt trecken vande vier vendelen crijchsvolcx des regiments van-

Digitized by Google

den graeve van Oversteyn, aenden heeren commissarissen byden generale staten, dyer tijt vergadert binnen der stadt van Bruessele, ghesonden voor der voorsz. stadt vanden Bossche, om yerst met den voorsz. garnisoene te tracteren ende overcomen, ende daer na met die vande voorsz. stadt, den selven voor houdende ende doende onderteeckenen die generale unie, onder de voorsz. ghelooftenisse van hun stadt by hun selven wel ende ghetrouwelijck te bewaeren.

Versueckende en. biddende eenen yegelycken, hun allen faveur en. assistentie te willen toedragen ende bethonen, presenterende van ghelycken te doene allen hennen mede gheunieerden ende gheconfedereerden, wesende vander voorsz. generaliteyt.

Men houdt geen Iustificatie voor goet, dan die gedruckt syn by Ian Schoeffer.

Finis.

PSAL. XXXIII.

Veel drucx hebben die rechtveerdighe, maer die Heere salse vuyt allen dijen verlossen.

Digitized by Google

EENVOUDIGHE ENDE
WARACHTIGE VERANTWOORDINGE

DER

WTGEWEKENE BORGEREN

DER STADT

Shertogenbosche,

TEGENS

DE ONGHEFONDEERDE IUSTIFICATIE,

INDEN NAME DER INGEBLEVENEN ONLANCKS WTGHEGEVEN;

MIDSGADERS TEGHEN

DIE ACTE BYDE DRIJE LEDEN DERZELVER STADT DEN ACHTSTEN IULIJ LESTLEDEN GEPUBLICEERT;

INHOUDENDE EEN

HISTORIAEL DISCOURS VAN ALLE DE GHESCHIEDENISSE;

TEGENS DE

ALLEGATIEN DER HEYLIGER SCHRIFTURE,

VOOR ENDE ACHTER DE VOORSCHREVEN IUSTIFICATIE GHESTELT.

Psalm 50, versu 16.

Maer totten godloosen spreeckt Godt: waerom vercondicht ghy mijn rechten ende neemt mijn verbondt in uwen mondt, &c.

Tot Leyden. Anno 1579.

Digitized by Google

☞ Deze *Verantwoordinge* is afgedrukt naar een hoogst zeldzaam geworden boekske in kl. 8°., groot 56 ongepag. bladz., berustende in de boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap.

Op het titelblad wordt melding gemaakt van twee werkjes, welke in deze *Verzameling van Kronyken* zijn afgedrukt: de *Acte by de drye leden* namelijk op bladz. 339, 340. Bij de aldaar voorkomende aanteekening kan ik nog voegen, dat een exemplaar van den oorspronkelijken druk dezer publicatie ten archieve der stad bewaard wordt. Het tweede boekje, *Justificatie* enz., vindt men bladz. 523—546.

Digitized by Google

VERANTWOORDINGE DER UUTGHEWEKENE BORGEREN DER STADT SHERTOGENBOSCHE TEGENS DE IUSTIFICATIE, INDEN NAME DER INGEBLEVENEN ONLANCX UUTGHEGEVEN; MIDSGADERS TEGHENS DIE ACTE BYDE DRIJE LEDEN DER SELVER STADT DEN ACHSTEN IULIJ GEPUBLICEERT.

Hoe wel de ingheblevene borgeren der stadt Shertogenboesche metter daet genoech te kennen geven, dat sy teghen allen nabueren de partije der mal-contenten, iae oock der Spangiarden dencken te volgen, ende mede sommighe van de nabueren benerstigen aen haere sijde te trecken, also dat sy de hooge protestatien ende mede het meestendeel hunder onlancx vuytgegevene iustificatie selve onwarachtich maken, hebben nochtans de wtgewekene goet en. noodich bevonden, de onwarachticheyt der selver iustificatie wijders te ontdecken, op dat de onverstandighe onder den nabueren van de waerheyt onderricht moghen worden, protesterende dit teghenwoordich schrift niet tot meerder verbitteringhe, maer alleenlick tot de nodige beschermenisse heurder eeren teghens de onwarachtighe ende lasterighe iustificatie voorghenomen te hebben. Ende op dat de gront des quaets bekent mocht wesen, salmen sommighe saken wat hoogher verhalen ende daer nae de voorneemste geschiedenissen trouwelicken voordragen, de welcke alsulcke bevonden sul-

Digitized by Google

len worden, datse wt alsulcken gront ofte wortel hebben moeten volgen ofte groyen, ende wt beyde, so gront so geschiedenissen, salmen lichtelic speuren, dat wt de selve anders gheen vruchten te voorschijn hebben connen comen, als diemen tegenwoordelicken siet.

Men heeft over vele iaren, soo al de werelt kenlick is, in dese landen seer ernsteliken daer nae getracht, dat in alle provincien, steden ende plaetsen alsulcke inde overicheyt gestelt souden worden, de welke men wel wist, ofte emmers vermoede, de tyrannische regeringhe toeghedaen te wesen.

Welck voornemen oft inde stadt Shertogenbosche volbracht is, en kan die niet twijfelen, die over lange gesien heeft hoe veerdich en willich de magistraet der selver stadt altijts gheweest is tot de tyrannische bevelen ende executien, ende besondere in dese leste twintich iaren, in de welke die vanden magistraet ten eersten in alle nieuwicheden de tyrannische regeringe eenichsins opbouwende, den hove belieft hebben, ende daer nae de vuyterste tirannye voor handen wesende, hen alsoo bereedt hebben laten vinden, dat zy den grave van Megen, eenen grooten plonder ende moort op de stadt voorgenomen hebbende, ingelaten souden hebben, en waert tselve niet wonderlick door de moghende hant Godts verhoedt geweest, ende volgens de tyran over al meester wesende, hebben sy des gemoets geweest, dat so wanneer hij selve de stadt van garnisoen verlichten woude, sy tzelve met alle neersticheyt verhinderden, ende sijn ten lesten soo verre gecomen, dat sy hen niet vermyt en hebben, openbaerlick te seggen: »*De stadt en dient sonder garnisoen niet*," ende: »*So tgarnisoen d'eene poorte wttreckt*,

Digitized by Google

wille wy d'ander poorte vuyttrecken;" op welcken voet sy nae de pacificatie van Gent, als vele landen en. steden haer in haere vrijcheyt stelden, meer als een half iaer buyten den wille der staten, die sommige middelen dreven, om de stadt te verlossen, het garnisoen inde stadt gehouden hebben, ende om inden selven staet te moghen blyven, ende van andere saken tot Mechelen besonder met don Iohan ghehandelt.

Voor welcke diensten ende ghenegentheyt tot de tyrannye zy ghenoten hebben, dat sij byden geestelijcken door de tirannye sonderling onderhouden wordende, steets gelaech-vrij gheslempt ende gedempt hebben, also dat sy des halven inde wandelinghe Sop-eters genoemt worden, dat sy met geenen garnisoen belast zyn geweest, dat sy wt de servici-gelden haer profijten getogen hebben. Maer dese beloninghen en sijn niet vermanens werdich by dese te weten, dat zy door tmiddele vanden garnisoene de meester ghemaect hebben ende alles ghedaen wat hen gelieft heeft, als, met eewige rentmeesteren te maken, die nae de previlegien der stadt alle iaer vernieuwt behoorden te worden, om door den selven de handelinghe van der stadt gelt te hebben, ende als met alsulke dekenen tegens den wille der gemeyne borgeren te stellen, die alles nae hunnen wille doen souden en. in ghene saken haer voornemen verhinderen: door welke twee middelen besondere sij dese leste iaren tot dese vermetentheyt ghecomen zijn, dat sy hen ghedraghen hebben, niet als voor eenen sekeren tijt heeren wesende, nae de maniere der magistraten deser landen, maer als grontheeren en. die haer leen aen de sonne halen, het welcke sij ooc ten lesten vele borgeren also te verstaen ghegeven hebben, dat die hooger geacht hebben de besluytingen der drie

Digitized by Google

leden der stadt dan de bevelen der hooger overheyt. Ende hier en boven hebben sy onder hen verdeylt alle profijtelike bedieningen ofte officien der stadt, in welcker administratien sy met malcanderen heerlicken weten oogluijckinge te doen.

Om welc rijc te behouden hen seer grooten dienst gedaen heeft Champagni, wanneer door den edelen en welgeboren grave Philips, grave tot Hohenloe etc., lieutenant van syne V. G. de prince van Orangien, het garnisoen gedwongen wesende wt te te trecken, de selve Champagni daechs te vooren het wttrecken, door sijnen secretaris en. den pensionaris der stadt, welcke hy den grave wijs gemaect had, om ander saken in te schicken, de collegien en. de ambachten der stadt de unie heeft doen onderteeckenen, met dreigemente, so sy tselve weijgerden te doen, dat sy vanden garnisoene niet verlost en souden worden.

Welcke onderteeckeninghe, hoe wel dat door den grave nae tvertreck des garnisoens inde stadt gecomen wesende, genoech crachteloos gemaect is, emmers soo verre gebracht, datse geen effect en heeft connen hebben, als Champagni daer van verwacht hadde, te weten, dat de stadt stracx nae tvertreck des garnisoens in alsulken staet wesen soude, als daer de mal-contenten haren oorspronck principalick vuyt die unie hebben, daer nae hare toeghedaene steden ingebrocht hebben, so heeft gelykewel de selve onderteekeninge so veel ghedaen, datse die vanden magistraet, als tot de aenneminge der unie willich wesende, niet alleen in haren staet gehouden heeft, maer oock een groote menichte van borgheren, welck sy der mishandelinge halven aen hen en. tgeheele corpus der stadt bewesen, nawelic aen en souden hebben derren sien,

Digitized by Google

doen verachten en. versmaden, als de welke inde unie mishagen hadden en. de selve mispresen, de welcke nochtans de generale staten, so sy seyden, goet bevonden en. aengenomen hadden.

Om welcker saecke gheleghentheyt te weten, eest nodich, dat daer van wat hooger verhaelt wordt. Naedemael dan inden derden artikel der pacificatie van Gent besloten was, datmen nae tvertreck der Spangiarden, als alle saecken in ruste en. versekerheyt souden sijn, inde vergaderinge der generale staten ordene stellen soude op tfeyt en. exercitie vande religie, en. sommige geesten siende, dat haer onwarachtige interpretatie opten selven artikele also gheen plaetse soude grijpen, of men soude tot disputatie moeten comen, hebben de selve ghesmeet ende te voorschijn ghebrocht de voorschreven unie, ten eynde by de selve alle provincien met eede verplicht mochten worden, ten eewigen dagen de Roomsche religie te onderhouden ende by de selve te blyven.

Waer door sij de disputatie, welcke zy haten als de duyvel het cruys, soomen pleegh te seggen, als die haer saecken niet begeren aen den dach gebrocht te hebben ende die het licht schouwen, ghenoechsam voorcomen hebben ende de selve te niete gedaen, want die aent eene met eede verbonden is, en heeft niet te disputeeren of hy dandere voor goet houden ofte aennemen sal.

Maer hebben die van Hollant en. Zeelant met hunne bontgenoten teghens de selve unie, als merckelick den derden artikele der pacificatie contrarierende, also gheprotesteert ende daer so veel teghens gedaen, dat de generaliteyt daer nae meer op haer ampt en. voornemen, welcke is het gemeen welvaren te voorderen, gesien heeft dan op de unie.

Digitized by Google

Dan de selve geesten hebben des niet te min hare saecken alsoo ghedreven, datse niet alleen groote menichte van menschen, maer oock steden en. provincien ten lesten van de generaliteyt afghesondert hebben, ende hebben alsdoen door de heer van Champagnij daer van een beginne aende stadt Shertogenbosce gepoocht te toonen, ende hier van voor dese mael genoech.

En. sijn die vanden magistraet in heur rijck op Bamisse daer nae noch meer gestijft, wanneer van thof in tijts gheenen nieuwen schepenstoel gestelt sijnde, sy selve, nae vermogen der stadts privilegien, tot schepenen gestelt hebben die vanden hunnen, ofte van hunnen humeuren ofte voornemen waren.

Wanneer sy oock so trotsich geworden zyn, dat sij in Novembri sekere comissarisen van sijne V. G. de prince van Orangen, doen mede gouverneur van Brabant wesende, der stadts fortificatie halven aen hen gesonden, ongehoort wederom gesonden souden hebben, hadde den pensionaris de bootschappe willen doen; en. daer na verstaen hebbende, dat de commissarisen de oncosten der fortificatie op de drancken begeerden te vinden, hebben sy terstonts tot dien eynde elcke tonne biers, die byden tappers ghesleten souden worden, beswaert over de twelf stuvers, en. die byden anderen borgeren gedronken soude worden, over de ses stuvers, en. een anne wijns, twee gulden thien stuvers, en. andere drancken na haer weerde.

Welcke penningen gewisselic geen cleyne somme makende, hoewel sy aen de negen maenden opgebuert hebben, so en salmen nochtans niet bevinden, dat yet daer van tot de fortificatie wtgegeven is; waer zy daer mede, en. met ontallike andere stats penningen gebleven sijn, sal den tijt noch ontdecken.

Digitized by Google

Ende men kan niet swijgen, dat so de commissarisen wederom trecken souden, sy zijne V. G. door de selve van syne sorchvuldicheyt voor de stadt deden dancken ende mede aenseggen, dat de fortificatie binnen drie ofte vier dagen ten lancxten begost soude worden, aengesien tselve niet dan wt spot en. schamp geschiet en can wesen, so de fortificatie noch in twee maenden daer nae niet begost en is geweest, en. dat tegens haren wille, alwaer die vande Schermers gulde, als in veel andere loffelike saken, te loven en. te prijsen syn, de welke, op dat de fortificatie eenmael in treyn gebrocht ofte int werc gestelt mocht worden, die ten lesten, nae veel wtstellingen des magistraets, noch tegen den avont begost hebben, also dat sy over een ure niet en mochten arbeyden.

Ontrent welcken tijt, te weten in Februario des iaers achtentseventich, als aldaer nae den exempele van ander steden, sommige goede borgeren tot polici meester gestelt geweest syn, en. de selve, als mannen van eeren ende liefhebberen des vaderlants, vele goede middelen dagelicks voorgaven, by de welke de stat verbetert, verciert, gesterct en. versekert hadde moghen worden, is den selven door de voorschreven heerlike heeren alsulcke wederwerdicheyt geschiet, alsulcke opsprake gemaect ende alsulck belet ghedaen, dat zy, siende dat sij met allen geen vruchten souden connen doen, hun selven binnen de twee maenden afghedanct hebben en. haer officie ende last verlaten.

Ende so de heerlike heeren daer zeer nae verlangt hadden, hebben sy sonder vertreck andere alsulcke ingestelt, die sy wisten van haerder meyninge te wesen, ende die niet voorwenden en souden, dan met hunnen voorweten en. dat hen gelieven soude.

Digitized by Google

Het welke vele goede borgeren verdrietende, en. siende dat tselve tot gewisse verderfenisse der stadt strecte, hebben die aen sijne V. G. den prince van Orangien, als gouverneur van Brabant, so lange aengehouden, dat dese nieuwe gedestitueert en. de oude wederom in officie ghestelt syn, met behoorlicke authorizatie.

Duer en. welke handelinge toegedragen is, dat diveersche coopluyden wt genegentheyt tot het welvaren deser landen, van selfs aengeboden hebben de stadt te versorgen van buspoeder en. andere crijchslike nootdruft, op obligatien, lijfrenten ofte erf los renten, en. dat het vierde deel beter coop, dan tselve daer nae te becomen geweest is; maer is tselve van de heeren al afgheslagen, wanneer oock de principaelste onder hunnen raedt gheseyt heeft, dat de stadt van buspolver genoech versien waer, daer waers wel tot vierduysent pont.

Is alsdoen oock toeghedraghen, dat so ter selver tijt door bevel van syne V. G. sommighe bolwercken begost waren, zy alle middelen voorgewent hebben, om die te verhinderen, en hebben wel ombeschaemtelick tot ontlegge onder de gemeente doen stroyen, dat sy gheen blockhuys wesen en wouden voor die van Hollant en. Zeelant.

Van welke moetwillige ongeschictheyt syne V. G. onderricht sijnde, willende verhoeden het quaet, dat onder de selve blijckelick schuylde, heeft de selve geschreven aenden voorschreven grave van Hohenloe, dat hy met die vánder stadt handelen soude, om teghen alle ongheluck een weynich garnisoens in te nemen, de welcke van Venlo tot daer gecomen wesende, ende voorghevende, datmen de twee vendelen van capiteyn Berwouts ende capiteyn Coenen, de welcke beyde so vele als borgeren ende den borgeren wel bekent waren, innemen soude,

Digitized by Google

en. syn eygen vane ruyteren op zyn eere en. geloof toeseggende, dat hy die wt Hollant soude doen betalen en. alsulke regiment daer onder houden, dat hen niemant met recht soude mogen beclagen, gelijckewel niet wtgericht en heeft, al so odieus hadden de goede heeren onder de borgeren het garnisoen weten te maken.

Alwaer de borgheren van onverstant gestraft mochten worden, gelijck zy oock ter selver tijt van velen gestraft syn. Want daer een groot onderscheet ghemaect behoort te worden tussen het garnisoen, dat van tyrannen, ende tgarnisoen, dat van goethertighe heeren her comt. Tyrannische garnisoenen strekken tot eewige slavernije en. bederfenis; goeder heeren garnisoenen dueren maer voor den tijt des noods en. strecken tot welvaren: waer van al noch versche exempelen sijn van de Orangische garnisoenen in Hollant ende Zeelant, van de Spaensche garnisoenen in alle andere die landen. Het is gewisselic een groot onverstant, datmen den prince van Orangien, die goet, bloet ende alle synę vrientschap voor dese landen opgeset ende de selve vuyt den noot der eeuwiger slavernije gebrocht heeft, also dat hy verdient heeft een vader des vaderlants ten eeuwigen dagen genoemt te worden, hier inne geen gehoor gegeven, noch volcomelic vertrout en heeft, ende daer en boven een groote ondanckbaerheyt, datmen de duechdelike presentatie des grave van Hohenloe, den welcke de stadt Shertogenbosche, gelijck veel andere steden, hare verlossinge vanden garnisoene oock schuldich is, so afgeslagen ende verworpen heeft; ende wat name salmen dit moghen geven, datmen voor alsulcke heeren gehoor gegeven heeft den genigen, die, so hier voor verclaert staet, met alle neersticheyt gesocht hebben inde stadt een eeuwich garnisoen te hou-

Digitized by Google

den, en. dat soo barbarisch en. onmenschelijck tyrannisch?

Ende men heeft hier opsien te nemen op de onbeschaemtheyt des autheurs der voorschreven Iustificatie, die hem niet en vermijt de goede borgeren, so hy die noemt, van dit heerlick feyt hoochlick te prijsen, en. om dat tselve meer aensiens mocht hebben, versiert hy dese aenbiedinghe des garnisoens by die vander religie, nae de oprechtinge des Religions-vrede gepractiseert te wesen, daer den Religions-vrede bynae een half iaer daer nae eerst opgherichт is; maer het gelt den selven meester ofte autheur gelijck wat hy doet, schrijft oft seyt, als hy slechts des geniges broot eet, wiens woordt hy spreect, het welke, hoewel hy niet en behoeft, so heeft hy gelikewel van de stadt Shertogenbosce nu ettelike iaren, boven eere en. eedt, groot gelt genoten, voor dwelke wat profijt hy de goede stadt gedaen heeft, men met grontelike verderffenisse der selver, soot de almogende Godt niet en verhoedt, noch seer corts gewaer worden sal.

Maer so de begoste bolwercken gelijckewel opgemaect worden, hoewel slappelik, so hebben ten lesten de heeren, om te verhoeden, datter geen meer begonnen souden worden, den armen abt van S. Gertruyden daer toe ghebrocht, dat hy aen de stadt in hare drie leden schrijvende, verclaert heeft de bolwercken den steden schadelijc te wesen, so de selve eewige garnisoenen veroorsaecken, siet dese wijsheyt, en. dat hy verstaen en. gemerct hadde, dat door sekere sluysen de stadt altijt in water geset soude connen worden, also datmen geen bolwercken en behoefde. Maer, heer abt, U. E. is de nature des waters door den Bosche vloyende niet so onbekent.

Digitized by Google

of gy en weet, dat het selve dicmael wtdroocht: hoe salmen dan schutten, datter niet en is?

Corts hier na zijn de schepen met volck van de welcke de Iustificatie voorts vermelt, opwaerts inde Mase ghecomen, tot welcken eynde daer en hebben die van Antwerpen gheen reden van te gheven; maer ghenomen dat die van Antwerpen alle dese voorgaende ongeschictheyt, ende datter groote correspondentie en. handelinge van sommige inde stadt met de Spangiarden was, verstaen hebbende, hun van die de stadt doen hadden willen versekeren, ghelijck sy hun na de nederlaghe voor Gemblours van Mechelen en. Liere door hare borgeren versekert hadden, wie soude dat connen misprijsen, en. wat leet ofte schade soude den borgheren der stadt Shertoghenbossche door den borgheren van Antwerpen gheschiet hebben?

Volgens vermelt de Iustificatie »*van eenen valschen ende afgrijselijcken aenslach, die opten elfsten Septembris des iaers acht ende tseventich tegens ofte op de stadt voor handen geweest soude hebben, wanneer smorgens ter openinghe der stadt poorten,*" dit syn de woorden der Iustificatie, »*drije vendelen knechten, met eenen snellen toeloop, meynden ende poochden de stadt te invaderen ende in te crijghen.*" Maer het is openbaer, dat de poorte maer van hunder twee, met de sleutelen van tstadthuys ghesonden zijnde, wederom ghesloten is gheworden, waer door onwarachtich wort, dat die Iustificatie vermelt van correspondentie van binnen ende bisondere met die vander Schermers gulde, die ten selven daghe de wachte hadden, de welcke emmers teghens den wille van tweën de poorte hadden moghen open houden ende de voorschreven vendelen inne laten. Ende

Digitized by Google

dese knechten en zijn over twee hondert niet sterck gheweest, also dat sy teghens alsulcke stadt niet quaets aen en hadden connen richten; ende of sy schoon dusenden sterck gheweest waren, en souden sy ghelijckewel de stadt niet quaets bewesen hebben, so sy onder de bestellinge van zijne V. G. des prince van Orangien waren.

Maer aldus eest met de sake ghelegen, dat so menichwerven Orangische knechten ontrent de stadt verschenen hebben, hoe weynich dat de selve oock int ghetal waren, de heeren met haren aenhanck, om te thoonen hare goede affectie tot zijne V. G., de stadt in groote beroerten gestelt hebben, anders niet dan of de vyanden voor handen geweest waren, daer sy ter contrarien de Spangiarden met groote menichten somwijlen omtrent de stadt gheweest synde, noyt eenen voet daerom en hebben verset.

Also eest tot dier tijt mede ghevaren, en. also derhalven de beroerten tot groote perikelen ghecomen zijn, souden sy geerne de oorsake anderen ten hals legghen, daer sy nochtans selve sullen moeten bekennen, dat so sy smorghens goede lieden aen de knechten ghesonden hadden, om hun nae hare begheerten te vraghen, welcke was, om door ofte beneven de stadt na Deventer te trecken, waer van sy den selven daghe noch commissie thoonden, ende datmen hen in deene of dandere gerieft hadde, een mensche niet behoeft soude hebben, hem der selver knechten halven op de beenen te gheven, daer en teghens nu de gheheele stadt in wapenen gheweest is.

Dat sy de casteleyn van Huesden op legghen, *dat hy dit volck gheleyt soude hebben, ende dat teghens ofte ten achterdeele van zijne vaderlicke stadt*, daer heeft hy te vrome ouders ende vrienden toe, ende so hy also

Digitized by Google

bekent is, dat hy na alle zijn vermoghen het ghemeene beste ende het welvaren deser landen geerne voorderen soude, daer hy ooc openbare commissie toe heeft, hoe eest dan eenichsins te vermoeden, dat hy teghens zijne vaderlijcke stadt yet aengrijpen soude?

Dat Agyleus oock yet teghens zijne vaderlicke stadt aengrijpen soude, daer heeft hy eermaels tot bewaernisse ende daer nae tot verlossinghe der selver te veel moyten, costen en. perikelen om aengegaen, ende soo de goede heere den selven Agyleum dien aenslach aenghaende schandelijcken aen zijne hoocheyt, aen zijne V. G. den prince van Orangien ende aen de generale staten bedraghen (1) hadden, en zijn hem ghelijcke wel ter selver tijt tot Antwerpen wesende, vanden schoutet, eewighen commissaris Bloyman, pensionaris ofte secretaris van den Bossche, oock tot Antwerpen wesende, dies aengaende gheen moyten aenghedaen, maer heeft dit toeghedraghen, dat Agyleus by sommighe heeren van zijne maiesteyts state op die sake ondervraecht zijnde, de selve met alsulcke redenen ontdeckt ende verclaert heeft, dat sy hem voor warachtich ende den gheheelen lieven hoop der heeren voor onwarachtich hielen, waer door hy oock gheloove ghehadt heeft, om ter selver tijt te solliciteren, om eenen nieuwen magistraet, in dwelcke hy niet weynich gedaen en heeft, niet tegenstaende dat de schoutet met zijn voornoemde medeghesellen teghens hem solliciteerden ende slincke practijcken met valscheyt vermengt daer inne ghebruycten.

Ende dit isser vanden lieven aenslach, daer de goede lieden soo veel wesens ofte gheruchts af ghemaeckt hebben: maer éene vander stadt principale poorte wert open

(1) *Bedraghen*, beschuldigd.

Digitized by Google

gheslagen; daer tegens heeft men te dencken, dat de soldaten de catten slachten, te weten, datse niet besloten moghen wesen, ende dat de soldaten tot dier tijt inde stadt zijnde, daer toe te meer veroorsaect waeren, om datter smorghens met der trommen omme gheslaghen was, dat de soldaten in haer logijsen blijven souden, oft men soudese prijs maken.

Maer ghenomen, dat de meyninghe is gheweest, die drie vendelen tot dier tijt in de stadt te brenghen, soudemen daeromme de hooghe overicheyt ofte yemanden anders connen onrecht gheven, datse haer van alsulcke stadt hadde willen versekeren teghens den ghenen, welcken men met recht vermoeden mochte ende nae ghebleken is, den vyant gansselijc toegedaen te wesen?

Dat zy van saccageren ende plonderen segghen, is sonder exempele, ende daer inne beschuldighen sy anderen met haer eyghen manieren: want hoe sy dese voorleden iaren metter goeder luyden goederen, ende dicwerven oock met haren bloede omghesprongen hebben, is niet dan te veel bekent.

Ten selven dage, ontrent den avont, is inde stadt gecomen de edele welgheboren heere, heere Iohan van Horn, bauerheer (1) van Boxtele etc., met commissie van zynder hoocheyt totten gouvernemente der stadt, ende hoe wel hem door de selve »*voloomen macht, aucthoriteyt ende sunderling bevel ghegheven was, om op allen den affairen ende voorvallende saecken der voorseyder stede ende meyerije, met des daer aen cleeft, so wel den orijchs-handel als der policie aengaende, te verstaen, ende alsulcke goede orden te stellen, als hy tot vorderinghe ende welvaren vander selver stede, meyerye,*

(1) *Bauerheer*, drukfout voor *Banerheer*, baanderheer, baron.

Digitized by Google

met allen den inwoonderen van dien, soude bevinden te behooren," dit zijn alle woorden der voorschreven commissie, dit nochtans niet teghenstaende, mede niet teghenstaende, dat op Bamisse daer na in den nieuwen schepen-stoel, in negen personen bestaende, de president ofte voorschepen, met vier andere, begheerende de hooghe overicheyt ende volghens den gouverneur in alles ghehoorsaem te wesen, en heeft nochtans de voorschreven heere van Boxtele sonderlinghe niet connen wtrichten, dat tot vorderinghe ende versekertheyt der selver stadt diende, so veel wesens, wederweerdicheyts ende beletselen wisten die vander ouder wet, met het meeste deel der dekenen vanden ambachten, doorgaens of door gasterijen (1), of door giften en gaven hare ghecochte slavoenen (2), altoos voor te wenden.

De welcke in dese hare boose vermetentheyt opghesteurt (3) ende ghestijft gheworden zijn door meester Henrick Bloyman, de welcke als commissaris der stadt continuelicken met den staten vergaderende, onder den selven de quade partije ghevolcht heeft, ende dese voorschreven goede lieden niet alleen aen zijn handt, maer oock tot zijnen ghebiede hebbende, van gheleghentheyt tot gheleghentheyt inghebeelt, wat sy doen souden ofte laten, ende waer toe zijne partije streckte, daer toe somwijlen misbruyckende de goedertierenheyt des eertshertoghe, door zijne ionckheyt noch onvervaren.

Van dwelcke de ghedeputeerde des Religions-vrede volcomelick onderricht wesende, hebben, om te voorcomen het tegenwoordich quaet, dat sy sagen, dat daer wt her comen moeste, verscheyden supplicatien vande magistraet

(1) *Gasterijen*, kwistige maaltijden. (2) *Slavoenen*, slaven. (3) *Opghesteurt*, aangemoedigd.

Digitized by Google

versocht, dat hy thuys ontboden soude worden; ende so tselve te vergheefs gheschiede, hebben de selve gedeputeerden ten lesten tegens hem een schrift overghegeven, int welcke sy so hardt op zijn eere spraken, datter vele opinien vielen, dat hy thuys behoorde te comen, om voet hy steck te setten; maer overwonnen alnoch de contrarie opinien door de menichte.

Ende ginck den Bloyman dit zijn voornemen, daer hy, eylacen, nu toe gecomen is, also ter herten, dat hy die scheldinge ontfangen hebbende, daer anders niet om en dede, dan dat hy het principael schrift byde gedeputeerde onderteeckent, versochte, midts dreygende, dat hy als dan weten soude, hoe hi den galants, dit is zijn woort, tselve verleeren soude, recht oft copie autentijcke hem daer toe niet ghenoech en hadde connen dienen, ende so is tzelve daer by ghebleven.

Maer ter goeder trouwen, Bloyman, hebben de Spangiarden dat op u verdient, wanneer sy u inden iare acht en. tsestich ten wtersten adem toe ghepijnicht hebben, waer van ghy ghescheurt geworden bent ende alnoch verdorven dicke beenen hebt (1), dat ghij hen aen alsulcke stadt, als Shertoghenbosche is, helpen soudt? Heeft oock de goede stadt Shertogenbosch op u verdient, als sy u, teghen haer eygen privilegien, continuelijcken ter dachvaerden gehouden, als zy u in haer vuyterste benautheyt van ghelde, voor uwe vacatie groote sommen ghesonden, als zy u voor een reyse tot Antwerpen over de vijftich gulden ghegeven heeft, dat ghy haer soo schandelijcken aen soo tyrannischen ende barbarischen vyant verraden sout? Voorwaer, of gij moet uwer sinnen berooft ofte betoovert sijn, of ghy moet groote geloften ontfanghen

(1) Dit wordt verhaald bladz. 288 hiervoor.

Digitized by Google

hebben, ofte emmers ghy hebt dit uwen lieven swager, dien van Mierlo (1) te geval ghedaen, de welcke als maeschap (2) aenden hertoch van Parma rekenende, metten zelven over lang, nae luydt der fame, goede correspondentie gehouden heeft, op hope sonder twijfel van groote dinghen door hem te vercrijghen. Maer wat u hier toe ghebrocht heeft, Bloyman, ghy en sult de schandtvlec van verraderije nimmermeer wtwissen; schrijft soo veel iustificatien alst u belieft, ende dese selve, die ghy inden name vanden goeden borgeren, so ghy die noemt, gheschreven hebt, sal bevonden worden te strecken tot uwe en. der selver borgeren eeuwighe schande en. niet tot eewighe verschooninghe.

In deser voege de heere van Boxtele verhindert wordende, yet vordelickx in zynen gouvernemente vuyt te richten, heeft het zelve alsoo ter herten ghenomen, dat hy daerom een groote quale geset heeft, also dat hy geschapen was in doots noot te comen, so hy met die moetwillige gesellen langer te doen had moeten hebben; syn afscheet dan van zyne hoocheyt becomen hebbende, is hy in Februario deses loopende iaers vertrocken, latende in sijn plaetse synen soon heere Maximiliaen, heere van Lokren, van syne hoocheyt daer toe geauctoriseert synde.

De heere van Boxtele hadde tot versekeringe der stat raedsaem ende noodich bevonden, dat hy vande thien vendelen der blocken ofte wijcken soude maecken twintich vendelen, ende, nae d'exempele van ander steden, daer over stellen vier ofte vijf coronellen, ende op dat

(1) Deze heer van Mierlo was denkelijk Raso van Grevenbroeck, die in 1556 met deze heerlijkheid verleid werd. (2) *Maeschap*, denkelijk *maeghschap*.

Digitized by Google

hy capiteynen soude hebben, daer hy op soude mogen stocken (1), heeft hy voor d'eerst de capiteynen vande thien vendelen samen afgedanckt, op dat nyemant van hen sich te beclagen soude hebben, ende heeft ander thien in haer plaetse gestelt, ende wijders en heeft hy niet connen comen.

Om dese saeke is alsulcke werringe (2) gemaect, dat men die in een gemeenen boec niet en soude connen vervatten. Dit hebben sommige muytmakers tot een oorsake genomen, om by requeste vande generale staten te versoecken commissarissen, die informatie nemen souden op saken biden Religions vrede neder geleit; om welckes te weghe te brenghen een groote conspiratie ghemaect is, de welcke haer so selsaem (3) en. vermetelick int schrijven, spreken op alderhande staten ofte conditien van menschen ghedragen heeft, datter ten lesten twee van de selve by de overicheyt aengetast zijn, d'eene tot Bruessel en. d'ander tot Antwerpen, wt der welckeren brieven en. belijdenissen buyten torture ghedaen, wonder te vernemen is: daer en wort noch hooghe noch leeghe overicheyt aen gesien, daer wordt d'een leugen aen d'ander gehecht, daer vintmen alsulcke vermetenheyt, dat so sy tot haer meyningen niet en comen, dreyghen de morghensterre (5) ofte knodse te voorschijn te willen brengen.

Haddemen, als dat quaet eerst int licht quam, der complicen namachtich (5) gemaect zijnde, secrete schriften subitelick ondersocht, men soude oorsake gehadt hebben, om met sommige hoofden der selver conspiratie also

(1) *Stocken*, steunen, betrouwen. (2) *Werringe*, beroerte (3) *Selsaem* = *seldsaem*, overmoedig. (4) *Morghensterre*, een wapentuig, van voren met pinnen, als eene star, in het ronde bezet. (5) *Namachtich* = *naemachtich*, bekend.

Digitized by Google

te handelen, dat het quaet, dat wt de selve namaels verschenen is, veurcomen en. te niete gedaen geweest soude hebben, maer dat is iammerlicken versuymt.

Ghelijck oock omtrent den selven tijt versuymt is, dat een Franciscaner monic, de welcke duydelick verclaert hadde, dat *so de Spangiarden voor de stadt quamen, sy ghenoech borgheren aen de hant hadden, om de selve daerinne te laten, ende dat hy daer toe alsulcke een lantsknechts cleet hadde, alsmen aen lijf draghen mochte, met dierghelijcke meer propoosten*, als die ontrent het eynde Februarij, wanneer de vyant met alle zijn heyrcracht niet verre van de stadt en was, vanden magistraet van Amsterdam aen den magistraet van Shertogenbossche, by maniere van certificatie, overgheschreven zijn, terstont na tontfanghen der brieven niet geapprehendeert en is ende ter scherper examen gebrocht, het welcke, so gheschiet waer, ontwijvelicken soude daer oorsake geweest hebben, om de stadt volcomelick te versekeren; maer daer is also in gehandelt, dat het schande waer te verhalen.

En. niet te min worter in de Iustificatie gheclaecht, *datmen altijts te wredelicken ende te straffelicken metten gheestelicken heeft willen procederen.* Daer zijn wel vele clachten, en. dat wt goede redenen, tegens velen gheestelicken gedaen, maer van straffe en cammen niet veel segghen; dan wanneer de gouverneur den pastoor van S. Catharijnen kerck, dickwerven seer seditieuselijck ghepredict hebbende, ende daer van vermaent, dat hy tselve niet laten en wilde, obstinatelick verclarende, dede om allen onghemacken ende beroerten te verhoeden, wt de stadt leyden, heeft sich op de beenen ghemaeckt de schoutet, met sommighe vanden schepenen ende vele van-

Digitized by Google

den raetsheeren, de welcke met een ghedruys den pastoor wederom binnen halende, by na oorsake ghegheven hebben van eenen allarm ofte oploop door de gheheele stadt, wanneer oock de gouverneur om hals ghecomen soude hebben, en hadde de schoutet dat niet onderlopen (1), so hi hem corts daer na dat beroemt heeft.

Te weten, als een vande Schermers gulde op de merct met hem woorden crijgende ende den voet presenterende, dat hy hem overcondtschappen soude, dat hy als coronnel ofte capiteyn aen de acht hondert mannen in de stadt onder hem hadde, volgens also op hem ontsteken wert, dat hy hem met een hellebaerde doorstooten soude hebben, het welck als de gouverneur belet hadde ende de schoutet hem daer van dancken wilde, seyde hy: »*Welaen, heer gouverneur, dit is het eene tegen d'andere: lestmael heb ick u het leven behoet, nu hebt ghy my van ghelijcke ghedaen.*"

Van welck verwijt, te weten, dat de schoutet, coronnel ofte capiteyn wesen soude over soo veel volcx, vele tot dier tijt hen seer verwondert hebben; maer dat tselve soo veel als waer bevonden is, is meer te verwonderen, ghemerckt hy alsulcke een is, dat het wonder boven wonder is, dat eenich borgher met hem ghemeynschap can hebben.

Van beginne aen, dat hy het ampt bedient heeft, heeft hi de privilegien der stadt, ende besondere dat de vryheyt der huysen aengaet, alsoo met voeten ghetreden door ghewalt, roverijen ende straetschenderijen, de passagien onveylich ofte onvry makende, heeft hy de stadt ende den ghemeenen borgeren alsulcken achterdeel ende schade ghedaen, met alsulcke calomnieuse ende valsche

(1) *Onderlopen*, verhinderd.

Digitized by Google

clachten heeft hi de borgheren ende inghesetenen te hove bedraghen, dat de stadt in hare drie leden over de sesthien iaren ghenootsaeckt is gheweest processe teghens hem aen te nemen, in welcke teghens hem meer stucken ofte feyten, den hals aengaende, beleyt zijn, dan hy ter selver tijt iaren hadde, ende soude doen de stadt geerne een ton gouts ghegheven hebben, datse van hem ontslaghen hadde moghen wesen.

En. heeft hy dit bedreven wanneer de tyrannie noch ghetoomt (1) gheweest is, in wat boecken soudemen beschrijven zijne schelmstucken na de ontoominghe (1) der tyrannie bedreven? van de welcke ons goet ghedocht heeft twee stucken te verhalen, als wt de welcke men van de andere ofte de reste sal connen oordeelen.

Inden iare negen en. tsestich hadde hy den muntmeester van Nimmeghen ghevanghen ghenomen, ter oorsake, dat hy met verboden munte omghegaen ofte op de selve gehanteert soude hebben; de vrienden vanden welcken, soeckende hem in alsulcke perikelose tijden wt de gevanckenisse te hebben, zijn metten schoutet overcomen, dat sy duysent rijcxdaelderen geven souden en. dat hy den ghevangen los ende vry soude laten. De schoutet het ghelt te volle ontfanghen hebbende, en heeft den gevangen alleenlijc niet los gelaten, maer heeft den selven levendich op een schavot verbrant, zijn tonge eerst met eenen gloeyende prieme doorsteken en. zijnen mont met dweelen toegevreyelt hebbende, op dat hy het ghewalt en. onrecht, dat hem aenghedaen worde, niet openbaer maken en soude; maer om dat dit zijn moordadich stuck eenighe verwe hebben soude, betichte hy den ghevan-

(1) *Ontoominge = onttooming*, ontbreideling, in tegenstelling van *ghetoomt*.

Digitized by Google

ghen, na den ontfanck des gelts, metten wederdoope, metten welcken hy te vorens gheweten hadde, dat de gevanghen befaemt was.

Het tweede stuck is, dat hy eenen borgher van Weerdt met behendicheyt in zijn huys ghecreghen hebbende, in een secrete plaetse door zijne stockelknechten heeft doen bewaren, also dat niemant van zijn kennisse by hem heeft moghen comen, ia datmen niet gheweten en heeft waer hy gheweest is. Dan heeft de schoutet tot diversche tijden hem alleen voorghedraghen, dat hy met de verboden munte om ginck, het welck als hy langhe wijl ghestentelijck (1) gheloochent hadde, heeft de schoutet van hem namachtich gemaect willen hebben, die hy wiste, dat tot Weerdt ofte elders op de munte hanteerden; van dwelcke als hy hem excuseerde, seggende, dat hy zijne saken waer nam, en. op tghene, dat een ander dede, niet en lette, heeft hem den schoutet ghedreycht met veel lijdens aen te doen, so hy niet en beleet selve met den munte om te gaen, oft namachtich en maecte, die hy wiste daer mede om te gaen. En. de goede man aldus sommige weken ghetormenteert gheweest zijnde, soude hy vanden schoutet connen geraken, heeft hy hem hondert ponden Vlaems moeten gheven ende daer en boven zijn verteerde costen wel dier betalen ende den stockelknechten voor haer versuymenissen te vrede stellen.

En ware onder de tyrannische regeringhe desen schoutet de confiscatie niet benomen gheworden, ghelijck ghemeynlick de almogende God den boosen de middelen van haer opset beneemt, soude wel een iaerich kindeken hoosen (2) ofte schoen hebben moghen behouden? En. dese stucken maken fondaments ghenoech, om een verraet des

(1) *Ghestentelijck*, bestendig. (2) *Hoosen*, kousen.

Digitized by Google

vaderlants daer op te bouwen, van dwelcke hy zijn voornemen ontrent den tijt, dat hem van het coronnelschap verweten wert, teghens eene vermogende vrouwe genoech ontdect heeft: »*Ick ben des voornemens*," segghende, »*ende het is oock verscheert* (1), *dat iak in dese stadt zijne majesteyt alsulcken dienst doen sal als enich gouverneur of andere tot eenighe plaetse oyt ghedaen heeft.*"

Der stadts saeken dan in alsulcken staet wesende, en heeft de goede heere van in sijnen gouvernemente niet voordelick connen vuytrichten, ende sijn de moetwillighe sonderling ghestijft gheworden door sommighe commissarissen by de generale staten nae Cuelen totten vredehandel afgeverdight, de welcke door Shertoghenbosche derwaerts treckende, etlicke hoofden der moetwilligen hebben weten in te beelden wat zy doen ofte laten souden, ende besondere, dat sy hen voeghen souden, om den vrede, den welcken sy hun voor ghewis toeseyden, aen te veerden.

In ghelijckformicheyt vanden welke den abt van S. Gertruyden over thien dagen niet te Cuelen gheweest sijnde, aen de stadt in haren drie leden gheschreven heeft, *dat eerst ghewisselick den vrede getroffen soude worden, dan so sommige daer teghens contremijnen* (dit was zyn woort, de unie van Utrecht daer mede meynende) *voorwenden souden, dat sy hun daer voor souden weten te waerden;* waerdoor de moetwillige alsulcken moet ghecreghen hebben, dat sommige van hun by dranck wesende, alsulcke woorden hebben laten vlieghen: »*Wel aen*," segghende, »*den vrede is voorhanden, maer daer synder die denselven niet een staen en sal, metten welcken wy weten hoe wy sullen hebben te handelen.*"

(1) *Het is verscheert*, het staat geschapen.

Digitized by Google

Maer wat is dit voor een wonder? Daechs daer nae, dat de commissarissen nae Cuelen vertrocken waren, is de schoutet nae Oosterwijck, twee mylen vande stadt liggende, ghetogen, ende heeft hem aldaer, soo tscheen, vande Spangiarden laten vangen; maer soo hy onlanckx daer nae byden hertoch van Parma ghebrocht is geworden ende vanden selven aen den duc de Nova Terra gesonden, die hem corts wederom thuys heeft laten trecken, kanmen lichtelick dencken wat dat voor een ghevanckenisse geweest is, besondere so hy thuys comende, ghestelt was, niet als die vuyt de ghevanckenisse comen, maer als die te hove ofte andersins tot haeren luste vuytgheweest hebben.

Hier en tusschen verbitterden inde stadt hoe langher hoe meer de partijen, dan de heerlicke heeren, wanneer daer yet nodichs versocht wert, wisten hen te ghelaten of sy tselve doen wouden, maer gebruyckten achter rugghe verscheyde middelen, om tselve te beletten. Also omtrent den Mey heftich versocht sijnde, dat de stadt van buspolver versien soude worden, hebben sy om buspolver ende salpeter des stadts busmeester nae Cuelen afgheveerdicht, den selven belovende, dat zy eenen sekeren coopman nae schicken souden, die tgelt schieten soude, daer zy daer nae niet eens om en dachten, also dat de busmeester omtrent een maent vuytgheweest zijnde, niet sonder groote clachten over de heeren wederom thuys ghecomen is.

Waer vuyt als sy moyenissen ofte beroerten vermoyden, hebben sy terstonts aenden president ofte voorschepen tot Antwerpen zijnde, ghesonden, dat hy de stadt van buspolver soude versorgen, den welcken sy schandelicken inden last ghelaten hebben, hem zijne commissie

Digitized by Google

opseggbende, naedemael hy voor ettelicke dusenden buscruyt gecoft hadde.

Also oock de Schermers gulde toeghesecht hebbende, dat soo bald (1) die van Antwerpen hun inde unie van Utrecht begeven souden hebben, sy hun daer oock toe voegen zouden, hebben sy tselve ghedaen, als corts hier nae verstaen sal worden.

Dese Schermers gulde is strackx opghericht nae dat het garnisoen vuyt de stadt getrocken was, inde welcke haer meest begheven hebben ionge gesellen. ende vele, die duerende de tyrannije buyten slandts gheweest ende onder den prince van Orangien voor soldaten ghedient hadden: daer door is by de selve gulde deurgaens alsulke voorsichticheyt en. couragie gheweest, dat so de overste der selver haer werck daer van hadden willen ofte connen maken, de stadt door de selve van beghinne aen versekert sonde hebben geweest ende vele onnutte costen hadde mogen schouwen (2).

De heerlicke heeren daer tegens nae tghene trachtende, daer sij, Godt betert, nu toecommen zyn, hebben byden moetwilligen eenen onvuytsprekelicken haet tegens de selve gulde weten te verwecken ende hebbent ten lesten daer toe gebrocht, dat so wanneer de Schermers gulde de wachte hadde, de moetwillige bywachten gehouden hebben, ende dat opt lest met alsulck ghelaet ende trotsicheyt, dat die van de Schermers gulde niet en wisten wat te dencken.

Het welck hun verdrietende, hebben zy hun ten lesten nae de wachte, met haere wapenen, nae haer herberge begeven, alwaer zij den nacht in alle stilheyt overbracht hebbende, sanderdaechs versocht hebben, dat sij haer wachten naemaels vrij ende sonder bywachten sou-

(1) *Soo bald*, zoodra. (2) *Schouwen*, schuwen, vermijden.

Digitized by Google

den mogen houden, ende soo doen de fame was tot Antwerpen de unie van Utrecht gepubliceert te wesen, hebben sy mede versocht, dat de selve unie aldaer ook gepubliceert soude worden, waerop zij de voorschreven toesegghinghe gheeregheen hebben, ende mede op het versoeck van de bywachte tamelicken vermuecht (1) sijnde, syn zij elck nae huys getrocken.

Dat de Justificatie van dese sake handelende, vermelt vanden castelleyn van Hnesden, van vendelen knechten, die de stadt gheinvadeert ende geincorporeert souden hebben, van brandtteeckenen, die doen gesien souden wesen, en. van andere diergelijcke gheschiedenissen; so dat alles den autheur, soo hij dat beschrijft, niet ghedroumt en heeft, so heeft hyt valschelick ende schelmelick erdacht en versiert.

Als nu der heerlicker heeren ende aller vyanden des lieve vaderlants Paeschen naeckende was, te weten, dat de vrome stadt Maestricht van de Spaingaerden erovert en. ingenomen soude worden, wanneer het tyt soude wesen, dat het voorghenomen schelmstuck tot Sherrogenbosse int werck geleght soude mogen worden, syn tijtelijck aldaer verschenen twee principale hoofden, sonder de welcke de feeste niet wel bestaen en soude hebben, te. weten, de schoutet, vanden duc de Terra Nova versche commende, en. Bloyman van Antwerpen, niet anders dan of sij van het ongheluck van Maestricht voorweten gehadt hadden.

Het was wonder, om sien hoe de schoutetn van stonden aen versocht waert, anders seker niet dan oft een heylich gheweest waer; maer so hy een heylich is, als hier voorens sijn afbeeldinghe voor een deel vuytwijst

(1) *Vermuecht*, lees: *vernuecht*, vergenoegd, tevreden. Zoo staat er ook bladz. 570, regel 27.

Digitized by Google

en. hy selve tegenwoordelijck voorder openbaer maeckt, meghen hen alle de ghene, wie sy oock syn, wel schamen, die dat gedaen hebben.

Het waer te wenschen, dat de hooge overheyt hier van ghenadverteert zijnde, ende mede gebeden, dat sy den schoutet van stonden aen te hove verschrijven soude, om rapport te doen van tghene hem byden vyant wedervaren was, daer op hadde meghen letten ende tselve nae te comen; maer dat is te laet.

Dese schoutet ende Bloyman waren nu wederom groote gevrienden ende hiele veele communicatien metten anderen, daer sy nochtans dootelijke vyanden tegen den anderen over lang geweest waren: alsoo wanneer Christus aen te tasten en. te mishandelen was, worden wederom gevrienden Herodes en. Pilatus.

De fame vander inneminge der stadt Maestricht heeft het beginne der voorsz. feeste medegebrocht, ende dat op den eersten dach Julij, wanneer voor den middach de moetwillighe des loopens ende rennens geen eynde gemaeckt en hebben, ende opden sechsten middach den raedt der stadt volcomelick vergadert zijnde, de capiteynen op stadt-huys ontboden heeft, met aenseggynghe, datmen hun op haere versoecken goet contentement soude doen hebben, dan dat sy soo weynich vanden hevelhebberen mede brenghen souden, als mogelick ware.

Op dwelcke een vermoyenisse van wat quaets (1) den capiteynen voorghedraghen synde, zyn sij ghelijckewel in cleynen ghetale ghegaen; maer so op de merckt vergaderde het volck, dat, om sommige bruggen en. sluysen af te werpen, buyten trecken soude, (Godt weet of ter goeder trouwen die commissie ghegheven was, ghelijck

(1) *Vermoyenisse van wat quaets*, vermoeden van eenig kwaad, onheil.

Digitized by Google

oock getwyfelt wordt van dat sommige, diemen vermoyde, dat inden noot menichte van volck aende handt crijgen souden, ter selver tijt als tot bewarenisse eender passagie tegens de Schotten vuytgheschickt syn), is derhalven een groote menichte opde merckt byden anderen gecomen, ende syn oock tusschen de twintich en. dertich vande Schermers gulde voor des vendrichs huys aent stadt-huys staende, vergadert, alsoo dat het een messe het ander inde scheyde ghehouden heeft, soomen gemeynlick seght, soo de quaetwilligen alsdoen wat quaets voor handen ghehadt hebben.

Daer groote vermoydenisse van geeft de nagevolchde geschiedenisse, ende mede, dat soo de capiteynen opt stadt-huys ghecomen waren, de heeren hem terstont geen besluytinge voorgedragen ofte contentement ghegeven hebben, maer is dien van de Schermers gulde vermaninghe gedaen, dat sij sommige puncten in schrift vervatten souden, van tghene, dat sy noodich bevinden souden, van stonden aen ghedaen te worden.

Daer waren omtrent veertien dagen te vooren sommighe artikelen den capiteynen ter handt gestelt, de welcke so zij hadden doen effectueren ende int werck stellen, soude de stadt voor alle ongeluck verhoedt gheweest hebben. Die vande Schermers gulde dit wetende en. meynende, emmers een weynich op de zelve ghelet te wesen, hebbent doen met die puncten cort ghemaeckt, maer hebben besonder gedreven het punct vander unie van Utrecht, dat die van stonden aen behoorden ghepubliceert te worden, om inden noodt vande naebueren bijstant te mogen hebben, te meer so hun over sommige dagen toegeseght was, dat tselve ghedaen soude worden, soo haest als blijken soude tzelve tot Antwerpen geschiet

Digitized by Google

te wesen, ende dat tselve nu bleeck bij het schrijven der coronnellen van Antwerpen aen de stadt ende aen de capiteynen gheschickt.

Hebben op dese puncten nochtans de heeren op haer maniere seer lange ghedelibereert, ende zyn daer en tusschen de ghedeputeerde vander religie, daer Agyleus een van was, by die vander ghemeynte gemoyt (1), dat sy hem opt stadt-huys byde capiteynen voegen souden, om te aenhooren de resolutie en. antwoort der heeren, de welcke ten lesten voortcomende, soo zy verclaerden de voorschreven puncten nae te willen comen ende te doen effectueren, behalven dat zy het punct vander unie in deliberatie hielen tot sanderdaechs, heeft Agileus, nae lange swijgen der capiteynen voorgedragen *de begeerte der gemeynten te wesen, dat daer gheen vertreck in ghenomen soude worden, aengesien, dat, nae vermellen der fame, de vyant voor handen wesende, sanderdaechs wat anders te doen mocht vallen, ende dat de heeren, nae haer belofte de Schermers gulde ghedaen, daer over lang op hadden behoort te delibereren, besondere so zij tot verscheyden tijden byde hooge overheyt, ende enlancx by de coronellen van Antwerpen daer toe versocht waren.*

Welcke redenen de capiteynen alsoo hebben doen aenhouden, dat die heeren daer inne geconsenteert hebben. Maer wat isser ghevolcht? Daer syn sommighe heeren op de puyen voor de ghemeynte verschenen, ende een vander stadt dienaren heeft gheproclameert in effect dese woorden: »*Men vercondicht, dat de stadt in haere drije leden bewillicht ende aenneemt de naerder unie tot Utrecht ghepubliceert den negenentwintichsten Ianua-*

(1) *Gemoyt*, aangezocht.

Digitized by Google

rij deses teghenwoordighe iaers, ende men wil een ieghelyck vermaent hebben, dat hy hem daer nae te reguleeren hebben sal."

Dit de ghemeynte voor een spotternije nemende, heeft op de ghedeputeerde des Religions-vrede begeert, dat sy versoeken souden, dat elck capiteyn sijn volc onder tvendel vergaderen soude en. aldaer doen voorlesen de unie van artikel tot artikel, midsgaders de brieven vande hooge overheyt de unie aengaende, en. oock de twee brieven der coronnellen van Antwerpen, op dat een yegelijck weten mochte wat de unie waer.

De ghedeputeerde dan dit voorgegeven hebbende, alser gheseyt werdt, *datmen met de unie alsoo niet en behoorden te haesten, overmidts vele heeren verclaerden, dat sy vanden inhoudt der selver unie sunderlinge niet en wisten*, is Agyleus door sijn gemoet gedwongen te seggen, *dat die niet weerdich en waren in alsulcke vergaderinge te verschynen, die alsulcks verclaerden.* Ende soo doen d'een woordt vuyt het ander gerees en. van garnisoen mentie ghemaeckt werdt, heeft Agileus int openbaer ghebrocht, dat hy tot die tijt toe eerens halven heymelijck ghehouden hadde, segghende tot de borgeren aldaer vergadert, *dat zy hun vande heeren lieten abuseren ende verleyden: dat wanneer thien ofte twintich Hollantsche ofte Prinsche soldaten omtrent de stadt verschenen, sy hun met het woordeken garnisoen opde beenen lieten brengen: dat de heeren het Duytsch garnisoen teghen den wil der staten meer als een half iaer lanck inde stadt gehouden hadden, en. dat sij alsulke garnisoen al noch wel lyden souden mogen;* welcke propoosten alle man kenlijck gheworden is waer te wesen; maer dat Agileus geseyt soude hebben, dat de

Digitized by Google

Iustificatie vermelt, is verre van hem, ende is de Iustificatie aldaer so waerachtich alse boven is, daerse vermelt den Agileum opten elfsten Septembris geseyt te hebben, *dat hy selfs eens vonnissen wijsen woude*, daer hij niet toe belust en is, ofte oock niet lichtelijck yemant toe belust kan wesen.

Maer soo die goede lieden lust hebben vanden Agileo so veel te schrijven, waerom en schrijven sy niet mede, dat hy hun over lange inden vollen raet, daer alderhande lieden tegenwoordich waeren, voorgheworpen heeft, te weten, *dat so hunne voorsaten also geregeert hadden als sy regeerden, de loffelycke stadt Shertogenbosche gheen dorp gheworden soude hebben, ende soo zy in haere regheringe volherden ende voort-varen wouden, dat zy maecken souden, dat de selve stadt gheen dorp wesen en soude* [?]. Hoe nae zijn die goede lieden beducht, dat soo dat aenden dach quam ofte openbaer worde, Agileus, den welcken sij met allen geen eer en gunnen, voor een propheet gehouden mocht worden?

Dan de voorsz. propoosten de capitynen ondervarende (1), hebben van de heeren vercregen, dat de unie met de voorsz. brieven ter puyen af gepubliceert soude worden, het welck oock van stonden aen ghedaen is, behalven dat de heeren die brieven noch achterwaerts gehouden hebben, op dat de gemeynte vande vruchten ende eynde der unie niet onderricht en soude worden.

De gemeynte nochtans voor dien tijt tamelick vernueght sijnde, heeft bestaen ele opt sijne te vertrecken, en. so die vande Schermers gulde voor des vendrichs huys noch wat verteefden, de capiteyn met ettelicke bevelhebberen binnen ghegaen sijnde, om eenen dronck te doen, siet

(1) *Ondervarende*, vervarende, vervaard, bevreesd makende.

Digitized by Google

zoo werdter sonder eenich teeken van vyantschap ghedaen te wesen, alsoo inden hoop geschoten, datter drij of vier vande Schermers gulde lagen, eer sy wel tot teghenweer te doen sijn kunnen comen.

Den autheur der Iustificatie mach hem hier keeren en wenden so hy wil, hij mach d'eene verwe over d'andere te wege brenghen, hy en sal nochtans met luyden van eeren nimmermeer bewarighen (1), dat die vander Schermersgulde ofte yemant anders vanden genen, die hij gealtereerde noemt, de schermutsinghe begost hebben ofte oock daertoe eenige ghewichtige oorsaecke ghegheven, ende dat noch tot de eerste noch tot de tweede, wanneer de capiteyn van Hedel sich bij die vander Schermers gulde gevoecht hadde.

Maer soude der moetwilliger alsdoen aenvoerder, nu capiteyn, daer van de waerheyt konnen seggen, die noch corts eenen vromen borgher, die hem altijts stil ghedraghen heeft, om tleven heeft willen brenghen, alleen vuyt vermoyen, dat hij vuyt sekére dreyghementen van hem ghehoort, die vander Schermers gulde ghewaerschout soude hebben, dat zy op haer hoede wesen souden, gelijck hy oock sommige andere beticht heeft, dat sij haeren aenslach aenden dach gebrocht hadden.

Dan wat salmen hier vele woorden om verslijten: de voorbreytselen ende het beleij der schermutsingen connen ghenoech betuyghen, wie de selve begonnen hebben ende wat haer meyninghe gheweest zij. De moetwillige en hebben niet geschoten dan met geveerde ende ghevelste (2) cogelen ofte loyen, alsoo datter weynich, door hun ghequetst sijnde, te lijve (3) ghebleven zijn; hun is buspol-

(1) *Bewarighen*, bewijzen, staven. (2) *Ghevcerde ende ghevelste*, toebereide en vergiftigde. (3) *Te lijre*, in het leven.

Digitized by Google

ver met hoopen toeghedraghen; sij hebben vele versekerde plaetsen gehadt, om van te schieten; heur geschrey was: »*Mal-content! Mal-content!*" tot sommighe plaetsen wert geroepen: »*Opse Parijs! Opse Parijs!*" (1) op een ander riep een raedtsheer, in andere saecken stom zynde: »*Victorie! victorie! laetter ons voorts een eynde van maecken.*"

Ende geven selve de moetwillige haeren moordadighen aenslach ghenoech te kennen, daer sij voorts inde Iustificatie beclaegen, *dat sy verhindert gheweest zyn bijden anderen te comen;* ende en soude heure coronnel, de schoutet, die andersins niet stout op de wapenen is, niet onderlaten hebben byden lieven hoop te wesen, so hy met ghewalt niet ghedwongen gheweest en waer, in synen huyse te blijven.

Die hebben den almogenden Godt te dancken, die subitelijck ende onverhoets aengegrepen synde, de handen ende moetwil hunder vyanden noch ontcomen; maer dat die tselve doen willen, die hunne medeborgheren, iae medebroederen, voorgenomen en. ghepoocht hebben te moorden, en can anders niet verstaen worden, dan off zij metten almoghenden Godt haeren spot dreven; waeromme de autheur der Iustificatie, so hy eenighe vreese des Heeren hadde, sulckx wel onder weghen hadde mogen laeten, en. besondere de verkeerde allegatien der heyliger schrifture, voor ende achter de Iustificatie ghestelt; ende heeft hy eenen sin van vijfve, so kan hy wel mercken, dat deser saken ende der andere schelmerije halven, de handt des Heeren hem ende allen den anderen goede borgheren, soo hy die noemt, op den hals bestaet te comen.

(1) *Opse Parijs!* doelende op de Parijsche bloedbruiloft, St. Bartholomeusnacht, 1572.

Digitized by Google

Ten tweeden dage nae de schermutsinge, alsmen genoech verstont, dat de publicatie der unie van geender weerde ghehouden worde, als afgedwongen wesende, hebben vele treffelijcke borgeren, die onpartijdich wonden schijnen te wesen, versocht approbatie en. ratificatie der geschiede publicatie, en. hebben nae lange aenhouden de selve vercreghen, met dese exceptie: *so de selve unie niet en preiudiceerde de pacificatie tot Cuelen geraemt ofte gemaeet worde*, het welck so veel was als vier met water in éénen pot; maer en hebben de goede borgheren daer op niet connen letten, overmidts de tijdinge van eenen trompet, met brieven vanden vyant aen de stadt ghecomen wesende.

Door desen trompetter de geheele stadt in beroerte gebrocht sijnde, ende soomen anders niet en wist of de vyanden waren voor handen, heeft de gouverneur door eenen schepen, in tegenwoordicheyt van twee andere, aen de coronnels vande Schotten, met hunnen volcke over drie mijlen niet vande stadt wesende, geschreven, dat sy vijf ofte ses vendelen van stonden aen nae de stadt sonden willen schicken; maer so de brieven niet stracx vuytgeschickt en werden, hebben de quaetwilligen een weynich haeren adem verhaelt, en. sommighe onder de gemeynte, die zy aen haere handen hadden, opghesteuckt hebbende, dat daer nae weten te beletten; ende zijn op de selven tijt eenen lieutenant van een vendelen knechten wt den Briele t'Shertogenbosche ghecomen sijnde, om hulpe aen te bieden, byden gouverneur ook brieven mede ghegeven, om twee vendelen inden Briel liggende sonder vertreck derwaerts te brengen.

Maer so sanderdaechs tegen den avont de gheheele legher der Schotten, Engelschen ende Franscoysen omtrent

Digitized by Google

de stadt ghecomen was, om voorts na Bruessel te trecken, is daechs daer nae inde stadt ghecomen de commissaris Asseliers, de welcke, siende het perikel daer de stadt in was, den capiteynen heeft doen aensegghen, dat so sy wilden, hy hen soude doen hebben vijf ofte ses vendelen Schotten, voor de welcke dat hy borge soude worden, iae metten lijve, dat sy soo inde stadt handelen souden, dat niemandt met recht over hen te clagen soude hebben; maer sijn doen de capiteynen, iae oock de vroome, alsoo vanden Schotten afgekeert geweest, dat een van hun hem niet en ontsach te seggen, *dat soo daer Schotten inde stadt comen souden, hy dan toch soude vertrecken*, dan hij verclaerde, dat hy de twee vendelen, die vuyten Briel comende waeren, binnen helpen soude; maer dit viel te laet, gelijck hem dat oock voorseyt worde.

Want soo des anderen daechs inden raedt voorgedraghen werdt, datmen van stonden aen garnisoen inne behoorden te nemen, of die vertrecken wouden, tzelve toe te laten, heeft tselve onder den gemeenen man comende, vele tot het vertrecken gebrocht, en. dat niet sonder slincke practijken der quaetwilligen, de welcke sommige hebben weten te persuaderen, dat sy de vluchte mede beginnen ofte helpen maeken souden en. daer nae wederom in comen.

De vluchte begost synde, ghelijck ghemeynelick gebeurt, en cost men niemandt op gehouden, alsoo dat de vendelen vuyt den Briel aengecomen zijnde, niet inghebrocht kosten worden, overmidts de quaetwillige doen verre de overhant hadden.

Maer en hebben die vander religie van garnisoen in te nemen, ofte diet geliefde, te laten vertrecken, niet voorghedragen, gemerckt de gedeputeerde des Religions-vrede,

Digitized by Google

welcker ampt was de voorcomende nootdruftighe saeken inden name van die vander religie, daert behoorde, aen te dienen, daer by, aen, ofte over gheweest en hebben; maer hebben dat versocht vele vanden capiteynen, van weghen der ghemeyner borgerschap, den welcken toestendich (1) waren sommige vanden wethouderen ende raede, alsoo dat onwaerachtich is de acte, den achsten Iulij by de drie leden der stadt dien aengaende ghepubliceert ende daer nae in prente (2) vuytghegheven, welcker luegene oorsake de verstandighe lichtelijck mercken connen.

Dit is tot noch toe dus lange gheworden, om den onverstandighen van de onwaerachticheyt der Iustificatie te onderrichten, waer toe den verstandighen niet dan te veel en is, dat daghelijckx van die goede borgeren, soo zy ghenoemt willen wesen, nae dien sij tot haeren vollen wille ghecomen zijn, wijt ende breet vernomen is en al noch wordt. Sij beroemen hun inde Iustificatie, *dat sy die vander Schermers gulde de wacht verboden hadden.* Maer en was doen daer noch niet den gouverneur? en. en was de selve gulde by de hooge overheyt niet ingestelt? Voorts beroemen sy hun, *dat sy de capiteynen byden heere van Boxtele ghestelt, afgheset, ende de oude capiteynen in hunnen ouden staet gherestitueert hebben, stellende voor oorsaecke, dat de heere van Boxtele dat sonder behoorlijck consent vande drie leden vander stadt ghedaen soude hebben.* Maer en hadde de heere van Boxtele niet volcomen commissie, om alles by hem zelven te doen, wat hy tot bewaernisse ende welvaren der stadt raedsaem ende noodich bevinden zoude? Dat brenght emmers mede het inhoudt der selver com-

(1) *Toestendich*, toegenegen; met *den welcken* toestemden *sommige* enz. (2) *Prente*, druk.

Digitized by Google

missie ende het punct vuyt de selve hier voorens inghetoghen; maer hebben hier willen bethoonen de goede heeren, dat sy grontheeren syn en. haer leen aen de sonne halen, van d'welcke hier boven breeder verhaelt is, alsoo dat sy geen hooger overheyt en hebben te bekennen, noch der selver ordonnantie ende bevelen te gehoorsamen.

So bald die vertrocken waeren, die sy vreesen mochten, hebben zij velen om het leven ghesocht te brengen, vele hebben sy alle schamperheyt ghedaen, besondere den predicanten en. eenen vanden schepenen, des welkers raedt nochtans, om dat sy in vele saecken, en. voornemelick in dese leste handelinge, niet ghevolcht en hebben, sy hoe langer hoe meer beclagen sullen; eenen capiteyn van Utrecht, van de heeren de bontgenoten daer gesonden wesende, om van heuren twegen raedt en. hulpe aen te bieden, hebben sy gedreycht over de vesten te werpen; nae de dooden hebben sy inde graven gesteken; predicstoelen, gestoelten ende baneken hebben sy in stucken gheslagen en. vernielt: ende datmen seggen sonde willen, dit van particuliere persoonen aengericht te wesen, so en soudemen gelijckewel niet seggen connen, datter yemant om ghestraft is ghoworden.

Maer wat verwe is hier toe, datmen de gesanten der bontgenoten nergens in heeft willen verstaen, noch haere goede raden hooren, desgelijken ooc de gesanten van syne alteze excellentie ende der generale staten? hier is de geheele stadt plichtich in. Desen aengaende nemen sy inde Iustificatie dese wtvlucht, *dat zij geschreven hebben aen zijne hoocheyt, om commissarissen te hebben uyt den rade van Brabant, als hun ordonnarissen ende provinciael richteren.* Maer sulcke nu daer gecomen wesende, wat gehoor geven zy hun in haere commisaie, of-

Digitized by Google

te wat sullen de selve commissarisen daer meer vuyt richten als de andere?

Sy hooren liever eenen onstantachtighen (1) abt, die hun terstonts van dit heerlijck feyt vuyt Cuelen schrijvende, heeft weten te prijsen ende tot stantachticheyt vermanen, schrijvende, *datter oock andere landen ende steden, zoo in Brabant als Gelderlant waeren*, dit syn sijn woorden, *waer van men eerst daechs goede tijdinge ende ordonnantie vernemen soude*, te weten, dat de selve landen ende steden het exempel van die van Shertogenbosce souden naevolgen ende gelijke feyt bedrijven; hy vertroost hun oock metten vrede, *als doen by des keyserlijcke majesteyts commissarissen schriftelick gheconcipiert wesende*, hun raedende, *dat sy dien sonder vertreck aennemen souden*, ende ten lesten vermaent hy hun, *dat sy eenighe commissarissen nae Cuelen schicken souden, om van alles breeder te vernemen ende van het garnisoen, so dat nodich viel in te nemen, van te voorens te handelen ende te beraedtslagen.*

Maer, heer abt, en is U. E. met de andere heeren commissarissen niet nae Cuelen geschickt, omme aldaer inden vrede-handel de partije der generale staten tegens de commissarissen der coninclycke maiesteyt te sustineren ende anders niet te doen dan nae vermoghen uwer commissie? Waer coemt dan dat her, dat gy deur Shertogenbosche nae Cuelen reysende, daer sommighe hebt weten in te drucken, als hier boven noch eens verhaelt staet, dat het ghewisselijck vrede worden sonde, eer gy weten cost, of de generale staten, uwe meesteren, de conditien approberen ofte aennemen souden; dat ghy aen de selve ten selven tijde van gewisse vrede gheschreven

(1) *Onstantachtighen*, onstandvastigen.

Digitized by Google

hebt, wanneer ghij met u metgesellen collegialiter aen de staten schreeft, datter van den vrede cleyne hope was, en hoe coemt ghy nu hier toe, dat ghy die van Shertogenbosche prijst in tghene, dat niet alleen de staten, uwe meesteren, maer oock de gheheele werelt misprijst; dat ghy van te voorens weet te schrijven, dat door de practiken der tegenpartije geschieden soude, te weten, dat noch ander landen en. steden, so in Brabant als in Gelderlant, het exempel der [stad] van Shertogenbosche noch corts volgen souden? Dit is een gewis teken, dat gy met de tegenpartije een heymelijc verstant gehadt hebt, en. so ghi in Gelderlant Doetecom en. Zutphen mede gemeynt hebt, so is u die schijne heerlijc ontset. En. wat is dit, dat ghy die van Shertogenbosce raedt, dat sy sommige nae Cuelen schicken souden, om met de commissarisen der coninclycke maiesteyt te handelen? En maect ghy u hier in niet van eenen commissaris der generale staten eenen agent ofte facteur van de comissarisen der coninclycke maiesteyt, noch vyanden wesende?

Dése dingen, heer abt, en overcomen niet metten heerlijcken lof, welcken U. E. door de pacificatie van Gent becomen heeft, noch metten grooten arbeyt en. neerstigheyt, welcke U. E. menigen tijt daer na tot het welvaren des gemeene vaderlants ghedaen heeft, noch met de groote sorchvuldicheit, welcke U. E., om de steden vanden garnisoenen te verlossen, gehadt heeft, en. besonder voor de stadt Shertogenbosche, alwaer ghy u huys aen de stadt mueren vuytcomende, tot eenen aenslach gheresenteert hebt, noch ten lesten metten ijver en. meyninge, welcken U. E. totten Religions-vrede gethoont heeft, om den welcken tot Bruessel in treyn te brenghen, U. E. van Antwerpen tot aldaer getrocken is, ende heeft

Digitized by Google

sekere monicken haere kercke tot de predicatie doen ruymen.

Hier siet ghi nu, heer abt, uwen soberen staet, want so de vyanden onses lieven vaderlants tot haer meyninge comen, dat God verhoede, so en sullen sy dese en. andere uwe heerliken daden den vaderlande bewesen, als tegen hun gedaen sijnde, ongestraft niet laten: en. so sy tot haere meyninghe niet en comen, sullen dese uwe heerlike daden door de voorschreven leste also verduystert worden, datse meer tot opspraeck en. schande, dan tot eere sullen dienen. En wat danck, heer abt, sullen die van Shertogenbosche, inden vuytersten noot ende verderffenisse door uwen raet gecomen wesende, u connen weten? Dan de hoofden der selver hebben het nest ey gesocht, en. soo behooren sijt oock wel te vinden.

Hier heeft een yegelijc te bedencken, dat hi de hoofden van eenige regeringe niet lichtelijc sonder onderscheet en bespreke ofte lastere, aengesien de goede door de quaden in haer goet voornemen verhindert worden. En. en is niet te verwonderen van desen wtganc der regeeringe der generale staten, nademael desen abt een vande vernoemste wesende, alsulcke een bevonden is, en. och, of hijt alleen waer!

Die van Shertogenbosche dan door desen abt in haer boosheit gestijft sijnde, zijn met haer begoste voort gevaren, en. op dat sy hare sunderlinge genegentheyt tot den gemeynen vyant toonen en. haer selven wat bevrijden of sterck maken souden, hebben zy ghepractiseert, om het huys tot Hedel en. de steden Huesden en. Boemel aen hare sijde te brengen, maer so het huys tot Hedel noch in tijts versekert wert, is hun dien geheelen aenslach ghefeelt, en. sijn die cornetten ruyteren, van

Digitized by Google

hun daer toe wt des vyants leger ontboden en. seer na by de stadt gecomen wesende, wederom te rugghe ghetoghen.

Een stuc van gewisse correspondentie tusschen hun en. den vyant en mach niet verswegen blijven. Het heeft toeghedragen als dese voorlede dagen de heer Vander Aa, gouverneur van Gorcom, met eenen hoop soldaten binnen Boemel gecomen en. met de selve weder wtgetogen was, dat die van Shertogenbosche daer van qualijc onderricht sijnde, stracx voor een blijde bootschap aenden hertoch van Parma gheschreven hebben, dat die van Boemel, ettelicke Hollantsche soldaten onverhoets de stadt ingenomen hebbende, wederom wtgeslagen hadden en. haer openlijck aen hare sijde begeven; het welck die [hertoch] van Parma gheloovende, door brieven die van Boemel bedanct ende alles hun van sijne maiesteyts wegen toegeseyt heeft, mede te kennen gevende, hoe sy hun voortaen souden hebben te draghen; maer is die brieven dese eere gheschiet, datse voor alleman aende galge ghehecht sijn.

Hier en boven hebben zy eenen inghenomen en. gebruyckers in alles sijnen raet, de welcke versch en stracx quam vanden duc de Terra Nova, en. soude wonder wesen, dat hy vanden selven geen commissie hebben soude vanden gouvernemente, de welcke wat over een iaer tot Bruessele met den [heere] van Champagni aengherecht soude hebben, door de clachten der [stadt?] van Bruessele alle man kenlijck is; hebben oock eenen voor capiteyn op geworpen, die, als van naturen moordadich wesende, sommige treffelike borgeren dickwerven by nacht en. ontijt lagen gheleyt heeft, om ter doot te brengen, en. de welcke in allen zijnen handel ende wandel eer een

onredelijcke creatuere dan een mensche ghelijct; en. soo dese sijns gelijken schict aen de handen te hebben, wort alsulcx dach bi dach inde stadt bedreven, dat een grouwel ende schric voor luyden van eeren sijn moet, inde stadt te wesen.

Alle dese hare mishandelen niet tegenstaende, willen sy nochtans goede, getrouwe borgeren geacht wesen, en. schrijvende aende hoge overheyt, nabuer steden en. landen, protesteren sy, niet te willen scheyden vande generaliteyt, in welcke protestatie sy nochtans warachtich wesen, so sy int eynde der Iustificatie de generaliteyt duydelic hechten ofte binden aende unie, niet lange na de pacificatie van Gent opgericht, de welcke sy generael noemen, recht of de generale staten, na de selve unie, niet bundichs ende dat van weerde wesen soude, en hadden connen voor wenden en. sluyten; in welcke opinie sy tot metghesellen hebben de mal-contenten en. de commissarissen des conincx.

Maer so sy alleen faveur en. assistentie versoecken vanden genen, die vande selve generaliteyt wesen, hebben sy te bedencken, dat die hun te verre geseten sijn, en. so zy daer mede de Spangiarden ooc meynen, die hun lichtelic assistentie connen doen, hebben sy te bedencken wat perikel en. verderffenis daer in gelegen is; maer staende op de toeseggínge des voorsz. abts, hebben sy gemeynt, dat de selve generaliteyt sich tot allen plaetsen weder om opheffen soude, maer en is de abt daerin so waraohtich niet gevallen, als hy hier in is, dat hy onder ander wt Cuelen gheschreven heeft, *dat hy van de stadt Shertogenbosce een asylum ofte toevlucht maken soude voor alle Catholijcken*, te weten, Papen, monicken en. diergelijcken.

Digitized by Google

Dan de voorsz. opinie aengaende, als dat de generale staten na de voorsc. unie geen macht oft authoriteyt gehadt souden hebben, yet te doen of te bewilligen met de selve unie niet geheelick conform wesende, staet te vragen, of de stierluyden of andere schipperen alsulcke wetten oft manieren opt varen mogen hebben, die sy na de gelegentheyt der tempeesten, stormen of wateren niet en souden mogen veranderen: van gelijcken van de politijcke regeerderen. Seker, so haerder beyden doelteken ofte eynde is conservatie, deser der steden, provincien en. landen, der anderer der schepen en. tgene datter inne is, is hun georlooft na gelegentheyt der saken alles te veranderen, wat tegen de conservatie eenichsins wesen soude mogen. Maer de staten hebben inde voorsz. unie op haren eedt belooft vande Roomsche religie niet te wijcken. Wie is onder hun daer van geweken? Maer sy hebben vele toegelaten met de selve religie strijdende. Daer heeft hun de noot toe gedrongen. Maer om de waerheyt te seggen, de staten zijn door subtijle geesten tot dien eedt en. de geheele unie, met veel schuylende fenijns doortrocken wesende, by manier van ondercruypinge gebrocht, gelijc sommige van hen voor zijne V. G. den prince van Orangien tot Geertruydenberge daer na bekent hebben, de meyninghe der unie tot dien dach toe niet geweten te hebben; en. genomen, dat sy alle gelijc de meyninge wel geweten hadden, so hebben sy ghelijckewel meer te sien ghehadt op het eynde haers ampts, welc is de bewaernisse en. welvaren des vaderlants, dan op tgene dat sy onbedachtelicken gedaen hadden, soot onbehoorlick is eenigen eedt te doen, die tot eenighe tijden tot achterdeel des gemeene welvarens strecken soude mogen: en. men siet nu, eylacen, wat profijte die den gemeenen lan-

Digitized by Google

den gedaen hebben, die hun hier in opiniater en. halsstarc hebben laten vinden. Dese hebben oorsake geweest van dese onbestendighe en. quade regeeringe, by de welcke alle dese landen nooh corts te gronde hadden moeten gaen, so de almoghende God dat niet wonderbaerlicken versien en hadde. Inder selver voegen alst op de schepen toegaet, wanneer de schipluyden onder den anderen twistich ofte andersins versuymich zijnde, de schepen in perikel brengen souden, andere inden schepen wesende, het stieren en. regeeren der schepen aennemen, also heeft het de almogende God ooc gevoecht, dat de staten, door onderlingen twist en. misverstant tot die verderffelicke regeeringe gecomen wesende, andere de saken metter hant genomen hebben, het welcke, want niet geschiet en ware, men alrede niet weten en soude, waer eenige goede lieden in dese landen verblijven souden moghen, daert de vyanden des gemeyne vaderlants door desen heerlicken Cuelschen vredehandel toe hebben meynen te brengen: want dat daer anders yet in gesocht soude wesen, dan den eenen borger tegen den anderen te brengen, en. also de Spaensche bloethonden alle steden en. plaetsen te openen, en sal geen orateur also connen voordraghen, dat ment gheloove sal connen gheven.

O heylige Utrechtsche unie dan, die alsulcke quaet verhindert hebt. Te recht mogen u alle vyanden des lieven vaderlants wel haten, overmits ghy hun so veel als de handen bint, waerom sy wt spijt u ooc dese lieve namen gheven: »*de rechte contremine der Cuelsche vredehandelinge, eenen roof van hare vryheyt ende previlegien, een rechtsinnich middel, om inder goeden luyden kisten te geraken, een alsulcke tyrannie, dattes liever heure goeden vercopen ende onder tribuyt van-*

Digitized by Google

den Turck souden gaen woonen." Alsulcke titulen hebben u sommige heeren der stadt Shertogenbosche, des voorschreven abts scholieren, dicwerven inder selver stadts raet weten te gheven.

Maer om eens een eynde te maken, bidden de wtghewekene borgheren der stadt Shertogenbossche, dat alle hoghe en. leeghe overheden en. alle nabuer steden en. landen alle vlijt en. neersticheit voor willen wenden, dat de selve stadt, alsulcke peerle wesende en. aen de welcke de gemeene landen so vele gelegen is, wt de handen der Spangarden ofte Spaensgesinden gehouden mach worden, het welcke te doenliker wesen sal, over mits de almogende God den Spangiarden aldus benomen heeft, hare victorie te vervolgen; en. willen insgelijcx gebeden hebben hunne ingeblevene medeborgeren, dat zy in tijts bedencken willen, dat de loffelicke hare vaderlijcke stadt, om de welcke groot te maken, hare gemeyne voorouders haer bloet niet ghespaert en hebben, toch behouden mach blijven; en sijnder noyt oorlogen gheweest, die niet nedergeleyt en hebben connen worden, seker, het tusschen hun beyden, samen medeborgheren, wesende misverstant sal verdragen en. nedergeleyt mogen worden: so veel als hun aengaet, sy willen hun laten vinden in alle redelicheyt en. billicheyt, slechts dat byde hooge overheyt, nae d'exempele der naebuer steden, alsulcke ordre gestelt worde, dat van ghelijcke mishandelingen en. ongelucken onder hun geen nadencken en is te hebben. En. willen hopen de wtgewekene, dat hunne ingeblevene medeborgeren hun hier inne also draghen sullen, dat sy de verdrayde allegatien der heyliger schriftuere, in der ingeblevene name voor en. achter de Iustificatie gestelt, niet en sullen hebben te betalen met dese: »*Godt heeft haer*

Digitized by Google

overghelevert in eenen verkeerden sin," ende: »*Sy hebben haer necken verherdt,*" voor dwelcke de almoghende God hun en. ons allen behoede. AMEN.

Finis.

☞ Wegens de hier afgedrukte *Verantwoordinge* zij herinnerd, dat dit boekske vermeld wordt op den catalogus der bibliotheek van TE WATER (*Leiden*, 1823; bladz. 276, n°. 1421, 32°), en wel in 4°., ofschoon ons exemplaar in kl. 8°. is. P. BOR maakt in zijne *Beschryvinge van 's Hertoghenbossche*, bladz. 48, gewag, zoo het schijnt, van hetzelfde boekje, doch noemt het *Apologie;* zoo vind ik ook elders den titel aldus opgegeven: *Apologie der vertrocken Borgers van 's Hertogenbosch;* 1579, 4°. Ik meen het er voor te mogen houden, dat beide titels slechts hetzelfde geschrift aanduiden. Gaarne wenschte ik intusschen met de editie in 4°. kennis te maken. Blijkens eene nota van Mr. W. C. ACKERSDYCK heeft A. VAN HEURN de *Waerachtighe Declaratie*, de *Iustificatie* en de *Verantwoordinge*, bladz. 339, 523 en 547 afgedrukt, niet gekend, ofschoon hij het tweede bladz. 122 van het tweede deel zijner *Historie* aanhaalt.

Ik heb vruchtelooze pogingen aangewend, om het volgende boekske te ontdekken:

Twee schoon Vermaningen aende Borgherye van s'Hertogenbosche, door de Wethouders gedaen. 1580. Kl. 8°.

Digitized by Google

CORT VERHAEL

VANDE

VICTORIE,

DIE DEN HEERE HEEFT GHELIEFT

DEN VOLCKE VAN MIJN HEEREN DEN STATEN TE VERLEENEN

OVER DE STADT VAN

Eyndhoven,

NU DEN SEVENSTEN SEPTEMBER LESTLEDEN;

MIDTSGADERS

HET INNEMEN VANDER STADT EN STERCKTE

VAN

S. Gileyn

IN HENEGOUWE, OOCK GHESCHIET DEN SEVENSTEN SEPTEMBRIS

VOORSEYT.

T'HANTVVERPEN,

BY IAN VAN GHELEN DE IONGE, INDEN SCHILT VAN BASEL.

Anno M. D. LXXXI.

Digitized by Google

☞ Dese verovering der stad Eindhoven op de Spanjaarden (7 Sept. 1581) is afgedrukt naar eén allerzeldzaamst boekske in kl. 12°. van 8 ongep. bladz., berustende in de boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap.

In hetzelfde jaar verscheen een tweede druk in 4°. *t'Hantwerpen by Antoni Tilens, inden Gulden Struys; met consente;* 1581 (8 ongep. bladz.), voorhanden in de provinciale verzameling van den heer Pr. Cuypers te Ginneken.

Digitized by Google

CORT VERHAEL VANDE VICTORIE,

DIE

DEN HEERE HEEFT GHELIEFT DEN VOLCKEN VAN MIJN HEEREN

DE STATEN TE VERLEENEN OVER DE STADT

VAN

EYNDHOVEN,

DES DONDERDAECHS, DEN SEVENSTEN SEPTEMBRIS 1581.

Syne princelijcke excellentie ende mijn heeren den raet vande staten van Brabant, aenmerckende het goet en. voorspoedich succes, dwelc den almoghenden Heere, naer dien eenen generalen biddach alle het lant over, wt laste van zijne excellentie voorseyt was gehouden, hadde belieft te gunnen den doorluchtighen ende hoochgeborenen vorst, mijn heere den hertoghe van Aniou, soo int ontsetten vande stadt van Camerijck, als int overweldigen ende innenemen der stadt van Cambrezis ende meer andere plaetsen van grooten aensiene, hebben mede raedt ghenomen, int quartier van Brabant den vyant insghelijcx te krenckene ende wt de plaetsen ende forten, by hen ten platten landen inde Kempen geoccupeert ende inne ghenomen, naer hen beste ende het gheluck, dwelck de Heere

Digitized by Google

soude willen gunnen, te stooren ende wt te worpene; hebbende ten selven eynde, wt laste en. met advise als boven, mijn heere de coronel Tempel, gouverneur vande stadt van Bruessel, ende met hem mijn heere de borgemeester der stadt van Antwerpen Iunius de ionghe, ridder, met ettelijcke ghetal van soldaten, eenighe te schepe, andere te lande, hem inde Kempen voorseyt te velde begheven, versueckende fortuyne ende het gheluck, dwelc de goede Godt, die alleene is de Heere der heyrcrachten ende die dese saecke alleene heeft bewegdicht (1), soude moghen ende willen gunnen, den welcken de saecke heeft gelieft sulcx te vueghen, dat (naer dien de voorseyde heeren Tempel ende borghemeester Iunius, met hennen vervolghe ende oorloghs-volck ghetreden wt de schepen ende ontrendt Heusden des Woonsdaechs, den sesten dach van deser tegenwoordigher maent, anno lxxxi, gearriveert) de compaignie vande capitain Alonzo, ghecommen zijnde van Hoochstraten, om hem byden anderen hoop te vuegen, heeft de selve capitain int trecken gherencontreert een cornette Albanoysen, comende van Breda tot scholte (2) ende convoy vanden heere van Potelles, de welcke cornette de voorseyde capitain Alonzo met zijne compaignie heeft afgheworpen, ende tot vijftich toe, soo neder ghelegt als ghevangen, ende mede den voorseyden van Potelles; de welcke capitain Alonzo, volghende zijnen wech, heeft insgelijcx ontmoet seker ander convoy van ontrent veertich ghelijcke Albanoysen, dienende voor geley vanden ghenen, die van Eyndhoven nae Breda voorseyt trocken, die insghelijcx byden voorseyden capitain eensdeels tot seventhien toe zijn gevanghen, eenighe gheslaghen en. de reste in vluchte ghestelt, onder de weloke, soo God de

(1) *Bewegdicht*, beschikt. (2) *Scholte*, dekking.

Digitized by Google

Heere de sake heeft ghelieft te dirigeren, eenen is bevonden, die eertijts byden vyant is gheweken, die de provoost vanden hove, monsieur Danckaert, wesende mede eene vande aenvanghers van dese saecke, was kennende, die den selve ghevangen over sulcx sonder eenighe ghenade voornamp terstont te hanghene ende met den strop dreychde schandelijck te executeren, waer deure de voorseyden ghevangene, hem bevindende wterlijck benaut, midts den aenstaende perijckel van zijnen lijve, ende wt het trecken vanden voorseyden staten volcke ende den wech, die de selve waren nemende, hem ghenoech latende duncken ende voorstaen, dat hennen aenslach ende aenvanc onder andere mede mocht wesen op de stadt van Eyndhoven voorseyt, heeft aende voorseyden provoost Danckart doen aendienen, dat, midts hem verseke-rende van zijnen lijve, hy oock noch eenich goet middel wiste, grootelijcx dienende tot betere effectuatie ende volvueren vanden voorseyden aenslaghen, deur welcke de stadt sonder groote moeyte lichtelijck was te becommen, hebbende ten leste de ghelegentheyt vander plaetsen oock mede sulcx verthoont, dat de ghene, die de selve kenden, bevonden zijn discours ende bewijs redenen te zijne, ghenoech conforme dintentie ende kennisse, die de voorseyden heeren daer af hadden, onderricht en. gewaerschout waren. Ende is over sulcx byden voorseyden heeren ende capitainen raet ghenomen, datmen de stadt aldaer soude beclimmen ende aendoen, sijnde het voorseyde oorlochs-volck, sonder hen des te laten verdrieten, hoe wel sy den gheheelen dach hadden gemarceert sonder merckelijcke provisie van provande, ende daer deure met honger ende moetheydt bevanghen, noch ses groote mijlen ghetrocken, tot onder de voorseyde stadt van Eynd-

Digitized by Google

hoven, al waer sy het Donderdaechs snachts den seven-sten deser maent voorseydt, hennen aenslach hebben beginnen te wercke te legghen; ende heeft die voors. gevangene, hem quijtende volghende zijne gheloofte, met twee ofte dry andere daer toe ghelast, ontrent den vier uren des smorgens, het water vande gracht passerende, twee oft dry wagen leeren (1), sonder meer, gheplant aende vesten tusschen het slot en. de stadt, sonder dat si des zijn ontdect gheweest byde sintenelle (2), midts den nevel, deur Godts gratie dien morghenstont ghevallen, hoe wel die voors. sintenelle bemerckende eenighe aenroeringhe, riep in Walscher spraken: »Wie is daer?" waer deure die voorseyde ghevanghenen ende dandere heymelijc zijn neder ghedaelt, naer dien sy die plaetse hadden bekent, ende hebbende aende voors. heeren verclaert, dat alle dinghen van ghoede apparentie waeren, zijn binnen een cleyne quartier ures, naer dien de sake was beraden, met de reste vanden volcke wederomme de voors. leeren (1) opgheclommen, hebbende mede mijn heere den borghemeester Iunius onder de eerste hem insghelijcx verthoont; ende boven ghecommen wesende, heeft die voors. sintenelle wederomme gheroepen als boven, de welcke terstont overweldicht, deursteken ende ter neder doot gheworpen, hebben hen terstont boven op de stadt vesten begheven; is binnen middelen tijt deur het selve rumoer ende beruerte het gheheel garnisoen, sterck dry vendelen, so Walen als Bourgoignoenen, ende een cornette Albanoisen, op de beenen ende inde wapenen ghecommen, die hen dapper hebben te weere ghestelt, waer dore een groote scharmutse is aenghegaen, wesende de poorte vander stadt opgeslagen, zijnde ten lesten het voors.

(1) *Leeren*, ladders. (2) *Sintenelle*, sentinelle, schildwacht.

Digitized by Google

state volck, deur Gods ghenade, meesters vande stadt gheworden, wesende den meestendeel vande vyant omme gebrocht ende boven vier oft vijf van de staten volck niet ghebleven ende seer luttel gequetst, ende oock terstont daer naer vande slote oft casteele, wt dien dat het garnisoen op het casteel wesende, bevindende ende hoorende, dat binnen der stadt ontcleet (1) was, hen wt den selven casteel tot assistentie vanden anderen hadden begheven, de welcke occasie byden staten volcke waer genomen zijnde, hebben het selve slot terstont met eenen gheoccupeert ende inne ghenomen, waer van Godt is te dancken, die alle dingen alleene regeert ende deur zijne goedertierenheyt naer de nootlijckheyt in alles volcommelijc voorsiet. Daer is onder ander mede ghevanghen, soomen segt, Wenzel Tzerclaes, een quaet boeve. Men zegt, dat de voors. heeren henne victorie vervolghende, Helmont met den slote hebben inneghenomen. De voors. stadt van Eyndhoven is wel ghefortificeert ende heeft de vyandt deur middel van dien over de Kempen ende het plat lant ettelijcke duysenden alle maenden gelicht. Die de gheleghentheyt vande omligghende steden bekent is, oft inde caerten bemerckt, die mach oordeelen van wat importantie de selve plaetse is voor de provincie van Brabant. Den borgheren van Antwerpen en derf niet verdrieten, dat mijn heere Iunius, hennen borghemeester, voor eenighe daghen is absent gheweest.

Naer dese goede tijdinghe soe is bij brieven van zijnder excellentie mijn heere den prince van Espinoy vercondicht en. veradverticht (2), hoe dat bi middel vande

(1) *Ontcleet*, d. i.: dat het garnisoen binnen de stad ontwapend was.
(2) *Veradvertieht*, geadverteerd.

Digitized by Google

voors. heere prince van Espinoy en. zijnen volcke de stadt en. stercte van sint Gheleyn, nu den sevensten daghe deser maent September inghenomen is, wesende gheforceert de poorte, het garnisoen daer inne wesende, overweldicht ende om den hals gebrocht: een plaetse van importantie ende tot grooten voordeel vande ghemeyne saecken dienende. Van desen en hebben wy allen goeden patrioten en. liefhebbers des Nederlandts niet willen laten te verwetighen (1). Neemt den goeden wille in dancke, ende elck wille het ghemeyn welvaren alle onderstant ende behulp naer zijn macht bethoonen, ende van als (2) den almachtighen Godt loven ende bidden, dat hy de saecke tot onser aller ghemeyne salicheyt ende des landts ruste, paeys ende vrede ghelieve ghenadichlijck wt te vueren.

Finis.

(1) *Laten te verwetigen*, nalaten te verwittigen. (2) *Als*, allen.

Digitized by Google

BRIEF DISCOURS

D'UNE MÉMORABLE ENTREPRINSE,

NAGUÈRES ATTENTÉE SUR LA VILLE DE

Bois-le-duc,

LE XIX DE IANVIER L'AN 1585.

Digitized by Google

☞ Dit *Brief Discours* en begeleidende brief aan den hertog van Parma zijn geregistreerd in een' codex ten archieve der stad 's Hertogenbosch, geteekend litt. C., nº. 25, bevattende copiën van brieven, plakaten enz. van 's lands hooge regering ontvangen en de antwoorden der stad daarop van 1580—1595, en wel fol. vso 85 tot fol. vso 88.

In het Nederduitsch zag dit *Discours* in 1585 bij Jan Scheffer te 's Hertogenbosch onder dezen titel het licht:

Cort Verhael van eenen treffelycken aenslach onlancx voortsgekeert opte stadt Shertogenbosch, ende byden borgeren ende ingesetenen vromelyck wederstaen ende affgeweert.

Het werd op nieuw uitgegeven in Dr. Herrans, *Geschiedkundig Mengelwerk over Noord-Braband*, dl. II, blads. 367—377, werwaarts wij den lezer, ter vergelijking bij eenige nog al duistere plaatsen van dit Fransche *Discours*, mógen verwijzen.

Digitized by Google

BRIEF DISCOURS D'UNE MÉMORABLE ENTREPRINSE,

NAGUÈRES ATTENTÉE SUR LA

Ville de Bois-le-duc,

LE XIX DE IANVIER L'AN 1585.

Ceulx de l'adverse partie et rebellion contre l'anchienne foy catholicque et la maiesté royalle d'Espaigne et de ces Pays-bas naturel seigneur et prïnce, qu'on nomme les Gueux, aprez avoir durant certaines années dressé et machiné en vain plusieurs diverses grandes entreprinses sur ladicte ville de Bois-le-duc, à laquelle tousjours leur ha pendu très principale importance, ont dernièrement ces iours passez cuydé tout asseurement et certainement mener à effet et par accomplir leur longue prétension touchant la conqueste d'icelle.

A laquelle fin, comme hors l'ensuyte appert, ayant esté au conseil des chieffs desdictz Gueux ou ennemis le moyen du faict présent bien délibéré et puis résolu, et que le conte de Hohenlo en avoit la suprême charge pour l'exécuter, sont esté tiré et ramassé ensemble hors

Digitized by Google

toutes places de leur meillieures et entrechoisies gens de guerre iusques à la force d'entre trois à quatre mille à pied et six ou sept bandes à cheval, à tout le moins; laquelle rassemblée ha esté traictée et advanchée tant couvertement que dedans la ville on n'en avoit apperceu aulcune particularité de nouvelles ou bruit, aultrement que de coustume.

Il est donques advenu au dixneufiesme iour du mois de Ianvyer, estant la vigille de saint Sébastien, de ceste année 1585, du matin environ les huict heures à l'ouverture des portes de la ville, l'entreprinse de l'ennemy fust practiquée à la porte communément nommée de Vucht ou d'Anvers; car il est à sçavoir que au soir précedent l'ennemy, en nombre d'environ cincquante des plus vaillantz, avoit sceu à certain coing propre monter la barrière et y entrer et se cacher et tenir illecq dedans les deux maisonnettes de la garde situées envers le pont-leviz de ladicte porte, esquelles de iour se tiennent les gardes, et toute la reste du force des ennemiz estoit se tenant embusquée es plus prochaines oportunitez des maisons démolies, bas lieux, rues et tranchées bornants le terre ou possessions dehors, ioignant auprèz et à l'embas la chausée de la ville.

Ce se trouvant ainsy sans aulcun le plus moindre descouvrement de danger ou arrière souspeçon par dedans ou dehors, ha esté faicte l'ouverture de ladicte poirte de Vucht au temps et l'heure susdicte (au faict de laquelle ouverture, nommément en la charge laquelle y avoit soubz son serment le contregardeur des balcons leviz illecq pour au mieux les asséurer certain abuz estoit entrevenu) et aprèz que lesdictz balcons et aussy la herse furent tirez et guindez a mont, et puis ladicte porte

Digitized by Google

ouverte et le pont leviz abaissé et que ceulx de la garde marchoient vers le dehors, s'est l'ennemy subitement avecq grand bruict sailly hors lesdictes maisonnettes et fust auprèz de la garde sur leurs espaules, devant que eurent le pouvoir de repoigner et employer leurs armes, et desfaisans aulcuns des premiers, sont les autres tournez et reculez dedans la ville. Et oultre ce certain trahistre incontinent se manifesta et laissa trouver au costé du susdict contregardeur des balcons, et lui engarda et empescha l'exécution de son office, en sorte que l'ennemy est demouré absolut maistre d'icelle porte et ce qu'en dépend, et abbatust incontinent la serrure de ladicte barrière, et envoia quant et quant en hault ung sargeant avecq quelques soldarts sur la porte pour garder en toute seureté les balcons et herse, illecq là où le guéteur de la ville spolié de son argent et maltraicté, ha esté par eulx bouté en certaine tourette et coing et là dedans enserré comme cuidoient.

Sur cestuy préparatif la force de l'ennemy qui se tenoit au dehors s'est iettée devers la ville d'une aislée vistesse, et premièrement y est accourrue à pleine carrière et entrée une grande et force bande de cavallerie et avecq les soldartz qui avoient gaigné la porte, et ceulx qui estans en hault sur icelle, desjà avoient terriblement deschargé dedans la rue, firent en brief espace reculer et quitter la première résistance là commencé: par ce ayantz à leur volonté gaigné toute la rue, nommée le Vuchterendyck, iusques à la porte intérieure, appellée la porte de la saincte Croix, comprenant en sa longueur quatre cent et cinquante pas d'une commune marchure, et au mesme temps estoient les aultres gens de l'ennemy aussy puissamment marchez dedans et avoient prins et

Digitized by Google

conquiz tous les rampars des deux costez du Vuchterenеynd, là où estoient bien quinze pièches de la principale artillerie de la ville.

Ceulx de la ville, selon la possibilité du nombre auquel ilz se trouvoient, le quel au commenchement en si subite et prégnante accelération et que plusieurs personnes estoient encoires à peine bien habillées, se pouvoit fort sobrement ioindre ensemble, estoient en toutes manières très hardiment monstrans teste, des quelz aulcuns avecq bonne pourvoyance ou inspiration courrurent au coing auprèz la grille et pont derrière le monastère des frères croisez, pour illecq arrester aussy l'ennemy et obvier à son ultérieure et plus ample conqueste du rempart là en avant, ainsy qu'il est aussy succedé. En oultre la force de l'ennemy ha avec telle puissance poussé en avant dedans la rue principale, que les résistans, alors y estans, furent nécessitez de reculer iusques à les rues dictes de Postel strate et de St. George, estant plus de deux cent pas susmentionnez passant la susdicte porte de Ste. Croix vers le dedans, et en ce lieu ont entrejeté au travers de la rue aulcuns chariotz de brasseurs avecq une vaillante vistesse, et par ce rompu le procourrement de l'ennemy à pied et à cheval, et deschargeans incontinent asprement sur luy, l'ont de rechieff chassé en arrière iusques en oultre le pont du Moulin illecq, à moictié chemin de vers ladicte porte de Ste. Croix, et auprèz cestui pont ont ceulx de la ville alors conquiz et tenu ferme pied allencontre l'ennemy avec fort grand travail et difficulté.

A tant avoit le susdict ennemy aussy occupé la rue dicte la Berwerstrate, estant une longue et large rue, par devant ayant sa sortie dedans la rue principale auprèz ledict pont du Moulin et par derrière ouverte et ayant

Digitized by Google

ses ouvertures sur les rampars de la ville, dehors laquelle l'ennemy puis aprèz fort difficullement se pouvoit en chasser, y tenant pied iusques à son extrême environnement et défaicte; et oultre ce se fist ledict ennemy semblablement maistre de tout le compris des rempars de la ville, à commencer du iardyn de la compaignie des ieunes arbalestriers iusques à la porte de St. Iehan, allencontre quoy ceulx de la ville se sont vistement mis en résistance, au coing auprèz ladicte porte de St. Iehan, là où l'ennemy avecq deux enseignes desploiées vient comparoistre et donner trèz dur assault.

Or quand audict ennemy ainsy en trois diverses parts le pied fust présenté et tenu, si est ung chascun à l'envy en très brief espace accourru devers les alarmes et en abondance accreu et s'y ont valereusement entre assisté, en toute sorte que la hastivité du péril pouvoit permettre. Monseigneur de Haultepenne estoit droictement quelques iours au paravant venu dedans la ville, estant encoires indisposez en sa bonne santé, et comme sa seigneurie entendist ledict alarme, n'ha guères différé de s'y ioindre vistement, du premier seulement avecq son espée, donnant par ce aussy aux bourgeois très singulier bon encouragement, et avecq interval de temps luy furent amenez le corselet et cheval, avecq lesquelz en oultre s'employast très louablement. Donc ont ceulx de la ville avecq l'ayde de Dieu monstré et usé autant forte résistance et contenance, que lesdicts ennemiz de fois à aultre furent nécessitez s'effraier grandement en leurs advanches et en partie se reculer et rendre fugitifs en arrière dehors la ville, nonobstant que alors ils avoient, sans la cavallerie iusques à deux bandes du moins, encoires bien sept enseignes desployées dedans le compris du Vuchte-

Digitized by Google

reneynd et leur meilleure et plus grande force de rondassiers et musquetiers, car on croit qu'ils ont esté dedans bien largement en nombre de quinze cents. Le conte de Hohenloe, le coronnel Yselsteyn et les aultres chiefs et officiaulx firent toute extrême diligence par commander et par battre, pour faire leurs gens en leurs courraiges amoindrissans oultrepasser et tenir front: et sur ces entrefaictes est ledict conte de Hohenloe avecq plus d'aultres tourné en arrière dehors la ville, soit peut estre pour faire advancher aultre reste de gens ou que les affaires ne leur pleurent guères au myeux, et ce bien grandement à leur prouffit, car il est advenu que les susdicts sergeant et soldartz, auxquelz estoit enchargée la garde sur la porte de Vucht, sans arrière pensée sur le submentionné guetteur, soit par tentation de butin, comme l'on veult dire, ou pour aultre occasion, sont descenduz en bas, ce que celluy de la ville appercevant, eult le sçavoir de dextrément sortir hors sadicte encloissure et puis aprèz de fermer et s'asseurer de l'huys de la montée, et ainsy laschée et faire tomber les balcons et la herse illecq avec ung grand esbahissement et fraieur de l'ennemy, de tant plus pour ce que aultrement aussy il estoit dedans le poinct de retraicte.

Ceulx de la ville estoient cependant, sans toutesfois recepvoir aulcune cognoissance de la cheute desdicts balcons, de plus en plus fortement et valeureusement escarmouchans, et sur tout très horriblement en la rue principalle auprèz ledict pont du Moulin, non pas toutesfois avecq beaucoup moindre danger et vaillantise tant derrière le susdict monastère des frères croisez que très singulièrement auprèz la porte de St. Iehan, de quel costé la cavallerie soubz le seigneur de Helmont, lequel non

Digitized by Google

obstant qu'il fust alors malade, se laissa semblablement trouver valereusement, estant forte dedans la ville à peine à la moitié de la bande, donna grande assistence, comme fist aussy à toute ultérieure poursuyte du repoussement de l'ennemy, et semblablement par tout avecq ung commun valereux couraige poussans et se iectans sur ledict ennemy, non obstant que en celle coniuncture encoires il deschargea entre les bourgeois certaine pièche d'artillerie, l'ont en partie défaict et en partie faict choisir et prendre le sault pardessus les ramparts dedans fossez de la ville, par lesquelz, à cause d'aulcuns ses lieux guéables, avecq plusieurs centaines est eschappé et aultrement y dedans noyé et demouré en très grande multitude, avec bien grand changement de leur costé, lesquels premièrement avoient esté criants: »Victoire, ville gaigné, ne laissez vivre nulluy, n'espargnez ny femme ny enfant."

Dont tout considéré, doibt on entièrement confesser que la grace et l'ayde de Dieu tout puissant en toutes manières très miraculeusement ha oeuvré pour le costé de la ville, leur ayant [donné] (1) et dirigé telle vaillantise et force, laquelle au plus périlleux danger s'en a peu tenir contre toute la grande ains malheureuse puissance de l'ennemy en contrepoix, quand ce ne fust, sans cecy encoires, que tant seulement depuis la cheute des susdictes balcons leviz l'ennemy en fort brief espace fust survaincu, lequel en si grand nombre estoit occupant un si fort compris et contour de la ville, lequel soy mesmes assez en forme d'ung chasteau se desseigne, y ayant plus que assez de moyen pour si longuement escarmoucher qu'on eusse peu faire ouverture d'une porte fermée, au

(1) Le manuscrit présente en cet endroit une lacune que nous avons remplie par le mot *donné*, d'après le texte hollandais.

Digitized by Google

cas qu'ils eussent eu envie d'y remordre de rechief avec leur pleine puissance et que ceulx de la ville ne leur eussent ainssy aliéné et renfermé le couraige; mais ayans encoires par coupemens et brisemens à travers la susdicte herse recouvert à leur advantage de rechieff certaine ouverture, ont advanché et faict avecq ce semblable proufit, comme les aultres firent par les fossez de la ville.

On ha conquiz dedans la ville environ ving rondasses ennemyes et grande abondance de musquettes, d'aultres harquebouses et de toutes sortes de corseletz et armures avecq bien notable grand nombre de bons chevaulx, et si on ha trouvé que du costé de l'ennemy assez oultre cent et soixante, y comprins certain petit nombre de prisonniers qui bien tost après y furent quant et quant aussy dépechez. Dedans ladicte ville ont esté tuez et mis à mort, entre lesquelz furent ung Truxes, frère du apostat archevesque de Couloigne, item le bastard de Nassau ou filz naturel du prince d'Orange, selon toute présumption, et oultre ce plusieurs divers capitaines, lieutenans, enseignes et aultres officiaulx et gentilz hommes, tous lesquelz iaçoit que soyent aussy de singulier renom et estime, pour cause ne se mettent icy par noms, pardessus lesquelz aulcuns d'importance encoires devennent prisonniers, et de semblable estoffe sont les noyez aussy notablement esté accompaignez, desquelz beaucoup oultre la centaine ont esté tiré dehors, retenans encoires pour les poissons ung bon nombre, guères trouvables es profunditez et abismes de l'eaue illecq. Oultre ce peult l'ennemy mesme sçavoir en quelle belle façon de gareture et compaignie de mortz et blessez tant à chariot que aultrement il s'est retiré par le chemin de rechieff en arrière vers le logiz, quoy concernant le bruict assez am-

Digitized by Google

plement en vole et apporte nouvelles de plusieurs centaines.

Ceulx de la ville n'ont peu faillir de souffrir aussy desplorable dommage en ung si dur escot et combat ayant duré iusques aux onze heures devant midi, et doibvent avoir la patience et se consoler avecq le nombre de six vingtz bonnement, tant mortz que blessez, desquelz les deux tierce parts à peine restent encoires en vie et selon qu'on espère curables. Sur ce soit repos aux trespassez, paix et tranquillité aux vivans et louange au bon Dieu omnipotent.

MONSEIGNEUR,

Nous avons estimé convenir d'adviser et informer V^re Al^te plus particulièrement et au vray de ce que dernièrement est advenu en l'entreprinse que l'ennemy avoit attenté sur ceste ville, auquel effect servira le petit discours qu'envoyons cy ioignant encloz, ce que pareillement pourra faire cesser et quicter la place à tous aultres rapports à ce non conformes qui quelquesfois se pourroient advancher et procéder par affections, et nous rapportons mesmement à monseigneur de Haultepenne sur la vérité dudict discours ou histoire, puis que sa S^rie en peult tesmoigner de veue et d'actuelle coëxpérience, et que de cecy ha eu aussy préallable communication. Oultre ce est mort prisonnier ung Abraham van Lyndenauw [?], ung gentilhomme principal auprèz du conte de Ho-

Digitized by Google

henlo, de ses blessures; ung aultre Martin Sidenberger, lieutenant de la compaignie du conte Guillaume de Nassou, se trouve fort blessé; item un Escossois, lieutenant de la compaignie de cavalierie du conte de Hohenlo, ha une blessure en la teste; item Pierre de Voisin, lieutenant capitaine de la compaignie du prince d'Espinoy, tout sain, entre les morts est encoire recognu; un certain Kinske, maistre d'hostel dudict conte. Et combien que plusieurs personnaiges d'estime et d'estat de la guerre encoires y soyent demourez, si est ce que le subit despouillement et la condicion des blessures aux morts ha obscurchy et empesché leur recognoissances: l'on tient assez fermément que monsieur De Cordes, Escossois, capitaine d'une compaignie de lances, en soit aussy du nombre. Nous remerchions très humblement V. Al^te^ de la favorable louange qu'elle est donnant aux bourgeois de la ville par sa dernière lettre du 22e du mois passé (1) et avons aussy

(1) Cette lettre est ainsi conçue:

ALEXANDRE, Prince de Parme et de Plaisance, lieutenant gouverneur et capitaine général.

Très chers et bien amez, Nous avons par le contenu de vos lettres amplement entendu le danger auquel vous vous estes trouvez à la surprinse de la ville, dont on ne peult assez mercyer Dieu de la grace qu'il nous ha faict en vous préservant presque miraculeusement d'ung inconvénient auquel vous estiez tombez, ne doubtant que vous ne luy en ayez desjà rendu les graces condignes à un si grand bénefice, dont il ha usé en vostre endroict; vous remerchiant cependant tous en général et particulier du bon debvoir que vous avez rendu, dont ne pouvez meriter que beaucoup de louenges, telle que nous la vous donnons, ne pouvant néantmoins trouver que mauvais le nonchaloir et peu de soulcy qu'il y ha à la garde de la ville, attendu que apparamment ce sera esté le principal poinct surquoy l'ennemy ha basty le fundement de ceste entreprinse. Or puis que vous voyez par le succès d'icelle, de combien il

Digitized by Google

rendu à Dieu, le Créateur, les graces condignes en la plus grande et dévote solemnité qu'il ha esté possible, pour le très grand benéfice dont il ha usé en notre endroict; et concernant l'admonition pour doresnavant estre continuellement sur noz très soigneuses gardes, se pourra asseurer V. A. que y entretiendrons tel ordre, diligence et valerosité, que l'ennemy ne pourra trouver facillement sur quoy bastir quelques siens desseings.

Toutesfois puis que recepvons grandz advertissemens qu'il ne cessera de prétendre tout possible vengeance, vouldrions prier V^re Al^te qu'elle fusse servie de nous faire avoir ichy à la main et auprèz de nous toute la compaignie de la cavallerie sous le Sr de Helmont, à fin de tant plus estre pourveuz contre tous inconvéniens.

vous importe l'estre continuellement sur voz gardes, nous voulons espérer aussy que d'icy en avant vous aurez l'oeil ouvert comme il advient, à ce que ne tombiez plus en telz ou aultres semblables dangers, vous priant par tant d'y vouloir avoir le regard convenable et remerchier de nostre part tous les bourgeois et aultres que vous avez remarqué s'estre comportez bien et valereusement en ce faict, selon que plus particulièrement nous en escrivons au Sr de Haultepenne. A tant, très chers et bien aimez, nostre Seigneur vous ait en sa garde. De Bevre, le xxij^e lanvier 1585. *Soubsigné:* ALEXANDRE. *Plus bas signé:* Garnier. *Superscribé:* A nos très chers et bien amez, les Magistrat et Conseil de la ville de Bois-le-duc etc.

Receptae ultima Ianuarii 1585,
per manus locum tenentis domini de Helmont.

Collomné et trouvé concorder de mot à aultre avecq l'originale lettre de son Altese, par moy notaire public,

P. Haaen. (†)

(†) Du même manuscrit page 86.

Digitized by Google

Monseigneur, à tant prions le Créateur, d'octroyer à V^re Al^te l'accomplissement de ses très haultz et très vertueux désirs et entreprinses, nous recommendans très humblement aux bonnes graces d'icelle. De Bois-le-duc, ce sixiesme de Febvrier l'an 1585.

De V^re Al^te

Très humbles et très obéissans,

LES MAGISTRAT ET CONSEIL DE LA VILLE DE BOIS-LE-DUC.

Superscription:

A son Alteze.

Digitized by Google

VERZAMELING

VAN

KRONYKEN

BETREKKELIJK

DE STAD EN MEIJERIJ

VAN

's Hertogenbosch.

Uitgegeven door het

PROVINCIAAL GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

IN NOORD-BRABAND.

Derde Stuk.

'S HERTOGENBOSCH.

P. STOKVIS.

1848.

Digitized by Google

Digitized by Google

Het gunstig onthaal, dat aan de twee eerste stukken der Verzameling van Kronyken en Oorkonden betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch *is mogen te beurt vallen, heeft Bestuurders van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband bewogen, om daarmede voort te gaan, en zij bieden hunne medeleden het* derde stuk *daarvan aan, waarmede het* eerste deel *gesloten is. Al gaande weg is na een naauwgezet onderzoek gebleken, dat het cader, waarin de* Kronyken en Oorkonden betrekkelijk de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch *bij den aanvang waren aangelegd, op eene te kleine schaal berekend was geworden, en dat deze collectie wel vijf deelen, aan het eerste ongeveer gelijk, zal bevatten.*

Intusschen heeft men gemeend — zoo ter bevordering der verscheidenheid, als om een bewijs te geven, dat alle landstreken, waaruit de provincie Noord-Braband bestaat, dezelfde belangstelling aan het Bestuur inboezemen — de kronyken, charters en oorkonden rakende de Stad en Meyerij van 's Hertogenbosch tijdelijk te moeten laten rusten, ten einde de charters en bescheiden van een ander gedeelte van dit gewest uit te geven.

Eene geschikte gelegenheid bood zich aan, om de stad en het land van Ravestein ter bewerking te kiezen. De heeren A. VAN HOOGSTRATEN, *kapellaan te Uden, en* M. VAN DEN BOGAARD, *rector der Latijnsche scholen te Ravestein, hadden zich met den heere bibliothecaris in aanraking ge-*

Digitized by Google

steld, om de charters en bescheiden wegens deze vroeger souvereine heerlijkheid te verzamelen, en voor de drukpers in gereedheid te brengen. Zoodra Bestuurders inzage genomen hadden der voorloopige werkzaamheden, en met de belangrijkheid dier stukken bekend werden, besloten zij, om die op te nemen in de genootschappelijke Verzameling van Kronyken en Oorkonden betrekkelijk Noord-Braband, *en magtigde den heere* Dr. HERMANS, *om, in vereeniging met voormelde heeren, de uitgave daarvan te bewerkstelligen.*

Het Bestuur verlangt, dat insgelijks letterlievende mannen uit andere landstreken van dit gewest zich daartoe mogen opdoen, als wanneer met hunne geschiedkundige bescheiden op dezelfde wijze zal worden gehandeld. De boekerij van het Genootschap is wel reeds zeer rijk aan bronnen en bouwstoffen, doch wil men dezelve naar eisch uitgeven en verklaren, wil men op eenige volledigheid aanspraak maken, dan behooren de inwoners zelf mede handen aan het werk te slaan en den arbeid, dien het Bestuur op zich neemt, door hunne meerdere bekendheid met de plaats hunner geboorte, te verligten. Alzoo zal aan het genootschappelijk doel het best worden beantwoord, namelijk bevorderlijk te zijn regtstreeks aan de wetenschappelijke, en alzoo middellijk aan de stoffelijke belangen van Noord-Braband.

'S HERTOGENBOSCH, 13 *April* 1848.

NAMENS HET BESTUUR,

DE SECRETARIS,

Mr. VAN COOTH.

Digitized by Google

GRUNDTLICHE ERCLARUNG,

WIE ES MIT DEM

FEINDTLICHEN ANLAUFF UNND EINGRIFF

DES

GRAVEN VON HOHENLO

IN

Hertzogenbosch,

EINER AUSS DEN VIER HAUPT STEDEN VON BRABANDT,

WARHAFFTICH GESCHAFFEN,

UND WAS SICH EIN WENIG

DARVOR, IN UND NACH DEMSELBEN VERLAUFFEN UNND ZUGETRAGEN.

SAMPT

EINER GUETHERTZIGEN UND MITLEIDIGEN ERINNERUNG

AN ALLE, DIE SO NOCH UNTER DEM

Joch der Dienstbarkheyt, mit den Niderländischen Stenden wider ihren natürlichen Herrn anspannen.

Gedruckt zu Cölln,

BEY GERHART VON CAMPEN IN MARIENGARTEN GASSEN.

M. D. LXXXV.

Digitized by Google

PUGNA PATRIOTARUM.

Pugnastes properas patriae prodigiosi.
Pars portentose pietatis phana prophanant,
Pars punire patres poscunt populando potentes:
Praelia portendunt per privilegia prisca,
Perdere praelatos praesumit prava propago:
Pestiferus passim perjuria plura patrando,
Persuadet populo patriotarum pietatem:
Proponit plebi peccatum perniciosum,
Projiciens procerum per prudentissima pacta:
Papae pro pedibus praeceptum prostituendo,
Passim priscorum pietas pro peste putatur:
Perfidiae populo, proh, perdita pectora plena.
Pugnando potuit princeps pessumdare patres:
Pergunt plebicolae praefectos praecipitare,
Plectendi poenis, pariter princeps populusque.

Digitized by Google

Es khan ein Jeglicher leichtlich anmerckhen, gunstiger Leser, der ein wenig in Historien erfahren, dass alle Underthanen, so ihr natürliche Oberkhait auffgeben unnd sich an frembde Heubter schlagen, eben von denselbigen Heubtern beschedigt und under die Fuess gebracht werden, auff dass sie also, durch sondere Schickung Gottes, die Frembden verlassen und sich wider under ihre gebuerliche Herrn begeben muessen. Die von Antorff haben zuvor solches mit dem Hertzogen von Alenzon, jetz aber die von Hertzogenbosch mit dem Graven von Holach, obristen Velthaubtman der Niderlendischen Stende, mit denen sie es zuvor gehalten, nit ohne ihren grossen Schaden, Nachtheyl und Geverlickhait, nur mehr als zuviel versuecht. Wil aber von denen von Antorff und ihrem Alenzonio jetz geschweigen, dieweyl solches Jederman zuvor wol bewüst, wie er mit ihnen umbgangen.

Yetz aber wil ich allain glaubwierdige Erclerung thuen, wie die von Hertzogenbosch mit dem Graven von Hohenloe gefahren seindt, und den Handel in khurtz ein wenig von Anfang erzehlen, nemblich, das sich gemelter Graff im Junio neſtverschinen mit einer mächtigen Anzahl Reyter und Knechten vor Zutphen gefunden, der Meinung

Digitized by Google

dieselbig Stat auss des Königs von Hispanien Händen zureyssen und wider under die Statten oder den Königs widerspennige Stände zubringen, wie ime aber solches gefählet und er mit seinen Leuten abziehn hat mussen, auch ein zeytlang im Julio darnach in der Velua sich auffgehalten. Ist mitler zeit der Printz von Uranien zu Delfft in Hollandt erschossen worden, an welchem gemelte Stände all ihren Trost, Hoffnung unnd Zuversicht verloren, also dass, wie die zu Antorff gesehen, sich den 13 Augusti Termonde, den 6 Septembris Vilforde, den 17 desselben Monats Gendt, item Ypren, Bruge und andere Stett sich dem Printzen von Parma von 's Königs wegen ergeben, und dass solcher Printz im October darnach inen die Schelde dass Wasser zuschliessen und sie dardurch zubezwingen vorhabens: wie er dan mit Vilforden, sonderlich denen von Brussel, den Pass verlegt, auch darnach denen von Antorff den 13 Novembris geschriben und den 23 desselben Monats von inen kein Antwort empfangen, die der Reconciliation mit ihrem König gemess, wie er wol verhofft hatte, sie sich selbst und die von Brussel damit zuversehen und zuversichern, den Graven von Holach zu Werck gestelt.

Zuentbieten ihme die von Antorff derhalben, er solte mit seinem underhabenden Kriegssvolck stracks auff Antorff zu rucken, unnd volgendts denen von Brüssel, ihren Bundtsgenossen, so grosse Nott litten und Mangel an Profiandt hetten, mit allerley Notturfft und gewerter Handt zuhilff kommen, welches er gleichwol gethan: wie er aber mit 800 Pferdten und einer grossen Anzahl Fuessvolcks und Wägen sich statlich von Antorff auffgemacht, haben in alsbalt die Könischen dermassen angetroffen, dass er den 26 Decembris, dass ist an Sanct Steffenstag, 150 Reu-

Digitized by Google

ter todt, under Wegen bey Cortwyck, und 250 lebendig lassen, sich auch, mit Verlierung viler der seinigen, in Antorff die Statt flehenlich begeben hat muessen, mit grosser Betruebnuss unnd Laydwesen deren von Brüssel, darzu auch mit Verweysung deren von Antorff dem Graven gethan, dass er der Sachen so ubel aussgewartet; zu welches Schadens Widerbringung und damit er bey den Stenden und sonst sein Ehr widerumb erholet, hat sich gedachter Graff bedeckter Weyss, umb die Statt Hertzogenbosch anzunemen, understanden, und dieselbig, nit weniger als Alenzonius die Stat von Antorff, in Schaden und Last gebracht, wie volgt.

Im ersten hat er sich am Freytag den 18 Tag dises Monats January 1585 zu bemelter Stat genahet unnd ihr 18 Waghälsen Bevelch geben, sie sollen den andern Tag darnach zu morgens, dass ist den 19 January in der Frue, weyls neblich und dunckel, uber die eusserst Porten klimmen und sich alsbaldt in dass Wachthauss, so zwischen derselben und der innern Porten gestanden, begeben, die Vorwacht ermörden, sich dar in enthalten bis die Innerwacht auss keme. Alsdan solten sie herauss springendt dieselben in der Dunckel auch todt schlagen, und an ihren Platz, ehre man in der Statt auff währ, sich der Vuechtporten gewaltig machen, welches sie gethan, und ir drey darnach auff den Thurn gelauffen, den Schossgatern zuverwahren.

Nicht desto weniger aber haben sie einem Burger, der die Schiltwacht hielt, etliche Stich in Leib geben unnd für todt bey den Schossgattern ligen lassen, biss 6 Fendel Knecht und des von Holachs 100 Reutter selbst durch die Porten in S. Johans Strassen, dem Marckt zugedrungen und auff Frantzösisch und Teutsch gerueffen: »*La*

Digitized by Google

ville gaigné! Die Stat ist in!" Solches haben die gemelten drey bey dem Schossgatern gehoret und sich alsbaldt vom Thurm auch ans Rauben gemacht, wie die Andern. Mitler weyl kombt der so die Stich empfangen, durch sondere Schickung Gottes, zu sich selbst und läst den Schossgattern nider, dass also die ubrigen Holachischen Reuter, deren noch 6 Geschwader waren, auch die 3500. Fuessknecht, so stracks der Stadt zu drungen, nit einkunten kommen, weyl sich sonderlich der Corporal mit den 20 von dem Convoy oder Gelayt, ehe als die Burger, bey ihren Wägen sich gefunden und dapffern Gegenstandt gethan haben, denen so die Stat eingenommen zuhaben vermeinten, neben den Burgern, die solchen Vleiss gethan, dass die Feindt gezwungen seindt worden, etliche uber die Maur in die Wasser Gräben zufallen, etliche auff dem Platz zubleyben, dan der Scharmutzel von 8 Uhr bis auff 11, gantzen 3 Stund geweret, etliche aber sich gefangen zugeben.

Gott der Allmechtig hat den frommen Catholischen getreuen Burgern gleichwol gnedigen Sieg verliehen, seindt ihrer aber 30 an der Stat todt gebliben und 34 schwerlich verwundt, also dass ihres Lebens klaine Hoffnung gewest. Auss den Feinden und Holachischen seindt irer in der Stat gebliben uber 263, under welchen die zwey ledigen Söhne des Printzen von Oranien und Casimiri, der Haubtman von Ostende, item der von Hemert unnd Turck; etlich wöllen auch von den von Isselstein unnd vilen andern Heubtern vund vom Adel sagen, sonderlich von des abgesetzten Ertzbischoffs von Cölln, Truchsess Bruder. Ihr 80 seindt auss den Statt Gräben gefischt worden, 31 gefangen, auss welchen hrer 25 den Sontag darnach, das ist den 20 January, gehangen, unnd etlich noch beym Le-

Digitized by Google

ben erhalten worden, die grosse Ranson oder Somma Gelt, umb sich zuerlösen, anbieten.

Es ist auch grosse Vermuettung, der Graff von Holach sey selbst geblieben, erstlich: weyl er gewappent angeriten, darnach: weyl sein Leibpferdt in der Stat gefunden und daselbst vom Herrn von Helmont umb 100 Taller gekaufft worden, und zum dritten: weyl auch seyn Leibknecht auss dem Wasser under andern gefischt unnd gefunden ist worden; mag etwo an dem Grund oder sonst verborgen ligendt bliben sein. Schlieslich war auch ein Trompeter balt darnach in die Stat Hertzogenbosch kommen, nach dem Graven unnd andern vom Adel zufragen, welches nit geschehen war, da er under den aussgeschlossenen Reuttern und Knechten, mehr als under denen so in die Stat kommen seindt, gewesen. Dem sey aber wie ime wölle, der Graff von Holach hat so wenig Ehr wider die von Hertzogenbosch, als der Hertzog von Alanzon wider die von Antorff erlangt. Weyl dan der Alanzon, den der Printz von Oranien in Brabandt hat lassen kommen, todt, auch der Printz, den der Graff von Holach, als man ihme den ersten Schuss zu Antorff durch den Backhen geben, dass er nit gefallen, gehalten, auch todt. Ware kein Wunder, wann gleich diser Graff, wie man sagt, mit inducas gangen.

Reconcilieren oder sich versuenen mit ihrem natürlichen Herrn, dem König von Hispanien, hat vor fünff Jaren die zwey Länder Arthois und Henegaw fürs beste angesehen, und under andern viel Stette, als Gendt, Bruge unnd jetzt Brussel, ja auch Antorff selbst dasselbig darfür gehalten, wan allein der Magistrat unnd ihr Aldagon, dass ist Gott der Philisteer, dass guet Furnehmen nit verhinderten. Zwar dem König stehet jederzeit sein Handt, Gnad

Digitized by Google

zuerzeigen, offen. Der Printz von Parma hat dieselbig denen von Antorff mehr dan einmal angeboten, die mögen nun hinfuro sehen, dass sie die Zeit ihrer Heimsuchung betrachten, damit nit wie vorzeiten es inen als den Jüden zuhauss komme. Die Ketten an der Schelde werden gesperrt; die lesten Brieff des Printzen von Parma seindt an die von Antorff schön geschrieben; den Frantzosen, wie die Erfahrung mitbringt, ist nit aller dings zuvertrawen; die von Hollandt und Zeelandt werden mit der Zeit villeicht ihr Gnad bey dem König auch erlangen, und ist mitnichte zuzweiffeln, alle werden letzlich ihrem Herrn heimkommen. Die, so die Gnad ausschlagen, ubel anfahren; die aber so des Königs angebotne Güte und Milde annehmen, nit weniger als obgemelte Stet und Länder der Gnaden fähig sein und derselben geniessen. Dartzu wölle innen der allmechtige Gott helffen und ein jeder frommer Christen Mensch raten und hertzliche Eigerung thuen, auff dass je ein mal dem verdriesslichen, auch an Leib und Seel schedlichen Khreigswesen und Unrath endtlich abgeholffen werde.

☞ Deze *Grundtliche Erclarung* is afgedrukt naar het eenig bekende exemplaar (gedrukt in 4°. en groot 7 ongepag. blads.), hetgeen voorkomt in de *Bibliotheca Duncania* ter koninklijke boekerij te 's Gravenhage.

Digitized by Google

ODE TRIUMPHALIS

CIVIUM SILVAEDUCENSIUM,

AUTHORE

Gerardo Bruekelaer.

Psal. 150.

Omnis spiritus laudet Dominum.

SILVARDUCIS,

SUB BIBLIIS, APUD IOANNEM A TURNHOUT.

M. D. LXXXVIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

Reverendo D.

DOMINO GUILIELMO A LAERHOVEN,

APUD SILVANDUCIS CATHEDRALIS ECCLESIAE PRESBYTERO,

IN CAPELLA BACK (1) BENEFICIATO HAEREDITARIO,

Domino et amico suo in Christo semper colendo,

salutem.

Cum anno 77mo. tempore sanctae Quadragesimae, quo, nescio, spiritu, alligatus, Silvamducis, iter in Gallobrabantiam habens, venissem, venerabilis Domine, tibique causam suscepti itineris aperuissem, statim, qua es humanitate, mihi coniunctus adeo esse coepisti, ut tua omnia, quod proprium est amicorum, mea esse faceres. Nihil enim in manu tua exinde fuit, quo mihi peregrino, è suis expulso, omniumque egeno, non succurrendum esse putares.

Quin cum forte fortuna cura animarum apud D. Petri aedem actu vacaret, et me ad eam reverendus D. Dominus Egidius Grootius, Boemelensis decanus, qui eo tempore apud

(1) *Sacellum gentis* BACK *hodie inservit custodis ecclesiae habitationi.* — H.

Digitized by Google

Silvam exulabat, itinere, quod foris omnia plena periculis essent, dissuaso, venerando capitulo nostro commendatum, quod me a plusculis annis novisset, studeret, tu impiger ad transigendum negotium intercessor ibas.

Sed et foris, ut fit, conficiundo negotio, me postea occupato, servitium eiusdem curae meae toto trimestri sponte amplexus, fideliter et gratis supplevisti.

Nam obsidione, qua tunc miles Germanus excludebatur, ego praepeditus, reverti paratus, Silvam intrare non poteram, ita quod necessitate coactus in Werdaeam accitus, capellani officium susceperim, donec à dicto capitulo nostro inde revocatus, obsidione soluta, reditus mihi incolumis in Silvam foret.

Ubi tu non segnis hospes meus, domum, mensam, omnemque chartaceam supellectilem, quae tibi non vulgaris est, nostris studiis accomodasti. Sed et interim amicus nequaquam esse desiisti, cumulos cumelis beneficiorum tuorum adjiciens, ut non immerito, eius, si qua salus ex meis laboribus Silvae accessit, pars magna haberi possis, et debeas.

Quae cum ita sint, Dii me, vereor, perderent, nisi aliquo signo promtam animi mei erga te, tantum benefactorem meum, gratitudinem testatam facerem. Nam, ut Hesiodus ait, ingratum oderunt Diique hominesque virum.

Et quia tribulationum mearum, quae mihi plurimae in Silva Ducali acciderunt, fraterno animo particeps saepe fuisti, me, aequum esse duxi, gaudii quoque mei te socium habere. Quod tamen nullum aliud est, quam Ode triumphalis Civium Silvaeducensium; tum etiam fuga eorum, qui hactenus persecuti

Digitized by Google

sunt sortem Domini, eos praecipue, quibus ex officio veritatis incumbit annuntiatio, Catholicae religionis per verbum assertio defensioque.

Ne ergo benefacta tua male locata erga me existimare poesis, amice frater, ac proinde benefacta cum Ennio malefacta interpretari, oden victoriae, fugamque inimicorum Silvae Ducis cum eis, quae sequuntur, tibi dicatas esse unice volui, nihil diffidens, quin, licet parui laboris sint istae, gratum futurum sit, memoriam beneficiorum in me tuorum, menti nostrae adhuc haerere, et vivere. Precor itaque, ut digne suscipias, ac laetabundo affectu id nobiscum agas, quod solent in Domino recte triumphantes. Vale, et me, ut facis, amplius ama.

GERARDUS BRUEKELAER

tui semper amantissimus.

Digitized by Google

LECTORI.

Psallente regio propheta benevole lector: Laetabitur iustus cum viderit vindictam (Psal. 57); *et filio ipsius pacifico Salomone dicente: In perditione impiorum erit laudatio* (Cap. 11): *quod scilicet homines pestilentes, uti idem dicit, dissipent civitatem, tum maximè, cum sumserint principatum* (Cap. 27): *blasphemi autem sectarii id sua Antichristiana impietate sedulo agant, propter quod nemo non, qui Christianae religioni addictus est, de interitu eorum laetatur, et gratias agit Deo: oden hanc triumphalem, nonnullaque alia huc facientia, in honorem civium Silvaeducensium, quorum docta manus bello Calvini luxurians lolium in medio agri sui succidit, scripsi, non quod velim, aut optem malevolis istis perditionem suam, sed quod praetensione extremorum malorum, in quae certo certius incurrunt, territos, ad meliorem mentem reductum iri magis cupiam* (Psal. 138, I. Ioh. 6).

Siquidem Dei inimicos diligere non iubemur, sed odio habere perfecto, quemadmodum David rex idipsum insinuat dicens: Nonne qui oderunt te, domine, oderam, et super inimi-

Digitized by Google

eos tuos tabescebam; perfecto odio oderam illos, et inimici facti sunt mihi (1).

Hoc vero odium non orat pro peccato ad mortem, quale est omnis blasphemia spiritus, ea spe remissionis, ante veram cordis conversionem, qua perfecta charitas orat pro peccato non ad mortem, sed optat errantium vias sepiris spinis et tribulis vexationum, quo ulterius exorbitare taedeat, et ad meliorem frugem sibi redeundum esse cogitent, inque tutissimum desertae matris suae ecclesiae sinum sese recipiant, ne, quod horrendum esse apostolus praedicat, in manus Dei viventis miseri incidant.

Hoc igitur odio perfecto, si quid strictius in hisce, et in aliis meis lucubrationibus in superbe erroneos dicere videar, cum Davide pastore regio id me dicere, intelligas, peto, lector amice, et vale.

(1) *Perfectum odium perfecta charitas est ex parte dilecti non diligentis. Diligentis inquam non ad id quod est is qui obstinate errat, sed ad id quod non est etc. Deo miserente esse potest.*

Digitized by Google

ODE TRIUMPHALIS

CIVIUM SILVAEDUCENSIUM.

Invictae frondent speciosa cacumina Silvae:
Est Regina Babel sanguinis ova mali (1).
Conferet aestiva Silvae recrearier aura:
Omnibus ex aequo pax ubi grata viget.
Non timet Hesperiae Regem, Regemve polorum (2):
Libera quod pacis filia prima fuit (3).
Catholici cives proprium fudere cruorem:

(1) Quid nequius, inquit Ecclesiasticus XVII., quam quod excogitavit caro et sanguis? Et ergo Regina Babel meretrix illa Babylonica, matrix sanguinis digne comedit fructum cogitationum suarum, ita ut beatus dicendus sit ille, qui retribuerit ei retributionem suam, quam retribuit nobis.

(2) Sicut aliae civitates rebelles ac inimicae, quibus luctuosa impendent exitia.

(3) Reconciliata nimirum per pacificationem Coloniensem, cuius vigore a subdola potestate statuum - qui ex nomine Regis contra Regem, ac bonos mores imperitabant, quod interregno finem dari per Iohannem ab Austria Regis Catholici fratrem, nollent, sicuti adhuc apud Hollandos violenter id possident — est eruta, liberata, separata.

Digitized by Google

In gladio, ac arcu (1), templa, focumque tenent.
Conferet umbriferis Silvae residere sub antris,
A Mundi turbis est ubi summa quies.
Hic salientis aquae sitienti vena reperta:
His panis vivus, est cibus ipse datus.
Muscosi latices, sacri scatet unda Lyaei:
Fons Veri, Silvae fons (2) sitientis erat.
Et fluit, et placido lassis fert murmure Nectar:
Qui sitit, in Silvam conferat ille pedem.
Haud pungunt Sentes, quae post carecta latebant:
Artifices taxos utilitate probant.
Sola Brabantinas inter felicior urbes,
Numine tu divum Silva Ducalis eras.
Principis Auraici nec enim superabilis astu,
Nec Crocodilaei carminis acta dolo.
Intercepta (3), tamen correpto Marte triumphas:
Fortunata cui militat usque Deus.

(1) Hoc autem tribus potissimum accidit vicibus, 1. undecima die mensis Septembris, anno 78. quando adversarii, portam, quam vocant Vuchtensem, Arantii familiae clam Civibus accitae, vi effractam, plusquam dimidium horae apertam tenuerunt. 2. Prima die mensis Iulii anno 79. quando publicandae, atque etiam iureiurando firmandae Unionis Ultraiectinae, quam vocant occasione, contra iam dictos adversarios binus conflictus est habitus. 3. Die decima nona mensis Ianuarii anno 85. quando proditionis via magnum civitatis angulum per praedictam etiam portam iidem adversarii maiore iam Marte instructi (sicut exeuntes Silvam minitati fuerant) occuparunt. In quibus profecto difficillimis casibus animosi Cives, Deo ipsis animum firmum suppeditante Silvae suae bestias quasdam trucidarunt, aliasque nonnullas pia dexteritate in fugam egerunt, et eduxerunt, Deo, Regi, et sibi in primis civitatem cum Religione avita servantes.

(2) Erat vero in die illa sermo Domini pretiosus. Tantumque hauserant de Catholica Religione intelligentiae Cives, ut pro illius conservatione et pastorum suorum salute, dimicare non dubitarint.

(3) Unius opera fabri lignarii hostis de mane cum adhuc crepusculum diei haereret intromissus est, Civibus nihil minus suspicantibus. Clama-

CORONIS HEROICA

AD EOS, QUI SIBI PRO SALUTE PATRIAE NON PEPERCERUNT,

CUM GRATIARUM ACTIONE.

Purpurei vere testes Regique Philippo
Vos fidi Cives, Silvae vos gloria amoenae.
Vestra manus domuit Vitulos, rabiemque luporum
Contudit, ac fugiunt Orci crudelia Silvam.

PSAL. 65.

Date gloriam laudi eius.

Silva tuae laudes non extinguentur in aevum,
Donec ab astriferi ros fluet axe poli.

FINIS.

hat autem ille: *Slaet doot cleyn ende groot,* verum: NON MARS ipse cupit, nec belli postulat usus, leave Iunonis tale latrocinium.

Quamobrem etiam retrorsum actus ille, Dei timore cum invalente, tum Civium militumque peracri obsistentia percellente, necem, quam Silvicolis meditatus fuerat, sibi cum inferri, perpeti coactus est. Eoque angustiae ipsius copiae redactae fuere, ut portae sepimento crattitio interclusae, praecipitio moeniorum se citius perdere debuit, aut horrendum, saltans Equus, Pedesque, per aëra vastum, ubi. Pars alii transant, alii vix funo retracti, Volvunturque alii, corpore nuda luto. Utque solent Legum Refugae, patriaeque rebelles: Occidit effrenus praedo latroque tuus, O Silva. Ideoque: Te nunc exercat patientia longa malorum, Te quibus affixit saeva propago Bovis.

Digitized by Google

SEQUITUR FUGA

DESPERANTIS DE SILVA BUCARI OCCUPANDA SECTARII.

PSALM. 5.

Decidant a cogitationibus suis secundum multitudinem impietatum eorum; expelle eos, quoniam irritaverunt te Domine.

Transfuga Christi accinctus fugae loquitur.

Turpiter eiectus (1) Silva, quid, nescio, dicam?
Mentem, Consilium, Spemque perire mihi.
Bella perosus eram: nobis vi pace retenta;
Spes erat ad sedem (2) posse redire meam.
Ast iterum, ut video, fuerit nobis fugiendum:
Nec dabitur nostris sedibus ulla quies (3).
O Pater, o genitor, quanta est patientia rerum:
Quod modo lux (4) Mundi nostra manere nequit.
Hactenus audendi nobis quae vota fuerunt:
Sunt excussa animo sanguinis ense (5) meo.
Quid iuvat Hesperiae tantos nos esse inimicos?
Belgarum magnum nolle videre Ducem?

(1) Prima nempe die mensis Iulii anno 79. quando mota seditione clamaverat. *Papen bloet ende Burghers goet.*

(2) Vi et dolo ut maxime potuisset, non suis viribus.

(3) Non est pax impiis dicit Dominus, quoniam pax sine veritate non valet neque subsistit.

(4) Est Gentile Sectis suis dogmata lucem Mundi apellare: Solem Apostolicum, Dei virtutem, Christi Euangelium, more eorum, qui dicunt tenebras lucem.

(5) Missis (Rex) exercitibus suis perdidit homicidas servorum suorum et civitatem illorum succendit. MATH. 22.

Digitized by Google

Vincimur (1). Australi pressi grege Catholicorum
Finibus et carae pellimur, heu, Patriae.
Viribus est animus, quicquid nos: egimus autem,
Consiliorum apices ludificante Iove.
Castellae Regi C C dederimus et Hercle,
Unde magis nostri fortis et ultor erit (2).
Nos linquunt omnes, Regina, Ducesque Statusque:
Stultitiae plenum fidere Principibus.
Reddiderant nobis sedes lacrymae Crocodili:
Hinc an fortunae contigit esse malae (3)?
Sed Gandavensis ubi nunc sunt organa pacis?
Perpetui Edicti formula pacis ubi?
In vanum licuit iurare, et fallere plebem
Principibus rerum, quos decet omne probum?
Luctificas Patriae clades quot fecimus autem?
Ergo cadit nobis alea iacta, male (4).
Libertas fidei sperata sub omine pacis,
Est ea jam nostris mentibus acta foras (5).
Spes erat (6) usuros stabili nos Numine pacis
Omine foelici nulla videre mala.

(1) Sed si voluissent quasi flumen abundans pacem habuissent.

(2) Divina procurante industria quae Ecclesiae damna videntur haereticis, in ipsius lucra vertuntur.

(3) Ne dubita. Nam odio est Deo omnis vir duplex animo. Quin et callidi provocat iram Dei. Ios 36.

(4) Qui in altum mittit lapidem, inquit Ecclesiasticus 27, super caput eius cadet. Item: Qui lapidem statuit proximo suo, offendet in eo. Verissima namque est divi Chrysostomi sententia: Neminem laedi nisi a seipso. Quibus namque mediis voluerunt avertere servitutem, iisdem accersierunt eam.

(5) Ita est. Nam in hoc servit bellum flagellum inundans.

(6) Maluisset iste eam pacem esse inventam, qua partes ad retinendam conscientiae libertatem, perpetuo cogi potuissent.

Digitized by Google

Fallimur (1) inverso cuncti sed cardine rerum:
Et squalent dulcis germina quaeque lucri;
Effugii nostri poterunt non amplius esse
Portus Oceani, quos sacer hostis habet.
Flumina nos arctant etiam: Rhenusque tricornis
Servit vindictae, culminis atque focus.
Coelum, terra, chaos nobis adversa videntur:
O crudi Martis praelia dira (2) nimis.
Cedo cito (3). Quid enim tibi Silva videbor in Agro
Amplius? est Domini crux (4) patienda mihi.
Iussa dabas aliis, rerum quique ipse magister:
Proximus extremo factus es, ecce, malo.
Me Boreae frigus stringit (5), glacialeque calcar
Subligo festinus calcibus ipse meis.
Temporis exigui fuerit lux ultima Mundi,
Quando Dei (6) soboles pellitur e medio.
Sic patrios fugimus lares, et dulcibus arvis
Exuti propriis, cogimur ire foras (7).

(1) Ita prorsus. Nam verbum Dei manet in aeternum, pereuntibus haereticis una cum dogmatibus suis, ut solent.

(2) Duro nodo durus adhibitus est cuneus, quo solutum robur Gussismi ab illicita conscientiae libertate ad fidei obedientiam, divinitus nobis mandatam, revocaret errones.

(3) Tempori fugit, ne praeventus poenas dare cogatur legibus.

(4) Et quem crux latronis sequitur, de Cruce Christi gloriari audet. Sed causa, non poena Crucem discernit.

(5) Ubi sub spirituali intelligentia fatetur se spiritu superbiae afflatum esse, atque a facie Domini extorrem idque in hyeme et sabbatho contra Consilium Domini, Matth. 24. ut solent charitate vacui, ac bonis operibus destituti.

(6) Ut non mentiretur, diaboli diceret. Nam omnis plantatio, quam non plantavit pater meus, ait dominus, eradicabitur. Matth. 15.

(7) Nisi decoctis suis turpiter rebus, de alieno nitide vixit. Siquidem calicem furari melius esse, quam elevare; tum, aliena rapere, cum egeas, idque Christi exemplo, qui animalium usura indigus ea ad se iussit ad-

Et dicunt: iterum quo nunc se proripit ille,
A facie Regis iussa tenere Dei?
At male pro toto Verbum dimittitur auro:
Pluris ego facio (1) dogma suave meum.
Illud ego teneo, sequor, osculor, id venerari
Non cesso, plenum sit licet, ecce (2), crucum.
Tantisper fugiam, quo non turbatio spiret,
Afflicto donec detur et alta quies.
Westphale, quid me vis, cur me non deseris ergo?
Est misero celeri nunc opus ire pede.
Ad Geticum littus (nec enim sine portubus esse
Possumus, assumtae stante timore fugae).
Transgredimur, Naso quo pulsus venit ab urbe:
Forte pedem lassis figere si liceat (3).

ESAI. 33.

Qui ambulat in iustitiis, et loquitur veritatem: qui projicit avaritiam ex calumnia, et excutit manus suas ab omni munere: qui obturat aures, ne audiat sanguinem, et claudit oculos, ne videat malum, iste in excessis habitabit.

FINIS.

duci, licere potius, quam penuriam pati, non uno in loco publice docuerunt sectae ductores.

(1) Suum cuique pulcrum.

(2) Agnosce arrogantem sectarii huius hypocrisin, et ut ea praeventus, amore sui omnis faciat ac patiatur.

(3) Hic cum velocius Euro in ulteriorem transisset Westphaliam, incidit in subulcum, greges porcorum sub quercetu pascentem.

Qui causam tam celeris transitus inquirens, narrandorum pudore correptus Gueseus, petiit dimitti, tum maxime, quod in itinere famam didicisset de erigenda universitate in Phrysia, frontispicio Barbarorum, infidelium apostatarum, ac proinde se timere Westphaliae viciniori purgationem, propterea que in ea non audere consistere, sed consilio fugere ad portus marinos, unde non sit difficile Orientalem Oceanum Asylum habere, cum sinistra Numina ingruerint, Religio et Inquisitio Christiana.

Ursit tamen eum subulcus, nec dimisit, ita ut rixari inciperent, donec

APOCHA EIUSDEM FUGIENTIS SECTARII,

QUOD REBELLIO, ET HAERESIS NON SUNT LIBERTATIS, SED SERVITUTIS ORIGO.

Eccli. 26.

Qui transgreditur a iustitia ad peccatum, Deus paravit eum ad rhomphaeam.

Heus est Servitii, non Libertatis origo:
Irritare Deos: tollere Sceptra Ducum.
Non finit Christi Regnum quaecunque procella:
Nec pelago Petri merserit ulla ratem.
Haec est Arca Dei, pluviis quae fertur in altum:
Depositum Fidei servet ut incolume.
Principibus Mundi stetit haec Marpesia cautes:
Fluctivagos colles fregit et ipsa Maris.

causam fugae detexisset. Quam admirans ille post tot volumina fumi, Victorias, atque Triumphos, nempe, Guesismi robur fractum iacere, detinuit eum amplius, curiosius de aliis interrogationem facturus. Sed noluit transfuga cum Philosopho suo diutius sermocinari, quod scilicet foliorum fragore terreretur. Astutus ut se perditum eat, Cainus iste Gaidad. Verum cum adhuc properantem detineret subulcus, stultitiam ipsius deridens, sicci petasunculi voto sese obligavit Deo quotannis offerendi, si posset ab importuno illo homine liberari. Quod ut audivit Querquetulana nympha, ilico descendit, eripuitque eum e manibus subulci, iussitque ire viam suam. Stupenda res, didicit in via Sectarius, quod non didicerat in patria, Diis nempe dandum esse pro tutela salutis.

Sed sunt periculosi hospites, quocunque terrarum veniant haeretici, Orbis Christiani pestes, tanquam caerastes in via, fugiendi.

Et quidem a facie Domini fugiunt isti, verum iudicium illius non effugient. Ait enim: Si quis in me non manserit, mittetur foras, sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet. Ioha. 15.

Digitized by Google

Dogma recens, Error vetus, et violentia caeca,
Non poterant Navem mergere Petre tuam.
Guesa quid insanis, maioraque viribus audes?
Sunt Interregni fulcra refixa tui.
Sanguinis effusi vindictam clamitat Orbis:
Inde tibi poena est, gloria nulla crucis.
Hispani veniunt, Itali quoque, Vae tibi Guesa,
Nunc est imperii vis peritura tui.
Catholico Regi taceat Vitulina propago,
Exeat et Regno territa fine malo.
Nunc Calvine tuum velletur dogma cruentum:
Nec stabit Verbum saeve tyranne tuum.
Si nondum placuit Statibus discredere lapsis (1):
Nunc ipsi pereunt, nunc tua res agitur.
Tuque via, qua vicisti, vinceris eadem:
Luserit ars artem, sors cadet, ecce, tibi.
Furca tibi venit, qui grassabaris in agris:
Clauso securus gutture praedo paris.
Nescis Aten vitae discrimina (2) tarda parare?
Mirabor si non mens tibi leva fuit.
Perfidiae sceleris gravis ultor, Rector Olympi,
Ad nihilum rediget, quod fuit ante nihil.
Gens quassata iacet te propter Belgica passim:
Vulsa nimis rerum corpora quaeque ruunt.
Dictator stivae per desidiosa, tot annos,
Arva trahit macros, te duce, pauper equos.
Rustica ceu Phyllis tenerae premit ubera vaccae,
Mulsisti patriam perdite Guesa tuam.

(1) Si pro quia.

(2) Finguntur Dii laneos habere pedes propter tarditatem accessus ad iram, at cum percutere coeperint, ipsam tarditatem supplicii gravitate compensare.

Digitized by Google

Per te fons scelerum fluit, et sentina malorum,
Per te mixta rubent sanguine, terra, mare.
Per te parcentis nulli sunt omnia Martis,
Est rerum quicquid nobile miles habet.
Haeresis hic flos est, scelus exitiale, caducus,
Haec est utilitas dogmatis, ecce, novi.
Haec tua Libertas Patriae, quoque Relligionis,
Simia quam docuit te, Vitulusque cacans.
Donec in Oceanum protendet cornua Rhenus,
Servus erit Civis milite pressus ubi.
Hoc opus, hic labor est, nostro quem contulit aevo,
Belgicus ipse, rei dira vorago, furor.
Qui nondum sociale malum consumsimus, eheu,
Plura dabunt nobis crimina nostra pati.
Sub lima ferrum patiens ferruginis esum,
Sumserit ignivomus, sed sine luce focus.

FINIS.

Eccles. 27.
Laqueo penibunt, qui delectantur casu iustorum.

AD SANCTAE IUSTITIAE
PATRONOS INFERIORIS GERMANIAE,

DE EO, QUOD DICI CONSUEVIT:

FIAT IUSTITIA, ET PEREAT MUNDUS (*Proverb. 27*).

CARMEN PARAENETICUM.

Prover. 14.
Iustitia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum.

Dictator (1) Iuris firma Regale Tribunal:

(1) Rex iustus erigit terram, vir avarus destruet eam. Eccle. 3.

Digitized by Google

Civibus ut pax sit, sedibus atque tuis.
Incipe iustitiam, satis est tolerare rebelles:
Debitus est Sceptris restituendus honor.
Iustitiaeque vigor Recti dominetur amore:
Neu (1) Iuris fraeno, deteriora probet.
Incipe iustitiam, Deus est, qui praecipit illam:
Occidûs oris velle revelle malum.
Monstra tenebrarum dispellant lumina Solis:
Ecclipsin (2) cuius sustulit, ecce, Deus.
Incipe iustitiam: praedari, et vivere rapto,
Formido casset, suppliciumque crucis.
De coelo stellae, si quae cecidere, resurgant,
Luminet et Noctes ordine luna suas.
Incipe (3) iustitiam, corruptos corrige mores:
Ad incorrectos Martia castra dolent.
Luter, Calvinus, Menno, tria damna Sororum:
Segmina Belgarum a limine verre procul.
Incipe iustitiam, foenum de cornibus aufer:
Agmina Calvini sint procul acta tibi.
Haeresis est propriae pugnax defensio mentis,
Qua qui detentus non redit unde ruit.
Incipe (4) iustitiam, summi Iovis esto minister:
In delinquentes iustus ab orbe Deus.

(1) Vidi sub Sole in loco iudicii impietatem: et in loco iustitiae iniquitatem et dixi in corde meo: iustum, et impium iudicabit Deus.

(2) Fertur Dux Albanus Belgii Episcopis, aliisque magnis viris decimi Nummi servitutem dissuadentibus et deprecantibus, respondisse: se decimum Nummum habiturum, aut solem istum defectum splendoris sui passurum esse. De cuius sane Nummi mystica acceptione vide, quae in *Flagellis Belgarum* primis Vibice asseruí.

(3) Consule librum magistri nostri Matthiae Bossemii S. Theologiae Doctoris super *Clericorum cum foeminis cohabitatione* anno 86. Duaci editum.

(4) Lege Caput Deut. 13 pulcra locutione trimembre, et observa quemadmodum in primo membro pseudoprophetà iubetur interfici: in 2. se-

Digitized by Google

Tempus adest messis, sunt, sunt impura monastae
Viscera Luteri porricienda foras.
Incipe iustitiam, Rex est qui diligit illum:
Nubila Mennonis sedulus ausa preme.
Exuit hic hominem, pecus induit, ipse ligatus
Inferni vinclis, nescit amare bonum (1).
Incipe iustitiam, pars est quae maxima pacis,
Criminis admissi sis reus ipse cave.
Iustitia, et pietas validae sunt iudicis arces:
Omnibus exemplo proderit ipse suo.
Incipe (2) iustitiam, quid enim trepidaveris ultra?
Quassus ab opposito turbine, turbo iacet (3).
Spe veniae peccans, veniam non ille meretur;
Indignus venia est, qui immemor est veniae.
Incipe iustitiam, incolumis tibi virgula iuris
Floreat, et causas scinde, rescinde mali.

Isai. 26.

Misereamur impio, et non discet iustitiam.

ducens domesticus; in 3. civitas, quae Deus alienos recepit et coluit, exuri, et anathema haberi.

(1) Eccl. 14. Stupa collecta synagoga peccantium, et consummatio illorum flamma ignis.

(2) Id adeo varie, et saepe sub universo Occidente accidit, ut juxta Luteri vaticinium, ad talos usque in sanguine partium itum plus satis fuerit.

(3) Cap. 11. Verte impios, et non erunt.

Digitized by Google

ANCILE IOVIS

PER MODUM DIALOGISMI MORTIS ET HERESIS,

SUPER

ADMIRABILI SECTARIORUM SUPERBIA, QUA INFLATI, ET SUAE VOCATIONIS OBLITI, DEUM COELI THRONO EXTRUDERENT, NISI SE ILLE INFERNI CARCERIBUS ET POENIS, TANQUAM INEXPUGNABILI SUO SCUTO ADVERSUS ILLOS TUTARETUR.

Eccle. 10.

Hodie est Rex, et cras moritur.

(vermis,

MORS. Quid Cinerem Cinis est: Cinerem est sub marmore
Viribus Herculeis, qui modo magnus erat.

HERES. Carmina nulla cano, mea Musa sepulta quiescit,
Errantes umbras Iuppiter ipse premit.

M. Te caro mortalem fecit, mortalibus orta:
Pulvis eras vivus, pulvere factus homo.

H. Me vigiles Parcae e medio rapuere malorum:
Ne Genius Mundi falleret ingenium.

M. Sed quoniam nolunt homines sua crimina flere,
Horrida Plutonis subvenit aula nigri.

H. Carpimus aeternae moriendo munera vitae:
Et bene, dum vixit, qui bene vixit, habet.

M. Cogitat hoc nemo, nemo est qui vivere quaerit,
Intonsos Montes Cerberus, ecce, vorat.

H. Est via virtutum facilis, servire Deoque
Dulce piis regnum, dulce refrigerium.

M. Noctes atque dies patet atri ianua ditis (1),
Quidquid mortale est crastina Parca rapit.

(1) Virgilius.

Digitized by Google

M. Omnibus est clivi facilis descensus Averni (1):
Portitor hic praesto est, sedulus ille Charon
M. Discite iustitiam moniti, et non temnere Divos (2):
Pro velo carmen cymba Charontis habet.
M. Quadriforem psallunt nati male Phocide Musam,
Quosque (3) solent ludos ludere oportet eos (4).

Apo. 14.

Opera enim illorum sequuntur illos.

Proverb. 27.

Perditio et Infernus nunquam implentur.

FINIS.

MURMUR CHARONTIS PORTITORIS STYGIS NIMIUM OCCUPATI TRAJICIENDIS SECTARIIS (5).

Psal. 48.

Sicut oves in Inferno positi sunt, mors depascit eos.

Dii o novae turbae quid hic?
Umbrae cadunt ceu grandines.
Quam sunt leves mortalium
Cursus, Stygios huc ad lacus.
O quantus est labor mihi!

(1) Virgilius. (2) Idem.

(3) Luteri psalmos, aliasque turpes cantilenas, quibus Sectarii inter pocula sese oblectant, suum instar grylliantes.

(4) Qui viam nempe civitatis habitaculi non invenerunt.

(5) Charon iram ultionemque divinam designat: nam Charah Hebraeis iratus est.

Digitized by Google

Quot religionis neacii?
Quo nunc ruunt? Elysiis
Haud vos adestis sedibus
Digni. Mihi naulum solvite,
Diis debeo partem lucri.
Retro (malum) secedite:
Pallentibus vobis loquor (1),
Quid vultis, eam Diis ut querar,
Vestra quod insolentia
Sidat ratis prae pondere?
Classem sui consortii
Eligat sibi unusquislibet:
Pulcre siquidem coniungitur
Simile simili. Vigila Canis
Dum redeo. Cerberum tremunt.
Hic cordis est edacitas,
Quae ducit ad mentem suam,
Vixit superbe qui, virum:
Latrando pandens omnia,
Mordensque conscientiam.
Dicite tamen, rogo, prius
Vos seduli morientium
Duces, mali quid advehit
Hominum genus Plutoniam
Stygem solito nunc amplius?
Ingens labor, nauli nihil,
Navis gemit, frigent manus,

(1) Alludit ad id quod perhibent: pallet omnis haereticus. Cujus sane pallor qualis sit, psaltes Regius insinuat, cum dicit Psalmo 128. Fiant sicut foenum tectorum, quod priusquam evellatur, exaruit. Sicut igitur testa straminea ex Solis ardore cineris subnigri colorem induunt: ita etiam haereticus quem cum Sol, Christus urit per diem, manifestam veritatem, et Luna, Ecclesia, per noctem, praxin scilicet manuductionis.

Digitized by Google

Dentes quatit gelu meos,
Nec est mihi cucullio,
Charon labore frangitur.
(1) Rogas mali quid sit Charon,
Quod messe celeri nos obruit?
Ferro Iovis succiditur
Haeretica (2) pallens pravitas,
Quae fecit Orbem ferreum.
Civis trucidat proximum
Civem sibi, fratrem necat
Frater, patremque Filius:
Socero nec est fidus gener,
Par saeculum nunquam fuit.
O portitor dici nequit,
Quantum malum sit haeresis,
Sedes Ducum subvertit haec
Regumque Sceptra tollit, it
Et sponte sua se perditum.
Est pertinax eius furor,
Non cederet Deo poli,
Sanguine recreatur proximi
Radix amaritudinis,
Ad bella Mundum congregans.
Quod questum eas nihil est Charon:
Omnes vehas necesse erit:

(1) Responsio Manium.

(2) Et ecce equus pallidus, et qui sedebat super eum; nomen illi Mors, et Infernus sequebatur eum; et data est illi potestas, super quatuor partes terrae interficere gladio, fame, et morte, et bestiis terrae, Apo. 6. Propheta Ezechiel capite 14. istas interfectiones, quatuor Dei iudicia pessima appellat. Namque illis simul in vulgus hominum militantibus terra in solitudinem redigi solet, haeresibus una cum criminibus a superficie eius sublatis.

Digitized by Google

Naulum tibi nec offeret
Scelestus, ecce, apostata,
Ex omnibus furtis suis (1).
Ergo Deorum absumserit
Aurum citius, ut audio,
Quam vel rapuerit, sub Iovis
Cultu novi, furax genus
Hoc, iure perdit Iuppiter.
Frigus, calor, fames, sitis
Pix, sulphur, aestus fumigans,
Et ignis absque lumine,
Domum tuentur acriter
Plutonis et Proserpinae.
Ignea Gebennae tormina,
Pungens sudes praecordia,
Illusiones Daemonum,
Et grandis ira Numinum,
Incredulos quae vindicant.
Vos experiemini, nihil
Hic esse quod desideret
Quisquam sibi mortalium (2):
Hic est dolor de gestibus:
Quid poena non sit discite.
Is qui egit huc vos Spiritus,
Quod pessimus sit noscitur,
Nam tot Stygem transponere,
Ubi est dolor perennis et
Igneus, ego non soleveram (3).

(1) His auditis Charon solvit anchoram iratus nimis.
(2) Affatur vehem suam portitor.
(3) Indicat Charon cuique classi qua sit eundum.

Digitized by Google

Illic greges Luterici:
At Vitulus isthorsum manet
Lasciviens cum (1) cornibus
Post est procul Mennon lavans,
Lotos semel profundius.
Videmini vos ultima
Horum mihi messis Ducum.
Iter suum quisque ambulet,
Ne turpis error, quos decet
Nunc recta, seducat, via.
Illinc tuba cantaverit
Rasus Beanus palladi,
Classi cuilibet vigil,
Ducet sonus, quo tenditis
Celeriter ad aestum Acheronticum.
Non quod videat isthinc novas
Turmas Stygem transponier
Cymba mea, quod non potest,
Noctem Chaos per horridam,
Sed (2) carmen audit omnium.
Cymbae datum hoc veli loco est
Meae, suo nempe excitet
Lituo magistros haeresis
Ac indicetur singulis.
Locus luendi supplicî.
Is huc stupet sui gregis
(Qui moribus solvi malis
Solet) viros (3) peritissimos

(1) Bestiae scilicet de qua in Aroc. 13. Vide in prima Vibice *Flagelli Belgorum.*

(2) Carmen teutonice, *beren crijten, tieren.*

(3) Olim sub Gentilismo de Beani familia exemti, literati, et docti viri, virtutis amore fiebant Christiani, Sacerdotes, Episcopi, martyres

Digitized by Google

Venire perdita fide
Prisca salutis anchora.
Catena teneat sic ratem:
Primi prius iuxta ordinem
Et exeant, desideror
Ripa, scio, sub altera:
Sit quisque memor viae suae.
Vehes molestior fuit
Nunquam. Quis hoc negotium
Ageret (1)? Hui quot Copiae,
Oppletus est portus meus:
Solus veham tot agmina?
Ingrata Diis sed quis vehat
Sepulcra carnis? decido:
Succumbo, non veham, dabo
Vel Cerbero, qui devoret:
Aut his dabit finem Uragus.

PSAL. 37.

Operti sunt iniquitate et impietate sua.

FINIS.

Christi, fastu Mundi deposito, ita quod horum exemplo et doctrina, arces, ac Regum Palatia in Ecclesias, atque oratoria Dei converterentur: nunc autem e contrario, Christianae pietatis odio et nausea literatissimos videas fieri Gentiles Averni, Sectarios, et Haereticos, tanquam vulpes vineam Domini demolientes, errantes, et in errorem mittentes, inimicos homines, ecclesias subvertentes, spoliantes, et in castra militiae contra Deum susceptae commutantes, propriamque fidem in semetipsis detestantes et persequentes, ut non immerito miretur Beanus tonsos suos ad se descendere; et solum prophane doctos esse, quos illud Ovidii certe meminisse decebat: Adde quod ingenuas didicisse fideliter artes Emollit mores, nec sinit esse feros. Verum hunc artium liberalium finem et usum facile obliviscuntur, qui inflantem scientiam duntaxat amantes, literas tantum discunt, ut Christum ignorent: plus Ciceroniani, quam Christiani. Vere ὄνοι, uti adolescentem Echo docet. Erasmica.

(1) Exiens, rediens murmurat Charon.

Digitized by Google

SEQUITUR FLEBILE VERIS CHARONTIS CARMEN, EX DIVERSIS SACRAE SCRIPTURAE LOCIS DESUMTUM.

Iob. 9.

Dies mei velociores fuerunt cursore, fugerunt, et non viderunt bonum. Desperâvi, nequaquam iam ultra vivam. Sagittae Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum, et terrores Domini militant contra me. Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est: Conceptus est homo.

Dies illa vertatur in tenebras, non requirat eum Deus desuper, et non illustretur lumine: observent eum tenebrae, et umbra mortis, occupet eum caligo, et involvatur amaritudine. Noctem illam tenebrosus turbo possideat. Non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus. Sit nox illa solitaria, nec laude digna. Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leviathan. Obtenebrentur stellae caligine eius: exspectet lucem et non videat, nec ortum surgentis aurorae. Quia non conclusit ostia ventris qui portavit me, nec abstulit mala ab oculis meis. Quare non in vulva mortuus sum? egressus ex utero non statim perii? Quare exceptus genibus? cur lactatus uberibus? Cum Regibus et consulibus terrae, qui aedificant sibi solitudines, aut cum principibus, qui possident aurum, et replent domos suas argento: aut sicut abortivum absconditum non subsisterem, vel qui concepti non viderunt lucem. Proverb. 5. Cur detestatus sum disciplinam, et increpationibus non acquievit cor meum? nec audivi vocem docentium me, et magistris non inclinavi aurem meam. Pene fui in omni malo

Digitized by Google

in medio Ecclesiae et Synagogae. SAPI. 5. Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis. Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles, viam autem Dei ignoravimus. Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam umbra, et tanquam nuncius praecurrens, sic et nos nati, continuo desivimus esse. Et virtutis quidem nullum signum valuimus ostendere, in malignitate autem nostra consumti sumus. Talia dixerunt in Inferno hi qui peccaverunt, ibi impii cessaverunt a tumultu et ibi requieverunt fessi. APOCAL. 20. Infernus et Mors missi sunt in stagnum ignis. MAR. 9. Quorum vermis non moritur, et ignis non extinguitur. Ubi solum quid non sit poena cum sempiterno horrore disputatur.

FINIS ODES TRIUMPHALIS SILVIDUCORUM.

Digitized by Google

Passus suis locis ancillantes.

Folio 2. facie 2. linea 8 (1).

Retribuit nobis. Haec enim est mulier illa aliena atque extranea incestae mentis (PROVERB. 3) (haeresis lenocinio phalerata verborum, et vestimentis ovium operta, hypocritica scilicet arrogantia) quae mollit sermones suos (ad deceptionem incautorum) et pacti (ad sacri fontis lavacrum initi) Dei sui oblita est. Cuius domus, (Consistorii Synagoga) inclinata est ad mortem, et ad Inferos semitae ipsius. Omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur, inquit (ad id scilicet, ex toto corde, unde exciderunt) neque apprehendent semitas vitae (APOC. 18) (quod raro seriam agant poenitentiam Sectarii) et dicit in corde suo: Sedeo Regina (regnorum Mundi) et vidua non sum (quia sponsa Sathanae) et luctum non videbo (ad tempus, quoad transierit tentatio et probatio multorum). Sed quid intonat in eam vox de coelo? Reddite illi, inquit, sicut et ipsa reddidit vobis, et duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum. Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum. Ac ita quidem non effugerit manus ultrices scelestissima haeretica pravitas.

Muscosi latices. Folio tertio linea 3 (2).

Verbi Dei precones Catholici, contemti, sordidi, egeni, abiecti, quod elegeramus, in domo Domini. Illi vero opulenti, saturi, comti, cosmi, Latini, Graeci, Hebraei, Scy-

(1) Hujus editionis pag. 632, linea 4, annotationis 1.
(2) » » » 633, » 6.

Digitized by Google

tae, Barbari, melliflui sermonis viri, sine ulla successione Apostolici: tragico fastu et arte Rhetoricae Evangelium suum purum, putum, spurum, docere valentes.

Locupletes Christempori, a pecunia, et prolibus multis multum potentes, bigami, trigami, immo polygami honesto matrimonio (Si Diis placet) utentes, apostatae, speciosi, corpulenti, ut porci, pasti, gloriosi, in gratiis suorum splendidi, uti foro scientes, hominibus placentes. Pars magna Status Babylonicae meretricis, mulieris fornicationum et abominationum terrae, de sanguine Sanctorum, ebriae (Apoc. 17), in cuius veneficiis erraverunt omnes Gentes. De qua dictum est: Veni et ostendam tibi damnationem meretricis magnae, quae sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terrae, et inebriati sunt, qui inhabitant terram de vino prostitutionis eius (Iob 21). De quibus Sanctus Iobus: Ducunt, inquit, in bonis dies suos, et in puncto ad Inferna descendunt. Quibus nos nullo prorsus modo videbamur comparandi, quod infirmi in hac parte illorum, qui in ostensione spiritus simplici popello Domini operam dabamus.

Folio 8. facie 1. linea 7 (1).

Non dubitarint, Pastoris et ovium mutua contra lupos defensio, tutissima pulcherrimaque esse consuevit. Etenim huic cooperari Dominum Deum nihil est ambigendum. Magni sane meriti res, tum Verbi, tum Dei ministri defensio. Ut idcirco credendum sit, oppidum Silvaducense hosti suo tradi non potuisse, nec traditum, teneri, Deo Optimo Maximo bonis Civibus conservationem suae Civitatis mercedem defensionis factae, retribuente.

(1) Hujus editionis pag 634, linea 7.

Digitized by Google

Id quod ex poena repudii, quam Dominus in Evangelio suo comminatur, aliquatenus manifestum evadit. Ait enim: Et qui non receperit vos, neque audierit sermones vestros exeuntes de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris (MATT. 10). Amen dico vobis tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhaeorum in die iudicii, quam illi civitati. Quod si poena ex repudio Evangelii, quid ex receptione, illiusque defensione, nisi pax salusque Apostolica?

Propago Bovis. Folio 3. facie 1. linea 7 (1).

Plus nocet occultus quam qui venit hostis apertus: Plus simulata fides, plus similatus amor. Evigilans mane dum fidis, traderis hosti: Vendita dum nescis, caederis, unde ruas. Te tuus hostis habet: transcurrit valla, peremtos Transilit et Cives: fama caretque fide. Nostra Ducis Silva est: Laetare Antverpia: Miles Hesperiae, iam nunc castra movebit, ait, Parcatur nulli, spoliis ditemur opimis: Ubera lactentis, nec miserere senis. Monstrat iter cupidus meriti stans proditor auri: An non cunctorum sanguinis iste reus? Quid ni? Sed et omnis vir conscius. Unde etiam Apostolus intonat, facientes et consentientes pari poena plectendos (ROM. Cap. 1). Porro, proditor hic patrem habuit Guesenm, virum malignum, mali corvi malum ovum possis agnoscere. Cuius finis periculosus. Nam ut erat Faber lignarius, cum quadam die grave lignum in altum conaretur ut sarra findendum, vixque illud in ipsa adeo fulcra submolitus, relapsu ipsius ligni oppressus, citra ullam viae ad Dominum praeparationem, lurida eum mors e vestigio occupavit. Casus fatalis ei permissus, qui ultri-

(1) Hujus editionis pag. 634, linea 12, annotationes.

Digitized by Google

ces leges Condonatione effugerat. Hinc qualis eum manet, putes, exitus, qui non solum paternae malitiae haeres, sed et patriam auro venalem habuit? Qui confisus viribus humanis dicere ausus est:

Sunt spelaea mihi, sunt densa umbracula Silvae, Subter quae miris occulor, ecce, modis. Cuius saevitia omnium superat Tyrannorum crudelitatem. Qui ipsis etiam latronibus crudelior. Nam illorum occisorum finitus est murmurus, proditoris vero infinitus. Hic quantum in se est, omnes occidit, nulli parcit, se ut auri promissi possessione solum beet.

Hic ruit, ille stupet. Id quod vicinis portae, rei novitatem stupescentibus, et primo hosti occurrentibus accidit. Sed Civis ad arma recurrens,

Exegit Vitulos, dexteritate brevi. Adiurantibus iis nimirum, qui ex Werdaea Salviconductus pridie advenerant peditibus. Namque hi ut erant mane ad exeundum parati, in visum hostem primi irruunt, sistereque gradum cogunt.

Quibus statim adiuncti Cives, simul illum cessim ire compellunt. Ubi cum hostis in rotunda scuta, velut Iovis ancilia, qualia prima acies prae se tendebat, quaecunque missilia exciperet, gnari Cives glandes suas subtus inter genua mittere coeperunt. Unde cum inter posteriores nonnulli laederentur ac caderent, et se nescire unde id sibi contingeret, quererentur, Comes ab Hoënloh: Metuo, fertur dixisse, ut sint nobis Cives hic in insidiis. Ferimur namque hic salva acie prima. Quamobrem in fugam ille actus celerrimam, sepimenti portae cratitii forte fortuna demissionem antevertit, alioqui cladem derelicti gregis sui non evasurus. Evasit itaque illam ille, sed quomodo Scarabeus, qui Aquilae obstetricatum Silvam Ducis venisset. Sic ergo:

Digitized by Google

Vulnera dant animum, laeso vim suscitat ira:
Nec mora latroni quaeritur effugium. De praeventis et captis.
Pars laqueo clausi, tres tantum carcere salvi:
Barbaries Vituli cornua condit humi. Didicit sane verbera, et enses experta, quid sit mentiri et fallere, et non stare pactis sancte iuratis.

PSAL. 82.

Disperierunt in Endor, facti sunt ut stercus terrae

Finis.

In hac ode nihil est quod Catholicum virum offendere possit. Quod hac IX *Aprilis anno* M.D.LXXXVIII. *attestor ego* **GISBERTUS COEVERINCX** *librorum censor.*

Deze *Ode Triumphalis* van GERARDUS A BRUECKELAER is afgedrukt naar een exemplaar in 4°., groot 24 ongepag. bladz., ter boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap.

De volgende gelegenheidsstukjes, waarvan VAL. ANDREAS en FOPPENS in *Bibliotheca Belgica* en SWERTIUS in *Athenae Belgicae* melding maken, hadden hier plaats behooren te nemen, zoo er mij een exemplaar van in handen had mogen komen, als.

1°. *Victoria turris Davidicae contra turrim Babylonicam. Auct.* G. A BRUECKELAER. *Silvaed.* 1580. 8°.

Digitized by Google

2°. *Prodromus Pacis;* eodem auctore.

3°. *Flagellum Belgicum;* eodem auctore. (Zie hiervoor bladz. 642, noot 3, en bladz. 649, noot 1.)

In deze drie werkjes van Bruckelaer moeten bijzonderheden voorkomen wegens de gebeurtenissen te 's Hertogenbosch.

4°. *Victoria Nobiliss. Adolphi de Cortenbach, procomitis Helmondani. Cecinit* Bart. Honorius.

5°. *Poematium de pugna civili Silvaeducensium. Auct.* Matthia Vorreo. *Silvaed. Schefferus.* 1606. 4°.

6°. *Epigramma in laudem Civitatis Silvaeducensis.* (*Graece et Latine.*) *Auct.* Jo. Vladeracco. *Silvaed.*

7°. *In laudem Domini Helmondani;* eodem auctore.

8°. *De Observatione arcis Helmondanae;* eodem auctore. *Silvaed.*

Digitized by Google

VERHAAL DER INHULDIGING

VAN

PHILIPS II,

ALS HERTOG VAN BRABAND,

DEN 22 EN 23 SEPTEMBER 1549,

EN DER

PLEGTIGE UITVAART VAN DENZELFDEN VORST,

DEN 8 NOVEMBER 1599,

BEIDE TE

's Hertogenbosch.

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHAAL DER INHULDIGING

VAN

PHILIPS II,

ALS HERTOG VAN BRABAND,

TE 'S HERTOGENBOSCH, DEN 22 EN 23 SEPTEMBER 1549.

(*Briefsgewijze medegedeeld aan de regering van Maastricht.*)

Eersame, wyse, zeer voorsienige, discrete Heeren en. besundere goede vrunden, wy gebieden ons seer hertelyck en. dienstelyck, zoe wy aldermeest konnen oft moegen, tot uwen Eersaemheden. Uwen E. brieff aen ons met brenger van desen gesonden, waeraff uwe Eer. den teneur wel ter memorien houdende zyn, hebben wy ontfangen en. wel verstaen, achtervolgende den welcken sall uwe Eer. believen te weten, hoe dat die gouverneur en wethouderen ende regeerderen deser stadt te peerde, in getalle van omtrent veertich persoonen, met XXVe borgeren deser stadt crychsgewyse gerust, met omtrent hondert erfruyters te perde, all zeer wel gerust int harnas, met spiessen, hellebaerden, slachsweerden ende busschen, met tien vendelen, by hen hebbende acht cleyn veltgescutte; omtrent een halff myle van dese stad het crysvolck, te wetene: de borgeren staende in heur slachordel, ende de wethouderen te peerde sittende, hebbende den zeer hoogen, zeer

Digitized by Google

machtigen en. seer excellenten Prince van Spaengien, van heuren peerde geseten (1), op huer knyen in alder reverentie gesalueert ende willecome geheyten, offererende synder Excellentie alle eer, dienst ende getrouwicheyt, die wy kosten en. mochten, ende dat all in Brabantsche talen oft spraecken, achtervolgende sekere geschrifte hier inne besloten liggende (2); ende buyten der poorten deser stadt hebben gestaen die vander cleergien, als die vander capittele, cloosteren ende andere, met processien, vanen en. crucen, ende comende voor inde poorten deser stadt, waeren die thoorens ende vesten met groff geschut totten getalle van xvj oft xvij stucken ende volck van wapenen tot omtrent iij° persoonen all int harnas besedt;

(1) *Geseten*, afgestapt.

(2) Afschriften van de hier gemelde stukken zijn ten archieve der stad niet voorhanden, wel het formulier van den eed, dien Philips te 's Hertogenbosch heeft afgelegd, door hem zelven eigenhandig ondertekend (in de stads-komme op 23 Sept. 1549). In een' codex (geteekend C., n°. 17, *Acten, Octroóijen ens.*) komen fol. 168 tot fol. 212 de volgende stukken betrekkelijk de inhuldiging van Philips II als hertog van Braband voor:

28 *Junij* 1549. Bevel van keizer Karel, dat alle ambtenaren in Braband de blijde inkomst van Philips zullen moeten bezweren.

30 *Junij*. Keizer Karel en de Staten van Braband maken veranderingen en wijzigingen in de blijde inkomst, die Philips staat te bezweren.

6 *Julij*. Blijde inkomst van Philips als hertog van Braband.
» Eed door de Staten van Braband afgelegd.
» Eed door de regering van Leuven afgelegd.
8 *Julij*. » » » » » Brussel »
12 *Sept.* » » » » » Antwerpen »
23 » » » » » 's Hertogenbosch.

11 *Dec.* Eed van den bewaarder der charters en privilegiën van Braband te Vilvoirden.

11 *Dec.* Eed van de ambtenaren der rekenkamer.
» Acte, waarbij aan alle raden, secretarissen en andere officieren bevolen wordt de blijde inkomst te bezweren.

11 *Dec.* Keizer Karel beveelt, dat alle ambtenaren, vreemdelingen zijnde, bij de blijde inkomst vervallen zijn van hunne bediening.

Digitized by Google

ende tselve gescutte affgelost ende de Princelycke Excellencie van Spaengien bynnen inder poorten vander stadt gecomen wesende met versceyden ballingen naeder ouder manieren, hebben aldaer gestaen die Bagynen, met wit lywaet behangen inde plaetsse van heycken oft falien, ende versceyden borgeren deser stadt, oudt ende op heure daegen gecomen synde, omtrent vij° in getalle, van beyden syden vanden huysen der straten deser stadt totten hove oft palleyse toe der Princelycke Excellencie, hebbende in heuren handen borrende tortsen gelucht, ende de selve wederomme, nae dyen de Princelycke Excellentie in syn palleys was gereden, vuytgedaen, ende de regeerderen te peerde ende de borgeren te voete als voire komende voirby den logys vanden Prince, ende soe voirtaen een yegelyck syns weechs gereden ende nae huys gegaen. Ende des anderen daechs, huyden drye weken geleden, syn gecomen schouteth, schepenen ende die vanden rade inne oft voire den palleyse vanden Prince ende hem geconvoyeert vanden palleyse tot inder prochie kerke van sint Ians evangelisten, aldaer opten kerckhove staende ende verwachtende waeren die heeren vanden capittele met crucen ende vanen; ende den dienste ende die misse inder kercken gecelebreert wesende, is de Prinche gecomen opter merct opter peyen voir den stadhuys, aldaer syn Princelycke Excellentie blootshooffs, inne tegenwoirdicheyt der drye leden, alhier ierst deser stadt, opt heylige evangelium den eedt, hem byden president oft voirschepen deser stadt, ende der gemeynte by mynen heere den audienchier Verreycken gestaeft (1) ende in onse Duytscher spraken vertaelt, gedaen heeft, vanden welcken, ende oyck vanden eede by ons gedaen, substantia-

(1) *Gestaeft*, voorgelezen.

Digitized by Google

lyck wy uwe Eer. insgelycks copye over seynden. Dat gedaen wesende, hebben die vande drye leden deser stadt voirn., inne presentie der gemeynte, al vol volcx wesende ende staende opder merct, den Prinche wederomme den behoirlicken eedt gedaen. Alle dwelck wy uwe Eer. nyet en hebben willen verswyghen, maer tselve schriftelyck adverteren, omme uwe Eer. daer nae te reguleren, ende waerinne wy uwe Eer. eenighen dienst, lieffde ende vrientschappe konnen gedoen ende bewysen, sal men ons altyts daertoe goetwillich ende bereedt vinden kenne. Godt almachtig, die uwe Eersaemheden in langen, saligen, gesonden leven wille gesparen. Geschreven den xiij^en^ dach in Octobri anno xv° neghen ende viertich. *Ende onder opten brieff stont geschreven:* Byden all uwe Eer. goetwilligen en besunderen goeden vrienden, Schepenen ende Wethouderen der stadt van Tshertogenbossche, *ende ondertekent byden secretaris* GROTAERT; *ende buyten opten brieff stont gescreven aldus:* Eersamen, wysen, zeer voirsinnigen, discreten Heeren Borgemeesteren, Gesworen ende Raedt der stadt van Maestricht, onsen lieven ende beminden Heeren ende besundere goeden vrienden. *Onder stont alnoch:* Dese copye is geschreven vuyt sekeren boeke wylen meester Goyaert Grotart, in syn leven pensionaris ende secretaris der stadt van Shertogenbossche, daer inne geregistreert staen verscheyde privilegien ende andere acten der voirs. stadt aengaende, ende metten selven bevonden accorderen, dwelck ick GYSBERT VANDEN VELDE, secretaris ende greffier der stadt voirs., attestere. *Was ondertekent:* L. VANDEN VELDE.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

VERHAAL DER PLEGTIGE UITVAART

VAN

PHILIPS II,

ALS HERTOG VAN BRABAND,

TE 's Hertogenbosch, DEN 8 NOVEMBER 1598.

Ordinantie om dvuytvaert te houden van onsen aldergenadichsten heere **Philippus**, *de ij^e^ van dyen naeme, coninck van Spaignyen en. hertoghe van Brabant.*

Datmen op Alderheyligen dach smorgens sal beghinnen te luyden te ses uren in sint Ians kercke tot datmen het sermoen beghint, ende de andere daegen te seven uren, met het groot geluyt, met onderhoudinghe van clocken omtrent een ure, ende des middaechs nae elff uren, en. des avonts nae vyff uren als voor, ende sal het luyden becosticht worden byde kerckmeesters van elcke kercke en. byde cloosters, daermen luyden sal.

Ende zoe haest als de clocken in sint Ians kercke worden geluyt, soe salmen allen die clocken, soe inde prochien, capellen en. cloosteren bestaen te luyden soe lange als het geluyt sint Ians dueren zal: ende dit luyden salmen continueren alle daege tot Sondaechs daernae, wan-

Digitized by Google

neer men dvuytvaert van zyne Maiesteit voirn. houden sal, ten welcken daege, alsmen naede kercke toegaet, sal insgelycx de aldergrootste clocke metten anderen worden geluyt.

Ende naede eisquien soe salmen luyden wederom in manieren voers. tot Sondaechs daernae, wesende tsaemen xiiij daegen.

In dese naevolgende manieren sal het vuytvaert van zyne Maiesteyt wordden gehouden.

Inden iersten sal voergaen die groote schoole met haer meesters deur de Kerckstraet, Crullenstraet, neffens het gulden Harnas, voerby het stadthuys, achter tgewanthuys, deur de gevangen poort, deur de Thoorenstraet, over den Roostel, neffens die trouwdeure, buyten om de kercke inde schoole.

Daernae de twee compaignien voetvolcx, hebbende haer trommen met swart laeken becleet ende de wapenen averechts onder haer ermen, vergaderende voerden vendrich Io. Philips van Brecht, ende treckende vyff dick in gelede voerby het stadthuys, achter om het gewanthuys, deur de gevangen poort, deur de Thorenstraet, buyten om de kercke als boven, lossende haer roers voor de logie deure, afftreckende voirts deur de Putstraet wederom voer het logement des vendrichs Brecht, van waer het vendelen, de wacht hebbende, sal verdeylt wordden soe in hen corps de garde, item drye rotten aende merct byde Werelt, op hen allarm plaetssen met eenen officier daerby als aen allen poorten deser stadt, en. daer blyven tot dat die selve poorten naeden middach wederom

Digitized by Google

sullen wesen geopent, ende sullen voerts aende poorten blyven haer wachten bewaeren naer behooren.

Daer nae de canoniers met haer lontstocken averechts, twee ende twee in geledie, vervolgens hen dan begevende op henne quartieren tot dat die poorten syn geopent.

Daernae de ruyters te voet mette trompetten, met swart laeken aende trompetten, vergaderende voor hen cordegarde, treckende oyck vyff in ordre gelerst en. gespoort, die de soldaeten sullen volgen en. steecken die soedyne (1) voor die logie deure ende oyck inde straeten nu en. dan, en. wedergekeert synde aen hen cordegarde, daer sy aff gegaen syn, sullen hen te perde geven en. hen alsoe houden voor hen cordegarde, doende van daer ronden, soe lancx de vesten als deur de straeten, tot dat de poorten des nae middaechs sullen wesen geopent en. de wachten als voor beseth.

Daer nae de geestelickheyt mette clergie, inder vuegen alsmen gaet mette prooessie om de stadt, mette cruysseen sonder vaenen, die vergaderen sullen in sint Ians kercke, ende van daer ordentelyck comende, de hooffden off prelaten opt stadthuys, houdende hen dandere omtrent den Minderbroederen clooster in ordinantie, tot dat den selven geordineert sal worden te gaen byden gheenen, die vanden heeren wethouderen daertoe genoomen sullen worden, achter tgewanthuys omme, doorde gevangen poort, Thorenstraet, deur de thoorendeure inde kercke, hen verdeylende ende houdende rontsomme inde gangen buyten tchoor, vuytgescheyden die heeren vanden capittele, die int choor sullen gaen ende blyven, sonder dat dander conventsaelen sullen offeren, ofte dat oock de clergie we-

(1) *Soedyne*. Dit woord kwam mij nergens voor. Men kan ook *sordyne* leren: *die soedyne* of *sordyne steecken* verstа ik niet.

Digitized by Google

der op stadthuys comen; dan sullen alleenlyck wederom gaen de personagien, schoutet, schepenen en. heeren vanden raede, mette dekens vanden ambachten, schutteryen en. capiteynen vande wycken opgaen de trappen tot inden sadel opt stadthuys en. daeromtrent.

Daernae sullen volgen de tortsen mette wapenen van zyne Maiesteyt verchiert, die besorgen sullen ende doen draegen, te weten, iegelyck schepen, gesworen, raetsheer, rentmeester deser stadt een tortse: iegelyck ambacht twee tortsen: elcke schutterye twee tortsen: Vrouwen broederschap twee tortsen: iegelycke prochie kercke, clooster, capelle, heyligen Gheest ende groot gasthuys deser stadt een tortse, en. noch dese stadt acht tortsen, die gedraegen zullen wordden by mannen by elcken daertoe te verwilligen ende te ordineren, en. sullen die wapenen daeraen te hangen byde stadt wordden gegeven, welcke wapenen ende tortsen iegelyck naer hem nemen sal. Ende sullen die voirn. wapenen in allen cloosteren ende capellen, nae celebratie des vuytvaerts, opgehangen wordden voorde memorie van syne Maiesteyt en. gedenckenisse, ende sullen die tortsen gaen twee dick, ende inde kercke gecomen wesende, sullen inden buyck vande kercke blyven staen van sinte Eloys altaer aen deen syde en. sinte Sebastiaens aen dander syde totten clocken thoren toe, tot dat den dienst sal syn geëyndt, en. als dan sal een iegelyck mogen thuys gaen.

Item daer nae sullen volgen drie personagien in een geledie: het een gaende int middelt, voer hen dragende den grooten schilt van syne Maiesteyt: den tweeden het helmteecken, aende rechter syde: den derdden de wapenen van Brabant, aende lochter syde. (Goyart van Vlierden int middel; Gerart van Berge, capitein vanden ion-

Digitized by Google

gen Voetbooge, aende rechter syde; Mathys vander Meer aende lochter syde.) (1)

Ende sullen die navolgende personagien gaen alleen achter malcanderen, te weten, die gheene hebbende inde hant een swartte lancie met het cornet van Brabant daeraen. (Mr. Marten Moons, capiteyn vanden Hantbooge.)

Daer nae een ander, draegende den standart mette wapenen vanden Coninck, wesende den grooten standart royal. (Mr. Henrick van Broeckhoven, rentmeester der heeren Staten van Brabant.)

Daernae een ander, dragende het cornet royal. (Mr. Goyart Loeff vanden Sloot.)

Daernae den wapenrock mette Conincx wapenen al aen swartte lancien. (Ieronimus Wynants.)

Daernae het perdt met een swart fluweelen cleet, met een root zyden cruys daerover en. met vier schilden mette Conincx wapenen en. croon verciert, en. twee personagien, die tpert leyden sullen. (Io. Anthonis Berwouts, Io. Ian van Hambroeck, en. sullen hen yegelyck versien van eenen iongen, om tpert gaede te slaen.)

Daernae het gulde Vlies op een swart fluweele cussen. (Io. Ian van Campen.)

Een ander personagie metten schepter. (Io. Philippus van Brecht.)

Een ander personagie met het swert met eén vergult gevest. (Io. Arnt Heym.)

Item noch eén ander personagie met de Conincx croone. (Io. Goossen van Brecht.)

Daernae twee personagien, draegende tsaemen tusschen hen beyden en. gaende voorde tombe, een taeffereel int

(1) De namen tusschen ( ) geplaatst, zoo hier als in het vervolg, zijn met eene andere hand op den kant van deze *ordinantie* bijgeschreven.

Digitized by Google

swart geaccoustreert (1), synde de memorie en. forme vande doot en. de historie, *quod mors sceptra ligonibus aequat.* Alle dese personagien te voet met rancleederen gecleet. (Pensionaris Mr. Willem van Reys en. rentmeester vande domeynen Marten Fierlants.)

Daernae de tombe, met een swart fluweelen cleet bedect ende een wit syden cruys daerover, mette wapenen daerop aen beyde syden en. voor en. achter als een tperdt, ende sal gedragen wordden by Arnt van Hoorenbeeck met Wouter Ianss. Anthony Pynappel en. Abraham Thomas Iacop Servaessen ende Ian vanden Kerckhoff, lieutenanten vande vier schutteryen, nyet wesende inde weth, dewelcke voirs. lieutenanten die tombe op haere geordineerde plaetse met reverentie gestelt hebbende, sullen alle ses daer beneffens een weynich verthoeven en. een weynich vertoeft hebbende, elck int particulier hen begeven by syne schutterye en. met deselve ten tyde vande offeranden behoorlycken comen offeren, en. die daer nae voorts haer byde selve schutterye vuegen en. onthouden sullen; en. sullen voer en. achter wordden gedraegen twee flambeaux, en. aen elcke syde vier by-ioncxkens, gaende int swart gecleet, bloots hoofts, die in sulcker vuegen staen sullen inde kercke rontsomme de tombe geduerende den dienst en. van daer thuys gaen.

Daernae sal volgen myn heer den schoutet inden rancovel, neffens hem hebbende den prelaet van Bern ende den commandeur Masschereels.

Daernae de heeren vanden magistraet, twee ende twee, en. metten lesten schepen den stadthoudere van myn heer den hoochschoutet.

(1) *Geaccoustreert*, geschilderd.

Digitized by Google

Daernae de gesworens en. heeren vanden raedt nae ander manieren.

De secretarissen metten griffier.

De dekenen vanden ambachten, alle gaeder twee ende twee.

Daernae de vier schutteryen sonder wapenen, vyff in ordre, daer van die vanden auden Voetboge sullen voergaen, den iongen daernae, den Hantbooge de derdde ende de Cleveniers de leste: ende sullen die vanden auden Voetbooge vergaderen aende tralie, den iongen voer Abraham Thomas, den Hantbooge voor de Papegay, de Cleveniers voorden Engel.

Daernae sullen volgen die capiteynen en. lieutenanten vanden wycken, metten gheenen egheen raetsheeren synde ende nochtans aende poorten als raetsheeren waecken, hen vergaderende voorden Cop, die welcke alle voers. in haer ordre sullen offeren en. blyven geduerende den dienst der misse.

Item de rentmeesteren deser stadt sullen bestellen, dat het choor en. het oxael binnen en. buyten behangen wordt met swart laecken en. daerop de schilden mette wapenen van syne Maiesteyt, aen elcke syde drye, en. buyten voor doxael het blasoen met twee wapenen aen beyde syden en. van binnen een waepen.

Item sullen die heeren vanden capittule verchieren den altaer heerlyck, als zyne Maiesteyt competeert.

Ende sal de voorsadel van stadthuys behangen wordden met swart laekens mette wapenen vanden Coninck, daerop stellende de tombe int middel, de flambeaux en. tortsen rontsomme, en. sal inden sadel vuer wordden gestoockt, waer vuer vergaderen sullen ende omtrent hen houden de personagien en. oock de iongens de flambeaulx draegende.

Digitized by Google

Ende om te verhueden het overloopen vanden volcke sullen de gruen roeden, mette groen royen in haer hant, gaen ter syden de heeren vanden magistraet.

De hellebardiers vanden schoutet sullen oock met haer hellebarden alle gedrangen verhueden.

De ingebieders mette prevoosten vande schutteryen sullen, insgelycx met eenen swartten stock elck inde hant, oock haer debvoir doen en. het gedrange vant volck wederstaen, om confusie te schouwen, aff en. aenhaelende het volck, volgende dordinantie, die haer sal wordden gegeven byde ondergeschreven gecommitteerde.

Item de personagien sullen staen int choor aen beyde syden der tombe, die gestelt sal wordden boven int choor voorden altaer, daeromme staende die twelff iongens mette flambeaulx als voor, ende aende vier hoecken een flambeau mette wapenen daeraen van syne Maiesteyt, hen houdende inde nederste gestoelte, nemende die leste personagie die hoochste plaetse ende naer advenant.

Ende sal myn heer den schoutet metten prelaet van Bern et commandeur Masschereels hen houden int gestoelte van myn Eerw. heere den biscop ende daeromtrent ende soe vervolgens de heeren vanden magistraet, en stellende het perdt buyten het choor voorden oxael, laetende tzelve bewaeren by twee [van] haer dienaers, die tgeleyt hebben, gaende de eelmans (1), diet geleyt hebben, inden choor op haer plaetse, en sal geoffert worden, als volcht:

Myn heer den schoutet ierst, geleyt met myn heer den prelaet en. commandeur; daernae de personagien de croone gedraegen hebbende ende soo vervolgens: insgelycx het perdt, dwelck wederom sal wordden geleyt voor tchoor op syn ierste plaetse ende den dienaers overgelevert, en.

(1) *Eelmans*, edelmans, edellieden.

Digitized by Google

int scheyden naeden dienst sullen die personagien gaen deur ons lieve Vrouwen choor en. aldaer leggen op een taeffel voor den altaer te stellen, die instrumenten by haer gedraegen synde, ende het perdt sal geleyt wordden inde logie en. aldaer ontcleet en. voirts gesonden in synen stal.

Behalven de drye ierste personagien, die mette wapenen deur de logiedeure, deur de Kerckstraet gaen sullen opt stadthuys, dyen volgen sullen schoutet en. schepenen daernaest immediatelyck de voirs. personagien en. soe vervolgens, gelyck die gegaen zyn, hen houdende inden sadel van stadthuys, alwaer den pensionaris sal de comparanten van henne debvoiren bedancken van wegen deser stadt en. alsoe scheyden.

Item sullen de poorten deser stadt toegehouden wordden geduerende de vuytvaert, ende sullen die vande wycken, des snaechts gewaect hebbende, over dach verwaren de poorten tot dat al gedaen is, ende die wacht van stadthuys sullen daer eenighe musquettiers laeten off andere, en. sullen die vanden schutteryen, de wacht hebbende, vóór eenige oepeninge der poorten op haer wacht moeten coemen.

Ende heeft voirts de magistraet begheert op myn Eerw. heer den bischop, dat hem gelieve te commanderen aende andere prochie kercken en. cloosteren, soe mans als vrauwen, datmen die weke daernae alle daege sal celebreren drye singende missen van requiem, en dat voorde siele van syne Maiesteyt overleden, wiens siele inder eeuwicheyt moet leven en. wy als wy nae sullen coemen.

Ende sal die schoole beghinnen te gaen te negen uren, daernae sal volgen het chrysvolck als boven, ende sullen die personagien, heeren vanden magistraet, raede, de-

Digitized by Google

kenen, capiteynen, schutteryen wordden bescheyden precyselyck ten negen uren opt stadthuys aende meret, op haer plaetse respective.

Item syn gecommitteert Iacop van Stryp ende Marcelis van Groeningen, om dese ordinantie ordentelyck te doen vervolgen, met advys der heeren Io. Arnt Heym en. Mr. Herman Pelgrom, en. de toohten, offer en. wedercompste by assistentie vanden ingebieders ende prevoosten te doen vervolgen.

Aldus geresolveert by Mr. Diderichen van Vechel, schepen, Ghysbert vander Stegen ende Mr. Pieter Pelgrom, gesworen, Mr. Goyarden Lokff, Mr. Marten Moons, Andries van Luydick en Io. Arnt Heym, capiteyn, raetsheeren, met adiunctie vanden pensionaris en. rentmeesteren deser stadt, als commissarissen daertoe van mynen heeren vanden twee ierste leden deser stadt geordineert. Actum den xxvj^en^ en. ij^en^ respective daegen der maent van Octobri en. Novembri a° 1598.

Op heden den achsten daeh der maent van Novembri a° 1598 is dvuytvaert van onsen aldergenadichsten heere Philippus, die tweede van dyen naeme, coninck van Spaignyen en. hertoge van Brabant etc., zaligher memorie, gecelebreert en. gehouden in sint Ians kercke, inder vuegen en. manieren inde voirs. ordinantie begrepen, vuytgescheyden dat doemen voerde tweede reyse offerden, tzelve is geschiet als volght: myn heer den schoutet het ierste, geleyt als voor: daernae de personagien: daernae de heeren deken mette canonicken en. beneficiaeten vanden capittule deser stadt, hebbende brandende kerssen in haer handen: daernae de heeren vanden magistraet mette gesworens en.

Digitized by Google

raetsheeren: daernae de dekenen vanden ambachten: daernae de capiteynen en. luytenanten vanden wycken ende andere gheen raetsheeren synde en. aende poorten deser stadt als raetsheeren waecken.

Item den dienst gedaen wesende, soe syn de drye en. twee leste personagien, met haer instrumenten in haer hant, voergegaen vuyt de kercke doer de logie deure, door de Kerckstraet nae stadthuys, den welcken gevolcht zyn de personagien de instrumenten gedraegen hebbende, twee en. twee: daernae alsoe de voirs. xij iongens inden rou gecleet, blootshooffs, haer flambeaux brandende dragende: daernae myn heer den schoutet, geleyt als voer inden raucovel: daer nae de heeren vanden magistraet, gesworens en. raetsheeren, dekenen vanden ambachten, schutteryen, capiteynen, lieutenanten vanden wycken metten gheenen aende poorten waeckende als raetsheeren en. egheen en syn: ende in sulcken ordre opt stadthuys gecoemen synde, soe heeft myn heer den pensionaris deser stadt een heerlycke harangue gedaen inden sadel van stadthuys, verhaelende int breet en. int lanck de goede affectie, die syne Maiesteyt voirs. dese stadt altoes toe heeft gedraegen etc., ende by synen leven versien heeft dese landen van soe duechtsame en. groote personagie, syn lyve dochter tot princesse en. onse hertoghinne, ende daernae een iegelycken van het debvoir bedanckt en. oorloff gegeven om thuys te gaen, en. is alsoe een iegelyck van daer gescheyden.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

Digitized by Google

DESCRIPTIO MONSTROSI FOETUS,

Busciducis anno 1595 nati.

ACCEDIT

DESCRIPTIO TRIUM CADAVERUM OBDURATORUM

in eamdem urbem allatorum.

AUCTORE

M. Jacobo Donck,

Civitati a secretis.

Digitized by Google

Digitized by Google

DESCRIPTIO MONSTROSI FOETUS,

BUSCIDUCIS NATI ANNO 1595,

facta a M. JACOBO DONCK, *dictae Civitati a secretis.*

Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, nona die mensis Augusti, octava hora matutina natum est in civitate Buscoducensi ducatus Brabantiae monstrum sexus faeminei prope plateam Hinthamensem, in quodam viculo, qui a ferreo quodam instrumento, quo ignis ex silice excutitur, ideomate Belgico *Achter het Vuerstael* nuncupato, matre parum integrae pudicitiae (ut humana fert opinio) patre vero Regiae Maiestatis milite stipendiario: praeditum fuit hoc monstrum duobus capitibus diversis et separatis, iisque tamen speciosis, item duobus collis, duplici facie, ut venusta ita perpulchra, tum et uno pectore unoque ventre utcumque tamen amplo et vasto brachiis duobus totidemque cruribus decenter aptatis; in coxa versus spinam dorsi forma quaedam perinde molliuscula atque flaccida in modum cruris curvati, atque paululum a rectitudine detorti, extabat, duobus digitis adnatis, in quibus duo teneri unguiculi cernebantur. Adhaec infima parte ossis sacri supra anum

Digitized by Google

caruncula quaedam proëminebat, speciem quasi caudae, seu membri virilis repraesentans. Vixit circiter ad quadrantem horae, perceptoque sacrosancto baptismate opera obstetricis expiravit (1), mortuumque monstrum in aede divae Annae sacra, ut a vulgo spectaretur, ad aliquot dies servabatur, omnesque qui eius aspectum ambiebant, octodenarii pretium dare cogebantur, ut mater huiusmodi prodigiosi foetus cum sit tenuioris fortunae, afflictaeque ex partu valetudinis, iis pecuniis collectis adiuta ex puerperio facilius emergere atque ad optatam sanitatem Deo auspice pertingere posset.

Caussae autem quamobrem pro maiori parte huiusmodi innaturales partus et prodigiosae creaturae nascantur, diversae et multifariae a doctissimis viris tam Graecis quam Latinis commemorantur, quae partim occulto Dei iudicio et vindictae eius, partim vero diris imprecationibus aliisque occultis mysteriis attribuuntur. Permittit enim omnipotens Deus ut patres et matres, ad incutiendum ipsis peccatorum suorum terrorem, huiusmodi terribiles foetus mundo progignant, cum ii sine ulla discretione ritu brutarum pecudum suis indulgent concupiscentiis, effrenes et indomitos suos affectus sequantur, carnisque suis illecebris ferventius serviant, nulla interim habita ratione vel tenerae aetatis cuiusquam, vel aliarum rerum honestarum, quas vel ipsa lex naturae praescribere videtur, attestante sancto Gregorio in suis dialogis, qui ibidem refert de impudica quadam nutrice, quae a puero quodam dumtaxat novem annorum cognita segra vidam reddi fecit. Sanctus Hieronymus hoc serio confirmat de puero, qui cum deci-

(1) Deze woorden kunnen dubbelsinnig worden opgevat, zoo als in de voorrede breeder besproken wordt. De interpunctie is intusschen door mij onveranderd gelaten.

Digitized by Google

mum annum explevisset, partim ob impudicos et inverecundos suae nutricis gestus eum tanta libidinis cupiditate exarcisse, ut uterum eiusdem suae nutricis, stimulis carnis huc pellectus, prole tumidum reddiderit. Ad hanc classem referri videntur Oseae prophetae cap. 9 et Esdrae prophetae cap. 5. Aristoteles, Hippocrates, Galenus et Plinius, viri undequaque doctissimi, qui abditissima quaeque naturae penetralia sagacissime excusserunt, hasce monstrorum occasiones ardenti et forti isti imaginationi attribuebant, quam mulier interea temporis, dum semen concipit, habere potest, quae tantam vim in foetum rudem et informem exerit, ut signum quoddam in eo, quando nascitur, maneat fixum et immobile. Nam Damasceno authore offerebatur Carolo imperatori quarto Bohemorum regi virgo quaepiam, toto suo corpore instar hirci hirsuta, pilisque frequentibus obsita, quam mater tam turpi deformique specie pepererat, propterea quod paulo fortius oculorum suorum obtutum defixerat in imaginem pictam divi Iohannis Baptistae pellibus vestitam, atque ad spondam sui lecti collocatam, quo tempore in utero foetum concipere. Hippocrates medicorum peritissimus mulierem quandam atque adeo principem ex clarissimo loco natam servasse, et a vitae discrimine asseruisse dicitur, quae adulterii crimine accusata fuit, propterea quod enixa esset instar Aethiopis nigri nigram prolem, cum tamen eius maritus totus albus existeret, quae tamen mulier sagaci industria et provido consilio eiusdem Hippocratis fuit ab obiecto crimine adulterii absoluta ob causam hic attextam, quod imago Aethiopis, quam eius proles colore et corporis lineamentis referebat, ad finem lecti semper fixa extitisset. At Empedocles et Diphilus Graeci authores non contemnendae eruditionis hanc causam deformis et mon-

Digitized by Google

strosae generationis asscripserunt defectui et corruptioni seminis malaeque dispositioni mulieris puerperae, asserentes hanc rem veram minimeque fictam esse, ducta similitudine ab iis rebus quae fundi soleant, in quibus si materia quam fusam velimus non bene liquefacta, diligenter purgata, decenterque aptata fuerit, vel quod alias forma paulo inaequalior vel minus recte formata extiterit, effigies quae inde proditura est, apparebit non solum defectuosa, obscena et inelegans, sed quoque tetra, horrida et deformis. Astronomi attribuunt hunc innaturalem partum stellis aethereis, acie mentis dijudicantes si luna in recto gradu vel coniunctione extiterit, eo tempore quo mulier concipit tum fore, foetum eius prodigiosa forma in mundum proditurum esse, quorum opinioni Alciatus *Tit. de interp. verb. et rerum* assentitur. Aliquoties fieri potest, ut huiusmodi monstrosae et innaturales proles generentur ex corruptione squalidorum, turpium et foetidorum ciborum, aliarumque rerum similium, puta carbonum ignitorum et candentium, picis, calcis, carnis humanae, et similium, quorum confestim atque conceperint mulieres, irrationabili quodam appetitu exardescunt, cum tamen haec omnia non solum grave detrimentum, verum etiam quasdam indelebiles maculas foetui concepto adferre soleant. Siquidem legitur in lib. primo cap. 5. *de occultis naturae miraculis* apud Levinum Lemnium medicum de quadam muliere, quae duabus prolibus erat gravida, quae simulatque coniecisset oculos suos in speciosum, inenarrabili libidine vorandae eius carnis inflammescebat, sed timens, ne si carnem appeteret, posset suae petitionis ferre repulsam, tandem intemperanti suo appetitu huc compulsa, involavit in virum, partemque carnis mordicus de eius manu ablatam apertis faucibus e vestigio de-

Digitized by Google

glutivit. Id quod bonus vir, animadverso cruciatu mulieris infracto animo tulit; sed cum infelix mulier intemperantia affectuum devicta, ut similem morsum ex eius carne auferret, ad eundem virum redire putaret, mulierem tam effreni affectu vi a se repulit. Quare mulier suffusa pudore, postquam aliquot dies in luctu iacuisset, ad extremum gemellos in lucem protulit, quorum unus vivus, alter vero mortuus extitit. Ceterum medici super hac re congregati, iunctis consiliis deliberantes, non invenerunt aliam rationem dicti abortus, quam quod ei secundus morsus esset negatus.

Habetis venerabiles domini caussas enarratas innaturalium et monstrosorum foetuum summa verborum parcimonia a me perstrictas, atque ex intimis medullis doctissimorum virorum tam Graecorum quam Latinorum diligenti studio coacervatas, quem meum laborem ut aequi bonique faciatis rogo. Actum quarta decima Augusti a° 1595. Busciducis.

V. D.

OBSERVANTISS. CLIENS (1).

Achter deze Descriptie vindt men van dezelfde hand het aan de ommezijde afgedrukte stuk.

---

(1) De secretaris Dorck heeft deze copy zijner beschrijving niet onderteekend.

DESCRIPTIO TRIUM DIVERSORUM CADAVERUM

ANTE TRECENTOS ANNOS MORTUORUM (UTI FERTUR)

EX LONGINQUA ET PEREGRINA REGIONE IN HANC CIVITATEM

NAVIGIO ADVECTORUM,

facta a dicto M. JACOBO DONCK, *dictae civitatis*

Buscoducensis secretario.

Anno a nativitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, vigesima quarta Augusti, ipso Bartholomaei apostoli festo Busciducis in domo quadam, quae hirci intersignium habet, ad commune forum, unicuique volenti solvere semistuferum spectanda proponebantur tria diversa cadavera, puta viri, faeminae et pueruli abhinc trecentos annos mortua, nullumque tamen tetrum foetorem secum adferentia, atque brevi tempore elapso in Tendereefo (1) loco Canariae insulae, ubi ingens saccari numerus esse solet, casu fortuito obiecto, reperta, illincque ex spelunca subterranea, loco quasi invio et inaccesso, veluti ex tenebris in lucem eruta, in hanc civitatem classe advecta fuerunt. Quae quidem post tantam annorum seriem defluxam post tot secula devoluta (mirabile scriptu) omnibus suis

(1) *Tendereefum*, het eiland Teneriffe.

Digitized by Google

membris, articulis adhuc integris, sed tamen deformibus et vetustate squalidis constabant: quemadmodum id luce meridiana clarius aspicienti facile patuerit. Nec deerant ipsis capita, colla, nasi, oculi, aures, manus, digiti, digitique pedum, ungues, tum et viscera. Omniaque et singula haec membra in unoquoque cadavere non suis compagibus soluta vel dimota erant, sed aptis iuncturis debitisque nervis disposita, ad plenum adhuc cohaerebant, ita ut unumquodque cadaver baculo nixum propriis pedibus firmiter insistere potuisset; nisi quod oculi eorum nonnihil depressionis aut aliquam concavitatis speciem prae se ferre, nasique eorum ad imam partem quae ad os vergit aliquantulum abbreviati, vetustateque attriti esse viderentur. Adhaec praefata tam foris quam intus visceraque prorsus exaruerant, pelle obsoleta tamen, arida et squalida, ossa et membra contegente, quae ob prodigiosam vetustatem in tantam ariditatem duritiemque exiisse videbantur, ut instar piscis vento durati, qui a baculo contundi solet, prorsus obduruerint.

Habetis breviusculam quandam praefatorum cadaverum adumbrationem a me eo fine factam, ut quis talem formam aspiciens, proposito sibi mortis inevitabili speculo spretisque huius mundi rebus perituris et fluxis, in aeterna illa et incommutabilia bona aciem suae mentis defigeret, totoque desiderio omnique fiducia cordis, quantum humana imbecillitas id permittit, totus eo ferretur.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

Request der moeder van het wanschapen kind aan Schout en Schepenen, om het, behoorlijk gebalsemd, gedurende drie maanden ter bezigtiging buiten de stad te mogen vervoeren, met apostille, waarbij dit verzoek wordt van de hand gewezen. 11 *Augustus* 1595.

AEN MYNEN EERW. HEEREN SCHOUTETH ENDE SCHEPEN DESER STADT VAN SHARTOIGENBOSSCHE.

Gheeft inne alder reverentie en. oytmoet te kennen Adriaenken, dochter Dircx van Dermont, hoe dat deselve Adriaenken doer vele beloefftenissen van te comen in houwelycken state, navolgende der heyliger Catholycker ende Roomscher religie, met Handricken N., soldaet, liggende op Heeswyck (1), en. mit hem dyen aengaende geconverseert hebbende, en. by hem verweckt hebbende een kint mit twee hooffden en. andere teeckenen aenden lichaem, als eenen yegelycken meer is dan notoir, tselve kynt gesien en. gevisiteert hebbende, zynde een groot mirakel van Godt allmachtig, dienende tselve gesien ende by oculaire inspectie van allen Christen in desen miserabilen tyde gevisiteert te wordden tot een eeuwigher gedenckenisse van allen Christen, omme eenyegelyck van het groot mirakel, dat Godt almachtich vergunt heeft te verleenen den negensten deser loopenden maent Augusti anno xv° vyff ende tnegentich, omtrent tusschen seven ende acht uren des smorgens: dat tselve kynt mocht wordden gepresenteert

(1) *Op Heeswyck*, d. i.: op het kasteel van Heeswijk, zijnde destijds een open huis van Philips II, als hertog van Braband.

Digitized by Google

en. gevuert deur alle landen dezer provincien byde personen byder moedere [en] by uwe Eer. te nomineren en. oick by haer versocht en. gecoren: Iannen Gheritssoen, van zynen ambachte een becker, int Vuerstael, woonende inde Hinthamerstraet, Iasperen Cornelissoen, woonende onder tgulden Hooft aende merckt, en. Lamberden Ianssoen, beckere, wonende onder de Kanne inden kelder, borgeren en. ingesetenen der selver stadt, omme de selve kinderen te moegen remonstreren en. verthoonen voor een groot mirakel, ende dat tot onderhout vande suppliante, daervoor tproffyt daeraff comende de genomineerden hen fort zyn maeckende: hidt daeromme oitmoedelyck, dat uwen Eerw. believen wille der supplianten en. haeren genomineerden te willen vergunnen voer eenen tyt van drye maenden naestcommende te moegen vervueren en. draegen tvoirs. kint, in vuegen en. manieren als deselve zyn geschapen doer Godts almachtich gehenckenisse ghecommen en. geboren zyn op dezer werelt, behoudelycken dat deselve genomineerden tvoirs. kindt sullen suyveren en. reynigen van balsem als anderssins voor allen stanck, die daer door mochte geschieden, in allen landen voorden voors. tyt, om tvoors. mirakel by eenen yegelycken gevisiteert en. gesien te worden voor een ewich gedenckenisse. Dezelve genomineerde sullen hen verbynden tzelve kint wederomme te brengen binnen deser stadt naeden tyt vande voors. drye maanden, omme deselve ter gewyder aerden te bestellen soo dat behoirt. Dit doende etc. *Ende was ondertekent:* ARIANGEN VAN LINTHAENT (1). *In margine*

(1) Boven aan het request heet de moeder *Adriaenken, dochter Dircx van Dermont,* en in het volgende stuk *Adriaentgen van Linter,* misschien eene kortere uitspraak voor *Van Linthaent.* Welligt was zij vroeger met een' *Van Linter* of *Linthaent* gehuwd geweest, of noemde zij zich naar hare moeder, iets, dat in de Meijerij thans, in de wandeling, nog niet zeldzaam is.

Digitized by Google

stont geäppostilleert: Mynen heeren Schepenen, gedelibereert hebbende op dese requeste, ordonneren (voor soo veele dofficie vanden magistraet is aengaende) der suppliante ende andere, die tselve soude moegen aengaen, ten eynde sy hen reguleren achtervolgende d' ordinantie en. verboth deur den drye groenroeden deser stadt van wegen mynen heeren Schepenen aen haerlieden op heden gedaen, van het doot kint, in dese requeste gementionneert, elders buyten deser stadt niet te vervueren, maer dat zy tselve doode kint nae ordinantie der heyliger kercken en. ten gewoonlycken tyde oipenbaerlyck sullen hebben te doen bestellen ter gewyder plaetsen en. behoirlyck te doen begraven. Ende alsoe hier naerder advys ende ordonnantie soude mogen zyn gerequireert vanden geestelycken oversten sy deselve requeste (sonder prejuditie vande voors. appostille, in respecte van mynen heeren vanden magistraet, voor soe veele in hen is gegeven) gerenvoyeert aen mynen Eerw. heere den Bisschop en. mynen heere den Deecken vanden capittule deser stadt, omme opt versueck der suppliante voirder te ordineren ende te versien soe henne Eerw. nae ordinantie der heyliger kercken *et pro iustitia publicae honestatis* naerder sullen bevynden te behoiren: verclarende anderssins mynen heeren vanden magistraet desen aengaende gedaen te hebben, soe deselve vuyt tdebvoir hender officie bevonden hebben te behoiren. Actum den xj^en^ dach van Augusto anno xv^c^ vyff en. tnegentich. *Onder stont gescreven:* My tegenwoirdich, *en. was ondertekent:* W. VAN REYS.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

Pogingen, om tegen den wil der regering het wanschapen kind te ontvoeren, ten einde het ter bezigtiging te stellen.

Alsoo wy drie groenroeden ondergescreven, dienaeren van mynen Eer. heeren Schepenen, deur bevele ende ordinantie vande selve mynen Eer. heeren Schepenen, opten elffsten Augusti anno xv^{c} vyff en. tnegetich in arreste genomen hebben gehadt seeckere doot lichaem van eenen kyndt, met twee hooffden, gebaert ende ter werelt gebracht by eene persoene genoempt Adriaentgen van Linter, woenende in een straetgen inde Hynthemerstraet, achter den huyse genoempt het Vuerstael, ende hebben dienvolgende de voerscreven Adriaentgen ende Anneken, huysvrouwe Reyners, de bode, haer pleechstere, van wegen alsvoer verboth en. interdictie gedaen, ten eynde zy tselve kyndt nyemanden en souden hebben vuyt te reycken ofte te leveren, omme elders te vervuerene, maer dat zy souden schicken tselve kyndt huyden ofte ten lancxsten morgen vroech te begraevene. Ende bevyndende dat die moeder vanden kynde daermede niet wel te vreden, noch de pleechstere en waeren, hebben alsoo deur ordinantie van mynen Eerw. heeren Schepenen voors. inde selve camere byden kynde gebleven, het deen voer en. dander nae, vanden middach tot tsavonts ten acht uren thoe. Ende alsoe die resolutie des avonts geviele van mynen E. heeren Schepenen voers., datmen by tvoers. kyndt des nachts niet en soude dorven blyven, mits hebbende versekerheyt, datmen tselve kyndt nyet en soude versteec-

Digitized by Google

ken. Ende hebbende deselve versekerheyt vande voors. Adriaentgen ende pleechstere, soe by genoechsame gelooftenisse als hantastinghe aen Wernaer Greveraet, een vande groenroede, inne presentie Thielman Hagens, zynen medebroeder, gedaen, van tzelve kyndt niet te vervreemden, dan te doene en. haer te reguleren naeden voors. verboth: bennen alsoe vuyter voers. cameren gegaen ende tselve haer bevelende, dat zy haere gelooften zouden achtervolgen, ten eynde zy niet achterhaelt en souden moegen wordden. Ende tsanderendaechs ten acht en. negen uren aldaer commende, hebbe bevonden tvoers. kynt alnoch in huys te zyne: ende alsoo de spraecke ghinck ontrent elff uren, dat het kynt, nyettegenstaende tverboth, ewech gedaen was, hebben wy drye groenroeden, deur ordinantie van mynen Eer. heeren Schepenen voors., andermael gegaen byde voors. Adriaentgen en. haere pleechstere, te wetene opten twelffsten Augusti vyff en. tnegentich voers., des tsavonts ontrent ten vyff uren, omme te vernemene inne wat manieren ofte deur wat oirsaecke zylieden tkyndt hadden ewech gedaen, allet tegens haerlieden gelooftenisse en. verboth, daerop ons Adriaentgen, craemvrouwe, ende Anneken, huysvrouwe Reyners, de bode, haer pleechstere, voor antwoerde ghaeven, dat een Iasper Cornelissoen en Ian Ianssoen Moor, beckere, woonende int Vuerstael, haerlieden niet met vreden en lieten, zy en begeerden geleent te hebben het voors. kyndt, ende dat sy alsdoen daerop verclaerden: »Soe tselve ons is verboden byden drye groenroeden van wegen den heeren Schepenen, soo en daeren wy tselve nyet doen, want wy en willen niet achterhaelt wesen," daerop die voirs. Iasper ende Ian haerlieden antwoirden onder meer andere woerden, dat het selve soude geschieden met mynen heere

Digitized by Google

de Schouteths consente. Ende dat hoerende die voors. craemvrouwe heeft op Anneken, haer pleechstere, begheert, datsse metten voers. Iaspar en. Ian soude gaen tot mynen heere den Schouteths huysinghe, ende denselven niet thuys vindende, zyn zy tsamenderhant gegaen voor den stadthuyse, alwaer zy mynen heere den Schouteth vonden. Doen seeghde Iasper tegen myn heere den Schouteth: »Myn heer, hyer is de pleechster vanden kyndt;" doen seyde de voors. Anneken tegens myn heere de Schouteth: »Myn heere, ick plege de craemvrouwe en. de craemvrouwe verclaert en. ick van gelycken, dat wy tegens tgeboth nyet en begeren te doen ofte en begeren in myns heeren handen niet te vallen, ende soe verre myn heere ons consent gheeft, dat wy tkyndt mogen laten volgen, soo sullen wyt doen," daerop myn heere den Schouteth alsdoen antwoirden: »Iae, ick en sal u lieden nyet doen, noch ick en sall myn woerdt niet achterwaerts gaen." Ende op dat selve woirdt hebben zy tkyndt in handen gegeven, ontrent elff uren, aende huysvrouwe Ian Ianssoen Moor, beckere, ende hebben die voors. Iaspar en. Ian Ianssoen gelooft tvoors. kyndt haer craemvrouwe binnen den tyt van twee ierstcommende maenden wederomme inne handen te leveren, ende sullen haer alsdan voor tleenen vanden selven kynde schencken ende gheven de somme van hondert en. vyftich gulden. Allet selve alsoo geschiet en. verclaert te zyne byde voors. Adriaentgen, craemvrouwe, en. Anneken, hare pleechstere, als voors. staet, attesteren wy drie groenroeden op daten voirs. Oirconde onse namen. *Ondertekent:* Gielis Bermans, Wernaer Greverart, Thielmans Hagens.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

Digitized by Google

BERIGTEN

WEGENS

HET VERVOLGEN VAN PERSONEN,

VERDACHT VAN TOOVERIJ,

IN

DE MEIJERIJ VAN 'S HERTOGENBOSCH,

in den jare 1592—1595.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ernstige waarschuwing van het Hof te Brussel aan den Bisschop van 's Hertogenbosch, om met zijne onderhoorige geestelijkheid te waken tegen de in zijn bisdom meer en meer toenemende tooverij, met opgave der verschillende betooveringsmiddelen en bedreiging der goddelijke en menschelijke straffen tegen die duivelskunsten, doch met verbod, om die in de vermaningen des volks bepaaldelijk op te noemen, uit vrees, dat de nieuwsgierigheid daarvan misbruik mogt maken. 20 *Julij* 1592.

PAR LE ROY.

Trèsrévérend Père, cher et bien amé. Comme entre aultres grandz péchez, malheurs et abominations que ce misérable temps nous apporte chaque iour à la ruyne et confusion du monde, sont les sectes de divers maléfices, sorceleries, impostures, illusions, prestiges et impiétez que certains vrayz instrumens du diable, aprèz les hérésies, apostasies et athéismes, s'advancent iournellement mettre en avant, lesquelz usent de innumérables impostures de sortilèges, enchantemens, imprécations, vénéfices et aultres semblables maléfices et abominations quilz apprennent et exercent par linstruiction et communication particulière des malingz espritz, les ungz soubz umbre de la mathématique magie et astrologie iudiciaire et par pronostications: aultres comme généthliacques, par observa-

Digitized by Google

tions des planètes dominantes à lheure de la nativité des personnes: aultres par art de devination, inspection des mains et aultrement s'advancent vouloir prédire les bonnes ou mauvaises fortunes des hommes, aussy les saisons du temps advenir, voires par aultres inventions superstitieuses et dampnables s'efforcent de vouloir troubler l'air, ensorceller et charmer les personnes, les occuper de vilaines amours et les rendre comme démentes, et aultres enseignent par art diabolicque de recouvrer les choses perdues, monstrer les personnes absentes, les ungz par miroirs, les autres par eaue, par fiolles, de voir, dire quelques parolles à l'oreille, faire parler le diable soubz la forme d'ung roy, aussy enchanter les personnes par filetz, esguilles, esguillettes, drapeaulx, faire diverses illusions par faschinations des yeulx, s'aydans semblablement de cartes et aultres choses, inventions illicites, détestables, en s'attribuans divers noms selon les espèces et sortes de leurs maléfices et enchantemens, qui se délaissent icy à réciter pour la détestation de si meschans et malheureux actes et impostures, à quoy ilz parviennent pour s'estre desvouez et dédiez du tout au diable en renonçant à Iesu Christ, nostre saulveur et rédempteur, et de plus non contens de se perdre eulx mesmes si misérablement, attirent encore les aultres aux mesmes erreurs et impiétez, soubz couleur de dire que ce sont choses naturelles et artz mathématicques selon les influences des planettes et astres célestes dominans sur les personnes, voires osent affermer que ce sont opérations divines et sainctes pour y mesler quelque eaue bénite ou de fons de babtesme, y insérant pour mieulx abuser en leurs billetz et charmes le nom sacré de Dieu ou de ses sainctz, prenant aussy certaines parolles de l'escriture saincte, y apposant

Digitized by Google

divers caractères incognuz, voires l'effigie de la saincte croix, pour avecq cela curer les playes, guérir les fiebvres et faire comme ilz disent cures supernaturelles et miraculenses, tant sur les hommes que sur les bestes, de quoy toutesfois la fin en est tousiours pernicieuse et infauste, comme les expériences l'ont démonstré et démonstrent iournellement, pour touttes lesquelles frivoles perverses et meschantes persuasions font que plusieurs ne pensent mal faire, d'user de ces practicques impostures et diabolicques inventions, aulcuns pour guérir eulx ou leurs bestes, aultres pour recouvrer les choses perdues et aultres par passetemps comme ilz disent, iusques là que aulcunz hommes, femmes et enfans s'en veuillent mesler, si comme de lier l'esguillette aux marians et prononcer parolles qu'ilz appellent leş haultz noms, les porter chez eulx pour soy garder de tous périlz et accidens et semblables choses, de quoy tiennent livres et papiers par escript, ne pensant mal faire de les avoir practiquer, où toutesfois c'est des pluz grandz crimes et impiétez qui se puissent perpétrer contre Dieu, contre son honneur et sa doctrine, que l'escriture saincte a en telle abomination, horreur et détestation, qu'elle ne les veult laisser vivre aulcunement sur la terre, comme le mesme est aussy ordonné par les canons ecclésiasticques et loix civilles, tellement que la chose est si claire qu'il n'est aulcunement besoing de faire aulcune défence ou édict prohibitif par quelques appositions de peines nouvelles, pour aussy ne scandaler plusieurs gens de bien, que ne sçavent ces meschantetez et ont telles choses en horreur et détestation. Pour ceste cause nous tenans pour maintenant pouvoir abondamment souffir, pour pourveoir à ces maulx, d'escrire lettres, tant aux archeves-

Digitized by Google

ques, évesques et aultres prélatz ecclésiasticques que a ceulx dez consaux et iuges présidiaulx, en les réquerrant, exhortant, admonestant et commandant respectivement d'avoir en cecy l'oeil ouvert et esveillé, pour extirper ceste grande meschanceté, selon que commande l'escripture saincte, aussy les canons sacrez, bulles apostolicques et loix civilles, suivant que chascun face son debvoir, sçavoir est que les prélatz ecclésiasticques ordonnent incontinent aux pasteurs et prédicateurs, chacun en son diocèse, de préadvertir et admonester diligamment et souvent le poeuple de soy garder de telz abuseurs, imposteurs et trompeurs comme vraiz instrumens diabolicques, commettant ces impiétez et abominations par secrète assistence dez malingz espritz contre Dieu et leur prochain, les admonestant et commandant aussy d'avoir en horreur et détestation telz meschans péchez, condempnez en premier de Dieu et aprèz des hommes, procédant seulement, comme dict est, de l'invention du diable, ennemy commun du genre humain, à quelque couleur que ce soit de demnation, magie, mathématicque, astrologie, pronostication, physionomie, nigromantie, chiromantie ou aultres titres spécieulx que ce puist estre, procédant cecy en grande partie de la suicte et effect de tant de hérésies et fausses doctrines et d'appostasies pullulantes par tout; advertissant par tant que chacun eut à s'en garder, voires interdisant de hanter avecq semblables personnes, aultrement que ceulx de la iustice tant ecclésiasticque que séculière feront leurs debvoirs d'enquester et procéder respectivement contre tous ceulx qui useront, practicqueront et consenteront à telz maléfices, pour les punir en court spirituelle selon les canons et bulles apostolicques, et en court séculière par

Digitized by Google

les loix civilles et ordonnances. En faisant par lesdicts ecclésiasticques entendre au poeuple qu'avons commandé à tous noz consaulx, officiers, iusticiers et ceulx de noz vassaulx de faire semblables informations et chastoy exemplaire selon les loix divines et humaines, et néantmoingz voulons bien préadvertir toux, que comme une partie de innocence est ne sçavoir les péchez, tant est fragille la nature humaine, que nostre intention est que quand lesdicts pasteurs et prédicateurs exhorteront le poeuple d'eux garder de semblables crimes détestables, il ne sera besoing [de] spécifier aulcuns diceulx par quelque démonstration ou explication par où le poeuple pourroit apprendre comme ces impostures se font ou mettre les auditeurs en quelque curiosité de le vouloir sçavoir, mais dire en termes généraulx que touttes ces choses et spéciallement les plus fréquentes sont actes diabolicques, dampnez et reprouvez de Dieu, inventions des espritz malingz pour perdre et dampner perpétuellement les personnes, vous déclairants que ce que le avons icy particularisé, est seullement pour instruction des iuges, quand semblables malfaiteurs viennent en leurs mains: par quoy pour effectuer ce que dessus, [nous] vous ordonnons bien expressément et à certes que incontinent ces présentes receues, vous envoyez les doubles d'icelles deuement collationnées et auctenticquées à voz officiaulx et promoteurs, leur mandant qu'ilz ayent chacun endroict soy l'oeil en bon regard, pour non seulement tenir la main et procurer que les debvoirs cy dessuz soyent faictz, mais aussy diligamment enquester et informer de ces abuz et crimes, affin de descouvrir ceulx qui en seront attachez et coulpables pour les chastier, et signamment enquérir contre ceulx ou celles qui peuvent estre les plus diffa-

Digitized by Google

mez d'estre devins, enchanteurs, sorcières, vaudois, ou notez de semblables maléfices et crimes, et s'ils en sçavent aulcuns qu'ilz ayent à procéder très rigoureusement contre eulx, par touttes les peines de chastoyemens sévères et exemplaires, en conformité desdictes loix divines et humaines, sans y faire faulte. A tant, très révérend Père, cher et bien amé, nostre Seigneur vous ayt en sa saincte garde. Escript en nostre ville de Bruxelles, le xxv de Iuillet xv^c^ nonante deux. *Paraphé:* A. V., *et soubzsigné:* VERREYCKEN. *La superscription estoit:* A très révérend Père, nostre cher et bien amé, l'Évesque de Boisleducq.

Collationné à son originelle et ceste copie trouvé accorder à icelle par moy GHYSBERT VANDEN VELDE, *secrétaire et greffier de la ville de Boisleducq.*

G. VANDEN VELDE.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukkes.

Digitized by Google

Klagte van heeren Schepenen van 's Hertogenbosch aan den Raad van Brabant wegens het onwettig gebruik der waterproef, bij beschuldigden van tooverij, op eene schrikbare wijze in de Meijerij toegepast. 10 *October* 1595.

Eerw., edele, wyse, zeer discrete en. voirsienighe Heeren. Wy laten ons wel voorstaen, dat uwe Eerw. alreede wel te vollen syn onderricht van tgene seeckere weecken geleden respectivelyck is gepasseert ende noch daechelycx wordt te werck gestelt, zoe by particuliere heeren van ennige beleende dorpen als andere binnen de meyerye deser stadt van Tshertogenbossche, over vele ende diversche persoonen, die byde selve particuliere, smaele heeren ende henne officiers wordden geculpeert van toverye, ende dat deur ennige inordentelicke bedraginge (1) en. belastinghe van dyen, veele allreede syn geapprehendeert ende al noch daegelycx geapprehendeert wordden, niettegenstaende deselve, zoe wy verstaen, nyet en mochten staen oft gestaen hebben ter quader name ende fame, onder tdexel alleenlick, dat nae dusdanige bedraeginge ende apprehensie, zylieden byden scherprechter geworpen synde inden waeter, alsoo ter proeve soudẽ worden gestelt, oft sy by avontueren mochten boven blyffven ofte sincken, ende bevonden synde deselve niet te sincken, maer boven dwaetẽr te blyven liggen, worden vuyt oirsaecke van deselve pretense proeve ende niet ondersincken, de geapprehendeerde gehouden voor genoech verwonnen ende plichtich van de voors. delicten.

(1) *Bedraginge*, beschuldiging.

Digitized by Google

Emmers om over sulcx in cas van egeene voluntaire confessie, die wel vuyt vreese oft grooticheyt van torture, oft anderssins soude connen geschieden, ende te beduchten is by eenighe geëxecuteerde geschiet te zyn, gewesen om aen staecken levendich gebrant te wordden, daer van alle vele exempelen onlancx metter daet syn gesien. Ende gemerckt ons, onder correctie, dese maniere van procederen verdunckt te wesen te seer precipitant ende buyten ordre van rechtshandelinge, behalven d'onsekerheyt ende ongewoonlycheyt vande voors. waeterproeve, meer smaeckende superstitie byden bosen vyant geinventeert, om Godt te tenteren, den onnooselen te condempneren ende de schuldigen te defenderen, nae alle rechten notoirlyck verboden dan wettelycke ende toegelaten probatie, emmers sulcx datmen daer van tot noch toe inden lande van Brabant geen gebruyck en weet geweest te zyn; tot desen oock in consideratie stellende, dat ter plaetse daer dusdanighe apprehensie ende executie wordt gedaen, wordt, helace! daechelicx gehoirt een lamentabel geclaech tusschen andere eerlycke ende onbefaempde persoonen, die van gelycke temeraire ende onsekere belastinghe, daer door de boose vyant sonder twyffel is syn prouffyt doende, bevreest zyn, ende alsoo insgelycx tot dusdanighe confuse probatie, torture ende geprecipiteerde schandaleuse doot oyck onnooselyck souden comen te geraecken: soo eest, dat wy eedts ende conscientie halven, neffens d'advys van onsen eerwaerdichsten heere de Bisschop deser stadt, gedrongen worden hier van uwe E. te doen de voors. verthoeninge, derselver biddende, om in faveur van ordentelicke iustitie ons t'adviseren, wes inde voors. nyeuwe maniere van waterproeve soude staen te doene, ende des niettemin by ennige placcaet oft or-

Digitized by Google

donnancie deur openbare publicatie voor ons ende allomme ten platten lande te doen vercondigen hoe ende welcker vuegen in tgene voors. staet, zal dienen by tyde te worden geremedieert oft anderssins gedecreteert soe tot gerusticheyt der conscientien vanden officieren en. richters genoech soude mogen wesen; ende in cas van desen te stellen in voerdere deliberatie met myn heeren vanden secreten Raide, dat emmers by provisie den ghene administrerende de iustitie inde vier quartieren der meyerye deser stadt expresselicken wordde geordonneert van alle voordere apprehensie, proeffneminghe ende scherpe examinatie, by wegen als voor, op simpele bedraginge te supersederen, ter tyt toe byden Hove ende van hooger hant wegen daer inne anders zall wesen versien. Waer mede desen eyndende, sullen Godt bidden, myn Heeren, uwe Eerw. ende Edelheden in gelucksalige regeringe te gesparen in syne heylighe protectie, nae onse seer gedienstige gebiedenisse aen henne goede gracien. Vuyt Shertogenbossche, den x^en^ Octobris 1595.

Uwen Eerw. ende Edelheden

zeer oitmoedige en. onderdanige ten dienste,

DE SCHEPENEN DER STADT VAN TSHERTOGENBOSSCHE.

W. VAN REYS.

[OPSCHRIFT.]

Eerw., edelen, wysen, seer discreten en voorsienigen Heeren, Myn Heere de Vice Cancellier ende andere Heeren van zyne Maicsteyts Rade geordineert in Brabant, tot Brussel.

Geregistreerd in een copie-boek van brieven ten archieve der stad 's Hertogenbosch (geteekend *C.*, n°. 25) op het jaar 1595.

Digitized by Google

Antwoord op de voorgaande klagte van wege den Koning, met aanmaning, om de tooverij met ernst uit te roeijen, doch zonder het gebruik der waterproef. 24 October 1595.

BYDEN CONINCK.

Lieve ende beminde. Wy hebben doen stellen in deliberatie van Raide d'inhoudt van uwe brieven vanden x^en^ deeser tegenwoordiger maendt, ende op de redenen daerinne geallegeert wel ende rypelyck geleth synde, hebben u wel willen vercleren by desen, dat hoe wel onse ernstighe meyninghe ende intentie is, datmen tegen de ghene, die culpabel zyn van toverye, in alder diligentie behoort te procederen tot behoorlycken straff ende correctie, soe en verstaen wy nochtans nyet, dat yemant ter saecken van dyen geapprehendeert en. getortureert zall wordden dan mits voorgaende informatie ende sufficiente inditien in rechte geapprobeert ende van outs hier te lande geobserveert en. geplogen: en. daeromme, alsoo die waterproeve in uwe voorscreve brieven breeder vermelt, te voeren hyer te lande nyet en is gebruyckt en. geplogen geweest, iae byden rechten, soo wel geestelyck als weerlyck, gereprobeert, als smaeckende superstitie, ende andersins teenemael onseecker en. bedriegelyck, wy en cunnen nyet goet gevinden, dat eenighe officiers ende rechters hun gevoirdert hebben deselve int wercke te stellen ende daerop te procederen totter torture ende

Digitized by Google

condempnatie, ende syn van meyninge by generaelen placcate daertegen te doen versien. Desnyettemin en kunnen nyet gelaten u wel ernstelycken te vermaenen by desen, uwe vuyterste debvoir te doen, om onder het districkt van uwer officie de voors. tooverye teenemael t'extirperen en. vuytteroyen, en. in zaecken, die voer u lieden sullen wesen geintenteert, sonder dissimulatie recht ende iustitie t'administreren, tzy tot condempnatie oft absolutie, soo ghy in goeder conscientie sult bevinden te behoiren ende wy u des syn betrouwende, nyet latende oock een eynde te maecken vanden zaecken van Lysen Tysen, zoe wy u tot meer reysen bevolen en. belast hebben ende noch anderwerff syn doende mits desen. Lieve en. beminde, onse Heere Godt sy met u. Gescreven in onser stadt van Bruessele, den xxiiij^en^ Octobris 1595. *Onderteeckent:* De Roy. *Gesuperscribeert:* Onse lieve ende beminde, die Schepenen onser stadt van Shertogenbossche.

Gecollationneert en. concoirderende bevonden metten originaelen brieff vanden Hove by my Geerlingh Ruys Henrickz., *als openbaer geswoiren en. geauctoriseert notaris.*

G. Ruys. 1595.

Geregistreerd in een copie-boek van brieven ten archieve der stad 's Hertogenbosch (geteekend *C.*, n°. 25) op het jaar 1595.

Digitized by Google

De Luitenant Gouverneur der Nederlanden waarschuwt alle regters tegen het gebruik der waterproef bij het onderzoek naar schuldigen aan tooverij. 8 *Nov.* 1595.

DON PEDRO ENRICQUES, CONTE DE FUENTES, LIEUTENANT GOUVERNEUR ET CAPITAINE GÉNÉRAL.

Trèscherz et bien amez. Vous vous pouvez souvenir que doiz le xxe de Iuillet 1592 vous furent escrites lettres contenans que pour remédier ung mal si détestable et crime si abominable de sorcelerie et magie diabolicque, que lon disoit commencher de pulluler es payz de pardecha, lon escripvoit lettres, tant aux archevesques, évesques, comme à ceulx dez consaulx et iuges présidiaulx, et entre aultres à vous, affin que par lez voyes iuridicques et moyens raisonnables il y fust bien et diligemment remédié et les culpables et criminelz de telles meschancetez fussent descouvertes et chastiez exemplairement, en y procédant discrètement et iuridicquement, tellement que nous espérions que par la bonne vigilance et diligence, tant des iugez ecclésiasticques que séculiers, ce mal cesseroit. Toutesfois nous sommez advertiz que puis naguerres cedict mal s'est engrèvé et que iournellement en plusieurs lieux, signamment champestres, sont estre trouvées plusieurs personnez, spéciallement femmes, entachées de ce crime, lesquelles comme confessées et con-

Digitized by Google

vaincues, auroient esté exécutées par le feu et en grand nombre, dont nous avonz horreur pour les abominations que lon dit elles commettent contre Dieu, contre la religion et contre leurs prochains; qui pis est le bruict court, quil y a encores aultre grande multitude entachée du mesme; entendons aussy que pour descouvrir et avérer ledict crime contre aulcunes personnes chargées et accusées de semblable maléfice, on les prend et iecte en l'eau, piedz et mains liez, prennant argument que si demeurent sur leau, ilz sont sorciers ou sorcières, ou si les corpz tirent à baz qu'ilz ne le sont pas, forme de probation estrange non approuvée de droict, conséquamment par trop dangereuse et nullément admissible, et que par semblables moyens prévues et coniectures on en a exécuté plusieurs, voires en quelques villages iusques à quatorze ou quinze femmes comme sorcières, qui est une chose de trèsgrand poix et à quoy il convient mectre la main souveraine pour deux effectz: l'ung pour extirper fundamentallement et radicallement ces abominations des blasphèmes contre Dieu et sa saincte foy chrestienne, punissant par droict et procédures iudiciaires et légittimes lesdicts culpables: laultre que ne soit facillement faict tort aux simplez et innocens, et personnes infatuées d'ignorance et vieillesse, comme souvent sont vieilles femmes décrépitez que lon dit le plus estre entachées de ce crime. Pour ceste cause nous désirans y pourvoir, et signamment es pays de Brabant, Flandres, Luxembourg, Haynaut, Lembourg et Namur, où lon dit ce maléfice règner le plus, nous faisons la présente, affin que vous [nous] avertissez ce que vous avez plus particulièrement entendu de cecy es provinces de vostre resort, nous escripvant ioinctement le nombre dez personnes exécutez

Digitized by Google

pour ledict crime depuis ung an encha, de la forme quon tient à l'instruction des procès et vuydange d'iceulx, s'il ne vous sembleroit convenir pour l'atrocité et abomination du cas, comme *laesae maiestatis divinae*, et la difficulté des matières, que la cognoissance et chastoy fust réservé aux consaulx de chascunne province, à tout le moingz aux chefz lieux des villes, bailliaiges ou chastelleries de chascun quartier: ou bien que les inférieurs et iustices champestres n'en puissent vuyder ny déterminer sans consulter leurs supérieurs, le tout le moingz de communiquer avecq gens de lettres, practicques de la iustice, en nombre de cincq ou six pour le moingz, ou bien nous donner sur ce vostre advis comment il vous sembleroit mieulx convenir qu'il en fust usé et ordonné, et ce en dedans quinze iours de la veue de ceste au plustard. A tant, trèschers et bien amez, nostre Seigneur vous ait en garde. De Bruxelles le viij^e^ de Novembre 1592 (1). *Signé:* V. L. Conde de Fuentes, *et plus bas:* Verreycken.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

(1) Dit moet stellig 1595 zijn, daar de graaf de Fuentes eerst na den dood van den aartshertog Ernst, voorgevallen den 20 Februarij 1595, luitenant-generaal der Spaansche Nederlanden werd. Van Heurn, *Hist. der Stad en Meyery*, II dl., bladz. 211.

Digitized by Google

VERHAAL DER PLEGTIGHEDEN

GEHAAND BIJ

DE INHULDIGING VAN ALBERT EN ISABELLA,

ALS HERTOG EN HERTOGIN VAN BRABAND,

in 1599,

EN PLAATS GEHAD HEBBENDE BIJ

DE UITVAART VAN PRINS ALBERT,

den 13 September 1621,

beide te 's Hertogenbosch.

Digitized by Google

Digitized by Google

Instructie *op dinhaelen van henre Hoocheden binnen deser stadt Shartogenbossche ende memorie vande ceremonien ten tijde der huldinge der selver gerequireert, op welbehagen der drye leden geraempt.*

Inden iersten dat deen helft der scutterye, die de ordinarise wachte ten dage vande voors. incomste sal hebben, binnen der stadt blyven sal, besettende ende beset houdende de ordinarise wachtplaetssen.

Item dat de ander helft, mitsgaders de drye andere scutteryen, soldaten ende ruyterye, in hen gemonstert geweer buyten sullen trecken, by ordine elck apart: de soldaten voor aen ende, de ioncxte scutterye daer naest en. soo voorts ordentelycken vervolgende.

Ende sullen de acht wycken vuyt henne suppoosten vuytmaken de bequaemste ende opt scoonste best gemonteerde persoonen, ende meest in tgetal hen mogelyck wesende, die sullen worden verdeylt by lotinge in gelyeken getall onder de voors. scutteryen, elck met synen capiteyn ende vendelen ende officialen, stellende den capiteyn vande schutterye voor vuyt, den eenen lieutenant der selver scutterye met eenen capiteyn des wycx daer achter aen, ende den vendrich dyer helfte der scutterye en. desselffs wycx metten vendelens beyde neffens malcanderen: de welcke sullen staen van buyten aff ter stadt-

Digitized by Google

waert inne, soo verre die strecken sullen, tot aenden stadthuys, alwaer tvendelen der wacht bestaen sal soo verre als dit streckt.

Ten daege vander incompste sal elck borger in persoon moeten compareren ende synen winckel toe moeten houden, omme te verhueden alle disordren: alles op peene van by elcken nyet gecompareerde, met syn behoorlick en. gemonstert geweer ter gedesigneerde plaetsse en. tyde ende henne winckelen open houden, te verbeuren xij gulden.

Item sullen de capitainen goede ordre houden, dat alles ordentelyck sonder confusie gesciede, ende den suppoosten vanden scutteryen ende wycken te kennen geven, omme hen eerlycken te cleeden ende accoutreren soo eenyegelycx qualiteyt ende staet vereyscht, ende daeraff eer begeeren, sonder nochtans iemanden te astringeren, omme hen in cleederen te becostigen meer dan denselven gelieft.

Ende sal yegelyck, sòo soldaet als borger, verbonden syn te blyven in henre ordre ende plaetsse, sonder, tzy om regen oft ennich onweder, daer vuyt te wycken oft vertrecken, op peene van drye gulden.

Ende ten eynde eenyegelyck hem behoorlycken quyte int scieten, dat dese stadt elcken vanden scutten onder de scutteryen, wycken ende soldaten, die hen ten voors. daege sullen presenteren, sal geven een halff pont poeders ende den musquetiers elcken een pont.

Item datmen tgroot gescut tot xij stucken int getalle sal vueren aende poorte daer henre Hoocheden sullen incomen en. tzelve met oock seker quantiteyt van cameren aff scieten soo haest als de soldaten en. scutteryen, buyten van het verste aen beginnende ende soo voorts

Digitized by Google

vervolgende, tot drye maelen toe sullen hebben geschooten, ende dat soo gelyck ende continuelyck vervolgens als mogelyck wesen sal, beginnende als henne Hoocheden sullen wesen int gesichte ende tzelve gevuechelick connen sien ende hooren: ende daernae soo voorts dander gescuth aende andere poorten ende opte vesten, inden verstande nochtans, dat tgescut alsoo sal worden gestelt, dat int affscieten egeen ongeluck oft peryckel en gebeure.

Ende een yegelyck alsoo loss gescoten hebbende, en sal hem nyemant vervoirderen wederom te scieten vóór ende alleer henne Hoocheden binnen deser stadt sullen wesen, op verbeurte van lyff ende goet. Ende haere Hoocheden met haere garde gepasseert synde, sullen daerop stracx volgen de soldaten ende immediatelick daer nae de scutteryen in ordine, soo sy daer naest aen de soldaten syn staende, treckende in ordre nae de kerck ingevall ende soo voorts neffens het palais van haere Hoocheden, doende aldaer salue ende soo voorts yegelyck voor syn vendele, ende aldaer sceyden, wanneer wederomme tgroff gescut sall gelost worden, soo wanneer de leste scutterye binnen de stadt sal wesen gecomen.

Item de heeren vande magistraet, te weetene, scouteth, schepenen, gesworen ende raetsheeren, mitsgaders de dekenen vanden ambachten, vuyt elck ambacht een daer toe te deputeren, sullen trecken alle te peerde in dese ordre, te weten, de twee ingebieders te perde voor, die dekens daernae, daer nae de secretarisen, daer nae die raetsheeren, dan de geswoorens, daer nae de groen roeden met hen stocken, daer nae de heeren scouteth ende scepenen, hebbende elcken scepen eenen dienaer te voet neffens hem, die welcke hen inden naem der drye leden

Digitized by Google

deser stadt sullen presenteren bycants int midden vanden steenwech oft daeromtrent, alwaer de plaetsse bequaemste bevonden sal worden, omme aldaer henne Hoocheden te salueren ende congratuleren, ende tzelve gedaen wesende sullen de voors. heeren vanden magistraet voor aen gaen voor de familie van henre Hoocheden tot voorder stadt poorte, alwaer hen sullen vynden de heeren vande clergie, omme deselve henne Hoocheden insgelycx te congratuleren; item de Bagynen vanden grooten Bagynhoff, met witte falien nae ouder manieren (ende middelertyt salmen luyden alle de clocken, soo in kercken, cloosteren, goitshuysen ende capellen deser stadt, tot dat de scutteryen sullen wesen affgetrocken) welcke clergie alsdan sal precederen voor de magistraet ende henre Hoocheden, tzy totter kercke oft logement, soomen verstaen sal dintentie van henne Hoocheden te wesen.

Ende sullen de heeren vanden magistraet alsdan gaen voor henne Hoocheden als voor is verhaelt, tzy totter kercke oft logement als boven, ende ingevalle ierst inde kercke, van daer voorts totten voors. logement toe.

Item eenyegelyck vanden scepenen, gesworens, raetsheeren, secretarissen ende rentmeesteren sullen becostigen een tortsse; de rentmeesteren, ten coste deser stadt, vyfftich tortssen; elcke scutterye twelff tortssen, ende elck ambacht, als hier nae volcht, nae tgetal van henne gesworens: smeden xij; molders viij; beckers viij; corencoopers xvj; viscoopers vj; vleeshouwers vj; louwers xij; verwers ij; drappenierders viij; nastelmakers xij; cremers xxviij; gewantsnyders xxviij; bontwerckers vj; spelmakers x; screynmakers x; hoymakers ij; elcken procureur j.

Item elck lieutenant ende vendrich vanden scutteryen,

Digitized by Google

vanden rade nyet synde, insgelycx capiteynen, lieutenants en. vendrichs vanden wycken een tortsse.

Mynen heere de bisscop xxv tortssen; tcapittel xxv tortssen; prelaet van Bern 25 tortssen; Cruysbroeders iij; Ulenborch iiij; Coudewater iiij; Catuysers xxv tortssen; tconvent vanden Hage xv; sint Gertruyden vj; Tolbrugge vj; de nonnen int gasthuys ij; den heyligen Geest vj; Orten vj; Fraters iiij; Baselers vj; Wyntmolenberch vj; Claren vj; de meestarssen vanden Bagynhoff vj; Eyckendonck ij: Annenborch vj; t'capittel van Oerscoth binnen deser stadt residerende vj; tcapittel van Beeck iiij; d'ingeseten vanden Dungen xxv; de gemeynte van Orten xij; de fabryck van sint Ians xij; sint Iacobs iiij; sinte Catarynen iiij; sinte Peeters iiij; de broederscap van ons L. Vrouw vj; de Romeynen [*sic?*] vj; lintwerckers ij; lynewevers ij; metsers, leydeckers ij; scilders, chirurgyns ij; Rhetorica vj; Passie camer iiij; sinte Catharynen gilde vj; sinte Barbara iiij; sint Agata iij.

Tot welcke voors. tortsen sullen worden gebruyckt d'onderluyden oft sluyters vande vier scutteryen, Fraters (1) ende andere persoonen, tzy van binnen oft vuyten vrydom van buyten, ter wapenen onbequaem en. tot d'inhalen van hare Hoocheden nyet geordineert; ende sullen deselve persoonen met de brandende tortsen staen aen beyde syden vander straet, beginnende aende poorte daer henre Hoocheden sullen incomen, blyvende soo lange staen tot datdie leste scutterye sall wesen gepasseert ende alsdan volgen totter kercke, ingeval als voir, toe, en. van daer neffens het logys van syne Hoocheyt tot der merckt toe, ende soo voorts gaen elck naer huys daer de tortsen toebehooren.

(1) *Fraters*, leerlingen der Latijnsche scholen of van het Fraterhuis.

Digitized by Google

Tot directie ende ordre vanden welcke sullen wordden gestelt ennige commissarissen, die deselve soo wyt sullen stellen, dat die mogen reycken vande poorte tot lancxst de passagie van haere Hoocheden.

Item henne Hoocheden ingecomen synde, sullen des avonts als voor ten acht uren wederom geluyt worden allen de clocken inde kercken, capellen, cloosteren etc. deser stadt, een geheele ure geduerende, te weten tot negen uren toe, ende alsdan terstont nae tgeluyt tgroot gescut rontomme opte vesten ende aende poorten weder affgescoten worden.

Item datmen sal doen maken een hemelsel ten minsten lanck twelff voeten ende breet tien voeten ende rontomme eenen voet overhangende, wesende tzelve ten minsten van groen carmosyn, rontomme met goude oft silvere fraendien, onder mette wapenen van henne Hoocheden, ende aen elcke syde met drye stangen, omme by sess ende sess eedellieden in egeene militare officie synde, die de drie leden daer toe sullen gelieven te committeren, gedragen te wordden.

Welcke hemelsel boven henre Hoocheden sal worden gedragen terstont nade congratulatie totten logement toe.

Ende salmen desen aengaende communiceren met mynen eerw. heere den bisscop ende den heeren vanden capittele deser stadt, ten eynde henne E. desen aengaende hen reguleren en. dyen volgende totten effecte van tvoors. committeren etc.

Item dat de rentmeesters deser stadt sullen terstont hebben te doen provisie van hout ende mutsaert tot behoeff vanden brant van haere Hoocheden, mitsgaders vande pecktonnen ten tyde der huldinge te branden.

Item te deputeren de gene, die haere Hoocheden ende

Digitized by Google

ordinarise suyte sullen billetteren ende fourieren, met commissie ende authoriteyt daer toe dienende, ten eynde de fouriers van tselve haere Hoocheden vuyt hen autoriteyt de voors. fourieringe nyet en behoeven te doen: ende sal inde selve logeringe noch geestelyck noch weerlyck wesen exempt.

Item dat alle de stallingen binnen deser stadt voorde twee dordendeelen sullen worden ledich gehouden en. geopent tot behoeff vande suyte van haere Hoocheden, op pene van xxv gulden ende desnyettemin alsdan moeten ledigen den geheelen stall.

Item dat de gene, die van wegen deser stadt sullen wesen gebilletteert ende ter causen van dyen sullen genootsaeckt syn te dragen ennige lasten van brant, kerssen ende andere dyergelycke servicie, ende datselve verclarende op haere vromicheyt sullen van wegen deser stadt daeraff inde redelicheyt worden gerecompenseert.

Item die gene bewoonende huysen nyet bequaem tot de logeringe, sullen met bedden, lynwaet, ten (1) ende andere meubelen gehouden syn te assisteren den genen daer sy gelycke servicien op sullen worden bewesen te doen, ende anderssins nae henne qualiteyt mede helpen draegen enden gelden totten oncosten van andere lasten byder stadt nootelyck ter cause der voirs. incomste te vervallen.

Item dat nyemant ennige huysen oft cameren en sal mogen verhueren noch volck by hem innemen, om te ontgaen de logeringe vanden volcke van syne Hoocheyt, maer sullen in allen geval gehouden syn te ontfangen de gene, die van wegen deser stadt aldaer sullen wordden gebilletteert, de welcke voor de huerlingen sullen wordden geprefereert.

(1) *Ten*, d. i.: tin, tinnen huisraad.

Digitized by Google

Item totter huldinge van haere Hoocheden eest van noode voor de puye gereet te hebben een lange stellagie, ontrent scerp noch eens soo lange als is de puye ende vande selve breyde, ter hoochte vanden vloer vande bovenste puye.

Item boven de stellagie sal wesen een hemelschel van lange groen laken nae de lengde vande sellve stellagie, om daer onder drooch te sitten oft wtten wint en. sonne, hooch boven de stellagien ten minsten xv voeten.

De voors. stellagie met leege leenen (1), voor ende aen beyde deynden hooger tot d'opgangen toe; de selven lenen behoorlyck behangen met groen, metter waepenen van keyser, coninck, haere Hoocheden in een wapen van Brabant ende deser stadt.

Tegen dmiddel vander puye sall gemaeckt wordden een sitplaetsse ontrent drye oft ijz voeten hooger, met den voet wat vuytsteeckende tot omtrent seven oft acht voeten boven opte ierste breyde vande principael stellagie, om daerop tegen de voors. puye int middel gestelt te wordden twee vergulde Spaensche stoelen voor haer Hoocheden ende die van wegen der selver daertoe sullen worden beschickt.

Item rechts voor haere Hoocheden een scabelleken van omtrent sess voeten lanck, dwelck van wegen haere Hoocheden sall bedect wesen met een van henne roode fluwelen cleeden, ende voor twee fluweele cussens, om daerop byde selve te worden geknielt in het doen vanden eedt op het heylige evangelie in seeckere schoon missaelboeck, tzy van mynen eerw.ste heer den bisscop oft andersins, ende dander twee cussens op de voors. scabelle.

(1) *Leege leenen*, lage leuningen.

Digitized by Google

om daerop by haere Hoocheden te stuenen in het leggen vande handen op het missael.

Achter den rugge van haere Hoocheden ende boven hen hooft sal hangen een van haere zeer costelicke goude hemelschel, ende voorts lancx de geheele syde vande puye ter lengde der stellagie oock al gehangen schoone goude tappeeten haere Hoocheden toebehoorende.

D'eynden vande voors. stellagie aen beyde syden vanden trappe oock met een leene te maecken ende voorts open ende ombehangen te laten, ten eynde van bezyden daer inne van buyten mach worden gesien.

Aende syde vande stellagie nae de merct oft Groenenborch toe ofte totte Lavoer toe eenen wech van nyeuwe witte plancken te maken, ongenagelt ende onder sonder ribben oft sparren, maer op sandt geleeght, om soo vast naest malcanderen te leggen, beginnende aende Lavoer (1) tot aen de breede noeffs (2) affgaende trappen omtrent Peeter Martens huys, aldaer haere Hoocheden comende over den voors. planckwech vuyter kercke opte voors. trappen nae de stellagie sullen gaen, ende deselve trappen aen beyde syden geleent ende totter aerden oft ondersten voet incluys met groen laecken becleedt ende op de trappe vast gemaect synde.

Voor d'opcommen van haere Hoocheden sullen de heeren vande ordre, heer cancellier van Brabant, president Richardot etc, den audiencier Verreycken met andere hovelingen staen aen de slincker syde, ende de schepenen, gesworens, raetsmannen mette gecommitteerde vanden de-

(1) *Lavoer,* zijnde het huis genaamd het Lavoer of Lavoir, thans bewoond door de boekhandelaren H. Palier en Zoon, en in de *Vijf Klinkers* vernaamd.

(2) *Noeffs,* aldus in beide *Memorien* nº. 1 en 2, lees echter *noesch,* schuinsch; Kilian.

Digitized by Google

kenen aen dander syden met heur tabbarden oft ander decent habyt.

De solemniteyten ende doorsaecke vande substantie deser acte oft comparitie sall cortelinge verhaelt worden by mynen heere den cancellier, soo verre hy daer is, ende dan gelesen den eedt by haere Hoocheden te doen opte previlegien, rechten en. costumen etc. deser stadt.

Ende wordt oock goet gevonden, dat inde huldinge van heure Hoocheden boven den gewoonlycken eedt mede worden besworen deser stadt te onderhouden de pacificatie van Colen in allen haeren poincten en. articulen, mitsgaders de geloeften ende toeseggynge byde excellentie hertoge de Terranova int accepteren vande selve pacificatie den xvij^{en} Septembris ende xx^{en} Octobris [1500] lxxix deser stadt gedaen.

Daer nae byden selven heer cancellier voorgehouden den eedt van trouwicheyt byden drye ledene reciproce te doene, ter presentatie van het boeck byden heere voorscepen ende byden selven aen de geheele gemeynte oock sulcx claerlyck over de leene vander stellagie voor te houden, dat sy den eedt van trouwicheyt aen haere Hoocheden, als hartoch ende hartoginne van Brabant, onse overste ende natuerlicke heere ende vrouwe, insgelycx sullen doen, ende sulcx hen aff te vraegen ende nae het roepen van het woort *iae*, henne vingeren dan te laten opsteecken. Ende sullen de gemeyne innegesetenen deser stadt, mitsgaders die van Vucht, Dungen, Orten ende Hintham, voor soo veel sy onder tvrydom deser stadt woonen, hen laten vynden opter merct sonder wapenen.

Daer nae sal worden geroepen ierst by eenen heere vander ordre oft herault d'armes: *Vivent les ducqz!*

Digitized by Google

ende de gemeynte met luyder stemmen van gelycken: *Vivent les ducqz!*

Terstont sullen de trompetten van haere Hoocheden steecken.

Insgelycx der stadt speelluyden ende pypers spelen, sittende oft staende inde vensteren boven opt hoochste vande Gaffel ende sint Niclaes (1), dwelck sy des avonts sullen continueren terstont nae d'optrecken vande ordinaris wachte een halff ure lanck drye dagen continuelyck (2).

Daernae sullen de heeren vanden magistraet ordine approcheren ierst aen mevrouwen de hartoginne, ende met d'een knie leech knielende ende haer cleedt bynae aenroerende, haar geluck te bieden ende lancksalige regeringe te wensschen, seggende: *Madame, bonheur et longue vie!* ende insgelycx quant et quant aen syne Hoocheyt den hertoch, seggende: *Monseigneur, bonheur et longue vie!* ende soo voorts gedaen te worden byden gesworens, raetsmannen en. gecommitteerde vanden dekenen iegelyck nae syn ordre ende plaetsse.

Daernae het boeck ewech. genomen synde byden cappellaen oft eenigen prelaet oft bisscop aldaer omtrent, sullen voor haer Hoocheden worden ontboden ende geroepen, die den hartoch ridders sall begeren te slaen, de welcke soo sy geroepen sullen wordden, yeder besonder op beyde henne knyen sullen sitten op seecker kussen

(1) *Inde vensteren boven opt hoochste vande Gaffel ende sint Niclaes.* In n°. 2 staat: *inde vensteren boven de sadel van het stadthuys.*

(2) In n°. 2 komt hier achter een *aliena: »Daernae sal gelt worden geworpen van het stellagie byde heraulten oft eenighe heere, tsy den prince van Orangien oft andere"* etc. Door dezen prins van Oranje wordt ongetwijfeld bedoeld Philips Willem, die van de Leuvensche academie opgeligt, in Spanje opgevoed werd, en baron van Breda geweest is.

Digitized by Google

voor syn Hoocheyt, ende op de rechter scouwer dryemael geruert wesende, den appel van het goude rappier cussen, die daermede met reverentie sullen vertrecken.

Middelretyde sullen de trompetten ende stadt pypers all blyven spelen ende jolyt (1) thoonen tot dat haere Hoocheden vande stellagie sullen wesen gegaen aen dander syde vande selve stellagie, vande trappe ende plancken wech aldaer te maeckene tot aenden gulden Leeuw toe, om soo voorts nae thoff te ryden etc.

Daernae tsavons pectonnen gebrant, soo op hooge staecken opte merckt als elders, daert de heeren vanden magistraet ende andere lieffhebbers sullen begeren te doen: inden yersten voor haere Hoocheden twee boomen, van onder ses, daernae vier, en. voorts opgaende drie, twee en. een; item voor het stadthuys insgelycx twee boomen, aen elcken hoeck vande paye (2), eenen ontrent tgulden Harnas, eenen voor Iannen van Gemert, eenen voor Marten van Poppel, altesamen van drye tonnen; item elck scutterye voor hennen boomgart eenen boom van sess pecktonnen, ende voorts alomme daert geraden dienen sal.

Ende omme henne Hoocheden inde huldinge van wegen deser stadt te bescencken, bevynt men ten tyde vande huldinge ende receptie van hoochloffelicker memorie Philippus, de Coninclycke Maiesteyt van Spaingnien, derselver syne Maiesteyt by dese stadt besconcken te syn met twee voeder wyns, ij° malder haveren ende twee paer vette ossen: wesmen nu sal doen wordt gereserveert ter dispositie vande drye leden.

Ten effecte van allen den welcken sullen worden ge-

(1) *Jolyt*, vreugde.
(2) *Paye*, pui.

Digitized by Google

ordineert commissarissen, die welcke de drye leden tot yegelycx effect sullen gelieven te committeren, ten eynde alles ordentelick gesciede.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch; onder de losse stukken, nº. 1, doorloopend vergeleken met de *Memorie vande huldinghe van haere Hoocheden* etc., nº. 2, mede ten archieve onder de losse stukken bewaard. Deze *Memorie* bevat slechts een groot gedeelte van het afgedrukte, beginnende met de woorden: *Ierst voor de puye gereet te hebben een lange stellagie* enz. (zie hiervoor blz. 717, reg. 31) en doorloopende tot de woorden: *sullen beghoren te doen* (zie blz. 721, reg. 28). Het afgedrukte is echter doorgaans omstandiger. Het stuk nº. 3 komt in vele punten met nº. 1 overeen, doch bevat ook vele nieuwe verordeningen, om welke redenen wij het hier laten volgen.

Digitized by Google

Memorie *opt d'inhalen van zyne Hoocheyt binnen deser stadt Shertoigenbossche.*

Inden iersten zullen de twee halve vendelen wycken, snachs de wacht gehadt hebbende als zyne Hoocheyt dachs daer nae sall incomen, de wachten soo opt stadthuys als aende poirten allomme besetten, blyvende eenen capiteyn opt stadthuys met d'officialen van zyn helft ende drie rotten, besettende noch met een rot de Heeckel ende den Boom met het resterende rot. Den lieutenant van d'ander halff vendelen sall metten ionck rot zyn aende Vuchtere poirt; den vendrich aen sint Ians poirt met een rot; eenen sergeant met twee rot aende Hinthamer poirt, ende den anderen sergeant met een rot aen sint Anthonis poort.

Item de vier schutteryen sullen deur malcanderen hen vermengelen ende verdeylt worden in verscheyden troppen, te weten: achter ende voir musquettiers; de helft vande schutten naede musquettiers; de helft vande spiessen voir de vendelens; de vendelens vier ende vier neffens ende achter malcanderen; dander helft vande spiessen daer nae; dander helft der schutten daer achter aen, ende dander helft der musquettieren int sluyten, ende sullen geleyt worden als volcht:

Ende zullen de voirs. schutteryen, midtsgaders de soldaten ende ruyteryen in hen gemonstert geweer alsoo buy-

Digitized by Google

ten trecken, te weten: de soldaten voer aen, ende sullen de acht wycken vuyt henne suppoisten vuytmaecken de bequaemste ende opt schoenste best gemonteerde persoonen ende meest int getall hen moigelyck wesende, die onder de voirs. schutteryen zullen vermingelt werden; ende sullen de capiteynen voir de voirscreve schutteryen gaende, zoe verre buyten trecken tot dat d'leste zyn aende binnen poirte, tzy H. Cruys ofte Pynappelsche poirt, ende aldaer hen binnen deser stadt van beyden zyde der straeten verdeylen ende de straet alsoo ter stadt waert in besetten ende open houden.

Ten daege vander incompste sal elck borger in persoon moeten compareren ende synen winckel toe moeten houden, omme te verhueden alle disordren: alles op peene van by elcken nyet comparerende met zyn behoirlyck ende gemonstert geweer ter gedesigneerder plaetsche ende tyde (vuytgescheyden alsulcke deeckenen vanden ambachten, als metten magistraet sullen geordineert wesen syne Hoocheyt tegen te gaen) ende henne winckelen open houdende, te verbueren twelff gulden.

Item sullen de capiteynen goede ordre houden, dat alles ordentelyck sonder confusie geschiede, ende den suppoosten vande schutteryen ende wycken te kennen geven, omme hen eerlick te cleeden ende accoutreren, soo eenygelicx qualiteyt ende staet vereyscht, ende daer aff eer begeren, sonder nochtans ymanden te astringeren, om hen in cleederen te becostingen meer dan den selven belieft.

Ende sal ygelyck, soo soldaet als borger, verbonden syn te blyven in henre ordre ende plaetsse, sonder, tzy om regen oft ennich onweder etc. sonder ordonnantie van synen capiteyn, daer vuyt te wycken oft vertrecken, op peene van drie gulden.

Digitized by Google

Item als syne Hoocheyt sall wesen int gesicht ende tselve gevuechelyck connen sien ende hooren, sal men van buyten aende verste beginnende ende soo voirts vervolgens totter stadt toe de roers ordentelyck eens lossen, sonder scerp te laden, ende daer naer het groff gescut, d'yser affgetrocken synde, dat staende is aen ende omtrent der poirte daer zyne Hoocheyt sal incomen. Ende salmen terstont nae het lossen des geschuts luyen allen de clocken, soo in kercken, cloesteren, goidtshuysen ende capellen deser stadt tot dat het groff geschut ten tweedemael, als onder geseecht wordt, sall syn gelost.

Ende eenyegelyck alsoo lossgescoten hebbende, en sal hem niemant vervoirderen wederom te scieten voor ende aleer zyne Hoocheyt binnen deser stadt en sall wesen, op verbuerte van lyff ende goet. Ende zyne Hoocheyt mette guarde gepasseert synde, sullen daerop strax volgen de soldaten ende immediate daernae de schutteryen in ordre, soe sy daer naest aen de soldaten syn staende, treckende alsoe nae de kerck ingeval, ende soo voirts neffens het pallays van zyn Hoocheyt, doende aldaer salue, ende soe voirts yegelyck voor tvendelen vande scutterye daer onder hy gegaen heeft, ende aldaer scheyden. Ende sall wederom tgroff gescut geloost worden soo wanneer de leste vande scutterye binnen de stadt sall wesen gecomen.

Item de heeren van Grobbendonck, schouteth, schepenen, gesworen, raedtsheeren, secretarissen, midtsgaders vuyt yegelyck ambacht eenen deecken daer toe te deputeren, sullen goets tyts vergaderen opt stadthuys ende van daer gaen buyten de stadt twee ende twee, te weten: mynen heere van Grobbendoncq metten heere schouteth; daernae de groenroeden met henne stocken; daer

Digitized by Google

nae de heeren schepenen, geswooren, raedtsheeren, secretarissen ende deeckens, ygelyck nae syn qualiteyt ende ordre, ende daerachter aen de twee der heeren scepenen dienaers, de welcke neffens myn heere den pensionarius hen inden naem der drye leeden deser stadt sullen presenteren bycans int midden vanden steenwech oft daeromtrent, alwaer de plaetsche bequaemste bevonden sall worden, omme aldaer zyne Hoocheyt te salueren ende congratuleren etc.: ende tselve gedaen wesende, sullen voirde familie van zyne Hoocheyt de voirs. heeren als boven, in contrarie ordre, de notabelste ende eerlickste achter, wederom naede stadt gaen, te weeten: de twee heeren schepenen dienaers voor den ioncxten deecken; daernaer etc., ende de groenroede voirden ioncxsten schepen, tot voir der stadt poirten toe, alwaer hen sullen vynden de heeren vanden clergie, om deselve syn Hoocheyt insgelycx te salueren, blyvende midlertyt den raet ofte drye leden aen beyden syden buyten de clergie voirs. voor aen staen; welcke clergie alsdaen voor de magistraet ende voor zyne Hoocheyt gaen sall, tzy totter kercke ofte logement, soomen verstaen sall dintentie vande selve zyne Hoocheyt te wesen.

Ende sullen de heeren vande magistraet, raede en. dekenen voirs. gaende blyven voor zyn Hoocheyt als voor, tzy totter kercke oft logement als boven, ende ingevall ierst inde kercke, van daer voirts totten voirs. logement toe, ende aldaer zyne Hoocheyt te bescencken soo ende gelyck den raeth gedragen sall.

Item te doen maecken een hemelsel.

Item dat de rentmeesteren deser stadt terstont sullen doen provisie van hout ende mutssaerts, tot behoeff vanden brant voor zyn Hoocheyt.

Digitized by Google

Item te deputeren de gene, die zyn Hoocheyt ende ordinarisse suitte sullen billetteren ende fourieren met commissie van authoriteyt daer toe dienende, ten eynde de fouriers vande selve syne Hoocheyt vuyt hen authoriteyt de voirs. fourieringe nyet en behoeven te doen, ende sall inde selve logeringe noch geestelyck noch werlyck wesen exempt.

Item dat alle de stallinge binnen deser stadt voor twee dordendeelen sullen worden ledich gehouden ende geopent tot behoeff vande suitte van zyne Hoocheyt, op peene van xxv gulden, ende desnyettemin alsdaen moeten ledigen den geheelen stall.

Item dat de ghenen, die van wegen deser stadt sullen wesen gebilletteert ende ter cause van dyen sullen genootsaeckt syn te dragen eenige lasten van brant, kerssen ende andere dyergelycke servicie, ende tselve verclarende op haere vromicheyt, sullen van wegen deser stadt daer aff inde redelicheyt worden gerecompenseert.

Item die gene bewonende huysen nyet bequaem totte logeringe, sullen met bedden, lynwaet, tenne ende andere meubelen gehouden syn te assisteren den genen daer sy gelycke servicie op sullen worden bewesen te doen, ende anderssins nae henne qualiteyt mede helpen dragen ende gelden totten oncosten van andere lasten, by der stadt nootelyck ter cause der voirs. incomste te vervallen.

Item dat nyemant ennige huysen oft cameren en sall moigen verhueren oft vollick by hem innemen, om te ontgaen de logeringe vanden volcke van zyne Hoocheyt, maer sullen in allen gevall gehouden syn te ontfangen de gene, die van wegen deser stadt aldaer sullen wor-

Digitized by Google

den gebilletteert, die welcke voor de huerlingen sullen worden geprefereert.

Item ten effecte van allen de welcke sullen oock geordonneert worden commissarissen, ten eynde alles ordentelyck gesciede.

—

PUBLICATIE.

Men laet weten ende vercondigt, dat alle brouwers ende backers terstont sullen hebben te brouwen ende backen tot dienste vanden volcke ende leger van haere Hoocheden, om tselve voor hen gelt te worden vercocht.

Item dat alle andere ende yegelyck vanden ingesetenen deser stadt, hebbende ennighe provisie van vivres, tzy boter, kese, vlees, visch, bier oft dergelycke provanden, metten iersten ende vant stonden aene hen sullen gereet houden, om den voirs. leger daermede om gelt te worden gedient.

Item datmen den vivandiers, zoetelaers ende andere vuyt het leger binnen deser stadt, om henne nooteliche-den ende provisien vry ende ongemolesteert sal laten passeren ende repasseren, zonder deselve oft henne provisien, karren oft wagenen aende porten oft elders aen persoonen oft goedens te moigen verhynderen, beletten, misdoen oft misseggen in enniger manieren, op pene van arbitrale correctie.

Men gebiet van wegen haere Hoocheden, schouteth, schepenen ende drie leden deser stadt, dat eenen igelyck, soo geestelyck als werlyck, niemant vuytgescheyden, sonder ennige weygeringe, promptelyck obediere de billetten, die van wegen der drye leden voirs. sullen worden vuytgegeven, om te logeren ende t'accommoderen zyne

Digitized by Google

Hoocheyt raede ende suyte van dyen, op pene van vyfftich Carolus gulden ende arbitrale correctie.

Men gebiet alnoch als voor, dat niemant, vande wachte nyet synde, inne het innecomen tzy van zyne Hoocheyt oft andere, oock nyet tusschen tyden hem vervoirderen sall ennichsins hem met tgene daer passeert met woorden oft met wercken te moyen, maer laeten daermede begaen d'overicheyt, die sulcx is gecommitteert, op peene als voor.

Ende sall oyck tusschen dit ende morgen vroech voor sess uren eenygelyck het hout, mest, steenen ende andere henne goeden opter straten liggende moeten vervuert ende geruymt hebben, op verbuerte van tselve ende arbitrale correctie.

Ende sall eenyegelyck voor syn deure de straten vegen ende de vuylicheyt daer van doen ende alsoo derewech reynlyck houden, op pene van seven stuvers telcker reyse in gebreke bevonden daer aff te verbuerene.

Item dat egeene vrouwen, iongers, noch borgers oft huyslieden, wye hy oyck sy, inde wapenen nyet gecommandeert synde, om zyne Hoocheyt te helpen inne halen, buyten oft omtrent der porten deser stadt zullen moigen comen, noch inde straten ten tyde der innecomste buyten de soyen vande huysen moigen staen, op pene van dopperste cleet ende arbitrale correctie.

Men vercondicht alnoch als voor, dat eenyegelyck, tzy geestelyck off werlyck, vanden ambachten van den molders nyet synde, sall moigen malen alderhande cooren, ende dat by provisie ende tot dat anders sall wesen geordonneert, overmidts den tegenwordighen noot, allet nochtans sonder prejuditie der charte vanden molders ambacht; ende sullen de cloosteren deser stadt gehouden syn henne

Digitized by Google

ovenen ende backeryen te leenen ten dienste vanden leger ende alle hulp en. bystant hen moigelyck synde daer toe doen.

Gelyck oock eenyegelyck, tzy van binnen oft van buyten, sall moigen backen ende broot vercoopen gedurende dese occurentie, zonder nochtans prejudicie der charte vanden ambacht vande beckers.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken, zijnde *Memorie* n°. 3 wegens deze voorgenomen inhuldiging.

Volgens Van Heuan, dl. II, bladz. 235, had de inhuldiging der aartshertogen geen plaats: dat de stad echter daartoe het stellige voornemen had, blijkt uit de medegedeelde *Memorien*.

Digitized by Google

Ordonnantie, maniere en. directie vande vuytfaert *binnen der stadt Tshertogenbossche te houden over den doorluchtichsten eertshertoge* ALBERTUS VAN OISTENRYCK, *hertoge van Brabant etc. eeuwiger gedachten, salichlyck overleden binnen der stadt Bruessel opten derthienden Iuly sestienhondert een ende twintich, vermaent synde totten selven vuytfaert by brieven van haere doorluchtichste Hoocheyt, Vrouwe* ISABELLA CLARA EUGENIA, *infante van Spaingen etc., opten* 20 *Iuly* 1621 *tot Bruessel voorgenoempt geschreven, onderteeckent* A. ISABEL, *ende leger* DE LA FAILLE.

Inden iersten salmen inde cathedrale kercke van sint Ian evangeliste beginnen te luyden op Sondach, wesende den vyffsten Septembris xvj° ende eenentwintich, mette grootste ende andere clocken, ende sal tselve wordden gecontinueert veertien dagen daer naestvolgende, drye maels daeghs, beginnende van smorgens ten sess uren tot seven, ende wederom van elff uren tot twelff, ende voor de derde reyse van sess uren des avonts tot seven uren, ten elcken met onderhoudinge der clocken; ende soo haest als inde voors. sint Ians kercke sal begonst wordden te luyden, soo sullen alle de clocken, soo vande parochiekercken ende cappellen als vande cloosteren ende andere godtshuysen oock geluydt wordden soo lange ende in ma-

Digitized by Google

niere hier voor verhaelt. En. sullen d'oncosten vant voors. geluydt respective gedraegen en. betaelt wordden by de kerckmeesters van elcker kercke oft cappelle en. by elck vande voors. cloosteren en. godtshuysen.

Item sal tvoors. vuytfaert gehouden wordden in de voorgenerde cathedrale kercke op Sondach, den twelffsten der voors. maent van Septembri, ten welcken dage (soo wanneer men van het stadthuys sal gaen, te weten, de trappe vander puyen aff, naest oft neffens sint Nicolaes, nae de kercke) sullen allen de voors. clocken wederom geluydt wordden tot dat den rauw sal wesen inder kercke, ende ten elff uren desnyettemin continueren met het luyden als boven.

Item sullen by ordre des heere gouverneurs voor den vuytganck van dese vuytfaert marcheren de soldaten vande garnesoenen der selver stadt in henne wapenen, in sulcken getal als syne Edelheyt sal commen goet te vynden, dwelck is geweest van drye hondert mannen, te weten, twee hondert musquettiers ende hondert picquiers, geleydt d'ierste hondert musquettiers by capitain Pynappel, de hondert picquiers daeraen volgende by capitain d'Emont, ende daer aen volgende de resterende hondert musquettiers geleydt by capitain Banchy.

Item sal int gaen naede voors. kercke de schole vande heeren patres Iesuiten daerop volgen, ende geleydt wordden nae de ordonnantien der selver heeren patres, de welcke geweest is, als volcht:

Alle studenten, in hen scholen verdeylt, sullen gaen twee en. twee t'samen, met blooten hooffden, leesende hen roosenhoyken.

Vooraf sal gaen *Fatum*, met een swart cleet met gulden starren, inde handt een radt hebbende ende sittende

Digitized by Google

op een camelo-pardalis; haer wordt voorgedragen dit chronographicum:

REGITVR FATIS MORTALE GENVS
ET STABILE SIBI SPONDERE NEQVIT.

Hier naer volght de waegen des doots triumpherende. De doot staet vooraen met een seyssene dreygende; onder haer voeten liggen coningen, princen ende andere sorten van menschen; voor haer sitten de drye *Parcae*, een iegelyck haer officie doende, singende t'samen een snel en. droeff liedeken; boven t'hooft des doots hanght dese inscriptie:

MORS SCEPTRA LIGONIBUS AEQUAT.

Doch dese sententie vuyt Euripides booghwys geschreven:

Βροτοῖς ἅπασι καθανεῖν ὀφείλεται (1).

Rondsom het tabernakel des doots is getrocken dit chronographicum:

SEVERA NOBIS FATA RAPVERVNT DVCEM.

Achter aenden wagen staet dit chronographicum:

GAVDENT VITA MELIORI ALBERTVS IN ASTRIS.

Ettelycke spatie hier tusschen gelaeten volgen twee iongers met een vreempt ende schoon habyt, geheel met pluymen van verscheyden coleuren gemaeckt, draegende een taffereel met dese inscriptie:

(1) VAN HEURN, die deze uitvaarts-plegtigheden uit hetzelfde handschrift in zijne *Historie der Stad en Meyery*, II dl., blz. 350-362, bijna woordelijk mededeelt, heeft de Latijnsche opschriften vertaald, en daarenboven dit vers overgeslagen.

Digitized by Google

STA VIATOR ET LEGE.

HAEC POMPA NON EST CORPORIS SED SPIRITUS,
VIRTUS AD ASTRA QUEM LEVAVIT PRAEVIUM,
CORPUS SEQUETUR, SED PRIUS TERRAM PETIT.
ID PRAETER UNUM HIC LACRYMIS DIGNUM EST NIHIL,
SED ORBA DAMNUM SILVA DEPLORAT SUUM.

Hier naer volgen sommige vande vernaempste deuchden van onsen alder doorluchtichsten prince, partye sittende op verscheyden gedierten, partye op diversche wagens gevoert, vande welcke een iegelyck int besonder geleydt wierdt oft vergeselschapt van twee iongers fray en. hups gecleet: eenen anderen gaet voor metten naem vande volgende deucht, ende dit is gemeyn aen elck een deucht, ende tgene dat volght aen elck besonder.

Vromicheyt, eenen iongen met een harnas, helmet en. schilt schoon blinckende gewapent, hebbende oock in d'een handt een lanschie, in d'ander een colombe, gecroont met een eycken croone; wordt gevuert op eenen rhinoceros.

Miltheyt, sittende op een schoon peert, stordt vuyt de hoorens van overvloedicheyt croonen, scepters, gelt, gouden keetens etc.

Goedertierenheyt sit op eenen triumphanten wagen verheven, tredende onder de voet eenen hoop wapenen, metten slinckeren erm rustende opden tronck van eenen boom aende welcke hangen de Romeynsche royen, teeckenen van straffheyt; inde rechter handt heeft sy eenen olyfftack; sy is met een manierlyck en. abel (1) cleet toegerust gelyck een godinne.

(1) *Abel*, bequamelijk, geschikt.

Digitized by Google

De Voorsichticheyt, met haere gemeyne teeckenen versiert, gouverneert desen wagen.

Continentia, welcke begrypt de deuchden van soberheyt ende suyverheyt, gecleet int wit, sittende op eenen eenhooren, hebbende inde rechterhant een lelie ende inde slinckerhandt een cool; het hooft is met eenen witten doorschynenden doeck gepalleert.

Rechtveerdicheyt sit hooch verheven op eenen triumphanten wagen, gemaeckt op t'fatsoen van een zeeschelpe, houdende een weechschale en. een sweert, gecleet synde met een purperen cleet met gout gemailleert, hebbende de oogen met kresp verbonden. Op elcke radt spaecke staet een groote letter, de welcke te samen desen sin maecken: op t'rechter radt:

AEQUA PROVEHO, dat is: Ick vervoordere dat rechtveerdich is. Op t'slincker:

PERVERSA TERO, dat is: Ick verdrucke dat onrechtveerdich is.

Cupido regeert den wagen, hier ende daer syn pylen vuytschietende. Vier zeemannen trecken desen wagen.

Religie, gelyck een Romeynsche maecht vande godinne Vesta, met eenen autaer en geduerich vier, sit verheven op eenen seer grooten hemel. Den prince, door dese deuchden als tot den hemel gevuert synde, werdt bethoont door syne deuchden onsterffelyck te wesen op dese maniere.

Eenen grooten elephant draecht syne marmore tombe, op de welcke dese twee veerskens ingegraveert staan:

NON IACET HIC PRINCEPS, VIRTUS TUTATUR ALUMNUM,
EXUVIUM (1) HIC POSUIT, CETERA OLYMPUS HABET.

(1) *Exuvium*, door VAN HEURN eigendunkelijk in het gebruikelijke *exuvias* veranderd.

Digitized by Google

Neffens de tombe opden elephant staet de *Deucht*, gewapent gelyck de godinne Pallas, den prince vande doot (de welcke, als hem vliedende, ter syden vuyt valt) ontweldigende. Boven vuyt het graft vliecht eenen dobbelen arent, op haeren hals draegende de wapenen vanden prince met dit chronographicum:

NON MortaLe petIt DIenVs IoVIs aLIte (1) sangVIs.

Voort t'graft, tusschen de ooren vanden elephant, staet de *Fame*, een kyndt acht iaren oudt, de trompet, tot verwonderinge van een igelyck steeckende, teenemael gecleet met pluymen van verscheyden coleuren. Inde vane, die aende trompette hanght ende representeert t'wapen van Oistenryck, staet den name vanden prince: ALBERTUS AUSTRIACUS (2) aen d'een zyde, van d'ander dit anagramma:

CREVIT SUB ASTRA LAUS.

Een ander iongen marcheert voor, draegende op eenen hoogen stock dit anagramma:

VIRTUTE NIXUS EN MONARCHA BELGII
SUB ASTRA SIC LEVATUR (3).

Dit stuck, vyfftien voeten hooge, is seer vermaecklyck ende heerlyck om sien.

Hier naer volght de *Maecht van s'Hertogenbossche* inden rauwe gecleet, sittende onder eenen eycken boom, haer bedroevende over de doot vanden prince, heeft in-

(1) *Alite;* bij Van Heurn verkeerdelijk: *salit.*

(2) *Austriaeus;* Van Heurn verkeerdelijk: *Austricus.*

(3) Van Heurn las verkeerdelijk *cujus* voor *en* en *laevatur* voor *levatur.*

Digitized by Google

de handt t'wapen van Shertogenbossche, ontrent haer is het al bedeckt met swart bay, ende inde ses bolwercken, representerende die vande stadt, staen ses de principaelste deuchden, die welcke bysonderlyck vuytschynen inde borgers van Shertogenbossche, al gecroont met laurieren, hebbende elck een syde baniere van verscheyden coleuren, op dewelcke staet den patroon van elck bolwerck. Inde poorte vande stadt staet den H. Ioannes evangelista, patroon van dese stadt; boven syn hooft inden boge vande poorte is dese inscriptie:

ETIAM HAEC MIHI CREDITA VIRGO.

Ende een weynich hooger:

NIL OBSUNT ACONITA AUT VIS CADENTIS AHENI:
CATTE (1) URBEM HANC FRUSTRA MARTE VEL ARTE PETIS.

Voor de voeten vande *Maecht* staet de *Eendracticheyt*, twee cleyne kynderen, welcker beenen onder soo aen een quamen, dat het maer een lichaem scheen te wesen, de aermen behendelyck onder malcanderen gevlochten. Dit syn de ses deuchden inde bolwercken staende:

Religie ut supra, hebbende inde handt een witte baniere met een purpuren frenie (2), opde welcke staet het beelt van onse lieve Vrouwe. *Rechtveerdicheyt*, gecleet gelyckmen die gemeyndelyck schildert, hebbende een bloetverwige vane met het beelt vanden H. Albertus. *Getrouwicheyt*, eenen iongen heerlyck gewapent, met eenen hont,

(1) *Catte.* In de copie staat *Cattae.* Deze schrijffout heb ik met Van Heurn veranderd.

(2) *Frenie, frengie, frangie,* franje; Kil.

Digitized by Google

hebbende een lausuren (1) vane met het beelt vande heylige Anna.

Fortitudo, vromicheyt, toegerust gelyck dyen vromen Romeynschen helt Mutius Scevola, draecht een purpuren vane met het beelt vanden H. Philippus.

Wackerheyt, met eenen haen, hebbende eene groene vane met t'beelt vanden H. Anthonius.

Behendicheyt, gelyck eenen Mercurius, met coopmanschap ende synen scepter met twee slangen doorvlochten ende de hoorens van overvloedicheyt, hebbende een zeegroene baniere met het beelt vande H. Elisabetha. Dese machine, twintich voeten lanck, twelffve breet, wordt getrocken van sess peerden tot der aerden toe met swarten bay behangen, soo datmen de raderen nyet sien en coste.

Parnassus is gelyck een steenrotse opde welck sitten de negen *Musae* fray verciert, maer hebben altesamen eenen swarten doeck tot teecken van rouwe over den prince; daer sitten oock by *Apollo* ende *Mercurius*, al te samen droefve musycke van het overlyden vanden prince singende. Dese musycke wordt vervult door vyff speelmans, dewelcke soo heymelyck inde rootse (2) sitten, datse nyet gesien en connen wordden. Dese machine is twintich voeten hooge, vuyt wiens tsop (3) het peert Pegasus over de huysen schynt te willen vliegen. Rondsom den voet vanden berch staen dese chronographica:

PARNASSVS FAVTORE DOLET SPOLIATVS (4) ET IPSE:
AONIAE NYMPHAE NON NISI TRISTE SONANT.

(1) *Lausuren, l'azure*, hemelsblaauw.
(2) *Rootse*, rots, steenrots.
(3) *Tsop* of *sop*, top, toppunt.
(4) *Spoliatus;* VAN HEURN verkeerdelijk: *spoliatur*.

Digitized by Google

Aliud.

DVCIs eeV (1) fVnebre fatVM.

Aliud.

fata o seVera fertIs heV nostrVM DeCVs.

Aliud.

tVne ergo DVX Magne IaCes?

Dese machine is de laetste van al, de welcke op bedeckte raders van peerden, al met swarten bay behangen, tot groote verwonderinge van een iegelyck, wordt voort getrocken.

Item daernae volgen de heeren vanden cappittule mette voordere clergie, die gewoon syn te gaen mette generale processie, mette cruyssen sonder vane, die welcke vergaderen sullen in sint Ians kercke voors., ende van daer ordentelyck comen tot ontrent het Minderbroeders clooster ende aldaer verwachten hunnen tour, behoudelyck dat de hooffden der selver sullen comen opt stadthuys ende sullen dyen volgende gaen achter het gewanthuys om, door die gevangen poorte en. Toorenstraet, door de tooren doore inde voors. kercke, hen verdeylende ende houdende geduerende den dienst in onser L. Vrouwen choor inde gangen aen beyde de syden vanden choor, vuytgescheyden de heeren vanden capitule, die welcke sullen blyven en. gaen inden choor sonder dat de conventualen sullen offeren, sonder oock dat de heeren vanden cappittule oft andere vande clergie naeden dienst wederom opten stadthuyse sullen comen, maer sal ieder van hun gaen naer syn huys en. convent.

(1) *Heu;* Van Heurn verkeerdelijk: *heus.*

Digitized by Google

Item naede clergie sullen volgen twee ende twee die gene, die de toortsen, mette wapenen van syn Hoocheyt daeraen, sullen dragen, welcke wapenen van wegen deser stadt sullen wordden besorcht, maer de toortsen sullen moeten wordden betaelt ende besorcht gedragen te wordden byde naevolgende, te weten: igelyck schepen, gesworen, raedtsheere, griffier, secretaris, der selver stadt rentmeesters een tortse; item elck ambachte twee tortsen; ider schutterye twee tortsen; O. L. Vrouwe broederschap twee tortsen; item elcke parochiekercke, clooster, cappelle, heyligen Geest ende groot gasthuys een tortse, ende daerenboven de voors. stadt vyff ende twintich tortsen. Ende sullen allen deselve tortsdragers hun houden, int verwachten van hunnen tour, aende merckt, tegenover t'stadthuys tusschen de Flesse ende de Werelt, ende incommende inde kercke, sullen hun stellen aen beyde de syden naest de pileernen inden buyck vande selve kercke, beginnende van sint Eloys altaer aen d'een syde en. van sinte Sebastiaens altaer aen d'ander syde tot aenden clocken toren toe; welcke tortsen ende wapenen een ieder naer den dienst met hem nemen sal. Ende sullen inde kercken, cloosters ende cappellen deselve wapenen ter memorien van syne Hoocheyt worden opgehangen ende de tortsen inden dienst der kercken gebruyckt.

Item daer naer sullen volgen de personaigen, die de representatien ende funeralien dragen sullen, de welcke genomen syn vuyt den rade der selver stadt, ider op syn ordre, beginnende vanden iongsten, te weten:

t'samen { Mr. Aelbrecht van Broegel ende Seger Segerssoen — het emblema van syn Hoocheyt;

ionck. Ger. van Broechoven — de baniere van Brabant;

Digitized by Google

Mr. Gerard van Hoornbeeck — den grooten standaert van syn Hoocheyt;

Godef. Loeff vanden Sloot — de baniere (1) vanden eertshertoge;

neffen een
- Mr. Ian van Thulden — het wapen van Hongaryen;
- Mr. Iacob vander Cammen — het wapen van Portugael;

neffen een
- Mr. Ian Bardoul — het wapen van keyser Maximiliaen;
- ioncker Peter van Gestel — het wapen van Spaingen;

Mr. Robert van Vooren — den thimber (2);

Mr. Gerardt van Soemeren (3) — het wapen vanden ertshertoch;

Anthony Pynappel — den wapenrock;

ider aen een syde
- ioncker Peeter van Broeckhoven
- Mr. Rogier v. Griensven

— het peert, gecleet met een swart fluweele kleet met een root sattynen cruys daerover, behangen met vier schilden, wesende vier vande quartieren van syne Hoocheyt;

Lambert Remmens — het gulde vlies;

Mr. Herman Pelgrom — den scepter;

ioncker Willem van Reys — het sweert;

Mr. Iacob van Balen — den eertshertochs hoet;

(1) *Baniere;* Van Heurn verkeerdelijk: *handschoenen.*

(2) *Thimber,* zegel.

(3) Zie over dezen regtsgeleerde Dr. Heremans, *Bijdragen over Noord-Braband,* dl. II, bladz. 5-48.

Digitized by Google

t'samen { Iohan vanden Bosch, stadthouder, ende Marten Fierlants, raedt ende rentmeester vande domeynen, — de representatie vande doot, beteeckenende: *quod mors sceptra ligonibus aequat.*

Daer naer myn eerweerdichste heere den biscop int pontificael van *Requiem*, tusschen diaken ende subdiaken, met syne eerweerdicheden cappellanen en. acolitis (1).

Item sal daer nae volgen de tombe, bedeckt met een swart fluweelen cleet, met een wit syden cruys daer over, ende met wapenen behangen gelyck het peert; ende sal deselve tombe gedraegen wordden byde vier oudtste lieutenanten van ider vande vier scutteryen, nyet wesende vande twee ierste leden der selver stadt, ende dat sonder baere op hunne schouweren.

Welcke voors. lieutenants de tombe int choor op haere plaetsche met eerbiedinge devotelyck gestelt hebbende, sullen een weenich aldaer vertoeven ende daer nae ieder hem vertrecken by syne scutterye, om mette selve te comen offeren.

Item sullen voor, neffens ende achter de voors. tombe gaen twelff ioncxkens, gecleet inden rauwe, bloots hooffs, hebbende ieder een geele brandende flambouwe, aen ieder hangende het wapen van syn Hoocheyt, te weten, twee vande grootste voor ende twee achter, ende vier vande cleynste aen d'een syde ende de resterende vier aen d'ander syde, de welcke gedurende den dienst op heane plaetsche byde tombe sullen blyven staen ende naeden dienst mette flambouwen thuys gaen.

Daer nae sal volgen den rauwe, te weten: myn heere de baron van Grobbendonoq, gouverneur, geleydt tus-

(1) *Acolitis, acolitae*, missedienaars.

schen de eerweerdige heeren, heeren en. meesteren Iannen Hermanni, deken van sint Ians, en. heeren en. meesteren Franchoisse van Ghestel, prothonotaris, canonick graduael, archipresbyter en. officiael; daer na ioncker Philips van Brecht, heere van Hagoirt etc., hooge ende lege schouteth der selver stadt ende meyerye, met ionckeren Henricken van Gestel, president, vergeselschapt; daer nae Mr. Ian van Broegel en. Mr. Ian vande Velde, die volgen ioncker Goyardt de Ieger ende ioncker Michiel de Borchgrave, heere tot Oerle etc.; daer nae Mr. Marten van Wermont en. Mr. Iacob Vercuylen; item Mr. Aert van Broechoven ende ioncker Iacob de Cock de ionge, alle scepenen; item heer Aelbert van Dungen, riddere, ende ioncker Guiliam Absloons, geswoirens; daer naer de heeren vanden rade, greffier ende secretarissen: alle de welcke sullen ingaen ende blyven inden hoogen choor.

Daer nae volgen de dekenen vande ambachten en. geswerens der selver, vergadert opt stadthuys, die hen sullen stellen inden buyck vande kercke aen beyden de syden voor de tortsen; daernae sullen volgen de vier schutteryen al twee ende twee alsvoors. in ordre, te weten: den ouden Voetboge de ierste, den iongen Voetboge de tweede, den Handtboge de derde, ende de Cloveniers de vierde; ende sullen die vanden ouden Voetboge vergaderen aende merckt tusschen het Molenyser ende de Swaen, den iongen Voetboge tusschen den Swaen ende Rethorycker kamer, den Handtboge van daer tot voor den Bock, ende de Cloveniers van daer totte Drye Coningen; daer nae de capitainen ende officieren vande wycken etc.; ende sullen inde kercke hun onthouden in vuegen naevolgende, te weten: den ouden Voetboge voor Bacx choorken, den iongen Voetboge voor onse L. Vrouwen choor

Digitized by Google

boven, den Handtboge inden ganck van hennen altaer van sinte Sebastiaen, ende de Cloveniers inden ganck by hennen altaer van sinte Christoffel.

Daer nae sullen volgen de capitainen, lieutenanten ende vendrichs vande wycken, met de gene als raedtsheeren aende poorten waeckende ende nochtans geen raedtsheeren synde, de welcke vergaderen sullen ontrent den Papegay t'eynden de Cloveniers als voors. staet, ende sullen inde kercke hun onthouden achter de selve Cloveniers.

Item sal by den rentmeesteren van wegen der selver stadt besorcht wordden dat het choor ende t'oxal binnen en. buyten met swart laecken behangen sy, ende buyten opt ocxael het blasoen met de wapenen van syn Hoocheyt van vader ende moeder ten beyden syden, ende met groote letteren geschreven, in goede ordre voor t'selve ocxael alomme vastgemaeckt sy de naevolgende epigrammata, chronographica, anagrammata etc.

Chronographicum.

sILVa tIbI atras aLberte has apparat aras,
non poterat MerItIs aeqVa, Dat apta (1), tVIs.

Aliud.

DVX Vt paLMa fLorebIt (2).

Aliud.

heV, sVMVs orbatI tanto DVCe (2).

(1) *Dat apta;* Van Heurn maakt daarvan: *daptare.*

(2) Dit opschrift is bij Van Heurn weggelaten.

Digitized by Google

Aliud.

VRBS BVSTVM DVCIS (1).

Onder staet dit epigramma:

QUANDO VNO DVCIS EST VRBS IN FUNERE FUNUS,
NON BVSCVM, BVSTVM SED DVCIS ESSE POTEST (1).

Chronographicum.

PACIS CVLTOR PACEM NVNC IN COELIS INVENIET (1).

Epigramma.

PACIS AMANS PRINCEPS POSTQUAM PAX AUREA TERRAS
DESERIT, AD SUPEROS HANC QUOQUE PROSEQUITUR.

Chronographicum.

TERTIO IDVS IVLII E TERRA MIGRAT ALBERTVS (1).

Singultus.

ALBERTUS, CESSATE OCULI, CUR MITTITIS IMBREM?
CUR FLUIT IN MOESTAS LACRYMA MULTA GENAS (1).

ALBERTUS, FLOS ILLE DUCUM, DECOR ILLE HEROUM,
QUID PROHIBES INFANS DICERE PLURA DOLOR (1).

ALBERTUS, DOLOR HEU SINGULTIBUS INTERRUPTIS
SUSPENDIT LINGUAE PRAECIPITANTIS ITER (1).

ALBERTUS, CESSA TANDEM, DOLOR IMPROBE CESSA,
ET PATERE (2) HOC UNUM DICERE: OCCUBUIT (1).

(1) Dit opschrift is bij VAN HEURN weggelaten.
(2) *Patere;* in de copie staat verkeerdelijk: *patre.*

Digitized by Google

Item sullen de heeren vanden cappitule heerlyck vercieren den hoogen altaer soo ende gelyck syn Hoocheyt competeert, ende mede procureren, dat de sangmeester mette musiceenen den dienst doen opt ocxael, om de plaetse int choor voor de tombe ende voor de personagien te mogen ledich hebben.

Item sal oock de puye vant stadthuys rontom behangen worden met swart laecken, het blasoen int midden ende aen elcke syde het wapen van syn Hoocheyt, gelyck als voor opt ocxal, ende met groote letteren perfectelyck geschreven, in goede ordre wordden opgehangen de chronographica, epigrammata etc. hiernaer volgende.

Chronographicum.

sILVa tIbI trIstes, aLberte, InstaVrat honores;
hos tIbI te DIgnI pIgnora aMorIs (1) habe.

Epigramma.

CUR TU PRAE RELIQUIS TRISTES DAS SILVA CUPRESSOS?
SILVA ES, CUPRESSOS TU DARE SOLA POTES (2).

Chronographicum.

per astra VIrtVs prInCIpI panDIt VIaM (2).

Epigramma.

VIRTUS AD SUPEROS EVECTUM GAUDET ALUMNUM;
PRAESIDIUM IN TERRIS SED PRAEIISSE DOLET (2).

(1) *Amoris;* bij Van Heurn verkeerdelijk: *mortis.*
(2) Dit opschrift heeft Van Heurn weggelaten.

Digitized by Google

Aliud.

NON SILVAE ERIPITUR PRINCEPS DUM REDDITUR ASTRIS,
INDE SUIS MITTET, QUAM PETIISSET, OPEM (1).

Chronographicum.

DIsCITe IVstItIaM eX Ipso (1).

Aliud.

IVstItIa sIne MIserICorDIa non eaIt IVstItIa (1).

Epigramma.

SILVADUCIS PERIIT, CUM DUX NEC SILVA SUPERSINT:
FALLOR AT INVICTA EST, NEC PERIISSE POTEST.
QUI MODO LUCUS ERAT NUNC URBS CULTISSIMA SILVA EST,
PROQUE FERIS ACRES NUNC HABET ALMA VIROS.
DUX QUOQUE SIDEREO TERRAS MUTAVIT OLYMPO,
ATQUE ITA SED VULTU RESTAT UTERQUE NOVO.
SEDIBUS EST MELIOR FACTUS DUX, SILVA COLONIS,
QUIS NON HOC OPTET SE PERIISSE MODO (1)?

Item sal den voorsadel van het stadts huys oock behangen wordden met swart laken, het blasoen tegen de schouwe, mette wapenen ter beyder syden als voor.

Item sal int midden vanden voors. sadel gespreyt wordden swart laecken, om daer op gestelt te wordden de tombe met de twelff ioncxkens daeromme alsvoor.

Ende sullen myn eerweerdige heeren, d'eerweerdichste heere de biscop int pontificael van *Requiem* met diaken

(1) Dit opschrift heeft Van Heuan weggelaten.

Digitized by Google

ende subdiaken sitten op drye stoelen daer toe te stellen naest achter de voors. tombe inden voors. sadel, ende daer achter de heere gouverneur inden covel met den heere deken en. prothonotaris voorschreven op drye stoelen alsvoor. Myn heere de schouteth sal sitten voor aen, ter plaetsche daer de vierschaele [*sic?*] wordt gehouden, ende d'ander heeren scepenen soo voorts vervolgen, de sitplaetsche ende den vloer met swart laecken als voor bedeckt synde.

Item de heeren gesworens ende raedtsheeren, draegende de voors. representatien, sullen mette selve representatien sitten lancx den sadel voors., ter wedersyde vande tombe, opde Spaensche stoelen tot dyen eynde aldaer te stellen, in sulcker vuegen dat degene, die t'doonste (1) voor de voors. tombe sullen gaen, naest byde selve sullen sitten, ende soo ordentelyck d'een den anderen volgen.

De dekenen ende gesworens vande ambachten sullen ten beyden syden achter de voors. stoelen soo opden voors. sadel als daervoor hun houden, om van daer ter trappen aff neffens sint Nicolaes op henne ordre als voor te gaen ende de voorgaende immediatelyck te volgen.

De hellebaerdiers vanden heere gouverneur sullen ten beyden syden vanden selven heer gouverneur gaen, ende de twee groenroyen, te weten, Van Asten ende De Greve, neffens de scepenen, bloots hooffs, met hunne groen royen inde hant, om te beletten het gedrang vant volck.

Item twee vande hellebaerdiers van myn heere den schouteth sullen gaen ten beyden syden, mette schoole (2) op ende nederwaerts, om t'gedrang te beletten als voor.

(1) *T'doonste*, digtste.

(2) *Schoole*, stok, van boven met eenig sieraad voorsien. Zie KILIAN.

Digitized by Google

Item twee vande selve hellebardiers sullen gaen ten beyden syden mette personaigen, ten eynde als voor, ende de resterende hellebardiers sullen aff ende aen gaen neffens de dekenen ende andere persoonen.

Item de bastionniers van onser Lieven Vrouwen broederschap sullen in ordre houden de gene draegende tortsen, soo int gaen als inde kercke.

Item Gerardt van Cleve, custer van onser Lieven Vrouwen, ende Peeter Corstiaens sullen de voors. ioncxkens mette flambouwen om de tombe gaende, dirigeren ende gade slaen.

Item Iacob, den custer, sal den heeren inden choor comende, ideren syn plaetse wysen, ende ten offer gaende, dirigeren.

Item Wouter Bormans, oudtste groenroede, sal opten stadthuyse, opde merckt ende inde kerck igelyck volgende het gestelt ordre dirigeren.

Item den knecht vande capitainen sal elcken vande schutteryen wysen syn vergaderplaetse, soo opde merckt als inde kercke, ende den selven wete doen alsmen sal offeren.

Item de provoosten vande schutteryen sullen ider int hun debvoir doen, dat de schutteryen wel in ordre gaen ende t'gedrange vant volck belet wordde.

Item de twee ingebieders sullen hun begeven te peerde ende ten beyden syden vanden tocht op ende aff ryden, om den tocht sonder interval te doen volgen ende het overloopen ende beletselen van t'volck te helpen affweeren.

Item de voors. personagien, incomende int choor, sullen hebben de plaetsen als volght, te weten: de gene, gedraegen hebbende het emblema, namentlyck, Segert Segertssen ende Mr. Albert van Broegel, tegens den rugge

Digitized by Google

vanden coperen beelde int choor, genoempt den David, ende de gene, gedraegen hebbende de banniere vanden eertshertoge, rechts voorden selven cooperen David opde Spaensche stoelen aldaer te stellen; de gene, gedraegen hebbende den grooten standart, opten lesten Spaenschen stoel, daer neffens opde rechtersyde nae by het leech gegestoelte te stellen, ende degene, gedraegen hebbende de banniere van Brabant, opde slincker syde opden lesten stoel, oock naeby het leech gestoelt, ende alsoo ider ordentelyck ten beyden syden opwaerts, soo dat de gene vande personagen naest voor de tombe gegaen hebbende, wederomme naest byde tombe sullen comen te staen ofte sitten opde stoelen aldaer dyen volgende te stellen.

Item die inden covel gaet met den eerweerdige heere deken en. prothonotaris voors., sullen henne plaetschen nemen int gestoelt vanden eerwerdigen heere biscop, ende soo vervolgens de heeren schouteth, schepenen, geswoirens, raedtsheeren, griffier en. secretarissen op henne ordinarisse plaetschen.

Item het peert sal buyten het choor voor d'ocxael bewaert worden byde dienaers vande edelliedens tselve geleyt hebbende, de welcke sullen staen int choor onder d'ander personagien op hen ordre, haelende het peert aende deure alsmen sal offeren, ende den dienaers weder overleverende int vuytgaen.

Item sal int offeren gehouden wordden d'ordre hier nae volgende, te weten: myn heere de gouverneur, gaende inden covel ende geleyt alsvoor d'ierste, gaende neffens het heylich sacraments huys achter om den hoogen altaer; daer nae myn heeren den schouteth en. scepenen tot den lesten scepen toe; daer nae sullen volgen de personagien, beginnende vanden oudtsten, gegaen hebbende

Digitized by Google

naest de tombe, ende soo voort ider op syn ordre met de funeralien by hen gedraegen, de welcke geoffert hebbende, weder sullen gaen ider op syn plaetsche; daernae sullen volgen de heeren geswoorens ende vanden rade, die nyet en syn geweest vande personagien, ende daer nae de greffier ende secretarissen.

Item de dekenen vande ambachten, hunne gesworens, schutteryen ende wycken, soo die gegaen hebben, sullen volgen, incommende door de groote choor deure ende gaen over de slinckersyde neffens het heylich sacraments huys, achter om den grooten altaer, ende alsoo vuyt door de deure tegen over sinte Nicolaes ider nae syn plaetsche. Gelycke ordre sal gehouden wordden in het tweede offeren, vuytgenomen dat die vanden capitule de tweede reyse sullen voor offeren.

Item nae dat den dienst sal geëyndt wesen, sullen de funeralien den heeren, deselve gedraegen hebbende, wordden affgenomen, inde logie bewaert, ende t'peert inden stal geleydt. Ende sullen mynen heeren de gouverneur, geleydt als voor, schouteth, scepenen, geswoirens, raedtsheeren, secretarissen, dekenen ende gesworens vande ambachten, schutteryen etc. vuytgaen door de logie deur, buyten langst de kercke, door de Kerckstraet ende corte Kerckstraet, ende alsoo over de merckt opte trappe vanden stadthuyse, neffens de Gaffele, tot inden grooten sadel vanden stadthuyse, alwaer myn heere de gouverneur syne plaetsche sal nemen opten middelsten stoel, rechts voorde schouwe, en. de eerweerdige heeren deken en. prothonotaris ider aen een syde.

Item myn heere de schouteth voor aen, ter plaetschen daer de vierschale wordt gehouden, ende d'andere heeren soo voort vervolgende; item de heeren gesworens en-

Digitized by Google

raedtsheeren ten weder syden opde stoelen int midden vanden voorschreven saele te stellen, ende de dekenen ende geswoirens vande ambachten ten beyden syden daer achter, ende voor int incommen soo ende gelyck sy int beginsel gestaen ende geseten hebben, iegelyck naer syn qualiteyt ende ordre inden raedt deser stadt, maer die vande schutteryen en. wycken sullen int wederkeeren passeren beneden neffens het stadthuys tot ontrent het gulden Harnas, ende van daer t'huys gaen.

Sondaechs, den twelffsten Septembris xvj° een ende twintich, is d'vuytfaert van onsen genadichsten heere, hooch loffelycker ende onsterffelycker memorie, Albert, eertshertoch van Oistenryck, hertoch van Brabant etc., in vuegen hier voor verhaelt, binnen der voors. stadt, conformelyck der voors. ordonnantie en. maniere, devotelyck en. solemnelyck, met groote modestie gehouden, ende nae dat de voors. heeren ende drye ledenen, als voorschreven is, vuyter kercke syn wedergekeert tot opten voors. sadel vanden stadthuyse, heeft aldaer Mr. Ian van Thulden, een van deser stadts pensionarissen, naersommier verhael vande goede regeringe van syne Hoocheyt ende weldaden byden landen ende de voors. stadt daer van genoeten, den voors. heeren en. drye ledenen van hunne gedaene debvoiren van wegen deser stadt bedanckt, vuytsprekende dese naevolgende woorden:

»Eerweerdige, edele, wyse ende voorsienige heeren; eersame dekenen ende geswoorens vande ambachten.

»Het is t'zedert den sesten dach der voorlede maent van Mayo gepasseert den tyt van drye ende twintich ia-

Digitized by Google

ren, dat den grootmachtichsten catholycken coninck Philippus den tweeden, hooger ende onsterffelycker memorien, dese Nederlanden beval ende begaff ten houwelyck met syne Maiesteyts dochtere Isabella Clara Eugenia, infante van Spaingnen, aenden doorluchtichsten prince, d'eertshertoch Albert, hoochloffelycker ende onsterffelycker gedachten, wiens droevige vuytfaert op heden binnen deser stadt is gehouden. Daer en is nyemant van dese treffelycke vergaderinge, oft hem en is genoch bekent de vaderlycke voorsorge ende sorchvuldige affectie, daermede syne Hoocheyt geduerende den selven tyt van drye ende twintich iaren alle syn ondersaeten in dese Nederlanden int generael, ende dese getrouwe stadt mette inwoonderen der selver int particulier, soo in tyde van vrede als van orloch heeft geregeert, als hebbende tot meermaelen hem selven gepresenteert in verscheyden occasien, ende nyet gespaert synen eygen persoon in merckelyck peryckel van syn leven, om mette wapenen de bescherminge, conservatie ende welstant van dese landen, ende int particulier van dese stadt, te besorgen ende te voorderen, ende daer nae geprocureert het onlancx vuytgegaen twelff iarich bestant, daervan men de vruchten volcomelyck heeft genoten, ende sonder twyffel soude, nae syne aengeboren vreetsamige goedertierenheyt, alle dese Nederlanden, eer cortte iaren voorts, hebben gestelt in haeren ouden fleur ende volcomen peys, indyen Godt gelieft hadde syn leven te verlengen. Syn Hoocheyt inden leven wesende heeft seer wel geweten, dat eenen prince, die, sonder byde hant te hebben het behulp vande wapenen, oock in tyde van vrede wilt regeren, alleenlyck precario ende by gedoochenisse van syne naebuerlycken princen ende landen is regerende, die noot

Digitized by Google

gebreck van oirsaecken en hebben, om op hennen ongewapenden naebuer t'impieteren, als sy weten henne macht meerder te wesen: heeft daeromme syne Hoocheyt alleynskens stervende, besorcht allen t'gene, d'welck tot versekeringe van dese landen ende tot dwanck vanden vyant, in cas ons deselve tot de redenen nyet en soude willen verstaen, is gerequireert, hebbende daerinne gevolcht het exempel vande oude Romeynen en. andere bellikeuse natien, die nyet en verwachten tot dat den vyant soude wesen int lant oft voorde poorten, maer den selven sochten te prevenieren, om alsoo den meesten oorlochs last opten hals vanden vyant te leggen, ende daer door te beter tot het effect van d'oorloch, te weten, totten peys te geraecken, daer toe men heeft connen mercken allen d'actien van syne Hoocheyt eenichlyck te hebben gestreckt. Ten is nyet het tegenwoordich voornemen alhier int lange te verhaelen de keyserlycke ende coninclycke affcompsten, de treffelycke en. victorieuse exploicten van oirloge, heroicque faicten ende andere loffelycke actien van desen wyt vermaerden prince, t'sy in feyt van oirloge, in vrede oft in godtvruchticheyt tot vermeerderinge vande glorie Godts, de wercken ende de versche memorie geven daer van genochsaem getuychenisse. De schuldige obligatie, die wy daer door altesamen tot syne Hoocheyt, als geweest synde onsen wettigen en. natuerlycken heere, syn houdende, verplicht ende vermaent ons, om synen naem ende memorie, soo veele in ons is, te houden ende te maecken onsterffelyck; syne siele, die ontwyffelyck leeft by Godt inde eeuwige glorie, eyst onse gebeden in teecken van danckbaerheyt. Dit is, myne heeren en. goede mannen, d'eenich recompens, d'welck haere Hoocheyt, de doorluchtichste princesse infante van Spaingen, by haere

Digitized by Google

brieven is versueckende, ende tot welcken eynde gedient hebben de debvoiren by uwe eerweerdicheden, edelheden en. eersaemheden op heden met sonderlingen yver gedaen ende bewesen, daer over deselve van wegen deser stadt hoochelyck worden bedanckt."

Item de representatien vande funeralien soo ende gelyck die solemnelyck ten vuytfaert vanden stadthuyse inden hoogen choor van St. Ians evangeliste kercke deser stadt syn gedraegen geweest, syn in ende op een kaste ordentelyck gestelt, ende achter den hoogen altaer boven int selve choor van St. Ians kercke gehangen neffens de gene van onsterffelycker memorien Philippus, de tweede van dyen naem, coninck van Hispanien, hertoge van Brabant etc., inden iare xv° acht ende tnegentich gestorven, ende dat aende suyt syde der selver kaste; op welcke ierstgenoemde kaste met groote vergulde letteren geschreven staet dit chronographicum:

ALBERTO AVSTRIACO.
PATRI PATRIAE
16 DICAT CONSECRAT 21
SILVADVCIS.

Ende syn inde weke naer t'voors. vuytfaert ierstvolgende in allen d'ander parochie kercken ende soo mans als vrouwen cloosteren solemnelyck gecelebreert singende missen van *Requiem* voor de siele van syne doorluchtichste Hoocheyt, de welcke sy in eeuwiger glorien. Amen.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch, onder de losse stukken.

Digitized by Google

DE SILVAEDUCENSIS CIVITATIS

AB HOSTIBUS OBSESSAE LIBERATIONE.

Digitized by Google

Ea, quae *de Silvaeducensis Civitatis ab hostibus obsessae liberatione* sequuntur, exscripta sunt ex opere rarissimo, cui titulus: *Historica narratio profectionis et inaugurationis Ser. Belgii Princip. Alberti et Isabellae. Auctore* JOANNE BOCHIO. (Pag. 498—500.) *Antverp.* 1602. Fol.

Digitized by Google

De Silvaeducensis Civitatis

AB HOSTIBUS OBSESSAE LIBERATIONE.

Non irrito hoc opus voto claudimus, nec vano omine; cui summam typographi cum manum imponerent, subitus gravisque de obsessa civitate Silvaeducensi ab hostibus Batavis, sociisque perduellibus, nuncius advolavit: qui recenti Berckensis opidi in Rheni ripa siti expugnatione, insolentes et feroces (quo fuerant potiti quod Albertum Archiducem ejusque copias in obsidione in Flandris Ostendana scirent distineri: facta a militibus praesidiariis, qui strenue se gesserant, prius deditione, quam missa a Principe nostro auxilia, magnis licet itineribus venientia, adesse illis possent; imminens periculum, quod ab hoste opidum arcte cingente, ac cuniculos agente obsessi metuebant, pactione avertentibus) rem arduam sunt aggressi, ac Silvaeducensem, quartam inter metropoles Brabantiae urbem (Anabivaritos hoc tractu quidam locant, alii Aduaticos, tametsi Antverpiensibus sedes illas tribuat Joannes Goropius Becanus in Aduaticis) virium suarum confidentia adoriri atque acriter oppugnare decreverunt.

Eam illi civitatem, si quam aliam in Belgio, a tumultuum exordio in partium suarum factionem pertrahere,

Digitized by Google

situs opportunitate, quod Bataviae sit finitima, ac gentis bellicosae fortitudine et potentia allecti et incitati, quod ingentia inde commoda sibi exspectarent, loco ad praedas convehendas idoneo, et securitati suae consulerent, si urbis munitissimae propugnaculum adiicerent; occultis primum artibus, machinisque latentibus, deinde vi aperta, maximoque nefarii belli apparatu invadere et expugnare conati sunt.

Anno igitur septuagesimo octavo supra sesquimillesimum tacita consilia de praesidiariis intromittendis, qui in suae factionis verba juraverant, frustra inierunt, civibus illorum conjurationi non minus animosae quam celeriter resistentibus. Heusdani opidi praefectus, quod tribus circiter milliaribus Silvaducis abest, Henrici Agilaei et aliorum conjuratorum opera, tres peditum cohortes apertis mane portis, quibusdam e collegio Dimicatorum (Phratriae nomen est, civitatis custodiae antiquitus ordinatae) ejusdem facti consciis, et excubias tum habentibus, in patriae perniciem ac oppressionem, introducere nitebatur. Et jam portae imminebat, eamque occupasset, nisi in vicino habitantes cives confestim advolassent, et periculi magnitudinem porta clausa propulsassent. Interea Agilaeus falsos de quibusdam e medio tollendis, rumores dispergebat, mandata se habere in sinu palam jactabat, de Magistratu comprehendendo, se ipsum vero subsellia conscensurum, rerumque potiturum ante vesperam asserebat. Ad hanc rem parati quadraginta sive milites clanculum submissi, sive sicarii e latebris educuntur, quibus se adjungunt reliqui conjurati, praecipuam urbis portam, quae a Vuchtensi suburbio vocatur, armati invadunt, eamque fabrilibus malleis effringunt. Introrsus se com-

Digitized by Google

muniunt plaustris raptim dispositis, donec copiae militares, quae ab urbe nonnihil retrocesserant, facto reditu adessent. Verum civibus accurrentibus velut ad commune incendium restinguendum, conjurati et sicarii, caede utrimque orta, urbe sunt ejecti. Praetereo quid Comes Hogenlous obtulerit, qui cum militaret Ordinibus Hollandiae, ingentem sciebat se gratiam initurum, si Silvaeducensibus persuadere posset, ut duas peditum cohortes, turmam unam equitum suorum admitterent, qui cum visum esset, introitum pluribus darent. Varios itaque sermones in vulgus dissipabat, regiosque milites non ad urbis praesidium, sed ad direptionem adventare ferebat. Per vectorias item naves insidias struxerunt, quas specie commeatus pecuniae in stipendium copiis Casimiri, Silvaeducensem agrum depraedantibus, subvehendae apparaverant. Sed cum neutrum succederet, simulato subsidio obsessis Trajecti ad Mosam ferendo, ducto in finibus Silvaeducis exercitu in urbem invadere, ac flamma ferroque omnia miscere, fortunasque civium diripere meditabantur. Plebs portis occlusis, invitis dimicatoribus aliisque conjuratis, qui signo per incendium foris suis dato, armati pernoctabant, urbem servavit. Nec seditionibus frequenter concitatis, quae non sine sanguine exstinctae quieverunt, efficere potuerunt, ut a religione Catholica deficeret, et Regis obsequium ea civitas exueret. Neque alio pacto suae tranquillitati et securitati potuit consulere, quam decreto illo, quod mense Julio anno septuagesimo nono tulit, libere abeundi quibus videretur, cum supellectile et bonis, facta potestate. Discesserunt conjurati et factiosi homines, metuque civitatem quo perculsa et afflicta jamdudum trepidaverat, tandem liberarunt.

Digitized by Google

Quamvis autem Batavi postea non cessaverint occultis consiliis et proditionibus optimam rem publicam et fidelissimam persequi et lacessere, conatu tamen irrito eidem inhiarunt, usque ad annum octogesimum quintum mense Januario, cum in eam invaserunt majoribus quam unquam antea viribus ac certiori potiundi fiducia, res autem hoc modo fuit acta. Comes Hogenlous tria peditum millia, septem turmas equitum ducebat, milites lectissimos, quos per tenebras nocturnas latentibus itineribus locavit in insidiis extra portam Vuchtensem qua Antverpiam itur. Hic opportunae aediculae erant duae, ad diurnas excubias ante portam agendas, quas milite complevit facinori incoeptando. Aperitur mane de more porta, horam circiter octavam, versatilis pons demittitur. Hostis improviso e latebris prosilit, in cives attonitos ac numero impares impressionem facit, quosdam opprimit, dum alii intra urbem fuga elabuntur. Interea cujusdam proditoris opera partes suas, ut convenerat, agentis, custos cataractae sive trabium pensilium portae imminentium, a munere suo, ad quod ex praescripto et jurejurando tenebatur, a trabibus demittendis tantisper prohibetur, dum hostium aliqui festinanter supra portam contenderunt. Custodis duriter accepti vitae vel aetati parcitur, et in turrim vicinam senex detruditur. Signo itaque dato hostes universi celeriter accurrunt, patente porta excepti, et in urbem magno impetu, primis defensoribus facile repressis per milites scutatos, sclopisque majoribus (quos mosquetas vocant) instructos penetrarunt, moenia utrinque occuparunt, ut receptui suorum, si repellerentur, securius consulerent. Et jam de victoria certi esse videbantur, ut a minis atrocibus se nulli nec aetati nec sexui parcituros, primo hoc successu elati haud abstine-

Digitized by Google

rent. Tum cives periculi magnitudinem ob oculos ponentes tota urbe ad arma conclamarunt, hosti obviam contenderunt, pugnamque inierunt, tumultuariam quidem sine ducibus aut ordinibus, ut metus repentinus et necessitas postulabat, sed magna animorum confidentia spectatam. Dimicatur acriter tribus locis potissimum, sed omnium confertissime ad pontem molendinarium: tantaque ibi virtus civium pro aris et focis depugnantium, ardorque enituit, ut non modo impetum hostilem sustinuerint, sed ejus audaciam inhibuerint fregerintque, ac tandem retrocedere fugamque capessere portam versus coëgerint quam ubi obstructam demissa cataracta hostes offenderunt, metu per rei novitatem aucto, salutem de muris desiliendo quaerunt. Siquidem grandaevus custos ille male habitus acceptusque, ac in turrim detrusus, cum hostes ad portam servandam delegatos descendisse deprehenderet (incertum an praedae, qua potiri urbe capta impense flagrabant, stationem deseruerint, an eum reliquos viderint terga vertentes, fugam maturaverint) prorepit semianimis, occlusoque ostio demittit cataractam, excepta una trabe, cui prae turbatione ac trepidatione minus attendebat. Haec cives ignorabant pro patria pugnantes; qui ut hostem loco cedere, exitumque sibi quaerere animadverterunt, acrius instabant, et crescente multitudine additisque viribus hostes caedunt et fugant. Magnus hostium numerus saltu praecipiti in aquas prolapsus per loca fossarum vadosa evadit, alii cataractam demissam perfringentes viam fugae patefaciunt, alii qui aciem extremam ducebant, inter quos et Hogenlous, mature se recipiunt, priusquam delapsa cataracta reditus praecluderetur. Caesa hostium cadavera ducenta sunt reperta, centum aquis absumta. Ceteri evaserunt partim vulnerati, partim iner-

Digitized by Google

mes; projectis enim armis saluti consuluerant, et accepta insigni clade a civibus rejecti sunt, quinquaginta vel circiter tantum desideratis, aliquot sauciis. Actae gratiae solemnes omnipotenti Deo, qui civibus fortissimis animos addidit viresque, ut hostis acerbe ipsis insultantis impetum represserint, ac sine mercenarii militis opera, praeclaram pro patria sua defendenda, victoriam consecuti sint. Egregiam hanc virtutem civiumque fidem integram Rex Catholicus Princeps noster clementissimus magnopere collaudavit, regiis suis litteris ad Magistratum datis.

Longum foret omnia recensere quae ad hujus civitatis excidium moliti sunt, sed artibus et insidiis reliquis praetermissis, ejus obsidionis et liberationis quae ad institutum pertinet, et Principum nostrorum gloriam praedicandam, narrationem aggrediamur. Primo itaque anno post decimum sextum seculum a Beatae Virginis partu elapsum Kalendas Novembris Comes Mauricius Nassovius tentatis frustra militum animis (qui per seditionem ob stipendia non soluta opidum occupaverant quod Werteum dicitur, in Taxandria situm seu Campania Brabantiae, quos ingentibus promissis et oblata pecunia, quemadmodum ad tempus imperium detrectabant, sic et a Sacramento avertere conabatur) prope Silvamducis castra sua locat, exercitu urbem cingit, pedites octo mille, equites bis mille quingentos complectente, et celeritate studioque admirabili se undique communivit. Civitas quae militem praesidiarium non habebat, praeter duas cohortes, et unam equitum turmam, cui generosissimus Comes Vanden Berghe Adolfus praeerat, et quinquaginta equites turmae Grobbendoncanae, ad arma convolavit, atque ad defensionem necessariam se composuit. Extra portam Vuch-

Digitized by Google

tensem Praefectus urbi Antonius Schets de Grobbendonc equestri dignitate multisque vitae ornamentis insignis, excitari munitiones curat, quibus hostis potiri toto obsidionis, licet acriter oppugnaverit, tempore non potuit. Magistratus consilio et vigilantia periculis patriae occurrit, et decretis utilissimis edicto promulgatis in domibus aquam ad incendia restinguenda, scalasque poni jubet, lucernas ante singulas aedes nocte accendi ad plateas illustrandas, et pretio cariori annonam divendere, quam hoc ipso die vaeniret interdicit. Gubernator vigilumque Praefectus ad muniendam vallis et propugnaculis urbem cujusvis ordinis et sortis homines victu suppeditato invitat, ut uno tantum die civium alacritate plus operis sit confectum, quam decem antea florenorum millibus a mercenariis praestari potuisset. Post triduum duo creantur duces, hic Senatorius, alter plebejus, tympanique pulsu per urbem edicitur, ut qui militiae asscribi vellent, nomina profiterentur. Excitantur in moenibus novae munitiones, et ante portam Vuchtensem, ex praescripto Praefecti vallum ducitur forma dimidiatae lunae, qua si porta expugnaretur tueri se possent. Nec a suo munere cessavit Reverendissimus cum Clero religioso Episcopus, qui in sacris concionibus, obsessis addit animum, et supplicationes solemnes fieri curat. Adnituntur pro viribus omnes, ut nec juventus scholastica cessaverit, sed in protrahendis majoribus tormentis, in fodiendo, terraque gestanda pro suo modulo bonam operam navaverit. Accesserat proprius ad portam Vuchtensem hostis, et rupta tormenti ictu catena non levi periculo cives terrefecerat, sed per milites quosdam pretio conductos a Gubernatore, pons facibus subjectis et stramentis exuritur. Egregiam porro operam in patria defendenda cives illi praestiterunt,

Digitized by Google

qui quatuor armata sagittariorum collegia constituunt: hi strenua et continua tormentorum manualium displosione hostem moenibus arcent. Nec communis patriae periculo propulsando defuerunt viragines, quae ad buccinae clangorem nullo tormentorum fragore perterritae, ceteris operariis in terra effodienda, ingenti multitudine impavidae se adjungunt. Sexto Id. Novemb. Gravia missi veniunt mane ante lucem ducenti sexaginta milites, qui etsi numero pauci essent, mirum tamen in modum animos civium erexerunt: eosque postero die magnopere confirmarunt perlatae ab Archiduce litterae, quibus nunciabat se de auxiliis quamprimum ferendis Comiti Friderico Vanden Berghe mandata dedisse. Militis quoque praesidiarii spectata virtus fuit, qui hostium propugnaculum extra portam Hintamensem exstructum aggressus, quotquot ibi erant hostes, trucidavit. Qua clade exacerbatus, in prato Leprosorum tormenta hostis locat, summis aedibus feriendis, quo facto plus sexui imbelli terroris attulit quam civibus dispendii, ad damnum tamen quovis modo dandum, non segniter intentus. Emittit itaque candentes igne globos, quod ut inusitatum est hoc bello teli genus, ita potius horrorem incussit spectatoribus, quam ad excitandum in urbe, ut sperabat, incendium valuit. Ignitae hujus machinae exemplum nostro aevo Rex Poloniae Stephanus anno septuagesimo septimo cum Gedanum obsideret, et arcem in Vistulae ripa sitam ejusmodi tormentis quateret ac cremaret, nobis exhibuit. Ejus autem arcis munitiones ad instar murorum Gallicorum erant factae, quos Caesar describit in *Commentariis de bello Gallico* libro VII. ex trabibus perpetuis in longitudinem directis et coagmentatis. Has primum diffindi, non sphaerica forma globis, sed ferro acuminato Rex Stephanus jus-

Digitized by Google

serat, ut ad ignem concipiendum materiam in frusta vel segmenta fissam redderet aptiorem. Conjectos deinde in ferventissimos carbones globos, follibus tantisper ignibusque animavit, dum toti candescerent. Paratum injecto pulvere nitrato astabat tormentum, foenoque madefacto aut gramine superjecto, ignitus immittebatur globus, et displodebatur. Qui uti in ligna frustatim dissecta impellebatur, materiam universam facile concremavit. Hoc fere exemplo usi in domos Silvaeducensium sunt hostes: Cui tamen malo per edictum prospicitur; civibusque jubetur ut siccam in aedium tabulatis arenam et contignationibus sufficientem habeant, qua igneas illas sphaeras excipiant exstinguantque. Et tribuum Praefectis seu Vicomagistris negotium committitur, ut aedes in quas sphaeram igneam indicisse suspicarentur, conscendant et visitent, et exortum incendium diligenter restinguant. Opidani de adventu praesidii certiores facti, majores sumunt animos, quod duce Hilario de Blyleven baltheo equestri ob factum memorabile fidemque decorato, ac legionis generosi D. d'Achincourt legato (Colonelli vicarium vulgo vocant) non sine periculo, mille peditum numero introducitur, ad decimum septimum Kalendas Decembris. Non destitit hostis frequentibus tormentorum ictibus urbem concutere, cuniculos subterraneos agere, quibus munitiones obsessorum everteret. Fortuitus in urbe etiam accidit casus, Gubernatore et Bardoulio Senatore moenia obeuntibus. Qui cum ad quendam stationarium venissent, tesseram ab ipso Praefecto exigentem, is ut eum agnovit, honorem eidem exhibere cupiens, brachium corpore inclinato comprimit, et sclopi tractandi imperitus aut imprudens, igne non satis accurate custodito, nec aversis per inscitiam a Praefecti corpore armis, sclopo disploso in coxa eum vulnerat, et

Digitized by Google

duobus locis Senatorem trajicit. Componit tumultum prudentia Praefectus, cujus virtuti et peritiae militari, vigilantiae et industriae magnam salutis suae partem Silvaeducenses acceptam ferre debent.

Dum haec ibi geruntur, Archidux Serenissimus de periculo obsessorum factus certior, Comitem Fridericum e castris Ostendanis cum copiis ablegavit, et in mandatis dedit, ut militem, quam maximo posset numero colligeret ex praesidiis Brabantiae, et Wertenses sibi jungeret: qui etsi ab imperio secessionem fecerant, in tam arduo tamen et difficili negotio ad obsequium redierunt. Sic optimus Princeps testatum nobis reddidit, quantopere pro civium fidelissimorum salute sit sollicitus, ut quamvis obsidio eum Ostendana impeditum detineret, et hiemis inclementia auxilii ferendi occasionem excludere videretur, nihil tamen praetermisit quod ad maturandas suppetias pertineret: eaque de causa Bruxellam venit, et exercitum brevi tempore ex septem peditum millibus, equitum duobus, et quingentis instruxit, cum bellico apparatu rebusque necessariis, quem Comiti Friderico educendum dedit. Ut scirent omnes homines, non imperium modo Belgicum, ad quod uxoris nomine ex successione legitima vocatus est, curae sibi esse, sed pro ditionum suarum salute et defensione, se unum vigilare, incumbere, laborare, causaeque aequitatem armis adiuvare, asserere, vindicare. Rebus omnibus paratis, ex opido Diesta movet, et per ericeta, quae in illa regione vastissima habentur, compositis agminibus recta in hostem tendit. Rumore is acceperat copias ab Archiduce parari, et quendam ex equestribus suis ducibus cum duabus turmis emiserat, qui specularetur et referret quae cognoverat. Hostis ubi in-

Digitized by Google

tellexit exercitum Archiducis militesque lectissimos eo animo adventare, ut acie decertando obsidionem solverent, signum receptui dari jubet, et vasa militari more conclamari. Quippe satius sibi esse et securius ducebat, rebus et exercitu suo integro recedere, quam ancipitem belli aleam, qua ab Archiducis florentissimis copiis, qua a presidiariis civibusque fortissimis, in eventu certaminis positam exspectare. Recepit se hostis, vel potius aufugit die quinto Kalendas Decembris. Fugae enim speciem recessus ille habuit, relictis quamplurimis impedimentis, armis et commeatu, quae praesidiarii civesque interceperunt. Sed ut superessent nefariae obsidionis vestigia, duo in suburbiis templa exussit, Vuchtense et Ortense; aedibus enim sacris bellum indicere illi peculiare est, nec a quovis genere impietatis abstinere. Ita urbs fidelissima tam variis ab hoste artibus lacessita, oppressa et oppugnata, Archiducis Serenissimi ductu et auspiciis ab hoste teterrimo fuit liberata, eodem illo die quo festivitatem S. Odae in Silvaeducensi agro celeberrimam civitas illa colit. Nec poëtae defuerunt qui tam insignem urbis liberationem suis versibus aeternae memoriae consecrarunt.

Chronographica *in fugam hostium deserta Silvaducis vigesimo septimo die Novembris anno* M. D. CI. *sole quintum gradum Sagittarii occupante, his versibus lusit* JUDOCUS DE WEERDT *Antverpiae a consiliis et Pensionarius.*

LVCebat ChIron, et qVInto phoebVs ab ortV
Vrbs CVM sILVa dVCIs LIbera faCta fVIt.

Digitized by Google

Aliud.

sILVa dVCIs bataVIs septa, ICtaqVe saepe sagIttIs,
InVICta arCbidVCIs, tVtaqVe MansIt ope.

Aliud.

sepserat aVbIaCVs sILVas dVCIs, atqVe Cohortes
aVstrIaCas Cbanens, MoX InnonorVs abIt.

Aliud.

ante tVbas dIsCrdIt, abIt, pVgIt oCIor rVbIs
MaVbICIVs, sILVae trCta dVCIs qVatIens.

Aliud.

nIL tIbI CVM sILVIs pontI InCoLa, es aptVs In VndIs
battaVe, sed sILVae CVLtor InepTVs eras.

Aliud.

qVod sVnt tVta dVCIs nVnC MoenIa, trCtaqVe sILVae
ILLa grobendonqVI est, gLorIa, LaVs et honor.

Retrogradum.

Silvaducis sua nunc miratur moenia, multo
Milite cingebat quae modo Nassovius.

Verte.

Nassovius modo quae cingebat milite multo
Moenia, miratur nunc sua Silvaducis.

Exstant et D. Joannis Clarii *in annum afflictionis ac liberationis ejusdem urbis hujusmodi epigrammata:*

Digitized by Google

fVgIVnt rebeLLes bataVI,
tenebrIsqVe CaeCIs aedItI,
obsessa LInqVVnt MoenIa
bVsCodVCensIs opIdI.

ItерVM sVperbos bataVos
fregIstIs, o fortes VIrI
bVsCodVCenses, nobILIs
InVICta CLaVstra beLgII.

Composuit haud dissimili, hoc est, Chronographico argumento carmen Maxaemilianus Vrientius *Senatui populoque Gandavensi a Secretis.*

haVd sILVaM CaedIs, trepIdVs sed CedIs, et aVCtVs
ConspICVo naso, battaVe geVse, fVgIs.

Cui carmini subtexuit lepidissimos hos versus in nasum Batavorum Silvaducis nequicquam tentata:

Pressa gravi obsidio jamdudum Ostenda rebellis
Dum riget, et glacie tristis inhorret hiems:
Ultima defectu patiens incommoda ligni
(Semper ut obsessis res sua curta venit)
Lignatum Maurus jubet ire et caedere Silvam
Qua datur, et caesum classe referre nemus.
Ergo abit, inque Ducis silvam ruit acer, et illam
A radice omnem speque animoque metit.
Et quatit, atque arcta vallatam indagine cingit,
Jamjam rapturus ceu sua sceptra Jovi.
Advolat Austriacus, septusque fidelibus armis
Magnanimo Maurum cedere Marte jubet.
Cedit et infami relegens vestigia passu,
Pondus habens nasi sesquipedale redit.

Digitized by Google

Et procul Ostendae ostendens sua grandia vela,
Cras tibi de Silva ligna vehentur ait.
Corvus hians contra, Cras Cras ne credite, clamat,
Credula Cras semper fallere corda solet.
Ponite spes vanas, Mauri vis irrita Silvam
Caedere non potuit, cedere sed didicit.
Mille trahens trepidas post terga fugacia Damas
Et totidem Lepores maximus ille Lepus.
Tum montem ingentem lignorum eversaque ferro
Robora, praegrandes iliceasque strues,
Auxilii tibi spem tam certam, Ostenda, futuri,
Certa fuit Mauro quam bene Silva tuo.

Adhaec edita fuerunt in eandem sententiam hujusmodi distícha; quae hic duximus addenda.

STRENUIS CATTIS STRENA.

—

Prognosticum in Hollandos ad obsidionem Silvaeducensem proficiscentes.

Quo ruit impia gens? imitatur bella Gigantum;
Vincere Naturam se quoque posse putat.
Jupiter, ut quondam, vibrabit fulmen ab alto;
Vel coeli indignos fulmine, Frigus edet.

—

Digitized by Google

Prophasticum Hollandorum post foedam ejusdem obsidionis solutionem.

Non Ducis obsessae servavit moenia Silvae
Alberti gladius, frigida sed glacies.

—

Actiologica.

I.

Frigidâ si glacies nostro pro Principe pugnat,
Vos quoque damnavit frigida jam glacies.

II.

Alberti adventante Ducis dum milite cedis;
Non fugis a glacie, sed fugis a gladio.

III.

Dum fugis ob frigus, quam mollis miles habendus!
Militis est frigus, vel graviora pati.

IIII.

In te acies glaciesque ruunt: cur bruma timetur?
Quae te non strinxit, mitior ense fuit.

V.

Non glaciem fugis, ast aciem; nec ligna, nec ignis
Hanc superare valent; forte valent glaciem.

VI.

Si te sulphureo plus fulmine frigora terrent;
Majus Hyperboreo fulmen ab axe tonat.

VII.

Esse sibi causam discessus frigora clamant:
Frigus ab exangui, credo, timore putant.

VIII.

Non te frigus agit retro, sed cognitus ensis:
Bis miser! ante ictum, ne feriare, times.

Digitized by Google

IX.

Ante Ducis-silvam frigetis? caedite Silvam;
Silva satis ligni, quae calcatis habet.

X.

Caedere dum nescis, caedit te Silva; Ducisque
Objiciens Aquilas, cedere cogit agris.

XI.

Caedere ceu nescis, scis raptis turpiter armis
Cedere, et hostili vertere terga tubae.

XII.

Caedere ligna venis, sed cedere cogeris ante:
Caedere disce domi ligna, minoris emes.

XIII.

Quid fugis ob frigus, si ligna ignisque, superaint?
Sin tibi defuerint; Silva, vel arma dabunt.

XIIII.

Silva-ducis Ducis est, non est tua, Battave, cede;
Vel Ducis armatas experiere manus.

XV.

Vitrea tam fragili metuis si marmore prata,
Non metuet furias canes Silva tuas.

XVI.

Cattus aper Silvis missas vorat arbore glandes;
Cur fugis, et culpat frigora? peste furit.

XVII.

Cur, Hollande, fugis, glaciei frigora culpans?
Ignem et ligna tua, qui venit, hostis habet.

XVIII.

Quis neget invictos Batavos, qui cedere norant
Ante tubae sonitum; nunc abeunt, abeunt?

XIX.

Fortis ea, es, Batave; aut solus dum ludis arena;
Dum venit hostis, abis: fortis ea, es, Batave.

Digitized by Google

XX.

Frigora si metuis, cur te non vertis in Austrum?
Cur fugis in Boream? non venit inde calor.

XXI.

Tu friges, calet Albertus; vel fortior ille,
Vel metuit tantum tangere bruma Ducem.

XXII.

Dum fugis, invictum Albertum majora ferentem,
Vel dic Oostendae mitius esse gelu.

XXIII.

Stringitur Alberti gladius, dum stringitur unda:
Fugisti glaciem? jam fugit ipsa; redi.

XXIIII.

Vincere vis hostem? te Brumae frigora vincunt:
Disce pati ad Chinas frigora, deinde; redi.

RISUS.

O Batavae! neque enim Batavi, quos frigora frangunt;
Noster ab Ostenda non ita miles abit.

PLAUSUS.

Silva invicta manet, Batavi, quam frigora et aestus,
Defenduntque Ducis castra, Ducisque Deus.

DIRAE.

Huc, Furiae, flammasque novas accendite, vestro,
Qui glaciem metuunt, non satis igne calent.

OMEN.

Si fugat Autumnus propugnans frigore Silvam,
Ostenda Batavos, credo, fugabit Hiems.

—

Quibus subjungimus de obsidione Silvaeducensi elenchum in Batavos ab ipsis Silvaeducensibus editum.

Digitized by Google

De obsidione Silvaeducensi elenchus in Batavos.

Quae vestrae, Batavi, subiit vesania menti,
Dicite? cur Domini sortem, quam protegit ipse,
Non aliter gallina suos quam colligit alis
Expassis pullos, Silvae temerare Ducalis
Hactenus exactum bene virginitatis honorem
Tentastis? num vos tam caecus fascinat error?
Ducitis hanc ipsam, quae tot labentibus annis
Sollicitata procis fuit, inviolataque mansit,
Indomito Batavum petulanti astuque stuprandam?
Fallimini, Superos si non curare putetis,
Virgineos Silvae sibi carae ardentius artus.
Quod vestri fuit ergo (precor) caput ansaque, turba,
Consilii? quid captabas cum plebsque patresque
Cumque viris matres placato Numine coeli,
Uno sanctorum colerent solemnia festo
Cunctorum, tum vos odiis furialibus acti,
Inceptaretis Superis inferre duellum.
Scilicet haec vobis male sano pectore fulsit
Irrita spes, populus Divisque Ducique rebellis:
Quod simul ac vestrae tonitru reboante balistae
Moenia terribili quaterent aedesque ruina,
Perculsum raperet studia in contraria Civem
Terror, ut hostili manui cito dederet urbem.
Fallimini miseri, vestros dementia sensus
Haec si ludificet vel spes ea lactet inanis:
Nam ligat unanimi concordia foedere mentes
Cunctorum, quondam seu vinxit tela Sciluri,
Quae bene constricto jungebat copula fune:
Ut muros Lacedaemonios hanc rite vocaris,

Digitized by Google

Quae pia constanti sic pectora firmat amore,
Unio, nec telis superanda, nec unio morte.
Hem scio tantarum quae sit fiducia rerum:
Hactenus insidias vastis qui struxit in undis
Squammiferae Batavus genti, nunc cardine rerum
Ridicule nimium mutato, tendit in oras
Venator, pia Silva, tuas, quasi praeda latranti
Sint tradenda gregi, pia cuncta animalia Silvae.
Callide te tantos credo venator in ausus
Impulit haec animi nimium fiducia vecors,
Quod nil per Silvam ratus es palare Ducalem
Quadrupedis, praeter lepores, cervosque fugaces:
Qualis in occultis habitatque cuniculus antris:
Si quae vel latitant ullis animalcula Silvis
Id genus, hostili saltem terrenda latratu.
Ast longo coeli tractu deceptus aberras,
Si tibi tam stolidam ludat persuasio mentem:
Ictus enim veluti piscator jam sapis, ecquos
Silvaducis nutrit Lynces, Ursosque gementes,
Impavidasque leas, quos magnanimosque leones,
Et qui fulmineis jaculantur dentibus apros:
Quorum vi praecisa canum sunt crura pedesque
Vestrorum, ut claudis repetant sua gressibus arva.
Sed quia vos tantis jactetis in astra trophaeis,
Creditis et Martis pullos, vos sanguine cretos
Bellonae, mihi si fas est, memorate roganti:
Quid nam praeclari strategematis ante Ducalem
Effectum Silvam? quassis num moenia muris
Scandistis? terra fossas implestis an altas?
Diruta reddendo num propugnacula, Marte
Omnia terribili prostrata et victa dedistis?
Nil minus, imbelles sed conterrere puellas,

Digitized by Google

Matres, atque nurus, pavidum muliebre timore
Debilitare genus, fremitu, tonitruque balistae
Majoris, nec se manus objectare virili,
Egregios vero Martis rigidosque labores.
I nunc et magnis effer tua gesta triumphis,
I populo phaleras, Hollandia, porrige, ne mox
Usque adeo magnus, se suppeditare queratur
Impensas, quem spe tam saepe illudis inani.
Sique sapis post hac odio vexare superbo
Desine tam superis carum populumque fidelem.
Sed nos Christe tibi meritum cantamus honorem,
Acceptum ferimus tibi, quod sint omnia salva.
Tu regis arma manu civis, tu brachia torques,
Tu tutaris eos clypei munimine sancti
Hostiles contra insultus: tu protinus undis
Ceu super infusis incendia ab aedibus arces.
Hinc tibi nos, et nati, et qui nascentur ab illis,
Festa celebrantes donis cumulabimus aras
Usque novis sacras solemnia et ista colemus:
Atque Odae festo festas cantabimus odas:
Dum vagus alterna lustrabit lampade terras
Phoebus, et astrigeri volvetur machina mundi.

FINIS.

Digitized by Google

BALADE

OP

DE BELEGERINGHE ENDE VERLOSSINGHE

VANDE STADT VAN

t'sHertogen-bossche.

Carmina duo chronographica.

FVGIVNT REBELLES BATAVI,
TENEBRISQVE CARCIS ABDITI,
OBSESSA LINQVVNT MOENIA
DVSCODVCENSIS OPPIDI.

ITERVM SVPERBOS BATAVOS
FRENATIS, O FORTES VIRI,
DVSCODVCENSES, NOBILIS
INVICTA CLAVSTRA RELIGIT.

Naer die Copye ghedruckt t'sHertogenbossche,
by Iam Scheffer,
Anno 1601. — Met consent.

Digitized by Google

Deze *Balade* is afgedrukt naar een zeldzaam voorkomend werkje in kl. 8°., groot 8 ongepag. bladz., berustende in de boekerij van het Noord-Brabandsch Genootschap.

Digitized by Google

Tsa, Fama, laet u trompetten nu clincken,
Maeckt alle landen ende steden bekent,
Hoe dat Mauritius t'sweirdt metten moet laet zinken,
Want hem Fortuna den rugge hier went,
My latende Sylva maecht ende ongheschent,
Wyens eer met gewelt hy meynden te croocken.
Een snelle blyschap, o Fama, soo brengt hem ontrent,
Want der vyanden macht door my is ghebroken;
Bootschapt de gene, die in droefheyt zyn gedoken,
Dat zy Godt toescryven d'eer, prys ende glorie,
Want in zyn hant staet beyde strydt en victorie.

Eest u niet indachtich, Maurits, oft zydis onvroet,
Oft heeft u een weynich voorspoet dit doen vergeten,
Hoe den iagher Hollack, met grooten hoochmoet,
In dese myn warande hem heeft ghequeten?
Hoe hem den rügghe met spiessen wert gemeten,
Colonellen, capiteynen hier bleven int velt?
Hoe zyn crychs-heyr wert ter neder ghesmeten,
Syn ruyters en peerden ter eerden ghevelt?
Meynde ghy beter te varen, o ionger helt?
Neen, neen, dus spigelt u aen hem, eer ghyt beclaecht:
Die hem aen een ander spigelt, die spigelt hem saecht.

Digitized by Google

Niet nae d'auw gebruyck oft crychs manieren
Hebdy my opgeheyscht met ridderlyck bescheet,
Maer u heraulten waren, noyt vremder bestiren,
Slangen, cortouwen oft canonnen wreet;
U posten waren cogels ende vierballen heet.
Dit waren die boden aen my ghesonden.
Salmen soo een maecht op eyschen, die wyt en breet
Als een peirle vermaert is? Hoort myn vermonden:
Neen, dit en is den wech niet tot geender stonden:
Met soeticheyt salmen de maeghdekens aengaen:
Die als vrient niet en clopt, hem en wort niet open gedaen.

Als eenen roock zijdy opgeclommen,
Ende als eenen roock weer verdwenen. Ziet,
Maer beter waerdy voor my noeyt ghecommen,
Soo waerdy gebleven, hoort myn bediet,
In u respect en eere; want mijn dan niet
Worden u voorgaende tropheen nu geacht.
Te seer staedy op Fortuna, swack als een riet,
Niet denckende, die sy heden toelacht,
Sy morghen verneert en den rugh biet onsacht,
Soo blyckt aen u wtvlucht wt onse waranden:
Toch tis beter gevlucht, dan gebleven met schanden.

Digitized by Google

Op hope van tweedracht onder myn borgerye,
Om dat wy hier waren sonder garnisoen,
Waerdy hier ghecomen, ende dat buyten tije,
Iae in des wreeden winters saysoen.
Neen, neen, o Mauris, wilt dit wel bevroen,
In tyden van noot soeck ick assistentie,
Hoe wel my verleent is, om mijn daden coen,
Dit princelyck voordeel ende preëminentie,
Mijn stadt te houden sonder vreemde defentie;
Maer d'oude spreecwoort luydt, wilt hier op letten:
De noot die breckt privilegien en. wetten.

Omberoemelyck mach ik, Silva, nu spreecken,
Dat ick noch maecht ben ende ongheschent,
Oock myn hooft als een peerle opsteecken,
Iae boven de alder vermaerste steden jent;
Want waer is die machtighe Troya excellent?
Is sy vanden Grieken niet tot den gront geraseert?
Waer is t'groot Cartago, die seer violent,
Van Scipio ghewonnen wert ende overheert?
Wert Saguntum niet van Hannibal gespolieert?
Fortuna verheft wel, maer slaet weer ter nere,
Maer ick, Silva, als maecht, noch triumpherc.

Digitized by Google

Een minlyck accoort heb ick sien blycken
Onder myn mede borghers int ghemeyn;
Sdaeghs sachmense spitten, graven en dijcken,
En des nachts sachmense waecken groot en cleyn.
Een wacker sorchvuldicheyt sach ick daer certeyn;
Geenen arbeyt, hoe groot, en mocht hen verdrieten,
Sy vochten voor Godt en haere princen reyn;
Sy en achten op svyants donderen ofte schieten;
Elck een wou des anders droefheyt genieten,
En was enen willich in allem oft ghevecht:
Daer eendracht de peerden ment, gaet den wagen recht.

Al syn myn poorten ter neder ghesleghen
Door tgewelt van u canonnen swaer,
De miltheyt myns hertochs set ick hier teghen,
Die ick ghenieten sal voor oft naer:
Myn privilegien sal hy vermeerderen claer,
Om myn ghetrouwicheyt aen hem bewesen fyn.
Myn particulier schaden en acht ick niet een haer,
Nu ick weer in myn oude vryheyt mach syn.
Weynich profyts hebdy ghedaen op dit termyn.
Dus maeckt u vry door met al u vreemde gasten:
Silva en is geen cat, sonder hantschoen aen te tasten.

Digitized by Google

Maer als ick overdencke hoe menigen aenstoot
Ick, Silva, weerstaen heb, een maeght delicaet;
Eens door borgherlycke tweedracht seer groot
In d'iaer van negenentseventich dit gade slaet,
Doen d'bloet mynder borgers liep over straet,
Wiens doot ick beschreye sonder vermyen;
Daer naer door Synons bedroch en verraet,
Doen Hollack met ghewelt my quam bestryen,
En nu de heircracht Mauriti aen alle syen;
Dies ick, Godt lovende, wel mach segghen altyt:
Heer, die ghy lief hebt; ghy vaderlyck castyt.

Over de negen oft thien duysent scheuten wreet,
Meeste van canonnen ofte cortouwen groot,
Met groote menichte van vierballen heet,
Heb ick vromelyc weerstaen, noyt wreeder exploot.
U trencheen zeer diep end' u grachten bloot,
Met u hooghe bolwercken, breet ende wyt,
U daeghelycxsche allarmen ende harden aenstoot,
Het vullen oock van myne grachten subijt,
Iae al u crijchspractycken ende orlochs gecryt,
U donderen en. schieten en deden my noyt flouwen,
Want seer vast hy bout, die op Godt stelt syn betrouwen.

Digitized by Google

Soo d'oude Griecken, niet om vereelen,
Den dach celebreerden seer menich fout,
Doen Hercules instelde d'Olimpische spelen
Op den berch Olimpo, als een campioen seer stout;
Soo Alderheyligen dach, daer ghy niet af en hout,
Int iaer sestienhondert ende een ghetelt,
Den eersten dach Novembris onverfleut,
Doen ghy my omrengde met al u ghewelt,
Den sevenentwintichsten der selver maent gemelt,
Dach mynder verlossinge door de hant des Heeren:
Dese twee daghen sal iek altijt houden in eeren.

Naest Godt moet ick d'eer mynder bescherming touschryven
Den heer van Grobbendoncq, als een ridder valliant,
Door wiens cloeckheyt ende oorloghs bedryven
Ick verlost ben wt der vyanden hant;
Dies hy verdient heeft, als een helt triumphant,
Een onsterffelycke eere tot allen tyen.
De sorge ooc myns bisschops en. herders constant
Moet ick loven en dancken met de clergye,
Die met bidden en waecken, soo ick belije,
Hem loflijc gequeten heeft als een herder gepresen,
Want inden noot wil Godt aengebeden wesen.

Digitized by Google

De manmelycke cloeckheyt ende neerstichede
Van ioncheer Philips van Brecht seer plaisant,
Hoochschouteth van myn princelycke stede,
Met de vaderlycke sorghe abondant
Van mynen loffweerdigen magistraet vigilant,
Door wiens wijsen ende voorsienighen raet
Myn borgherije vertroost is aen elcken cant
En den ermen ghespijst wroech ende laet,
Den sergiant maiors cloeckheyt met wil en. daet,
Ick love ende pryse, dies seg. ick als de vrye:
D'welvaren van een stadt is goede policije.

Hoe sal ick volprysen d'heroicque couragie
Van graef Adolph, die weirdich is vereert
Metten lauriren crans, want met manlicke rage
Hy lyf ende leven voor my heeft gheaventureert,
Iae als een leeuw hem voor den vyant gepresenteert
Op myn wallen en trencheen. carteyn.
Des stadthouders lof dient verheven end'ooc vermeert.
Capiteynen, lieutenanten en. vaendragers reyn,
Der sergianten cloecheyt prys ick int gemeyn,
Metter schutteryen vromicheyt trou van maniren,
Ook bedanck ick die vrome en cloecke musquetiren.

Digitized by Google

T'secours der stadt Graef moet ick bedanken claer,
Die om myn eere wonder hebben bedreven,
Alle vrome ende cloecke soldaten voorwaer,
Insgelycx den lieutenant colonnel Blyleven,
Wyens compst den vyant dede schudden en beven;
Maer ghy, al myn vrinden, die daer zyt verblyt
In dese myn verlossinge verheven,
Spigelt u aen my, al biedt u den vyant strydt,
Wilt daerom niet flouwen, maer cloec en neirstich zyt
Den vyant te wederstaen, nemende Godt te baten:
Die den Heer betrouwt, en sal hy niet verlaten.

Noch int besonder moet werden gecelebreert
Den lof Alberti, myns hertochs zeer zoet,
Want niet tegenstaende hy was gheoccupeert
In Vlaenderen voor de stadt van Oistende onvroet,
Nochtans heeft hy wt een vaderlyck ghemoet
Afgeveirdicht ondert ghebiet oft commandement
Van graef Frederick vanden Berghe goet
Ende comte Ian Iacomo diligent
Een princelyck ontset, dies ick, Sylva, jent,
Haeck en verlang nae myns hertochs comste net,
Want de herders ooge maeckt de schaepkens vet.

Digitized by Google

Al die voor my haer bloet hebben ghestort
En haer leven gewaecht als crychsliden idoon,
Synde met tsweirt des gerechticheyts omgort,
En vromelick gestreden voor slants welvaert schoon,
Wensche ick, Sylva, voor recompense en loon,
De volmaeckte vreucht der hemelen zoet,
Daer alle haer traenen voor des Lammekens troon
Afgevaecht zullen worden, als martelaren goet.
Maer boven al, o myn Godt ende Heere vroet,
Die my beschermt en. verlost hebt telcken keere,
U gheef ick danck, loff, prys ende eere.

Tam Ducis obsessae servavit moenia Sylvae
Alberti gladius, frigida quam glacies.

Post nubila Phoebus.

Ten archieve der stad 's Hertogenbosch wordt een register bewaard, in den *Inventaris van boeken en losse stukken, rakende het Krijgswezen, n°.* 2, aldus omschreven: »2 Maart 1602. *Opgave der schade aan de openbare en partikuliere gebouwen vervoorzaakt door het vijandelijk vuur bij het beleg van* 1601, *opgemaakt door beëedigde paalmeesters (taxateurs) ten overstaan van een' openbaar notaris"* (origineel stuk, groot 68 bladen). waaruit blijkt, dat 610 kerken, kloosters, huizen enz.

Digitized by Google

eene schade hebben geleden van 42450 gl., waaronder 3540 gl. voor de beschadigde molens, 1400 gl. voor een' afgebroken molen en 4000 gl. voor de St. Corneliskapel op het einde van den Vuchterdijk, geheel vernield. Bij zeer veel panden is tevens opgegeven hoeveel kanonschoten elk gebouw getroffen hebben. Op 433 gebouwen zijn te zamen 3317 kogels nedergestort. Voor de topographie der stad van dien tijd en voor de geschiedenis van dit beleg is genoemd register belangrijk. Van hetzelve bestaat een duplicaat en triplicaat, onder nº 3 en 4 van gemelden inventaris, doch beide zijn veel onvolledíger.

Digitized by Google

INHOUD.

BLADZ.

Inleiding.

Die chronicke vander vermaerder ende vromer stadt van Tsertogenbosch, int corte van Henricus die eerste, hertoge van Brabant, tot Philippus van Oestenryck, coninck van Engelant ende hertoghe van Brabant..... 1

Eerste vervolg op de kronyk van Aelbertus Cuperinus..... 141

Bijvoegsels en uitbreidingen, voorkomende in de vermeerderde en vervolgde kronyk van Aelbertus Cuperinus..... 151

Tweede vervolg op die Chronicke vander vermaerder ende vromer stadt van 's Hertogenbosch, door Aelbertus Cuperinus..... 265

Bijvoegsels op de voorgaande kronyken der stad en meijerij van 's Hertogenbosch..... 354

Historia rerum Silvaeducis inde a die IV mensis Octob. anni MDLXXVII usque ad diem XXVII Julii anni MDLXXXI gestarum. Auctore magistro Heymanno Voicht ab Aut-Heusden, J. U. licentiato ac venerabilis curiae ecclesiasticae Buscoducensis advocato fiscali..... 397

Justificatie voor den goeden borgeren der stadt van Tshertogenbossche. 523

Eenvoudighe ende warachtige verantwoordinge der wtgewekene borgeren der stadt Shertogenbosche tegens de onghefondeerde Justificatie, inden name der ingeblevenen onlancks wtghegeven..... 547

Cort verhael vande victorie, die den Heere heeft ghelieft den volcke van myn heeren den Staten te verleenen over de stadt van Eyndhoven, nu den sevensten September lestleden [1581]..... 595

Brief discours d'une mémorable entreprinse, naguères attentée sur la ville de Bois-le-Duc, le xix de Janvier 1585..... 603

Digitized by Google

Grundtliche Erclarung wie es mit dem feindtlichen Anlauff unnd Eingriff des Graven von Hohenlo in Hertzogenbosch warhafftich geschaffen, und was sich ein wenig darvor, in und nach demselben verlauffen unnd zugetragen 617
Ode triumphalis civium Silvaeducensium, authore GERARDO BRUKKELAER 625
Verhaal der inhuldiging van Philips II, als hertog van Braband, den 22 en 23 September 1549, en der plegtige uitvaart van denzelfden vorst, den 8 November 1598, beide te 's Hertogenbosch..... 659
Descriptio monstrosi foetus, Busciducis anno 1595 nati. Accedit descripsio trium cadaverum in eamdem urbem allatorum. Auctore M. JACOBO DONCK, civitati a secretis..... 677
Berigten wegens het vervolgen van personen, verdacht van tooverij, in de meijerij van 's Hertogenbosch, in den jare 1592-1595..... 693
Verhaal der plegtigheden geraamd bij de inhuldiging van Albert en Isabella, als hertog en hertogin van Braband, in 1599, en plaats gehad hebbende bij de uitvaart van prins Albert, den 13 September 1621, beide te 's Hertogenbosch..... 709
De Silvaeducensis civitatis ab hostibus obsessae liberatione..... 757
Balade op de belegeringhe ende verlossinghe vande stadt van t'sHertogen-bossche..... 779

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY
BERKELEY

Return to desk from which borrowed.
This book is DUE on the last date stamped below.

6 Jan 53CRN

AUG 1 6 1955 LD

UC INTERLIBRARY LOAN

OCT 1 1985

UNIV. OF CALIF., BERK.

LD 21-100m-7,'52(A2528s16)476

Digitized by Google

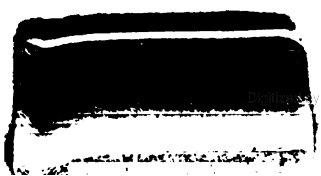

Digitized by Google

Digitized by Google